

Călușa
ATEISTULUI

EDITURA POLITICA
București — 1962

Prezenta traducere a fost întocmită după originalul în limba rusă, apărut în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova 1961

*Dat la cules 31.05.1962. Bun de tipar 25.07.1962.
Apărut 1962. Hirtie semivelină de 65 g/m², 540×840/16.
Coli editoriale 42,73. Coli de tipar 42+48 planşe oculoare tiefdruck. A. 00925/1962. C. Z. pentru biblioteci 21=R.*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic Casa
Sciintei, Piața Sciintei, București, R.P.R.,
Comanda nr. 5 410/20 605

DIN PARTEA REDACȚIEI

Uniunea Sovietică a pășit în perioada construcției desfășurate a comunismului. Partidul comunist acordă o deosebită atenție formării concepției comuniste despre lume, educării unor constructori activi și conștienți ai societății comuniste. În procesul complex și multilateral de formare a concepției comuniste despre lume, un loc important îl ocupă educația ateistă a oamenilor muncii.

Îndreptarul „Călăuza ateistului” se adresează lectorilor, propagandiștilor și agitatorilor care se ocupă cu propaganda ateistă și combaterea rămășițelor religioase.

„Călăuza ateistului” este rodul muncii colective a unui numeros grup de oameni de știință. Din colectivul de autori fac parte : E. A. Beleaev, candidat în științe istorice, M. S. Belenki, docent, M. S. Butinova, candidat în științe istorice, A. N. Ceanișev, candidat în științe filozofice, N. A. Elșina, L. I. Emeleah, G. I. Ezrin, candidat în științe filozofice, E. T. Fadeev, I. P. Garanin, F. I. Garkavenko, N. M. Goldberg, candidat în științe istorice, I. R. Grigulevici, candidat în științe istorice, I. T. Iakimov, candidat în științe istorice, L. I. Klimovici, profesor universitar, I. A. Krivelev, candidat în științe filozofice, M. K. Kudreavțev, I. A. Lentman, candidat în științe istorice, I. A. Levada, candidat în științe filozofice, E. V. Maiat, N. A. Nistratova, I. K. Noskov, L. T. Pinciuk, A. I. Rakitov, candidat în științe filozofice, S. G. Rutenberg, D. I. Sidorov, candidat în științe istorice, P. A. Sivokon, candidat în științe filozofice, M. I. Șahnovici, candidat în științe istorice, M. M. Șeinman, doctor în științe istorice, V. E. Titov, M. N. Țetlin, candidat în științe istorice, G. T. Utkin, docent.

Redactorul responsabil al îndreptarului este prof. univ. S. I. Kovalev, doctor în științe istorice. La pregătirea „Călăuzei ateistului” a participat activ și colectivul Muzeului de istorie a religiei și ateismului al Academiei de Științe a U.R.S.S. Ilustrațiile din îndreptar au fost selecționate de autori din fondurile acestui muzeu.

Rugăm pe cititori să comunice observațiile și sugestiile lor la adresa : Moscova, A-47, Piața Miuskaia nr. 7, Editura de stat pentru literatură politică, redacția de literatură științifică-ateistă.

ORIGINEA RELIGIEI

Definiția religiei Termenul „religie” provine de la cuvântul latin religio, care, în traducere literală, înseamnă „legătură”. După părerea credincioșilor, factorul cel mai de seamă al religiei îl constituie legătura omului cu divinitatea. În realitate însă, orice religie reprezintă credința într-o lume supranaturală, inexistentă, care ar fi populată de zei, spirite, îngeri, sfinți, suflete ale morților sau de alte ființe supranaturale. Tocmai această credință în supranatural constituie elementul principal al oricărei religii.

Oamenii de știință au încercat în repetate rânduri să definească religia. Astfel, filozoful german Kant considera că religia este înțelegerea de către oameni a îndatoririlor lor morale. Filozoful idealist german Hegel a substituit noțiunii de Dumnezeu noțiunea de idee absolută, atribuind o importanță hotărâtoare în religie elementului intelectual; pornind de la sensul etimologic al termenului „religie”, filozoful materialist german Ludwig Feuerbach a definit acest fenomen drept o legătură între oameni.

Mulți reprezentanți ai sociologiei burgheze s-au străduit și ei să definească religia. Etnograful englez Edward Tylor socotea că cea mai importantă caracteristică a religiei („minimumul religiei”) este credința în ființe supranaturale. Emile Durkheim, șeful școlii franceze de sociologie, identifica religia cu noțiunea de „sacru”, considerând că „sacre” pot fi atât ideile cât și obiectele și oamenii. El opunea noțiunea de „sacru” noțiunii de laic, lumesc. După părerea lui, ideea de „sacru” deosebește fenomenele religioase de toate celelalte fenomene. Salomon Reinach, istoric francez al religiei, considera că religia este un sistem de interdicții (tabu). El includea în sfera fenomenelor religioase tot ceea ce este interzis, tot ce a devenit tabu.

Mulți reprezentanți ai științei burgheze contemporane sînt de părere că în religie rolul hotărîtor îl dețin sentimentele și emoțiile. Astfel, pragmatistii americani văd esența religiei în existența unor sentimente, stări sufletești și trăiri religioase la fiecare individ. Precursorii lor în această privință au fost reprezentanții curentului preanimist, care susțineau că în religie nu predomină intelectul, ci latura afectiv-volitională. Există și tendința de a se considera că factorul principal în religie l-ar constitui ritualul, cultul; această tendință are la bază concepția etnografului englez James Frazer, care definea religia drept „îmbunarea sau atragerea de parte omului a unor forțe aflate mai presus de el”.

Definițiile de mai sus nu reflectă însă adevărata esență a religiei. Unele dintre ele sînt prea înguste și nu cuprind toate fenomenele care se încadrează în sfera religiei (de pildă definiția lui Tylor exclude din religie întreaga magie); altele sînt prea cuprinzătoare și includ fenomene care nu țin numai de religie (interdicțiile, de pildă, nu sînt numai de natură religioasă); în sfîrșit, alte definiții sînt unilaterale. Astfel, emoțiile, sentimentele (teama, dragostea, venerația) joacă, firește, un rol însemnat în religie, dar pot fi generate și de alte cauze. Desigur că de religie este legat un anumit ritual, un cult, dar nu aceasta este esențialul: unele secte din zilele noastre au redus la minimum latura rituală a religiei. Neînțelegînd adevăratele rădăcini sociale ale religiei, oamenii de știință burghezi n-au putut formula o definiție exactă a acestui fenomen.

Știința marxist-leninistă a dat o definiție justă esenței religiei: „...Orice religie nu este altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești”¹.

Clasicii marxismului considerau că religia reprezintă credința în supranatural. Vorbînd despre oglindirea religioasă, în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești, F. Engels înțelegea prin acestea din urmă forțele supranaturale. De domeniul religiei sînt și credința într-un dumnezeu unic, caracteristică așa-numitelor religii „superioare”, și credința în spirite bune și rele, răspîndită la multe triburi

¹ F. Engels: „Anti-Dühring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 350.

primitive, și credința în preziceri, semne, minuni, profeții. Acest criteriu este suficient de larg pentru a cuprinde toate fenomenele care fac parte din sfera religiei și, totodată, destul de concret pentru a permite să se facă distincție între fenomenele religioase și toate celelalte fenomene. El confirmă teza teologilor potrivit căreia ar exista o deosebire principială între „religia pură” și „superstiții”, deosebire care nu există în realitate.

Teoriile asupra originii religiei

Teologii și unii filozofi idealiști au afirmat și continuă să afirme că religia ar fi eternă, că ea a existat și va exista întotdeauna, că sentimentul religios este înăscut omului ca și senzația de foame sau sentimentele de dragoste, de teamă, de bucurie etc. Dar încă în timpurile cele mai vechi s-au făcut încercări de a dezminți asemenea afirmații.

Cu multe secole în urmă, materialistii antici — Democrit, Epicur, Lucrețiu și alții — au combătut aceste teorii, arătînd că oamenii înșiși i-au creat pe zei după chipul și asemănarea lor.

Materialiștii francezi din secolul al XVIII-lea — Diderot, Holbach, Helvétius, Naigeon și alții — au respins și ei ideea că sentimentul religios ar fi înăscut. Ei considerau că apariția și existența religiei se datoresc ignoranței și fricii maseilor, pe care le amăgesc cu abilitate slujitorii cultelor. V. I. Lenin a apreciat foarte mult meritele materialiştilor francezi în domeniul propagandei ateiste, dar totodată a arătat că a explica originea religiei numai prin ignoranța oamenilor și prin înșelarea lor înseamnă a nu înțelege adevăratele ei rădăcini economice și istorice.

Știința burgheză a emis diferite teorii asupra originii religiei. O mare răspîndire a cunoscut, la timpul său, teoria animistă a lui E. Tylor, care considera că prima formă a reprezentărilor religioase o constituie credința în suflet și în spirite. Însuși termenul „animism” (de la cuvintele latine *anima* „suflet” și *animus* „spirit”) a pătruns în știință după apariția lucrării sale „Cultura primitivă” (1871). După părerea lui Tylor, animismul s-a născut în urma încercărilor făcute de „sălbaticul-filozof” primitiv de a-și explica fenomene ca somnul, moartea etc.

Ca o reacție împotriva teoriei animiste, în știința burgheză de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al

XX-lea a apărut teoria preanimismului (formulată de filozoful englez R. Marett și de oamenii de știință germani K. Preuss și A. Vierkandt). Ei susțineau că înaintea credinței în suflete și în spirite a existat credința într-o forță impersonală unică: „mana” la melanezieni, „orenda” și „manitu” la indienii din America de Nord etc. Criticind punctul de vedere animist, preanimiștii afirmă, pe drept cuvânt, că gândirea omului primitiv nu putea să dea naștere dintr-o dată unor reprezentări abstracte atât de complexe ca sufletul sau spiritul și subliniau în mod just rolul emoțiilor și al sentimentelor în religia primitivă. Concluziile lor se bazează însă și ele pe o concepție idealistă.

Teoria animistă a originii religiei a fost criticată și de Frazer în lucrarea lui „Ramura de aur; studiu asupra magiei și religiei” (1890); el socotea că prima formă de ideologie a fost magia, care ar fi precedat religia.

Teologii contemporani au îmbrățișat teoria preoților catolici Wilhelm Schmidt (m. 1954) și Wilhelm Koppers, care susțineau că oamenii ar fi fost de la început monoteiști. Adepții acestei teorii au căutat s-o argumenteze prin fapte din viața celor mai înapoiate triburi. Misionari trimiși în acest scop în diferite regiuni ale globului au cules material, selecționându-l în mod tendențios. Reprezentantii acestui curent, subvenționați de Vatican, publică în fiecare an lucrări științifice voluminoase, copleșindu-l pe cititor cu un material abundent, dar vădit denaturat. În ultimii ani, acest curent catolic se discreditează chiar și printre oamenii de știință burghezi.

Numai știința marxist-leninistă a pus și a rezolvat just problema originii religiei. Sprijinindu-se pe date științifice, marxismul a dezvăluit rădăcinile sociale și gnoseologice ale religiei, arătând legile apariției, dezvoltării și pieirii ei.

Perioada istorică în care oamenii nu au cunoscut nici o religie
 Filozofii idealiști și teologii au creat legenda că religia ar fi existat totdeauna, că ea ar fi inerentă omului și ar constitui o însușire inalienabilă a însăși firii omenești. Știința a infirmat această concepție. Descoperirile arheologice arată că, timp de sute de mii de ani, oamenii n-au avut nici o religie. În cursul unei perioade îndelungate din istoria societății omenești, acest fenomen n-a fost cunoscut.

Omul s-a desprins din regnul animal aproximativ cu 1.000.000 de ani în urmă. Strămoșii săi au fost maimuțele antropoide — driopitecii —, de mult dispărute. Munca, despre care F. Engels a spus că este „prima condiție de bază a vieții omenești”, că „ea l-a creat... pe om însuși”¹, a fost cea care a contribuit la desprinderea omului din regnul animal. În dezvoltarea sa, omul a străbătut o serie de etape succesive; reprezentantul celei mai vechi dintre aceste etape a fost pitecantropul (omul-maimuță), care a trăit acum circa 1.000.000 de ani. Rămășițele unui schelet de pitecantrop au fost găsite de către savantul olandez Dubois în 1891 în insula Iava. În aceleași straturi s-au descoperit și unelte grosolane de piatră, făurite de pitecantrop.

Sinantropul (omul chinez), care a trăit cu circa 500.000 de ani în urmă, reprezintă treapta ulterioară în dezvoltarea omului. Savantul chinez Pei Ven-cijun a descoperit oseminte de sinantropi în 1927, în peștera Su-ku-tian din apropierea orașului Pekin. Judecând după aceste descoperiri, creierul sinantropului avea un volum mai mare decât cel al pitecantropului; este evident că el se folosea cu precădere de mina dreaptă, iar sectoarele scoarței cerebrale legate de vorbirea articulată erau la el mai dezvoltate. În peșteră s-au mai găsit unelte de piatră, urme de foc și oase de animale. Săpăturile n-au scos la iveală însă nici un indiciu din care să rezulte că în perioada aceea ar fi existat reprezentări religioase, fie ele cât de elementare. Epoca pitecantropului și a sinantropului a reprezentat în istoria societății omenești o perioadă fără religie.

Apariția religiei
 Credințele religioase au început să apară, probabil, abia la omul de Neandertal, care a trăit cu 50.000—100.000 de ani în urmă². Rămășițe ale omului de Neandertal au fost găsite pentru prima

¹ K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 80.

² Știința n-a rezolvat încă definitiv această problemă. Unii oameni de știință sovietici, ca A. P. Okladnikov, P. I. Boriskovski, V. K. Nikolski și alții consideră că religia apare la omul de Neandertal. Ipoteza lor este combătută de M. S. Plisecki, V. F. Zibkovet și alții, care susțin că religia a apărut într-o perioadă mai târzie. În 1952 revista „Sovetskaia etnografia” („Etnografia sovietică”) a inițiat o discuție în această problemă, oferind reprezentanților ambelor puncte de vedere posibilitatea de a participa la un schimb de păreri.

oară în 1856, în valea Neandertal (Germania). Ulterior au mai fost descoperite oseminte ale omului de Neandertal în Africa de sud, în Palestina și în alte regiuni ale globului. Pe teritoriul Uniunii Sovietice, oseminte ale omului de Neandertal au fost găsite în 1924 de către G. A. Bonci-Osmolovski în Crimeea, în peștera Kiik-Koba, și în 1938 de către A. P. Oklandnikov în Uzbekistan, în peștera Teșik-Taș. În privința structurii fizice, omul de Neandertal se apropie de omul contemporan: el era de statură mijlocie, robust, cu o musculatură bine dezvoltată și un creier cu un volum foarte mare (circa 1.400 cm³).

Faptul că credințele religioase au apărut la neandertalieni este dovedit de mormintele lor; acestea erau plasate chiar în peșterile care le serveau drept locuințe. Scheletele, culcate pe o parte și cu genunchii puțin îndoiți, au fost găsite în mici cavități din peșteri. Oamenii de știință presupun că, la înmormântare, brațele și picioarele mortului erau legate de corp, ceea ce explică poziția chircită a scheletului. Cavitățile erau acoperite cu pământ și pietre. Acest fapt, ca și legarea cadavrului, dovedește teama superstițioasă a omului primitiv față de morți. În peșterile Drachenloch (Elveția) și Petershöhle (Bavaria) au fost găsite craniile unor urși de peșteră în jurul cărora erau așezate pietre. Descoperirile datează din aceeași perioadă ca și mormintele neandertalienilor. Se poate presupune că, păstrînd cu grijă craniile de urși, locuitorii peșterilor sperau să dea astfel animalelor ucise posibilitatea de a reveni la viață. Cultul religios, pe atunci în curs de apariție, era legat de animalele care constituiau obiectul vînătorii.

Este interesant de remarcat că craniul unui băiat de tip Neandertal găsit într-un mormînt din peștera Teșik-Taș era înconjurat de zece coarne de capre de munte, înfipite în pământ două câte două. Vînarea caprei de munte era una dintre principalele îndeletniciri ale locuitorilor peșterii Teșik-Taș și, firește, cultul religios, pe cale de apariție, era legat de principalul obiect al vînătorii.

Reprezentările religioase ale omului de Cro-Magnon

Reprezentările religioase capătă un caracter mai pronunțat la urmașul omului de Neandertal, omul de Cro-Magnon, care a trăit în perioada tîrzie a epocii de piatră, acum aproximativ 30.000—40.000 de ani. Scheletele unor oameni de acest tip au fost găsite pentru

prima oară în 1868, în peștera Cro-Magnon (Franța). În această perioadă, evoluția biologică a omului era, în linii mari, încheiată. Ca aspect, omul de Cro-Magnon nu se deosebea prin nimic esențial de omul contemporan. Nivelul de dezvoltare al economiei și al tehnicii sale era mai ridicat decît la omul de Neandertal, uneltele de muncă erau mai variate și mai bine confecționate, iar armele de vînătoare mai specializate. Vînătoarea cu țarcuri, cu gonaci, cu capcane etc. furniza oamenilor anumite rezerve de hrană și le dădea puțința să ducă un trai mai mult sau mai puțin sedentar. Apar mici așezări de locuințe stabile sub forma unor bordeie. Focul capătă o largă folosire, servind atît ia încălzit, cît și la prepararea hranei.

Această perioadă din istoria omenirii se caracterizează prin apariția comunității gentilice, care a luat locul cetii primitive. Membrii comunității gentilice erau legați prin rudenie de sînge și printr-o gospodărie comună. Locuiau în aceeași așezare, stăpîneau bunurile în comun și își procurau în comun mijloacele de existență. Orînduirea gentilică era bazată pe principiul colectivismului: munca se făcea în comun, iar roadele ei se împărțeau în mod egal. În afara colectivului, omul era pierdut. Stabilirea rudeniei se făcea la început în linie maternă, întrucît se practica căsătoria pe grupe și, în multe cazuri, tatăl era necunoscut. În fruntea ginții se afla un șef, ales în această funcție în virtutea calităților sale personale. El conducea activitatea economică a grupului, veghea la respectarea normelor dreptului cutumiar, aplana certurile și neînțelegerile. Chestiunile cele mai importante erau rezolvate în comun, prin hotărîrea tuturor membrilor adulți ai ginții.

În această perioadă, religia se distinge prin dezvoltarea cultului funerar. Arheologii sovietici au descoperit în 1953, în satul Kostenki, situat în apropiere de Voronej, mormîntul unui om de Cro-Magnon. Mormîntul, așezat lângă locuință, reprezenta o construcție ovală din oase de mamut. În mijlocul lui a fost găsit scheletul unui bărbat în vîrstă înaintată, a cărui poziție aminteste de mormintele neandertaliene. Cunoscutul sculptor și antropolog M. M. Gherasimov a stabilit că, atunci cînd a fost coborît în mormînt, mortul avea picioarele legate, îndoite și lipite de abdomen. Oamenii de Cro-Magnon îi legau pe morți de teamă ca nu cumva membrii decedați

ai gînteii să iasă din mormînt și să cauzeze vreun rău celor vii. Acest obicei are numeroase paralele etnografice : el exista la eschimoși, la papuașii din Noua Guinee și la alte popoare. Avem de-a face aici cu un element al religiei : credința în însușirile supranaturale ale mortului.

În epoca omului de Cro-Magnon a apărut arta plastică, avînd uneori o semnificație magică. Pînă în prezent au fost descoperite în diferite locuri de pe glob peste 70 de peșteri locuite în acele vremuri îndepărtate (peștera Altamira din Spania, peștera Trois-Frères din Franța și altele), pe pereții și bolțile cărora sînt zugrăvite imagini reprezentînd diferite animale : zimbri, mistreți, cerbi etc. Vînarea acestor animale juca un rol important în viața omului de Cro-Magnon. Picturile înfățișează adesea animale rănite. Omul primitiv spera, probabil, că aceste imagini îi vor aduce noroc la vînătoare. E vorba aici de magia vînătorească, al cărei scop consta în asigurarea mijloacelor de existență. Această interpretare este confirmată și de o serie de date etnografice. Astfel, atunci cînd se pregăteau pentru vînătoarea de canguri, australienii desenau pe nisip o imagine a acestui animal și o străpungeau cu sulițele. Ei credeau că, străpungînd cangurul desenat, vor reuși să facă acest lucru și în realitate.

Rădăcinile sociale ale religiei primitive

Apariția religiei a fost determinată de nivelul scăzut al dezvoltării economice a societății primitive și, în consecință, de faptul că omul primitiv era neajutorat în lupta cu natura. S-au făcut încercări de a idealiza epoca primitivă. Astfel Jean-Jacques Rousseau, filozof francez din secolul al XVIII-lea, o denumea „secolul de aur” al omenirii. Respingînd aceste concepții, V. I. Lenin a scris : „Că omul primitiv obținea toate cele necesare ca un dar liber al naturii, — aceasta-i un basm prostesc... Înaintea noastră n-a existat nici un fel de secol de aur, și omul primitiv a fost cu totul copleșit de greutatea existenței, de greutatea luptei cu natura”¹. Condițiile de viață ale omului primitiv erau extrem de grele și de vitrege. Uneltele de muncă, confecționate din piatră, os și lemn, erau foarte primitive. Principalele îndeletniciri — vînătoarea și culesul — nu puteau oferi oamenilor o existență pe deplin asigurată : vînătoarea era în mare măsură o ches-

tiune de noroc, iar hrana vegetală putea fi procurată numai în anumite anotimpuri. Perioadele în care produsele alimentare se găseau din belșug alternau cu perioade îndelungate de foamete. Această situație a avut drept urmare o mortalitate foarte ridicată ; după cum reiese din examinarea osemintelor, 55% din oamenii de Neandertal mureau înainte de a fi împlinit 20 de ani ; aproape nici unul dintre ei nu atingeau vîrsta de 50 de ani.

Colectivele omenești, împrăștiate pe întinderi uriașe, trăiau rătăcite, izolate unele de altele, ceea ce le făcea și mai slabe în fața forțelor naturii.

Neputința omului primitiv în fața elementelor naturii a determinat apariția primelor reprezentări religioase.

Rădăcinile gnoseologice ale religiei primitive Pitecantropul și sinantropul, care au trăit cu mult înainte de apariția religiei, erau însă, în mod incontestabil, și mai slab înarmați în fața forțelor naturii decît omul de Neandertal și de Cro-Magnon și, totuși, în mintea lor nu au apărut reprezentări religioase. Cum se explică acest fapt ? Slăbiciunea omului în luptă cu natura nu este, ca atare, suficientă pentru a da naștere reprezentărilor religioase. Religia are și rădăcini gnoseologice (adică legate de procesul cunoașterii). În „Caiete filozofice”, V. I. Lenin a subliniat capacitatea minții omenești de a zămislî tot felul de reprezentări fantastice, inclusiv cele religioase : „Abordarea de către inteligență (de către inteligența omului) a unui lucru individual, luarea de copie (=concept) de pe acesta nu este un act simplu, nemijlocit, de oglindire inertă, ci un act complex, cu caracter dublu, zigzagat, care cuprinde în sine posibilitatea desprinderii fanteziei de viață ; ba mai mult : posibilitatea transformării (și încă a unei transformări imperceptibile, de care omul nu este conștient) a conceptului abstract, a ideii în fantezie (în letzter Instanz¹ = dumnezeu)”². Cînd există anumite rădăcini sociale, această posibilitate duce la apariția religiei. Analizînd rădăcinile gnoseologice ale religiei, V. I. Lenin a arătat că aceasta nu este lipsită de teren, „este o floare sterilă, fără îndoială, dar o floare sterilă ce crește pe copacul viu al cunoașterii omului, care este vie,

¹ — în ultimă instanță. — Nota trad.

² V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 376—377.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 97.

rodnică, adevărată, viguroasă, atotputernică, obiectivă, absolută¹.

Chiar după ce a dobândit un anumit bagaj de cunoștințe pozitive, multe lucruri continuau să fie de neînțeles pentru omul primitiv. Interpretarea greșită a multor laturi ale realității a făcut ca omul să separe în gândirea sa însușirea de esență. Forțele naturii, care-l dominau pe om, au început să se reflecte în conștiința sa într-o formă fantastică. Nu orice reprezentare falsă, fantastică este și religioasă. Omnirea corectează majoritatea erorilor sale în procesul de cunoaștere și de transformare a lumii. Reprezentările false, fantastice nu se transformă în reprezentări religioase decât atunci când conștiința omenească, incapabilă să le dovedească falsitatea, începe să creeze o lume inexistentă a forțelor supranaturale.

Primele forme ale religiei

Toate teoriile burgheze asupra originii religiei prezintă o deficiență comună de ordin metodologic: ele încearcă să descopere prima formă a credințelor religioase, iar apoi să deducă din ea formele ulterioare. Astfel, E. Tylor consideră drept prima formă a religiei credința în spirite și suflete, R. Marett — credința într-o forță impersonală oarecare, Frazer — magia etc. Oamenii de știință burghezi ajung la aceste concepții asupra originii religiei fiindcă privesc dezvoltarea religiei ca un proces de sine stătător, care nu depinde de condițiile vieții materiale a societății. Acest punct de vedere, idealist prin caracterul său, este infirmat de faptele concrete. Datele arheologice privind popoarele primitive, materialul etnografic despre viața celor mai înapoiate triburi ne arată că ele aveau concomitent diferite forme de reprezentări religioase. Religia societății primitive reprezenta un amalgam de diferite credințe și rituri. Aceste credințe și rituri nu existau în mod independent, izolate unele de altele, ci, dimpotrivă, se aflau într-o strânsă legătură și interacțiune. Magia, de pildă, o întâlnim atât la totemism cât și la animism; multe reprezentări totemice erau legate de credința în spirite. Să analizăm unele dintre cele mai vechi forme de credințe religioase și de rituri.

¹ Op. cit., pag. 367.

Totemismul

Totemismul este concepția unei legături, a unei înrudiri supranaturale între un grup de oameni și o anumită specie de animale, de plante și, mai rar, de anumite obiecte. Termenul „totem”, „ototem”, este luat din limba tribului odjibve, trib de indieni din America de Nord, în care înseamnă „gînța lui”. Cel mai dezvoltat și mai bine studiat este totemismul triburilor australiene. Din această cauză, Australia este denumită țara „clasică” a totemismului¹. Gînțile și fratriile (grupuri de gînți înrudite) australiene purtau denumirea unor animale și plante totemice; de pildă, tribul arabana era alcătuit din 12 gînți, purtînd denumiri ca: vulturul cu coada ascuțită, corbul, dingo, omida, broasca, șarpele etc. Totemul era considerat strămoșul, întemeietorul gînții. De aceea el constituia obiectul unei serii de interdicții: nu era voie să ucizi totemul sau să-l consumi ca hrană (cu excepția ceremoniilor rituale), era interzis să i se facă vreun rău. Australienii considerau drept o ofensă personală uciderea sau vătămarea totemului lor de către o persoană străină. În numeroase mituri se vorbește despre strămoșii totemici — ființe fantastice, jumătate oameni și jumătate animale —, se înfățișează viața, peregrinările, faptele lor. Unele rituri totemice reprezentau dramatizări ale acestor mituri. Miturile și riturile erau considerate sacre; ele nu erau cunoscute decât de bărbații care îndepliniseră ritualul inițierii.

Australienii credeau că pot avea o înrîurire asupra totemului: existau ceremonii speciale, „inticiuma” (denumire luată din limba tribului aranda), al căror scop era să contribuie pe calea magiei la înmulțirea animalelor și a plantelor totemice. Dansurile alcătuiau partea principală a ceremoniilor: participanții se străduiau ca, prin aspectul lor — pieptănături și podoabe de cap, măști, vopsirea anume a corpului — și prin mișcări, să capete o înfățișare cât mai asemănătoare cu a totemului. Partea finală a ceremoniei consta din consumarea totemului, ceea ce era considerat drept un mijloc de comunicare cu el.

¹ La începutul colonizării continentului (sfîrșitul secolului al XVIII-lea), australienii — populația băștinașă a Australiei — se aflau într-un stadiu timpuriu al orînduirii comunei primitive. De aceea credințele lor religioase ne permit să ne facem o imagine asupra celor mai vechi forme ale religiei.

Totemismul constituie una dintre formele religiei din perioada societății gentilice timpurii și este strâns legat de anumite forme de economie: vânătoarea și culesul. Animalele și plantele, care dădeau oamenilor posibilitatea de a exista, deveneau pentru ei un obiect de cult religios. Totemismul reflecta și particularitățile relațiilor sociale din comuna primitivă, bazate pe rudenția de sânge. Necunoscând în societate alte legături decât cele ale rudeniei de sânge, oamenii le transpuneau și în natura înconjurătoare. Legătura membrilor ginții cu fauna și flora regiunii în care trăiau era concepută de ei ca o rudenie de sânge.

Au fost descoperite credințe totemice nu numai la triburile australiene, ci și la multe altele: la triburile de indieni din America de Nord și de Sud, la băștinașii din Africa și din Melanezia. La aceste triburi însă, credințele totemice nu se prezintă într-o formă atât de „clasică” ca la cele australiene, deoarece ele au depășit stadiul societății gentilice timpurii. La indienii din America au existat denumiri totemice ale ginților și frațiilor, mituri privind obârșia totemică a ginților, interdicții totemice. În cinstea totemului se executau dansuri religioase: dansul lupului, dansul ursului, dansul corbului etc. Totemul era considerat drept protector, și de aceea imaginea lui figura pe arme, pe obiectele de uz casnic, pe case. Tlinkiții de pe litoralul de nord-vest al Americii de Nord așezau în fața fiecărei case un stilp totemic, acoperit cu imagini ale strămoșului totemic.

Ulterior, pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare, a apărut, pe baza totemismului, cultul animalelor, care a existat la multe popoare. În Egiptul antic exista cultul animalelor sfinte — bou, șacalul, țapul, crocodilul și altele —, considerate ca incarnări ale zeilor. Acestor animale le erau închinat temple, li se aduceau jertfe. Multe zeități egiptene erau înfățișate sub formă de animale: Anubis, zeul morților, sub formă de șacal; Isis, zeița dragostei și a fertilității, sub forma unei femei cu cap de vacă. În India antică erauenerate vacile, tigrii, maimuțele și alte animale. În cinstea vacii aveau loc anual mari festivități. Maimuțele puteau fi întâlnite în număr mare pe străzile orașelor indiene și nimeni nu îndrăznea să se atingă de ele.

Animismul

E. Tylor considera termenul de „animism” echivalent cu termenul de „spiritualism” și îl folosea pentru a indica reprezentările despre suflete și spirite imateriale. În lucrarea de față se includ în noțiunile de „animism” credințele primitive în suflet și spirite, credințe care aveau cu totul alt caracter.

Reprezentările animiste au fost proprii tuturor popoarelor. Ele au apărut în stadiul orînduirii comunei primitive. Deoarece oamenii din comuna primitivă nu înțelegeau fenomenele propriului lor psihic, ei credeau că fiecare om are un suflet independent de corp. Sufletul era considerat drept sursă a vieții și a conștiinței. La început, reprezentarea sufletului avea un caracter concret, material; de cele mai multe ori, sufletul era legat de umbră sau de respirație. În limbile multor triburi — la tasmanieni, la algonkinii din America de Nord, la zulușii din Africa — noțiunile de suflet și de umbră erau indicate prin același cuvînt, ceea ce atestă că ele erau socotite identice. Unele popoare își închipuiau că sufletul are legătură cu respirația. Triburile din Australia de vest, unele triburi din California, eschimoșii din Groenlanda, malaiezii și multe alte popoare folosesc și astăzi același cuvînt pentru a desemna noțiunile de suflet și respirație. Cuvîntul „suflet” are aceeași rădăcină ca și cuvintele „suflu”, „a răsufla”. Uneori reprezentarea sufletului era legată de sânge: la arabi, la vechii evrei și la alte popoare, noțiunile de „suflet” și „sînge” aveau aceeași denumire.

Cit de puternice erau reprezentările despre materialitatea sufletului ne-o arată următoarele fapte: eschimoșii din Groenlanda credeau că oamenii grași au suflete grase, iar cei slabi suflete slabe; australienii tăiau dușmanilor ucși un deget de la mîna dreaptă, pentru ca sufletul acestora să nu mai poată arunca sulița. Acest material etnografic infirmă concepția lui E. Tylor potrivit căreia sufletul ar fi fost conceput de la început ca ceva nematerial, spiritual.

Apariția credinței în viața de apoi

Convins de existența sufletului, omul primitiv nu-și putea închipui ce se întâmplă cu acesta după moarte. Încetul cu încetul a apărut ideea unei existențe independente a sufletului după moartea corpului. „Nu nevoia consolidării religiilor — scria F. Engels — a dus la plicticoasa închipuire a nemuririi omului, ci simpla împrejurare că, odată recunos-

cută existența sufletului, oamenii, din cauza mărginirii lor pe atunci generale, s-au aflat în mare încurcătură, neștiind ce să facă cu el după moartea trupului" ¹.

Traiu sufletului după moarte era conceput ca similar cu viața pe pământ a omului. Se considera că sufletul are nevoi omenești obișnuite, că-i trebuie hrană, îmbrăcăminte etc. Astfel se explică obiceiul, care exista pretutindeni, de a îmbrăca mortul cu cea mai bună haină, de a-l îngropa cu podoabele lui, de a pune pe mormânt mîncare și băutură, de a aprinde foc. La creștini s-au păstrat rămășițe ale acestui obicei sub forma parastaselor, colivei etc. Se credea că, la cîtva timp după moarte, sufletul trece în lumea de dincolo de mormînt, socotită și ea a fi întocmai cu lumea pămîntescă. Această lume de apoi era plasată fie în munți (la boșimani), fie pe o insulă îndepărtată (la semangii din peninsula Malacca), fie sub pămînt (la băștinașii din insulele Andamane). Aceștia din urmă credeau că lumea de dincolo de mormînt este aidoma cu cea reală: că acolo ar exista păduri și mări, animale și plante, că în lumea aceea sufletele vinează și pescuiesc, adică trăiesc la fel ca oamenii de pe pămînt. Este semnificativ că, la început, lumea de dincolo de mormînt nu era legată de ideea unei răsplăți sau de aceea a raiului și a iadului. Oamenii își închipuiau lumea de dincolo de mormînt ca o existență identică pentru toți și întocmai ca cea pămîntescă.

La multe triburi și popoare (australienii, indienii din America etc.) exista, pe lângă credința în lumea de dincolo de mormînt, ideea reîncarnării sufletelor. Astfel, australienii credeau că, după moarte, sufletul omului poate trece într-o piatră, într-un pom sau în altceva, pentru ca apoi să se reîncarneze iarăși într-un copil nou-născut. Tribul aranda credea că sălașul sufletelor care își așteptau reîncarnarea se găsea într-o piatră mare, aflată lângă izvoarele Aliss. În limba indigenilor, această piatră purta denumirea de Eratipa (piatra sufletelor de copii). Femeile care doreau să aibă copii veneau la piatră și rugau sufletele copiilor să intre în corpul lor, iar cele care nu voiau să aibă copii cău-

¹ K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 400.

tau să îndepărteze sufletele acestora, luindu-și o înfățișare de femei bătrîne ca să le sperie.

Magia

Reprezentările pe care le avea omul primitiv despre forțele supranaturale au trezit în el dorința de a le sili să acționeze în favoarea lui. Neștiind adesea cum să atingă un anumit scop practic, omul își punea speranțele în vrăjitorie (magie). Magia (de la cuvîntul grecesc *μαγεία*, „vrăjitorie, farmece”) reprezintă o serie de rituri legate de credința în capacitatea omului de a influența pe cale supranaturală lumea inconjurătoare — oameni, animale, fenomene ale naturii —, precum și unele spirite și zeități imaginare. În magie se manifestă deosebit de pregnant principalul element care a dus la apariția religiei: slăbiciunea omului primitiv în lupta sa cu natura. Fiindcă nu se pricepeau să influențeze lumea inconjurătoare prin mijloace reale, oamenii au recurs la mijloace imaginare, nereale, magice. „Slăbiciunea — scria K. Marx — s-a refugiat... întotdeauna, în credința în minuni; considerînd că dușmanul este înfrînt dacă în imaginație l-a izgonit cu vrăji, ea a pierdut orice simț al realității...” ¹ Explicînd esența magiei, G. V. Plehanov arăta că ea se bazează „pe o insuficient de clară distincție între ceea ce are loc în mintea omului și ceea ce se petrece în realitate”, că ea „confundă fenomenele obiective cu cele subiective” ².

Riturile magice, răspindite la toate popoarele de pe glob, sînt foarte variate. Ele se împart în mai multe categorii: magia legată de muncă, magia menită să aducă rele, magia de leac etc. Fiecare dintre aceste categorii are propria sa bază materială, legată de condițiile concrete ale vieții oamenilor.

Magia legată de muncă Problema principală în viața omului primitiv era asigurarea mijloacelor de existență. De aceea o mare parte a riturilor magice este legată de activitatea economică. Drept exemplu poate servi ritul magiei vînătorești la australieni, despre care s-a vorbit mai sus: desenarea pe nisip a imaginii unui cangur și străpungerea ei cu sulița. Un rit asemănător a existat în secolul al XVIII-lea la itelmeni, populația peninsulei Kamceatka, care

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 123.

² G. V. Plehanov, Articole despre religie, 1925, pag. 28.

pe vremea aceea se aflau în stadiul comunei primitive. Ei confecționau dintr-o iarbă dulce, din osinză de urs și din grăsime de focă un chip de lup, trăgeau cu arcul în el, iar apoi îl tăiau în bucăți și-l mâncau.

O dată cu trecerea la agricultură și la creșterea animalelor, oamenii au început să recurgă la rituri magice, sperând că vor reuși astfel să influențeze forțele naturii. Cea mai mare însemnătate au dobândit-o riturile care aveau drept scop asigurarea fertilității. Unele dintre ele au continuat să se mențină pînă nu de mult: în Rusia prereroluționară, țărani își puneau înaintea semănatului rufe curate, pentru ca ogorul să fie curat și să nu-l năpădească buruienile; în răzoarele cultivate cu varză erau îngropate pietre mari rotunde, pentru ca și căpăținile de varză să fie mari și tari ca piatra; înainte de semănatul inului, fetele își despleteau și-și pieptăneau cozile, pentru ca inul să fie lung ca părul lor etc. De activitatea productivă a oamenilor era legată și magia „meteorologică”: rituri pentru aducerea ploii, stîrnirea vîntului etc. Astfel, pentru a atrage ploaia, vrăjitorul indian turna apă de pe acoperișul colibei sale. Pentru a stîrni vîntul necesar deplasării pe mare, papuașii făceau zgomot, fluierau. Aceste rituri se bazau pe convingerea omului primitiv că efectul dorit poate fi obținut prin imitarea lui. Necunoscînd adevăratele legături între fenomene, oamenii le substituiau prin legături false, fantastice.

Magia menită să aducă rele

Unul dintre cele mai vechi și mai răspîndite tipuri de magie este magia menită să aducă rău. La baza ei a stat vrajba dintre triburi și ginți. Față de membrii ginților și mai ales ai triburilor străine, oamenii aveau o atitudine bănuitoare, dușmănoasă, socotindu-i capabili să aducă nenorociri, boli, moarte. Aceasta se explică prin faptul că oamenii nu cunoșteau întotdeauna adevăratele cauze ale bolii și morții. Australienii, de pildă, credeau că orice moarte în afara celei survenite pe cîmpul de luptă se datorește magiei.

Pentru riturile magiei aducătoare de rele, unele triburi aveau instrumente speciale. Australienii, de pildă, foloseau un bețișor de os, ascuțit la un capăt și rotunjit la celălalt. De capătul rotunjit era legat un șnur subțire. Australienii credeau că partea ascuțită a bețișorului, îndreptat spre dușman, îi suge sîngele din trup, făcîndu-l să se scurgă prin

șnur. Indigenii se îngrozeau la vederea unui astfel de bețișor, pe care-l numeau osul morții.

Riturile magiei aducătoare de rele erau adesea săvîrșite asupra imaginii celui împotriva căruia erau îndreptate. Astfel, la tribul aranda, în cazul cînd soția fugea de acasă, bărbatul desena pe pămînt imaginea ei și o străpungea cu sulița, pronunțînd formulele magice corespunzătoare. Rituri similare găsim la indienii din America și la multe alte triburi.

Se considera că ritualul magic avea o deosebită eficacitate dacă era săvîrșit asupra unor obiecte care fuseseră în contact cu cel împotriva căruia era îndreptat: unghii, păr, îmbrăcăminte, resturi de mîncare etc. Cînd voiau să pricinuiască dușmanilor lor un rău, triburile din Australia de sud-est căutau să-și procure lucruri care aparțineau acestor dușmani și le puneau vreme îndelungată la afumat. În același scop, melanezienii aruncau în foc păr sau resturi de mîncare aparținînd persoanei în care voiau să lovească. Se credea că aceasta va duce la îmbolnăvirea sau la moartea omului respectiv. Teama de magie explică grija pe care multe popoare o au pentru unghiile și părul lor, pentru resturile de mîncare etc. N. N. Mikluho-Maklai relatează fapte interesante în această privință: cînd a avut nevoie în scopuri științifice de o colecție de păr de papuași, el n-a reușit să și-o alcătuiască decît cu foarte mare greutate. Indigenii au acceptat să-i dea păr numai după ce Mikluho-Maklai le-a oferit în schimb fire din propriul său păr. Tot atît de grijulii erau papuașii și față de resturile de mîncare. Ei nu le aruncau niciodată, ci le ascundeau cu grijă sau le lua cu ei.

Magia de leac

Procedeele de vindecare folosite de triburile primitive constau dintr-o îmbinare de mijloace raționale și magice. Astfel, pe lîngă unele metode raționale de vindecare — masaje, cataplasme, ierburi și altele —, australienii recurgeau la diferite procedee magice: sugerea unor așa-zise cristale care, după părerea lor, ar fi fost cauza bolii, rostirea unor descîntece etc. Cu tratarea bolnavilor se îndeletniceau la ei niște vrăjitori speciali (vrăci). Înainte de revoluție, o serie de popoare din nordul Rusiei — evencii, ciukcii, nivhii etc. — credeau că boala este cauzată de un duh rău care pătrunde în corpul bolnavului sau îi răpește sufletul. Bolnavul era tratat de șaman, care dansa pînă cădea în transă. Se credea că în această stare el călă-

torește în țara spiritelor pentru a readuce sufletul răpit. Farmecele de leac sînt o formă de magie larg răspîdită și foarte persistentă. Ele există la toate popoarele, iar procedeele acestei magii au rămas aproape neschimbate în diferitele etape ale dezvoltării sociale, începînd cu australienii și terminînd cu popoarele Europei contemporane.

La multe triburi și popoare există credința în însușirile supranaturale ale unor obiecte, amuletele, cărora li se atribuie puterea de a feri de nenorociri, de boli etc. Amuletelor li se atribuie și puterea de a spori însușirile fizice ale omului: forța, rezistența, agerimea văzului, îndemînarea.

Insuflețirea naturii

O dată cu dezvoltarea gândirii abstracte, reprezentarea sufletelor, inițial concretă, a căpătat un caracter mai generalizat: în locul sufletelor diferiților arbori a apărut imaginea unui duh comun al pădurii, în locul sufletelor diferitelor vînturi — duhul comun al vîntului etc. În reprezentările omului primitiv, întreaga natură era populată de diferite spirite, înzestrate cu puteri supranaturale. Spre deosebire de suflet, care era întotdeauna legat de un obiect concret, spiritului i se atribuia capacitatea de a exista independent. Puteau deveni spirite sufletele unor oameni morți de mult; sufletele rudelor celor mai apropiate se transformau în spirite bune, binefăcătoare, iar sufletele străinilor în spirite rele. Se credea că spiritele bune ajută pe cei din gînta lor, le aduc noroc, îi feresc de calamități, iar cele rele sînt cauza tuturor nenorocirilor și bolilor. După cum arată V. G. Bogoraz, exploratorul peninsulei Ciukotka, ciukcii credeau că spiritele rele răpesc sufletele oamenilor adormiți, le fierb și le mănîncă. Cînd le venea timpul să nască, femeile ciukce se ascundeau într-un loc tălmuit, pentru ca spiritele rele să nu le poată răpi copilul.

O dată cu apariția agriculturii și a creșterii animalelor, locul principal în religie îl ia adorarea spiritelor naturii: al pămîntului, al soarelui, al tunetului și trăsnetului, al vegetației etc. Acestor spirite începe să li se atribuie o importanță deosebită în viața economică și socială a oamenilor. Pentru a îmbuna duhurile, omul le aduce jertfe. La început, jertfa consta din alimente, animale, diferite obiecte, mai tîrziu s-au adus jertfe omenești. Aceste jertfe omenești erau practicate de multe popoare: incașii din vechiul Peru jertfeau în fiecare an spiritelor lor cîțiva băieți și cîteva fete în vîrstă

de 10 ani. Pentru a spori fertilitatea solului, triburile de munte din vechea Indii ucideau copii și-i îngropau.

Religia și apariția inegalității de clasă

În momentul în care în societatea primitivă a apărut inegalitatea de avere, religia a început să slujească interesele aristocrației tribale, făcînd din conducători și din preoți obiect de venerație și atribuindu-le puteri supranaturale. La polinezieni, în stadiul destrămării orînduirii comunei primitive, însăși persoana căpeteniei era considerată sacră. Ea era obiectul unei serii de interdicții: era interzis să privești căpetenia, să te apropii de ea, să-i adresezi vreun cuvînt. Orice lucru de care se atingea căpetenia devenea tabu (interzis) pentru ceilalți și trecea în proprietatea lui. Ceilalți trebuiau să execute toate muncile pentru căpetenie. Nici cu mîncare nu se servea singur, ci era hrănit de cei din jurul său. Sistemul interdicțiilor religioase (tabu) era la polinezieni un izvor de îmbogățire a căpeteniilor.

Religia ajută aristocrația gentilică-tribală să înrobească pe membrii de rînd ai comunității. Căpeteniile erau sprijinite de uniunile religioase secrete. Acestea au existat la triburile din Oceania, Africa și America. Membri ai uniunii puteau fi numai bărbații adulți care îndepliniseră ritualul inițierii. Cu ajutorul lor, căpetenia, care conducea activitatea uniunii, controla viața întregii comunități și intervenea în toate treburile ei. În Melanezia, de pildă, aceste organizații terorizau întreaga populație.

O dată cu schimbarea structurii sociale a societății se produc schimbări și în situația slujitorilor cultului religios. Vrajitorii, preoții etc. au jucat un rol însemnat și în stadiile timpurii ale societății primitive. Ei nu primeau însă nici o remunerație pentru activitatea lor și nu se bucurau de nici un fel de privilegii. Situația lor se deosebea prea puțin de situația celorlalți membri ai societății: la fel ca toți ceilalți, ei participau la producție și primeau o parte egală din bunurile distribuite. Pe această treaptă de dezvoltare, societatea nu dispunea încă de un plusprodus pe baza căruia să poată exista o stare socială privilegiată. O dată cu apariția inegalității de avere, vrajitorii și preoții au format, împreună cu căpeteniile, pătura conducătoare gentilică-tribală, care și-a instaurat puterea asupra celorlalți membri ai societății.

În felul acesta, o dată cu apariția inegalității sociale și a exploatării, religia devine, în mâna grupurilor și apoi a claselor dominante, un instrument de înrobire și de asuprire a maselor populare.

Apariția credinței în zei

Inițial, religia nu cunoștea împărțirea spiritelor în superioare și inferioare. Aceasta se explică prin faptul că în societate nu existau încă inegalitatea de avere și împărțirea în clase; oamenii nu cunoșteau relațiile de dominație și de subordonare. Treptat, o dată cu dezvoltarea agriculturii și a creșterii animalelor, cu apariția proprietății private și a diviziunii sociale a muncii, a început și procesul de destrămarea comunei primitive. S-au constituit familii ale aristocrației gentilice și tribale, care dețineau puterea și bogății însemnate. A apărut sclavia, devenită izvor de îmbogățire pentru virfurile conducătoare ale triburilor și ginților. S-a ivit exploatarea omului de către om, care a constituit baza societății împărțită în clase. Schimbările petrecute în societate s-au reflectat în religie: în reprezentările omului, spiritele au început să fie împărțite în superioare și inferioare.

Cele mai puternice erau considerate spiritele acelor fenomene ale naturii care jucau un rol important în activitatea economică a oamenilor. Fiecare spirit a primit un nume, fiecărui i s-a consacrat un cult special. Spiritele s-au transformat în zei; a apărut politeismul (credința în mai multe divinități). Un exemplu clasic de politeism îl constituie religia Greciei antice, care cuprindea un întreg panteon de zei: Zeus, divinitatea supremă; zeița Hera, protectoarea căsătoriei; Poseidon, zeul mării; Hades, zeul împărăției subterane; Atena, zeița înțelepciunii și a artei militare; Afrodita, zeița dragostei și a frumuseții; Apollo, zeul soarelui etc. Grecii își reprezentau viața zeilor ca fiind foarte puțin diferită de cea a oamenilor: zeii beau, mâncau, se căsătoreau, aveau copii. Li se atribuiă toate viciile pământești: erau geloși, invidioși, se certau. Aceste reprezentări ne arată că omul i-a creat pe zei după chipul și asemănarea sa.

Apariția monoteismului

O dată cu constituirea statului și a formei monarhice de guvernare a apărut în religie credința într-un dumnezeu unic, atotputernic. Imaginea lui a fost făurită după tipul regelui pământesc. Analizând această fază a dezvoltării reli-

giei, F. Engels scria: „...Toate atributele naturale și sociale ale numeroșilor zei sînt trecute asupra unui singur dumnezeu atotputernic, care, la rîndul său, nu este altceva decît reflexul omului abstract”¹.

Ca întotdeauna, religia nu a făcut decît să oglindească schimbările petrecute în viața pămîntească a oamenilor, căci dezvoltarea ei este determinată de condițiile vieții materiale a societății.

Monoteismul (credința într-un singur dumnezeu) a păstrat rămășițe ale politeismului care l-a precedat. Creștinismul, de pildă, și-l reprezenta pe dumnezeu sub forma unei treimi: dumnezeu-tatăl, dumnezeu-fiul și sfîntul duh. În afară de aceasta, el recunoștea existența a numeroși „sfîinți”, care au luat locul zeilor de importanță secundară.

Reprezentările religioase, ca și cultul religios al societății primitive, se deosebeau mult de reprezentările și de cultul religiilor contemporane.

De aici nu trebuie să tragem însă concluzia că religia primitivă și religiile contemporane ar fi despărțite printr-o prăpastie de netrecut. Dimpotrivă, religiile contemporane au multe trăsături caracteristice reprezentărilor religioase primitive. Aproape toate religiile contemporane mai conțin rămășițe ale totemismului și cultului animalelor. Mozaismul, de pildă, interzice credincioșilor să mănînce carne de porc. Această interdicție a luat naștere la vechii evrei, care considerau porcul drept animalul lor totemic. O rămășiță a totemismului în creștinism o constituie înfățișarea sfîntilor sub formă de animale: în icoanele ortodoxe, sfîntul Cristofor este zugrăvit cu cap de ciine. Larg răspîdită este și reprezentarea sfîntului duh sub formă de porumbel. Taina împărtășaniei din creștinism provine din străvechile rituri ale comuniunii cu totemul.

Religiile contemporane au păstrat și numeroase rămășițe ale credințelor animiste primitive. Una dintre ele este ideea sufletului și a vieții lui de dincolo de mormînt, idee preluată de toate religiile din lume. Ce-i drept, cu timpul, această idee s-a modificat într-o măsură însemnată: sufletul a început să

¹ K. Marx și F. Engels, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 134.

fie conceput mai abstract, ca un fel de principiu spiritual, iar în societatea împărțită în clase lumea de apoi a fost legată de ideea răsplății. Și credința în spirite a suferit schimbări: în creștinism, rolul spiritelor bune au început să-l joace îngerii, iar al celor rele — forțele necurate (diavoli, vrăjitoare etc.).

Magia a stat la baza cultului tuturor religiilor contemporane: creștinismul, islamismul, budismul etc. Astfel, în creștinism, rugăciunile pentru ploaie, binecuvîntarea recoltei și alte rituri — ungerea cu mir, maslul, pelerinajele la izvoare tămăduitoare etc. — își au rădăcinile în fermecele pentru vreme bună și pentru fertilitate, în fermecele de leac. Pe baza fermecelor de leac a luat naștere credința în spirite și în zei tămăduitori de boli. O rămășiță a credinței magice în amulete o constituie, în creștinism, purtarea de talismane, de cruciulițe etc.

**Rolul și locul religiei
în viața societății
primitive**

Chiar din momentul apariției sale, religia, generată de neputința omului primitiv în lupta cu natura înconjurătoare, a consfințit această neputință și

a frînat progresul omenirii.

Religia nu a fost numai o consecință a nivelului scăzut de dezvoltare economică a societății primitive, dar, într-o anumită măsură, și cauza ei. Omul cheltuia pentru oficierea riturilor religioase multe eforturi, timp și forțe, pe care le-ar fi putut folosi pentru dezvoltarea forțelor de producție, pentru a-și supune natura.

Nu putem fi însă de acord cu afirmațiile unor oameni de știință burghezi care susțin că gîndirea omului primitiv ar fi avut un caracter complet mistic, religios și că viața sa ar fi fost întru totul stăpînită de rituri și de ceremonii religioase. În realitate, religia ocupa în societatea primitivă un loc mai modest. În activitatea practică, omul primitiv se bizuia în mult mai mare măsură pe experiența sa pozitivă și pe deprinderile sale în muncă decît pe religie. Acest fapt a constituit de altfel, cheazăia progresului societății omenestii.

PRINCIPALELE RELIGII

HINDUISMUL

Hinduismul (induismul) este una dintre cele mai importante religii din lume. El a luat naștere în India, unde numără și astăzi peste 300.000.000 de adepți. Hinduismul este practicat de o parte a populației din Ceilon, Nepal, Birmania, Malaia și din alte țări ale Asiei de sud-est, precum și ale Africii răsăritene și de sud.

Hinduismul reprezintă un ansamblu deosebit de complex de credințe, obiceiuri, rituri și secte contradictorii. Până în ultimul timp, în hinduism coexistau cele mai primitive forme de idolatrie și cele mai abstracte forme de misticism religios. În cadrul acestei religii se îmbinau jertfele sângeroase cu vegetarianismul absolut și cu interdicția nu numai de a ucide, dar în general de a pricinui vreun rău unei ființe vii; propovăduirea celui mai riguros ascetism nu împiedica orgiile în timpul sărbătorilor religioase și nici practicarea prostituției în temple. Acest caracter complex și contradictoriu se explică prin particularitățile procesului de dezvoltare istorică a hinduismului și ale mediului social în care s-a desfășurat acest proces.

Religia vedică Hinduismul a apărut pe baza vechilor reprezentări religioase ale popoarelor băștinașe de agricultori, puternic influențate de credințele triburilor nomade de crescători de animale, triburi care din vremuri străvechi au pătruns în masă dinspre nord-vest în India. La sfârșitul mileniului al II-lea și la începutul mileniului I î.e.n., în India de nord s-a desfășurat procesul de asimilare a acestor popoare venite de pe alte meleaguri, ca și procesul de diferențiere socială și de constituire, pe baza împărțirii societății în clase, a primelor state. Astfel ne prezintă societatea indiană cele mai vechi documente ale literaturii indiene,

vedele (culegeri de imnuri religioase), și în special prima dintre ele, „Rigveda”.

Epoca în care au fost create vedele poartă de obicei denumirea de perioadă vedică, iar reprezentările religioase din această epocă pe aceea de religie vedică. Ulterior, vedele au devenit cărțile sfinte ale hindușilor. S-au păstrat patru vede: „Rigveda”, o culegere de imnuri; „Samaveda”, o culegere de cântece luate din „Rigveda”, dar așezate în ordinea cerută de ritual; „Iadjurdveda”, imnuri și formule folosite la aducerea de jertfe; „Atharvaveda”, culegeră de descîntece și farmece.

Religia vedică se caracterizează prin divinizarea fenomenelor cosmice și a forțelor naturii. Mitologia acestei epoci oglindea concepția că lumea a fost creată ca rezultat al jocului unor forțe elementare, la care divinitățile au participat fără a constitui însă principiul creator. Dintre divinitățile panteonului vedic făceau parte: Varuna, zeul cerului; Suria, zeul soarelui; Ușas, zeița aurorei; Indra, zeul furtunii; Vaiu, zeul vîntului; Agni, zeul focului; Iama, stăpînitorul lumii celor morți și mulți alții. În perioada vedică timpurie erau venerați cel mai mult Indra, care trimitea ploaia, dăruia viața și asigura bunăstarea agricultorului, și Agni, stăpînul focului sacru, păzitorul vetrei și mijlocitor între oameni și zei.

Pe vremea aceea indienii nu construiau temple și n-au creat imagini sculptate sau icoane ale zeilor. Pe atunci nu exista o preoțime ca grup social aparte, iar cultul și jertfele erau îndeplinite de cei care se rugau sau de capii de familie.

Brahmanismul

În stadiul următor de dezvoltare a societății indiene, cînd diferențierea de clasă a cuprins un număr tot mai mare de popoare, religia a căpătat forme noi. În diferite regiuni ale țării s-au constituit state de tip sclavagist, unele dintre ele transformîndu-se în vaste imperii. În procesul de diviziune a muncii s-au separat multe ramuri de producție. Împărțirea societății în stări sociale și clase, apărută în epoca precedentă, a îmbrăcat forme specifice. Societatea indiană era împărțită în patru grupe (varne): brahmanii, preoții profesioniști; ksatria, războinici; vaișia, plugari și neguțători; și șudra, slugi, sclavi și alte categorii dependente ale populației. Brahmanii nu numai că au monopolizat funcțiile preoțești, dar și-au extins influența și asupra întregii vieți culturale și sociale. Numai brahmanii puteau citi și tălmăci vechile cărți sfinte și scrie altele noi, nu-

mai ei puteau fi mijlocitori între oameni și zei. Religia indiană din acea perioadă e cunoscută sub denumirea de brahmanism.

Brahmanismul era un cult al mai multor divinități, cu un ritual de jertfe foarte complicat, cu numeroase rituri și regulamente, cu un protocol strict. Locul divinităților vedice l-au luat alți zei. Principalii zei ai panteonului hindus din acea perioadă erau Brahma, Vișnu și Șiva. Potrivit legendei religioase, Brahma a creat lumea, Vișnu o menține și o ocrotește, iar Șiva o distruge bucată cu bucată și o creează din nou. Întrucît își îndeplinise menirea fundamentală, aceea de a fi creat lumea, Brahma nu a mai fost obiectul unui cult special și, treptat, a trecut pe planul al doilea. În schimb Vișnu și Șiva au devenit divinitățile supreme. Cele două curente principale în hinduism poartă denumirea de vișnuism și șivaism. Fiecare dintre acești zei supremi are o pleiadă de zei subordonați sau înrudiți. Astfel există cele zece incarnări (avatar) canonice ale lui Vișnu, adică transformarea lui după împrejurări, în animale sau oameni pentru a salva specia umană de diferite calamități. Printre divinitățile vișnuiste figurează și unii eroi ai legendelor epice, ca, de pildă, Rama și Krișna. Șiva a devenit căpetenia unei întregi familii de zei. Fiul său Ganeșa, înfățișat ca un om cu cap de elefant, era venerat ca protector al tuturor profesiunilor; de el depindea succesul oricărei noi acțiuni. Cultul lui Ganeșa a devenit unul dintre cele mai populare.

Fiecare dintre zei avea o soție sau propria lui ipostază feminină. Deosebit de mult era venerată Șiva-Parvati, numită și Durga sau Kali. Cultul lui Kali s-a extins în întreaga Indie și, în unele regiuni, a înlăturat toate celelalte culte, devenind dominant.

În cînstea diferiților zei s-au ridicat temple impunătoare în care au fost așezate statuile zeilor, sculptate din piatră sau lemn ori turnate din metal. Au fost elaborate canoane de înfățișare a fiecărei divinități. O puzderie de preoți deserveau templele, organizau sărbătorile religioase, slujeau la cununii și la înmormîntări. Credincioșilor li se insufla credința că însăși viața omului, de la naștere și pînă la rugul funerar, nu reprezintă decît împlinirea unei datorii religioase și o neîntreruptă exercitare a ritualului, înfăptuită cu ajutorul și sub conducerea preoților brahmani.

Dezvoltarea ulterioară a brahmanismului și transformarea lui în hinduismul contemporan s-au produs, pe de o parte, sub influența reprezentărilor religioase ale noilor triburi și popoare din India care trecuseră la brahmanism și, pe de altă parte, sub influența unor religii ca budismul, creștinismul și islamismul; acesta din urmă a căpătat o largă răspândire în perioada medievală.

Principalele dogme ale hinduismului

Hinduismul ca sistem religios s-a format, în linii mari, la începutul evului mediu. De pe atunci au fost elaborate tezele fundamentale ale dogmaticii hinduiste, precum și un foarte complicat ritual al slujbelor religioase și al aducerii de jertfe.

Cu toată aparenta diversitate a formelor și manifestărilor hinduismului, dogmatica sa poate fi redusă la câteva teze principale. Prima dintre ele este varnașram dharma, învățătura despre inegalitatea socială inițială a oamenilor și despre imposibilitatea de a o înlătura în această existență pămîntească. A doua este punardjanma, învățătura despre metempsihoză și despre seria infinită de reîncarnări succesive dintr-o formă muritoare într-alta, prin care trebuie să treacă orice ființă vie. Numai în procesul reîncarnărilor omul poate spera să ajungă la o stare socială superioară, în funcție de comportarea avută în forma prezentă a existenței sale muritoare. O altă dogmă a hinduismului, recunoscută de altfel și de budism, este karma, învățătura despre răsplată, potrivit căreia faptele săvîrșite de om în viață determină căile viitoarelor sale reîncarnări.

Hinduismul și castele

Baza socială pe care s-a dezvoltat hinduismul au constituit-o particularitățile feudalismului indian. Societatea indiană din vremea aceea era împărțită în sute de grupuri de castă. Casta era un grup social închis, aparte, bazat pe principii profesionale, religios-sectare, etnice sau de altă natură. Apartenența de castă era ereditară, transmițându-se de obicei în linie bărbătească. Căsătoriile între membrii unor caste diferite erau interzise, în afară de unele cazuri excepționale, prevăzute cu strictete de datinile de castă.

Organizarea de castă constituia un sistem ierarhic unitar, pe ale cărui trepte superioare se aflau castele formate din vechile varne ale brahmanilor (preoților) și ksatrijilor (răz-

boinicilor), reprezentînd virfurile de clasă ale Indiei feudale. Pe o treaptă inferioară a ierarhiei de castă erau sutele de caste profesionale ale agricultorilor, neguțătorilor și meseriașilor. Pe treapta cea mai de jos a acestei scări sociale se aflau castele ai căror membri, prin îndeletnicirile lor sau pur și simplu prin tradiție, erau considerați „impuri”, „intangibili”. Pînă și atingerea lor de către un reprezentant al casteilor „pure” era considerată pentru acesta o pîngărire și-i impunea ceremonii speciale de purificare.

Nici un fel de realizări materiale sau de merite sociale ale unui om nu-i puteau schimba apartenența de castă și nu-l puteau ridica nici măcar cu o singură treaptă pe scara casteilor. În schimb, dacă încălca obiceiurile de castă, el risca să fie exclus din castă, să devină obiectul disprețului general, să se transforme în „intangibil” și, practic, să fie scos în afara legii. Respectarea legilor de castă era supravegheată de consiliile de castă speciale.

Legislația — conținînd dispoziții, regulamente și norme de comportare obligatorii, interdicții și restricții severe, care reglementau cu cea mai mare minuțiozitate viața socială și particulară a hindușilor — a fost elaborată încă de pe vremea brahmanismului și a ajuns pînă la noi prin coduri scrise în primele secole ale erei noastre. Un astfel de cod îl constituie „Legile lui Manu”, cunoscuta culegere de norme juridice și etice în domeniul relațiilor sociale, în special al celor de castă și familiale.

În perioada dominației engleze, oamenii de știință progresiști au depus serioase eforturi pentru a dovedi caracterul reacționar al regimului de castă și al altor baze ale hinduismului, dar stăpînirea engleză din India, sub pretextul neamestecului în treburile religioase ale indienilor, n-a întreprins practic nimic pentru lichidarea acestor instituții reacționare. Dimpotrivă, cercurile oficiale engleze au invocat organizarea de castă și religia, cu superstițiile și prejudecățile ei, cu adorarea idolilor, ca un argument pentru a demonstra nivelul cultural scăzut, inferioritatea indienilor, precum și lipsa lor de maturitate pentru autogovernare.

Și astăzi numeroase datini de castă sînt larg răspîndite nu numai la populația rurală, dar și la cea orășenească. Multe domenii de activitate și profesii continuă să fie apanajul anumitor grupuri de castă. Astfel, nu numai cizmarii care lu-

crează în ateliere, ci și majoritatea muncitorilor din fabricile de încălțăminte sînt ceamari sau fac parte din alte caste considerate „intangibile”. Oficial, „intangibilitatea” a fost abrogată, iar constituția Republicii India interzice discriminarea de castă, dar, de fapt, nici cel mai sărac brahman nu-și va căsători fata cu un ceamar, oricît de bogat și de cult ar fi acesta, și nici nu se va așeza cu el la aceeași masă. Uneori tradiția și datinile se dovedesc practic mai puternice decît legea.

Latura rituală a hinduismului

În India contemporană, religia exercită încă o puternică influență asupra vieții sociale a poporului. Mii de temple mari și mici, fără a mai vorbi de nenumăratele capele și altare, sînt răspîndite în întreaga țară. Unora dintre ele le mergea vestea pentru puterea lor miraculoasă. Așa sînt templele din Benares, Puri, Nasik, Madura și din alte orașe. În afară de temple mai există un mare număr de localități, ape și obiecte sfinte. Cel mai sfînt dintre fluvii este considerat Gangele.

În temple sînt așezate statui de zei, pe altare arde focul; mirodeniile și florile înmiresmează aerul. Florile sînt, poate, cea mai răspîndită formă a jertfelor, dar pe lîngă ele se jertfesc fructe, legume, iar uneori animale. În templele zeiței Kali, de pildă, se jertfesc iezi, cărora li se taie capul cu o sabie specială într-un anumit loc din curtea templului. În templele din sudul Indiei se înjunghie, la ocazii deosebit de solemne, un bivoli negru. Sîngele este adus jertfă zeului, iar hindușii drept-credincioși, chiar dacă sînt vegetarieni, mîncîncă apoi carnea animalului sacrificat.

În India nu sînt venerați numai zeii, ci tot ce le aparține. Astfel, într-o serie de temple, oamenii se închină statuii tau-rului sfînt pe care se crede că-l călărea zeul Șiva.

În popor este larg răspîndită de asemenea credința în spirite bune și rele, în farmece, în semne bune și rele, în deochi și cobit. Multe animale sînt considerate sfinte, îndeosebi vaca, precum și maimuța, iar pe alocuri șarpele etc. Uciderea unei vaci, de pildă, este socotită o crimă extrem de gravă. În cinstea maimuțelor sfinte se clădesc temple și se aduc jertfe.

Preoții sînt intermediari între cei ce se roagă și statuile mute ale zeilor. Preoții caută să-i convingă pe credincioși că numai prin intermediul lor jertfa își atinge destinația. Întreținerea templelor și în special a preoției reprezintă o povară

grea pentru populația indiană. Cupiditatea și incorectitudinea preoților au devenit proverbiale.

Dintre toate locurile sfinte ale Indiei, cel mai vechi și mai venerat este orașul Benares. Aici mai există și astăzi aproximativ 1.500 de temple. Orașul este așezat sus, pe malul stîng al fluviului sfînt Gange. Spre fluviu coboară numeroase scări de piatră. Sînt așa-numitele ghata, locurile sfinte de scăldat. În fiecare zi, mii de pelerini din întreaga țară vin la Benares pentru a se scălda în apa sfîntă și a bea pe săturate din ea, spre a se purifica astfel de păcate și a se tămădui de boli; ei umplu urcioare cu această apă și le transportă apoi cale de sute de kilometri pentru a vindeca pe cei care n-au avut prilejul să ajungă pe malurile Gangelui.

Tot aici, pe malul Gangelui, se înalță pe terenuri speciale rugurile funerare¹. Sînt considerați demni de învidiat cei care, după moarte, sînt arși pe malurile unui fluviu sfînt, în special pe ghatetele din Benares.

Hindusul drept-credincios își face zilnic rugăciunile la altarul din casă sau în fața unei imagini a zeității. Numai bărbații pot săvîrși ritualurile funerare și de pomenire a morților: numai comportarea lor corespunzătoare, rugăciunile și jertfele aduse de ei își pot face efectul, asigurînd strămoșilor o desfășurare fericită a reîncarnărilor după moarte. Femeile nu au dreptul să îndeplinească toate aceste ritualuri. Iată de ce orice hindus își dorește să aibă un fiu.

Situația actuală a hinduismului

Hinduismul nu are un șef al bisericii, îndeobște recunoscut, nu are o ierarhie bisericească, iar pe lîngă guvern nu există nici un organ central, nici un consiliu sau direcție care să se ocupe de treburile religiei. În Republica India, oficial, religia este considerată o chestiune particulară a cetățenilor, dar de fapt ea ocupă încă un loc extrem de important în viața socială. Ca și în trecut, există nu numai temple, preoți și „sfînți”, jertfe și pelerinaje, dar și sistemul de castă și o mulțime de superstiții. Guvernul republicii a interzis însă discriminarea practică față de castele inferioare, a stabilit egalitatea castelor în fața legilor și a proclamat libertatea de conștiință și de credință.

¹ Hindușii nu-și îngroapă morții, ci îi ard pe ruguri.

Cercurile progresiste desfășoară o vastă activitate cultural-educativă pentru înlăturarea superstițiilor și a obscurantismului religios. Este interesant că în acest scop sînt uneori folosite înseși formele religioase de propagandă. La Delhi, de pildă, s-a construit un templu nou, unde se pot ruga nu numai hinduși, ci și budiști și jaini. În multe orașe, la adunările asociației filozofice-religioase „Ramakrișna”¹, se țin prelegeri-predici despre moralitate și educație, se organizează discuții despre igiena personală și socială etc. La Benares există un templu fără divinitate. Aici este adorată Mama India, sub forma unei hărți în relief a țării, mare cît întreaga podea a clădirii. Tot aici indianul poate citi pe pereți, în locul textelor sfinte, o scurtă istorie a țării sale și poate lua cunoștință de faptele eroice ale strămoșilor.

Multe sărbători religioase capătă treptat o altă semnificație; ele își pierd caracterul religios și se transformă în sărbători populare tradiționale, însoțite de diferite spectacole, exerciții sportive, concerte ale artiștilor amatori și alte distracții de masă. Așa sînt, de pildă, sărbătoarea primăverii (holi) în India de nord sau sărbătoarea Sarasvati în Bengal. Prejudecățile religioase și de castă dispar cel mai repede la intelectuali și la muncitorii industriali din India.

¹ Ramakrișna Paramhansa — reformator religios și social din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

BUDISMUL

Alături de creștinism și de islamism, budismul este una dintre cele mai răspândite religii. El a luat naștere în India în secolul al VI-lea î.e.n. Budismul susține că baza a tot ce există este un principiu spiritual divin, veșnic, incognoscibil, aflat în repaus absolut: nirvana. Întreaga lume materială vizibilă nu reprezintă decît o iluzie, o manifestare a acestui spirit divin. Potrivit budismului, viața nu este decît un șir de suferințe; de aceea el propovăduiește călugăria, pasivitatea, renunțarea la bucuriile vieții, înăbușirea tuturor dorințelor în vederea „mîntuirii”, a cufundării în nirvana.

Condițiile social-economice ale apariției și dezvoltării budismului în India

Apariția budismului a fost determinată de schimbările intervenite în viața socială a Indiei în secolul al VI-lea î.e.n. În acea perioadă se constituie mari state despotice sclavagiste.

Budismul a devenit ideologia societății sclavagiste dezvoltate din India, înlăturînd brahmanismul, care fusese religia sclavagismului timpuriu din perioada tribală. Constituirea statelor despotice sclavagiste a accelerat procesul de ruinare și de aservire a membrilor liberi ai comunităților sătești și a păturilor de jos ale populației orășenești. Totodată au slăbit pozițiile castei preoțești a brahmanilor, a cărei putere a început să fie disputată de către o altă castă, cea a kșatriilor, alcătuită în special din birocrăția militară și din marii stăpîni de sclavi.

Exprimînd, în fond, interesele castei kșatriilor, interesele marilor stăpîni de sclavi în lupta lor împotriva castei brahmanilor, budismul s-a manifestat însă și pe un plan mai larg, ca adversar al sistemului de castă în general, ca pretins adept al egalității oamenilor.

Teza fundamentală folosită de budism în lupta sa împotriva sistemului de castă a fost teza egalității oamenilor, dar a egalității în sens religios, în sensul posibilității lor egale de a dobândi nirvana, „mîntuirea”. Budismul nu chema la luptă activă împotriva inegalității sociale; el propovăduia pasivitate și toleranță față de rău, îndemnînd pe adepții săi să renunțe de a participa intens la viața socială, să-și concentreze eforturile în direcția „mîntuirii” personale, să nu încerce de a transforma relațiile sociale.

Dar independent de scopurile subiective ale credinței budiste, în sensul strict religios pe care îl dădea ea noțiunii de egalitate, în situația din acea vreme, caracterizată printr-un puternic antagonism de castă, apelurile budismului au avut o importanță progresistă, deoarece slăbeau sistemul castelor.

În secolul al III-lea î.e.n., regele Așoka, care unise sub cîrmuirea sa o mare parte a Indiei, a ridicat budismul la rangul de religie de stat și a contribuit activ la răspîndirea lui atît în India cît și dincolo de hotarele ei. Budismul a continuat să fie larg răspîndit în India timp de mai bine de un mileniu, dar treptat și-a pierdut însemnătatea și, în secolul al X-lea e.n., nu mai avea printre indieni decît un număr neînsemnat de adepți. Locul lui a fost luat de hinduism, care reprezenta un fel de amestec de brahmanism și budism.

Declinul treptat al budismului în India a fost determinat de schimbările produse în viața social-politică a țării. Feudalismului, care a luat locul orînduirii sclavagiste, îi corespundeau mai bine, în condițiile din India, sistemul castelor și expresia sa ideologică — hinduismul —, care, ca și brahmanismul, consfințea imuabilitatea sistemului castelor.

Premisele ideologice ale budismului

Sub raport ideologic, budismul n-a fost o doctrină întru totul originală. Tezele lui fundamentale au fost preluate de la o religie indiană mai veche, brahmanismul. Concepția brahmană despre lume pornea și ea de la ideea că baza a tot ce există o constituie o ființă spirituală incognoscibilă: spiritul universal, Brahma (sau Atman); brahmanismul conținea și el teoria reîncarnării oamenilor și animalelor, a migrațiunii sufletelor, a legii răsplătii (karma) pentru păcatele săvîrșite de om într-o existență anterioară (înainte de renașterea lui după moarte). Ca și budismul, brahmanismul considera drept

ideal final nirvana, contopirea cu spiritul universal. Preluînd de la brahmanism această concepție despre lume, budismul a dezvoltat-o și, parțial, a modificat-o. Printre altele, el a început să reprezinte reîncarnarea oamenilor după moarte nu ca migrațiune a sufletului unui anumit individ dintr-un înveliș corporal, material în altul, ci ca destrămarea a unei combinații de particule spirituale, dharme, și formarea unei noi combinații a acestor dharme. În consecință, budismul neagă existența sufletului ca substanță imuabilă a unui anumit om. Tot budismul a proclamat ideea mesianismului — învățătura despre ființele sfinte (bodisatva și buda) care pogoară pe pămînt pentru „a mîntui” pe oameni, pentru a-i ajuta să ajungă în nirvana — și învățătura despre rai și iad.

Fără a fi absolut original în domeniul ideologic, budismul se deosebește esențial de brahmanism prin metodele și procedeele sale de influențare a maselor populare, prin ritual și panteon.

În comparație cu brahmanismul, budismul se caracterizează printr-un democratism sui-generis. Astfel, în timp ce brahmanismul afirma că numai brahmanii pot dobîndi nirvana, budismul a formulat teza că drumul „mîntuirii” este același pentru toți oamenii, indiferent de apartenența lor de castă (cu excepția, totuși, a sclavilor). Brahmanismul socotea că rolul de mijlocitori între zei și oameni constituie monopolul unui cerc restrîns de preoți (brahmani). Organizînd o vastă rețea de mănăstiri cu un mare număr de călugări (lama), budismul a lărgit extraordinar de mult acest cerc de „mijlocitori”; puteau deveni lama nu numai membrii castei brahmanilor, ci și ai celorlalte caste. Budiștii își țineau predicile și oficiau slujba religioasă în limba vorbită în regiunea respectivă, în timp ce brahmanii foloseau numai limba sanscrită a vechii Indii, pe care masele nu o prea înțelegeau. În fruntea panteonului budist se afla buda Șakia (Sakia)-Muni și alți buda, iar nu Brahma. Spre deosebire de brahmanism, ritualul budismului prevede organizarea de fastuoase solemnități religioase — mistere —, la care participă sute de călugări-lama și asistă mii de credincioși.

Acest democratism specific, tendința de a atrage masele au contribuit la marea răspîndire a budismului.

Mitul lui Buda

Budismul n-a fost creat de o singură persoană, ci a fost generat de condițiile de viață din vremea aceea. Pentru a avea mai mult succes în propovăduirea budismului, biserica budistă a creat însă mitul lui Buda, întemeietorul acestei doctrine, personificat în prințul indian Siddarta Gautama. Autenticitatea istorică a acestui personaj este foarte discutabilă, deoarece biografia lui, care abundă în elemente vădit fantastice, a fost scrisă abia în secolul I e.n., adică la aproximativ 500 de ani după moartea lui. În această biografie se spune că Gautama ar fi fost fiul unui rege al tribului Șakia, care locuia în nord-estul Indiei.

Timp îndelungat, Maia, mama lui Gautama, nu avusese copii, dar la vârsta de 45 de ani, povestește legenda, a visat că asupra ei a pogorit o zeitate sub forma unui elefant alb, iar după aceea a născut în mod miraculos un fiu care a ieșit din coapsa ei dreaptă. Nașterea pruncului a fost însoțită de un cutremur de pământ și de numeroase minuni. După numai 7 zile, pruncul a început să vorbească și să meargă. Părinții l-au crescut pe prințul moștenitor în lux și bogăție, ferindu-l de orice lucru neplăcut. Dar la vârsta de 29 de ani, în timp ce se plimba în afara hotarelor domeniului său, a întâlnit în drum un bătrîn, apoi un bolnav și mai târziu a văzut un mort. Aceste întâlniri au produs o impresie apăsătoare asupra prințului, care pînă atunci trăise printre oameni tineri, sănătoși și care nu duceau lipsă de nimic; el a început să mediteze asupra vieții, asupra inevitabilității bolilor și morții, ajungînd la concluzia că viața nu e decît deșertăciune, că bucuriile ei sînt iluzorii, și a hotărît să plece de acasă, să părăsească societatea, pentru a se consacra meditațiilor și a dobîndi sfințenia desăvîrșirii.

Și iată că odată, pe cînd ședea cufundat în gînduri la umbra unui copac, a avut o „revelație” și i s-au dezvăluit cele „patru adevăruri nobile”, și anume: 1) viața este suferință; 2) cauza suferințelor sînt dorințele, pasiunile; 3) omul nu se poate izbăvi de suferințe decît înăbușînd dorințele, pasiunile; 4) pentru a ajunge la izbăvirea de suferințe, omul trebuie să urmeze așa-numita cale de mijloc a mîntuirii, cale cu opt trepte, descoperită de Gautama.

Timp de secole, învățăturile primilor predicatori ai budismului au fost transmise de către călugării budiști pe cale orală. Nu incăpe îndoială că în procesul transmiterii orale

au fost introduse schimbări și adăugiri, astfel încît doctrina budistă expusă în canonul pali reprezintă creația mai multor generații de predicatori budiști.

Principalele dogme ale budismului

Budismul ocupă printre dogmele religioase un loc oarecum aparte. Concepția sa despre lume este mult mai complexă decît, de pildă, cea a creștinismului, deoarece budismul încearcă să fundamenteze din punct de vedere filozofic doctrina sa despre originea lumii și despre legile care o guvernează. Budismul nu și-l reprezintă pe dumnezeu sub forma unei ființe atotputernice, concrete, personificate; el afirmă că totul în lume se află în continuă mișcare, în schimbare, că lucrurile și fenomenele sînt legate între ele și că totul este reglementat de legea cauzei și efectului. Aceste idei arată că, încă din acele vremuri îndepărtate, gîndirea filozofică ajunsese în India la o mare dezvoltare.

Dar faptul că în budism există elemente de dialectică spontană nu constituie o temei pentru a considera că budismul nu este o religie, ci o concepție filozofică despre lume, așa cum înclină să creadă unii cercetători. Deși nu și-l reprezintă pe dumnezeu sub forma unei ființe concrete care a creat lumea, budismul admite un principiu spiritual impersonal, dînd acestui principiu spiritual denumirea de buda în sine, buda în nirvana. În afară de aceasta, budismul are, ca și celelalte religii, un cult, un ritual și slujitori ai cultului.

Cărțile dogmatice budiste — canonul pali — constau din 29 de volume, cu un total de 10.000 de pagini, ceea ce depășește considerabil proporțiile Bibliei creștine. Întregul canon este împărțit în trei părți, denumite pitaka (literal: coșuri). Prima pitaka este denumită Vinaia și conține material cu privire la comunitatea bisericească budistă și la regulile ei. A doua pitaka poartă denumirea de Sutta și cuprinde o expunere a principalelor dogme ale budismului. A treia pitaka se numește Abidamma și este un comentariu al principalelor dogme ale budismului. Sutta-pitaka expune dogmele budismului sub formă de dialoguri — convorbiri ale lui buda. În total, Sutta-pitaka conține 123 de dialoguri, în care sînt expuse considerații asupra tuturor problemelor concepției budiste despre lume.

În afară de cele trei părți-pitaka, canonul budist cuprinde o serie de poeme adunate într-o culegere de cinci cărți, de-

numită Sutta-Nipata. În canon au fost incluse și jataka, povestiri despre cele 550 de reîncarnări anterioare ale lui buda; de fapt, aceste jataka reprezintă o culegere de vechi legende, fabule, basme și ghicitori luate din folclor.

Budismul susține că lumea materială, vizibilă nu există în mod real, de sine stătător, ci este doar o manifestare a unui principiu spiritual, mistic. Această manifestare are loc sub forma unei mișcări infinite a dharmelor. Diferitele combinații de dharma creează întreaga diversitate a fenomenelor naturii, inclusiv pe om. Dezagregarea dharmelor duce la dispariția obiectelor, la moartea ființelor vii. Moartea ființei vii, a omului nu înseamnă însă dispariția lui totală. Moartea este momentul dezagregării combinației de dharma care alcătuiește, să spunem, un anumit om; după dezagregarea acestei combinații, în mișcarea lor ulterioară, dharmele formează o nouă combinație, care duce la apariția, la nașterea unui nou organism, sub formă de om sau de animal. Pe această bază, budismul susține că viața ar fi un lanț infinit de reîncarnări, că între aceste reîncarnări există o anumită succesiune, o legătură cauzală. De aceea, afirmă budismul, asupra omului apasă răspunderea (karma) reîncarnărilor sale anterioare.

Poziția socială și nivelul material de trai sînt determinate, potrivit budismului, de comportarea omului în reîncarnările sale anterioare. Dacă omul e bogat și are o înaltă poziție socială, înseamnă că în existențele, în reîncarnările sale trecute el a dus o viață fără prihană, virtuoaasă, și că drept răsplată se bucură de putere și de bogăție. Dacă omul este sărac, dacă este nevoit să lucreze pentru alții, înseamnă că în trecut a dus o viață plină de păcate și situația lui actuală este karma, adică răsplata pentru o asemenea viață, și, în consecință, nu are de ce să cîrtească împotriva altora.

Cosmologia budistă, expusă în cărțile sfinte, are un caracter cît se poate de fantastic. Potrivit concepției budiste, pămîntul este plan, avînd în centrul său uriașul munte sfînt Sumeru. În jurul acestui munte se rotesc soarele, luna și stelele. De la muntele Sumeru pornesc în diferite direcții 4 continente mari și 8 mici, despărțite prin mări. Pe pămînt locuiesc oameni și animale; în soare, în lună și în stele — zei și spirite. Budismul susține că întreaga lume și ființele care o populează — animale, zei, spirite bune și rele — au apărut din neant, dintr-un principiu spiritual incognoscibil,

care există din totdeauna. Datorită faptului că în acest neant s-a ivit mișcarea, au apărut elementele aer și apă, din care s-au format apoi pămîntul și întregul regn animal și vegetal. După un anumit timp, această lume materială, denumită de budiști „sansara”, se va destrăma și din nou va fi neantul inițial. Așadar, afirmă budismul, spiritul este etern, iar materia trecătoare: ea are un început și un sfîrșit.

Potrivit doctrinei budiste, în afară de lumea vizibilă — sansara — mai există două lumi invizibile: prima, lumea superioară, este sălașul principiului spiritual, împărăția neantului desăvîrșit și a repausului absolut, nirvana; a doua, lumea mijlocie, este împărăția fericirii, populată de ființe supranaturale, care au atins starea de bodisatva, dar nu s-au cufundat încă în nirvana, adică nu au trecut în lumea superioară. În această lume mijlocie a fericirii, susține budismul, există împărăția raiului, așa-numitul „pămînt luminos”, al cărui stăpînitor este buda Amitaba. Datorită acestui fapt, afirmă budismul, credincioșii au căpătat posibilitatea de a se „reîncarna” pe „pămîntul luminos” al lui Amitaba, denumit raiul Sukavati, pentru ca apoi să treacă în nirvana.

După concepțiile budiste, celor trei lumi le este comun un principiu spiritual misterios și incognoscibil, dar în diferitele lumi acest spirit atotpătrunzător se manifestă în mod diferit. În prima lume, cea superioară, el este complet eliberat de cătușele materiei și se află în totală inactivitate și repaus, adică în stare de nirvana. În a doua lume, mijlocie, deși nelegat de cătușele materiale, spiritul se află în acțiune, avînd contact cu lumea inferioară — sansara — prin intermediul unor buda și bodisatva, care, pentru a da ajutor oamenilor, coboară pe pămînt și își iau chip de om, devenind astfel hubilgani (încarnări).

În a treia lume, cea inferioară, populată de oameni, animale și tengria (ființe invizibile), spiritul este legat de cătușele materiei și luptă necontenit pentru „eliberarea” sa, pentru a ieși din circuitul vieții, din lanțul „reîncarnărilor”. În cazul cînd omul, printr-o serie de „reîncarnări”, învinge cătușele materiale, el devine buda sau bodisatva și trece în lumea mijlocie, iar în cazul cînd este înfrînt în lupta cu ispitele și pasiunile lumii senzoriale, e aruncat în împărăția subterană, unde îl așteaptă chinurile iadului.

Biserica budistă susține că, pentru a ajunge la o reîncarnare „bună” și apoi în nirvana, omul trebuie să practice budismul, să renunțe la toate bucuriile și pasiunile vieții, să se cufunde în autocontemplare, să îndeplinească întregul ritual budist, să se roage cu râvnă și să urmeze în totul preceptele și sfaturile preoților-lama.

Proclamând „egalitatea” tuturor oamenilor pe drumul „mântuirii” prin credința în buda și prin respectarea preceptelor și riturilor, biserica budistă caută să-i abată pe oamenii muncii de la lupta de clasă, să-i convingă că deosebirile sociale nu prezintă nici o importanță, să-i consoleze cu iluzoria egalitate a bogaților și săracilor în fața lui Dumnezeu, a lui buda. Acestor teze „teoretice”, dogmatice le corespund întreaga practică a bisericii budiste, cultul și ritualul introduse de ea, care sînt pătrunse de misticism.

Panteonul, ritualul și clerul bisericii budiste

Panteonul budist numără peste 1.000 de diferiți burhani, care întruhidează în primul rînd pe Sakia-Muni, pe ceilalți buda și pe numeroșii bodisatva. Dat fiind caracterul său cuprinzător și capacitatea sa de adaptare, budismul a inclus în panteonul lui un număr mare de zei ai vechilor religii locale, și nu numai zei, ci și eroi și cîrmuitori ai țărilor și regiunilor care au trecut la budism. Acest procedeu al bisericii budiste a ușurat în mare măsură pătrunderea budismului și absorbirea de către el a religiilor indigene, cu întregul lor panteon și ritual autohton. Se știe, de pildă, că pe Altanhan din Tümet, primul feudal care a început să introducă pe scară largă budismul în Mongolia, conducerea bisericii budiste l-a proclamat încă în timpul vieții sale hubilgan (reîncarnat), adică l-a inclus în rîndul sfinților.

Din panteonul budist face parte și Gînghis-han, în cinstea căruia au fost înălțate chiar temple. Din considerente politice au fost uneori incluși în categoria divinităților budiste și suverani ai unor țări eretice (creștine). Astfel, biserica lamaistă a proclamat-o pe împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei hubilgan al lui bodisatva-feminin Daraehe.

Reprezentările burhanilor budiști sînt cît se poate de variate: statui și statuete din diferite metale, în special din aramă, figurine de lemn, desene și tablouri cu teme religioase.

În general, zeitățile budiste se împart în două categorii: așa-numiții amurlingua (seninii) și dokșiți (ferocii). La rîndul

lor, amurlingua se subîmpart și ei în două categorii. Din prima categorie de amurlingua fac parte, în primul rînd, însuși Sakia-Muni, iar în al doilea rînd acei buda despre care Sakia-Muni a rostit predici, adică principalele zeități ale panteonului budist. Din a doua categorie de amurlingua fac parte acei buda care nu figurau în predicile sale și au atins starea de sfințenie supremă, adică starea de nirvana, abia după Sakia-Muni.

În panteonul budist există un număr foarte mare de buda; numai în predicile lui Sakia-Muni găsim doctrina celor 1.000 de buda. Și mai numeroși sînt bodisatva, adică zeitățile care, deși au atins un înalt grad de desăvîrșire a sfințeniei, nu s-au cufundat încă în fericita nirvană, unde sălășluiesc buda. După bodisatva urmează o mulțime de hubilgani (încarnări pămîntești ale diferiților buda și bodisatva).

Dokșiții — zeitățile feroce — se împart și ei în două categorii: prima cuprinde pe unii buda, de pildă Mahakala, Iamandaga și alții; a doua — o parte dintre bodisatva, de pildă așa-numiții cio-cijin. Dokșiții sînt reprezentați sub înfățișarea unor monștri respingători, cu chip de om. Atitudinea obișnuită a acestor monștri este aceea a dansului cu picioarele larg desfăcute, cu brațele întinse și cu capul plecat.

În afară de reprezentări ale diferiților burhani, în temple mai sînt atîrnate tablouri cu conținut moral-religios și altele, înfățișînd diferite locuri sfinte ale budiștilor (muntele U-taișan din provincia Șansi, considerat drept reședința sfîntă a lui bodisatva Mangiușri; orașul Lhassa — reședința lui dalai-lama). Dintre tablourile cu caracter moral-religios este deosebit de răspîndit așa-numitul „Sansariin hurde”, ceea ce înseamnă „roata lumii”. Acest tablou expune în mod plastic doctrina etică a budismului, dogma răsplății.

Tabloul „Sansariin hurde” înfățișează trei cercuri concentrice. În cercul central sînt zugrăviți un porc, un șarpe și o găină, simbolizînd cele trei cauze principale ale viciilor: porcul este emblema ignoranței, șarpele — a miniei, iar găina — a voluptății. Al doilea cerc înfățișează cele șase împărății ale lumii materiale: a oamenilor (prezentați în chip de lama), a animalelor, a biriiților (ființe asemănătoare omului, îndurînd chinurile lui Tantal), a tengrilor, în frunte cu stăpînitorul lor Hormusta, a asurilor (aceste două categorii de ființe sînt locuitori ai cerului, care duc între ei un război neînterupt),

și, în sfârșit, împărăția iadului. Iadul cuprinde 20 de compartimente: unul dintre ele reprezintă locuința lui Erlik-han, stăpînitorul iadului, 9 sînt compartimente fierbinți ale iadului, iar 10 reci. În desenele înfățișînd iadul se pot vedea diferitele chinuri la care sînt supuși păcătoșii. În al treilea cerc al tabloului „Sansariin-hurde” sînt înfățișate în desene simbolice cele 12 nidane, adică principalele cauze care, potrivit budismului, determină diferitele fenomene ale lumii materiale și spirituale.

Latura rituală a budismului prezintă o serie de particularități. În templele budiste, serviciul religios este oficiat de cler; mireni nu asistă la serviciul religios, iar femeile nu sînt în general admise în templu după asfințitul soarelui. Mireni, inclusiv femeile, sînt admiși să participe la ceremoniile religioase de masă — misterele —, care se organizează de două-trei ori pe an (de pildă misterul „întoarcerii lui Maidari”). Aceste mari servicii divine (misterele) sînt oficiate în afara templelor, în aer liber, iar mireni participă la ele în mod pasiv; ei sînt mai degrabă spectatori decît oameni care se roagă. De aici nu trebuie trasă însă concluzia că numai lama se roagă zeilor; se roagă și mireni, la ei acasă, în fața altarelor din casă, în stepă în fața obo-ilor (mormane de pietre, în formă de piramidă, așezate în trecători și pe coline în cinstea spiritelor pămîntului), iar cînd se află în mănăstiri se închină burhanilor și „zeilor vii” — hubilganilor.

Mulți dintre slujitorii cultului budist sînt călugări (lama) de diferite ranguri, care locuiesc în numeroasele mănăstiri budiste. După rangul monahal, determinat de legămintele respective, călugării budiști se împart în mai multe categorii.

Rangul cel mai de jos îl constituie rangul ubași, după care vine bandi, apoi ghețula și, în sfârșit, gheluna. Rangul ubași este doar o inițiere preliminară; primul rang monahal este bandi. Deși nu conferă un rang monahal, inițierea în ubași este importantă prin faptul că din acest moment lamaistul capătă un mentor oficial: lama care l-a inițiat.

Inițierea este precedată de întrebări pe care lama — conducătorul ceremoniei — le pune celui ce urmează să fie inițiat. Aceste întrebări, deși stereotipe și cu caracter formal, sînt interesante prin orientarea lor politică și socială, precum și prin tendința de a imprima ceremoniei un sens misterios,

mistic. Iată cîteva dintre aceste întrebări: „Nu ești sclav?”, „Nu ești de origine inferioară?”, „Ai încuviințarea hanului de a deveni preot?”, „N-ai fost ales de han sau de cîrmuire să exerciți vreo funcție oarecare?”, „Nu faci parte dintre adepții unei doctrine eretice?”, „Nu ai legături cu ereticii?”, „Nu ai clevetit împotriva clerului?”. Dintre întrebările cu caracter mistic cităm: „Nu ești o ființă omniprezentă?”, „Nu aparții tibului (continentului. — *Nota red.*) de nord al prevestitorilor de rele?”, „Nu faci parte dintre strigoi?”, „Nu ești o femeie care seamănă a bărbat?”. Ultima întrebare este o dovadă că, principial, lamaismul considera femeia drept o ființă inferioară bărbatului.

**Principalele
sisteme budiste:
hinaiana și mahaiana**

Budismul timpuriu a fost cunoscut sub denumirea de „hinaiana”, ceea ce înseamnă „carul mic”, sau „calea îngustă spre mîntuire”. În această perioadă, biserica budistă era o organizație relativ închisă și ritualul ei era încă slab dezvoltat. Pe vremea aceea, budismul propovăduia că nu pot ajunge în nirvana decît cei care se dedică exclusiv slujirii lui buda și propovăduitorii învățaturii lui, adică oamenii care s-au consacrat vieții monahale. Aceste cerințe severe ale „căii înguste spre mîntuire” împiedicau biserica budistă să cîștige un număr mare de prozeliți. Ulterior, în primul secol al erei noastre, a apărut o formă nouă a budismului, cunoscută sub denumirea de „mahaiana”, adică „carul mare”, sau „calea largă spre mîntuire”. Fără a modifica dogmele fundamentale ale budismului, conținute în hinaiana, mahaiana proclamă că „mîntuirea” poate fi obținută și fără a fi lama, că buda sînt ființe ajunse în nirvana, iar bodisatva sînt ființe care s-au apropiat de nirvana, dar care, din compasiune pentru oameni, coboară periodic din ceruri pe pămînt, își iau chip de om (se incarnează) și-i ajută pe oameni „să se mîntuiască”.

Sistemul mahaiana conține și dogma raiului și iadului, adică admite o existență dincolo de mormînt. Introducerea dogmei raiului și iadului urmărea să facă religia budistă mai accesibilă maselor, deoarece, din cauza caracterului ei abstract și nebulos, noțiunea de nirvana era greu de înțeles. Potrivit acestei dogme, raiul este înfățișat ca țara făgădu-

inței, în care domnesc belșugul și fericirea. Această țară miraculoasă poartă denumirea de țara Sukavati și în fruntea ei se află buda Amitaba. În opoziție cu raiul, iadul este înfățișat ca împărăția chinurilor; în fruntea acestei împărății înfricoșătoare stă ferocele dokșit (spirit rău) Erlik-han.

Ideea mesianismului și dogma raiului și iadului au căpătat o largă răspîndire, asigurînd budismului de tipul mahaiana o poziție preponderentă. Totodată a fost extins ritualul bisericii budiste, s-a mărit panteonul ei, au început să se officieze slujbe religioase fastuoase și să se organizeze procesiuni religioase, la care se foloseau muzica, artele plastice și dansuri rituale. Toate acestea se făceau pentru a influența pe cale emoțională masele și a le cufunda în misticism.

Răspîndirea budismului Budismul s-a răspîndit în multe țări din Asia centrală și răsăriteană: China, Japonia, Mongolia, Nepal, Tailanda, Birmania, Indochina, insula Ceilon. În Rusia au devenit adepți ai budismului bureații, kalmicii și tuvini.

În China, budismul a început să se răspîndească în primul secol al erei noastre. Aici au luat ființă nenumărate mănăstiri, care au acaparat pămînturi întinse. În secolele IV-VII, biserica budistă din China a devenit o mare forță economică și politică, jucînd un rol de seamă în primele state feudale. Ulterior, budismul a cedat locul religiei dominante, confucianismul, dar a continuat să fie destul de răspîndit. În Japonia, budismul a pătruns în secolul al VI-lea, venind din China și din Coreea. După așa-numita revoluție Meidzi (1868), în Japonia religia principală a devenit sintoismul, dar budismul a păstrat poziții importante. În Tibet, unde a pătruns în secolul al VII-lea, budismul a căpătat trăsăturile specifice ale lamaismului. În Mongolia, budismul s-a răspîndit sub forma lamaismului în secolele XVI—XVII, iar în Bureația în secolele XVII—XVIII.

Larga răspîndire a budismului a fost favorizată de marea sa capacitate de adaptare la condițiile și credințele locale din diferitele țări. Această capacitate de adaptare a budismului a determinat și deosebirea dintre nuanțele sale, în funcție de particularitățile modului de trai și de obiceiurile dintr-o țară sau alta. E drept, aceste nuanțe și particularități țin mai ales

de panteon și de ritual; în privința dogmelor sale fundamentale, canonice, budismul a rămas același în toate țările în care s-a răspîndit. Trebuie să menționăm însă două ramuri principale ale budismului: așa-numitul budism sudic, de nuanță hinaiana, și budismul nordic, de nuanță mahaiana. În forma sa sudică, hinaiana, budismul este răspîndit în Birmania, Tailanda, Cambodgia, Laos, Vietnam și în insula Ceilon; budismul nordic s-a extins în China, Japonia, Mongolia și parțial în Nepal. Sub raport organizatoric, bisericile budiste din diferitele țări sînt autonome și budismul nu are un centru unic. Dalai-lama este capul bisericii lamaiste din Tibet. În trecut, el își exercita influența și în Mongolia, hotărînd alegerea candidatului pentru funcția de mare-lama al bisericii lamaiste din Mongolia, dar, după revoluția din 1921 și după constituirea Republicii Populare Mongole, lamaistii din Mongolia au încetat să mai depindă de dalai-lama din Tibet.

**Particularitățile
variantei lamaiste
a budismului**

O variantă a budismului nordic — mahaiana — este lamaismul, răspîndit printre tibetani, mongoli, bureați, kalmici și tuvini. Rămînînd în esență budism ortodox, cu învățătura sa mistică despre nirvana și sansara, lamaismul a căpătat unele particularități specifice în urma adaptării budismului la condițiile locale, la modul de trai al nomazilor.

Ținînd seama de faptul că majoritatea nomazilor erau neștiutori de carte, lamaismul a simplificat extrem de mult și chiar „a mecanizat” procesul „comuniunii” credincioșilor cu zeii, procesul rugăciunii. Peste tot s-au răspîndit așa-numitele hurde, roți de rugăciuni. Aceste hurde — recipiente goale care pot fi învîrtite cu o manivelă — sînt așezate în număr mare în jurul templelor lamaiste; există și hurde de dimensiuni mai mici, folosite de credincioși acasă. În hurde se introduc rugăciuni tipărite pe hîrtie. Este suficient ca un credincios să învîrtească roata pentru a se considera că el a citit rugăciunea de atîtea ori cîte hîrtiute cu rugăciuni se află în hurde, iar în ea sînt zeci și sute de asemenea hîrtiute (în funcție de dimensiunea hurdei). Și mai comod pentru lamaistii „evlavioși” este un mecanism de rugăciune alcătuit dintr-o prăjină de care sînt fixate fișii de pînză sau de hîrtie

cu texte de rugăciuni. Asemenea prăjini sînt așezate la intrarea în iurte și temple. Aici nu mai e nevoie de nici un fel de eforturi din partea omului: în locul credincioșilor lucrează vîntul, care învîrtește fișile și înmulțește astfel virtuțile locatarilor iurtei sau mănăstirii respective, sporind șansele lor într-o „reincarnare” mai bună.

În fiecare iurtă locuită de lamaști existau imagini ale zeilor budiști, de obicei sub forma unor statuete de bronz. Locuitorii iurtei se rugau burhanilor lor casnici, pronunțînd o scurtă formulă mistică de rugăciune, „om-mani-pad-mehum”, și le aduceau jertfe simbolice, așezînd pe o măsuță în fața statuetelor ceșcuțe cu mîncare și băutură.

Pentru a exercita o influență religioasă asupra masei credincioșilor și pentru a obține venituri, biserica lamaistă a instituit o serie de sărbători religioase, în timpul cărora sînt oficiate slujbe-mistere în prezența unui mare număr de spectatori credincioși, care vin special în zilele acelea la mănăstiri.

Astfel, la lamaștii mongoli se bucură de mare popularitate sărbătoarea în cinstea lui buda Maidari, care, după credința budiștilor, va veni pe lume ca mesia pentru a-i „mîntui” pe oameni și a-i ajuta să ajungă în nirvana. Această sărbătoare poartă denumirea de ziua „întoarcerii lui Maidari”. La ceremonia în cinstea lui Maidari și la celelalte mistere organizate de mănăstirile lamaiste participau sute și mii de lama. În timpul acestor ceremonii, nomazii se adunau în număr mare la mănăstiri.

O altă sărbătoare populară era sărbătoarea obo-ilor. Obo sînt mormane de pietre, uneori de vreascuri, așezate pe vîrfurile dealurilor și munților, în trecători și în alte locuri, de obicei lîngă drumuri și în apropiere de sate și de așezări păstorești. Obiceiul de a ridica obo este foarte vechi; în trecut ele aveau, probabil, rolul unor indicatoare de drumuri. Divinizarea și venerarea acestor obo se încetățenise la mongoli, și biserica lamaistă a fost nevoită să includă adorarea lor în ritualul ei.

Cea mai caracteristică trăsătură a lamaismului o constituia largă răspîndire a cultului „incarnațiilor” (hubilganilor) și a instituției călugărilor-lama. La sfîrșitul secolului al

XIX-lea, numai în Mongolia exterioară existau peste 100 de hubilgani, venerați ca „zei vii”. Fiecare mănăstire mare se străduia să aibă un hubilgan, căci prezența unui „zeu viu” atrăgea un mare număr de pelerini și veniturile mănăstirii creșteau de pe urma acestor pelerinaje.

De cultul hubilganilor era strîns legată instituția călugărilor-lama. În fond, lamaismul canoniza, adică recunoștea drept sfinți și infailibili pe toți lama, obligînd pe fiecare adept al învățăturii budiste să aibă cîte un lama ca „prieten bun” și mentor. În Mongolia, aproape în fiecare familie, unul sau chiar doi dintre fii deveneau lama.

*
* *
*

În R.S.S.A. Buriată și în R.S.S.A. Kalmîkă, în Regiunea Autonomă Tuvină aproape toți lama de rînd au renunțat la rasele călugărești, încadrîndu-se în rîndul celor care efectuează o muncă folositoare. În prezent mai există doar foarte puține dațan (mănăstiri) cu un număr redus de lama. Clerul lamaist se situează acum pe o poziție loială față de puterea sovietică.

Și în Republica Populară Mongolă aproape toți lama de rînd au renunțat la modul de viață parazitar și s-au încadrat într-o viață normală de muncă. În R. P. Mongolă puținele mănăstiri și puținii lama care au mai rămas se situează pe o poziție loială față de puterea populară și respectă constituția republicană.

De asemenea în Republica Populară Chineză biserica lamaistă susține puterea populară.

Situația și poziția clerului budist s-a schimbat față de trecut nu numai în țările lagărului socialist, ci și într-o serie de alte țări. În trecut, imperialismul colonialist își exercita puterea asupra țărilor Asiei sprîjinindu-se de regulă pe cercurile reacționare feudale, inclusiv pe păturile feudale ale clerului superior. O dată cu dezvoltarea mișcării de eliberare antiimperialiste de masă, în țările Asiei această mișcare patriotică a început să atragă de partea sa și pe călugării budiști. În momentul de față o parte însemnată a clerului budist dintr-o serie de țări ale Asiei, în special din India, Ceilon, Nepal și

parte activă la lupta împotriva colonialismului, pentru independență și egalitatea în drepturi a popoarelor, pentru pace, împotriva ațîțătorilor la război.

Tezele fundamentale ale lamaismului, care susțin că viața este suferință, că „mîntuirea” constă în refuzul de a participa la o activitate creatoare, în pasivitate, în speranța unui ajutor divin, sînt complet străine spiritului vremurilor noastre, psihologiei poporului sovietic, care construiește comunismul. De aceea fără îndoială că rămășițele ideologiei budiste-lamaiste care mai persistă în conștiința unor oameni vor fi înlăturate cu succes.

DAOISMUL

Daoismul este una dintre religiile Chinei care a luat naștere la începutul erei noastre, reprezentînd o formă denaturată a învățaturii filozofice despre dao; această formă denaturată a fost pusă la baza concepției teologice a sectei daoiste.

Condițiile istorice ale apariției daoismului

Perioada din istoria Chinei care cuprinde secolele VI—V î.e.n. se caracterizează prin schimbări profunde în viața economică și social-politică a societății. Larga răspîndire a fierului, care în China a început în secolul al VI-lea î.e.n., a determinat o creștere rapidă a productivității muncii în agricultură și în producția meșteșugărească, a accelerat dezvoltarea proprietății private și a diviziunii muncii între oraș și sat. Sporirea producției agricole și meșteșugărești, precum și introducerea monedei metalice, a favorizat extinderea comerțului.

Schimbările din viața economică a societății au dus la însemnate schimbări sociale. Vechea aristocrație gentilică se ruina încetul cu încetul și ceda pozițiile sale economice noii nobilimi negustorești-cămătărești și militare. Apariția noii clase a moșierilor a fost favorizată de creșterea numărului cazurilor de vânzare și cumpărare de pămînt. Membrii liberi ai obștilor se ruinau și deveneau robi.

Schimbările social-economice din viața societății au determinat ascuțirea luptei de clasă. Sclavii, membrii obștilor și sărăcimea de la orașe luptau împotriva cruntei exploatări exercitate de vechea aristocrație și de noii bogătași. Lupta s-a intensificat și în interiorul clasei dominante. Noua nobilime cerea insistent să i se recunoască drepturile și căuta să pună mîna pe puterea politică.

Schimbările din viața social-economică și ascutita luptă de clasă și-au găsit oglindirea în lupta ideologică. În această perioadă au luat naștere în China trei orientări ideologice principale, reflectând interesele celor trei grupuri sociale:

1. Doctrina filozofică a daoismului, care oglindea aspirațiile masei asupra, în special ale membrilor ruinați ai obștilor, care visau să revină la comuna primitivă.

2. Învățătura lui Confucius, care reflecta interesele vechii aristocrații. Mulți reprezentanți ai acesteia se ruinaseră și-și pierduseră pozițiile politice și economice din trecut. Această parte a vechii aristocrații gentilice urmărea să-și recapete drepturile și să restabilească vechiul sistem politic.

3. Școala „legiștilor” (Fa-țzia), care exprima interesele noii aristocrații sclavagiste și negustorești-cămătărești. Această școală preconiza introducerea unei legislații de stat prin intermediul căreia s-ar fi putut instaura rînduiei noi în societate.

Aceste curente ideologice au jucat un rol excepțional de important în formarea și dezvoltarea ulterioară a culturii feudale chineze.

Daoismul filozofic Daoismul filozofic a apărut la hotarul dintre secolele al VI-lea și al V-lea î.e.n. Mulți oameni de știință consideră drept întemeietor al daoismului filozofic pe înțeleptul Lao-țzi, figură semilegendară din China antică. Monumentele istorice ale literaturii chineze furnizează însă prea puține date certe despre acest om. Opera fundamentală a daoismului filozofic este „Dao-de-țzin”, sau „Cartea despre dao și de”. Doctrina filozofică expusă în această carte conține elemente de materialism naiv și de dialectică spontană. Dao reprezintă principiul fundamental al existenței lumii și izvorul întregii diversități a lucrurilor și fenomenelor din natură; el este „mama tuturor lucrurilor”, „principiul lor cel mai profund”, „rădăcina cerului și a pământului”, „ceea ce a existat înaintea cerului și a pământului”. Lumea reală și viața socială a oamenilor sînt subordonate căii naturale dao și nu depind de o „voință divină” sau de alte forțe supranaturale. „Omul urmează pământul. Pământul urmează cerul. Cerul urmează pe dao, iar dao urmează firea”. Daoismul filozofic neagă, așadar, originea

divină a lumii și afirmă natura ei materială. Dialectica spontană a „Cărții despre dao și de” își găsește expresia în recunoașterea mișcării și schimbării permanente a lucrurilor din natură, dao rămînînd neschimbat. „La nașterea lor, toate ființele și plantele sînt plăpînde și slabe, pe cînd la moarte sînt tari și puternice. Tare și puternic este ceea ce piere, plăpînd și slab este ceea ce începe să trăiască”.

A doua categorie principală a daoismului filozofic este principiul de — forma de existență a lui dao, expresia lui în lucrurile și fenomenele concrete. De reprezintă și manifestarea lui dao în om; el înseamnă desăvîrșirea morală a individului, desăvîrșire atînsă urmîndu-se neabătut calea dao. De este deci și principiul etic fundamental al daoismului.

Alături de teze progresiste, daoismul filozofic conține multe elemente inconsecvente și contradictorii. Deși privește dezvoltarea lumii ca un proces în neconținută mișcare, cu contradicțiile inerente lui, daoismul filozofic pune totuși pe primul plan unitatea și armonia fenomenelor, iar nu lupta contrariilor, considerînd că „în mișcare factorul principal este repausul”. Daoismul afirmă că omul nu este în stare să schimbe ordinea naturală a lucrurilor și de aceea nu-i rămîne decît să constate în mod pasiv mersul firesc al schimbărilor și să se străduiască a cunoaște dao făcînd abstracție de obiectele și de fenomenele concrete.

Doctrina socială și etică a daoismului

Lipsa de consecvență și caracterul contradictoriu al daoismului în problemele filozofice și-au găsit oglindirea și în doctrina sa socială și etică. Concepțiile sociale și etice expuse în „Cartea despre dao și de” reflectă un protest plin de mînie împotriva inegalității sociale a oamenilor. Cartea condamnă cu asprime bogăția și luxul nobilimii, exprimînd o profundă simpatie pentru poporul oprosit și exploatat. „Poporul flămînzește din pricina dărilor și a impozitelor prea mari”. Bogății sînt oameni ai „jafului și lăudăroșeniei”. Suferințele poporului și toate calamitățile sociale sînt considerate o consecință a faptului că oamenii bogați încalcă legea naturală dao.

În carte este formulată ideea dragostei universale, care se referă numai la poporul asuprit și nu se extinde asupra bogățiilor, căci ei sînt vinovați de încălcarea legilor dao, iar pen-

tru această vină trebuie „să piară înainte de timp”. Așadar, dragostea de om, preconizată de daoismul timpuriu, se deosebea radical de dragostea universală propovăduită de creștinism, de iubirea abstractă de aproape, care urmărea să-i împace pe cei exploatați cu asupritorii lor.

În carte există pasaje care condamnă războaiele, întrucât acestea pustiesc țările și aduc poporului nenorociri fără număr.

Doctrina socială și etică expusă în lucrarea „Dao-de-țzin” este tot atât de contradictorie și de inconsecventă ca și doctrina filozofică. Deși critică cu asprime nedreptatea socială, protestează împotriva cruntei exploatare a poporului și se pronunță împotriva războaielor pustiitoare, daoismul nu vede soluția în lupta perseverentă contra răului, ci îi îndeamnă pe oameni să revină la comuna primitivă, să renunțe la cultură și la instruirea poporului, la orice activitate.

Caracterul contradictoriu al doctrinei daoiste a determinat și evoluția sa ulterioară. Tot ce era rațional, progresist, ateist în daoismul filozofic a fost luat drept bază și dezvoltat de reprezentanții curentului materialist din filozofia chineză. Tot ce era reacționar și idealist a fost pus în slujba claselor exploatoare, ca armă ideologică împotriva progresului, ca mijloc de înrobire spirituală a poporului.

Daoismul religios La începutul erei noastre, în China a început destrămarea imperiului centralizat Han, însoțită de haos în domeniul politicii și de intensificarea luptei de clasă și ideologice.

În această perioadă s-a constituit secta daoistă, care a reunit în jurul său pe cei nemulțumiți de situația existentă și care a luptat împotriva confucianismului, devenit de pe atunci ideologia dominantă a claselor guvernante. În lupta împotriva confucianismului, secta daoistă avea nevoie de o puternică armă ideologică, cu o mare tradiție istorică. Această armă a fost daoismul filozofic. Critica nedreptății sociale și simpatia pentru poporul asuprit puteau fi folosite de daoiști pentru a dobândi prestigiu în ochii maselor populare, iar contradicțiile și tezele confuze ale acestei doctrine se pretau ușor la mistificări.

Baza daoismului religios au constituit-o tezele idealiste ale daoismului filozofic, transformate într-o doctrină a nemuririi

și completate cu descîntece și talismane împotriva „demonilor”, „puterii necurate” și diverselor „vrăji”.

Secta daoistă a elaborat un mare număr de „biografii” ale unor oameni nemuritori, tratate de alchimie, expunând mijloacele de a obține „elixirul nemuririi”, o învățătură despre viața de dincolo de mormînt etc. etc. Toată această puzderie de cărți a fost reunită în secolul al XIV-lea într-un singur canon daoist, intitulat „Dao-țzan”, sau „Codice cuprinzînd totul despre dao”.

Panteonul daoist În fruntea panteonului daoist stă o treime: Șandi, preluat din cultul oficial și transformat de daoiști în Iui-huan (Stăpînul jaspului), Lao-țzi (divinizat în anul 167 e.n.), venerat ca întemeietor al religiei daoiste, și Pan Gu, creatorul legendar al lumii. Utilizînd nenumăratele legende și credințe populare, daoismul a inclus în panteonul său un mare număr de zeități și genii de origine populară.

Un alt grup de zeități îl constituie așa-numitele „genii nemuritoare” și o serie de preoți ai bisericii daoiste, diviniizați pentru servicii aduse religiei lor.

Urmează apoi un grup de zeitățienerate pentru că alungă „duhurile rele”; ele se bucură de mare prestigiu la oamenii superstițioși. O altă categorie numeroasă de zeități sînt cele care veghează asupra copiilor. Printre acestea, numai zeitățile „nian-nian” (așa-numitele „măicuțe” daoiste) sînt în număr de nouă. Una dintre ele ușurează nașterea, a doua vindecă bolile de ochi, a treia îi ferește pe copii de vărsat etc.

Panteonul daoist mai cuprinde trei zei ai fericirii, pe Ian Lao-van, stăpînitorul iadului, un zeu al căminului, un zeu al patului conjugal etc.

Ultimul și cel mai numeros grup îl constituie așa-numiții „zei ai breslelor”: patronii diferitelor meșteșuguri și profesii. Fiecare profesiune își avea zeul său protector. Pînă și infractorii de drept comun și tot felul de elemente declasate își aveau zeii lor protectori.

Toți acești zei trăiau în bună înțelegere în panteonul daoist și menirea lor era de a ajuta clasa dominantă să țină poporul în supunere, abătîndu-i pe cei asupriți de la lupta pentru drepturile lor.

La începutul evului mediu, daoismul s-a format definitiv ca religie, reprezentînd un amestec de vrăjitorie, magie, astrologie și demonologie. Sub pretextul satisfacerii „cerințelor religioase” ale poporului, slujitorii cultului daoist întrețineau ignoranța și superstițiile, folosindu-le ca surse de venituri.

Organizația bisericească

Organizația bisericească a daoismului a fost creată pe baza principiului ierarhic. În fiecare provincie, district, județ este numit un șef al comunității daoiste. În fruntea bisericii daoiste stă preotul principal (tian-și), care în literatura europeană este denumit „papă daoist”. În anul 1016, împăratul a dăruit „papii” întinse domenii în actuala provincie Tziansi, unde de atunci se și află reședința „papilor” daoiști.

După modelul budist, daoiștii au înființat mănăstiri, unde trăiau mii de călugări și călugărițe care duceau o viață de trîndăvie. Multe mănăstiri posedau pămînturi, de pe urma cărora obțineau venituri considerabile. Existau mănăstiri fondate de guvern și subvenționate de stat. Principalele venituri ale mănăstirilor erau însă „daniile benevole” ale credincioșilor, plata pentru diferitele slujbe religioase făcute la cererea populației și comerțul cu amulete, cu tot ce era legat de farmece etc.

Activitatea călugărilor și a preoților daoiști era extrem de variată. Ei preziceau viitorul, se îndeletniceau cu ghicitul, se ocupau cu izgonirea „duhurilor rele”, oficiau slujbe la înmormîntări etc.

Cam prin secolul al XII-lea apare o formă specială de ghicit cu ajutorul busolei geomantice „fin-șui” (literal: „vîntul și apa”), care a devenit cel mai răspîndit mijloc de amăgire a poporului. Cu ajutorul acestei busole, magii daoiști „determinau” locurile unde nu existau „duhuri rele”; ei stabileau de asemenea zilele și chiar orele „prielnice” pentru a întreprinde o acțiune, pentru căsătorii, înmormîntări, plecarea în călătorie etc. etc. Acest procedeu era folosit îndeosebi atunci cînd se alegea locul de înhumare. Potrivit concepțiilor religioase ale credincioșilor daoiști, după moarte sufletul continuă să trăiască în lumea de apoi și poate interveni în treburile rudelor sale rămase în viață. Pentru a cîștiga bunăvoința sufletului celui decedat, oamenii se străduiau să-l îmbuneze făcîndu-i o înmormîntare cît mai fastuoasă, ale-

gînd un loc frumos pentru mormînt și aducîndu-i regulat jertfe. De aceea „fin-șui” își găsea o largă aplicare și aducea venituri însemnate.

Timp de multe secole, daoismul a fost o puternică armă ideologică a claselor dominante din China. Prin propovăduirea „neîmpotrivirii” și „inacțiunii”, religia daoistă căuta să împace masele populare cu asuprirea de clasă și-i ajuta pe exploatare să țină poporul în beznă și ignoranță. Cultivînd superstițiile și obscurantismul, ea abătea masele populare de la lupta de clasă, contribuia la menținerea relațiilor feudale, la stagnarea culturală și economică.

CONFUCIANISMUL

Sistemul religios cunoscut sub denumirea de confucianism și răspândit în vechea Chină cuprinde animismul și cultul strămoșilor, adaptate la condițiile societății feudale și completate cu un cult al eroilor.

Personalitatea lui Confucius Denumirea acestei religii provine de la numele gânditorului chinez din antichitate Kun-fuțzi, creatorul unei doctrine etice-politice, cunoscut în Occident sub numele latinizat de Confucius.

Confucius a trăit la sfârșitul secolului al VI-lea — începutul secolului al V-lea î.e.n. S-a născut în principatul Lu (actuala provincie Șandun), într-o familie aristocratică veche, dar scăpătată. În tinerețe, Confucius s-a îndeletnicit cu o muncă neînsemnată, mai târziu a ocupat funcții de stat în diferite principate, dar la un moment dat a fost nevoit să părăsească viața publică și s-a retras în singurătate. În ultimii ani ai vieții, Confucius s-a înconjurat de discipoli, cărora le-a propovăduit concepțiile sale.

Confucius are meritul de a fi strâns și redactat texte vechi de mare însemnătate pentru studiul istoriei antice a Chinei.

Confucius este însă cunoscut, înainte de toate, ca întemeietor al unei teorii etice-politice care a exercitat o influență uriașă asupra întregii istorii ulterioare a Chinei. El nu a lăsat o doctrină sistematizată. Concepțiile sale sînt expuse în câteva cărți scrise de discipolii și adepții săi. Din aceste cărți se poate trage concluzia că el s-a preocupat în special de probleme etice-morale și de cele privind guvernarea statului.

Doctrina etică-politică a lui Confucius

Trăind în perioada schimbărilor social-economice și a decăderii aristocrației gentilice, care s-au produs în secolele VI—V î.e.n. (vezi *Daoismul*), Confucius devine exponentul și apărătorul ideologiei clasei sale. Doctrina sa etică-politică urmărea menținerea situației privilegiate a vechii aristocrații, restabilirea pozițiilor ei economice și politice.

Confucius vedea cauza tuturor „neorînduieiilor” din societate în declinul „moralității” oamenilor. De aceea el considera că, pentru a se restabili vechile orînduiei, trebuie să se înceapă prin „a se îndrepta inimile” oamenilor.

Conceptul fundamental al doctrinei confucianiste este ideea de „omenie”, care include noțiuni ca fidelitatea, venerarea părinților, a celor mai în vîrstă cît și a celor superiori ca situație socială. Formulînd ideea „omeniei”, Confucius a pornit de la următoarele teze: întrucît puterea aristocrației gentilice se baza pe rudenia de sînge a membrilor ginții dominante, pentru întărirea acestei dominații este necesar, în primul rînd, să se întărească unitatea rudelor de sînge. Aceasta înseamnă că toți membrii ginții guvernante, atît cei aflați la putere cît și cei ruinați, trebuie să mențină și să-și întărească legăturile gentilice prin venerarea strămoșilor comuni, prin respectul față de părinți și de membrii mai mari ai ginții (atît ca vîrstă cît și ca poziție socială). De aceea Confucius protesta cu vehemență împotriva „înrudirii cu cei îndepărtați”, împotriva „amestecului oamenilor din popor cu aristocrația”, împotriva „amestecului dintre vechi și nou”. Confucius socotea că atunci cînd toți membrii ginții vor fi uniți, iar disensiunile interne vor înceta, sclavii își vor da seama de unitatea și de puterea lor și vor deveni mai supuși. „Iubiți pe cei de același sînge cu voi — spunea Confucius —, aceasta este omenia”. Așadar, dragostea și venerația pentru cei mai mari, propovăduite de Confucius, nu priveau decît pe membrii ginții dominante și trebuiau să slujească la consolidarea dictaturii aristocrației gentilice.

În doctrina lui Confucius, noțiunea de „fidelitate” însemna, înainte de toate, fidelitate față de domnitor, „fiul cerului”. Confucius considera fidelitatea față de domnitor drept cea mai înaltă îndatorire. „Nici un om, nobil sau nenobil, bogat

sau sărac, care se află în slujba domnitorului nu trebuie să îndemne la revoltă, oricare ar fi împrejurările". De aici rezultă că „fidelitatea” confucianistă urmărea același scop în gust de clasă: menținerea și întărirea dominației aristocrației gentilice.

Principiul confucianist al „fidelității” a fost explicat cu o sinceritate cinică de unul dintre adepții săi: „Aristocrația trebuie să obțină mai întâi fidelitatea sclavilor și abia după aceea îi poate sili să muncească. Altfel ea nici nu se poate gândi măcar să-i folosească pe sclavi”.

Un punct foarte important din doctrina lui Confucius, inclus în ideea „omeniei”, este principiul „li” — ritual care ar fi fost instituit în timpuri străvechi din „voința cerului” și care impunea cea mai strictă respectare a ierarhiei în societate.

Pe vremea aceea avea loc o luptă înverșunată pentru înfăptuirea de reforme în domeniul guvernării statului. Partizanii reformelor cereau o guvernare pe bază de legi (de aici și denumirea acestui curent, „legiștii”). Aristocrația gentilică susținea vechiul principiu al guvernării pe baza ritualului („li”). Întrucît pe atunci puterea efectivă era deținută de anumiți demnitari, iar poporul participa tot mai intens la lupta contra exploatării și abuzurilor, Confucius a preconizat restabilirea ritualului, adică menținerea vechilor principii de guvernare. După părerea lui Confucius, întreaga putere trebuia să aparțină „fiului cerului”. Tuturor celor care gîndeau altfel, Confucius le spunea: „Învingîndu-te pe tine însuși, restabilești ritualul, aceasta este omenia”. „Să nu privești fără «li», să nu ascuți fără «li», să nu vorbești fără «li», să nu acționezi fără «li», aceasta este adevărata omenie. Confucius denumea „profanare” orice încălcare a principiului „li”.

„Omenia” lui Confucius includea și o serie de alte noțiuni, ca „vitejie”, „respect”, „cunoaștere”, „mărinimie” etc.

Potrivit doctrinei lui Confucius, numai „omul nobil”, adică aristocratul, care se conduce în activitatea sa după „conștiința datoriei și nu după avantaj”, poate fi capabil de „omenie”. Poporului însă, după părerea lui Confucius, îi lipsea „omenia”, căci „poporul e alcătuit din oameni inferiori”, „în rîndurile poporului simplu nu există oameni care să fie capabili de «omenie»”. Poporului îi este dat „să se supună aristocraților și înțelepților”, deoarece poporul simplu „nu e în

stare să-și însușească cunoștințe” și deci nu poate deveni „nobil”, căci „cunoașterea” e apanajul exclusiv al reprezentanților aristocrației.

Cu toată diversitatea sub care se manifestă „omenia” („jen”), ea se reduce în fond la două teze fundamentale, expuse de Confucius și de discipolul său Lui Tzi: „Esența «jen» o constituie venerarea părinților („siao”) și respectul față de cei mai mari („ti”)”.

„Dacă oamenii vor învăța să se stăpînească și vor restabili ritualul, întregul Imperiu ceresc va ajunge la omenie”.

„Omenia” lui Confucius cerea deci respectarea strictă a ierarhiei în familie și în societate, precum și restabilirea vechilor rînduiri sociale.

Confucius a dat o fundamentare teoretică a ierarhiei familiale și sociale în învățătura sa despre „corectarea numelor”. Principala idee a acestei învățături este că numele, cuvîntul trebuie să corespundă esenței obiectului. Aplicat la viața socială, acest lucru însemna că rangul, titlul omului trebuie să corespundă riguros situației pe care o are el în societate. „Domnitorul trebuie să fie domnitor, supușii — supuși, tatăl — tată, fiul — fiu”. Cu alte cuvinte, Confucius cerea ca obligațiile fiecărui om să fie strict reglementate în conformitate cu locul pe care îl ocupa în societate și pe care el nu avea dreptul să-l schimbe. Confucius spunea: „Dacă s-ar șterge deosebirea dintre aristocrați și oamenii din popor, cum s-ar putea atunci arăta autoritatea și grandoarea aristocrației? Și apoi ce stat ar fi acela în care n-ar exista deosebire între aristocrați și oamenii simpli?”

Confucius nu numai că s-a pronunțat împotriva ștergerii hotarului dintre „nobili” și „nenobili”, dar a și proclamat deschis dreptul „nobililor” de a-i exploata pe „nenobili”: „Dacă oamenii îndrăgesc ritualul, dreptatea și fidelitatea și doresc să devină desăvîrșiți, n-are rost ca ei să-și lucreze singuri cîmpul și grădina de zarzavat. Sclavii, cu copiii în spinare, vor lucra pămîntul în locul lor”.

Justificînd inegalitatea oamenilor, Confucius atrăgea totuși atenția să nu se comită excese față de popor. El spunea că, dacă sclavii și săracii sînt tratați neomenos, aceasta ar putea duce la o răzvrătire. În același timp însă, o atitudine prea binevoitoare față de popor poate diminua autoritatea suveranului. De aceea el propunea să se aplice „măsuri de

mijloc". Afirmatia sa potrivit căreia „concordia este cea mai mare bogăție” avea drept scop să împace sărăcimea și pe sclavii oropsiți cu exploatarea și cu lipsa de drepturi. Confucius a denumit teoria „căii de mijloc” „virtute supremă”. „Virtutea” confucianistă urmărea, după cum se vede, aceleași scopuri ca și doctrina lui morală, și anume afirmarea dominației aristocrației, împăcarea poporului cu exploatarea.

Confucius considera drept ideal al orînduirii de stat vechile imperii, iar pe împărații legendari din trecut îi socotea drept cîrmuitori „cu adevărat înțelepți”, care ar fi fost exponenți ai „voinței cerului”. După părerea lui Confucius, vremurile acelea au reprezentat „era de aur” a istoriei omenirii și el cerea stăruitor reîntoarcerea la acea stare.

Conceptiile religioase ale lui Confucius În doctrina sa, Confucius nu a atins aproape de loc probleme religioase; judecînd însă după unele afirmații ale sale, el împărtășea întru totul vechea concepție religioasă despre lume susținută de aristocrația gentilică.

Potrivit acestei concepții despre lume, cerul era considerat drept zeităte supremă — Șan-di, sau Tian, creatorul universului și al rînduieșilor pămîntești. Cerul dăruiește cîrmuitorilor puterea și controlează activitatea lor. Dacă împăratul urmează întocmai „porunca cerului”, în țară domnesc pacea și prosperitatea, iar poporul trăiește în belșug și bucurie. Dar dacă el nesocotește „voința cerului”, acesta trimite pe pămînt calamități naturale, foamete, epidemii etc., pentru a-l avertiza astfel de dizgrația în care a căzut. Zeităii supreme Șan-di îi erau subordonate o puzderie de spirite cu ajutorul cărora el conducea treburile cerului și ale pămîntului. Oamenii trebuie să aducă regulat jertfe zeităii supreme, precum și tuturor spiritelor, și să le cinstească, potrivit vechiului ritual.

Confucius cerea de asemenea respectarea cultului strămoșilor, bazat pe credința în existența după moarte a sufleteilor și îndeplinirea strictă a tuturor riturilor legate de acest cult.

Cultul lui Confucius

După moartea lui Confucius, doctrina sa a fost continuată de numeroși discipoli și adepți. Discipolii lui Confucius nu au considerat însă doctrina lui drept o religie. Ei vedeau în cultul lui Confucius un prinos de stimă și respect față de el, un act de pietate față de înțe-

lept. Confucius a fost cîntat în imnuri, a fost ridicat în slavă, dar nu i se adresau nici un fel de rugăciuni.

În secolele II—I î.e.n., doctrina lui Confucius devine ideologia dominantă a claselor cîrmuitoare, iar persoana lui e înconjurată de aureola sfințeniei.

În anul 174 î.e.n., un împărat din dinastia Han a vizitat mormîntul lui Confucius și a adus acestuia jertfe, inițiind astfel venerarea lui Confucius. 50 de ani mai tîrziu, în localitatea în care s-a născut Confucius a fost înălțat un templu în cinstea lui.

În secolul al III-lea e.n., printr-un decret imperial, Confucius a fost canonizat și în toate orașele Chinei încep să fie construite temple în cinstea lui. De două ori pe an, împăratul vizita templul lui Confucius din capitală, închinîndu-se și aducînd jertfe.

La începutul secolului al XX-lea existau în China circa 1.500 de temple închinat lui Confucius. În aceste temple se aduceau jertfe în zilele de 1 și 15 ale fiecărei luni. De două ori pe an, primăvara și toamna, erau oficiate slujbe deosebit de solemne la care trebuiau să asiste toți funcționarii de stat. Cu prilejul acestor ceremonii i se aduceau jertfă lui Confucius 6 viței, peste 20.000 de porci, 5.000 de oi, 2.000 de cerbi, 2.000 de iepuri și zeci de mii de bucăți de țesături de mătase.

Religia de stat La începutul erei noastre, o dată cu dezvoltarea relațiilor feudale, apare în China un nou sistem religios. La baza lui stăteau vechile credințe ale chinezilor — animismul, adică credința în spirite, și cultul strămoșilor —, adaptate la noile condiții sociale și completate printr-un cult amănunțit al eroilor, în primul rînd al lui Confucius.

Această religie consta în special din divinizarea împăratului și consfințirea puterii lui. Împăratul era proclamat locțiitor al divinității pe pămînt. El primea de la Șan-di „mandatul” de a governa țara, și poporul era obligat să-i îndeplinească voința, considerată ca „voință a cerului”. Împăratul „dădea socoteală” de acțiunile sale numai în fața „cerului”. În această religie regăsim integral doctrina confucianistă a „cîrmuitorului divin”. De aceea în literatura străină (nechineză) această religie este adesea denumită tot

„confucianism”. Dar „confucianismul” ca religie nu poate fi identificat cu confucianismul ca ideologie etică-politică a Chinei feudale, ideologie al cărei întemeietor a fost într-adevăr Confucius.

În secolul al III-lea e.n., acest sistem religios este ridicat la rangul de religie de stat, deserving interesele claselor dominante.

Religia de stat a preluat de la vechile credințe un mare număr de zei și de spirite, precum și un ritual complicat al adorării și al aducerii de jertfe. Panteonul ei s-a mărit mereu prin zeificarea unor personalități istorice care se distinseseră în slujba diferitelor dinastii.

Toți zeii din panteonul oficial erau împărțiți după un principiu strict ierarhic, oglindind inegalitatea oamenilor pe pământ. Rangul zeității era determinat de poziția ocupată în societate de omul care avea dreptul să-i aducă jertfe. Tot de situația celui care aducea jertfe depindeau complexitatea ritualului și cantitatea darurilor aduse în jertfă.

Zei erau împărțiți în trei categorii principale: din categoria superioară făceau parte „Stăpînul suprem” (Șan-di), „Stăpînul pământului” (Hou-tu) și strămoșii decedați ai împăratului; din cea mijlocie — zeii soarelui și lunii, 188 de suverani din trecut, Confucius, zeitățile norilor, a ploii, a vîntului, a trăsnetului și altele; din categoria inferioară făceau parte zeul războiului (Guan-di), zeul focului, zeul tunurilor, zeii patroni ai orașelor, numeroasele spirite locale ale pământului, apelor, munților etc.

Religia de stat nu avea o castă de preoți aparte. Funcția de preot suprem era exercitată de împărat. Numai el avea dreptul de a înălța „cerului” rugăciuni și de a-i aduce jertfe. El era intermediarul între popor și divinitate. O dată pe an, în ziua solstiului de iarnă, împăratul aducea într-un cadru solemn o jertfă „cerului” ca semn că principiul masculin, luminos, activ — forța Ian — a învins principiul întunecat, feminin, pasiv — In. În acest scop a fost construit impunătorul templu al cerului, în care erau așezate tăblițele „Stăpînului suprem”, Șan-di, și ale strămoșilor împăratului.

Primăvara, înainte de începerea muncilor câmpului, împăratul săvârșea ceremonia „primei brazde” în templul pământului. El trăgea o brazdă cu un plug ritual. Abia după aceea

poporul avea dreptul să înceapă muncile agricole. Toate aceste ceremonii erau menite să sublinieze originea divină a împăratului și a puterii lui, să sugereze poporului că întreaga sa viață și activitate depind de acțiunile împăratului, care, ca „fiu al cerului”, îndeplinește poruncile divinității.

Contactul cu zeitățile și cu spiritele mai mărunte era un privilegiu al funcționarilor din aparatul de stat.

Funcționarii și candidații la o slujbă de stat alcătuiau în vechea Chină un întreg grup social, așa-numita „tagmă a cărturarilor”. Ei știau pe de rost literatura confucianistă, ceea ce constituia singurul criteriu de selecționare a candidaților pentru slujbe în aparatul de stat. De aceea „tagma cărturarilor” era exponentul viu și păstrătorul zelos al tradițiilor și preceptelor morale confucianiste. Îmbinând slujba de stat cu îndatoririle de preoți, „tagma cărturarilor” concentra în mîna sa puterea politică și spirituală, ceea ce îi permitea să extindă confucianismul în toate domeniile vieții sociale.

Statul și religia se contopeau într-un sistem politic unic, care, în mîna claselor dominante, era un puternic mijloc de exploatare și de înrobire spirituală a oamenilor muncii.

Timp de multe secole, religia de stat a fost cultul oficial al claselor dominante. Poporul nu avea dreptul să participe la cult, dar trebuia să întrețină prin munca sa această monstruoasă mașină de aspirare.

Religia de stat a servit la întărirea și la menținerea rînduierilor feudale, care erau bazate pe principiile confucianiste ale ierarhiei familiale și sociale. Religia de stat și-a încetat existența o dată cu regimul monarhic, răsturnat de revoluția din 1911.

După răsturnarea monarhiei, reacționarii chinezi și militariștii străini au căutat în repetate rînduri să reînvie confucianismul. Așa a procedat, de pildă, reacționarul Iuan Și-kai cînd a încercat să restaureze monarhia în China. După ce a acaparat puterea, el a adus o jertfă cerului, sperînd că prin acest act „va sanctifica” persoana sa și regimul instaurat de el. După cum se știe, Iuan Și-kai nu a reușit însă să restaureze monarhia.

Reacționarii gomindaniști se cramponau de perimatele tradiții ale confucianismului. Cu ajutorul acestora, ei se stră-

duiau să înăbușe tot ce era nou și progresist în cultura chineză, să instaureze dominația reacțiunii feudal-compradore.

Militariștii japonezi au încercat să folosească învățătura confucianistă despre „împăratul ceresc” pentru a-și justifica agresiunea în China. Ei susțineau că desfășoară războiul tilhăresc împotriva poporului chinez pentru a restabili în China regimul monarhic, menit, spuneau ei, „să salveze China, care a pierdut virtuțile confucianiste”.

Victoria revoluției populare din China a pus capăt tuturor încercărilor reacțiunii interne și externe de a reinvia tradițiile milenare ale confucianismului și a îndrumat poporul chinez pe drumul larg și luminos al dezvoltării socialiste.

MOZAISMUL

Istoria formării mozaismului este indisolubil legată de istoria poporului evreu, ale cărui vechi credințe și mituri alcătuiesc conținutul principal al acestei religii.

Caracteristicile mozaismului sînt: credința într-un dumnezeu unic, Iahve, dogma că iudeii sînt aleșii domnului, credința în mesia, care-i va duce în pămîntul făgăduinței, precum și un cult specific.

MOZAISMUL BIBLIC

Apariția mozaismului Primele informații certe despre vechile triburi evreiești datează din jurul anului 1500 î.e.n. Pe atunci, aceste triburi, aflate în stadiul orînduirii patriarhal-gentilice, trăiau în deșertul Arabiei și se îndeletniceau cu păstoritul nomad. F. Engels scria că „evreii nu sînt altceva decît un mic trib de beduini ca toate celelalte, pe care însă condițiile locale, agricultura etc. l-au silit să intre în conflict cu ceilalți beduini”¹.

În orînduirea gentilică, religia vechilor evrei era alcătuită din diferite elemente ale credințelor și cultelor existente în comuna primitivă (fetișismul, totemismul, animismul, adorarea forțelor naturii, magia etc.). Triburile evreiești („semințiile”) purtau denumirea unor animale considerate strămoși ai oamenilor. În cartea întii a Bibliei, „semințiile” Iuda, Dan, Veniamin, Isahar sînt denumite „pui de leu”, „șarpe”, „lup răpitor”, „asin voinic”. O dovadă a rămășițelor totemismului o constituie cele 100 de denumiri biblice luate din lumea animalelor

¹ K. Marx și F. Engels, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 110.

și plantelor (de pildă numele legendarei străbune Rahila înseamnă, în traducere, „oaie”), precum și interdicția de a consuma carnea unor animale. Biblia pomenește de adorarea „vițelului de aur” și a „șarpelui de aramă”, al căror cult reprezintă, poate, o rămășiță a unor concepții totemice de mult uitate.

În Biblie s-au păstrat urme ale vechilor credințe animiste: „viața trupului este în sînge” (Leviticul, XVII, 11), „ține cu tărie să nu mănînci sînge, căci sîngele are în el viață” (Deuteronomul, XII, 23) etc. Vechii evrei cinsteau numeroase spirite bune și rele, care, după cum își închipuiau ei, viețuiau în pomi și în pietre. Pietrele de pe morminte erau considerate ca lăcaș al sufletului. Legile biblice despre impuritatea rituală provin din credința în spirite rele. Numeroase amulete, pe care le regăsim la multe popoare crescătoare de animale, „fereau” de dhuri necurate. Pe timp de lună nouă și de lună plină, cînd, potrivit unor credințe răspîndite în antichitate, spiritele erau deosebit de primejdioase, se oficiau rituri magice cu scopul de a alunga spiritele rele, ca ele să nu se atingă de vitele tinere. Sărbătoarea lunii noi s-a menținut în religia mozaică pînă în zilele noastre. În timpul ritului de „înnoire a lunii” („kidduş lebona”), credincioșii se roagă ca Dumnezeu „să îplinească luna” și sar înspre lună. „Așa cum sar eu spre tine și nu te pot atinge — rostește credinciosul —, tot astfel să nu mă poată atinge nici dușmanii mei”. Sărbătoarea evreiască a sîmbetei (sabatului) este de asemenea legată de adorarea lunii.

La vechii evrei exista sărbătoarea de primăvară, pesah („îmbunare”), cînd se jertfeau miei și iezi lui Azael („zeul-țap”), spiritul pustiuului.

Multe rituri religioase mozaice au apărut în timpuri străvechi. Atunci a luat naștere și ritul circumciziei, care existase pe vremuri la triburile primitive ca rit de inițiere a băieților, în urma căreia ei deveneau membri ai comunității gentilice. Acest rit s-a menținut la multe popoare din Orientul antic. În Biblie se spune că Dumnezeu ar fi poruncit lui Iosua ca circumcizia „fiilor lui Izrail” să fie făcută cu ajutorul unor cuțite de cremene, ceea ce dovedește originea extrem de veche a circumciziei.

Poliiteismul mozaic Religia tribală a vechilor evrei s-a modificat în secolul al XIII-lea î.e.n., cînd aceste triburi au cucerit Palestina. Vechi monumente egiptene datînd din mileniul al III-lea î.e.n. arată că Palestina era locuită de semiți, în parte păstori, în parte agricultori sedentari. Din stepele vecine ale Arabiei veneau periodic triburi de păstori, care în Palestina începeau să se ocupe de agricultură. Într-o inscripție a faraonului Merenptah din anul 1223 î.e.n. se pomenește pentru prima oară de Izrael.

Cînd nomazii au trecut de la păstorit la agricultură, ei au început să venereze zei protectori ai agriculturii, nume-roși baali (stăpîni) locali, cărora, după cum spune Biblia, li se închinau „sub fiecare arbore verde”. Pesah (paștele) — odinioară sărbătoare a crescătorilor de vite — a devenit o sărbătoare agricolă, iar zeului a început să i se aducă jertfă mața (azimă) — turte nedospite din făină.

Apariția claselor în cadrul orînduirii gentilice și-a găsit reflectarea în religia antică. Zeitățile ocrotitoare ale ogoarelor, viilor, livezilor de măslini etc. au început să devină și zeitățile ocrotitoare ale autorității bătrînilor și șefilor care asupreau pe ceilalți membri ai gînții.

O dată cu constituirea statului sclavagist, zeii și zeițele dinainte, care reflectau în chip fantastic forțele naturii, precum și zeii protectori ai triburilor, se transformă în zei locali și, în cele din urmă, în zei ai religiei de stat.

Din Biblie s-au înlăturat orice indicații din care ar rezulta că mulți dintre eroii ei fuseseră pe vremuri zei, transformați în decursul mileniilor în personaje istorice. Astfel, Iosua este o veche zeităte a vegetației din Canaanul de nord, înrudită cu zeul agricol Tammuz. Ulterior preoții l-au transformat în discipol al lui Moise. Vechii zei Avraam, Isaac, Iacob sînt înfățișați în Biblie ca patriarhi și cultul lor s-a păstrat în mozaism pînă în zilele noastre.

Originea cultului lui Iahve

Pe măsură ce vechile triburi evreiești s-au unit într-un stat sclavagist, s-a ridicat „seminția lui Iuda”, al cărei zeu — Iahve — a început să fie venerat ca rege al tuturor zeilor: „Căci Domnul este prea puternic și lăudat foarte; el este mai de temut decît toți dumnezeii” (Psalmul XCVI, 4). Inițial, Iahve a fost zeul munților din deșert, personificarea furtunii, focului și apei. El sălășluia pe muntele Sinai din Arabia de

nord, zbura în nori, amenințând cu tunetul și fulgerul, și apărea oamenilor sub forma unei trîmbe de foc.

Vechii evrei credeau că Iahve avea cîteva soții. Săpăturile din Mizna, Palestina centrală, au arătat că încă în secolul al IX-lea î.e.n. templul lui Iahve se afla alături de templul unei zeițe oarecare. Pe o stelă găsită cu ocazia unor săpături arheologice e înfățișat Iahve împreună cu soția sa Anat-Iahve. Iahve, în chip de rege, stă pe spinarea unui leu, iar alături de el stă Anat-Iahve. În fața lui Iahve se află un jerifelnic, lângă care un preot arde tămîie. Această stelă datează din secolul al VI-lea î.e.n. Vechii evrei credeau că Iahve avea copii — „fiii lui Dumnezeu” —, care se împrecheau cu femei pămîntene. „Atunci au văzut fiii lui Dumnezeu că fetele oamenilor sînt frumoase și și-au luat de neveste, din toate, pe acelea pe care și le-au ales” (Facerea, VI, 2).

Procesul de formare a monoteismului mozaic În jurul anului 1000 î.e.n., cînd în Palestina s-a constituit un stat sclavagist, regii lui, pentru a-și consolida puterea, l-au transformat pe Iahve în rege ceresc, creat după chipul lor. În anul 622 î.e.n., regele Iosia a făcut o reformă: el a centralizat cultul, a interzis să se aducă jertfe în altă parte decît în templul lui Iahve din Ierusalim și a desființat cultul tuturor zeilor în afara cultului zeului Iahve. Centralizarea cultului a constituit expresia luptei puterii centralizate a stăpînilor de sclavi împotriva rămășițelor relațiilor gentilice, tribale. Treptat, Iahve s-a transformat în „dumnezeu suprem și unic al cerului și al pămîntului, revendicînd stăpînirea asupra tuturor popoarelor, făgăduind îndurare celor converțiți, zdrobind fără milă pe cei îndărătnici...”¹ Foștii zei ai triburilor au fost subordonați lui Iahve și transformați în patriarhi; Ilie, vechea zeităte a tunetului și fulgerului, a început să fie considerat proroc, iar zeitătea soarelui, Șimșon („Bărbat al soarelui”), a devenit viteazul Samson. Engels a arătat cum a decurs procesul de formare a monoteismului, care a durat multe veacuri. „...Toate atributele naturale și sociale ale numeroșilor zei sînt trecute asupra unui singur Dumnezeu atotputernic, care, la rîndul său, nu este altceva decît reflexul omului abstract. Astfel a luat naștere mono-

¹ Op. cit., pag. 308.

teismul, care, din punct de vedere istoric, este produsul ultim al filozofiei vulgare eline mai noi și care și-a găsit întruchiparea în dumnezeul național exclusiv al evreilor, Iahve”¹.

Mulți oameni de știință burghezi n-au putut explica just cum a apărut monoteismul biblic. Ei căutau explicația în faptul că vechii evrei aveau în fața lor „uniformitatea deșertului”, deduceau monoteismul din „unitatea conștiinței umane” etc. Într-o scrisoare către K. Marx, F. Engels arată că „la dumnezeul unic nu s-ar fi ajuns niciodată fără un rege unic”, că „dumnezeul unic care controlează numeroasele fenomene ale naturii și unește forțele ei opuse nu este decît o copie a despotului oriental unic, care, aparent sau efectiv, unește oameni ale căror interese se ciocnesc”².

Mozaismul biblic a consfințit și a întărit puterea regelui. În multe state sclavagiste, regii erau de obicei și preoți supremi. În Biblie, regele este numit „unsul lui Iahve”. În Psaltire, Iahve spune regelui: „Tu ești fiul meu; eu astăzi te-am născut”. Regele avea dreptul să poarte titlul de „fiu al lui Dumnezeu”. Cu ocazia suirii pe tron se dădea regelui un nume nou; la numele său se adăuga prefixul „Io”, marcîndu-se în felul acesta legătura regelui cu Dumnezeu. La „sărbătoarea trîmbițelor” se oficia în templu o ceremonie care simboliza victoria lui Iahve asupra tuturor zeilor, suirea lui pe tron, momentul cînd regele pămîntesc primea din mîna regelui ceresc puterea asupra oamenilor. Poporul a fost învățat să creadă că „inima regelui (este) în mîna lui Dumnezeu”.

Preoții și Tora Centralizarea cultului a dus la întărirea poziției preoților din Ierusalim, în favoarea cărora se percepeau de la popor diferite dări. Templul avea în stăpînire sclavi și dispunea de mari sume de bani. Preoții alcătuiau o corporație („tribul leviților”), care era recrutată dintre descendenții ginților nobile și constituia reazemul puterii regale.

Preoții au notat miturile, înnurile și maximele răspîndite în popor, le-au prelucrat și le-au completat în conformitate cu scopurile și concepțiile lor, iar apoi au îmbinat diferitele însemnări într-un singur tot. În vremuri străvechi, încă înainte de apariția scrierii, la evrei s-au statornicit datine și

¹ F. Engels: „Anti-Dühring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 350—351.

² K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XXI, ed. rusă, pag. 45.

legi orale, au existat legende și cîntece despre patriarhi, eroi și regi, despre războaiele, victoriile, succesele și nenorocirile poporului. Aceste datine erau transmise din neam în neam, din generație în generație, din gură în gură. O mare parte din Biblie (cuvînt care în limba greacă înseamnă cărți) nu reprezintă decît o asemenea culegere de însemnări, provenind din diferite izvoare. F. Engels arăta că „așa-numita sfîntă scriptură a evreilor... nu este altceva decît însemnarea vechilor tradiții arabe, atît a celor religioase cît și a celor tribale, modificate din cauza separării timpurii a evreilor de vecinii lor cu care erau înrudiți, dar care erau nomazi”¹.

Preoții susțineau că unicul și atotputernicul dumnezeu, Iahve, a ales poporul evreu, i s-a dezvăluit pentru a-i da singura doctrină adevărată și mîntuitoare, pe care evreii sînt chemați s-o păstreze și s-o împărtășească tuturor popoarelor lumii. Doctrina acestui Iahve ar fi fost transmisă lui Moise sub forma Torei, de aceea Tora este considerată sfîntă, provenind din revelația divină.

Tora („Legea”), adică „cele cinci cărți ale lui Moise”, consfințează puterea și veniturile preoților, orînduirea sclavagistă, proprietatea privată și inegalitatea socială. „Cele cinci cărți ale lui Moise”, alcătuite cam prin secolul al VI-lea î.e.n. din diferite izvoare și împreunate într-o singură compilație de către un redactor care a trăit în secolul al V-lea î.e.n., expuneau legile sclavagiste: „...Iar robii tăi și roabele tale pe care îi vei avea... vor putea să intre în stăpînirea voastră. Și voi puteți să-i lăsați pe ei moștenire fiilor voștri de după voi în stăpînirea lor. Pe ei să-i aveți robi de-a pururi” (Leviticul, XXV, 44—46).

Mitul despre Moise În antichitate, legilor sclavagiste li se atribuia în mod intenționat o origine divină, pentru ca ele să aibă mai multă greutate. Legendarul Moise întruchipa oarecum legislația vechilor evrei, alcătuită, potrivit credinței lor, de zeul Iahve, care ar fi împărtășit legile sale lui Moise pe muntele Sinai.

„Biografia” lui Moise este alcătuită din diferite mituri vechi. Astfel copilăria lui Moise se aseamănă întocmai cu povestea nașterii și salvării regelui Sargon al Babilonului.

¹ K. Marx și F. Engels, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 111.

Această legendă, foarte răspîndită în Orientul antic, relatează despre salvarea miraculoasă a unui erou, a unui prunc de o primejdie care-l amenința. În 1901 a fost găsit codul de legi al regelui babilonean Hammurapi (1792—1750 î.e.n.), care este cu 1.000 de ani mai vechi decît „legile lui Moise”. În felul acesta s-a dovedit că „legislația lui Moise” nu este cea mai veche și totodată s-a stabilit izvorul multora dintre „legile lui Moise”. Oamenii de știință au comparat legile lui Hammurapi, pe care acesta le-ar fi „primit” de la zeul soarelui Șamaș, cu „legile lui Moise” și au stabilit influența codului din Babilon asupra legislației biblice. Cercetarea codicilor de legi feniciene și hittite a dovedit de asemenea influența acestora asupra „legilor lui Moise”.

Prorocii

În prima jumătate a mileniului I î.e.n., în Palestina se bucurau de popularitate nebiimii (prorocii), care îmbinau predicile religioase-politice cu practici magice. Întocmai ca șamanii, ei își creau în mod artificial, prin dans sau muzică, o stare de extaz, în care rosteau cuvinte considerate de inspirație „divină”. Astfel de proroci, legați de cultul lui Iahve, au luptat împotriva cultelor zeilor locali, susținute de aristocrația gentilică a triburilor respective. Predicile unora dintre proroci exprimau protestul popular împotriva împilării săracilor, văduvelor și orfanilor; totodată în ele erau demascați bogătașii, se arăta că aceștia se dedau la acte tîlhărești și se îndeletnicesc cu camăta. Prorocii vedeau însă pricina tuturor nenorocirilor în faptul că oamenii nu erau destul de evlavioși. Ei îi îndemneau să aștepte cu răbdare venirea mîntuitorului ceresc (unsul lui Iahve), care se va naște din „neam regesc” și, printr-o minune, îi va izbăvi pe oameni de rele și de suferințe. Slăbiciunea maselor împilate în lupta contra asupritorilor a dat naștere credinței în venirea miraculoasă a unui rege drept, care va instaura o împărăție unde lupul va paște laolaltă cu mielul. Aceste legende frînau lupta pentru eliberarea de împilare și asuprire, deoarece susțineau că împărăția libertății și a fericirii va fi primită de-a gata din mîinile unui mîntuitor ceresc, așteptat zadarnic timp de multe secole.

Mesianismul

Speranțele mesianice au căpătat o deosebit de mare răspîndire în secolul I e.n., după ce Iudeea, pustiită de romani, a încetat să mai existe ca stat independent. În anul 66 e.n., poporul s-a răs-

culat împotriva trupelor romane, a nobilimii din Ierusalim și a preoților, a cucerit Ierusalimul și a ucis pe marele preot și pe bogătașii care sprijineau pe cotropitorii romani. În deceniul al 8-lea e.n., răsculații au fost zdrobiți de trupele romane, care au distrus pînă în temelii templul din Ierusalim. După încercările nereușite de a scutura jugul stăpînilor de sclavi, speranțele mesianice s-au intensificat deosebit de mult în rîndul maselor asuprite. Religia îi transporta pe oamenii muncii într-o lume fantastică de vise dulci, promițînd că mesia se va ivi în zvon de trâmbițe, îmbrăcat în veșminte de aur, călare pe un asin alb împodobit cu trandafiri și va salva oamenii. Atunci, susținea religia, se vor întinde peste mare două punți: una de fier și una de hîrtie: pe cea de fier vor merge păcătoșii și se vor prăvăli în genune, pe cea de hîrtie vor merge cei drepți și vor dobîndi fericirea. Mesianismul a fost o armă spirituală a exploatatorilor.

MOZAISMUL TALMUDIC

Sinagoga

Cu multe secole înainte de dispariția statului iudeu, vechii evrei s-au stabilit în diferite țări ale Orientului (Babilon, Egipt), precum și pe țărmul Mării Mediterane. În orașe — Babilon, Alexandria și altele — s-au format mari colonii evreiești (diaspora). După cucerirea definitivă a Palestinei de către împăratul roman Titus (anul 70 e.n.) și dărîmarea templului din Ierusalim, diaspora evreilor s-a extins considerabil. Ca urmare a acestui fapt a luat naștere un cult legat numai simbolic de templul din Ierusalim. În loc să se ducă la templu, credincioșii au început să se întrunească pentru exercitarea ritualului religios în sinagogi („adunări”), iar în locul jertfelor au început să înalțe rugăciuni și imnuri de slavă lui Iahve și să citească capitole din Tora. Sinagoga era condusă de „cărturari”, care citeau și comentau Tora bazîndu-se nu numai pe izvoare scrise, dar și pe tradiția orală.

Astfel, treptat Tora a fost adaptată noilor condiții existente în societatea sclavagistă dezvoltată.

Talmudul

Comentariile orale ale tezelor Bibliei au fost strînse și redactate pentru prima oară în anul 210 de Iehuda ha-nasi. Ele au fost incluse, sub forma a 63 de tratate, în așa-numita Mișna (Repetarea legii).

Curînd după apariția ei, Mișna însăși a devenit obiect de comentarii, lucru cu care s-au îndeletnicit amorații (exegeții) în Palestina și în Babilonia. Explicarea Mișnei poartă numele de Ghemara. Ghemara palestiniană imbinată cu Mișna a căpătat numele de Talmudul Ierusalim (secolul al III-lea); iar cea babiloneană, Talmudul Bavli (secolul al V-lea). Printre evreii religioși, Talmudul Bavli este cel mai răspîdit și se bucură de cea mai mare autoritate. Talmudul ca monument religios-literar al evreilor își datorează deci obîrșia nu unei persoane, ci mai multora, care au trăit în perioade și locuri diferite. Dar în toate prescripțiile și maximele acestei culegeri extrem de voluminoase (2.947 de file, sau 5.894 de pagini) se vedește destul de clar tendința alcătuirii ei de a menține cu orice preț mozaismul, adaptîndu-l la relațiile sociale ale formațiunii sclavagiste, pe cale de dispariție, și la relațiile feudalismului care luau naștere.

Talmudul conține norme juridice, prescripții religioase, legi privitoare la procedura judiciară pentru cazurile penale și civile, considerente teologice asupra cultului și dogmaticii, norme etice, cunoștințe rudimentare de matematică, astronomie, științele naturii, medicină, istorie, precum și basme și legende, parabole, proverbe, fabule, mituri etc. Întreg acest imens și variat material este dispus într-un mod cît se poate de neorganizat, forma expunerii remarcîndu-se prin lipsa de sistematizare.

Ideologii mozaismului s-au străduit să creeze un cod atotcuprinzător, care să apere interesele claselor dominante — aristocrația laică și clericală. Talmudul afirmă că inegalitatea socială este veșnică și dreaptă și sădește în conștiința maselor populare, cu ajutorul a tot soiul de parabole, proverbe și basme, ideea religioasă a totalei dependențe a omului față de dumnezeu. Autorii Talmudului insuflă credincioșilor sentimentul de supunere și răbdare și nu îngăduie maselor asuprite să se ridice la luptă împotriva asupririi și exploatării. În Talmud se oglindește nu numai concepția despre lume a claselor dominante din sînul populației evreiești, ci și din a celei persane, babilonene etc., popoare cu care evreii aveau contact.

Reprezentările Talmudului despre dumnezeu, rai și iad, despre facerea lumii și a omului, despre răsplăți și pedepse constituie reflectarea fantastică a vieții reale, de pe pămînt a oamenilor. Angelologia și demonologia elaborate în cadrul

Talmudului reflectă scara ierarhică a relațiilor sociale feudale.

Înfățișând lumea ca un tot ierarhic în fruntea căruia se află dumnezeu și ale cărei ființe se află, în funcție de gradul de perfecțiune, într-o corelație de nezdruincat și într-o veșnică subordonare generală, talmudiștii propovăduiesc inerția, stagnarea și imuabilitatea lumii, îndemnându-i pe oameni să se împace cu exploatarea și cu asuprirea.

Respingînd știința și filozofia, Talmudul oferă date naive și denaturate despre natură și om. Talmudiștii fac apologia legendei biblice antiștiințifice a facerii lumii din nimic, în decurs de șase zile, și despre crearea omului din țărîna în câteva ore. „Cum a fost creat Adam?” întrebă rabbi Natan. Răspunsul glăsuiește: „În prima oră a fost adunată țărîna, în a doua oră a fost plămuit chipul lui, în a treia a fost făcut golemul (trunchiul), în a patra i-au fost prinse membrele, în a cincea i s-au deschis orificiile, în a șasea i s-a dat suflet, în a șaptea s-a ridicat în picioare, în a opta i-a fost dată Eva, în a noua a fost dus în rai, în a zecea a primit porunca, în a unsprezecea a păcătuit, iar în a douăsprezecea a fost alungat și a plecat” (tratatul Abot al lui rabbi Natan, I, 5—6). Această poveste religioasă despre originea omului nu numai că nu are nimic comun cu știința, dar ea nu poate fi pusă de acord cu știința, așa cum încearcă să facă teologii din zilele noastre. Știința a demonstrat îndelungatul proces evolutiv al apariției și formării omului. Povestirea talmudică, reprodușă aici, cu privire la facerea omului, la căderea lui în păcat și la alungarea lui din rai nu se deosebește de poveștile asemănătoare existente la multe popoare din trecutul îndepărtat.

Talmudul este plin de dispreț față de om, pe care îl consideră ca fiind „țărîna pămîntească”. „Numai cine se va scoti pe sine nimic — spunea rabbi Elhanon — va confirma întru totul cuvintele învățaturii” (Sota, 21 b). Insuflîndu-i omului conștiința nimicniciei sale față de dumnezeu, talmudiștii caută să-i inspăimînte pe oameni cu chinurile veșnice ale iadului. Doar „omul sfios, smerit care intră plecat și iese plecat, care studiază în permanență Tora” (Sanhedrinul, 88 b) poate spera la fericire și beatitudine veșnică pe lumea cealaltă.

Omul îndobitocit, supus, lipsit de simțul demnității, care nu dorește să îndrăznească, să cunoască viața și să lupte

pentru desăvîrșirea ei, sărac cu duhul și nevolnic — iată idealul omului după Talmud.

Apologetii „învățați” ai mozaismului afirmă că din religia mozaică trebuie desprins doar miezul, principiile fundamentale, care se reduc la etică. Religia mozaică, afirmă ei, nu este de loc o religie, ci un sistem etic, un cod de moravuri bun pentru toate timpurile și toate popoarele. În realitate însă, etica Talmudului este aceea a proprietarilor de sclavi, iar morala Talmudului este aceea a exploataților.

Etica Talmudului apără ideea religioasă fundamentală a zădărniceii vieții pe pămînt. Talmudul susține că omului îi este dată viața aceasta doar pentru a se pregăti în vederea celei viitoare, din ceruri.

Poruncile „iubește-ți aproapele”, „nu ucide” etc. erau interpretate de alcătuitoarii Talmudului în interesul exploataților. Etica religioasă care-l îndeamnă pe omul muncii să fie rob supus, îl preamărește pe asupritor, proclamînd că însuși dumnezeu i-a dat dreptul de a stăpîni asupra celorlalți oameni.

Talmudul propovăduiește supunere oarbă față de rege și față de cei din preajma lui. Rabbi Hanina, locțiitorul marelui preot, spune: „Roagă-te să-l ții dumnezeu pe rege, căci, de n-ar fi spaima față de el, oamenii s-ar înghiți de vii unii pe alții” (Abot, III, 2). Rabbi Iudan a spus: „Cine se poartă necuviincios cu regele se poartă necuviincios față de însuși dumnezeu” (Bereșit-rabba, 94). „Regele — propovăduiește Talmudul — este umbra lui dumnezeu pe pămînt, care-i ocrotește deopotrivă pe bogați și pe săraci. Cine nu va îndeplini poruncile regelui nu se va mai bucura de umbra divină” (Mlehet Mahșevet, 96).

Prin întregul Talmud trece ca un fir roșu ideea că sărăcia, suferințele, bolile și tot soiul de nenorociri sînt date spre binele oamenilor. Turnius Rufus l-a întrebat o dată pe rabbi Akiba: „Dacă dumnezeul vostru îi iubește pe săraci, atunci de ce nu le dă de mîncare?”. La aceasta Akiba a răspuns: „Pentru ca noi să scăpăm de chinurile iadului făcîndu-le poameni” (Baba Batra, 10 a).

În decursul veacurilor, Talmudul i-a ajutat pe bogați să-i asuprească pe săraci și a răspîndit bezna și ignoranța în masele populare evreiești.

Riturile și sărbătorile mozaismului talmudic Mozaismul talmudic îl încătușează pe credincios din ziua nașterii și pînă la moarte prin nenumărate legi religioase extrase din Tora: „Numai morții sînt dezlegați de porunci”. Mozaismul conține 613 prescripții (365 de interdicții și 248 de porunci) pentru uzul credincioșilor.

Apariția a sute de prescripții și interdicții rituale mărunt se explică prin robia economică și spirituală în care se aflau masele populare. Oamenii muncii evrei îndurau povara a nenumărate restricții, servituți și biruri; aceasta a dat naștere ideii că și Dumnezeu ar fi creat un întreg sistem de felurite interdicții, cerînd îndeplinirea tuturor riturilor, obiceiurilor și legilor, precum și rostirea a mii de rugăciuni, fără de care credinciosul nu poate dobîndi viața de apoi. Prin sărbătorile și riturile sale, mozaismul a exercitat asupra credincioșilor o influență deosebit de puternică. Cele mai importante sărbători erau socotite roș-hașana (anul nou) și iom-kipur (ziua judecării), cu ajutorul cărora li se sugera credincioșilor ideea că toate calamitățile sociale sînt pedepse trimise de Dumnezeu pentru păcatele comise, că soarta oamenilor depinde în totul de Dumnezeu. Potrivit învățaturii mozaice, de anul nou și de ziua judecării Dumnezeu hotărăște „cine se va îmbogăți, cine se va ruina, cine va fi umilit și cine înălțat” (din rugăciunea „Insane Tokef”).

Din cauza situației lor economice și sociale, femeile evreice, care erau și mai asuprite, manifestau o tendință deosebit de puternică spre religiozitate, deși religia consfințe starea lor de oprimare. În fiecare dimineață, credinciosul este obligat să se roage: „Binecuvîntat fii tu, doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, că nu m-ai făcut femeie!” Iar femeia evreică trebuie să i se roage smerită lui Dumnezeu: „Binecuvîntat fii tu, doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care m-ai făcut femeie după voința ta”.

Dogmele mozaismului rabinic În evul mediu s-au făcut o serie de încercări de a sistematiza dogmele mozaismului. De acest lucru s-au ocupat în Europa apuseană rabinii, care se aflau în fruntea comunităților evreiești și care erau în slujba bogătaşilor. Rabinii au apărut pentru prima oară în Spania, în secolul al XI-lea, ca buni cunoscători ai legilor și ca judecători care conduceau comunitatea. „Chiar dacă rabinul îți va spune că stînga

e dreaptă și că dreapta e stînga — se predica în sinagogă —, trebuie totuși să-i dai ascultare”.

În secolul al XII-lea, unul dintre „stîlpii mozaismului”, rabinul Maimonide, a formulat cele „13 simboluri ale credinței”. Credincioșii erau obligați să rostească zilnic aceste dogme în timpul rugăciunii: „1) Există un Dumnezeu care a creat universul, 2) el este un Dumnezeu unic, 3) nu are trup, 4) nu are început, 5) numai lui trebuie să i te rogi, 6) revelația divină este adevăr, 7) Moise este cel mai mare dintre proroci, 8) Tora, adică primele cinci cărți ale Bibliei, a fost revelată lui Moise de către Dumnezeu, 9) legea lui Moise nu poate fi înlocuită prin alta, 10) providența divină guvernează universul, 11) există răsplată pentru cei buni și pedeapsă pentru cei răi, 12) mesia (unsul) va veni la Izrael, 13) învierea din morți este adevăr”.

Primele patru dogme despre monoteism au fost proclamate de Maimonide împotriva „idolatriei” și puternicelor rămășițe de politeism din Tora; dogma a cincea și a douăsprezecea sînt îndreptate împotriva învățaturii creștine despre sfinți și a afirmației că venirea lui mesia ar fi un fapt împlinit; dogma a șaptea și a noua — împotriva învățaturii islamului că Mahomed ar fi cel mai mare dintre profeți, care a înlocuit „legea lui Moise” prin legea sa; dogma a șasea, a opta, a zecea și a treisprezecea — împotriva liber-cugetătorilor din vechime, care afirmau, dacă e să dăm crezare talmudiștilor, că „Tora nu este de origine divină”, că „Tora nu conține învățătura despre învierea morților”, că „nu există adevăr pe pămînt și nici răsplată în cer”.

Mai tîrziu s-au făcut încercări de a reduce simbolurile mozaice ale credinței la opt și chiar la trei. Dar toate aceste „simboluri ale credinței” nu au fost niciodată canonizate de cineva.

Toate dogmele credinței mozaice, începînd cu mitul existenței unui Dumnezeu care ar fi creat lumea și sfîrșind cu cel al învierii morților, sînt în contradicție cu știința, care neagă existența vreunor forțe supranaturale sau posibilitatea învierii morților. Propovăduind că Dumnezeu guvernează lumea, că răsplătește sau pedepsește pe oameni și că făgăduiește să le trimită un mîntuitor, mozaismul justifică — la fel ca celelalte religii — asuprirea socială din societatea bazată pe exploatare, educă pe oameni în spi-

ritul smereniei și al supunerii și îi „consolează” cu un ajutor iluzoriu din partea cerului.

Cabala și mesianismul

În evul mediu se dezvoltă mult în cadrul mozaismului credința în îngeri, care aveau același rol ca sfinții creștini; capătă extindere demonologia, vrăjitoria și credința în amulete și talismane. În sinul populației evreiești s-a răspândit mult învățătura mistică a cabalei (cuvânt care înseamnă „primită prin tradiție”). La sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea apare „Cartea creației” („Sefer iețira”), unde este expusă valoarea „magică” a literelor și cifrelor, iar în secolul al XIII-lea lucrarea „Strălucirea” („Zohar”), care explică Tora în mod mistic. În aceasta din urmă se descriu amănunțit îngerii și demonii, raiul și iadul, migrațiunea sufletelor etc. Dacă se cunoaște numele îngerului de care depind anumite lucruri, afirmau adepții cabalei, pot fi vindecați bolnavii, stinse incendiile etc.

Cu cât viața oamenilor muncii evrei devenea mai grea, cu atât se răspindeau mai mult printre ei căutările religioase, așteptarea chinuitoare a venirii lui mesia. De-a lungul evului mediu au apărut printre evrei diverși „trimiși ai lui Dumnezeu”, care se dădeau drept mesia: Avraam Abulafia, Solomon Molho, Sabetai Tvi, Iacov Frank și alții. Oamenii oropsiți și ignoranți îi urmau, dar toate aceste „aparitii ale lui mesia” s-au dovedit a nu fi decât o înșelătorie sfruntată.

Hasidismul

În deceniul al 4-lea al secolului al XVIII-lea, în rîndurile populației evreiești din Volinia și Podolia a luat naștere o mișcare religioasă denumită hasidism. În urma apariției acestei mișcări, evreii din Europa răsăriteană s-au scindat în hasizi (evlavioși), care îi venerau pe țadici (sfinți), și misnagzi (oponenți), adepți ai vechiului rabinism. Inițial, hasidismul exprima protestul maselor populare împotriva autorității rabinilor și conducătorilor comunităților. Hasizii spuneau că oricine se poate contopi cu Dumnezeu în rugăciune, chiar dacă nu cunoaște Tora și Talmudul. Curînd însă în rîndurile hasizilor au căpătat o influență excepțională țadicii: tămăduitori, magicieni, mijlocitori între Dumnezeu și oameni.

Țadicii „vindecau” orice boală, făceau negoț cu amulete și talismane. Țadicii încheiau între ei convenții privind dreptul de exploatare a unei regiuni sau alteia. Încălcarea acestor

convenții ducea la „războaie” între dinastiile de țadici. Veniturile țadicolui erau alcătuite din darurile pe care credinciosul era obligat să i le facă cu prilejul tuturor evenimentelor importante din viața sa sau a țadicolui: plocoane cu ocazia nenorocirilor de care era lovit credinciosul, pentru „vindecarea” bolnavilor, pentru soluționarea litigiilor, pentru „răscumpărarea păcatelor” etc. Poporul spunea: „Țadicol cînd strînge bani, oficiază”.

Diferitele „dinastii” bogate de țadici care se dușmăneau între ele au transformat hasidismul într-un instrument de înșelăciune a maselor de credincioși. Hasidismul manifesta o ură fanatică împotriva oricărei pătrunderi a științei în masele populare și lupta împotriva luminării acestora.

Mozaismul „reformat” În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, burghezia evreiască din Germania, Franța, Anglia și S.U.A. a încercat „să purifice” mozaismul de tot ce devenise prea învechit și să folosească astfel mai bine religia pentru a-și consfinți și întări dominația asupra oamenilor muncii.

În secolul al XIX-lea s-a constituit în Germania Uniunea reformată a comunităților evreiești germane. Această uniune a desființat interdicțiile religioase în materie de alimentație, a scos din cartea de rugăciuni un mare număr de „osanale” învechite etc. În 1885 uniunea a publicat o rezoluție cu privire la concepțiile sale politice. Rezoluția caracteriza uniunea drept slugă credincioasă a burgheziei: „...Religia noastră poruncește respectarea conștiințioasă a legilor țării, respectarea autorităților și supunerea față de ele”.

Sinagogi reformate au apărut în S.U.A., Anglia, Franța și în alte țări capitaliste, ele corespunzînd cel mai bine intereselor burgheziei.

MOZAISMUL ÎN ȚĂRILE CAPITALISTE CONTEMPORANE

Mozaismul După al doilea război mondial, centrul în slujba burgheziei mozaismului s-a mutat din Europa în din S.U.A. și Anglia S.U.A.

Ca și în țările capitaliste europene, în S.U.A. s-au făcut încercări de a se reforma mozaismul. Predicatorii mozaismu-

lui contemporan reformat resping reprezentările grosolane antropomorfe despre Dumnezeu, susțin că reînvierea fizică după moarte trebuie înțeleasă ca imortalitate spirituală a părinților în copiii lor, scriu despre „îmbinarea mozaismului cu știința”.

Mozaismul reformat, care în interesul întăririi religiei propovăduiește renunțarea la unele prescripții ale Torei și la o serie de rituri medievale, este folosit de burghezie, ca și mozaismul ortodox, pentru propagarea „păcii între clase”, pentru lupta împotriva mișcării progresiste din zilele noastre.

În S.U.A. există numeroase organizații filantropice legate de sinagogă, care folosesc caritatea în scopul propagării mozaismului. Organizațiile mozaice sprijină întru totul politica reacționară a guvernului S.U.A., fac propagandă împotriva comunismului și împotriva influenței exercitate de organizațiile muncitorești progresiste asupra populației evreiești. Sinagoga are legături cu naționaliștii burghezi evrei — sionismii —, agentură a imperialismului american.

Consiliul rabinilor din America consideră adepți ai religiei mozaice pe toți evreii care trăiesc în S.U.A. (5.500.000), deși în realitate o mare parte dintre ei au rupt-o de mult cu religia. Rabinii americani se plîng cu toții de declinul religiozității, de indiferența și de disprețul manifestat de evrei față de sinagogă. Pentru a spori numărul vizitatorilor, sinagogile organizează adesea în localul lor distracții pentru tineret, de pildă dansuri.

În Anglia, mozaismul este reprezentat prin trei curente: ortodoxismul, reformismul și liberalismul.

Cel mai influent este mozaismul ortodox. Șef-rabinul englez Herz, recent decedat, s-a manifestat în lucrarea „Afirmarea mozaismului” ca un dușman înverșunat al comunismului. El a fost unul dintre inspiratorii ideologici ai „cruciadei” împotriva U.R.S.S.

Clerul mozaic scrie cu îngrijorare despre îndepărtarea de religie a populației evreiești din Anglia. Într-un articol intitulat „Izgonirea lui Dumnezeu”, publicat la 10 iunie 1949 în „The Jewish Chronicle”, se spune că „mozaismul contemporan din Anglia trece incontestabil printr-o perioadă de declin. Ideea de Dumnezeu se îmbină greu cu gândirea evreului din zilele noastre. Mozaismul duce aici (în Anglia. — *Nota red.*) o existență jalnică”.

Mozaismul — armă a imperialiștilor din Izrael

Mozaismul este religia oficială a statului capitalist Izrael. Legătura mozaismului și a instituțiilor sale cu capitalul își găsește expresia, înainte de toate, în faptul că în organele de conducere ale sinagogilor rolul hotărîtor îl are burghezia. Din punct de vedere material, sinagoga depinde de enoriașii bogați. Rabinii se bucură în Izrael de mare influență; ei propovăduiesc poporului supunere față de cercurile imperialiste guvernante. Partidele clericale extreme „Agut Izrael” și „Paolei Agudat Izrael”, partidele sioniste burgheze și clericale „Mizrachi” și „Halot Hamizrachi” ajută pe toate căile guvernul Izraelului. Clerul mozaic sprijină politica agresivă și acțiunile agresive ale guvernanților militariști ai Izraelului împotriva țărilor arabe, acțiuni care sînt cu totul contrare intereselor naționale ale Izraelului și nu servesc decît imperialiștilor anglo-americani în politica lor de înrobire a țărilor Orientului Mijlociu.

Partea cea mai conservatoare a clerului — așa-numiții „ortodocși” — duce o campanie înverșunată împotriva Partidului Comunist din Izrael, luptă împotriva literaturii progresiste, împotriva cluburilor muncitorești și răspîndirii de cunoștințe în masele populare.

Statul Izrael recunoaște legalitatea sentințelor pronunțate de tribunalul rabinic în domeniul dreptului de familie. Acest tribunal rezolvă pricinile pe baza Bibliei și a Talmudului, care neagă egalitatea dintre bărbați și femei, căsătoria civilă etc.

Revista londoneză „Freethinker” („Liber-cugetătorul”) scria în 1957 că mozaismul slujește capitaliștilor, care-l folosesc în scopurile reacționare ale luptei contra oamenilor muncii. Ca urmare, o parte însemnată a populației Izraelului manifestă indiferență față de religie. Autori burghezi relevă că numai 20% din locuitorii Izraelului îndeplinesc efectiv toate riturile mozaice.

Liderii contemporani ai mozaismului recunosc că acesta trece printr-o criză profundă. Numai cîțiva dintre cei mai orbiți fanatici religioși se mai gîndesc la refacerea templului din Ierusalim și la aducerea de jertfe lui Iahve.

MOZAISMUL ÎN RUSIA ȚARISTĂ ȘI ÎN U.R.S.S.

**Evreii
în Rusia țaristă
la sfârșitul secolului
al XIX-lea și începutul
secolului al XX-lea**

În Rusia țaristă, oamenii muncii evrei, lipsiți de drepturi și condamnați la mizerie, se aflau în același timp și sub jugul sinagogii, care întuneca conștiința maselor populare, le abătea de la lupta de clasă și împiedica pe oamenii muncii de diferite naționalități să se unească într-o singură mișcare împotriva capitalului.

Guvernul țarist a cultivat antisemitismul, scontând că ațitarea vrăjbei naționale va abate ura poporului față de țarism, capitalism și moșieri în direcția dușmăniei naționale și religioase. Țarismul căuta să bage zizanie între sărăcimea evreiască și cea rusă, să împiedice unitatea oamenilor muncii, să-i ridice pe oamenii muncii ruși împotriva celor evrei, iar prin amenințări cu prigoane și pogromuri să împiedice cercurile cu tendințe revoluționare ale muncitorilor evrei să participe la lupta revoluționară cot la cot cu proletarii ruși și de alte naționalități.

Muncitorii conștienți din rîndul tuturor naționalităților au dat riposta cuvenită pogromiștilor ultrareacționari. În cuvîntarea sa „Despre ațitările pogromiste împotriva evreilor”, Lenin a înfierat pe organizatorii de pogromuri: „Rușine blestematului țarism, care a chinuit și prigonit pe evrei. Rușine celor care seamănă ura față de evrei, care seamănă ura față de alte națiuni. Trăiască încrederea frățească și alianța de luptă a muncitorilor tuturor națiunilor în lupta pentru răsturnarea capitalului”¹.

**Rabinii în slujba
burgheziei evreiești
și a țarismului**

Cei mai mari capitaliști evrei — O. Ghințburg, S. Poleakov, L. Brodski — au fost clericaliști activi, conducători de fapt ai mozaismului în Rusia țaristă. Cu banii bancherului baron O. Ghințburg a fost construită sinagoga mare din Petersburg, cu banii magnatului feroviar S. Poleakov — cea din Moscova, iar cu banii fabricantului de zahăr L. Brodski — cea din Kiev. „Evreii bogați, ca și rușii bogați, ca și bogătașii din toate țările, în alianță unii

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, E.S.P.L.P. 1959, pag. 236.

cu alții — scria Lenin —, împilează, asupresc, jefuiesc, dezbină pe muncitori”¹.

Instanța supremă pentru problemele religiei mozaice în Rusia a fost comisia rabinică de pe lângă Departamentul pentru problemele spirituale ale confesiunilor străine. În 1910 comisia rabinică era alcătuită dintr-un bancher, 5 comerțianți, 22 de rabinii și 3 țadici.

Sinagoga îndemna masele populare evreiești la supunere față de puterea țaristă. Rabinul Haim Volojinski predica în 1848 că „puterea țarului e puterea lui Dumnezeu”. Rabinii invocau Talmudul, declarînd că cine luptă împotriva puterii țariste merită moartea, cine are o purtare necuviincioasă față de persoana țarului are o purtare necuviincioasă față de Dumnezeu însuși.

Potrivit legii din 1835, rabinii din Rusia trebuiau „să-i îndemne pe evrei să se supună față de legile generale ale statului și față de autoritățile constituite”. Conform legilor Imperiului rus, rabinii se bucurau de „drepturile comercianților de categoria I”, iar după ce își îndeplineau funcția zece ani erau decorați cu medalia de aur.

În timpul revoluției din 1905, rabinii au participat la lupta împotriva grevelor, au constituit bande de fanatici care maltratau pe tinerii evrei cu tendințe revoluționare, au transmis poliției informații despre întrunirile ilegale, au denunțat ohranei țariste pe cei mai activi revoluționari. Congresul rabinilor întrunit la Varșovia în 1908 a trimis o adresă de mulțumire lui Nicolaie al II-lea, ridicîndu-l în slăvi pentru înăbușirea revoluției. La congresul de la Vilna din 1910, rabinii au cerut să se stîrpească mișcarea revoluționară.

Rabinii au luptat contra mișcării revoluționare în alianță cu partidul burghez-naționalist evreu al sioniștilor, partid care era sprijinit în toate țările de către capitaliști. Sioniștii se pronunțau împotriva participării oamenilor muncii evrei la lupta contra țarismului. Nu e de mirare că Zubatov, șeful poliției din Moscova, a scris: „Sioniștii trebuie sprijiniți”.

O dată cu dezvoltarea capitalismului în Rusia, printre intelectualii evrei burghezi emancipați de riturile talmudice a luat naștere tendința de a reforma cultul religios medieval, după modelul vest-european. Dar reforma mozaismului n-a

¹ Ibid.

avut succes în Rusia, fiindcă burghezia evreiască vedea în religie un sprijin împotriva răspîndirii mișcării revoluționare printre oamenii muncii evrei, iar acestui scop îi corespundea cel mai bine mozaismul talmudic; în ceea ce-i privește pe evreii înaintați din rîndul oamenilor muncii, ei nu aveau nevoie nici de mozaismul vechi, nici de unul nou.

Ateismul oamenilor muncii evrei

Cei mai conștienți dintre oamenii muncii evrei au luptat împotriva țarismului, burgheziei și clericalismului. Sărăcimea evreiască a creat multe proverbe îndreptate împotriva lui Dumnezeu și rabinilor: „Dumnezeu trăiește în cer, dar chinuie pe pămînt”, „Dacă Dumnezeu ar trăi pe pămînt, oamenii i-ar sparge toate geamurile”, „Nu spera în minuni”, „Rabinul bea vinul, iar oamenii le poruncește să fie veseli”, „Spune-mi rabin, dar ferește-te de mine ca de un hoț”, „Maghidul (predicatorul) osindește poporul, dar el păcătuiește”, „Nu fura și nu posti”, „Pe omul evlavios să-l cauți printre desfrînați”, „Mai bine să fii bun decît evlavios” etc. Mulți scriitori evrei de seamă i-au demascat pe clericaliștii mozaici: Linețki („Flăcăul polonez”), Aksenfeld („Lumea înșelată”), Șalom-Alehem („Viața în paradis” și „Învățătorul Boaz”), Peretz („Cotoiul evlavios”, „Morală”) etc.

Partidul bolșevic a stat în fruntea luptei duse de oamenii muncii de toate naționalitățile din Rusia pentru revoluția socialistă. În luptă înverșunată împotriva partidelor burgheze și mic-burgheze, bolșevismul a atras de partea sa pe oamenii muncii de toate naționalitățile din Rusia, inclusiv pe cei evrei, și a combătut influența sionismului și a bundismului, care cochetau cu clericalismul mozaic.

În articolul „Note critice în problema națională” (1913), Lenin a arătat că este necesar să se lupte împotriva influenței reacționare a rabinilor. Cine îi sprijină pe naționaliștii burghezi, a scris Lenin, „este dușmanul proletariatului, adept al spiritului învechit și de castă în sinul evreilor, un acolit al rabinilor și al burgheziei”¹.

Mozaismul în U.R.S.S. Clerul mozaic a întîmpinat cu ostilitate Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În 1918 clericaliștii mozaici au convocat, împreună cu sioniștii, un congres general al comunităților religioase din

Rusia. La acest congres au fost adoptate rezoluții împotriva Revoluției din Octombrie. În același an, congresul general al rabinilor din Ucraina, ținut la Odesa, a declarat herem (a anatemitizat) tînărul stat sovietic. În perioada industrializării și a colectivizării, slujitorii cultului mozaic cu tendințe reacționare au desfășurat o activitate antisovietică.

Sub presiunea evreilor credincioși oameni ai muncii, care se încadrau tot mai activ în sfera transformărilor socialiste, clerul mozaic a început însă încetul cu încetul să adopte o atitudine de loialitate față de Puterea sovietică.

În U.R.S.S., mozaismul este răspîndit printre evreii apuseni (ruși, ucraineni, bieloruși, lituanieni și moldoveni), precum și printre cei răsăriteni din R.S.S.A. Osetină de Nord, din Gruzia și din Asia Centrală. Evreii răsăriteni se deosebesc de cei apuseni prin datini și superstiții adesea preluate de la popoarele înconjurătoare. În U.R.S.S. evreii credincioși apuseni au sinagogi și școli pentru pregătirea de rabini. Fiecare sinagogă este de sine stătătoare, în U.R.S.S. neexistînd un centru unic al cultului mozaic. Pentru nevoile serviciului divin a fost editată o carte de rugăciuni mozaice; se tipăresc de asemenea calendare religioase.

În U.R.S.S., majoritatea populației evreiești s-a eliberat de influența prejudecăților religioase. Propaganda științifică ateistă, dusă sistematic și cu răbdare, îi va ajuta pe credincioșii evrei să scuture cătușele spirituale ale mozaismului.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 10.

CREȘTINISMUL

ORIGINEA CREȘTINISMULUI

Creștinismul a apărut în a doua jumătate a secolului I e.n. în Asia Mică. Noua religie s-a răspândit cu repeziciune; date istorice confirmă că la începutul secolului al II-lea ea exista în Grecia, în Egipt și în alte provincii răsăritene ale Imperiului roman. S-a stabilit că în al doilea pătrar al secolului al II-lea exista o comunitate creștină la Roma. În a doua jumătate a aceluiași secol se întâlnesc creștini în Galia (actuala Franță) și în Africa de nord, unde deosebit de puternică era comunitatea din Cartagina. În secolul al III-lea, biserica creștină a reprezentat o forță politică destul de însemnată, de care împărații romani trebuiau să țină seama. În secolul următor, creștinismul a obținut de la puterea imperială recunoașterea lui, la început ca religie egală în drepturi cu celelalte, iar curînd după aceea ca religie dominantă în statul roman.

Pentru a înțelege cauzele care au dus la apariția și apoi la răspîndirea, relativ rapidă, a noii religii, este necesar să ne oprim în prealabil asupra condițiilor în care s-a născut și s-a dezvoltat inițial.

Premisele social-economice ale creștinismului

În decursul a două secole (de la jumătatea secolului al III-lea pînă în a doua jumătate a secolului I î.e.n.), statul roman și-a extins stăpînirea asupra tuturor țărilor din bazinul Mării Mediterane. Formarea statului roman mediteranean a determinat schimbări profunde atît în economia Italiei cît și în cea a provinciilor romane. Neconținutele războaie furnizau sute de mii de sclavi. Față de sfîrșitul secolului al III-lea, numărul sclavilor din Italia crescuse în secolele al II-lea și I î.e.n. de multe ori. Astfel, numai în urma cuceririi Galiei (58—51 î.e.n.) au fost vînduți ca sclavi un milion de gali. Sclavii erau supuși unei

crunte exploatați. Munca ieftină a sclavilor a înlocuit în proporții catastrofale munca țăranilor și a meseriașilor liberi, ducînd la formarea unor grupuri sociale extrem de numeroase de declasați, care trăiau din mila societății. Consecințe nu mai puțin grave au avut cuceririle romane și pentru provincii. Cuceritorii au dus în robie sute de mii de oameni; în general provinciile invadate de romani aveau nevoie de cel puțin un secol pentru a lichida urmările cîmpirii.

Toate acestea au dus la o agravare fără precedent a contradicțiilor sociale. În tot cursul ultimului secol de existență a republicii romane (113—31 î.e.n.) au avut loc mișcări revoluționare de masă atît în Italia cît și în provincii. La aceste mișcări participau sclavii, sărăcimea liberă și popoarele asuprite. Partea slabă a acestor mișcări antiromane a fost însă lipsa lor de unitate. Răscoalele sclavilor nu erau de obicei legate de acțiunile sărăcimii libere. Trupele romane reușeau să și înfrîngă adversarii unul cîte unul.

În urma acestor două secole de neîntrerupte războaie și răscoale, republica romană s-a transformat în imperiu (31 î.e.n.). Sprijinindu-se pe un aparat de stat centralizat și pe puternice forțe militare, împărații romani au înăbușit cu cruzime mișcările revoluționare de masă. Numai în regiunile periferice îndepărtate ale imperiului, în special în țările dependente, mai aveau loc lupte armate izolate împotriva puterii romane. Un asemenea focar de permanentă agitație era mica Palestină.

Înstaurarea imperiului a dus la o intensificare a exploatații maselor populare. Povara fiscală creștea tot mai mult. Întreținerea imensului aparat de stat și a uriașei armate apăsa greu pe umerii poporului muncitor, în special în regiunile periferice ale imperiului. Pînă la jumătatea secolului al II-lea e.n., situația economică și politică a imperiului a fost însă destul de solidă și toate mișcările antiromane erau repede înăbușite. În aceste condiții, masele populare au pierdut nădejdea să poată răsturna puterea Romei prin propriile lor forțe. Tendința spre lupta politică activă, atît de caracteristică pentru perioada precedentă, e înlocuită tot mai mult prin visuri despre izbăvirea de asuprire cu ajutorul unui mîntuitor pogorît din cer.

Această stare de spirit s-a răspîndit deosebit de repede în partea răsăriteană a imperiului. Încă înainte de a fi căzut

sub stăpînirea Romei, în multe țări răsăritene relațiile de producție sclavagiste dăinuiau de secole, iar pe alocuri de milenii. Aici posibilitățile de dezvoltare pe care le oferea sclavagismul se epuizaseră mai devreme, iar criza relațiilor sclavagiste începuse mai de timpuriu. Tocmai de aceea aici s-a dezvoltat mai devreme o stare de spirit pesimistă, de dezolare și desperare, s-a născut visul că va veni un ajutor de sus.

Premisele ideologice ale creștinismului

Religia oficială romană nu putea oferi maselor o asemenea consolare. În ochii popoarelor asuprite, zeii romani — Jupiter, Marte, Venus etc. — erau strîns legați de odioasa stăpînire romană. În plus — și aceasta constituia, probabil, factorul principal — ei erau, după cunoscuta expresie a lui F. Engels, croiți pe măsura îngustă a unei mici comunități de pe Tibru și, evident, nu erau potriviți pentru rolul de tutori ai unei puteri mondiale.

O dată cu instaurarea imperiului s-au făcut încercări de a se introduce cultul împăraților romani. În cinstea lor s-au construit temple și s-au ridicat statui. S-au păstrat multe inscripții în care împărații erau denumiți fii ai zeilor, mîntuitori sau, pur și simplu, zei. Despre împăratul Vespasian (69—79) se relatează că pe patul de moarte ar fi spus: „Cred că devin zeu”. Cultul împăraților nu s-a bucurat însă de succes decît în părțile avute ale populației. El nu putea atrage masele populare, în ochii cărora persoana oricărui împărat simboliza asuprirea exercitată de funcționari și de armatele romane.

Mult mai răspîndite erau pe vremea aceea cultele diferitelor zeități orientale: Isis și Osiris, Mithra etc. Încetarea vieții politice active, tendința spre cufundare în misticism au creat o atmosferă excepțional de favorabilă creșterii influenței acestor culte și credințe și în rîndurile populației băștinașe din partea de apus a imperiului. Arheologii au descoperit sute de inscripții în cinstea zeiței egiptene Isis și a zeului persan Mithra, datînd din primele trei secole ale erei noastre, nu numai în Răsărit, dar și de-a lungul Dunării, al Rinului și chiar în Britania. În „Consiliul zeilor” — una dintre povestirile satirice ale lui Lucian, acest Voltaire al antichității clasice (secolul al II-lea) după expresia lui F. Engels — vechii olimpieni se plîngeau că cerul a fost năpădit de venetici, că

„la ospățul zeilor nu mai e loc de mulțimea prost crescută care trîncănește în tot felul de limbi..., că nu mai ajung ambrozia și nectarul”.

În cultele orientale, un rol de seamă îl jucau povestea suferințelor zeului care moare și reînvie, speranța în viața de apoi. Religia creștină, care tocmai lua naștere, a împrumutat mult de la aceste culte. Este neîndoielnică asemănarea iconografică a imaginilor Maicii Domnului, purtînd pruncul în brațe, cu imagini mult mai vechi ale zeiței Isis cu fiul ei, Horus. Ca și serviciul divin creștin, slujba oficiată în cinstea lui Mithra era însoțită de o cină rituală la care se mîncă pîine și se bea vin. Victoria relativ rapidă a creștinismului se explică tocmai prin faptul că el a împrumutat multe elemente ale religiilor orientale, pe atunci foarte răspîndite.

Pentru evoluția reprezentărilor religioase din vremea aceea este caracteristică formarea monoteismului (a ideii dumnezeului unic). Teologii de toate nuanțele consideră că cel mai mare merit al creștinismului este de a fi introdus monoteismul în locul politeismului păgîn. În realitate, tendința de monoteism a existat în Imperiul roman independent de creștinism și cu mult înaintea lui. Funcțiile diverșilor zei se împleteau, vechii zei oficiali erau dați uitării, iar locul lor îl luau cultele monoteiste ale zeilor „puțin influenți” dinainte. În lucrările filozofului roman Seneca, adept al stoicismului (jumătatea secolului I), pe care Engels l-a denumit „unchiul creștinismului”, pot fi ușor constatate, într-o formă sau alta, multe dintre trăsăturile de bază ale ideologiei creștine timpurii. Seneca proclama deșertăciunea existenței pămîntești și sublinia că celor drepti le e hărăzită fericirea în ceruri. El propovăduia, bineînțeles numai în teorie, egalitatea sclavilor și a oamenilor liberi în fața soartei și considera ca neesențiale deosebiri etnice sau de altă natură dintre oameni. Toate aceste idei au fost integral preluate de ideologii creștine din prima perioadă, care, ca de pildă Tertulian (secolul II—III), pretindeau că Seneca e „de-al nostru”. Predicatori evlavioși au născocit chiar o falsă „Corespondență între Seneca și apostolul Pavel”. În lucrările lui Seneca lipsea însă una dintre ideile centrale ale creștinismului: teza răscum-părării păcatelor neamului omenesc prin moartea fiului lui dumnezeu. Apoi, lucrările lui Seneca erau destinate cercuri-

lor înalte ale societății romane, în timp ce predicatorii creștinismului timpuriu se adresau în primul rând sclavilor și celor năpăstuiți de soartă.

Rădăcinile iudaice ale creștinismului

Creștinismul a împrumutat cel mai mult de la mozaism. El a preluat complet canonul cărților sfinte iudaice — Vechiul testament. Chiar și această denumire s-a dat numai pentru a deosebi Vechiul testament de codicele scrierilor pur creștine — Noul testament. Împreună cu Vechiul testament, creștinismul și-a însușit și cosmogonia biblică. Descrierea vieții lui Hristos în evanghelii, numele, genealogia sa, locul și împrejurările nașterii și activității sale, pildele ce-i sînt atribuite, toate acestea nu reprezintă decît o regrupare, mai mult sau mai puțin reușită, de citate despre venirea lui mesia luate din prorocii Vechiului testament. Însuși cuvîntul „Hristos” este traducerea în limba greacă a ebraicului „mașiah” (mesia), însemnînd „uns”.

Noua religie nu numai că a împrumutat multe de la mozaism, dar s-a și născut în mediul iudaic. Autorul celei mai vechi scrieri creștine, „Apocalipsul sfîntului Ioan Teologul”, consideră pe iudeii drept-credincioși din cele 12 seminții izraelite drept coreligionari ai săi. Mult timp, chiar și după ruptura definitivă cu iudaismul, creștinii s-au intitulat „adevărații Izrael”. Abia în jurul anului 150, la un secol după apariția creștinismului, apologetul Iustin a putut declara că „mai numeroși sînt creștinii proveniți din păgîni decît cei proveniți din iudei”.

Cauzele arătate mai sus care au determinat răspîndirea cultelor orientale au contribuit în egală măsură și la popularitatea mozaismului. Potrivit calculelor făcute de savanți, la începutul erei noastre existau pe teritoriul Imperiului roman 4.000.000—4.500.000 de evrei, din care în Palestina nu mai mult de 700.000. La Alexandria, cel mai mare oraș din Egipt, evreii alcătuiau aproape 40% din populație; în total trăiau în Egipt peste 1.000.000 de evrei. Cîteva zeci de mii locuiau la Roma. Răspîndirea evreilor pe un teritoriu întins și concentrarea lor în marile orașe au înlesnit considerabil extinderea creștinismului, mai ales în perioada inițială. La populația evreiască din diaspora (regiunile unde s-au răspîndit evreii) s-a produs în mod firesc un proces de interacțiune și contopire a culturii eleniste cu cea iudaică. Tocmai de aceea, deși

centrul religios și politic oficial al iudaismului era Ierusalimul, concepțiile creștinilor din prima perioadă nu s-au format sub influența unui iudaism ortodox, ci a unui elenizat, puternic influențat de lumea greco-romană.

De mare interes sînt concepțiile lui Filon din Alexandria (aproximativ 20 î.e.n.—50 e.n.), pe care Engels l-a denumit „părinte al creștinismului”. Acest scriitor era un evreu credincios, dar se străduia să pună de acord principiile iudaismului cu filozofia elenistă. El afirma că înțelepciunea lui Dumnezeu se manifestă la fel în sfînta scriptură și în operele filozofilor. Elementul principal al filozofiei lui Filon era învățătura sa despre Logos. În interpretarea lui Filon, Logosul este supremul sacerdot al lumii, mijlocitor între Dumnezeu și oameni, mesia și mîntuitorul neamului omenesc. Toate aceste reprezentări au fost dezvoltate de creștinism în învățătura despre Hristos.

Trebuie să avem în vedere că religia creștină nu a luat naștere direct din filozofia lui Filon, ci din ideile lui popularizate, care se bucurau de mult succes printre sectele iudaice. Se pare că trebuie să considerăm drept unul dintre izvoarele mitului creștin despre Hristos un document al sectei esenienilor găsit recent. Într-o peșteră din apropierea localității Hirbet-Kumran, pe malul nord-vestic al Mării Moarte, s-au descoperit în 1947 mai multe suluri de piele cu vechi texte evreiești din prorocii Vechiului testament și cu unele texte apocrife. În comentariul la prorocul Avacum, aflat într-unul din suluri, este descrisă prigoana împotriva uneia din sectele iudaice și se vorbește, printre altele, de urmărirea și de executarea șefului ei, supranumit „învățătorul dreptății”. În manuscris se spune că el s-ar fi înapoiat după moarte „să judece Izraelul și toate popoarele” și numai cei ce cred în el vor fi mîntuiți.

Imediat după ce au apărut primele comunicări despre această descoperire, în toată presa clericală, în special în cea catolică, au fost publicate o mulțime de articole în care „se dovedea” că este vorba de foarte vechi documente creștine și că menționatul șef al sectei nu ar fi fost altul decît Iisus. În privința datării sulurilor s-au ivit printre oamenii de știință mari divergențe de păreri (se indică diferite date, înce-

înd din secolul al II-lea î.e.n. pînă aproape de epoca cruciadelor). După alte săpături, efectuate în 1952 și în anii următori, și datorită folosirii celor mai noi metode de analiză a vestigiilor organice găsite, s-a stabilit că multe suluri datează din secolul I î.e.n. Oamenii de știință au stabilit că așezarea de la Kumran a sectei esenienilor a luat ființă, probabil, în secolul al II-lea î.e.n., deci cu aproximativ 200 de ani înainte de apariția creștinismului. Ea a fost distrusă de trupele romane în timpul războiului evreilor din anii 66—73 e.n. Documentele scrise din Kumran au, așadar, o mare însemnătate pentru preistoria creștinismului. Ele aruncă lumină asupra ideologiei sectelor iudaice radicale, care au fost, în parte, predecesoarele primelor comunități creștine. Ele nu conțin însă nici un fel de date care ar confirma că Iisus a existat în realitate.

În afară de aceasta, documentul în care se vorbește despre „învățătorul dreptății” datează de la jumătatea secolului I î.e.n., astfel încît nu poate fi vorba de Iisus, deoarece, potrivit legendei creștine, el a trăit în prima jumătate a secolului I e.n., deci cu 100 de ani mai târziu. Cel mai probabil este că avem de-a face cu unul dintre prototipurile mitului evanghelic.

În plus, așezarea descoperită la Hirbet-Kumran era organizată ca o mănăstire; ea avea un statut riguros, elaborat pînă în cele mai mici amănunte, și o ierarhie a preoților, ceea ce o deosebea categoric de toate comunitățile creștine primitive cunoscute.

Principalele particularități ale creștinismului primitiv

Diferitele elemente împrumutate de creștinism de la celelalte culte religioase din acea vreme demonstrează incontestabil că acesta a apărut nu pe calea „revelației de sus”, ci în condiții concrete-istorice, ca orice altă religie. Aceste elemente împrumutate au jucat un rol important în lupta creștinismului cu religiile concurente, întrucît au înlesnit trecerea adeptilor vechilor religii la noua credință. Dar, desigur, cauza principală a victoriei creștinismului nu rezidă în aceste împrumuturi, care au favorizat numai răspîndirea lui. Ca orice fenomen istoric important, creștinismul a adus și multe elemente noi, căci altfel n-ar fi putut atrage masele și n-ar fi putut deveni, în cele din urmă, religia dominantă în bazinul Mării Mediterane. Deși

a împrumutat foarte mult de la celelalte religii ale antichității, creștinismul s-a deosebit totuși în multe privințe de ele. Cel puțin în perioada inițială a existenței sale, el a renunțat complet nu numai la aducerea de jertfe, dar și la orice fel de ritual. F. Engels spune că acesta a fost un pas revoluționar. Spre deosebire de celelalte religii din antichitate, creștinismul respingea categoric orice delimitări etnice în domeniul credinței, predicile sale adresindu-se tuturor triburilor și popoarelor. În problemele credinței, creștinismul a respins la fel de categoric și barierele sociale. Cei care propagau învățătura lui Iisus se adresau tuturor oamenilor: evreilor și elenilor, sclavilor și oamenilor liberi, indiferent de apartenență etnică sau de poziție socială. În sfîrșit, creștinismul, care s-a dezvoltat în perioada de descompunere a orînduirii sclavagiste, respingea cu vehemență cultura antică și rînduielele antice, considerîndu-le „păgîne”. Fiind o religie care exprima un protest împotriva antichității, el a putut evita soarta celorlalte religii din acea vreme și a supraviețuit prăbușirii formațiunii sclavagiste.

Datarea izvoarelor privitoare la creștinismul primitiv

Un important rol în rezolvarea problemei originii creștinismului îl are datarea izvoarelor. Schema adoptată de catolicism și ortodoxism afirmă că diferitele cărți creștine ar fi fost elaborate în ordinea în care sînt prezentate în textul canonic al Noului testament. Potrivit acestei scheme, la început au fost scrise evangheliile, apoi Faptele apostolilor, epistolele și, în sfîrșit, Apocalipsul sf. Ioan Teologul.

După cum au dovedit cercetările întreprinse încă în secolul trecut, succesiunea cronologică a izvoarelor creștine este în realitate opusă ordinii în care sînt ele așezate în Noul testament. Următoarele considerente arată că schema bisericească tradițională este lipsită de orice bază științifică:

1. Din numeroasele izvoare ale creștinismului pînă la scrierile lui Irineu (în jurul anului 180), numai două pot fi datate în mod precis: Apocalipsul sf. Ioan Teologul și Apologia lui Iustin. Datarea celui dintîi se bazează pe „numărul fiarei” (666 sau 616), prin care este subînțeles în ambele variante împăratul Nero. Iar lucrarea lui Iustin a fost scrisă, după cum declară el însuși, în jurul anului 150. Pornind de la aceste două date, putem afirma cu certitudine că scrierile lui

Tatian și Atenagora au fost elaborate între anii 150 și 175, deoarece acești doi apologeți creștini au fost discipolii lui Iustin.

2. Iustin menționează numai trei scrieri creștine: Apocalipsul sf. Ioan Teologul, Cugetările lui Iisus și Amintirile apostolilor. Ultimele două n-au fost incluse în Noul testament. Iustin nu pomenește însă nici un cuvânt despre evanghelii, deși cunoștea mitul evanghelic în amănunțime. De aici rezultă că principalele izvoare ale evangheliilor canonice sînt Cugetările și Amintirile, care reprezintă de fapt părțile lor componente. Cele patru evanghelii ale Noului testament sînt amintite pentru prima oară de Tatian și de Irineu.

3. O altă dovadă că evangheliile și continuarea lor, Faptele apostolilor, au fost scrise mult mai tîrziu decît epistolele o constituie faptul că în acestea din urmă nu se găsește nici una dintre cugetările atribuite lui Iisus, care alcătuiesc principalul conținut al evangheliilor. Nu este de crezut că în polemica dintre diferitele curente creștine, de care se ocupă pe larg epistolele, nici una dintre părți să nu fi folosit ca argument decisiv „cuvintele domnului”. Lipsa oricărei referiri la cugetările lui Iisus dovedește incontestabil că epistolele au fost alcătuite înaintea evangheliilor.

4. În sfîrșit, faptul că scriitorii profani din secolul I nu suflă nici o vorbă despre creștinism demonstrează de asemenea că noua religie nu s-a putut naște înainte de jumătatea acestui secol.

În prezent poate fi adoptată următoarea ordine cronologică a izvoarelor. Cel mai vechi document creștin — Apocalipsul sf. Ioan Teologul — datează, cel puțin în ceea ce privește partea principală, din anul 68 e.n. Urmează apoi primele epistole atribuite apostolului Pavel (Epistola către romani, Epistolele către corinteni și Epistola către galateni), scrise la hotarul dintre secolele I și al II-lea. Ceva mai tîrziu au apărut scurte mențiuni despre creștini în cele mai vechi izvoare profane: la Tacit și la Pliniu cel Tînăr. Din al doilea sfert al secolului al II-lea datează: o serie de alte epistole ale lui Pavel (către efeseni, filipeni, coloseni și tesaloniceni), mărturia lui Suetoniu și cîteva mici fragmente din evangheliile, scrise pe papirus.

În prima jumătate a secolului al II-lea au fost alcătuite probabil, unele documente ale creștinismului primitiv, care

nu pot fi date cu precizie, ca „Didahiile”, sau „Învățătura celor 12 apostoli” (neinclusă în canonul Noului testament, după cit se pare, din lipsa unei mențiuni privitoare la viața pămîntească a lui Iisus Hristos), epistolele din Noul testament atribuite altor apostoli, precum și epistolele lui Ighnațiu și prima epistolă a lui Clement.

Iustin, primul apologet creștin, și-a scris lucrările în jurul anului 150. Din perioada 150—175 datează așa-numitele epistole pastorale ale lui Pavel (către Timotei, Tit și Filimon), textele definitive ale evangheliilor canonice și operele criticilor antici ai creștinismului: Lucian și Celsus. Din ultimul pătrar al aceluiași secol datează Faptele apostolilor, lucrarea lui Irineu împotriva ereziilor, „Păstorul” lui Hermas (scriere creștină apropiată ca formă de romanele antice; în lucrare nu se pomenește de Iisus Hristos, dar se vorbește mult despre biserică) și primele scrieri ale lui Tertulian.

Pentru secolul al III-lea dispunem de un mare număr de izvoare. Printre ele figurează numeroase scrieri ale lui Tertulian și Clement din Alexandria, toate operele lui Origene și Ciprian, precum și o serie de epitafe creștine. Prima istorie a bisericii, alcătuită de Eusebiu din Cezareea, a fost scrisă la începutul secolului al IV-lea.

Sursele profane cu privire la creștinismul primitiv

Autorii greco-romani și evreii din secolul I e.n. nu ne dau absolut nici o informație despre creștinism, deoarece la început noua religie, apărută în a doua jumătate a acestui secol, se deosebea foarte puțin de mozaism. Pe de altă parte, toate povestirile despre minunile săvîrșite de Iisus și de apostoli sînt de domeniul fanteziei religioase, iar nu de cel al faptelor istorice.

Pentru prima jumătate a secolului următor nu dispunem decît de observațiile incidentale ale lui Pliniu cel Tînăr, Tacit și Suetoniu. Dacă facem abstracție de naivele interpolări (adăugiri ulterioare) creștine din corespondența dintre Pliniu și Traian, se poate spune că romanii culți vedeau în creștinism una dintre nenumăratele secte orientale, de care acesta se deosebea numai prin refuzul de neînțeles de a aduce jertfe în cinstea împăratului. Faptul acesta îi făcea, firește, pe funcționarii statului roman să nu aibă încredere în loialitatea politică a creștinilor.

O caracterizare mai amănunțită a modului de trai și a concepțiilor primilor creștini întâlnim pentru prima oară în lucrările lui Lucian și Celsus.

Lucian despre creștini

Lucian din Samosata (aprox. 125-aprox. 195) este unul dintre cei mai mari scriitori greci din perioada imperiului. El a scris circa 80 de povestiri și dialoguri, în special cu conținut satiric. Lucian a avut o atitudine la fel de sceptică față de toate superstițiile religioase și își bătea joc mai mult de adeptii vechilor religii decât de creștini.

Lucian îi descrie destul de amănunțit pe creștini în povestirea „Despre moartea lui Peregrin”. După o tinerețe furtunoasă și foarte puțin morală, eroul acestei lucrări face cunoștință cu învățătura creștinilor, devine după scurt timp șeful lor, le compune chiar scrierile sfinte, „transformând pe preoții și pe cărturarii creștini în prunci”. Când a fost întemnițat, „dis-de-diminează puteau fi văzuți lângă închisoare femeii bătrâne, văduve și copii orfani. Iar căpeteniile creștinilor își petreceau chiar noaptea cu el în închisoare”. În continuare, Lucian menționează că, în așteptarea răsplății în împărăția cerească, creștinii „disprețuiesc în egală măsură orice avere, considerând că ea aparține tuturor. Și de aceea, când vine la ei un impostor, maestru în această invidioasă, care știe să profite de împrejurări, el devine curând foarte bogat, bătându-și joc de cei naivi și proști”.

Lucian are, evident, o oarecare compasiune pentru creștini, victime ale unor șarlatani de genul lui Peregrin. El subliniază faptul că aceștia cred în tot felul de zvonuri și născociri, sînt solidari în nenorocire și speră într-o grabnică răsplată pentru fapte pioase. Trăsăturile vieții comunităților creștine relevate de Lucian au contribuit în cel mai înalt grad la răspîndirea a tot felul de povești și zvonuri despre minuni, asemănătoare celor pe care le întâlnim la fiecare pas în evangheliile. Cine știe dacă autorii acestora n-au fost oameni de tipul lui Peregrin?

Voluminoasa lucrare a lui Celsus „Cuvîntul cel adevărat” vîntul cel adevărat”, scrisă în jurul anului 175, nu a ajuns pînă la noi. În schimb s-au păstrat numeroase citate din Celsus în lucrarea „Împotriva lui Celsus”, scrisă de Origene, unul dintre „părinții bisericii”. Aceste citate ne dau o imagine destul de completă

despre conținutul cărții. Lucrarea lui Celsus era alcătuită din patru părți. În prima, creștinismul era criticat de pe pozițiile mozaismului; în a doua, din punctul de vedere al filozofiei și al istoriei greco-romane; în partea a treia erau analizate diferitele dogme ale creștinismului; în sfîrșit, în partea a patra se făcea încercarea de a se demonstra posibilitatea unei împăcări a noii religii cu regimul politic al imperiului. Celsus era un foarte bun cunoscător al literaturii iudaice cît și al celei creștine. Îl indigna în special faptul că „unii credincioși, de parcă s-ar afla într-o stare de beție..., refac și modifică de trei, de patru și chiar de mai multe ori primul capitol din evangheliile pentru a putea respinge demascările” (II, 27). Unor prelucrări de felul acesta le-au fost supuse, fără îndoială, și evangheliile canonice. Celsus arăta apoi că a avut prilejul să vadă mulți „proroci” creștini care, prinși cu minciuna, au mărturisit că născociseră chiar ei cuvîntările lor incoerente.

Celsus acorda multă atenție și luptei dintre diferitele secte creștine. El scria: „La început erau puține la număr, dar exista unitate de vederi. După ce s-au înmulțit însă, s-a destrămat imediat unitatea lor, s-au dezbinat... Unicul lucru comun pe care-l au este, ca să spunem așa, denumirea, tot restul e diferit” (III, 10—12). Spiritul de observație al lui Celsus este demonstrat, printre altele, de faptul că în jurul anului 175 el a remarcat că la creștini există o „biserică principală” (V, 59), care recunoaște pe același Dumnezeu ca și evreii și acceptă cosmogonia biblică. După cum am văzut, această remarcă corespunde întru totul adevărului.

Celsus sublinia că, deși printre creștini întâlnești „ici-colo și unii oameni cu stare”, învățătura lor „a fost adoptată numai de oamenii simpli” (I, 26). Printre cei mai activi propovăduitori ai creștinismului se numără: „țesători de lînă, cizmari, piuari, oameni dintre cei mai grosolani” (III, 55). El nu a putut înțelege că tocmai aceasta era forța creștinismului primitiv, forța care mai tîrziu a determinat puterea imperială să recunoască noua religie.

Scopul principal urmărit de Celsus în cartea sa era de a-i atrage pe creștini în serviciul statului. „Creștinii — scrie el — trebuie să-l apere pe împărat din rășputeri, să trudească cîstit alături de el, să lupte pentru el, să participe la campaniile lui militare” (VIII, 73). În aceste condiții, creștinii

ar putea obține dreptul de a-și practica deschis religia. În lucrarea lui Celsus, cercurile guvernante ale imperiului formulau astfel, pentru prima oară, ideea unui compromis cu creștinismul.

Locul apariției creștinismului

Potrivit tradiției bisericești, creștinismul a luat naștere în Palestina; întemeietorul lui — Iisus Hristos — ar fi fost un urmaș direct al regelui evreu David, iar comunitatea apostolică din Ierusalim ar fi reprezentat mult timp centrul organizatoric și ideologic al noii religii. Toate aceste afirmații sînt greșite. Autorul Apocalipsului nu cunoaște decît șapte comunități din Asia Mică. Primele epistole ale lui Pavel nu sînt adresate creștinilor palestinieni. Nici Tacit, nici Pliniu nu pomenesc de comunități creștine în Iudeea. Alte scrieri timpurii, ca „Didahiile”, epistolele lui Ighațiu și Clement, nu menționează nici ele pe creștinii palestinieni. Plasarea tradițională a primilor creștini în Palestina a fost determinată numai de străduința de a pune de acord descrierea vieții întemeietorului legendar al religiei cu prezicerile prorocilor din Vechiul testament despre mesia, care în mod obligatoriu trebuia să se tragă din neam regesc și să-și desfășoare activitatea la Ierusalim.

Cele mai vechi comunități creștine cunoscute nouă sînt cele din Efes, Smirna, Pergam, Tiatira, Sardes, Filadelfia și Laodiceea. Aceste orașe, situate în partea apuseană a Asiei Mici, erau centre comerciale cu o populație amestecată. În comunitățile iudaice locale (sinagogi), care urmăreau cu înfrigurare desfășurarea războiului evreilor împotriva Romei (66—73), erau foarte puternice tendințele antiromane. Deprimați de înaintarea legiunilor romane în interiorul Palestinei și de înfringerile răsculațiilor, supuși unor permanente persecuții, credincioșii exaltați își puneau tot mai mult nădejdea în intervenția unor forțe cerești care trebuiau să nimicească „desfrînata cea mare” (Roma), împreună cu regii și cu bogătașii aflați în slujba ei, și să instaureze împărăția lui Dumnezeu — Ierusalimul ceresc. Apocalipsul prezintă drept asemenea forță cosmică, cerească pe Iisus, care ținea în mîna dreaptă șapte stele și din a cărui gură ieșea o sabie ascuțită cu două tăișuri, iar ochii lui erau ca para focului (I, 14—16). Acest Iisus, mielul înjunghiat, care avea șapte

coarne și șapte ochi, precum și celelalte personaje menționate în Apocalips, nu au, în afară de nume, nimic comun cu omul-dumnezeu din evanghelii.

Compoziția și organizarea comunităților creștine primitive

Comunitățile creștine din prima perioadă erau alcătuite mai ales din sclavi, sărăcime liberă și, în genere, oameni ai muncii. După spusele lui Celsus, încă în a doua jumătate a secolului al

II-lea, creștinii „căutau să-și propage învățătura numai printre oamenii inculți și proști, necunoscători în ale filozofiei. Victime ale predicilor lor deveni mai ales sclavii, femeile și copiii” (III, 44—45). Despre sclavele creștine pomeneste și Pliniu. În Epistola I către corinteni (I, 26—28) se dezvoltă o teorie întregă care afirmă că printre cei „chemați” se aflau puțini „înțelepți, puternici... de neam”, deoarece Dumnezeu a ales în mod special pe oamenii din păturile de jos pentru a-i face de rușine pe bogătași și pe cei de văză.

În Apocalips nu se pomeneste nimic de botez, de împărtașanie, de purificarea prin credință sau de alte dogme creștine fundamentale, deoarece pe vremea aceea nici nu putea fi vorba de aceste dogme. Autorul Apocalipsului nu cunoaște nici biserica ecumenică, nici episcopi, nici diaconi și, în genere, nici un fel de aparat bisericesc. Grecesul „ekklesia”, căruia în traducerea sinodală îi corespunde cuvîntul „bisericească”, avea pe vremea aceea accepția de „adunare populară” sau de „comunitate”. Pe atunci conducerea primelor comunități creștine se afla în mîna unor bătrîni — „prezbiteri” sau „harismatici” —, persoane „înzestrate cu har”.

Viața din aceste comunități a reprezentat, după cunoscuta expresie a lui F. Engels, o adevărată luptă darvinistă pentru existență între mai multe grupări. Aveau loc dispute în legătură cu diferite probleme: care să fie atitudinea față de „legea lui Moise”, dacă creștinii au sau nu voie să mănînce carnea animalelor sacrificate zeilor păgîni și împăraților etc. Singurul lucru care-i unea pe toți creștinii pe vremea aceea era așteptarea împărăției lui Dumnezeu, care avea să vină în curînd. De cîteva ori autorul Apocalipsului declară în numele lui Iisus: „cele ce trebuie să se petreacă în curînd”; „Iată vin curînd” etc. (I, 1; XXII, 12 etc.). Tocmai această promisiune a viitoarei osîndiri a păcătoșilor și a răsplătirii celor drepi constituia cea mai eficace armă a

propagandei creștine. O trăsătură distinctivă a Apocalipsului a fost, sub acest raport, îmbinarea prediciei despre sfârșitul lumii cu ura deschisă față de Imperiul roman.

Despărțirea de iudaism

Etapa următoare a dezvoltării creștinismului poate fi ușor urmărită după primele epistole ale lui Pavel. Ele înfățișează îndeosebi despărțirea treptată, deși destul de rapidă, de iudaism, însoțită de formarea paralelă a unei ideologii pur creștine. Originea iudaică a creștinismului i-a pus accentuarea de la început problema: să rămână una dintre numeroasele secte ale iudaismului sau să devină o religie nouă, de sine stătătoare? Firește, numai a doua cale îi deschidea vaste perspective de dezvoltare și de transformare într-o religie mondială. Dacă ar fi continuat să aparțină de iudaism, creștinismul ar fi trebuit să admită că numai iudeii sînt „poporul ales” și să respecte nenumăratele prescripții ale ritualului iudaic, în special circumcizia, ceea ce ar fi îngreuiat enorm propagandă printre adepții celorlalte religii. În scrierile Noului testament, ruptura de iudaism este legată de numele lui Pavel, „apostolul păgînilor”. Epistolele care-i sînt atribuite datează, după cum s-a mai arătat, de la sfârșitul secolului I și din secolul al II-lea, ceea ce face imposibil să-l considerăm ca pe o personalitate care a existat real și a acționat, potrivit tradiției bisericești, la jumătatea secolului I.

Autorul Epistolei către romani consideră necesară circumcizia ca simbol al legămîntului lui Iahve cu evreii, dar o socotește obligatorie numai pentru creștinii de origine evreiască. Pentru păgîni, el era de părere că este suficient să păzească „poruncile legii”, adică prescripțiile rituale ale mozaismului, dar nu și circumcizia, pe care păgînii o luau în deridere (II, 26). Într-o epistolă mai tîrzie către galateni, „legea” iudaică este denumită „jugul robiei”, iar despre circumcizie se spune categoric: „...Dacă vă veți tăia împrejur, Hristos la nimic nu vă va folosi” (V, 1—4).

În această epistolă se formulează față de credincioși, drept cerință fundamentală și unică, teza: „...Omul nu se îndreptățează din faptele legii, ci numai prin credința în Iisus Hristos” (II, 16). Această afirmație înseamnă o ruptură categorică nu numai cu iudaismul, dar și cu toate celelalte religii premergătoare creștinismului, căci astfel se renunța la „fapte”

prin care se înțelegea respectarea prescripțiilor rituale. Teza „nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este rob, nici slobod...” (III, 28), expusă mai sus, a constituit în condițiile imperiului roman, în care trăiau mai multe neamuri și se vorbeau mai multe limbi, cea mai puternică armă de propagare a creștinismului în masele populare. Această teză a oferit propovăduitorilor creștini cea mai eficace armă în lupta împotriva celorlalte religii din antichitate.

Atitudinea față de sclavie

Propovăduitorii noii religii au acordat o atenție deosebită sclavilor. În comunitățile creștine, sclavii se simțeau oameni ale căror păcate fuseseră răscumpărate prin sîngele fiului lui Dumnezeu. Ei obțineau aici mai lesne o situație pe care nu o puteau avea în celelalte cercuri sociale. Nu întimplător în legendarele liste ale primilor episcopi ai comunității romane se întilnesc multe nume de sclavi (Lin, Anaclit, Clement, Elefterie — *Eusebiu*, Istoria bisericii, V, 6). Deși recunoștea egalitatea sclavilor și a oamenilor liberi în fața lui Dumnezeu, creștinismul n-a formulat niciodată revendicarea categorică a eliberării sclavilor și a desființării sclaviei. Creștinismul primitiv nu cerea sclavilor decît un singur lucru: smerenie. Sclavilor li se porunca să asculte pe stăpîni „cu frică și cu cutremur, întru curăția inimii voastre, ca și pe Hristos” (Epistola către efeseni, VI, 5). Autorul acestei epistole cere sclavilor să-și slujească stăpînii „nu numai în față, ca unii care caută să placă oamenilor, ci în curăția inimii, temîndu-vă de Domnul”. Slujirea stăpînilor este pusă pe aceeași treaptă cu slujirea lui Dumnezeu (vezi Epistola către coloseni, III, 22). Dar chiar și simpla proclamare, deși numai pe plan strict religios, a egalității dintre sclavi și oamenii liberi a contribuit la răspîndirea creștinismului printre cei asupriți și obidiți, dintre care o bună parte erau sclavi.

Atitudinea față de autoritățile romane

În literatura bisericească, creștinismul este înfățișat nu numai ca adept al eliberării sclavilor, dar și ca dușman neîmpăcat al puterii imperiale, vinovată de crime și pătată de sîngele martirilor creștini. Chiar în faimoasa maximă evanghelică: „Dați deci cezarului cele ce sînt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu” (Matei, XII, 21), clericii se învrednicesc să vadă nu o năzuință spre compromis cu autoritățile lumesti, ci, dimpo-

trivă, o nerecunoaștere a puterii pămîntești. Ei trec însă sub tăcere faptul că încă în Epistola către romani (XIII, 1—5) se spune: „...Nu este stăpînire fără numai de la Dumnezeu... Pentru aceea cine se împotrivesc stăpînirii se împotrivesc rînduiei lui Dumnezeu. Dregătorii nu sînt spaimă pentru fapta bună, ci pentru cea rea... Dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu... De aceea nevoie este să vă supuneți nu numai de frica pedepsei, dar și pentru cugetul vostru”. Aceste ape-luri și altele similare se repetă în aproape toate scrierile creștine din prima perioadă, deoarece printre creștinii de rînd s-a mai menținut mult timp tendința de răzvrătire și ei își legau speranțele în venirea împărăției lui Dumnezeu de pieirea odioasei stăpîniri romane.

Chipul lui Iisus în epistole

Pe cînd în Apocalips nu se vorbește încă despre existența pămîntească a lui Iisus, în epistolele lui Pavel chipul fiului legendar al lui Dumnezeu începe să capete trăsături omenesti, deși nici aici nu se întîlnește mitul evanghelic, împestrîțat cu amănunte pseudoistorice. În primele epistole se menționează că Iisus este „născut din femeie” (Epistola către galateni, IV, 4), „a murit pentru păcatele noastre...”, a înviat a treia zi” (Prima epistolă către corinteni, XV, 3—4). În Epistola I către tesaloniceni (II, 15) apare întia oară acuzația că evreei l-ar fi ucis pe Iisus. În nici o epistolă nu se întîlnește însă vreuna dintre cugetările lui Iisus, atît de numeroase în evangheliile canonice. Faptul că din epistole lipsesc amănuntele biografiei evanghelice și cuvintele atribuite lui Iisus demonstrează în mod incontestabil că pe vremea aceea mitul evanghelic abia se infiripa.

Iisus în scrierile lui Iustin

Unul dintre stadiile finale ale formării mitului despre Hristos poate fi urmărit la apologetul Iustin. Scrierile lui („Apologia” și „Convorbire cu Trifon iudeul”) datează, după cum am arătat, aproximativ din anul 150. În literatura creștină, Iustin este denumit „filozoful”; nivelul gîndirii filozofice a lui Iustin poate fi apreciat cel mai bine după cuvintele sale: „Prorocii se află pe o treaptă mai înaltă decît filozofii, vorbele lor au fost inspirate de sfîntul duh. Ei nu au încercat să dovedească, deoarece sînt mai presus de orice dovadă. Ei merită a fi crezuți pentru minunile pe care le-au săvîrșit” („Apologia”, I, 7).

Iustin nu cunoaște evangheliile canonice, dar se referă la o culegere de cugetări ale lui Iisus (Apologia, I, 14), din care s-au informat, probabil, evangheliștii. Culegerile de cugetări ale lui Iisus, așa-numitele Logii, au cunoscut o largă răspîndire printre creștinii din secolul al III-lea, chiar după crearea evangheliilor canonice. Este caracteristic faptul că un anumit număr din aceste cugetări nu au fost incluse în evangheliile. Biografia lui Iisus descrisă de Iustin coincide în multe privințe cu cea din evangheliile, dar numeroase amănunte diferă. Iustin nu cunoaște încă genealogia lui Iisus. La el, acesta e prezentat ca o ființă veșnică: „Dumnezeu a născut din sine însuși o forță înzestrată cu rațiune, care are mai multe denumiri: Fiu, Înger, Domn, Cuvînt” („Convorbire cu Trifon iudeul”, 61). Iustin nu se hotărăște să-i condamne pe creștinii iudei care „vor să trăiască după legea lui Moise, dar în același timp cred în Iisus răstignitul” (ibid., 4). Totodată, el vorbește însă în amănunțime despre diferitele taine creștine, printre care despre taina cuminecăturii. Menționînd că unele dintre tainele creștine sînt apropiate de riturile adeptilor lui Mithra, Iustin vede în aceasta, contrar realității, nu preluarea unor rituri din cultul lui Mithra, ci doar uneltiri ale demonilor („Apologia”, II, 66). El formulează, ce-i drept pe scurt, un crez. Așadar, la Iustin creștinismul apare pentru prima oară ca o religie cu o dogmatică, un crez și un ritual propriu. Nu mai rămăsese decît un pas pentru a consfinți toate aceste teze prin autoritatea „inspirației divine”. Acest pas a fost făcut, scurt timp după Iustin, în evangheliile Noului testament.

Crearea canonului Noului testament și programul social al evangheliilor

Au existat foarte multe și variate evangheliile creștine; oamenii de știință consideră că ele sînt în număr de aproximativ 30. Evangheliile incluse în Noul testament nu sînt, bineînțeles, cu nimic mai autentice decît celelalte. Consacrarea lor, recunoașterea lor ca fiind „de inspirație divină” a fost determinată de multe împrejurări, întru nimic legate de gradul de autenticitate al conținutului lor. În această chestiune, un rol important l-a jucat răspîndirea lor în centrele principale, necesitățile polemicii cu ereziile etc. Canonizarea evangheliilor Noului testament a avut loc în primul pătrar al secolului al II-lea. Irineu este primul care le menționează nominal, în jurul anului 180. Cam în aceeași perioadă, Tatian, discipol al lui Iustin, a alcă-

tuit, pe baza celor patru evanghelii canonice, o evangheliie sintetizată, denumită „Diatessaron“ („În patru părți“). În sfârșit, în jurul anului 200, așa-numitul Canon Muratori (document creștin, reprezentînd o listă de opere creștine socotite ca „inspirate de dumnezeu“) enumeră ca „inspirate de dumnezeu“ 22 dintre cele 27 de scrieri ale Noului testament. În privința unora dintre ele, de pildă a Apocalipsului, discuțiile dintre fețele bisericești au continuat foarte mult timp, pînă în secolul al IV-lea.

Stabilirea canonului a fost de mare însemnătate pentru dezvoltarea ulterioară a ideologiei creștine. Prin aceasta s-a încheiat, în linii mari, procesul creării de mituri în privința omului-dumnezeu și, în același timp, aparatul bisericesc în curs de formare a căpătat o armă pentru combaterea erezilor.

Clericii consideră evangheliile drept cea mai importantă parte a Noului testament, deoarece ele nu se rezumă să istorisească viața legendarului întemeietor al creștinismului, dar și citează numeroase cugetări atribuite lui, „cuvintele domnului însuși“. Aceste pilde și parabole ne oferă cel mai bogat material pentru ilustrarea concepțiilor social-politice ale ideologilor creștini din a doua jumătate a secolului al II-lea. După cum era de așteptat, aceste concepții poartă pecetea compromisului. Deși textul evangheliilor cuprinde numeroase contradicții, se poate stabili suficient de clar cum a evoluat în acest timp creștinismul în privința atitudinii față de sclavie și față de autoritățile laice.

În prima problemă, cel mai bogat material ne furnizează parabolele. În ele, stăpînii, de obicei foarte bogați, ne sînt înfățișați ca oameni care au o purtare dreaptă față de sclavi. Aceștia din urmă sînt adesea prezentați ca leneși și ca slugi neconștiincioase. În parabole este socotit sclav ideal acela care nu-și cruță forțele pentru binele stăpînului său. În timp ce în epistole li se mai recomandă totuși stăpînilor să fie blînzi cu sclavii, în evangheliile asemenea îndemnuri lipsesc cu desăvîrșire.

Nu vom găsi în evangheliile nici declarații îndreptate împotriva autorităților romane. Vina pentru răstignirea lui Iisus este atribuită exclusiv evreilor, iar guvernatorului Pilat îi rămîne rolul de observator pasiv. Trebuie să menționăm de asemenea că, într-o evangheliie mai tîrzie (cea a lui Luca), Pilat e înfățișat mai blînd decît în primele două evangheliile. Îndem-

nul de a oferi obrazul stîng „cui te lovește peste obrazul drept“ (Matei, V, 39) corespundea cum nu se poate mai bine cerințelor autorităților imperiale față de supuși. În evangheliile, propovăduirea viitoarei împărății cerești își pierde definitiv orientarea antiromană dinainte.

În evangheliile și-a găsit desăvîrșirea mitul omului-dumnezeu, fiului lui dumnezeu care a îndurat chinuri și a fost ucis pentru a ispăși păcatele neamului omenesc. Amănuntele pseudoconcrete ale biografiei lui Iisus nu amintesc evenimente reale, ci au fost create mai ales pe baza profețiilor despre mesia cuprinse în Vechiul testament. Nu degeaba aproape după fiecare dintre aceste amănunte urmează fraza-șablon: „Ca să se împlinească ceea ce s-a zis de domnul prin proroci“ (Evangheliile lui Matei I, 22 ; II, 5, 15, 17 ; III, 3, 6 ; IV, 6 etc.). Genealogia lui Iisus, numele lui, locul nașterii, fuga în Egipt, povestea lui Ioan Botezătorul, toate aceste momente precum și multe altele au fost introduse în istorisire pentru a dovedi că eroul poveștii evanghelice era mesia cel anunțat de mult. Cu toate acestea, în evangheliile canonice, scrise în secolul al II-lea, pe lîngă elementele luate de la prorocii evrei din Vechiul testament se întîlnesc și elemente din lumea greco-romană. Acest amestec bizar de diferite izvoare ale mitului evanghelic nu se vedește nicăieri atît de limpede ca în genealogia lui Iisus. Potrivit Vechiului testament, mesia trebuia să fie neapărat un urmaș în linie dreaptă al regelui David. În evangheliile lui Matei și Luca se dă într-adevăr genealogia de la David pînă la Iosif, soțul Maicii Domnului. Dar, potrivit acelorăși evangheliile, Iisus n-a fost fiul lui Iosif. Pe de altă parte, mozaismului îi era străină ideea vreunei legături între dumnezeu și o muritoare. Ideea zămislirii fizice a cuiva din dumnezeu cu ajutorul unei femei părea profanatoare pentru orice evreu drept-credincios. În schimb această idee era caracteristică mitologiei grecești.

Premisele apariției bisericii

Potrivit teologilor, biserica a existat ca „trup al lui Hristos“ de la facerea lumii, iar din punct de vedere istoric ea s-a născut, după părerea lor, din cercul apostolilor și al primilor credincioși din Ierusalim. Din afirmația că biserica a existat dintotdeauna se trage concluzia că dogmele creștine

sînt invariabile, iar „locuitorii lui Hristos” pe pămînt — infailibili.

În realitate, biserica a apărut mult mai tîrziu decît creştinismul. În cursul primului secol de existență, comunitățile creștine n-au avut un aparat special de conducere. În toate epistolele Noului testament (cu excepția celor pastorale) nu se vorbește de episcopi decît într-un singur loc (Epistola către filipeni, I, 1), această mențiune fiind considerată îndeobște drept o interpolare ulterioară.

Apariția bisericii constituie o etapă importantă în evoluția creștinismului primitiv. Atîta timp cît comunitățile credincioșilor au trăit izolate, cît lupta dintre secte s-a desfășurat liber înăuntrul fiecărei comunități și nu se elaborase dogmatica creștină, fixată în scrieri proclamate drept „inspirate de Dumnezeu”, nu s-a simțit nevoia unui organ centralizat, investit cu autoritate, care să poată decreta principiile religiei și să-i îndepărteze pe eretici din „turma lui Dumnezeu”. Procesul de formare a bisericii a mers paralel cu alcătuirea unui codice de scrieri sfinte și cu canonizarea dogmei.

Inceputurile instituției episcopatului

Pe plan social, procesul constituirii și consolidării treptate a aparatului bisericesc a fost determinat de importante schimbări care s-au produs în compoziția comunităților creștine din acea vreme. Inițial, ele erau alcătuite aproape exclusiv din oameni săraci. Pe măsură însă ce numărul comunităților creștine, în ele încep să joace un rol tot mai mare păturile avute ale populației. Încetul cu încetul, comunitățile creștine adună oarecare avere. Pentru administrarea acestei averi, credincioșii aleg episcopi dintre creștinii cei mai înstăriți.

Este interesant de urmărit cum s-a schimbat atitudinea față de episcopi. În „Didahii” (XV, 1) se arată că episcopii, de altfel încă aleși și nu investiți, trebuie „venerați alături de proroci și de învățători”. Totuși, autorul acestei scrieri nu resimte față de episcopi un respect deosebit și îi pune în gardă să nu cadă în păcatul cupidității. Aceeași idee revine mereu și în epistolele pastorale. Episcopilor și diaconilor li se prescrie să nu fie iubitori de argint și agonisitori de câștig rușinos (Epistola I către Timotei, III, 3 și 8; Epistola către Tit, I, 7). Ca principală condiție li se cere episcopilor „să nu se certe pentru cuvinte, ceea ce la nimic nu folosește fără numai

la surprerea ascultătorilor” (Epistola a II-a către Timotei, II, 14 și 23; Epistola I către Timotei, I, 4; IV, 2; VI, 4). Dar în epistolele lui Ignățiu se pretinde ca nimeni să nu facă nici un pas fără consimțămîntul episcopului (Epistola către magnezii, 7) și se spune că oamenii care nu ascultă de episcop nu sînt demni de a fi membri ai comunității creștine (Epistola către traliți, 3 și 7).

Așadar, încă din a doua jumătate a secolului al II-lea, puterea efectivă în comunități trece în mîinile episcopilor, reprezentanții intereselor creștinilor bogăți. Ei nu se ocupă numai de administrarea bunurilor, ci conduc toate treburile comunității. Principala lor îndeletnicire este lupta împotriva ereziilor.

Întreaga evoluție ulterioară a creștinismului este însoțită și, în mare măsură, determinată de dezvoltarea ierarhiei bisericești. În secolul al III-lea apar horepiscopii (episcopi regionali), care mai tîrziu încep să fie denumiți arhiepiscopi. Episcopii marilor orașe purtau denumirea de mitropoliți. Toți acești arhiepiscopi, mitropoliți, episcopi, protopresbiteri, diaconi și ceilalți titulari de funcții bisericești alcătuiau o puternică corporație de clerici centralizată, care se ridica tot mai categoric împotriva tendințelor democratice din cadrul creștinismului primitiv și năzuia fățiș spre o conciliere cu puterea imperială romană.

Primele erezii În procesul de formare a aparatului bisericesc și de stabilire a canonului,

conducătorii comunităților creștine renunțau tot mai hotărît la orientarea social-politică a creștinismului primitiv. Aceasta a provocat protestul unei părți însemnate a creștinilor, protest care și-a găsit expresia sub forma diferitelor erezii. Primele erezii creștine n-au putut să apară, bineînțeles, înainte de jumătatea secolului al II-lea, deoarece pînă atunci n-au existat nici biserică, nici dogme recunoscute. Ereziile din secolul al II-lea și parțial cele din secolul al III-lea se deosebesc de numeroasele doctrine eretice de mai tîrziu prin faptul că se pronunțau împotriva tezelor în curs de stabilire ale dogmaticii creștine, iar nu a tezelor definitiv stabilite.

Cu toate că între diferitele erezii din perioada timpurie existau deosebiri esențiale, ele aveau o serie de elemente comune. Toate aceste erezii luptau împotriva instituției episcopatului. Într-o formă sau alta, cele mai multe dintre ele sus-

țineau ideile creștinismului primitiv. În măsura în care acest lucru poate fi urmărit din puținele izvoare ce ne-au parvenit, suportul social al mișcărilor eretice de masă erau păturile de jos ale comunităților creștine: sclavii, libertii și sărăcimea liberă. Primele erezii se împart de obicei în trei grupe mari: montanismul, iudeo-creștinismul și gnosticismul; ultimele două se împart, la rândul lor, într-o mulțime de subgrupe.

Montanismul a luat naștere în Asia Mică, unde s-a și răspândit cel mai mult. Adepți ai acestei erezii existau însă și în Africa, la Roma, în Galia și în Balcani. Printre alții a trecut la montanism și Tertulian, cel mai cunoscut scriitor creștin din partea apuseană a imperiului (sfârșitul secolului al II-lea — începutul secolului al III-lea). Montanus, întemeietorul acestei erezii, și-a formulat doctrina în anul 157. Conținutul ereziei este expus destul de precis de către Ieronim (I, 188): „La noi — scrie el — primul loc îl ocupă episcopii; la ei episcopii sînt pe locul al treilea, primul loc fiind deținut de patriarhii orașului Pepuza din Frigia¹, iar al doilea — de așa-numiții părtași”. Montaniștii își îndemneau adepții să postească mai des, să renunțe la viața conjugală, să abandoneze întreaga avere și să plece la Pepuza pentru a grăbi în felul acesta venirea împărăției cerești. Ei au păstrat de asemenea vechea datină creștină a meselor în comun. Un mare rol în mișcarea montaniștilor îl aveau prorocii, printre care erau și femei. Pe vremea aceea, biserica nu mai admitea ca femeile să facă parte din cler, iar dreptul de prorocie îl rezerva exclusiv clerului. Ascetismul, negarea instituției episcopatului și așteptarea înfrigurată a celei de-a doua veniri a lui Hristos ne arată că montanismul se sprijinea înainte de toate pe „săraci, orfani și văduve”. (*Eusebiu*, Istoria bisericească, V, 18). Cu toate represiunile necruțătoare din partea împăraților creștini, eresia montaniștilor a dăinuit pînă în secolul al VIII-lea.

Printre ereziile iudeo-creștine se numără acelea ale *ebioniților*, *nazareilor* și *elxaiților*. Adepții acestor erezii se străduiau să găsească, pe o cale sau alta, un compromis între mozaism și creștinism. Respectînd toate prescripțiile rituale ale mozaismului, inclusiv sărbătorirea sîmbetei și nu a duminicii, ebioniții — principala sectă iudeo-creștină — îl considerau pe Iisus drept „un om sărac și obișnuit, care este recunoscut fără prihană numai din cauza desăvîrșirii firii sale și care s-a

¹ Regiune din Asia Mică. — Nota red.

născut din unirea unui bărbat cu Maria” (*Eusebiu*, op. cit., III, 27). Ebioniții (în ebraica veche: „săracii”) nu găseau, desigur, sprijin decît printre creștinii de origine evreiască. Pe măsură ce creștinismul rupea legăturile cu mozaismul și își adresa predicile mai ales „păginilor”, influența ebioniților descreștea tot mai mult. Celelalte secte iudeo-creștine aveau cam aceleași concepții ca și ebioniții.

Denumirea de *gnosticism* o purta nu numai o doctrină mistică creștină, dar și doctrina păgînă despre căile mistice ale cunoașterii („gnosis” în limba greacă înseamnă „cunoaștere”) esenței lui Dumnezeu. Pornind de la teza că Dumnezeu, care este în toate privințele desăvîrșit, nu poate avea nici un fel de contact direct cu lumea materială păcătoasă, creată din voința sa, gnosticii au născocit un număr imens de tot felul de ființe cerești intermediare, eonii. Potrivit spuselor lui Irineu („Combaterea ereziilor”, I, 11), gnosticul Valentin afirma că din prima pereche de eoni — Nespusul și Tăcerea — a luat ființă perechea următoare: Părintele și Adevărul. Acești eoni au creat o pereche nouă, Cuvîntul și Viața, care, la rândul lor, au dat naștere Omului și Bisericii. Un asemenea eon era și Hristos. Gnosticii negau deci, de fapt, esența omenească a lui Iisus și se pronunțau împotriva mitului evanghelic despre omul-Dumnezeu. Doctrina gnosticilor, îndreptată destul de evident împotriva rădăcinilor iudaice ale creștinismului, amenința să provoace o sciziune într-un moment cînd biserica, în curs de constituire, urmărea să ajungă la un compromis între principalele curente din creștinism.

Criticile aduse de gnostici mitului evanghelic al omului-Dumnezeu subminau cea mai eficace armă a propagandei creștine în mase, care erau total indiferente față de speculațiile filozofice ale gnosticilor. Iată motivul pentru care biserica, după ce împrumutase destul de multe de la gnostici, s-a văzut totuși nevoită în cele din urmă să condamne această doctrină ca eretică.

Examinarea principalelor curente eretice din secolul al II-lea ne arată că creștinismul primitiv nu a luat naștere din comunitatea apostolilor, după cum afirmă tradiția bisericească, ci s-a format în cadrul unei lupte înverșunate pentru existență care se dădea între numeroase secte. În general, ereziile din secolul al II-lea nu combăteau, ci apărau credințele predece-

sorilor lor — vechile comunități creștine din vremea Apocalipsului lui Ioan. La aceste credințe renunțase biserica recent născută, care năzuia spre o conciliere cu puterea imperială.

Imperiul roman în secolul al III-lea

Sub dinastia Antoninilor (secolul al II-lea), statul roman a trecut printr-o perioadă de relativă prosperitate. Dușmani externi primejdioși nu existau, iar în interiorul țării se ajunsese la o înțelegere între împărați și senat, reprezentantul intereselor păturilor de sus în imperiul sclavagist. Situația s-a schimbat radical când în locul Antoninilor s-a urcat pe tron dinastia Severilor (193—235), care se sprijinea mai ales pe armată. Din cei opt împărați ai acestei dinastii, numai unul a murit de moarte bună. În următoarea jumătate de secol, Imperiul roman a fost zgduit de o profundă criză, ajungând în pragul destrămării definitive. În acest interval s-au succedat circa 30 de împărați oficial recunoscuți, fără a mai vorbi de nenumărații uzurpatori. În anul 260 trupele persilor au cucerit cele mai bogate provincii răsăritene; pentru prima oară în istorie, un împărat roman, Valerian, a căzut prizonier. Aproape concomitent, francii au invadat Galia, iar goții au străbătut distanța de la Dunăre pînă la Atena. Pe teritoriul imperiului au luat ființă o serie de state independente. Totodată, în Italia și în Sicilia au avut loc mari răscoale populare.

Numai printr-o încordare extremă a tuturor forțelor, proprietarii de sclavi au izbutit, sub Dioclețian (284—305), să refacă în oarecare măsură și pentru scurt timp imperiul. Sprijinindu-se pe marii latifundiați, acest împărat a respins oștile dușmane, a înăbușit mișcările populare de eliberare și a unit toate teritoriile Imperiului roman. Politica sa s-a rezumat, bineînțeles, la o restabilire cît mai completă a tuturor vechilor rînduiri romane, printre care și a religiei romane. Acest fapt a determinat atitudinea dușmănoasă a aparatului de stat față de creștinism. Cu Dioclețian începe ultima perioadă de existență a imperiului, caracterizată printr-o centralizare extremă a puterii.

Numărul creștinilor în secolul al III-lea

În aceste condiții, cînd temelii multisekulare se năruiau și se părea că Roma milenară își trăiește ultimele zile, s-a creat o situație excepțional de favorabilă pentru succesul propagandei creștine. Toate nenorocirile care se

abătuseră asupra populației imperiului erau explicate de către reprezentanții noii religii ca semne prevestitoare ale judecării de apoi și ale celei de-a doua veniri a lui Iisus Hristos, atît de mult așteptată. În afară de aceasta, mulți reprezentanți ai cercurilor avute, oameni educați în spiritul culturii antice, vedeau în creștinism și în biserică singurul reazem al ordinii și un refugiu în mijlocul atmosferei de anarhie și de haos. În timpul crizei din secolul al III-lea, biserica creștină s-a transformat într-o forță de care cercurile guvernante ale imperiului au început să țină serios seama.

Dar chiar și pe la jumătatea secolului al III-lea numărul creștinilor era mult mai mic decît al adeptilor celorlalte religii. Ne putem face întrucîtva o idee despre numărul de membri pe care-l avea în anul 251, adică în toiul crizei, comunitatea romană (probabil cea mai puternică) după o relație a lui Eusebiu (op. cit., VI, 43). Acesta afirma că pe vremea aceea existau la Roma 46 de prezbiteri, 7 diaconi, 7 subdiaconi, 42 de slujitori, 52 de exorcști, lectori și ușieri, peste 1.500 de văduve și de neputincioși. Pe baza acestor date se presupune că în capitala imperiului — oraș cu o populație de aproape 1.500.000 de oameni — trăiau între 30.000 și 50.000 de creștini. În aceeași perioadă, în mari centre ale creștinismului, ca Alexandria și Cartagina, existau 6 și, respectiv, 8 prezbiteri.

A. Harnack, unul dintre teologii protestanți de vază care s-a ocupat în mod special de această problemă, socotește că în anul 325, adică după ce fusese recunoscut de Constantin, creștinismul era predominant numai în Asia Mică, Armenia și Tracia și se bucura de popularitate în Siria, Egipt, Africa de nord-vest și în alte cîteva regiuni de pe litoralul Mării Mediterane. El menționează că pe vremea aceea creștinismul era slab răspîndit în regiunile centrale ale Peninsulei balcanice și ale celei iberice, în Italia și în Sicilia. În ceea ce privește celelalte provincii, nu s-a putut stabili, în general, existența unor comunități creștine. Așadar, chiar și la începutul secolului al IV-lea, numărul creștinilor nu depășea 10—15% din populația imperiului. Principala superioritate a bisericii creștine asupra celorlalte religii nu consta în numărul adeptilor, ci în organizarea și în centralizarea ei, datorită cărora comunitățile creștine reprezentau o reală forță politică.

Comunitatea creștină din Roma

După cum se știe, „temeiul” ideologic al pretențiilor Vaticanului la dominație asupra lumii creștine îl constituie afirmația că papii de la Roma ar fi urmașii direcți ai lui Petru, principalul apostol. Pentru confirmarea acestor pretenții, la Roma, sub catedrala Petru și Pavel, s-au efectuat nu de mult săpături care au durat un deceniu, pînă după 1950. Cu toată zarva făcută de presa catolică despre găsirea... moaștelor apostolului Petru, în realitate cea mai veche descoperire făcută în criptele de sub catedrală este un mic altar creștin, datînd aproximativ din anul 140. De asemenea s-au descoperit citeva morminte creștine de la sfîrșitul secolului al II-lea și în special din secolul al III-lea, dintre care unul destul de bogat. Aceste date confirmă teza, acceptată de știință, potrivit căreia lista episcopilor romani transmisă de Irineu nu este demnă de încredere decît începînd de la jumătatea secolului al II-lea.

Abia de pe vremea lui Irineu au început episcopii de la Roma să pretindă a ocupa un loc deosebit în biserica creștină. Timp îndelungat pretențiile lor au întîmpinat însă o puternică rezistență din partea celorlalți episcopi. Cînd în anul 178 episcopul Elefterie din Roma a luat atitudine împotriva montaniștilor, comunitățile din Galia l-au silit să accepte o conciliere. Tertulian l-a întrebat ironic pe episcopul din Roma dacă nu cumva se consideră „pontifex maximus¹ și dacă, în calitate de episcop al episcopilor, nu are de gînd să le dea ordine acestora din urmă”. Numai grație sprijinului acordat de împărați, episcopii din Roma și-au putut atinge treptat scopul. Cînd, sub împăratul Aurelian (270—275), s-a produs în Antiohia o sciziune printre creștini, împăratul a dispus să se predea lăcașul bisericesc „acelora cu care episcopii din Italia și de la Roma întrețin corespondență în materie de doctrină religioasă” (Eusebiu, op. cit., VII, 30). Așa arăta în practică, cu mult înainte de Constantin, „antagonismul” dintre biserică și imperiu.

Prigoanele din secolul al III-lea

În primele secole ale existenței sale, creștinismul nu a fost nici pe departe o religie tot timpul prigonică. În imperiu domnea toleranța religioasă, iar prigoanele nu aveau niciodată un caracter religios, ci numai unul politic, și erau

¹ Preot suprem în vechea religie romană. — Nota trad.

de scurtă durată. Se poate afirma cu certitudine că prigoane de mari proporții care s-au extins în întregul imperiu au existat numai pe la jumătatea secolului al III-lea (în anul 250 și între anii 257 și 260), precum și pe vremea lui Dioclețian. Astfel, cu ocazia primei prigoane menționate mai sus, s-a cerut tuturor locuitorilor imperiului să aducă jertfe în cinstea zeilor romani. Autoritățile romane considerau că refuzul de a aduce jertfele era echivalent cu o atitudine politică ostilă. Cei care se eschivau erau amenințați cu confiscarea averii și cu întemnițarea. În general, creștinii bogați au executat ordinele autorităților. Reprezentanții clerului creștin — ca, de pildă, Ciprian, episcopul Cartaginei — au fugit pentru a-și salva viața. Numai o mică parte dintre cei mai dîrji creștini au preferat să se expună represiunilor decît să renunțe la credința lor. După sfîrșitul prigoanei, creștinii care aduseseră jertfe, denumiți „lapsi” (cei decăzuți), au căutat să se înapoieze în comunitățile lor. Clerul a avut față de ei o atitudine conciliantă, ceea ce a dat naștere unei noi erezii, novatismul, care în multe privințe a reprezentat o continuare a montanismului.

Ultima prigoană împotriva creștinilor — cea de pe timpul lui Dioclețian — a fost deosebit de crudă și de sistematică. În perioada aceea, mulți creștini au fost executați, bisericile închise, cărțile „sfinte” distruse etc. Dar și atunci aparatul de stat persecuta biserica nu din considerente religioase, ci din considerente politice, legate de politica de restaurație dusă de autoritățile imperiale după criza de la jumătatea secolului al III-lea. Cu toate acestea, Dioclețian nu a izbutit să distrugă creștinismul. După abdicarea sa, prigoana a încetat și comunitățile creștine au revenit la o situație semilegală.

Transformarea creștinismului în religie dominantă

În lupta pentru tronul imperial desfășurată după abdicarea lui Dioclețian, unul dintre претенdenți — Constantin — a hotărît să încerce a folosi creștinismul împotriva rivalului său și, în anul 313, a recunoscut la Milano egalitatea religiei creștine cu toate celelalte religii ale Imperiului roman. Sub conducerea aceluiași împărat Constantin, încă „păgîn”, a fost convocat în anul 325 sinodul

de la Niceea, la care s-a încheiat o alianță oficială între puterea imperială și biserică; de atunci aceasta din urmă a sprijinit cu întreaga sa autoritate imperiul sclavagist pe cale de prăbușire. Datorită organizării lor, clericii și-au cucerit repede o situație dominantă la curtea imperială și, curînd, au început să persecute celelalte religii, folosind în acest scop întreaga putere a aparatului de stat al imperiului. Astfel, creștinismul s-a transformat dintr-o religie prigonică într-una dominantă, consfințind toate rînduiriile sociale care stîrniseră revolta și ura primilor creștini.

ORTODOXISMUL

ORIGINEA ORTODOXISMULUI, ESENȚA DOCTRINEI ȘI BISERICILE ORTODOXE CONTEMPORANE

Originea ortodoxismului Ortodoxismul este ramura răsăriteană, sau bizantină, a creștinismului, unul dintre cele trei principale curente ale lui (catolicismul, protestantismul, ortodoxismul). Numărul adeptilor ortodoxismului în întreaga lume, după datele mult exagerate ale statisticii bisericești, este de 120.000.000.

Ortodoxismul a apărut pe teritoriul Bizanțului după împărțirea Imperiului roman în Imperiul de apus și Imperiul de răsărit și există ca biserică independentă de cînd biserica creștină s-a scindat (1054) în cea catolică, apuseană, și cea ortodoxă, răsăriteană. Atît înainte cît și după separare, fiecare dintre cele două biserici — răsăriteană și apuseană — se considera singura adevărată; pe de o parte își zicea ortodoxă, drept-credincioasă, iar pe de altă parte catolică, adică mondială, universală, ecumenică. Cu trecerea timpului, denumirea de catolică s-a dat bisericii apusene și ea a început să se numească romano-catolică sau numai catolică, iar adepții bisericii răsăritene și-au luat denumirea de ortodocși, pentru a sublinia atitudinea lor negativă față de inovațiile de ordin dogmatic și de ordin ritual din biserica apuseană. Biserica răsăriteană a început să se numească greco-orientală sau ortodoxă.

Deosebirea dintre ortodoxism și catolicism

Ramura răsăriteană a creștinismului (ortodoxismul) s-a format în condițiile istorice specifice părții răsăritene a Imperiului roman. Particularitățile caracteristice Imperiului bizantin, ca procesul lent de feudalizare, puterea despotică a împăratului, existența unui aparat central de stat puternic și trainic, și-au pus amprenta și pe conținutul dogmelor, și pe caracterul activității și pe formele de organizare bisericească ale creștinismului ortodox.

Dată fiind marea putere de care se bucura împăratul în Bizanț, biserica ortodoxă a jucat în stat un rol auxiliar, subordonat. Șeful bisericii, patriarhul din Constantinopol, căruia i s-a atribuit titlul de ecumenic, nu a dobîndit o influență asemănătoare cu aceea a papii de la Roma nici față de biserica proprie și nici în raporturile sale cu bisericile și statele apărute în Răsărit după destrămarea Imperiului bizantin. În aceste state s-au constituit biserici de sine stătătoare. De aceea bisericile ortodoxe nu au nici astăzi un centru mondial unic (așa cum îl are biserica catolică: papa și Vaticanul). Deși poartă titlul de ecumenic, patriarhul din Constantinopol nu dispune de nici o autoritate administrativ-bisericească asupra celorlalte biserici ortodoxe și este, în virtutea tradițiilor bisericești, numai primul între egali.

Controlul sever exercitat de statul monarhic a silit clerul ortodox să renunțe cu supunere la introducerea oricăror elemente noi în dogme și ritual. De aceea trăsăturile caracteristice ale ortodoxismului sînt conservatorismul și misticismul în doctrină, în ritual, în activitatea diverselor fețe „sfinte” ortodoxe etc.

Esența doctrinei ortodoxe este expusă în „crezul” adoptat la sinodul de la Niceea (325) și la sinodul de la Constantinopol (381) și completat cu hotărîri ale sinoadelor care au avut loc ulterior, sfîrșind cu cel de-al șaptelea sinod ecumenic, de la Niceea (787). După separarea formală a celor două biserici, în anul 1054, bazele ortodoxismului au fost expuse în multe rînduri în așa-numitele cărți simbolice, din care face parte și cunoscutul „Mare catehism creștinesc” al bisericii ortodoxe.

Izvoarele dogmelor ortodoxe sînt sfînta scriptură (cărțile din Vechiul și Noul testament) și sfînta tradiție (simbolurile credinței, hotărîrile sinoadelor ecumenice și ale sinoadelor

locale, scrierile lui Atanasie cel Mare și Vasile cel Mare, ale lui Ioan Gură de Aur, Grigore Teologul și alții).

La baza doctrinei ortodoxe se află reprezentarea lui Dumnezeu, care nu poate fi cunoscut cu ajutorul rațiunii, în esență unic, dar apărînd sub trei chipuri: Dumnezeu-tatăl (creatorul tuturor celor văzute și nevăzute), Dumnezeu-fiul (Iisus Hristos) și Dumnezeu-sfîntul duh, care porcede numai de la Dumnezeu-tatăl.

Locul central în credința ortodoxă îl ocupă dogma că toți oamenii sînt păcătoși și trebuie să se mîntuiască prin îndeplinirea ritualurilor și prin respectarea anumitor norme de comportare. Clericii ortodocși susțin că pricina rezelor care domnesc pe pămînt este aceea că omul se bucură de libertatea voinței și că drept-credinciosul nu poate dobîndi împărăția cerurilor decît dacă este smerit și dacă se roagă cu lacrimi în ochi pentru ca domnul cel milostiv să-i primească ruga, jertfirea de sine și toate celelalte fapte bune și să-i acorde iertarea păcatelor. Idealul celor care propovăduiesc ortodoxismul este omul pătruns de misticism, care-și petrece vremea în rugăciuni, monahul-ascet, care se supune la chinuri trupești. Propovăduirea ascetismului creștin, a desprinderii de lumea pămîntească este una dintre trăsăturile cele mai caracteristice ale ortodoxismului.

Ortodoxismul are un cult elaborat în toate amănuntele și un ritual fastuos, menit să exercite o înrîurire emoțională asupra credincioșilor.

Clerul este declarat mijlocitor între Dumnezeu și credincioși și purtător al harului divin, care i-a fost dat pentru mîntuirea credincioșilor prin săvîrșirea așa-numitelor taine. Biserica ortodoxă recunoaște șapte taine: taina botezului, taina ungerii cu mir, taina spovedaniei, taina împărtășaniei, taina cununiei, taina hirotonisirii și taina sfîntului maslu.

Tainele sînt însoțite de rituri care prezintă unele deosebiri la ortodocși și la catolici. Botezul, de pildă, se face la ortodocși prin cufundare în apă, iar la catolici prin stropire; la ortodocși ungera cu mir se săvîrșește la noii-născuți imediat după botez, iar la catolici după ce copilul atinge vîrsta de 7—8 ani (ritul confirmării); ortodocșii se împărtășesc cu pîine și vin, pe cînd la catolici împărtășania cu pîine și vin este rezervată exclusiv clerului, iar credincioșii de rînd se împărtășesc numai cu pîine. Există și alte deosebiri rituale.

În ciuda unor deosebiri de conținut al dogmelor, al riturilor și al formelor de organizare bisericească, esența socială a ortodoxismului și a catolicismului este aceeași. Ambele au slujit și slujesc claselor dominante, sprijină și consolidează orînduirea socială și politică bazată pe exploatare și asuprire, făcînd uz de întreaga lor influență pentru a ține în supunere masele muncitoare, făgăduindu-le răsplată pe „lumea cealaltă”.

Constituirea bisericii ortodoxe independente

În secolul al V-lea, Imperiul bizantin a fost împărțit din punct de vedere bisericesc în patru districte, care au căpătat denumirea de patriarhii: Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Pe baza acestor patriarhii s-au constituit mai tîrziu biserici ortodoxe de sine stătătoare (autocefale), care există și astăzi. În cursul dezvoltării istorice, pe teritoriul fostului Bizanț și al statelor învecinate s-au format și alte biserici ortodoxe independente.

În prezent există 14 biserici ortodoxe autocefale: biserica din Constantinopol (Turcia), în frunte cu un patriarh, care poartă, după cum s-a amintit mai sus, titlul de ecumenic; biserica din Alexandria (Egipt), care își extinde influența asupra întregii Africi; biserica din Antiohia (Siria și Liban); biserica din Ierusalim, care își are sediul în partea arabă a Ierusalimului; biserica din Cipru (există din secolul al V-lea); biserica gruzină (de la începutul secolului al XIX-lea face parte, cu drepturi de exarhat, din biserica rusă), care în prezent este o biserică independentă; biserica sîrbă (Iugoslavia); biserica romînă; biserica elină (greacă); biserica bulgară (există din secolul al X-lea). După terminarea celui de-al doilea război mondial s-au constituit biserici ortodoxe de sine stătătoare în Albania, Polonia, Cehoslovacia. În sfîrșit, cea mai mare și una dintre cele mai vechi este biserica ortodoxă rusă (există din secolul al XI-lea).

În S.U.A. există o biserică ortodoxă rusă, care s-a proclamat autocefală, avînd ca mitropolit pe Leontie, și care numără peste 2.000.000 de credincioși; tot acolo există și un așa-numit sinod arhieresc din străinătate, care grupează cele mai reacționare elemente ale emigrației ruse din diverse țări

ale Americii, Europei și Australiei și care refuză în mod categoric să întrețină vreo legătură cu biserica ortodoxă rusă de care s-a separat.

Cea mai mare din toate bisericile autocefale ortodoxe este biserica ortodoxă rusă. De aceea, atunci când este vorba de ortodoxismul contemporan, se are în vedere în primul rând biserica ortodoxă rusă.

Prin orientarea sa politică, ortodoxismul contemporan nu este unitar. Bisericile ortodoxe din Uniunea Sovietică și din țările de democrație populară, care reunesc majoritatea populației ortodoxe din lume, sprijină politica internă și externă a statelor lor și participă la mișcarea internațională a partizanilor păcii. Poziția politică a celorlalte biserici ortodoxe este foarte diferită, fiind determinată de politica statelor pe teritoriul cărora se află.

BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ (Scurt istoric)

Religia slavilor înainte de adoptarea creștinismului Înainte de adoptarea creștinismului, slavii din răsărit erau păgâni. Cele mai vechi culte păgâne ale slavilor constau în divinizarea forțelor naturii : apa, focul, pământul, plantele, animalele. Principalele zeități ale slavilor erau : Dajd-bog, zeul soarelui ; Veles, zeul vitelor ; Stribog, zeul vântului ; Svarog, zeul focului ; Perun, zeul furtunii. În afară de aceștia mai erau adorate numeroase alte zeități. Astfel, slavii credeau că în păduri trăiesc leșii (păduroii), considerați ca patroni ai vânătorii. Când plecau la vânătoare, oamenii aduceau jertfă păduroiului un codru de piine, pe care-l puneau pe o buturugă. Pescarii aduceau jertfe zeului apei, adică zeului care, după credința lor, trăia în riu. Potrivit credinței slavilor, gospodăria era sub oblăduirea unui zeu special, domovoi. Fiecare familie își avea domovoiul său ; când se mutau în altă casă, slavii săvârșeau anumite rituri prin care credeau că pot determina domovoiul să se mute și el în noua locuință. Aceste credințe oglindeau relațiile sociale nedezvoltate din comuna primitivă.

Pătrunderea creștinismului în statul rus al Kievului și creștinarea Rusiei

În secolul al X-lea, orînduirea gentilică a slavilor răsăriteni, și în special a acelor care întrețineau legături permanente cu țările vecine mai dezvoltate — Imperiul bizantin și țările din Apusul Europei —, a intrat într-un stadiu de descompunere. Au început să apară comunități politice și comerciale, care în cursul secolelor IX—X s-au unit într-un stat mare — statul rus al Kievului. Orînduirii sociale fără clase i-a luat locul aici orînduirea socială bazată pe existența claselor, a cărei formare a fost accelerată de influența feudalismului bizantin și a celui apusean.

Clasa dominantă apărută în Rusia avea nevoie de o religie care să consfințească noua orînduire bazată pe exploatare și să îndemne poporul la răbdare și la supunere. Vechile credințe păgâne ale slavilor, care luaseră naștere în condițiile orînduirii gentilice, fără clase, nu puteau servi acestor scopuri.

Creștinismul n-a fost singura religie a societății împărțite în clase pe care au cunoscut-o slavii răsăriteni. Kievul întreținea legături economice și politice cu regiunea Volgii. Din statul bulgar de pe Volga veneau în statul rus al Kievului misionari musulmani, iar din statul hazarilor — predicatori ai mozaismului. Totuși, din toate aceste influențe care s-au încrucișat în Rusia, cea mai puternică a fost influența bizantină. Drujinicii kieveni transportau la Constantinopol piei, miere, ceară, căpătînd în schimb obiecte lucrate de meșteșugarii bizantini, obiecte de lux etc. Mulți dintre ei rămîneau în slujba împăratului Bizanțului și se întorceau apoi creștinați acasă. Între cnejii kieveni și Bizanț s-au încheiat numeroase tratate de alianță și de pace. De aceea Rusia a preferat uniunea cu Bizanțul în problemele religioase. Virfurile conducătoare ale statului rus al Kievului au început să graviteze spre creștinism, pe care îl cunoșteau mai îndeaproape datorită dezvoltării relațiilor cu Apusul și îndeosebi cu Bizanțul. Creștinismul a început să se răspîndească în Rusia cu mult înainte de creștinarea ei. Chiar dintre demnitarii lui Igor (mort în 945), mulți erau creștini ; la Kiev exista de pe atunci o biserică a sfîntului Ilie (biserica Sobornaia). Prințesa Olga a Kievului (945—957) era ea însăși creștină. Așadar, încă înainte de a fi recunoscut ca religie de stat,

creștinismul avea adepți în Rusia, mai ales printre virfurile societății.

În anul 988 creștinismul răsăritean a fost declarat religia oficială a statului rus al Kievului. Una dintre cauzele adopției de către Rusia kieviană tocmai a creștinismului răsăritean a fost gradul mai mare de toleranță manifestat de biserică bizantină: spre deosebire de biserica de la Roma, în care oficierea slujbei în limba latină era obligatorie, biserica bizantină a admis liturghia în limba slavonă. De aceea aici nu exista, ca în Occident, o ruptură între limba bisericească și limba vorbită de popor. Acest fapt înlesnea folosirea bisericii ca instrument de influențare a maselor. În plus, cneazul Kievului și cei de la curtea sa au considerat important faptul că în Bizanț, capul bisericii nu se bucura de independența papii de la Roma, ci se supunea puterii laice.

Popoarele din cuprinsul statului rus al Kievului n-au primit creștinarea cu prea mult entuziasm, vechea credință necedînd imediat locul celei noi. Kievenii au fost botezați de preoți greci, aduși de Vladimir din Kersones. După cum arată cronicarul, locuitorii au fost mînați „la rîu ca o turmă” și „mulți s-au botezat nu din convingere, ci de teama stăpînitorului”. La fel au fost creștinați și locuitorii Novgorodului. Și după adoptarea creștinismului mulți slavi și-au păstrat vechii idoli și au continuat să aducă jertfe izvoarelor, să se roage în crîngurile sacre. Tribul slav al veaticilor (de pe Oka și de pe rîul Moscova) mai era încă păgîn la începutul secolului al XII-lea și a ucis chiar un misionar creștin, pe călugărul Kukșa. La Novgorod, în jurul anului 1070, un vrăjitor păgîn a ridicat populația împotriva episcopului creștin.

Răscoalele și răzmerițele care au însoțit răspîndirea creștinismului au constituit un protest stihinic, inconștient al oamenilor muncii împotriva înăspririi exploatării și jugului social, consfințite de noua religie. Această religie a fost folosită de cnejii kieveni ca mijloc de înfrînare spirituală a poporului, ca un instrument de seamă în vederea consolidării puterii lor.

Trecerea la creștinism apropia statul rus al Kievului de restul Europei. Vastele legături de rudenie între cnejii kieveni și cîrmuitorii statelor europene, legături de mare importanță politică, s-au bazat în bună parte pe trecerea la creștinism. Biserica creștină mărea puterea cneazului din Kiev și con-

solida legătura dintre diferitele părți ale statului. În Rusia, creștinarea a contribuit la dezvoltarea scrierii, picturii, artei construcțiilor etc.

Nu trebuie să oitem însă aspectele negative ale creștinării. Creștinismul consfințea în numele domnului puterea cnejilor și a claselor conducătoare asupra maselor muncitoare. Preluînd de la Bizanț caracteristicile specifice ramurii răsăritene a creștinismului, adică ortodoxismului — și anume organizarea vieții religioase în jurul bisericii, teoria și practica strînsei uniuni între puterea bisericească și puterea de stat, ascetismul, misticismul, desprinderea de cele lumești în numele mîntuirii sufletului —, și impunînd o concepție religioasă rigidă despre lume, concepție consfințită în numele domnului și care nu putea suferi nici un fel de schimbări, creștinismul încătușa, înfrîna și persecuta încercările oamenilor de a pătrunde în tainele naturii și ale omului, de a cunoaște legile dezvoltării naturii și societății omenești.

Biserica ortodoxă rusă a luat ființă scurt timp după adoptarea creștinismului de către statul rus al Kievului și a căpătat forma definitivă sub Iaroslav cel Înțelept (1019—1054), cînd a fost înființată mitropolia din Kiev, în frunte cu mitropolitul Leonție. Pe timpul lui Iaroslav cel Înțelept a fost pusă temelie catedralei sf. Sofia din Kiev și a fost întemeiată mănăstirea Pecerskaia din Kiev (1051).

Sub raport administrativ, biserica ortodoxă rusă era împărțită în eparhii — districte bisericești în fruntea cărora stăteau episcopi. Primele eparhii ruse au fost cele din Kiev, Novgorod, Cernigov, Rostov, Pereiaslav, Vladimir-Volînski, Belgorod etc. La Kiev se afla centrul administrativ al bisericii și își avea reședința șeful bisericii, mitropolitul. Hotarele eparhiilor coincideau cu hotarele cnezatelor. Cu excepția Novgorodului, unde episcopul (avînd rang de arhiepiscop) era ales de către vece¹, episcopii tuturor eparhiilor erau numiți de mitropolit, cu consimțămîntul cnejilor.

Din primele zile ale existenței sale, biserica rusă a căpătat o bază materială trainică. Pentru întreținerea bisericii, cneazul

¹ Adunarea poporului, dominată de fapt de aristocrația feudală, iar în unele orașe și de virfurile negustorimii. — Nota trad.

Vladimir al Kievului a instituit „zeciuala”, a zecea parte a veniturilor de pe toate domeniile moștenite; ulterior, zeciuala a căpătat caracterul unui bir regulat, încasat de la populație în folosul bisericii. O mare parte a acestui venit revenea episcopilor. Un venit însemnat al bisericii îl constituiau taxele judiciare. În afara zeciuielii și a taxelor judiciare, venitul bisericii mai era alcătuit din colectele făcute cu ocazia inaugurării bisericilor și a numirii preoților, precum și din colecte efectuate în rîndurile populației și din ofrande ale populației, care erau folosite pentru întreținerea mitropolițiilor, episcopilor și eparhiilor. Pe domeniile lor, episcopii exploatau crunt pe țărani. Ei au dus o luptă îndirjită și tenace pentru a-și extinde posesiunile și a spori numărul țăranilor de pe pămînturile bisericesti și mănăstirești. Mitropoliții, arhiepiscopii și episcopii erau mari feudali, avînd largi drepturi asupra posesiunilor lor.

Clerul inferior primea așa-numita rugă, adică leafă din vistieria cneazului; în plus el se întreținea din pomenile cnejilor și ale boierilor. Principalul venit al clerului inferior îl constituiau însă sumele plătite de credincioși pentru oficierea de slujbe, precum și birul în natură, stors de la populație.

Biserica s-a transformat repede într-un mare feudal.

Proprietari funciari feudali deosebit de mari erau mănăstirile, printre care se distingeau mănăstirile Troițe-Serghieva, Kirillo-Belozerski și Solovețki. Mănăstirile își extindeau posesiunile prin „danii” ale cnejilor, de la care căpătau uriașe întinderi de pămînt cu păduri, lacuri și riuri, precum și pămînturi „rînduite”, sate întregi cu țăranii care locuiau în ele cu tot.

La început mănăstirile au jucat un important rol de colonizare și de apărare, au fost puncte în care s-a concentrat cultura scrisă; în mănăstiri se întocmeau cronicile care consemnau cele mai importante evenimente din viața statului. Totodată ele erau însă mari domenii feudale, care exploatau sîngeros pe țărani; în perioada monarhică ele au semănat ideologia reacționară monarhică-religioasă și au constituit centre de luptă împotriva mișcării revoluționare și de eliberare din cuprinsul țării.

Așadar, de la începutul răspîndirii creștinismului în Rusia, biserica ortodoxă nu numai că a devenit sluga exploataților, dar s-a și transformat ea însăși într-un mare exploatare al oamenilor muncii.

Biserica și fărîmițarea feudală a Rusiei

Din secolul al XII-lea a început declinul statului rus al Kievului. Acesta s-a dezmembrat în mai multe cnezate feudale independente. Fărîmițarea feudală a țării s-a răsfrînt și asupra bisericii. Fiecare cneaz, fiecare boier își avea biserica lui, fiecare cneaz „sfinții” săi protectori și icoanele sale „făcătoare de minuni”.

În secolul al XIII-lea, profitînd de luptele dintre cneji și de slăbirea țării, hanii tătari au subjugat Rusia. Cuceritorii mongoli au pustiit țara, au distrus orașele și au impus populației un tribut peste puterile ei. Feudalii, inclusiv proprietarii de pămînt din rîndurile clerului, socoteau că este în avantajul lor să trăiască în pace cu cuceritorii. Preoții ortodocși s-au împăcat repede cu dominația hanilor tătari. În biserici ei făceau rugăciuni pentru aceștia, chemau poporul la supunere față de cuceritori. Pentru serviciul credincios, hanii tătari au acordat bisericilor și mănăstirilor diferite privilegii. Astfel, în 1270, hanul Mengu-Timur a scutit biserica de plata tributului.

Cîrmuitoarii de astăzi ai bisericii ortodoxe ruse susțin că niciodată, „nici în perioada cnezatelor, nici la năvălirea tătarilor, nici în vremurile de restriște, biserica nu și-a trădat patria dușmanului și n-a folosit în interesul ei starea de neputință în care se afla aceasta”. Faptele istorice dovedesc însă că biserica s-a pus în slujba hanilor tătari, ca și a celorlalți asupritori ai poporului: cnejii, țarii, moșierii și burghazia.

După decăderea Kievului, desăvirșită de jafurile mongole, capul bisericii — mitropolitul — s-a strămutat la Vladimir pe Kleazma.

O dată cu ascensiunea Moscovei și a cnezatului moscovit, cînd teritoriile ruse au început să se unească în jurul Moscovei formînd un stat centralizat unitar, capii bisericii ortodoxe își leagă soarta de cea a cnejilor moscoviți și contribuie din toate puterile lor la înălțarea acestora. Mutarea de către cneazul Ivan Kalita (1328—1340)

și mitropolitul Petru a centrului bisericii de la Vladimir la Moscova a prezentat o mare importanță atât pentru cneji moscoviți, interesați în folosirea influenței economice și politice a bisericii în politica lor de unificare, cât și pentru biserica ortodoxă, care avea nevoie de o puternică autoritate de stat, în stare s-o apere de presiunea catolicismului, dornic de a-și extinde influența asupra poporului rus, și să-i asigure independența față de Bizanț.

A fost elaborată teoria că Moscova ar fi „a treia Romă”, iar marele cneaz al Moscovei, care se intitulasă țar, — urmașul împăraților romani și bizantini: „Roma veche” a căzut din cauza „necredinței”, „a doua Romă” — Constantinopolul și biserica lui — a fost înfrântă de turci (1453), iar acum s-ar fi ridicat „o nouă Romă”, a treia — Moscova —, în frunte cu țarul și cu biserica care-l binecuvîntează.

**Lupta dusă
de biserica rusă
pentru independență
față de patriarhul
din Constantinopol**

În primele secole ale existenței sale, biserica ortodoxă rusă a depins de patriarhul din Constantinopol, care numea în fruntea bisericii ruse pe oamenii săi, sau confirma pe candidații propuși de cneji ruși. Nu numai patriarhul din Constantinopol, dar și împărații Bizanțului, care primeau pentru numirea mitropoliților mari daruri, aveau interes ca biserica rusă să fie subordonată celei bizantine.

Cneji ruși nu s-au împăcat cu această situație și au luptat pentru independența bisericii ortodoxe ruse. Astfel, în 1051, cneazul Iaroslav cel Înțelept l-a numit mitropolit pe preotul rus Ilarion, un om cult și cu un mare talent oratoric. Patriarhul din Constantinopol nu a confirmat însă această numire și mitropoliții au continuat să fie greci. În 1147, Izeaslav, nepotul lui Vladimir Monomahul, a înscăunat pe mitropolitul rus Klim, despre care se spune în cronică „fost-a el om de carte și filozof fără seamăn pe pământul rus”. Din cauza luptelor dintre cneji, Klim (Kliment) nu și-a putut însă păstra mult timp scaunul.

În secolul al XV-lea, când, sub presiunea turcilor, Imperiul bizantin s-a văzut amenințat să-și piardă independența, el a cerut ajutor influenței și puternicei biserici romano-catolice. În acest scop, patriarhul din Constantinopol a început tratative pentru încheierea unei uniuni bisericești, adică pentru unirea bisericii răsăritene și a celei apusene, urmînd

ca biserica răsăriteană să fie subordonată papii de la Roma, dar să păstreze ritualul care se stabilise în biserica răsăriteană. Atît împăratul Bizanțului cît și papa considerau că principalul era să obțină recunoașterea unirii de către biserica rusă.

La conciliul de la Florența din 1439, capul bisericii ruse, mitropolitul Isidor, adept al unirii, a semnat în numele bisericii ruse actul unirii. Cneazul moscovit și biserica rusă n-au recunoscut însă unirea, iar la întoarcerea sa de la acest conciliu mitropolitul Isidor a fost destituit și arestat.

În 1448 a fost convocat la Moscova un sinod al episcopilor ruși, care a respins unirea de la Florența și a ales un nou mitropolit, căruia i s-a conferit titlul de „mitropolit al Moscovei și al întregii Rusii”. De atunci, biserica rusă s-a eliberat de subordonarea față de patriarhul de la Constantinopol, devenind independentă (autocefală).

**Înființarea
patriarhiei ruse**

Constituirea statului centralizat rus a făcut necesară și centralizarea administrației bisericești și a cultelor. Din inițiativa țarului Fedor Ioannovici și cu consimțămîntul patriarhilor răsăriteni, șeful bisericii ortodoxe ruse a căpătat în 1589 titlul de patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, ocupînd locul al cincilea după patriarhii vechilor biserici răsăritene, din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. El a păstrat acest loc pînă în prezent. Primul patriarh a fost mitropolitul Iov (1589—1605), promovat în această funcție de Boris Godunov.

Nu numai biserica, dar și statul avea interes ca administrația bisericească să fie centralizată. Primind înaltul titlu de patriarh, șeful bisericii și-a propus să lichideze independența prea mare a arhiepiscopilor și episcopilor, adică să lichideze fărîmițarea feudală din cadrul bisericii, să-și subordoneze întreaga activitate a bisericilor locale, să ridice rolul și influența bisericii.

Puterea de stat care-l sprijinea pe patriarh voia să creeze o biserică de stat, adică să transforme biserica într-o instituție oficială, subordonată țarului.

În sistemul statului centralizat, biserica rămăsese, în esență, ultima organizație feudală care încălca într-o anumită măsură principiul puterii de stat centralizate.

De aceea, în ultimă instanță, devenise inevitabil un conflict între puterea bisericească și puterea de stat, care tindea să devină putere unică.

Baza forței și influenței bisericii o constituiau pământurile pe care le stăpânea și scutirile de impozite și privilegiile de care se bucura.

Extinderea proprietății funciare bisericești continua în dauna intereselor statului. Acesta, avînd nevoie de pămînturi pentru a le împărți oștenilor, care formau baza socială a absolutismului în perioada formării lui, nu putea tolera concentrarea unor întinderi uriașe de pămînt în mâinile bisericii și ale mănăstirilor.

Ultima răbufnire a luptei dintre biserică și stat a avut loc în timpul patriarhului Nikon (1652—1667). Patriarhul Nikon a ridicat chestiunea primatului puterii spirituale asupra puterii laice. El spunea: „De multe ori s-a arătat că preoția este mai presus de împărăție: preoția nu se capătă de la împărați, dar preotul îl unge pe împărat”.

Pentru a putea susține un punct de vedere opus concepțiilor lui Nikon asupra puterii clericale și laice, țarul Aleksei Mihailovici s-a adresat patriarhilor răsăriteni, rugîndu-i să curme disputa dintre el și Nikon. Răspunsurile sosite de la acești patriarhi n-au fost în favoarea lui Nikon. Ei au declarat că supunerea față de puterea laică și îndeplinirea cerințelor ei trebuie să fie lege pentru biserică.

În 1667 a avut loc un sinod al bisericii ruse la care au participat doi patriarhi răsăriteni și la care a fost găsită o cale de împăciuire: țarul este independent și de sine stătător în cîrmuirea țării, iar patriarhul este independent și de sine stătător în treburile bisericești. Prin această formulă biserică și statul nu erau însă declarate egale în drepturi. De fapt, biserică ocupa o poziție de subordonare față de puterea țaristă. Patriarhul Nikon a fost condamnat și destituit. Motivul acestei condamnări nu era vreo încălcare a canoanelor, ci încercarea de a se opune țarului.

Ruptura produsă în sinul bisericii Tot în această perioadă a avut loc și unul dintre cele mai de seamă evenimente din viața bisericii ortodoxe ruse: schisma bisericească.

Pretextul schismei a fost înfăptuirea reformei bisericii ruse (1653—1660), al cărei inițiator a fost țarul.

Esența reformei, cu înfăptuirea căreia fusese însărcinat patriarhul Nikon, consta în lichidarea deosebirilor dintre cărțile și ritualurile bisericești ruse și textele și ritualurile grecești, în corectarea cărților destinate serviciului divin după modelele tipărite grecești. Semnul crucii, care pînă atunci se făcea cu două degete, urma să se facă cu trei degete etc.

O parte a clerului și a mirenilor au refuzat să recunoască reformele lui Nikon, s-au separat de biserică ortodoxă dominantă și au început să se numească credincioși de rit vechi. Această schismă a reprezentat o formă specifică de protest împotriva rînduielilor existente și a celor introduse recent în biserică și în stat.

Disputele religioase pe tema riturilor, cărților bisericești, credinței vechi și noi ascundeau lupta politică dintre diferitele grupuri ale populației. Pentru menținerea vechilor ritualuri și a vechii credințe se pronunțau reprezentanții boierimii care-și pierdeau privilegiile, negustorimea nemulțumită de politica comercială a guvernului, care îi proteja pe negustorii străini, clerul care suferea de pe urma samavolniciei patriarhului Nikon, păturile de jos ale poporului care se ridicau împotriva înăspririi jugului iobăgiei.

Cu timpul, majoritatea credincioșilor de rit vechi — este vorba mai ales de bogați, de grupuri înstărite — s-au împăcat cu orînduirea politică existentă.

Lichidarea funcției de patriarh și înființarea sinodului

Subordonarea totală a bisericii ortodoxe față de autocrație a fost obținută abia de Petru I. În 1700, după moartea patriarhului Adrian (1690—1700), nu a fost numit un succesor al acestuia. Din ordinul lui Petru I a fost înființată funcția de vicar al scaunului patriarhal.

În ianuarie 1721 s-a instituit Colegiul duhovnicesc prin decizia de înființare a Colegiului duhovnicesc, sau a sinodului. În decizia cu privire la Colegiul duhovnicesc, în așa-numitul regulament bisericesc au fost expuse motivele schimbărilor întreprinse de puterea de stat în privința bisericii și a conducerii ei; ca principale argumente pentru înlocuirea puterii unipersonale a patriarhului cu puterea colegială a Colegiului duhovnicesc, sau a sinodului, se arătau următoarele:

„De la o cîrmuire sobornicească țara nu are a se teme de răzvrătiri și tulburări, ca cele care se pot întîmpla sub un cîrmuitor duhovnicesc unic, căci poporul simplu nu știe prin ce se deosebește puterea duhovnicescă de puterea autocrată, dar, impresionat de cinstea și slava marelui și înaltului păstor, crede că un asemenea cîrmuitor este un al doilea suveran, la fel de puternic ca monarhul autocrat sau chiar superior lui, și că demnitatea duhovnicescă reprezintă o altă suveranitate, mai bună; poporul s-a obișnuit el însuși să gîndească astfel; ce se va întîmpla dacă se vor mai adăuga vorbele dăunătoare ale unor clerici însetați de putere și paiele uscate vor lua foc?”

Înființarea sinodului a însemnat lichidarea totală a independenței bisericii față de puterea de stat. O dată cu instituirea sinodului, biserica s-a transformat într-un organ guvernamental. În fruntea sinodului a fost numit un funcționar de stat — procurorul general al sinodului —, care era „ochiul țarului și apărător al treburilor statului” și, de fapt, conducea biserica și „colegiul sinodal”, cum i se spunea sinodului pe timpul lui Petru.

Conform ucazului senatului din 22 aprilie 1723, fiecare slujitor al bisericii trebuia să depună un jurămint că va fi „un rob și un supus bun, credincios și ascultător” al monarhului aflat pe tron și al urmașilor săi, fără a-și precupeți la „nevoie” chiar viața; să raporteze organelor în drept tot ceea ce poate dăuna intereselor statului. Acest jurămint prescria cu cinism clerului să folosească încrederea pe care i-o acordă credincioșii pentru a face denunțuri politice. Preoții trebuiau să aducă la cunoștință orice ar fi aflat la spovedanie despre „hoție, trădare sau răscoală împotriva țarului”.

Principala sarcină care a fost dată bisericii ortodoxe era însă aceea de a consfinți prin autoritatea religiei puterea absolutistă a țarului. Clerul trebuia să facă tedeumuri în așa-numitele „zile ale țarului”. Preoții proslăveau în predicile lor orînduirea existentă, orînduire bazată pe exploatare, și cereau supunere față de autorități.

În ceea ce-l privea, statul asigura lefuri mari înaltului cler, decorîndu-l chiar, alături de persoanele cu funcții civile.

**Situația bisericii
în secolele
al XVIII-lea
și al XIX-lea**

Următoarele date ne arată care a fost poziția bisericii ortodoxe pe vremea lui Petru cel Mare și în perioada imediat următoare, precum și situația ei economică și juridică.

În 1679 mitropolia din Moscova și eparhiile ei numărau 11.521 de biserici, adică, socotind populația din vremea aceea la 16.000.000 de oameni, cite 72 de biserici la 100.000 de locuitori. În 1702 existau în întreaga Rusie 12.076 de biserici, dintre care în Siberia 160.

În 1738 existau 16.901 biserici cu 124.923 de clerici „albi”, 948 de mănăstiri cu 14.282 de călugări și frați, dintre care 7.829 în mănăstirile de bărbați; în mănăstirile de femei se aflau 6.453 de călugărițe și novice.

Biserica continua să fie unul dintre cei mai mari proprietari funciari. Sub Petru I, pe pămînturile mănăstirești și bisericesti trăiau 752.000 de țărani iobagi. Numai pe pămînturile aparținînd patriarhiei existau pe timpul ultimului patriarh, Adrian, 26.899 de iobagi. După datele reviziei (recensămîntului) din 1760, în Rusia europeană și în Siberia numărul țăranilor de sex masculin aparținînd instituțiilor bisericesti se cifra la 991.761, adică 13,8% din populația rurală. Numai mănăstirea Troițe-Serghieva poseda aproximativ 106.000 de iobagi de sex masculin. Interesant de relevant este faptul că cel mai mare proprietar funciar de pe vremea aceea, contele P. B. Șeremetiev, poseda 44.561 de iobagi de sex masculin.

Clerul era nemulțumit de reforma bisericească introdusă de Petru, iar această nemulțumire nu era provocată atît de considerentele de ordin canonic prin care el își masca protestul împotriva reformei, cît de faptul că această reformă atingea în mod simțitor avutul său și situația sa juridică. Întărirea economică și militară a statului — construirea de orașe, de fortărețe, crearea unei flote, construirea de canale, fabrici, școli — cereau sume uriașe. Iar Petru I nu putea să nu folosească în scopurile sale înnoitoare o asemenea sursă de mijloace cum erau biserica, mănăstirile bogate și pămînturile acestora, pe care el le numea „pămînturi care se prăpădesc în zadar”.

În 1701 a fost reînființat așa-numitul „departament al mănăstirilor”, la care țarul Aleksei Mihailovici fusese nevoit să renunțe. Acest departament se ocupa cu administrarea tuturor

așezămintelor bisericești și cu judecarea fețelor bisericești. Ulterior el a fost subordonat unor colegii guvernamentale: colegiul finanțelor și colegiul justiției. Departamentul mănăstirilor avea dreptul de a numi pe conducătorii așezămintelor bisericești, de a aduna veniturile lor, de a le vinde sau dărui unor persoane laice. Din sumele bănești care intrau în casa departamentului, o anumită parte era alocată anual clerului, iar restul era folosit pentru nevoile statului.

Reforma bisericească a lui Petru I, care a pus biserica în slujba statului, a subminat baza materială a bisericii și a dat o lovitură extrem de puternică încercărilor bisericii de a împiedica reformele în stat. În acest sens ea a fost o măsură de mare importanță în viața de stat.

Petru I — reprezentant al intereselor moșierilor și negustorilor — nu-și punea drept sarcină slăbirea bisericii. Dimpotrivă, în scopul ridicării rolului și sporirii influenței bisericii, el a decretat obligativitatea participării populației la slujbele religioase, obligativitatea spovedaniei etc.

În același timp el a luptat împotriva înapoierii, fățarniciei, profundeii ignoranțe a clerului și a înșelării fățișe a credincioșilor. Prin reforma sa bisericească, Petru urmărea să pună în slujba statului o biserică îmbunătățită, supusă, eliberată de înapoiere și de conservatorism. Aici se manifesta, probabil, și o anumită influență a protestantismului, pe care Petru îl cunoscuse în timpul călătoriilor sale în străinătate.

În 1764, sub Ecaterina a II-a, majoritatea pământurilor bisericești au fost secularizate. Pământurile luate de la biserică, împreună cu țărani care trăiau pe ele, în număr de 910.866, au fost predate spre administrare Colegiului economic, creat special în acest scop, și au căpătat denumirea de pământuri „economice”.

**Biserica ortodoxă
în slujba
statului moșierilor
și capitaliștilor**

În Rusia țaristă, biserica ortodoxă era biserică de stat, dominantă, și se bucura de avantaje și privilegii pe care celelalte religii nu le aveau. Biserica făcea parte integrantă din aparatul de stat și îndeplinea unele funcții de stat, ca, de pildă, înregistrarea actelor de stare civilă. Statul nu recunoștea decât căsătoria religioasă. Copiii născuți din părinți care nu încheiaseră o căsătorie religioasă erau considerați, potrivit terminologiei de

pe vremea aceea, „născuți în afara legii” și li se aplicau unele restricții, de exemplu la ocuparea unei slujbe în instituțiile de stat, la înscrierea în instituțiile de învățămînt, la moștenirea averii etc.

Întrucît biserica constituia o parte integrantă a statului, ideologia bisericească era totodată și ideologia de stat. De aceea oricine se îndoia de justetea și de adevărul ideologiei bisericești, o nega sau lupta împotriva ei devenea implicit un infractor care lupta împotriva statului și era pasibil de pedepsele prevăzute de legile penale cu privire la crimele împotriva siguranței statului.

Articolul 178 din vol. XV al „Codului de legi” suna astfel: „Cine se va încumeta, într-un loc public ori la o întrunire mai mult sau mai puțin numeroasă, să ponegrească intenționat credința creștină sau biserica ortodoxă, să hulească sfînta scriptură sau sfintele taine va fi lipsit de toate drepturile civile și va fi trimis la muncă silnică pe termen de șase pînă la opt ani”.

Biserica ortodoxă a slujit cu credință absolutismul țarist. Ea l-a proclamat pe țar cap al bisericii. În legea fundamentală a Imperiului rus stătea scris: „Împăratul, ca suveran creștin, este supremul apărător și păstrător al dogmelor credinței dominante, păzitor al ortodoxiei și al tuturor datinilor sfîntei biserici”.

Biserica a fost un instrument al țarismului în aplicarea politicii de asuprire național-colonială a popoarelor care practicau alte religii: evreii, musulmanii etc.

Cînd în 1905 a fost înființată „Uniunea poporului rus” — organizație pogromistă, ultrareacționară, care grupa pleava societății, pune la cale pogromuri împotriva evreilor și se deda la atacuri împotriva studenților revoluționari —, majoritatea covârșitoare a episcopilor bisericii ortodoxe, în frunte cu viitorul patriarh Tihon și cu însuși țarul, au aderat imediat la această organizație pogromistă.

O largă extindere a luat așa-numita activitate misionară a bisericii ortodoxe, care avea drept scop atragerea unui număr cît mai mare de adepți, ruperea lor de alte confesiuni religioase. Activitatea misionară ațîța fanatismul religios. Proslăvind ortodoxismul și ponegrind celelalte religii, ea întărita o parte a populației împotriva alteia. Iar cum

deosebirile religioase coincideau, de regulă, cu deosebirile naționale, activitatea misionară genera în fond discordia între naționalități, dezbina pe oamenii muncii și-i abătea de la lupta de clasă împotriva exploatării și asupririi, ceea ce era în interesul claselor dominante.

În 1914, cu cîțiva ani înainte de revoluție, în Rusia existau 77.767 de biserici, case de rugăciuni și paraclise ortodoxe, iar clerul care le deservea număra 117.916 persoane.

Aproape în fiecare centru gubernial exista cîte un seminar teologic și o școală eparhială de fete, în care fiii de preoți erau pregătiți spre a sluji în biserici ca preoți și diaconi, iar fiicele de preoți ca învățătoare la școlile eparhiale.

În 1914 existau 57 de seminarii teologice cu 22.734 de elevi și 72 de școli eparhiale cu 27.671 de elevi. În afară de acestea existau 4 academii teologice (la Petrograd, Moscova, Kiev și Kazan), în care studiau 995 de persoane.

Biserica își pusese amprenta asupra tuturor aspectelor vieții publice, sociale și particulare a populației. Orice eveniment mai însemnat din viața publică sau socială era însoțit de liturghii și slujbe speciale. În general, toate slujbele bisericesti se terminau cu rugăciuni pentru sănătatea și propășirea țarului și a familiei sale, întrucît principala misiune a bisericii era aceea de a contribui prin toate mijloacele la consolidarea absolutismului țarist.

Toate evenimentele din viața economică a orașului și a satului — scoaterea vitelor la pășunat, începutul și sfîrșitul muncilor agricole, construirea de case noi, de noi întreprinderi industriale și comerciale — erau însoțite de slujbe religioase, simple sau cu acatiste, cu sau fără sfințire cu agheazmă. Calendarul bisericesc era călăuză în viața economică a satului: la Sfîntul Gheorghe erau scoase vitele la pășunat, la Sinpetru începea cositul, la Ispas secerișul etc.

Toate evenimentele din viața privată sau familială — nașterea unui copil, căsătoria, o boală sau moartea — erau însoțite de diferite taine sau rituri, ca botezul, cununia, maslul, spovedania, împărtășania. Fiecare pas din viața oamenilor era însoțit de rugăciuni: oamenii se rugau la sculare și înainte de culcare, se rugau înainte de începerea și la terminarea lucrului, cînd se așezau și cînd se sculau de la masă.

Biserica ținea în mînă întreaga lume spirituală, întreaga viață intimă a omului, psihicul lui și, înspăimîntîndu-l cu chinurile iadului, îl făcea umil, smerit, pocăit, ascultător, supus în întregime puterii bisericesti. Biserica sublinia în orice clipă, în toate acțiunile sale, faptul că omul este robul lui Dumnezeu. La botez preotul rostea: „Se botează robul lui Dumnezeu”; la cununie: „Se cunună robul lui Dumnezeu”, iar după moarte se citeau rugăciuni pentru iertarea păcatelor robului lui Dumnezeu etc.

Ideologia religioasă genera cele mai abrutizante obiceiuri, moravuri, prejudecăți și superstiții, care învăluiau pe om din toate părțile, întunecîndu-i conștiința. Biserica a pus bariere în calea înlăturării ignoranței, a inapoierii, în calea pătrunderii cunoștințelor științifice în mase.

Biserica și învățămîntul public

Biserica a exercitat o influență directă asupra învățămîntului public. Dintre școlile elementare, 40% erau în mîna sinodului; peste 2.000.000 de elevi (dintr-un total de 6.000.000) învățau în școli parohiale. În instituțiile de învățămînt, toate științele trebuiau predate în conformitate cu dogmele sfintei scripturi. Astfel, la baza științelor naturii a fost pusă legenda biblică despre crearea lumii în șase zile etc. În școli se preda în mod obligatoriu religia, iar de sărbători elevii și profesorii erau obligați să meargă la biserică.

Biserica s-a opus oricăror idei avansate. Ea a persecutat pe savanți și scriitori pentru convingerile lor materialiste; clericii au cerut ca operele lui M. V. Lomonosov să fie aruncate în foc în public, „sub o spînzurătoare și de către un gide”, iar Lomonosov însuși să fie chemat în fața sinodului „pentru povățuirea și îndreptarea lui”; biserica a intervenit pe lîngă guvern ca „domnul Secenov să fie trimis pentru îndreptarea și pocăirea lui” la mănăstirea Solovețki din cauza lucrării sale „Reflexele creierului”.

Conform prescripțiilor bisericii, toate științele, inclusiv matematica, trebuiau să fie predate în spiritul sfintei scripturi. Magnițki, episcopul districtului școlar Kazan, a ordonat în 1819 Universității din Kazan să îngroape după datinile creștinești toate cadavrele destinate disecțiilor, iar anatomia și fiziologia să fie studiate pe manechine.

Biserica ortodoxă și mișcarea revoluționară de eliberare Sprijinind orînduirile exploatoare, biserica ortodoxă rusă a luat întotdeauna atitudine împotriva mișcărilor revoluționare de eliberare și răscoalelor populare.

În 1667—1671, cînd a avut loc o largă mișcare populară antiobăgăstă condusă de Stepan Razin, preoții s-au ridicat împotriva răsculaților. Marx a prezentat în felul următor reacția cercurilor guvernamentale la aflarea știrii că Razin a fost prins de trupele țariste: „Țarul nu mai putea de bucurie și, la ordinul său, mielul lui Dumnezeu, patriarhul din Moscova, a aruncat anatema asupra lui Stenka (răscoala lui era, firește, îndreptată și împotriva popilor!). Și toți popii au proclamat solemn: «Anatema asupra țilharului, renegatului și hulitorului sfintei biserici, Stenka Razin, și asupra tuturor complicilor săi»¹.

Biserica și-a manifestat în modul cel mai evident caracterul ei antipopular și exploator prin atitudinea față de mișcarea țărănească desfășurată în 1773—1775 în Rusia, sub conducerea lui Emelian Pugaciov. Preoțimea a luat parte activă la lupta împotriva răscoalei, sprijinind fără rezerve guvernul țarist și clasele dominante. Sinodul a aruncat anatema asupra lui Pugaciov și a tuturor partizanilor săi.

Biserica ortodoxă a participat activ și la zdrobirea mișcării decembriștilor. În ziua răscoalei, la 14 decembrie 1825, mitropolitul Serafim, cu crucea în mînă, a ieșit în Piața Senatului din Petersburg, căutînd să convingă trupele răscolite să se supună țarului. Mulți preoți au fost decorați de guvernul țarist pentru spionarea asociațiilor secrete ale decembriștilor.

La ordinul lui Nicolaie I, preotul Piotr Mislovski îi vizita pe decembriștii arestați și îi iscodea pentru a obține informații despre participanții la mișcare. Drept răsplată pentru activitatea sa, P. Mislovski a fost ridicat la rangul de protoiereu și i s-au conferit ordinul Sf. Ana clasa a II-a și titlul de membru al Academiei de științe.

Clerul ortodox a apărut orînduirea iobăgăstă. În ajunul desființării iobăgiei, mitropolitul Filaret al Moscovei a al-

¹ K. Marx: „Stenka Razin” (din manuscrisele nepublicate), în „Molodaia gvardiia” nr. 1, 1926, pag. 124—125.

cătit o notă privind sarcinile clerului sătesc în fața acțiunilor revoluționare ale țaranilor. „Este o îndatorire permanentă a preoților de a-i povățui pe enoriași să păstreze credința față de țar și supunerea față de autoritățile instituite de el, să execute neabătut și conștiincios prestațiile legale, să plătească dările stabilite, să caute să se apere și să-și ușureze situația pe cale legală și să aștepte cu răbdare ca autoritățile să ia măsuri de îndreptare”.

Pe marginea sălbaticelor schingiuri la care au fost supuși țaranii după înăbușirea răscoalei din 1861 din satul Bezdna, Filaret scria: „Dacă statul va găsi necesar să recurgă în unele cazuri la pedeapsa corporală, creștinismul nu va condamna această asprime”. Țarul Alexandru al II-lea a pus pe acest mitropolit, care se străduise din toate puterile să dovedească că „iobăgia e sfîntă”, să întocmească un manifest prin care-i chema pe țarani să mulțumească guvernului pentru desființarea iobăgiei.

Biserica ortodoxă s-a situat pe o poziție contrarevoluționară și în 1905. După ce muncitorii neînarmați și înșelați de popa Gapon, provocator aflat în slujba poliției, au fost masacrați la 9 ianuarie 1905 pe străzile Petersburgului, sinodul a publicat o proclamație calomnioasă prin care muncitorii revoluționari erau învinuiți de a fi primit bani de la japonezi. Preoții au elaborat chiar o rugăciune specială împotriva revoluției.

Biserica insufla oamenilor convingerea că suferințele sînt trimise de Dumnezeu, că ele trebuie suportate și Dumnezeu va răsplăti pe cei ce îndură fără să crîcnească nenorocirile, greutățile și calamitățile. Cine rabdă pînă la capăt se va mîntui, zicea ea, invocînd sfînta scriptură. Biserica consola pe oameni cu ideea că „pe lumea cealaltă” omul va fi răsplătit pentru suferințele, lipsurile și chinurile pe care le îndură. Pentru aceasta el trebuie însă să-și mîntuiască sufletul, să se curețe de păcate, adică de tot ceea ce contravine prescripțiilor religioase și bisericești; pentru mîntuirea sufletului și dobîndirea fericirii veșnice trebuie să te izolezi de viață, să părăsești lumea păcătoasă din jurul tău, călugăria fiind fapta cea mai eroică.

În preajma revoluției, în fiecare oraș mai mare sau mai mic exista cîte o mănăstire: în 1914 existau 1.025 de mănăstiri, dintre care 478 de călugări și 547 de călugărițe, cu un

număr total de 94.629 de monahi. Lavra Troițe-Serghieva, lavra Pecerskaia din Kiev, lavra Poceaevskaia, mănăstirile Solovețki, Valaamski, Kirillo-Belozerski erau cele mai mari.

Cu toate acestea, ideile noi, înaintate, pline de lumină, care cereau rînduirea unui trai drept pe pămînt fără participarea forțelor „supranaturale”, și-au croit drum prin ceața religiei care învăluia pămîntul și întuneca conștiința poporului.

Ele au năruit miturile religioase, însuflînd poporului încrederea în sine, în forțele sale. Poporul a rupt lanțurile în care era ferecat de veacuri, pornind pe calea prefacerii revoluționare a vieții sale.

Biserica ortodoxă și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie

Spre a-și strînge rîndurile și a se opune revoluției proletare care se maturiza, biserica a hotărît să reintroducă funcția de patriarh. În această hotărîre erau interesate și elementele exploatoare, care doreau să folosească religia pentru a pune frîu revoluției.

În august 1917 s-a întrunit la Moscova sinodul pe întreaga Rusie al clerului ortodox, care a ales patriarh pe Tihon, mitropolitul Moscovei. Clerul grupat în jurul lui a pornit de îndată o luptă înverșunată împotriva Puterii sovietice, care biruise în octombrie 1917.

În 1918, o dată cu adoptarea decretului cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică, biserica ortodoxă a încetat să mai fie biserică de stat; s-a înfăptuit cea mai deplină și mai consecventă libertate a cultelor, egalitatea tuturor religiilor și bisericilor, libertatea propagandei ateiste.

Clericii au declarat că aceste măsuri ale guvernului muncitoresc-țărănesc constituie „un atentat împotriva drepturilor bisericii” și au început să vocifereze chiar despre „prigonirea” credinței.

Sub pretextul apărării religiei și bisericii, ei se străduiau să mobilizeze pe credincioși la luptă împotriva Puterii sovietice în scopul restaurării vechii orînduiri. Ei acționau în acest scop mîna în mîna cu clericii catolici, mozaici, musulmani și sectanți.

În februarie 1917, o dată cu prăbușirea regimului țarist, biserica ortodoxă a fost cuprinsă de o teamă de moarte în fața desfășurării evenimentelor revoluționare.

Poziția antipopulară a clerului ortodox a fost dată cel mai bine în vileag în perioada intervenției militare străine și a războiului civil din U.R.S.S.; mulți conducători ai bisericii s-au aliat cu intervenționiștii și albgardiștii.

În armata generalului Denikin erau aproape 1.000 de preoți, în cea a lui Vranghel peste 500, iar în armata lui Kolceak câteva mii. Printre îndatoririle preoților militari, în afară de oficierea slujbelor religioase intra și agitația contrarevoluționară, spionarea soldaților, sprijinirea ofițerilor. Activitatea contrarevoluționară a preoțimii se manifesta nu numai prin apeluri către credincioși de a se împotrivi măsurilor Puterii sovietice, ci și în organizarea de detașamente speciale de luptă împotriva tinerei Republici sovietice: „regimentele lui Iisus”, „regimentele Maicii Domnului” și altele.

În 1921—1922 Republica sovietică a fost lovită de o teribilă calamitate: foametea. În 16 gubernii din regiunea Volgii flămînzeau aproximativ 14.000.000 de oameni. La cererea populației din regiunile înfometate, guvernul sovietic a emis la 22 februarie 1922 un decret cu privire la confiscarea obiectelor bisericesti de preț pentru a se cumpăra cerealele din străinătate. Patriarhul Tihon s-a ridicat împotriva acestei măsuri și a chemat preoțimea să ascundă obiectele bisericesti de preț. Slujitorii bisericii au hotărît să folosească foametea în lupta contra Puterii sovietice. Ei susțineau că foametea ar fi o „pedeapsă divină” pentru păcatele săvîrșite. În anii transformărilor radicale în domeniul agriculturii, clericii au sabotat măsurile de colectivizare a agriculturii.

La rîndul său, Statul sovietic a luat măsurile necesare împotriva activității contrarevoluționare a bisericii ortodoxe. Unii slujitori ai cultelor au fost trași la răspundere de către stat, dar nu pentru activitatea lor religioasă, ci pentru cea antigubernamentală, îndreptată împotriva intereselor poporului sovietic, în favoarea contrarevoluției interne și a imperialismului internațional.

Aceste măsuri ale Statului sovietic au fost răstălmăcite de către elementele dușmănoase din țară și din străinătate drept prigonire a religiei, a bisericii. Acum înșiși reprezentanții bisericii arată că acest lucru nu a fost adevărat. Astfel, în culegerea „Adevărul despre religie în Rusia”, apărută în 1942 sub redacția patriarhului Serghei, pe vremea aceea mitropolit al Moscovei, se spune: „În anii de după Revoluția din Oc-

tombrie, în Rusia au avut loc în repetate rânduri procese împotriva unor clerici. Pentru ce erau ei judecați? Exclusiv pentru faptul că la adăpostul rasei și al flămării bisericești au dus o activitate antisovietică. Acestea au fost procese politice, care nu aveau nimic comun cu viața pur bisericească a organizațiilor religioase și cu activitatea pur duhovnicească a preoților”.

**Revizuirea
atitudinii bisericii
față de Statul sovietic**

Consolidarea Puterii sovietice, reface-rea cu succes a economiei naționale, sprijinul acordat de întregul popor acțiunilor Statului sovietic, urmărind creșterea bunăstării poporului și ridicarea nivelului său cultural, au convins preoțimea că biserica trebuie să-și revizuiască atitudinea față de Statul sovietic pentru a nu risca să piardă orice credit în popor.

În 1922 a luat ființă în rândurile clerului ortodox rus așa-numitul curent „înnoitor”, având în frunte pe mitropolitul Aleksandr Vvedenski. „Înnoitorii” și-au propus „să înnoiască” biserica, să-i modifice activitatea potrivit situației politice create. „Înnoitorismul” era împotriva activității monarhice reacționare a clerului superior și se pronunța pentru o atitudine loială față de Puterea sovietică. În programul său bisericesc, „înnoitorismul” prevedea o serie de reforme, privind mai ales administrarea bisericii și modul de trai al clerului. Deși activitatea „înnoitorilor” nu a căpătat o largă răspundere, ea a determinat unele pături ale clerului să-și revizuiască poziția față de Statul sovietic. Când biserica patriarhală și-a schimbat atitudinea față de Puterea sovietică, preoții care aderaseră la mișcarea „înnoitoare” au revenit în sânul bisericii patriarhale. „Înnoitorismul” și-a încetat definitiv existența în 1946, o dată cu moartea mitropolitului Vvedenski.

În 1923 patriarhul Tihon a declarat că renunță la activitatea antisovietică. „Ca cetățeni — a scris el — trebuie să fim loiali față de Puterea sovietică și să lucrăm pentru binele comun, condamnăm orice agitație, fățișă sau ascunsă, împotriva noii orânduiri de stat”. În 1927 mitropolitul Serghei, pe atunci vicar al scaunului patriarhal, a publicat o declarație prin care îi îndemna pe credincioși să recunoască Puterea sovietică din convingere și din toată inima. Declarația s-a bucurat de sprijinul credincioșilor și al majorității clerului.

Unii reprezentanți ai bisericii ortodoxe au continuat însă să desfășoare o activitate antisovietică și în anii următori, în perioada industrializării și colectivizării agriculturii.

**Biserica în anii
Marelui Război
pentru Apărarea Patriei** În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941—1945), biserica ortodoxă și-a dovedit loialitatea față de Statul sovietic, chemând pe toți credincioșii la

lupta împotriva cotropitorilor fasciști, strângând fonduri pentru fabricarea de tancuri și avioane, precum și pentru alte nevoi ale apărării.

Unii fruntași ai bisericii au fost decorați de guvern pentru activitatea lor patriotică.

Nu este însă cazul să se supraaprecieze importanța activității patriotice depuse de biserica ortodoxă rusă în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Cu toată însemnătatea ei pozitivă, nu ea a adus contribuția hotărâtoare (după cum încearcă să prezinte lucrurile unii clerici în predicile lor) la zdrobirea cotropitorilor germano-fasciști. Poporul sovietic a repercutat victoria nu fiindcă în timpul războiului în biserici se făceau rugăciuni ca dumnezeu „să dăruiască armatelor rusești biruința”, ci fiindcă poporul a dat dovadă de eroism în masă, fiindcă a fost condus de către partidul comunist și Statul sovietic.

Mai trebuie menționat și faptul că, pe teritoriul vremelnice ocupat, reprezentanți reacționari ai clerului ortodox au colaborat cu ocupanții, au îndemnat pe credincioși să se supună cuceritorilor germano-fasciști și au acționat împotriva intereselor naționale ale poporului sovietic. Una dintre manifestările rolului trădător jucat de un mare grup al clerului ortodox a fost Sinodul bisericii ortodoxe bielorusă, care a avut loc la Minsk între 30 august și 2 septembrie 1942 și care a declarat biserica bielorusă autocefală. Acest sinod a fost pregătit cu participarea activă a autorităților de ocupație. Filofteu, arhiepiscopul Moghilevului și al Mstislavului, a propus să se trimită o telegramă de salut „führerului Adolf Hitler”, în care să i se mulțumească pentru „eliberarea Bielorusiei de sub călcăiul bolșevicilor fără dumnezeu” și să i se ureze „o victorie cât mai grabnică”.

În timpul războiului, în 1943 a fost înființat Consiliul pentru treburile Bisericii ortodoxe ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S., care supraveghează respectarea legilor

și a hotărârilor guvernamentale ce se referă la biserica ortodoxă rusă. În același an a avut loc o adunare a episcopilor la care mitropolitul Serghei a fost ales patriarh, cu titlul de „patriarh al Moscovei și al întregii Rusii”. Biserica a început să organizeze instituții de învățămînt teologic și să desfășoare o activitate editorială. Toate aceste măsuri au dus la normalizarea definitivă a raporturilor dintre stat și biserică.

Trebuie să subliniem că normalizarea raporturilor dintre stat și biserică nu trebuie înțeleasă ca o schimbare sau abandonare a pozițiilor principiale pe care se situează Statul sovietic și partidul comunist în privința religiei și a bisericii. În atitudinea sa față de religie și de biserică, Statul sovietic se conduce neabătut după decretul leninist din 23 februarie 1918 cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică.

**Sinodul general
din 1945 și
lichidarea unirii în
regiunile apusene ale
Ucrainei și Bielorusiei**

După moartea patriarhului Serghei (1944), biserica ortodoxă a convocat la începutul anului 1945 un sinod general pentru alegerea noului patriarh. La acest sinod, ținut în ianuarie-februarie 1945, au venit reprezentanți ai majorității bisericilor ortodoxe din lume, printre care șefii vechilor

biserici răsăritene: patriarhul din Alexandria și cel din Antiohia. La sinod a fost ales ca patriarh Aleksei, mitropolit de Leningrad și Novgorod. Sinodul a adoptat și un „Regulament de funcționare a Bisericii ortodoxe ruse”.

După sinodul din 1945 a fost lichidată unirea de la Brest. Unirea de la Brest — unirea bisericii catolice și a celei ortodoxe de pe teritoriul vechii Polonii — fusese hotărîtă la sinodul de la Brest din 1596. Potrivit actului de unire, biserica ortodoxă din Polonia și din Lituania trebuia să recunoască supremația papii de la Roma și principalele dogme ale bisericii catolice, menținînd însă riturile și serviciul religios după cum fuseseră stabilite de biserica ortodoxă. Unirea a fost unul dintre mijloacele de catolicizare a populației ortodoxe din Ucraina și din Bielorusia, avînd drept scop ruperea legăturilor ei religioase și politice cu Moscova. Timp de trei secole și jumătate, popoarele ucrainean și bielorus din regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei au dus o luptă înverșunată împotriva jugului Poloniei panilor și împotriva unirii care consfințea acest jug, pentru reunirea cu Rusia. La si-

nodul clerului unit care s-a ținut la Lvov în martie 1946 a fost luată în unanimitate hotărîrea de a se lichida unirea, de a ieși din subordonarea față de papa de la Roma și de a reveni la biserica ortodoxă, condusă de patriarhul Moscovei și al întregii Rusii.

**Actuala organizare
a bisericii ortodoxe
ruse**

În fruntea bisericii ortodoxe ruse se află patriarhul Moscovei și al întregii Rusii și sfîntul sinod, compus din 6 membri. Din sinod fac parte ca membri permanenți mitropolitul de Krutița (al Moscovei), mitropolitul Leningradului și mitropolitul Kievului.

Pentru clerul bisericii ortodoxe ruse a fost stabilită următoarea scară ierarhică: patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, arhiereul eparhial (șeful eparhiei), vicarul episcopal (locțiitorul arhiereului eparhial), protoiereul (șeful unui district bisericesc), preotul-paroh, preotul, diaconul.

Persoanele care dețin un rang inferior și o funcție inferioară se supun necondiționat superiorilor lor. Nesupunerea este aspru pedepsită. Se practică următoarele măsuri de pedeapsă: amînarea promovării într-o funcție bisericască superioară, trecerea la o eparhie sau biserică cu mai puține venituri, lipsirea de distincțiile bisericesti sau chiar de rang, penitența, trimiterea pe diverse termene la mănăstire, unde sînt stabilite măsuri speciale de pedeapsă.

Așadar, biserica ortodoxă rusă de astăzi reprezintă, din multe puncte de vedere, un fel de frîntură a vechii mașini bisericesti centralizate.

În U.R.S.S., în afară de bisericile ortodoxe și de casele de rugăciuni există și cîteva mănăstiri (de călugări și călugărițe).

Biserica ortodoxă rusă are instituții de învățămînt proprii pentru pregătirea de cadre: seminare teologice și academii teologice. Atît în seminarele cît și în academiile teologice, în afară de disciplinele teologice se mai predau și Constituția U.R.S.S., limba greacă veche, latina etc. Instituțiile de învățămînt sînt susținute exclusiv și în întregime pe cheltuiala bisericii. Biserica ortodoxă rusă editează „Revista Patriarhiei din Moscova”, organ lunar, în care sînt publicate materiale oficiale: hotărîrile și dispozițiile patriarhului și ale sinodului, articole de teologie, de istorie a bisericii, predici și didahii, cronica vieții bisericesti etc. În afară de aceasta se editează

calendare bisericești, cărți de rugăciuni, îndrumare pentru preoți, cărți de cult etc. Publicațiile patriarhiei din Moscova se tipăresc în tipografiile de stat.

În afară de biserica ortodoxă rusă, pe teritoriul Uniunii Sovietice există biserica ortodoxă autocefală gruzină, în frunte cu un catolicos — patriarh — al întregii Gruzii.

CATOLICISMUL

Alături de ortodoxism și de protestantism, catolicismul este unul dintre principalele curente ale creștinismului.

Istoria bisericii catolice

Creștinismul, apărut acum aproape 2.000 de ani pe teritoriul vechiului Imperiu roman, a devenit încă din secolul al IV-lea religie de stat. În anul 330 capitala imperiului a fost mutată de la Roma la Constantinopol, iar în anul 395 imperiul a fost împărțit în Imperiul de răsărit și cel de apus. În secolul al V-lea, acesta din urmă a fost copleșit de triburi germanice și de alte triburi, iar pe teritoriul lui s-au constituit cu timpul un șir de state feudale. Toate aceste procese au influențat situația bisericii în Răsărit și în Apus.

În Răsărit, în Imperiul bizantin, biserica se afla într-o pronunțată dependență față de puterea imperială. Împăratul convoca sinoadele bisericești, confirma hotărârile lor, avea cuvântul decisiv în disputele teologice, în alegerea patriarhului și în numirea celorlalți înalți prelați ai bisericii.

În Apus, altul a fost istoricul bisericii. Acolo, episcopii din Roma au căpătat treptat tot mai multă importanță, la început ca episcopi ai capitalei imperiului, iar apoi ca episcopi care stăteau în fruntea întregii biserici apusene. Episcopii din Roma au câștigat de pe urma mutării capitalei la Constantinopol, deoarece acest fapt a contribuit la slăbirea dependenței lor față de puterea imperială. În miinile episcopilor din Roma s-au concentrat mari bogății.

Episcopul din Roma a preluat stringerea impozitelor, împrumutarea banilor împăraților, ajungând astfel să aibă nu numai o influență economică, dar și una politică.

Toate aceste împrejurări au contribuit la creșterea rolului episcopului de la Roma în cadrul bisericii. În perioada timpurie a istoriei bisericii, toți episcopii erau numiți papi (de la

grecescul *pappas* — „părinte”). O dată cu creșterea importanței episcopului de la Roma, titlul de „papă” a devenit un titlu aproape exclusiv al acestuia. (Patriarhul ortodox al Alexandriei poartă și în zilele noastre titlul de „papă și patriarh.”)

Mizând pe contradicțiile dintre diversele state feudale care se formau în Europa occidentală, cochetând când cu unii dintre cîrmuitorii acestor state, când cu alții, papii de la Roma și-au consolidat poziția. În condițiile fărîmării politice caracteristice Europei apusene în evul mediu, biserica catolică, condusă dintr-un centru unic — Roma —, s-a transformat cu timpul într-un mare centru internațional al lumii feudale.

Pe o mică parte a teritoriului Italiei de azi s-a constituit în anul 756 Statul papal, regiune bisericească de sine stătătoare. Regele francilor Pepin cel Scurt a dat papii, drept mulțumire pentru că-l ajutase să devină rege, orașul Roma și regiunea înconjurătoare. După cuvintele lui Marx, de atunci papa a început să se poarte ca un prinț mirean. Urmașii lui Pepin au extins posesiunile papale, păstrîndu-și însă puterea supremă asupra acestui teritoriu. De la sfîrșitul secolului al XIV-lea, palatul Vaticanului din Roma este reședința permanentă a papilor. Tot acolo este și reședința actualului cap al bisericii catolice, papa Ioan al XXIII-lea.

Ideea că papalitatea ar fi fost cu totul independentă față de conducătorii statelor din Europa medievală nu corespunde realității. În diferite momente papii au depins de regi franci, de împărații germani, de regii francezi (aproape în tot cursul secolului al XIV-lea papii au fost de fapt prizonieri ai regilor francezi la Avignon, în sudul Franței). E adevărat că, încă din prima perioadă, papii au avut pretenția de a deține puterea supremă nu numai în cadrul bisericii, ci și în societatea civilă, și au luptat cu tenacitate pentru ca episcopul din Roma să aibă o poziție dominantă față de autoritățile laice. Lupta pentru teocrația papală a atins o deosebită intensitate în secolele XI—XIII. Au fost momente când papalitatea a obținut succese importante, dar o dată cu întărirea monarhiilor feudale pretențiile teocratice ale papilor s-au năruit.

Pretențiile papilor din evul mediu de a exercita puterea supremă în cadrul bisericii și în societatea civilă i-au făcut să intre în conflict nu numai cu suveranii laici, dar și cu alți episcopi ai lumii creștine, în primul rînd cu cei din Răsărit.

Patriarhii din Constantinopol, care revendicau de asemenea întietatea în cadrul bisericii, se intitulau „ecumenici” și „preasfinți”. Lupta dintre ei și episcopii din Roma s-a terminat în 1054 prin separarea bisericilor. Pretextul folosit a fost faptul că papa Leon al IX-lea a cerut împăratului Bizanțului și patriarhului din Constantinopol, Mihail Cerularie, un teritoriu din sudul Italiei, care ar fi fost dăruit papii încă de împăratul Constantin. Legații papali veniți la Constantinopol pentru tratative, întâmpinând un refuz, au aruncat anatema asupra patriarhului și au părăsit capitala. Ca răspuns, împăratul Bizanțului a convocat un sinod bisericesc, care a aruncat la rîndul său anatema asupra legaților papali și a adus papii acuzația de erezie. Sinodul a hotărît să rupă orice legătură cu scaunul papal și cu biserica apuseană.

Divergențele dintre biserica răsăriteană și biserica apuseană, care au culminat cu separarea bisericilor, reflectau contradicțiile apărute ca urmare a particularităților dezvoltării feudalismului în Imperiul bizantin și în țările din Europa apuseană.

Biserica catolică a atins apogeul puterii sale în evul mediu în țările Europei apusene, cînd catolicismul a devenit ideologia dominantă a societății feudale. Biserica catolică era ea însăși pe atunci unul dintre cei mai mari proprietari funciari feudali și exploata fără cruțare mari mase de țărani iobagi. Ea consfințea prin religie orînduirea feudală, „ca orînduire statornicită de dumnezeu”. În secolele XI-XIII papalitatea a fost unul dintre principalii organizatori ai cruciadelor în Orient, în care erau interesate clasele dominante ale societății feudale și biserica însăși, care a reușit, grație acestor expediții, să-și consolideze poziția și să-și sporească bogățiile, și pînă atunci uriașe.

Timp de 1.000 de ani după separarea celor două biserici, papalitatea nu și-a precupețit forțele pentru a-și subordona (în special sub forma unirii) bisericile ortodoxe răsăritene. De acest fapt este legată și expansiunea papalității în țările slave, expansiune îndreptată în primul rînd împotriva Rusiei și care urmărea să introducă aici catolicismul nu atît prin mijloace pașnice, cît cu ajutorul războiului, bazîndu-se pe forțele externe ostile Rusiei. Papalitatea duce și în zilele noastre această politică, sub forme noi. Papalitatea a binecu-

vîntat cruciadele împotriva popoarelor slave. Sub pretextul răspîndirii catolicismului, ordinul cavalerilor teutoni a întreprins în secolul al XIII-lea, cu binecuvîntarea papilor Inocențiu al III-lea și Grigore al IX-lea, expediții prădalnice în Răsărit, cu scopul de a cucerii teritoriilor ruse și baltice. În anul 1242 cruciații au fost zdrobiți de Alexandr Nevski pe gheața lacului Ciud.

Biserica catolică a ajutat prin toate mijloacele pe feudații polonezi să înrobească pe țărani polonezi, precum și pe cei bieloruși și ucraineni. Cu aprobarea papii Clement al VIII-lea și a urmașilor lui, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, sub aparența unirii (bisericii catolice cu cea ortodoxă), pe teritoriile bielorusse și ucrainene a fost introdus cu forța catolicismul.

Papalitatea s-a manifestat ca dușman neîmpăcat al științei. Biserica a ars pe rugurile inchiziției instituite de papalitate reprezentanți de seamă ai științei și gîndirii sociale înaintate. Începînd de la jumătatea secolului al XVI-lea și pînă în zilele noastre, papalitatea editează „Indexuri” — liste cu cărțile a căror citire este interzisă catolicilor. În aceste „Indexuri” au fost și sînt incluse cele mai bune opere ale gîndirii omenesti, lucrări de știință, opere literare, precum și scrieri teologice, dacă ele se abat cît de cît de la concepția medievală a papalității despre lume.

Biserica catolică și papalitatea s-au sprijinit în activitatea lor pe forța tradiției religioase, pe ajutorul statului, pe puterea lor economică și politică, pe influența lor spirituală aproape neîngrădită. Dar chiar în perioada cînd papalitatea și biserica catolică se aflau la apogeul puterii, diferite pături ale societății au dus o luptă înverșunată împotriva lor.

Influența spirituală și politică a bisericii catolice a fost subminată, în primul rînd, de mișcările populare împotriva feudaților clerici și laici, mișcări care în evul mediu îmbrăcau de obicei forma ereziilor religioase. Cele mai puternice lovitură au fost date catolicismului, în secolele XV—XVI, de mișcarea husită din Cehia, iar ulterior de războiul țărănesc și de Reformă, care s-au desfășurat în Germania și în alte țări. Ca rezultat al Reformei, în secolul al XVI-lea s-au desprins de catolicism bisericile și multe comunități religioase din Anglia, din țările scandinave, dintr-o serie de state ger-

mane, din Elveția și dintr-o serie de alte țări, unde s-au constituit confesiuni protestante independente.

În alianță cu alte forțe reacționare, papalitatea a dus o luptă înverșunată împotriva Reformei, mișcărilor populare și gândirii progresiste. Totuși dictatura spirituală a bisericii catolice și a centrului ei — papalitatea — a fost subminată.

În secolul al XIX-lea, păstrând numeroase trăsături feudale, catolicismul devine, în țările dezvoltate sub raport industrial, o religie tot mai adaptată intereselor burgheziei, iar biserica catolică se subordonează capitalului. De acum înainte ea consfințește prin religie rânduielele capitaliste și exploatarea proletariatului, după cum în trecut consfințise rânduielele feudale și exploatarea iobăgistă a oamenilor muncii. Din acest moment, în întreaga activitate a bisericii și a papalității ocupă un loc important lupta împotriva socialismului științific. Pe măsură ce se întărește mișcarea muncitorească socialistă, burghezia folosește pe scară tot mai largă catolicismul în lupta contra acestei mișcări. În 1891 papa Leon al XIII-lea a publicat enciclica „Rerum novarum” („Despre lucruri noi”), îndreptată împotriva luptei de clasă a oamenilor muncii, împotriva socialismului. Pentru a scinda și a slăbi mișcarea muncitorească, papa a dat dispoziție bisericii să creeze organizații muncitorești catolice, bazate pe principiul „colaborării între clase” și pe renunțarea la lupta de clasă.

Procesul de subordonare totală a catolicismului față de capital s-a încheiat în epoca imperialismului. Organizațiile bisericii catolice, și în primul rând centrul ei conducător — Vaticanul —, acționează în epoca imperialismului ca dușmani înverșunați ai socialismului, ca apărători ai orinduirii capitaliste.

Particularitățile religiei catolice

În principalele probleme ale doctrinei, catolicismul nu se deosebește prea mult de ortodoxism. Ca și ortodoxismul, el predică credința în sfânta treime: Dumnezeu-tatăl, care a creat lumea; fiul său Iisus Hristos, care „a răscumpărat păcatele lumii”, și sfântul duh. Totodată catolicismul are particularități în domeniul doctrinei și al cultului, ca și în organizarea bisericească.

Catolicismul consideră drept izvor al doctrinei sale sfânta scriptură, adică Biblia, și sfânta „tradiție” (tradiția orală, ho-

tăririle conciliilor bisericești, mesajele papilor). Biserica catolică nu recunoaște drept canonică decât Biblia în limba latină, pe care majoritatea covârșitoare a credincioșilor n-o înțeleg. În evul mediu, papii și episcopii interziceau credincioșilor să citească Biblia. În prezent, biserica catolică cere ca Biblia și exegezele ei să nu fie publicate fără aprobarea cenzurii bisericești. Faptul că alături de Biblie este recunoscută drept izvor al doctrinei tradiția permite papalității să adapteze catolicismul la condițiile epocii respective, printre altele să introducă noi dogme.

Una dintre principalele deosebiri dintre catolicism și celelalte curente creștine o constituie învățătura despre supremația în biserică a pontifului de la Roma, papa. Catolicismul îl consideră drept „loctiitor al lui Hristos pe pământ” și „urmaș al apostolului Petru”. În catolicism, această teză reprezintă o dogmă, adică unul dintre principalele puncte ale doctrinei, obligatorie pentru toți credincioșii.

Pentru a-și justifica pretențiile la întâietatea față de toți episcopii bisericii creștine, episcopii din Roma (papii) au afirmat încă din secolul al IV-lea că ei sînt urmașii apostolului Petru, care ar fi fost primul episcop al Romei și căruia Hristos însuși, după afirmațiile lor, i-ar fi făgăduit primatul asupra întregii biserici. Pentru a-și întări pretențiile, papalitatea a plăsmuit o serie de documente.

Spre a dovedi că apostolul Petru a trăit și a propovăduit într-adevăr la Roma, în 1939, la indicația papei Pius al XI-lea, biserica catolică a inițiat săpături arheologice sub catedrala Sf. Petru cu scopul de a găsi mormîntul acestui apostol. Săpăturile au durat pînă în 1950. La sfîrșitul aceluși an, papa Pius al XII-lea, luînd cuvîntul în fața unor pelerini, a declarat că, în sfîrșit, a fost găsit mormîntul lui Petru. Dar, un an mai tîrziu, publicații catolice destinate unui cerc restrîns de cititori au anunțat că nu s-a găsit mormîntul lui Petru, ci „locul unde a fost el înmormîntat”. Știința istoriei a dovedit că, în tocmăi ca Iisus Hristos, apostolul Petru este un personaj legendar, care n-a existat niciodată, astfel că nu există nici „mormîntul” „apostolului Petru”. Cît despre afirmațiile clericilor catolici că încă de la începuturile bisericii creștine s-ar fi recunoscut primatul puterii episcopului din Roma, ele nu corespund faptelor istorice.

Dogma infailibilității papii O altă teză importantă a doctrinei catolice o constituie dogma „infailibilității” papii. Lupta pentru recunoașterea „infailibilității” papilor a fost dusă încă de la începutul evului mediu, dar nici ierarhii bisericii și nici suveranii laici n-au vrut s-o accepte. Abia în 1870, când puterea laică a papilor își trăia ultimele zile, un conciliu care se ținea la Vatican a proclamat, sub presiunea iezuiților, dogma „infailibilității” papilor.

Conform acestei dogme, atunci când papa vorbește de pe amvon ca părinte duhovnicesc al tuturor creștinilor, el este „infailibil” în chestiunile de credință și de morală. Interpretând însă această teză în sens literal, corect, orice cuvântare a papii trebuie considerată „infailibilă”, deoarece atunci când vorbește în public el ia întotdeauna cuvântul în calitate de cap al bisericii, de „păstor al tuturor creștinilor”. Așadar, dogma „infailibilității” papale înseamnă, de fapt, recunoașterea că întreaga activitate a papilor este „infailibilă”, căci aspectul religios al acestei activități nu poate fi separat de cel politic.

În trecut, scaunul papal a fost ocupat de oameni desfrânați, necinstiți, imorali. Și pe acești papi biserica catolică îi consideră infailibili. În literatura catolică contemporană se recunoaște că au fost și „papi răi”, dar se afirmă totodată că în chestiunile de credință nici acești papi n-au greșit, căci erau infailibili. Scriitorii catolici susțin că, indiferent dacă e un sfânt sau un păcătos, papa e „ferit de Dumnezeu” să inducă biserica în eroare în materie de credință. Biserica pretinde credincioșilor să creadă că și papii imorali transmiteau „adevărul dumnezeiesc” și erau infailibili.

În prezent se poate observa în catolicism o tendință de divinizare a persoanei papii. În 1954 papa Pius al XII-lea l-a canonizat, adică l-a proclamat „sfânt”, pe papa Pius al X-lea (decedat în 1914). Încă pe când era în viață, Pius al XII-lea (decedat în octombrie 1958) era prezentat de către presa catolică ca un om sfânt care avusese cinstea să-l vadă pe Hristos și să stea de vorbă cu el. În realitate, Pius al XII-lea n-a fost nici pe departe un om sfânt. Pe vremea când a deținut funcția de secretar de stat al Vaticanului, el a jucat un rol

important în încheierea concordatului dintre Vatican și guvernul fascist al Germaniei, iar pe scaunul papal s-a manifestat ca adversar neîmpăcat al comunismului și apărător al capitalismului.

Dogma purgatoriului și controversa despre filioque

Catolicismul susține că există nu numai raiul și iadul (ceea ce admite și ortodoxismul), dar și un „purgatoriu”, menit, după cum scriu autorii catolici, „să purifice sufletele insuficient de curate pentru a fi admise în rai”. De credința în purgatoriu sînt legate de asemenea învățătura despre „iertarea păcatelor” și comerțul cu „indulgențe” (certIFICATE de iertare a păcatelor). Potrivit acestei „teorii”, Hristos și „sfînții” au săvîrșit multe fapte bune și au acumulat o asemenea rezervă de „grație divină”, încît cu ea pot fi compensate (răscumpărate) păcatele tuturor oamenilor. De această rezervă dispun biserica și capul ei, papa, de la care poate fi cumpărată „iertarea” oricărui păcate, trecute și viitoare, adică în fond se poate primi din partea bisericii absolvirea de orice crime. Comerțul cu indulgențe a fost practicat pe scară foarte largă în evul mediu. Biserica catolică îl mai practică și azi.

Dogma catolică a purgatoriului reprezintă atît un mijloc de influențare a conștiinței credincioșilor, cît și o sursă de venituri pentru biserică. Semnificația e aceasta: o dată sufletul decedatului ajuns în purgatoriu, depinde de credincioși — de rudele și de prietenii mortului — ca sufletul acestuia să meargă în rai sau în iad; dacă se vor ruga și vor da bani bisericii, ei pot „salva sufletul” de chinurile iadului.

Una dintre primele probleme care au provocat divergențe între biserica din Răsărit și cea din Apus a fost aceea a „purcederii sfîntului duh” (așa-numita controversă despre filioque). Catolicismul susține că „sfîntul duh” purcede și „de la tatăl, și de la fiul”, pe cînd biserica ortodoxă consideră că acest „duh” purcede numai de la „tatăl”. Controversa absurdă dintre biserici în legătură cu „purcederea sfîntului duh” durează de multe secole.

Cultul Maicii Domnului

În catolicism a căpătat o mare amploare adorarea Maicii Domnului. În 1854 papa Pius al IX-lea a proclamat dogma imaculatei concepțiuni a fecioarei Maria. În 1950 papa Pius al XII-lea a proclamat dogma înălțării trupesti la ceruri

a fecioarei Maria; de atunci catolicul este obligat să creadă că mai întâi s-a înălțat la cer sufletul legendarei fecioare Maria, apoi trupul ei, iar în cer sufletul și trupul s-au unit.

Biserica catolică folosește pe scară largă adorarea Maicii Domnului pentru a-și extinde influența în rindurile femeilor. Ea afirmă că fecioara Maria este o „puternică apărătoare” a oamenilor în fața lui Dumnezeu; biserica îndeamnă pe femei să se roage fecioarei Maria ori de câte ori dă o nenorocire peste ele. În felul acesta ea caută să împiedice femeile muncitoare să participe la lupta comună a proletariatului pentru eliberarea sa, pentru o viață mai bună. Povestea „minunii de la Fatima” și a altor „aparitii ale Maicii Domnului”, organizate de clerici sau din ordinul lor, ne arată cum este folosit cultul Maicii Domnului pentru ațitarea fanatismului religios.

Povestea „minunii de la Fatima” este următoarea. După cum afirmă propaganda catolică, la Fatima (sat din apropierea Lisabonei, în Portugalia) Maica Domnului ar fi apărut în mai 1917 (și ulterior de câteva ori) în fața a trei fete de țărani, transmițându-le un „mesaj important”. După spusele clericilor catolici, ea și-ar fi exprimat dorința ca oamenii să se roage și să se ocupe de „convertirea păcătoșilor”. Dar principala dorință a lui Dumnezeu, a spus ea, este ca Rusia să fie „închinată inimii ei” (a Maicii Domnului) și convertită la catolicism; atunci va veni pacea pe pământ. „Minunea de la Fatima” are o orientare politică precisă și e folosită de biserica catolică în scopuri de propagandă antisovietică, pentru propagarea unei „cruciade” împotriva U.R.S.S.

Organizarea bisericii catolice

Organizarea bisericii catolice se distinge printr-o centralizare strictă, având un caracter monarhic și ierarhic. În fruntea bisericii catolice stă papa de la Roma. Lui îi sînt subordonați cardinalii, arhiepiscopii și episcopii, de care depinde clerul inferior. În catolicism, clerul constituie o castă închisă, avînd rolul de mijlocitor între oameni și Dumnezeu și dispunînd, potrivit doctrinei catolice, de o putere specială, supranaturală — „harul” —, necesar mîntuirii sufletului. Preoții catolici sînt obligați să trăiască în celibat, adică nu au voie să se căsătorească. Celibatul a fost introdus de papalitate în secolul al XI-lea și a avut drept scop să împiedice jefuirea uriașelor averi bisericesti de pe vremea aceea de

către preoții căsătorii și să contribuie la întărirea disciplinei bisericesti. Prin propovăduirea fățarnică a ascetismului, a renunțării la bunurile pămîntești, catolicismul încearcă să-i împace pe oamenii muncii cu sărăcia și mizeria la care sînt condamnate masele populare în capitalism. Clerul catolic n-a dus însă niciodată o viață ascetică.

Biserica catolică are un uriaș aparat de propagandă religioasă și politică. Armata clerului constituie osatura bisericii: în lume există circa 400.000 de preoți catolici, iar ordinele monahale numără peste 1.200.000 de membri (bărbați și femei). Ordinul cel mai influent și mai bogat, care participă activ la viața politică în interesul burgheziei reacționare, este cel al iezuiților, care numără 35.000 de membri. Cea mai mare organizație a lui se află în S.U.A. și numără peste 8.000 de oameni. Acest ordin a fost și a rămas dușmanul neîmpăcat a tot ce e progresist în lume, în special al comunismului, al U.R.S.S. și al tuturor țărilor socialiste. Iezuiții dețin posturile cheie în Vatican, în diplomația acestuia, în organele lui de propagandă și în aparatul lui diplomatic.

Numeroasele asociații laice de masă controlate de biserica catolică sînt grupate de obicei în organizații ale Acțiunii catolice. În Italia, de pildă, Acțiunea catolică grupează asociații de femei, tineri și tinere, studenți, oameni de știință, artiști etc. Organizațiile catolice de masă reprezintă reazemul bisericii, precum și al partidelor catolice („creștine”), care se află la putere în multe țări din Europa occidentală. În timpul campaniilor electorale, aceste organizații catolice fac propagandă împotriva candidaților partidelor comuniste și sprijină pe candidații partidelor burgheze susținuți de biserică. Bizuindu-se pe vasta rețea a organizațiilor sale, biserica catolică are posibilitatea să desfășoare o propagandă religioasă și politică în cele mai diferite părți ale populației — muncitori, meseriași, mica burghezie de la orașe, țărani, femei și tineri —, își trimite propagandiștii în țările coloniale, în armată etc. Numeroasele organizații filantropice catolice, create cu ajutorul capitaliștilor, pun pe mulți oameni săraci și oropsiți într-o situație de dependență față de biserică. Într-o serie de țări, biserica catolică exercită o influență hotărîtoare asupra învățămîntului, educînd tineretul, atît în școlile controlate de ea cît și în școlile de stat, în spiritul principiilor reacționare.

Vaticanul și politica lui

Statul papal, care a fost creat în secolul al VIII-lea, a existat peste 1.000 de ani. El a fost un stat feudal cu un regim teocratic reacționar. În cadrul procesului de unificare a Italiei, acest stat a fost lichidat în 1870. În urma acordului încheiat în 1929 de papa Pius al XI-lea cu guvernul fascist al lui Mussolini, a fost înființat din nou un mic stat papal: cetatea Vaticanului.

Vaticanul este un stătuleț situat pe o parte din teritoriul orașului Roma, capitala Italiei. Suprafața acestui stat este de 108 acri (44 ha), iar numărul total al supușilor săi se ridică la aproximativ 1.000 de oameni. Vaticanul dispune de o cale ferată în lungime de câteva sute de metri, legată de căile ferate italiene, are o centrală electrică, un post de radio, monedă și mărci poștale proprii, o școală elementară, forțe armate, o jandarmerie, precum și o închisoare de arest preventiv. Cîrmuitorul absolut al statului Vatican este papa, el fiind și capul bisericii catolice. Primul paragraf al legii fundamentale a acestui stat sună astfel: „Șeful suprem al bisericii, suveranul statului Vatican, deține puterea legislativă, executivă și judecătorească deplină”.

Statul pitic al Vaticanului joacă un rol însemnat în viața internațională, deoarece este centrul catolicismului, iar conducătorul său este capul bisericii catolice. Caracterul centralizat al organizării acestei biserici și tradiționala subordonare a clerului inferior față de cel superior și față de papă dau acestuia posibilitatea de a dicta clerului și credincioșilor din fiecare țară linia de comportare nu numai în problemele religioase, ci și în problemele politice. De aceea guvernele burgheze caută să-și asigure sprijinul Vaticanului, colaborează cu el, stabilesc relații diplomatice cu Vaticanul, încheie cu el tratate; astfel, guvernele burgheze folosesc religia în scopurile lor politice. La începutul primului război mondial, guvernul protestant al Angliei a stabilit relații diplomatice cu Vaticanul. Scurt timp după ce fasciștii au acaparat puterea în Italia, guvernul Mussolini a început să ducă cu Vaticanul tratative, care s-au încheiat în 1929 prin semnarea unei serii de acorduri (acordurile de la Lateran). Cîteva luni după ce a pus mîna pe putere în Germania, Hitler a încheiat în 1933 un acord (concordat) cu Vaticanul. La începutul celui de-al doilea război mondial, guvernul S.U.A. a tri-

mis la Vatican un reprezentant al său (considerat ca reprezentant personal al președintelui). În prezent, Vaticanul întreține relații diplomatice cu peste 60 de state, printre care și cu unele unde predomină alte religii decît cea creștină.

Activitatea Vaticanului reprezintă un exemplu concludent de folosire abuzivă a religiei în scopuri politice reacționare. Vaticanul privește cu simpatie și sprijină tot ce există mai reacționar și mai înapoiat pe lume, tot ce este ostil comunismului, democrației, progresului și luptei de eliberare a popoarelor.

Vaticanul s-a aflat și continuă să se afle în lagărul dușmanilor Statului sovietic. În martie 1917, reprezentantul guvernului țarist pe lângă Vatican, comunicînd la Petersburg impresia pe care a produs-o acolo revoluția burghezo-democratică rusă din februarie, scria că pe de o parte, Vaticanul speră că răsturnarea puterii țariste va permite o vastă propagare a catolicismului în Rusia, iar pe de altă parte se teme că revoluția va lua proporții și nu se va limita la răsturnarea țarismului.

Cînd în octombrie 1917 revoluția proletară a repurtat victoria în Rusia, Vaticanul și organizațiile clericale catolice din întreaga lume s-au aliat cu albgardiștii și cu intervenționiștii. Multă vreme după victoria Revoluției din Octombrie, guvernele albgardiste, care nu mai existau, au continuat să aibă un reprezentant diplomatic la Vatican.

Dușmănia față de comunism a determinat o serie de personalități din conducerea Vaticanului să participe activ la lupta pe care statele imperialiste o duc de peste 40 de ani împotriva primului stat proletar din lume. Vaticanul răspîndește informații false despre situația din U.R.S.S. și despre politica guvernului sovietic, duce sistematic o propagandă antisovietică, în special prin născociri despre pretinse „prigoane religioase” în U.R.S.S., urmărind prin aceasta să-i ridice pe credincioșii din țările burgheze împotriva U.R.S.S., precum și împotriva comuniștilor. Diplomația papală și diferite organizații ale Vaticanului au participat și participă direct la comploturile imperialiste împotriva Statului sovietic.

O politică ostilă Statului sovietic a dus cu tenacitate papa Pius al XII-lea (Eugenio Pacelli) (1939—1958), care încă înainte de a fi ales papă a exercitat o puternică influență asupra politicii Vaticanului, fiind una dintre personalitățile de seamă

ale acestuia. Ura împotriva comunismului a făcut din el un aliat al statelor fasciste înainte și în timpul celui de-al doilea război mondial, iar după înfrângerea fascismului un aliat al celor mai reacționare cercuri influente din S.U.A. și al revanșarzilor vest-germani.

Vaticanul și reprezentanții de frunte ai bisericii catolice au primit cu ostilitate victoria repurtată de oamenii muncii, după terminarea celui de-al doilea război mondial, într-o serie de țări din Europa și din Asia, precum și instaurarea orînduirii democrat-populare în aceste țări. Vaticanul și episcopatele catolice din multe țări au participat direct la toate comploturile imperialiștilor împotriva statelor socialiste. Se știe, de pildă, că în noiembrie 1956 cardinalul Mindszenty a luat parte activă la rebeliunea contrarevoluționară din Ungaria. Complotiștii aveau de gînd să-l numească pe Mindszenty șef al guvernului contrarevoluționar. Activitatea lui Mindszenty și a celorlalți complotiști a fost aprobată de Vatican.

Biserica catolică are organizații de misionari în țările coloniale. La timpul lor, ele au ajutat activ pe cotropitorii colonialiști să înrobească popoarele Asiei, Africii și Americii de Sud. Astăzi, în perioada prăbușirii sistemului colonial, cînd popoarele țărilor coloniale s-au ridicat la luptă pentru eliberare, misionarii luptă în noile condiții pentru menținerea pozițiilor imperialiștilor în țările Asiei și ale Africii.

Vaticanul acordă astăzi o deosebită atenție consolidării pozițiilor sale în Africa, unde numeroase popoare care s-au aflat vreme îndelungată în robia colonialiștilor europeni și americani își construiesc astăzi o viață independentă. Vaticanul și organizațiile catolice din țările Africii se erijează acum în prieteni ai acestor popoare, pe care le sperie cu „pericolul comunismului”, străduindu-se să mențină în noile condiții pozițiile imperialiștilor în aceste țări. Orientîndu-se spre cercurile locale reacționare, feudale și legate de imperialiști, Vaticanul tinde să creeze din mediul lor o ierarhie bisericească locală, contînd pe faptul că aceasta se va bucura de mai multă încredere din partea populației. De această politică este legată, de pildă, ridicarea în 1960 de către papa Ioan al XXIII-lea a episcopului negru din Tanganica la rangul de cardinal. Vaticanul se pronunță împotriva luptei revoluțio-

nare, de eliberare a popoarelor din Asia, Africa și America de Sud, ridică în slăvi așa-zisul rol civilizator al colonialiștilor, chemînd aceste popoare la colaborare cu imperialiștii.

Vaticanul s-a orientat întotdeauna spre cele mai puternice state cu regimuri politice reacționare. După primul război mondial, în ciuda divergențelor pe care le avea într-o serie de probleme cu guvernele fasciste din Italia și din Germania, Vaticanul a colaborat cu aceste guverne, deoarece spera că ele vor înăbuși mișcarea comunistă în țările respective și în întreaga Europă. După al doilea război mondial, Vaticanul a început să se orienteze spre cercurile imperialiste din S.U.A. și sprijină politica acestora. Totodată, în ultimii ani Vaticanul a început să susțină tot mai mult cercurile imperialiste revanșarde din R.F.G., în care vede o forță de șoc a imperialiștilor împotriva țărilor socialiste.

Deși în cuvîntările și articolele lor mulți episcopi catolici și reprezentanți ai Vaticanului vorbesc mereu despre pace, Vaticanul nu sprijină largă mișcare a partizanilor păcii. El nu a condamnat pe episcopii catolici germani, în frunte cu cardinalii Frings și Wendel, care au binecuvîntat politica de înarmare atomică a armatei vest-germane, de reînviere a militarismului german și care ațîță tendințele revanșarde.

Astăzi, la Vatican, în timpul papii Ioan al XXIII-lea, ca și pe timpul predecesorului său, papa Pius al XII-lea, atmosfera politică o creează cercurile cele mai ostile față de comunism și față de țările socialiste. De aici atitudinea cu totul negativă a Vaticanului și a înaltei ierarhii bisericești catolice din multe țări față de ideea coexistenței pașnice a statelor cu orînduirii sociale diferite. Episcopii din S.U.A., Franța și Austria, care au adoptat o poziție ostilă față de vizitele întreprinse în aceste țări în cursul anilor 1959 și 1960 de delegațiile guvernamentale sovietice în frunte cu N. S. Hrușciiov, au demonstrat în fața întregii lumi că resping această idee. Aceeași atitudine negativă au adoptat-o cercurile influente ale Vaticanului (cardinalul Ottaviani și alții) față de călătoria întreprinsă în 1960 de președintele Italiei, Gronchi, în U.R.S.S. Faptul că episcopii din diverse țări au adoptat absolut aceeași atitudine față de toate aceste evenimente dovedește că linia politică generală a Vaticanului este aceea a continuării „războiului rece”.

Al 37-lea congres internațional euharistic, care a avut loc în august 1960 la München (R.F.G.) și la care au participat numeroși cardinali și episcopi, precum și un legat papal, s-a transformat într-o demonstrație clericalistă războinică a țărilor membre ale N.A.T.O. împotriva comunismului și țărilor socialiste. E suficient să amintim că la acest congres „religios” au participat soldați și ofițeri ai armatei revanșarde vest-germane, precum și ai armatelor S.U.A., Angliei, Belgiei, Spaniei și altor țări, iar cardinalii și episcopii care au ținut predici (Wendel, Spellman și alții) au ațîțat ura față de țărilor socialiste și au binecuvîntat arma atomică.

Partidele catolice de guvernămînt Dintre organizațiile politice legate de biserica catolică fac parte partidele catolice — democrat-creștin, social-creștin și altele —, care după al doilea război mondial au devenit partide de guvernămînt în R.F. Germană, Italia, Belgia, Franța, Olanda, Luxemburg și în alte câteva țări.

În cei peste 10 ani de guvernare a acestor partide într-o serie de țări din Europa occidentală s-a văzut că ele apără cu credință dominația burgheziei. Nici unul dintre partidele creștine care au ajuns la cîrma țării nu a înfăptuit reforme sociale radicale în interesul oamenilor muncii. Cercuri influente ale acestor partide (din Italia, R.F. Germană, Franța) se pronunță pentru politica anticomunismului agresiv și a „războiului rece”. Partidul creștin-democrat condus de cancelarul Adenauer a instaurat în R.F. Germană un regim clerical-militarist. În R.F.G. a fost interzis partidul comunist și totodată s-a dat libertate de acțiune fasciștilor. Partidul catolic aflat la putere în R.F.G. reînvie militarismul german, încurajează pe revanșarzi și a împînzit aparatul de stat cu foști națiști, participanți activi la crimele regimului hitlerist.

Partidele catolice se bazează pe sprijinul bisericii catolice, iar într-o serie de cazuri și pe cel al bisericii protestante. În timpul campaniei electorale din septembrie 1957 din R.F. Germană, episcopatul catolic a dat publicității un apel prin care îi chema pe credincioși să voteze pe candidații „ale căror principii creștine sînt cunoscute”, adică pe candidații partidului creștin-democrat. Cu sprijinul bisericii catolice, care caută să-i convingă pe credincioși că așa-numitele partide „creștine” duc o politică „creștină” și apără „morală și religia”.

partidele burgheze reușesc să smulgă voturile credincioșilor, inclusiv voturi ale oamenilor muncii, deși politica partidelor respective este profund ostilă intereselor acestora.

În programele lor, partidele catolice declară că se bazează pe „principiile sociale ale bisericii”. Dar politica acestor partide, politică dusă exclusiv în interesul claselor exploatare, dovedește că „principiile” creștine de la care pornesc în activitatea lor partidele catolice nu pot constitui baza pentru construirea unei lumi noi, fără mizerie și robie, fără exploatare.

Ideologia catolicismului contemporan

Încă în 1879, papa Leon al XIII-lea a proclamat doctrina scolasticului obscurantist medieval Toma d'Aquino drept filozofia oficială a catolicismului. Sub forma neotomismului, catolicismul contemporan adaptează această doctrină medievală intereselor burgheziei, folosind-o în scopul idealizării evului mediu, al apărării capitalismului, pentru combaterea marxismului și a științei progresiste.

Ca orice altă religie, catolicismul propovăduiește o concepție antiștiințifică despre lume și despre societatea omenescă.

Timp de multe secole, biserica catolică, în frunte cu papalitatea, a prigonit știința, iar pe mulți dintre cei mai de seamă reprezentanți ai gândirii științifice înaintate i-a ars pe rug ca „eretici”. Papalitatea și biserica considerau că progresul științei ar fi un grav pericol pentru monopolul bisericii în domeniul vieții spirituale a societății. Dușmănia față de știință și de gîndirea socială înaintată, față de comunism caracterizează și catolicismul contemporan, cu toate că ideologii și conducătorii lui, nevoiți să țină seama de succesele științei, afirmă tot mai des că între știință și religie n-ar exista contradicții principiale. În realitate, la adăpostul declarațiilor despre necesitatea unei colaborări între religie și știință, biserica catolică încearcă să-și instituie controlul asupra științei. Teologii și filozofii ei denaturează și falsifică concluziile științei în favoarea credinței.

Afirmațiile reprezentanților bisericii catolice că n-ar exista contradicții între religie și știință sînt lipsite de orice temei, deoarece azi, ca și acum o mie de ani, catolicismul propovăduiește credința în forțe supranaturale, respinge legitatea

fenomenelor naturii, recunoaște posibilitatea „minunilor”, pretinde că lumea ar fi fost creată din nimic etc.

În prezent, biserica catolică și ideologii ei acordă deosebit de multă atenție problemelor sociologice, problemelor vieții sociale.

În numeroase enciclice papale, mai ales începînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, se încearcă în mod stăruitor să se demonstreze că orînduirea socială burgheză ar fi dată de Dumnezeu, că proprietatea privată, împărțirea societății în clase și inegalitatea de clasă ar fi de asemenea instituite de Dumnezeu și că de aceea lupta pentru o societate fără clase ar fi o luptă împotriva rînduielilor stabilite de Dumnezeu. Sociologia catolică este sociologie burgheză îmbrăcată în haină religioasă. În cuvîntările și scrierile lor, reprezentanții bisericii își permit uneori să critice capitalismul, mizînd mai ales pe ura profundă a oamenilor muncii față de dominația capitalului. Dar teologii și sociologii catolici declară în același timp că, în sine, capitalismul nu e rău, că trebuie doar înlăturate și îndreptate „lipsurile” sale pentru ca totul să meargă bine. „Criticile” aduse capitalismului de reprezentanții bisericii catolice nu sînt altceva decît demagogie socială. Doctrina catolică despre societate apără capitalismul și este pe de-a-ntregul îndreptată împotriva comunismului.

În țările burgheze, vîrfurile bisericii catolice — papa, cardinalii, episcopii — au strîns legături cu lumea capitalistă. Biserica catolică, cu centrul ei — Vaticanul — și cu numeroasele sale organizații, posedă mari capitaluri și proprietăți funciare. Acest fapt leagă și mai strîns biserica catolică și vîrfurile ei de lumea capitalistă.

În țările burgheze, Vaticanul și biserica catolică sînt promotorii propagandei anticomuniste a burgheziei. Prelații catolici încearcă să-i convingă pe oamenii muncii catolici să nu-i sprijine pe comuniști. Spre a-i instiga pe credincioși împotriva comuniștilor, papa Pius al XII-lea a emis în 1949 un decret de excomunicare a tuturor aceluia care-i sprijină pe comuniști, citesc ziare comuniste și votează la alegeri pentru candidații comuniști.

Actualul papă, Ioan al XXIII-lea (ales în octombrie 1958), a aprobat la 2 aprilie 1959 un nou decret anticomunist cu pri-

vire la excomunicarea aceluia care, deși nu resping bazele religiei catolice și chiar se intitulează creștini, colaborează de fapt cu comuniștii și-i sprijină prin acțiunile lor. Prin aceasta, ca și prin atacurile sale împotriva comunismului și țărilor socialiste, el a demonstrat că anticomunismul rămîne principala orientare a politicii papale.

Biserica catolică nu se limitează la propagandă și la predici anticomuniste. Pentru a-i abate pe muncitori de la lupta de clasă, ea a căutat cu deosebită tenacitate, chiar de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, să provoace o sciziune a mișcării muncitorești pe criterii religioase și, în acest scop, a început să înființeze organizații muncitorești catolice și sindicate creștine, avînd la bază principiul colaborării dintre muncă și capital. Dar, cu tot sprijinul acordat de biserică și de patroni, sindicatele creștine au atras în rîndurile lor numai o parte relativ neînsemnată a muncitorilor. Confederația internațională a sindicatelor creștine, care grupează sindicatele creștine din Franța, Italia, Belgia, Olanda, R.F. Germană, Spania și alte cîteva țări, nu are mai mult de 3.000.000 de membri.

Biserica catolică se străduiește, sub diferite forme, să pătrundă în rîndurile clasei muncitoare, înființează în acest scop organizații speciale și pregătește cadre speciale. Acest lucru nu este dictat de simpatiile pe care le-ar resimți vîrfurile bisericești și ale Vaticanului pentru clasa muncitoare, ci de teama față de influența crescîndă a ideilor comuniste.

Adresîndu-se maselor, biserica catolică afirmă că ea ar fi „biserica săracilor” și „prietena muncitorilor”. Pînă nu de mult, ea avea o atitudine ostilă față de sărbătoarea proletară a zilei de 1 Mai. În 1955 papa Pius al XII-lea a proclamat în ziua de 1 Mai drept sărbătoare religioasă a „dulgherului Iosif” și i-a îndemnat pe muncitorii catolici să prăznuiască această zi, dar nu ca sărbătoare proletară de luptă și nu împreună cu toți muncitorii, ci la biserică, prin rugăciuni.

Adesea, biserica catolică se pretinde în mod demagogic a fi a „treia” forță, susținînd că nu ar fi nici pentru capitalism, nici pentru comunism, ci că ar indica omenirii o altă cale, a „treia”, de rezolvare a problemelor care stau în fața acesteia. În realitate, biserica catolică este un reazem de nădejde al capitalismului. Din punct de vedere ideologic, poziția unei a „treia forțe” îi apropie pe clericii catolici de socialiștii de

dreapta, care susțin și ei că ar fi adepți ai unei a „treia căi”. Într-o serie de țări, socialiștii de dreapta colaborează pe plan politic cu clericii catolici și cu militanții partidelor catolice și se apropie de ei sub raport ideologic.

Lupta comuniștilor pentru unitatea oamenilor muncii

Potrivit datelor (vădit exagerate) ale statisticii bisericești, în lume există azi circa 500.000.000 de catolici.

În Europa, catolicismul este mai răspândit în Italia, Spania, Portugalia, Franța, Republica Federală Germană și Belgia. Catolicismul este foarte răspândit în țările Americii de Sud, iar în S.U.A. reprezintă o biserică cu mare influență politică, dispunând nu numai de o puternică organizație, dar și de o avere considerabilă. Dintre țările de democrație populară, catolicismul este răspândit în Polonia, în Cehoslovacia (mai ales în Slovacia) și în Ungaria. În U.R.S.S., catolicismul are adepți în Lituania (în Lituania burgheză catolicismul era religie de stat), în regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei, precum și, într-o oarecare măsură, în Letonia.

Adepții catolicismului nu constituie o masă unitară de oameni, solidară în toate problemele. Majoritatea catolicilor sînt oameni ai muncii (muncitori, țărani, funcționari, intelectuali). Dar, printre catolici sînt și burghezi, capitaliști, fabricanți, funcționari superiori din aparatul de stat etc. Deși în minoritate, aceștia exercită o influență hotărîtoare asupra activității bisericii catolice și a organizațiilor ei. Primul și al doilea grup nu au nici un fel de interese de clasă comune. Faptul că papalitatea și cercurile conducătoare ale bisericii catolice și-au legat soarta de lumea capitalului și au o atitudine ostilă față de mișcările progresiste din zilele noastre, față de comunism și de țările socialiste nemulțumește nu numai pe muncitorii catolici, dar și pe unii militanți ai mișcării catolice.

După al doilea război mondial au apărut într-o serie de țări grupuri de „catolici de stînga”, care, deși respectau întru totul dogma catolică, cereau ca în problemele vieții sociale biserica catolică să se apropie de cercurile democratice ale societății, ca biserica și papalitatea să sprijine lupta pentru pace. Vaticanul a prigonit și continuă să prigonească pe militanții catolici care susțin asemenea concepții. Cu toate

acestea, există printre catolici oameni care nu sînt de acord cu politica dusă de papalitate. Numărul lor e destul de mare în țările burgheze, dar și mai mare în țările de democrație populară, unde cercuri catolice influente, rămîind credincioase papalității în problemele doctrinei religioase, nu consideră însă obligatorii directivele ei în problemele politice și în ceea ce privește atitudinea față de statul democrat-popular.

Într-o serie de cazuri, ca răspuns la politica reacționară a bisericii catolice, muncitorii se retrag din organizațiile religioase. Din materialele publicate în presă reiese că în Franța, de pildă, se observă o masivă îndepărtare a muncitorilor de religie. Astfel, numai 15—30% din locuitorii orașelor franceze merg la biserică și îndeplinesc riturile religioase. Indiferența față de religie și îndepărtarea de biserică pot fi observate și în Italia, în Spania, ca și într-o serie de alte țări.

În U.R.S.S., reprezentanții cercurilor conducătoare ale bisericii catolice recunosc drept obligatorie pentru ei autoritatea religioasă a papii, dar după terminarea celui de-al doilea război mondial ei au făcut în repetate rînduri declarații de loialitate față de orînduirea socială sovietică.

Comuniștii nu i-au privit niciodată și nu-i privesc nici azi pe catolici drept o „masă reacționară unică”. Comuniștii consideră că ideologia catolicismului este antiștiințifică și reacționară, că politica dusă de organizațiile conducătoare ale bisericii catolice, în frunte cu Vaticanul, slujește interesele burgheziei imperialiste și este contrară intereselor oamenilor muncii. În ce-i privește însă pe oamenii muncii catolici, comuniștii îi consideră deopotrivă ca pe toți ceilalți oameni ai muncii, indiferent de concepțiile lor religioase, drept frați de muncă și de luptă. Majoritatea covârșitoare a catolicilor sînt oameni ai muncii. Ca toți oamenii muncii, ei au tot interesul să nu fie război, să nu fie șomaj și să nu existe exploatarea omului de către om; ei au tot interesul ca în societate să învingă o orînduire dreaptă. Or, această orînduire este numai comunismul. Dezvăluind esența reacționară a ideologiei catolice și spunînd adevărul despre politica antipopulară a Vaticanului și a principalelor organizații catolice, comuniștii întind totodată oamenilor muncii catolici mîna în vederea luptei comune pentru pace, pentru o viață mai bună.

PROTESTANTISMUL

Protestantismul reprezintă un ansamblu de diferite biserici și organizații creștine de sine stătătoare care, direct sau indirect, își trag obârșia de la Reformă — mișcare anticatolică care a avut loc în Europa în secolul al XVI-lea și îndărătul căreia se ascundea prima încercare de înfăptuire a revoluției burgheze.

Reforma și apariția protestantismului Reforma a fost precedată de o serie întreagă de evenimente. În tot cursul evoluției medii se constată o opoziție revoluționară față de feudalismul maselor populare și a burgheziei care se forma, opoziție care se manifestă când sub formă de misticism, când de erezii, când de răscoale armate. Mișcarea anticatolică husită, în frunte cu Jan Hus (1369—1415), precum și mișcarea de eliberare națională anticatolică și antifeudală a taboriților, condusă de Jan Ziska, discipol al lui Hus, au constituit un fel de repetiție generală a Reformei. În epoca Reformei propriu-zise, multe teze enunțate de Hus au fost adoptate fățiș de Martin Luther, iar mișcarea anabaptiștilor a reprezentat o continuare a mișcării populare a taboriților.

În Reformă au existat de la început două aripi: cea burgheză și cea țărănească-plebea. De aceea se vorbește de o Reformă burgheză și de una populară. În perioada Reformei, lupta forțelor revoluționare împotriva feudalismului și catolicismului a fost însoțită de o luptă internă ce se dădea în rîndurile opoziției între tabăra burgheză și cea țărănească-plebea; în mai multe rînduri tabăra burgheză a căzut la înțelegere cu feudalismul pe seama poporului, iar într-o serie de cazuri Reforma și ideile ei au fost folosite de feudali în interesul lor.

Martin Luther a fost unul dintre inspiratorii reprimării singeroase a mării răscoale țărănești din Germania (1524—1525); el a contribuit de asemenea la zdrobirea Reformei populare a anabaptiștilor. În pamfletul „Cu privire la cele 12 teze”, publicat la începutul războiului țărănesc, el a declarat că revendicările țăranilor sînt sugerate de diavol. În pamfletul „Împotriva bandelor asazine și prădalnice ale țăranilor”, el îndemna la nimicirea necruțătoare a răsculaților. Prima scriere religioasă a unui alt întemeietor al Refor-

mei, Calvin, a fost îndreptată împotriva anabaptiștilor, iar nu împotriva bisericii catolice. Calvin l-a ars pe rug pe savantul spaniol Servet, care se alăturase anabaptiștilor și aderase la doctrina protestantă raționalistă cunoscută sub denumirea de unitarism sau socianism.

Reforma nu se ridica împotriva bisericii și religiei ca atare, ci împotriva bisericii catolice, feudale, opunîndu-i o biserică nouă, adaptată intereselor burgheziei. Faptul că pînă și atunci partidele aflate în luptă își apărau interesele invocînd textul sfintei scripturi se explică prin lipsa de maturitate a conștiinței sociale din acea vreme, prin puterea religiei, care în secolul al XVI-lea și parțial în secolul al XVII-lea continua să fie forma predominantă a conștiinței sociale. Cultura laică a Renașterii nu a exercitat o influență prea puternică, religia rămînînd concepția despre lume a majorității oamenilor. Stindardul revoluționar al epocii a devenit „evanghelia pură”, „adevăratul cuvînt al domnului”, care trebuia purificat de denaturările făcute cu rea-credință de către catolicism. Conducătorii Reformei au tradus sfînta scriptură în limbile diferitelor popoare, Biblia devenind pentru prima oară accesibilă maselor largi populare¹, care n-au întîrziat să vadă în unele dintre tezele ei justificarea luptei lor pentru egalitate socială.

Cînd facem distincție între Reforma populară și cea burgheză, trebuie să avem în vedere că Reforma burgheză căuta prin toate mijloacele să restabilească în popor influența religiei — influență zdruncinată de metodele cinice ale catolicismului —, să exalteze credința și să reducă importanța rațiunii. „Credința — declara Luther — are meritul că sucește gîtul rațiunii și sugrumă fiara, care altfel ar putea înăbuși întreaga lume, cu toate creaturile ei”. „Rațiunea — spunea Luther — este prima țîrfă a diavolului”; de aceea, „renunțînd la rațiune, aducem lui Dumnezeu cea mai plăcută jertfă care îi poate fi adusă”. Protestantismul burghez sublinia slăbiciunea omului față de natură, căuta să-l convingă că este condamnat la chinuri veșnice. Reforma populară însă urmărea progresul social; masele populare înțelegeau Reforma nu atît ca reformă religioasă, cît socială, ca înfăptuire a aceluia „drept

¹ În ce măsură Biblia era ascunsă poporului ne-o arată chiar și faptul că M. Luther a văzut-o pentru prima dată abia la vîrsta de 20 de ani. — Nota red.

dumnezeiesc" despre care citeau în Biblie și care își avea obârșia în creștinismul primitiv. Adesea Reforma populară nu îmbrăca decât haina religiei, îndărătul ei ascunzându-se idei raționaliste și chiar ateiste.

În Europa, protestantismul este răspândit în special în Germania, Elveția, Danemarca, Suedia, Norvegia, Finlanda, Anglia, Olanda, Cehia, Ungaria. Din secolul al XVII-lea începe răspândirea protestantismului în coloniile din America de Nord ale țărilor europene, unde s-au refugiat pentru a scăpa de persecuții reprezentanți ai celor mai variate curente ale protestantismului. Cu timpul, protestantismul s-a extins și în alte colonii.

Principalele particularități ale protestantismului

În conformitate cu principiile de bază ale Reformei, Biblia era considerată drept unicul izvor al revelației divine și se nega necesitatea unor mijlocitori speciali între Dumnezeu și oameni, cum ar fi clerul, biserica catolică, papa. În protestantism, clerul nu mai e socotit a avea harul pe care i-l atribuie catolicismul și ortodoxismul. Protestantismul a desființat împărțirea oamenilor în mireni și slujitori ai altarului, înzestrați cu o putere mistică deosebită. Potrivit doctrinei protestante, omul e mintuit exclusiv prin credința sa în răscumpărarea păcatelor de către Hristos. Mîntuirea omului depinde numai de credința sa personală, individuală, iar nu de biserică. Principiul mîntuirii prin credință însemna totodată negarea majorității riturilor catolice: închinarea la icoane, la moaște sfinte, la fecioara Maria și la alți mijlocitori între Dumnezeu și oameni. Laicizarea religiei și-a găsit expresia în faptul că protestantismul neagă celibatul clerului, călugăria și mănăstirile, condamnă izolarea de lume și recomandă credinciosului să-și caute mîntuirea pe calea activității practice, pămîntești (potrivit calvinismului, succesul în afaceri era considerat un indiciu că omul respectiv a fost predestinat de Dumnezeu mîntuirii). Protestantismul nu recunoaște infailibilitatea bisericii catolice, nu o consideră atotmîntuitoare, respinge supremația papii, purgatoriul, învățătura despre faptele bune, postul, obligativitatea mersului la biserică, îndeplinirea riturilor, majoritatea tainelor (cinci din șapte: ungerea cu mir, cununia — ca taină —, hirotonisirea, maslul,

iertarea păcatelor); protestantismul neagă de asemenea tot ce nu e biblic în simbolistica catolicismului. Protestantismul acceptă numai taina botezului și taina împărtășaniei; el extinde împărtășania cu pâine și vin asupra tuturor credincioșilor, pe cînd în biserica catolică se împărtășește cu vin numai clerul.

Teza potrivit căreia în religie principalul nu constă în îndeplinirea orbească a riturilor, ci în credința personală era o consecință a individualismului burghez în curs de formare, considerîndu-se că mîntuirea credinciosului este o chestiune care depinde de el însuși. Protestantismul a creat o biserică necostisitoare, ceea ce corespundea cerințelor burgheziei din epoca acumulării primitive a capitalului. Protestantismul a pregătit subordonarea bisericii față de statul burghez, deși în calvinismul inițial exista tendința spre crearea unei teocrații.

LUTERANISMUL

Luteranismul este una dintre primele forme ale protestantismului, iar biserica luterană din Germania este străbuna tuturor bisericilor protestante. În Germania, Reforma a luat caracterul unei vaste mișcări a întregului popor și a constituit imboldul pentru luptele de clasă din 1522—1525. Ea a început cu acțiunea întreprinsă la Wittenberg de călugărul Martin Luther (1483—1546), pînă atunci profesor de teologie. La 31 octombrie 1517 el a luat atitudine fățișă împotriva Romei, afișînd pe ușa bisericii din Wittenberg 95 de teze îndreptate împotriva indulgențelor și altor abuzuri ale bisericii catolice. Luther se trăgea din familia unui miner din Turingia, devenit burghez înstărit. Părinții lui Luther, pentru vremea lor oameni culți și foarte evlavioși, l-au crescut pe Martin după principiile religiei. În 1501 Luther s-a înscris la Universitatea din Erfurt, unde cîțva timp s-a apropiat de cercul umanistilor. După ce obține în 1505 titlul de magistrul în teologie, el intră într-o mănăstire de călugări augustini. Din 1507 este profesor la Universitatea din Wittenberg. Concepțiile sale religioase s-au cristalizat în

M. Luther, întemeietorul luteranismului

1513—1514. La baza lor el a pus teza „îndreptării prin credință” din Epistola sfântului apostol Pavel către romani („...Omul se îndreptează prin credință, fără faptele legii”, cap. III, vers. 28). Ulterior, în traducerea germană a Bibliei făcută de el, Luther a comis un fals, adăugând cuvântul „exclusiv”, astfel încît teza lui Pavel a căpătat forma: „Omul se îndreptează exclusiv prin credință...”

Luther nu era primul care luase atitudine împotriva indulgențelor. Înaintea lui se pronunțaseră contra indulgențelor John Wiclif, Jan Hus și, la timpul lui, Erasm din Rotterdam și alți umaniști. Luther însă nu a făcut altceva decît să rețușeze doctrina catolică a grației divine, potrivit căreia faptele lui Hristos, ale apostolilor și ale sfinților ar fi acumulat har, pe care biserica îl poate distribui păcătoșilor în schimbul unei sume de bani pentru răscumpărarea păcatelor lor. El susținea că îndurarea divină nu constă în dăruirea de-a gata a absolvirii de către Dumnezeu prin intermediul bisericii, ci în dăruirea credinței cu ajutorul căreia omul să dobîndească singur mîntuirea. Principalul sens al tezei lui Luther cu privire la „îndreptarea prin credință” constă în negarea rolului dominant al bisericii și clerului, care constituie starea întii în feudalism. Aceste teze au fost apoi dezvoltate de Luther în cursul luptei împotriva bisericii catolice. În vara anului 1519, Luther a avut o dispută cu catolicul Eck, în cursul căreia a declarat că în învățătura lui Hus există teze cu adevărat creștine. În 1520 Luther a chemat la luptă armată împotriva catolicismului. La 21 octombrie 1520 Luther a fost excomunicat. La 10 decembrie 1520 el a ars bula papală de excomunicare în curtea Universității din Wittenberg, în prezența studenților. Chemat în 1521 de către Carol Quintul în fața dietei de la Worms, Luther refuză să-și retracteze învățătura. Edictul de la Worms din 1521 l-a pus pe Luther și pe adepții săi în afara legii. Împăratul a interzis practicarea luteranismului și a ordonat arderea cărților lui Luther, chemînd pe toți cetățenii să prigonească noua învățătură. Soarta ulterioară a lui Luther s-ar fi deosebit foarte puțin de cea a lui Jan Hus, ars pe rug de către catolici, dacă el n-ar fi fost susținut de opoziția prinților împotriva catolicismului și împăratului sfântului Imperiu roman. Prințul elector al Saxoniei l-a luat pe Luther sub pro-

tecția sa. S-a format un lagăr al opoziției, alcătuit din prinți și reprezentanți ai orașelor. În lupta de clasă ce se dădea pe vremea aceea, Luther și-a legat soarta nu de mișcarea revoluționară a maselor țărănești-plebee, ci de Reforma burgheză moderată, care căuta să obțină protecția prinților. În cele din urmă, Reforma luterană a devenit o unealtă a absolutismului princiar și un mijloc de secularizare a domeniilor bisericești în favoarea prinților.

Organizarea luteranismului și lupta lui împotriva catolicismului

În vara anului 1526, la prima dietă din Speyer, prinții luterani au obținut adoptarea hotărîrii ca fiecare prinț să aibă dreptul de a decide ce religie să practice supușii de pe teritoriul său. În 1529 a doua dietă din Speyer a abrogat hotărîrea primei diete. Cinci prinți luterani și reprezentanții cîtorva orașe imperiale au protestat împotriva acestei decizii. Protestul lor a intrat în istorie, deoarece de la el provine termenul de „protestantism”, care cu timpul a început să fie aplicat tuturor bisericilor creștine legate prin origine și doctrină de Reformă.

Pentru a încerca o împăcare a catolicilor și luteranilor, împăratul a convocat în 1530 dieta de la Augsburg. Protestanților li s-a cerut să-și formuleze concepțiile. Astfel a apărut prima carte conținînd crezul luteran, „Confesiunea de la Augsburg”, al cărei părinte ideologic a fost Luther (acesta nu a putut participa la dietă, fiind excomunicat și pus în afara legii). Autorul ei efectiv este însă Melancton. O dată cu teza că prințul și nu papa este șeful bisericii, această carte a mai stabilit latura rituală și cea exterioară a luteranismului. După respingerea „Confesiunii de la Augsburg” de către catolici, Melancton a scris, ca răspuns la criticile acestora, „Apologia confesiunii de la Augsburg”, al doilea document care stă la baza crezului luteran.

În 1531 luteranii au organizat o alianță militară: Liga de la Schmalkalden. Războiul acesteia împotriva lui Carol Quintul s-a încheiat în 1555 prin pacea de la Augsburg. În baza tratatului de pace, luteranismul a devenit în Germania un cult egal în drepturi cu catolicismul, după principiul: „A cui e țara, a aceuia e și religia”, adică prințul putea alege între religia luterană și cea romano-catolică, iar religia adoptată de el trebuia adoptată și de toți supușii săi.

Cărțile care expuneau crezul luteran au fost „Marele” și „Micul” catehism al lui Luther, „Formula concordiei” (1577) etc. Culegerea tuturor cărților luterane de doctrină poartă denumirea de „Cartea concordiei”.

Particularitățile bisericii luterane

Prin însăși denumirea ei, biserica evanghelică luterană subliniază că ea se călăuzește după evangheliile și nu acceptă nimic care nu-și găsește o confirmare explicită în scrierile evanghelice și apostolice. Biserica este definită ca adunare a tuturor credincioșilor unde evanghelia este just propovăduită, iar tainele sînt săvîrșite așa cum trebuie. Biserica luterană este considerată „văzută” și „nevăzută”; ea este „văzută” întrucît există pretutindeni unde tainele sînt just săvîrșite și evanghelia corect propovăduită și este „nevăzută” deoarece credința din inima oamenilor este invizibilă și cunoscută numai de Dumnezeu. În luteranismul contemporan există divergențe în această problemă: unii luterani subliniază caracterul „văzut” al bisericii, alții pe cel „nevăzut”.

Spre deosebire de principiul ierarhic de organizare a bisericii, luteranismul a formulat principiul democratic. „Cel ales de obște — scria Luther — va fi un păstor adevărat, întocmai ca și cum ar fi fost hirotonisit de toți episcopii și papii”. Spre deosebire de biserica catolică, cea luterană nu este centralizată; în lume există o serie de biserici luterane independente. Nucleul de bază al bisericii este comunitatea bisericească, sau congregația — adunarea credincioșilor din parohia respectivă —, administrată de un consiliu bisericesc, în frunte cu un pastor numit de congregație, dar pe care aceasta nu-l poate revoca. Consiliul bisericesc este alcătuit din mireni aleși de enoriași.

Drepturile comunității sînt limitate. Ea este subordonată aproape total organizațiilor bisericești superioare, care, la rîndul lor (în țările scandinave, de pildă, și astăzi), sînt subordonate autorităților laice.

Principiile fundamentale ale dogmei și cultului

Luteranismul pune accentul pe mitul care susține că toți oamenii sînt păcătoși. Potrivit doctrinei sale, oamenii nu pot obține prin forțele, meritele sau faptele lor iertarea pretinselor păcate săvîrșite față de Dumnezeu și nu se pot îndrepta decît grație îndurării lui Hristos,

prin „harul credinței”. Oamenii ca atare nu sînt capabili decît de rele; tot ce e bun în ei se datorează lui Dumnezeu. Luteranii neagă însă „predestinarea absolută” pe care o susțin calvinistii. În luteranismul contemporan există divergențe în problema naturii păcătoase a omului: luteranii liberali neagă ideea că păcatul ar fi un atribut inevitabil și general al omului, pe cînd cei ortodocși pun accentul tocmai pe această latură a doctrinei, folosind-o pentru combaterea ideologiei umaniste, progresiste.

Dintre taine nu sînt recunoscute decît botezul și împărțania, luteranii interpretînd însă împărțania (euharistia) într-un mod cu totul aparte. Deși neagă învățătura catolică (și ortodoxă) că în împărțanie piinea și vinul s-ar transforma în trupul și sîngele lui Hristos, luteranismul recunoaște totuși, spre deosebire de zwinglism și calvinism, prezența reală a trupului și sîngelui lui Hristos în momentul împărțaniei. „Formula concordiei” vorbește despre „misterioasa unire a trupului și piinii în forma lor proprie”, iar „Confesiunea de la Augsburg” spune: „Adevăratul trup și sînge al lui Hristos sînt cu adevărat prezente în împărțanie sub formă de piine și de vin; ele sînt împărțite și primite”.

Dat fiind că luteranismul nu recunoaște cununia drept taină, ca și protestantismul în general, el admite divorțul și recăsătorirea.

Ritualul luteran a fost creat ținîndu-se seama de dorința burgheziei de a avea o „biserică necostisitoare”: au fost sulate primatul cultului catolic, ca și închinarea la icoane și la moaște, menținîndu-se numai imaginea crucii, altarul și vestimentele preoțești simple. În locul liturghiei a fost introdusă predica; imnurile religioase ocupă un loc important în slujba religioasă, care e oficiată în limba maternă.

Starea actuală a luteranismului

Prima încercare de unire organizatorică a luteranismului pe scară internațională s-a făcut în 1923, cînd a fost creată (la Eisenach, Germania) Convenția luterană mondială, reprezentînd 147 de delegații din 22 de țări. După două congrese — de la Copenhaga (1929) și Paris (1935) — Convenția a fost reorganizată în 1947 și transformată în Federația lute-

rană mondială, care grupează în prezent bisericile luterane din 28 de țări, numărând 51.000.000 de aderenți. Biserici luterane există în peste 60 de țări, iar numărul total al luteranilor este de aproximativ 70.000.000. Luteranismul este cel mai important curent protestant. Țările în care luteranismul este cel mai răspândit sînt Germania (40.000.000 de luterani), S.U.A. (19 biserici luterane independente, cu 8.400.000 de enoriași), Suedia (7.000.000), Danemarca (4.300.000), Finlanda (4.000.000) și Norvegia (3.400.000).

ANABAPTISMUL

La începutul secolului al XVI-lea, Reforma populară a fost reprezentată de către secta protestantă a anabaptilștilor, care a luat ființă printre meseriașii din orașul german Zwickau. Anabaptilștii cereau ca botezul să se facă atunci cînd omul ajunge la maturitate, deoarece copiii nu sînt în stare să-și ia răspunderea pe care o implică taina botezului. Sub influența lui Thomas Mûnzer (1490—1525), anabaptilștul a ieșit din cercul îngust al ideilor sectare și a desfășurat o vastă propagandă pentru Reformă în înțelesul pe care i-l dădea poporul; cu alte cuvinte, anabaptilștii considerau că sarcina Reformei nu este de a stabili o nouă dogmă religioasă, ci de a proclama o apropiată revoluție social-economică, care trebuia să fie săvîrșită de masa țărănilor și a sărăcimii de la orașe.

Fiu de țaran care, datorită capacității și sîrguinții sale, a obținut titlul de doctor în teologie, Thomas Mûnzer cerea ca în Germania întreaga putere să treacă, pe calea răscoalei, în mîna poporului, să fie introduse egalitatea socială și comunitatea averilor. El a criticat cu asprime rînduiriile existente. „Priviți — spunea Mûnzer —, cei care practică hoția, tîlhăria și cămătăria sînt în primul rînd principii și nobili; ei își asumă dreptul de proprietate asupra tuturor ființelor, a peștilor din apă, a păsărilor din aer și a tuturor roadelor pămîntului. Și apoi mai cutează să predice săracilor porunca: «Să nu furi», cînd ei înșiși iau de unde pot, il jupoaie și-l storc pe țaran și pe meseriaș. Dar dacă un om simplu își însușește

un lucru de nimic este spînzurat, și la toate acestea «doctorul mincinos» (Luther) nu găsește altceva de spus decît: «amin».

Mûnzer a zugrăvit cu multă însuflețire în fața țărănilor răsculați din regiunea Saxonia-Turingia, adunați în tabăra de la Frankhausen, tabloul grandios al „împărăției lui Dumnezeu pe pămînt”. F. Engels a calificat învățătura lui Mûnzer drept anticipare în fantezie a unui viitor îndepărtat. „Cuvîntul domnului” a fost interpretat de Mûnzer în mod raționalist, ca voce a rațiunii. „Credința pentru Mûnzer — spune Engels — nu este altceva decît trezirea rațiunii în om”. F. Engels a mai arătat că filozofia religioasă a lui Mûnzer friza ateismul.

Mûnzer a făcut încercarea eroică de a uni toate forțele răsculaților pe baza unei tactici revoluționare. Această încercare a constituit punctul culminant al marelui război țărănesc din Germania. Înfrîngerea răsculaților în tabăra de la Frankhausen și executarea lui Mûnzer la 25 mai 1525 nu au pus capăt Reformei populare. În 1533 anabaptilștii au cucerit puterea la Mûnster, oraș situat în apropierea Țărilor de Jos. Timp de 14 luni ei și-au apărat comunitatea, în care se făcuseră primii pași spre realizarea egalității sociale. Comunitatea a fost distrusă, iar conducătorii ei executați, după ce fuseseră mai întîi supuși unor torturi sălbatice. Ulterior, anabaptilștii au început să propovăduiască o răsturnare pașnică și neîmpotrivirea prin violență la rău.

În Țările de Jos, urmași anabaptilștilor au fost mennoniții, a căror denumire se trage de la întemeietorul sectei, Menno Simons (1496—1561). Mennoniții mai există și în zilele noastre. Ei sînt în număr de aproximativ 500.000, dintre care 70.000 în Olanda, 12.500 în Germania, 50.000 în Canada și 250.000 în S.U.A. Ei propovăduiesc neîmpotrivirea prin violență la rău, iar unii dintre ei refuză să presteze serviciul militar și să depună jurăminte. De la început, în timp ce atît luteranii cît și calvinii și anglicanii erau fanatici, mennoniții au formulat principiul toleranței religioase, căutînd să demonstreze că profesarea unei alte credințe nu aduce prejudicii statului și că ereticii pot fi convertiți la credința ta numai prin cuvîntul domnului și nu prin violență. Mennoniții sînt împotriva oricărei organizări bisericesti; fiecare comu-

nitare e complet independentă și toți membrii ei — bărbați sau femei — sînt egali. Ei nu admit botezul copiilor.

Anabapțiștii au fost persecutați atît de catolici cît și de luterani, calvini și anglicani. Ortodoxismul a avut de asemenea o atitudine dușmănoasă față de această sectă.

ANGLICANISMUL

Istoria nașterii bisericii anglicane

Avînd în vedere că s-a despărțit de Roma și și-a însușit principiile fundamentale ale protestantismului, biserica reformată anglicană este de obicei socotită drept protestantă, dar ea are particularități care o apropie cel mai mult de catolicism. De aceea ea este uneori privită drept o variantă aparte a creștinismului, alături de catolicism, ortodoxism și protestantism. Reforma engleză a rupt de Roma nu numai Anglia, ci ulterior și întregul imperiu colonial englez. În timp ce în secolul al XVI-lea Reforma se transformase în Europa într-o impunătoare mișcare socială, în Anglia ea nu a fost la început decît opera exclusivă a puterii regale.

Încă de pe vremea cuceririi normande (1066), Anglia s-a opus influenței papale. Treptat s-a interzis să se lase moștenire sau să se doneze bunuri bisericii, a fost oprit accesul în Anglia al ierarhilor de origine străină numiți de papă, în special al italienilor, și, în general, nu se recunoșteau bulele papale de numire. Ruptura totală de Roma s-a produs în 1534, cînd, prin „Actul de supremație”, parlamentul englez, la cererea lui Henric al VIII-lea, l-a proclamat pe rege șef al bisericii anglicane. Treptat au fost interzise contribuțiile în favoarea vistieriei papale, a fost abrogată jurisdicția supremă a papii asupra clerului englez, iar dreptul de numire al episcopilor și arhiepiscopilor a trecut asupra regelui. Mănăstirile (circa 700) au fost desființate, iar pămînturile lor confiscate în favoarea coroanei și a nobilimii; serviciul divin a început să fie oficiat în limba engleză. S-a cerut englezilor supunere totală față de noua biserică, iar pentru vina de a nega principiile ei fundamentale s-au instituit pedepse, mergînd pînă la pedeapsa cu moartea.

După moartea lui Henric al VIII-lea și a fiului său Eduard al VI-lea, reacțiunea feudal-catolică a triumfat pentru cîtva timp (domnia reginei catolice Maria Tudor, poreclită „cea singeroasă” din cauza persecutării militanților Reformei).

Principalele particularități ale anglicanismului

Anglicanismul a triumfat definitiv sub regina Elisabeta, care, printr-un act parlamentar din 1563, a proclamat „cele 39 articole” ale bisericii anglicane drept crez englez. Aceste articole sînt pătrunse de spirit protestant, dar ocolesc în mod deliberat problemele care-i dezbină pe protestanți în secolul al XVI-lea și continuau să-i mai dezbine și în secolul al XVII-lea, și anume problema împărțășaniei și cea a predestinării.

Articolele au fost alcătuite sub influența și cu participarea unor teologi protestanți de pe continent, lucrarea de bază fiind „Confesiunea de la Augsburg”. În aceste articole trebuie făcută distincție între: 1) dogmele cu caracter general creștin, cum ar fi învățătura despre Dumnezeu, exprimat prin trinitatea divină — creatorul, deținătorul destinului lumii —, despre fiul lui Dumnezeu, despre întruparea acestuia și îmbinarea în el a două esențe, divină și omenească, despre reînvierea și înălțarea lui, despre a doua venire a lui etc.; 2) negarea protestantă a purgatoriului și a indulgențelor, ținerea prediciei și oficierea slujbelor în limba poporului, desființarea celibatului obligatoriu al clerului, nerecunoașterea puterii papale, învățătura că sfînta scriptură conține tot ce este necesar pentru mîntuire, doctrina îndreptării numai prin credință, negarea închinării la icoane și la moaște, negarea transsubstanțierii; 3) afirmarea supremației coroanei asupra bisericii, șeful suprem al bisericii anglicane fiind regele, care-și exercită puterea prin intermediul unui cler docil. În Anglia, puterea regală are dreptul să numească episcopi în locurile vacante, să hotărască întrunirea convocațiilor, adică a conciliilor, alcătuite din toți episcopii provinciilor și din reprezentanți aleși ai clerului inferior; ea este totodată instanța supremă de apel în toate chestiunile bisericesti. Cu timpul, supremația bisericască a regelui s-a transformat într-un primat al parlamentului asupra bisericii. Numirea episcopilor depinde de primul-ministru, iar rolul de instanță supremă de apel îl are un consiliu protestant special, ai cărui membri nu trebuie să fie neapărat anglicani și, de regulă, nici nu sînt.

Cea mai caracteristică particularitate a bisericii anglicane este faptul că ea a menținut ierarhia bisericească. Potrivit doctrinei bisericii anglicane, numai clerul e înzestrat cu harul divin al adevăratei ierarhii; clerul are o situație specială, deosebindu-se de mireni, care sînt înlăturați de la conducerea vieții bisericești. Anglicanismul a îmbinat în mod eclectic dogma catolică despre puterea mintuitoare a bisericii cu dogma îndreptării prin credință.

Ca structură, biserica anglicană este episcopală. Slujitorii altarului sînt împărțiți în trei grupuri: episcopi, prezbiteri și diaconi, care toți își capătă rangul prin hirotonisire episcopală. Credincioșii, grupați în jurul bisericii lor, alcătuiesc comunitatea bisericească. În adunările lor parohiale, credincioșii stabilesc impozitul în favoarea bisericii, iar pentru conducerea treburilor parohiei aleg din rîndurile lor un epitrop. Preoții parohiei sînt numiți de cei care patronează biserica locală. Au fost menținute instanțele judiciare bisericești, episcopul împărțind dreptatea în tribunalul episcopal. Prin rangul lor, episcopii au poziția de lorzi și mulți dintre ei sînt membri ai Camerei lorzilor.

Serviciul divin al bisericii anglicane este expus în „Cartea generală de rugăciuni”, care reprezintă traducerea engleză, puțin modificată, a cărții romano-catolice de rugăciuni folosite în Anglia pînă la Reformă. Anglicanismul a păstrat un cult plin de fast și folosește odoare sfinte.

Situația actuală a anglicanismului

Sub raportul administrației bisericești, Anglia este împărțită în două provincii: Canterbury și York, în fruntea cărora se află cîte un arhiepiscop; arhiepiscopul de Canterbury poartă denumirea de primat al întregii Anglii.

Activitatea bisericii anglicane nu se limitează însă la hotarele Angliei; ramuri de sine stătătoare ale ei există în diferite părți ale lumii. În afara bisericii din Anglia, mai există 14 biserici anglicane independente: biserica din Wales, biserica din Irlanda, biserica episcopală din S.U.A., bisericile din Scoția, Australia și Tasmania, Noua Zeelandă, Africa de sud, Mexic, Brazilia, Coreea, Japonia, biserica din India, Pakistan, Birmania și Ceilon, biserica din Africa occidentală.

Anglicanismul a pătruns în America de Nord chiar la începutul colonizării acesteia. Prima așezare europeană din Ame-

rica de Nord (Jamestown, 1607) a fost întemeiată de anglicani. În 1787 anglicanii americani au fondat o biserică episcopală protestantă de sine stătătoare. Ea nu are nici o legătură juridică cu biserica din Anglia; în fruntea ei se află Convenția generală, alcătuită din două camere: camera episcopilor și camera delegaților clerici și laici.

Începînd din 1867, toate conciliile sau conferințele anglicane, la care participă episcopi din întreaga lume, se întrunesc în palatul Lambert, aparținînd arhiepiscopului de Canterbury. La aceste adunări sînt discutate și rezolvate probleme de doctrină, morală, organizare bisericească etc., dar hotărîrile adoptate nu au putere de lege pentru bisericile anglicane. Începînd din secolul al XVIII-lea, se fac încercări de apropiere între biserica din Anglia și biserica ortodoxă rusă.

CALVINISMUL

Calvinismul este o variantă a protestantismului, care a corespuns cel mai bine nevoilor burgheziei din perioada acumulării primitive. El a reprezentat o desăvîrșire a teoriei și practicii ereziilor burgheze și nu a avut tendința caracteristică luteranismului de a ajunge la un compromis cu feudalismul.

Întemeietorul calvinismului, J. Calvin

Reformatorul de la Geneva („papa de la Geneva”), Jean Calvin (1509—1564), s-a născut în nordul Franței, la Noyon (provincia Picardia). Tatăl său era funcționar de stat. Încă din copilărie, Calvin a dat dovadă de religiozitate și de austeritate. Calvin a căpătat o educație umanistă și cunoștea limbile greacă, latină și ebraică. La vîrsta de 12 ani a ocupat funcția de capelan la catedrala din Noyon. Între 1523 și 1528 a studiat teologia la Paris, a fost hirotonisit preot, iar după aceea a început să studieze științele juridice, obținînd titlul de doctor în drept. Unul dintre profesorii săi, care era luteran, a sădit sămînța protestantismului în conștiința lui Calvin. În 1534 Calvin a aderat ferm la protestantism. Din cauză că în Franța protestanții erau prigoniți, Calvin și-a părăsit pentru totdeauna patria și a plecat la Strasbourg, iar apoi la Basel (1535). În prima sa scriere teologică, Calvin

nu atacă biserica catolică, ci pe anabapțiști, iar în lucrările sale ulterioare îi califică pe anabapțiști drept rebeli și eretici. În 1536 apare la Basel prima ediție a lucrării fundamentale a lui Calvin „Instituțiile creștine”. Ulterior, Calvin a mai reeditat această lucrare de șapte ori, mărindu-i de fiecare dată proporțiile. Ultima ediție, a opta, scoasă încă în timpul vieții sale (1559), era de cinci ori mai voluminoasă decât prima și avea 80 de capitole în loc de șase.

De la o ediție la alta, Calvin s-a preocupat tot mai mult de problema organizării bisericii, subliniind rolul determinant al acesteia în viața societății. De pildă, în ediția a treia (1543), Calvin a proclamat că bisericii — ca o completare a instanțelor lumesti — îi revine judecarea greșelilor comise de membrii ei, că biserica e independentă de puterea laică și o poate chiar judeca. În aceeași ediție au fost stabilite în amănunțime drepturile și obligațiile preoților, prezbiterilor și diaconilor, aleși de popor sub conducerea exclusivă a autorităților biserești.

La vârsta de 27 de ani, în 1536, Calvin se mută la Geneva, unde (în baza reformei lui Zwingli) este ales pastor, dar la început încercările sale de a-și introduce sistemul nu au fost încununete de succes și, în urma victoriei obținute în alegeri de către partidul conservator burghez, este chiar izgonit din oraș. Când, în 1541, a învins însă din nou partidul radical burghez, care introdusese la timpul său zwinglismul în Geneva, Calvin este rechemat în acest oraș pentru a continua aplicarea Reformei. Calvin a introdus la Geneva un regim extrem de sobru („ascetism mirean”), care a fost idealul burgheziei din perioada acumulării primitive și a intensificării exploatarea poporului. Pastorii colindau casele cetățenilor, controlau viața lor particulară, supravegheau purtarea cuviincioasă, zelul religios și profesional al cetățenilor. Nefrecventarea bisericii era foarte aspru pedepsită, iar pentru sacrilegiu era prevăzută pedeapsa cu moartea.

Pentru a se spori numărul zilelor lucrătoare au fost suprimate numeroase sărbători catolice; nu se admitea nici o manifestare a bucuriei de a trăi, se interziceau dansurile și jocurile, purtarea hainelor de culoare deschisă. Toți cei care aveau alte concepții erau arși pe rug (ex. Servet). Sute de femei au fost executate ca „vrăjitoare”.

Sistemul teologic al calvinismului

Cu unele modificări, sistemul teologic al lui Calvin a fost adoptat de bisericile reformate și prezbiteriene contemporane. Calvinismul consideră Biblia drept singurul izvor al credinței, acceptă învățătura despre îndreptarea exclusiv prin credință, consideră riturile ca mijloc auxiliar de întărire a legăturii religioase, respinge cultul icoanelor, al sfinților și al fecioarei Maria, precum și orice rituri religioase fastuoase, serviciul divin e redus la citirea Bibliei, predici și cântarea în comun a psalmilor.

Calvinismul nu consideră preoția drept o taină, suprimă împărțirea credincioșilor în preoți, înzestrați cu o putere specială, și în mireni. Conducerea bisericii calvine nu este numită, ci aleasă de către comunitatea credincioșilor.

Spre deosebire de luteranism, calvinismul respinge subordonarea bisericii față de stat. La început, bisericile calvine aveau tendințe teocratice (Zürich, Geneva, unele colonii din America de Nord). Mai târziu, calvinismul s-a mulțumit cu separarea bisericii de stat și cu neamestecul statului în viața bisericască. Instituția prezbiterilor constituie o trăsătură distinctivă a bisericii calvine. La catolici, autoritatea supremă aparține papii, la anglicani episcopilor, iar la calviniști unui grup de persoane (prezbiteri), reprezentând o serie de biserici locale și, de obicei, alcătuit din oameni bogați, ceea ce permite burgheziei să conducă viața religioasă.

Documentul calvinist care se bucură de cea mai mare autoritate este „A doua confesiune helvetică” (1566), întocmită de Bullinger, un teolog de vază al calvinismului. Un alt document important al calvinismului este „Catehismul de la Heidelberg” (1563).

O particularitate caracteristică a calvinismului ortodox o constituie învățătura despre predestinarea absolută. La prima vedere, Calvin a dus la absurd doctrina luterană despre mîntuirea prin credință și nu prin fapte. El afirma că, în prevederea sa absolută, Dumnezeu a predestinat încă de la crearea lumii pe unii oameni pentru mîntuire și beatitudine eternă, iar pe alții pentru pieire în chinurile iadului, și că Hristos ar fi murit numai pentru ca cei aleși să fie mîntuiți. Acest verdict al lui Dumnezeu este absolut imuabil și de neînlăturat. Omul păcătos este atât de slab și de vicios, încît nici un fel de strădanii ale sale nu-i pot asigura dreptul la mîntuire. S-ar

părea că această doctrină fatalistă ar fi trebuit să stîrnească printre protestanți un val de apatie, dar în realitate tocmai calvinistii au manifestat un zel deosebit în acumularea capitalistă. Explicația este că, potrivit calvinismului, deși omul nu poate ști cu siguranță dacă a fost sau nu ales de Dumnezeu, succesul în afaceri poate fi interpretat, cu oarecare probabilitate, drept un indiciu că face parte dintre cei aleși. Activitatea economică a început să fie privită ca un lucru plăcut lui Dumnezeu. Un predicator calvinist spunea: „Trebuie să lucrezi pentru Dumnezeu, ca să vă îmbogățiți”. În doctrina predestinării se reflectă într-o formă fantastică realitatea capitalistă, în care succesul și falimentul depind de capriciile unor forțe spontane, pe atunci necunoscute.

Situația actuală a calvinismului
În Anglia, calvinismul a apărut la sfîrșitul secolului al XVI-lea sub forma congregaționalismului. Congregaționaliștii socoteau că fiecare parohie, fiecare congregație, fiecare comunitate bisericească trebuie să-și păstreze o independență completă în toată viața bisericească, atît în alegerea clerului cît și în privința doctrinei, disciplinei și ritualului.

În prezent există circa 2.000.000 (după alte surse circa 5.000.000) de congregaționaliști. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, numărul comunităților congregaționaliste se cifra în S.U.A. la 4.869, în Anglia și Irlanda la 4.814, în coloniile britanice și în Europa la 1.072, în total 10.754 de comunități.

Baza congregației o constituie membrii ei, care sînt aleși prin vot la propunerea unei comisii speciale. În afara lor, din comunitate mai face parte și un grup de persoane care, fără a fi membri cu drepturi depline, aduc totuși contribuții bănești în favoarea bisericii și participă la alegerea pastorilor. Funcționari ai comunității sînt pastorul și cîțiva mireni, clericii nedeosebindu-se însă în privința drepturilor aproape de loc de mireni. Consacrarea unui pastor nou se face de către pastorul comunității vecine. Forma uzuală a slujbei dumniceale o constituie imnurile, citirea sfintei scripturi, rugăciunile și predica.

Congregaționalismul nu este însă singurul curent al calvinismului contemporan. Acesta există și sub forma bisericilor reformate (Europa) și prezbiteriene (Anglia, S.U.A. și

alte țări). Uniunea prezbiteriană mondială numără 125 de biserici calvine diferite. În prezent există peste 40.000.000 de reformați și prezbiterieni.

DEZVOLTAREA ULTERIOARĂ A PROTESTANTISMULUI

Pe baza curentelor protestante apărute în epoca Reformei s-au format ulterior altele noi. La începutul secolului al XVII-lea a luat ființă baptismul, care îmbină congregaționalismul în organizarea comunității cu botezul la vîrstă adultă. În Anglia s-au ivit organizațiile quakerilor, metodistilor; în S.U.A. adventiștii și secta „știința creștină”.

Quakerii
Secta quakerilor, bazată pe erezia anabaptistă și pe alte erezii, a apărut în timpul revoluției burgheze din Anglia în rîndurile sărăcimii de la orașe. Ea s-a ivit în urma dezamăgirii pricinuite de revoluție, care nu a dat nimic poporului. Întemeietorul acestei secte, George Fox (1624—1691), a ajuns la concluzia că adevărul nu rezidă în cărțile sfinte, ci în inima oamenilor, că trebuie căutat în „lumina lăuntrică” de care e pătruns omul. Această lumină e dovada prezenței lui Hristos în inima credinciosului. Învățătura care pune „lumina lăuntrică” mai presus de scriptură și de biserică reprezintă punctul principal al doctrinei quakerilor.

Termenul „quaker” înseamnă „tremurător”; denumirea a fost dată în derîdere din cauza mișcărilor convulsive și dezordonate pe care le făceau quakerii în timpul rugăciunilor în prima perioadă a existenței lor. Quakerii neagă orice serviciu divin organizat, tainele, riturile și clerul. Întrunirile quakerilor au loc în odăi goale; cu capul acoperit, ei stau în tăcere, așteptînd să le vină lumina de sus, pînă cînd unul dintre membrii comunității se simte pătruns de lumină și începe să predice. La întrunirile quakerilor pentru rugăciuni nu sînt admise nici cîntatul, nici muzica instrumentală. Căsătoriile dintre quakeri se săvîrșesc prin simpla făgăduială de credință, dată în prezența conducătorilor comunității. Înhumarea se face fără nici un fel de ceremonie. Caracteristică pentru quakeri este interzicerea luxului; în prima perioadă ei nu admiteau teatrul, dansurile, sportul. Quakerii prețuiesc foarte mult independența exterioară a omului; de aceea ei

nu-și descoperă capul în fața nimănui, nu recunosc titlurile, se adresează tuturor cu „tu” și nu îngrunchează.

Quakerii afirmă că nu trebuie să contezi pe schimbarea oamenilor aflați la cirna statului; o îmbunătățire poate veni numai de la spirit. Ei sînt împotriva violenței, războiului și prestării de jurăminte și propovăduiesc „neîmpotrivirea prin violență la rău”. Ei vorbesc despre frăție universală între oameni, practică pe scară largă filantropia, dau dovadă de toleranță religioasă. Morala reacționară a quakerilor este sterilă, deoarece substituie revoluției sociale evoluția morală.

Fiecare comunitate se întrunește o dată pe lună pentru o judecată morală, pentru a da ajutor prin sfaturi și a soluționa eventualele litigii între membri. Instanța supremă este adunarea anuală a quakerilor din țara respectivă; o instanță inferioară sînt adunările trimestriale ale cîtorva congregații.

La început quakerii au fost crunt prigoniți. În perioada 1656—1658, de pildă, au fost întemnițați în Anglia 9.000 de quakeri. Legea din 1689 cu privire la toleranța religioasă a pus capăt prigonirii quakerilor în Anglia. În 1682 quakerul Penn a cumpărat de la guvernul englez un teritoriu situat de-a lungul fluviului Delaware din America de Nord și a întemeiat Pennsylvania, o colonie a quakerilor, dar în alte colonii din America de Nord persecutarea quakerilor a început abia în 1724. Quakerii se pronunțau pentru libertatea negrilor; unii dintre ei au participat la războiul Nordului împotriva Sudului. În 1957 existau 180.000 de quakeri, dintre care 120.000 în S.U.A., 22.000 în Anglia și 20.000 în Africa orientală. Quakerii se pronunță pentru coexistența pașnică.

Methodismul Methodismul este o sectă religioasă care a apărut în sinul bisericii anglicane în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și s-a separat definitiv de anglicanism în 1891.

Secta a fost întemeiată de doi frați, studenți la Oxford, John Wesley (1703—1791) și Charles Wesley (1707—1788). În 1729 cîțiva tineri au întemeiat la Oxford „clubul sfînt” (membrii lui s-au numit „metodiști”), ai cărui membri au hotărît să aplice metodic normele creștine de comportare. John Wesley era extrem de energic și avea aptitudini organizatorice; el era mereu pe drumuri, de cele mai multe ori mergea călare, ținea cîte două-trei predici pe zi sub cerul liber în fața a mii de ascultători. În total a rostit 40.000 de predici, care au

produs o puternică impresie asupra ascultătorilor. Mulți dintre aceștia, înspăimîntați de imaginea judecății de apoi, erau cuprinși de convulsii. Valul de bigotism religios stîrnit de metodiști a înăbușit nemulțumirea maselor, provocată de revoluția industrială. J. Wesley a apărat principiul proprietății private și a susținut cu energie capitalismul.

La început methodismul nu a adus nimic nou în anglicanism; el nu se deosebea prea mult de biserica anglicană în domeniul cultului și al dogmaticii. Biserica metodistă a deplasat centrul de greutate spre aplicarea practică de către creștini a obligațiilor ce le reveneau. J. Wesley califica methodismul drept „religie a inimii”. Creștinul trebuie înainte de toate „să se convertească”, adică să-și dea seama de întreaga deșertăciune și păcătoșenie a comportării sale anterioare.

Nucleul de bază al organizației este comunitatea, împărțită în clase de cîte 12 persoane, una dintre acestea stînd în fruntea clasei; deasupra comunității se află districtul, condus de un superintendent, și conferința, care se întrunește anual. Noii convertiți sînt primiți pentru o perioadă de încercare de șase luni. În afara predicatorilor de profesie, methodismul cunoaște și predicatori mireni, printre care și femeii. Crezul e alcătuit din „articolele de credință”, în număr de 25, preluate de John Wesley din cele 39 de articole ale anglicanismului.

În prezent există 30.000.000 de metodiști, dintre care 12.000.000 în S.U.A. (Biserica metodistă episcopală americană), unde, după baptism, methodismul este cel mai numeros curent protestant. În Germania, methodismul este răspîndit în Württemberg și la Bremen.

„Știința creștină” Secta „Știința creștină” este de origine americană și s-a constituit definitiv în 1879. Ea a fost întemeiată de o americană, Mary Eddy, care pînă atunci fusese congregaționalistă. În 1875 a fost publicată principala ei lucrare, „Știința și sănătatea”, care a devenit crezul noii secte. Ea e citită, alături de Biblie, în timpul serviciului divin. „Știința creștină” afirmă că prin eforturile spiritului pot fi învinse răul, bolile și moartea, fiind suficient ca omul să se convingă de irealitatea lor. Eddy a declarat că materia este o iluzie a simțurilor și izvorul răului: „În materie nu există nici viață, nici adevăr, nici intelect, nici substanță.

Totul e spiritul infinit și nenumăratele sale manifestări, căci Dumnezeu este totul în toate".

Potrivit acestei doctrine șarlatanești, convingerea că materia există în mod real constituie izvorul răului, al tristeții și al morții, cărora li se pot opune credința în Dumnezeu și convingerea că lumea este ideală. Membrii sectei resping serviciile medicinei și „se lecuiesc” prin rugăciuni.

În prezent secta numără în S.U.A. aproape 300.000 de adepți. Există peste 3.100 de filiale ale sectei în diferite țări. Ziarul sectei, „Christian Science Monitor”, care apare la Boston, se bucură de o largă popularitate.

Ideologia protestantismului contemporan

Fărâmițarea protestantismului într-un mare număr de biserici și secte face posibil ca în cadrul său să existe organizații și persoane care profesază concepții diferite. În protestantismul contemporan putem distinge patru orientări ideologice: modernismul, fundamentalismul, neoortodoxismul și „comunismul creștin”.

În secolul al XIX-lea a căpătat o largă răspândire în protestantism modernizarea creștinismului, adică adaptarea religiei la știință, legată de abandonarea unui număr de teze dogmatice. Moderniștii protestanți admiteau critica istorică a Bibliei, ideea unei dezvoltări progresive a societății și posibilitatea perfecționării omului. De modernism erau legate și propovăduirea „evangheliei sociale”, mișcarea pentru „creștinizarea rânduielilor sociale”.

În epoca imperialistă, o dată cu creșterea rolului religiei în suprastructura capitalistă, s-au produs în protestantism schimbări importante. În S.U.A. a apărut o orientare ultra-reacționară, cunoscută sub denumirea de „fundamentalism”. Ea cere să se recunoască fără rezerve toate dogmele creștine, mergând până la negarea directă a științei. În timp ce modernismul cocheta cu teoria evoluționistă, fundamentaliștii cereau ca predarea acestei teorii să fie interzisă. În patru state din S.U.A. au fost adoptate legi antievoluționiste. În 1925 fundamentaliștii au înscenat în statul Tennessee procesul „mămuței”, care a stîrnit multă vîlvă. Unii sociologi constată că există multe elemente comune între fundamentalism și Ku-klux-klan. Din 1919, o dată cu organizarea Asociației mondiale a fundamentaliștilor creștini, fundamentalismul a devenit o mișcare internațională.

Printre teologii protestanți din Elveția și Germania a apărut, după primul război mondial, „teologia crizei” sau „teologia dialectică”. Aceasta este una dintre orientările filozofiei și sociologiei burgheze contemporane, care încearcă să explice contradicțiile societății burgheze ca fiind o consecință a „crizei spirituale a omului”: criză în domeniul moralei, al religiei și, în general, al ideologiei. „Teologia crizei” recunoaște existența unei crize a societății burgheze și consideră că misiunea sa este de a interpreta natura acestei crize de pe poziții teologice. Caracteristicile pentru acest curent sînt antiumanismul său militant, încercările de a vedea cauza tuturor relelor sociale în natura pretins păcătoasă a omului. De aici și cererea de a se recunoaște integral învățătura creștină despre „păcatul originar”, despre inevitabilitatea păcatului omenesc și tragismul soartei omului. „Teologia crizei” neagă progresul, este specializată în lupta contra marxismului și ponegrește mișcarea comunistă. Printre reprezentanții ei se numără Emil Brunner, Paul Tillich, Reinhold Niebuhr.

Printre clericii protestanți există însă și oameni care încearcă să realizeze o apropiere între creștinism și marxism. Concepțiile lor sînt în multe privințe opuse „teologiei crizei”. Ei consideră că tot ce slujește progresul e în acord cu creștinismul, că făurirea unei societăți drepte este posibilă, că omul este în stare să rezolve problemele sale. „Bazele marxismului nu sînt în conflict cu creștinismul”, afirmă un reprezentant al acestui curent, englezul Stanley Evans.

Acest curent are puțini adepți. Cea mai mare parte a ideologilor protestanți din țările capitaliste se situează pe poziția anticomunismului și sprijină politica cercurilor imperialiste.

SECȚELE CRĂȘTINE ÎN U.R.S.S.

Ce sînt sectele? Adaptîndu-se condițiilor istorice, sociale și politice care se schimbă, creștinismul s-a fărâmițat în decursul existenței sale într-un mare număr de curente. Asociațiile religioase ale credincioșilor care s-au separat de biserica dominantă într-o țară sau de curentul religios dominant poartă denumirea de secte (de la cuvîntul latin „secta”, care înseamnă „școală”).

Secte există în toate religiile așa-zis mondiale: în creștinism, în islamism, în budism. Principalele cauze ale apariției lor trebuie căutate în contradicțiile de clasă care scindau întreaga societate bazată pe exploatare, inclusiv organizațiile religioase, în grupuri ostile. Apariția sectelor reprezintă expresia ideologică exterioară a opoziției dintre interesele de clasă ale diferitelor grupuri sociale de credincioși având aceeași religie.

Sectele în creștinism au apărut încă în imperiul sclavagist roman, când religia creștină a devenit religie de stat. În Rusia, mișcarea sectantă a apărut în secolul al XVI-lea, la început sub formă de erezii, iar apoi și sub formă de curente religioase separate (ritul vechi, duhoborii, molocanii etc.). Doctrina unor secte cum ar fi creștinii după evanghelie, baptiștii, penticostalii, adventiștii, iehoviștii etc. a pătruns în Rusia dinspre apus. Separându-se de curentele religioase dominante, sectele au adus unele modificări în interpretarea diferitelor dogme biblice și în organizarea cultului, lăsând neatins bazele generale ale concepției religioase despre lume.

Renunțând la unele rituri vădit învechite, perimate, preluate de creștinism de la religiile idolatre (închinarea la icoane, la cruce, botezul noilor-născuți, prohodirea morților etc.), sectanții se străduiesc să mențină cu acest preț ceea ce e principalul în religie, credința în Dumnezeu, și ceea ce e esențial în creștinism, credința în misiunea de mântuitor a lui Hristos. Totodată ei apără morala religioasă.

Principala particularitate a sectelor este că ele caută să facă din religie „lumea lăuntrică” a fiecărui credincios, să-l transforme pe om într-un fanatic convins. Sectelor le este caracteristică tendința „de a pune în locul popilor din oficiu popi din convingere, adică cultivarea celui mai rafinat și, de aceea, deosebit de odios obscurantism”¹.

În U.R.S.S. sectele reprezintă o rămășiță a trecutului.

O bună parte dintre conducătorii sectelor au întâmpinat Revoluția din Octombrie cu ostilitate, situându-se față de partea contrarevoluției. În anii războiului civil, mulți dintre ei au sprijinit activ pe intervenționiști, iar ulterior au luat atitudine împotriva colectivizării agriculturii și industrializării țării. Căutând să zădărnicească construcția colhoznică, ei îi speriau pe credincioși cu iminența judecății de apoi.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 194.

Succesele construcției socialiste, lichidarea claselor exploatoare, ridicarea rapidă a bunăstării oamenilor muncii, consolidarea orînduirii sovietice, care se bucură de sprijinul întregului popor, au determinat pe mulți dintre membrii sectelor să-și schimbe atitudinea față de Puterea sovietică și de socialism, să condamne activitatea contrarevoluționară a vechii lor conduceri.

O dată cu victoria socialismului, milioane și milioane de credincioși au rupt cu religia și multe dintre sectele care au existat odinioară s-au destrămat. Dar unele dintre cele rămase au reușit să găsească noi procedee prin care să-și propage ideologia și să atragă credincioși și necredincioși la adunările lor; ele s-au întărit din punct de vedere organizatoric și material.

Sectele care nu duc o propagandă antisovietică și nu au ritualuri barbare sînt libere să-și țină adunările. În condițiile socialismului, sectele dau dovadă de o deosebită inventivitate în atragerea populației, mai ales a femeilor, tinerilor și copiilor, în comunitățile lor, adaptîndu-și doctrina la viața nouă a oamenilor muncii și perfecționîndu-și ritualul cu scopul de a-i influența nu numai pe credincioși, ci și pe necredincioși.

Sectele sînt un fenomen foarte complex. Din ele fac parte formații religioase diverse și adesea opuse, fiecare avînd structura sa organizatorică, doctrina sa, ritualul și istoria sa.

Ritul vechi

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea a apărut în Rusia o vastă mișcare sectară, intrată în istorie sub denumirea de „schismă”, sau de „rit vechi”.

„Ritul vechi” a constituit o formă ideologică de exprimare a contradicțiilor de clasă care s-au ascuțit în urma intensificării jugului iobăgist. Sub țarul Aleksei Mihailovici s-au introdus o serie de noi legi care intensificau jugul iobăgiei, precum și noi rînduiri privind prestațiile către stat, serviciul militar, birul pe cap de locuitor etc. Noile legi au stîrnit nemulțumirea diferitelor pătri sociale, iar lupta împotriva rînduiriilor instaurate a îmbrăcat forma religioasă a luptei pentru vechile datini în biserică și în viața de toate zilele.

Pretextul sciziunii l-a constituit hotărîrea patriarhului Nikon de a modifica unele rituri ale ortodoxismului și de a corecta cărțile bisericești după izvoarele grecești din acea

vreme. Schimbările nu erau esențiale. Astfel, pînă la Nikon, în Rusia ortodoxii făceau semnul crucii cu două degete, iar el a hotărît să fie făcut cu trei degete, cum se făcea pe atunci în Grecia. Pînă atunci numele lui Hristos era pronunțat și scris cu un singur „i”, „Isus”, și se venera numai crucea cu opt brațe; Nikon a ordonat să se scrie „Iisus” și să se venereze crucea cu șase brațe etc.

Împotriva patriarhului s-a ridicat un grup de clerici, în frunte cu protopopul Avacum, nemulțumiți de schimbările introduse în viața bisericească. Inspiratorii scizioniştilor au fost la început boierii de viță veche și marii negustori, care luptau împotriva oricăror inovații și doreau o limitare a puterii țariste. Forța de bază a acestei mișcări au constituit-o însă țărani, care căutau căi de luptă împotriva înrobirii tot mai accentuate și a cumplitei exploatări, precum și sărăcimea de la orașe, strivită de dările insuportabile. La schismă au aderat și precupeții, care-și apărau vechile privilegii și erau nemulțumiți de avantajele acordate de țar comercianților străini. Așadar, sub haina religiei, s-a dezlănțuit o înverșunată luptă de clasă. Prigoniți de autorități, adepții ritului vechi fugeau în regiunile periferice ale statului moscovit: în Ural, în pădurile din Nord, pe Don. Cu timpul, creștinii de rit vechi s-au împărțit, în funcție de interesele de clasă ale diferitelor grupuri din rîndurile lor, în două curente principale: *popovții* (cu preoți) și *bezpopovții* (fără preoți).

Curentul *popovților* era alcătuit din acea parte a adepților ritului vechi care, prin interesele lor economice, erau indisolubil legați de clasa dominantă și, din această cauză, erau dispuși să ajungă la un compromis cu ea, subordonînd statului masa credincioșilor cu ajutorul ierarhiei bisericești proprii. La începutul secolului al XIX-lea, *popovții* au înființat cîteva biserici aparte de rit vechi, care în fond încetaseră a mai fi secte. *Popovții* se împart într-o serie de curente: *edinovertții*, *beglopopovții*, ierarhia de la Belaia Krinița, ierarhia de la Belovodsk.

Edinovertții și-au păstrat ritualul, dar s-au supus arhieriei lor eparhiale locale, ceea ce a constituit una dintre formele de împăcare a adepților ritului vechi, proveniți din burghezia mare și mijlocie, cu biserica ortodoxă dominantă.

Ierarhia de la Belaia Krinița a luat ființă ca expresie a năzuințelor acelei părți dintre adepții *popovți* ai ritului vechi

care nu voiau să accepte o împăcare totală cu biserica oficială. Ei recunoșteau drept șef al lor pe arhiepiscopul de Bosnia, Ambrosius, care a făcut din localitatea Belaia Krinița, aflată în Austria, centrul unei organizații a bisericii de rit vechi. Administrarea tuturor treburilor acestor creștini de rit vechi era concentrată la comunitatea cimitirului Rogojskoe din Moscova.

Intemeietorii comunităților *beglopopovților* erau, de regulă, persoane care se ascundeau de autorități (țărani iobagi fugiți de la stăpîinii lor, recruți nesupuși la încorporare, țărani ruinați etc.), iar membri erau țărani iobagi de rînd. Aceste secte au preoții lor, episcopii lor și o ierarhie bisericească proprie. Slujba se oficiază în biserici și se deosebește de ritualul oficial ortodox numai prin amănunte neînsemnate. Aceste deosebiri nu privesc, bineînțeles, esența credinței religioase.

Bezpopovții nu recunoșteau ierarhia bisericească și nici slujbele religioase. Ei au eliminat din serviciul divin toate tainele pentru a căror oficiere este necesar un preot. În locul popilor aveau „ustavnici” și „naciocici”. Înainte de Revoluția din Octombrie, *bezpopovții* se împărțeau într-o mulțime de curente și subsecte, în funcție de atitudinea lor față de țar, de sinod și de biserică, precum și în funcție de riturile religioase practicate. Printre *bezpopovți* există curente extreme, care merg pînă la negarea cu desăvîrșire a oricărei puteri de stat, ca fiind putere a antihristului („*begunii*”).

În secolele XIX-XX, conducători ai adepților ritului vechi au fost marii capitaliști: Gucikov, care după revoluția din februarie a devenit ministru de război în guvernul provizoriu, Reabușinski, care a amenințat să sugrume Revoluția din Octombrie cu mîna osoasă a foamei, Rahmanov, Sirotkin, Șcerbakov. În fruntea *bezpopovților* se afla cunoscuta familie de fabricanți Morozov. Ei au dus, firește, o luptă activă împotriva Puterii sovietice, căutînd să atragă de partea lor și pe credincioși. Melentie, arhiepiscopul ritului vechi ca și Tihon, patriarhul ortodox, a chemat la luptă armată împotriva bolșevicilor. Schiturile ritului vechi au fost mult timp adăposturi pentru contrarevoluționari.

Adepții ritului vechi continuă și azi să îndemne la o viață ca „în vremurile bătrînești”. Pînă și anii îi numără de la

așa-numita facere a lumii. Fără a mai urmări scopuri politice, adepții ritului vechi caută în prezent numai să ferească pe membrii sectei lor de influența vieții. Ei se cramponează cu îndârjire de vechiul mod de trai, de lipsa de civilizație, de ignoranță, care devin de domeniul trecutului, și proclamă drept „cu adevărat creștine” cele mai sălbatice obiceiuri și tradiții ale modului de viață iobăgist. Conducătorii sectelor de rit vechi interzic credincioșilor să meargă la teatru, să învețe, să citească ziare și cărți, să vizioneze filme. Ei interzic pînă și rasul bărbii, purtatul hainelor de croială modernă, băutul ceaiului și al cafelei etc. Fanatismul unora dintre adepții ritului vechi merge atît de departe, încît nu mănîncă dintr-un vas de care s-a atins un om de altă credință. Orice străin, credincios sau necredincios, este pentru ei „spurcat”.

Spre deosebire de toate celelalte secte, credincioșii de rit vechi nu se ocupă de propagarea activă a învățaturii lor. De aceea sectele lor cresc, în general, numai prin creșterea familiilor lor. Acest lucru limitează posibilitățile de răspîndire ale sectelor ritului vechi, dar îngreuiază totodată propaganda ateistă, atît individuală cît și prin conferințe, printre membrii lor.

Concomitent cu biserica de rit vechi „Oamenii lui Dumnezeu” (hliștii) a luat ființă în sinul păturilor de jos ale poporului secta „creștinilor spirituali”, cărora popii le-au dat denumirea de „hliști”. Potrivit legendelor acestei secte, ea s-a constituit pe la mijlocul secolului al XVII-lea. În legendele lor, hliștii consideră drept primii lor prigonitori pe țarul Aleksei Mihailovici și pe patriarhul Nikon. Potrivit surselor oficiale, secta este cunoscută din 1732, cînd a avut loc prima anchetă judiciară împotriva hliștilor. În virtutea tradiției, secta poartă și astăzi în popor denumirea de secta hliștilor. Membrii ei își spun „oamenii lui Dumnezeu”, „izrael” etc.

Cu ajutorul unui ascetism extrem, care a provocat îmbolnăvirea grea și chiar moartea multor credincioși, al unor ceremonii și ritualuri barbare, care au provocat credincioșilor tulburări psihice, conducătorii acestei secte au distras pe oameni de la problemele importante ale vieții, i-au abătut de la lupta politică împotriva asupririi și exploatării, le-au incovoiat voința.

În rîndurile hliștilor există cîteva curente, între care nu sînt deosebirii esențiale. Astfel, cei care se intitulează „noul izrael” (cuvîntul „izrael” fiind folosit în sens de „popor ales de Dumnezeu”) se roagă tropăind și cu hohote de plîns isterice. Secta „vechiului izrael” are aceleași dogme, dar rugăciunile lor decurg mai liniștit.

La baza doctrinei creștinilor spirituali stă ideea mistică a reîncarnării, a transmigrației sfintului duh. Creștinii spirituali cred că Dumnezeu se poate întrupa în orice om care a meritat acest lucru și a devenit un „recipient demn”. Pe un asemenea om îl numesc „hristos”. Un „hristos” poate, încă în timpul vieții, să transmită altuia calitățile sale. De aceea ei se închină unui Dumnezeu viu, conducătorului lor spiritual. Sectele își trăgeau deseori denumirea de la numele întemeietorilor lor.

Hliștii cred în comuniunea directă a omului cu sfîntul duh. Această comuniune ar avea loc în timpul așa-numitelor „radenii”, principalul rit al sectei. Radeniile se săvîrșesc în cămăși albe speciale. În timpul radeniilor, unii se clatină, sar și strigă: „O, Dumnezeule! O, duh! Har!” etc. Radenia continuă pînă la totala istovire fizică și psihică. Atunci încep „prorocirile”, adresate întregii adunări sau anumitor membri ai acesteia. Prorocesc cei în care cică și-a făcut sălaș sfîntul duh. După părerea sectanților, un asemenea om este egalul lui Dumnezeu și poate face orice minuni, poate prezice viitorul.

Pe Iisus Hristos hliștii îl consideră drept un om în care s-a întrupat sfîntul duh. De aceea nu recunosc revelația lui Iisus drept obligatorie pentru ei, deși nu o resping direct. Cărțile sfinte existente sînt considerate de ei ca fiind falsificate de către biserică. Ei tălmăcesc Vechiul testament și evangheliile în mod alegoric, strîngînd aceste tălmăciri într-un singur tot, denumit „cartea vie” (adică o carte care trăiește în memorie, în inimi, o carte a vieții, în opoziție cu cărțile scrise de părinții bisericii). De aceea principalul izvor al ideilor hliștilor îl constituie predicile „hristoșilor” și „prorocilor” lor, din care cauză religia lor se schimba apreciabil în funcție de condițiile politice și sociale, de apartenența socială a „hristoșilor” și a „prorocilor”.

Locul principal în ideologia hliștismului îl ocupă propovăduirea ascetismului. În argumentarea ascetismului lor, hliștii proclamă că spiritul este principiul bun, iar trupul este izvorul răului. Ei afirmă că trupul omului, ca și tot ce e vizibil și palpabil, este creat de diavol după chipul și asemănarea lui, și de aceea se află în puterea sa. Dumnezeu a insuflat însă acestei creații diabolice un suflet după chipul și asemănarea sa. De aceea scopul vieții omului este izbăvirea sufletului de puterea trupului cu ajutorul posturilor și al radețiilor, al istovirii psihice și fizice. Principalul, spun hliștii, e să-ți urăști trupul ca temniță a sufletului. Unul dintre preceptele hliștilor sună: „Cei necăsătoriți să nu se căsătorească, cei căsătoriți să se despartă de nevestele lor. Voi, sexul bărbătesc, priviți cât mai rar posibil la femei și fete. Voi, femei și fete, temeți-vă de bărbați mai rău ca de foc... Nu mergeți la nunți și la botezuri”.

Sectele hliștilor neagă biserica, tainele și riturile ei, nu recunosc preoții, nu au icoane. Un anumit timp, membrul nou intrat în sectă nu e admis la adunările lor. După ce fidelitatea sa, priceperea sa de a tăcea, de a păstra secretul, de a-și ascunde gândurile și totodată de a propaga, oriunde este cu putință, credința sa au fost supuse unor încercări speciale, neofitul este admis la o adunare, unde este primit în primul grad al membrilor sectei. El depune jurământul solemn de a renunța „la lume”, la rude, soție, copii și de a nu recunoaște decît autoritatea și interesele comunității. Cel care intră în sectă jură, sub amenințarea cu moartea, să păstreze esența credinței, să nu destăinuie nimănui nici un cuvînt despre comunitate, despre membrii și conducătorii ei. Atmosfera întregii vieți interne a sectei favorizează fanatismul și aducerea de jertfe, care se înfăptuiesc de bunăvoie sau silit. Aducerea de jertfe este considerată de hliști ca cea mai bună „ispășire a păcatelor”.

În Uniunea Sovietică sînt puțini oameni care să accepte misticismul extrem cultivat de aceste secte.

În secolul al XVIII-lea, din hliști s-a desprins secta așa-numiților scapeți. Aceștia afirmă că unica condiție pentru mîntuirea sufletului este „lupta împotriva cărnii” prin castrare.

În prezent, în U.R.S.S. secta scapeților a dispărut complet.

Duhoborii și molocanii

Sectele duhoborilor și molocanilor au apărut în Rusia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Deosebirea dintre dogmele lor este neînsemnată. Atît o sectă cit și cealaltă nu admit icoanele, preoții, moaștele, crucea și semnul crucii, resping toate tainele și ritualurile ortodoxe, pe sfinți, datinile bisericești, posturile, rugăciunile și slujbele ortodoxe. În fruntea acestor secte se află predicatori și președinți aleși ai consiliilor comunităților.

Molocanii înțeleg botezul ca pe un botez prin învățătură și spirit, împărtășania ca o cunoaștere a verbului (cuvîntului) lui Dumnezeu. Ei și-l închipuie pe Dumnezeu nu ca pe o ființă asemănătoare omului, ci ca un spirit omniprezent. Dogma sfîntei treimi este interpretată de duhobori în sens simbolic: Dumnezeu-tatăl este memoria, Dumnezeu-fiul — mintea, Dumnezeu-sfîntul duh este voința. Molocanii înțeleg în chip spiritual și sărbătoarea paștilor, considerînd-o ca o izbăvire de păcate, mulțumită jertfei expiatoare a lui Hristos. Ei interpretează învierea lui Hristos nu ca o înviere miraculoasă din morți a trupului lui Hristos, ci ca învierea învățaturii lui Hristos în sufletele adeptilor lui.

Duhoborii nu recunosc Biblia. Recită și cîntă „cartea vie”, sau cartea vieții. Potrivit credinței duhoborilor, această carte a fost creată de „spiritul” duhoborilor, care luptă pentru existența sectei lor. Ei consideră că această carte expune adevărata istorie a creării sectei și chiar viitorul duhoborilor. „Cartea vie” este alcătuită din psalmi în versuri, care sînt învățate din copilărie și transmise din generație în generație.

În timpul adunării de rugăciune, duhoborii cei mai bătrîni recită din memorie psalmii, ale căror ultime versuri sînt reluate de toți cei de față și cîntate în cor. Și molocanii cîntă psalmi. În aceasta constă, de altfel, slujba religioasă la ei, cu singura deosebire că în plus se citește și se explică Biblia și se rostesc predici.

Duhoborii se împart în trei grupuri: lukerieni, verighiști și independenți.

Grupuri izolate de molocani se întîlnesc în zilele noastre în regiunile Orenburg, Tambov și altele, în Azerbaigean, în Ucraina

Mennonii

În secolul al XVIII-lea au apărut în Rusia primele secte evangheliste, reprezentând un creștinism modificat conform intereselor burgheziei. Ele au simplificat ritualurile bisericesti într-atît, încît să poată răspîndi credința religioasă în orice condiții, fără a crea lăcașuri de închinăciune. Ei au proclamat ca principală condiție pentru „salvarea sufletului” nu închinarea la relicve sfinte, la icoane etc., ci credința fanatică în Dumnezeu și imitarea în toate a lui Iisus Hristos. În fruntea comunităților religioase evangheliste se află prezbiterii, care conduc întreaga viață a comunității, în timp ce conducerea moral-spirituală este înfăptuită de predicatori pregătiți special în acest scop. Acești predicatori, apărînd interesele burgheziei, îndemnau la un „traie cu teamă de Dumnezeu”, „cucernic”, la neîmpotrivire față de rău, la iubirea dușmanului, la așteptarea unei vieți mai bune în viața de apoi.

Mennonii au fost prima sectă evanghelistă apărută în Rusia.

După victoria repurtată asupra Turciei în războaiele din 1768—1774 și 1787—1797, Rusia a alipit teritoriile de pe țărmurile Mării Negre și Mării de Azov și peninsula Crimeea. Pentru colonizarea acestor teritorii au fost atrași într-o largă măsură coloniști din Apus. Pe pămînturile ucrainene și-au făcut apariția grupuri numeroase de coloniști germani, în majoritatea lor mennoniți.

La început, credința mennonită n-a trezit nici un ecou în rîndurile țăranilor ruși care lucrau în coloniile germanilor din sudul Ucrainei. Pentru a-și intensifica influența asupra lor, conducătorii coloniștilor au introdus pentru argați „ore biblice” speciale, în care se citea Biblia, se țineau predici și se cîntau cîntece bisericesti. Astfel a luat naștere mișcarea sectantă denumită „ștundism”, o mișcare originală, lipsită de o religie încheată, unitară. Denumirea sectei provine de la cuvîntul german „Stunde”, care înseamnă „oră”. Religia sectei era un amestec de evangheliism și duhoborism.

În 1859 predicatorul ștundist Unger din colonia germană Hortița a stabilit legături cu Onken, conducătorul baptiștilor din Germania. Ca rezultat al negocierilor dintre ei au venit curînd în Ucraina numeroși misionari baptiști, care au în-

ceput să predice religia baptistă în rîndurile ștundiștilor și ale mennoniților. A început un proces rapid de transformare a comunităților ștundiste în comunități baptiste, care dispuneau de fonduri considerabile, aveau legături internaționale și o puternică organizare centralizată.

În prezent, ștundismul prezintă doar un interes istoric, ca predecesor al baptismului. Pe alocuri baptiștii mai sînt și azi numiți ștundiști.

Baptismul

Denumirea acestei secte vine de la cuvîntul grec „baptidso”, care înseamnă „a cufunda în apă”. În religia creștină a început să însemne „botez”. Secta își trage obirșia de la mișcările anticatolice medievale din Europa occidentală, ai căror adepți botezau nu pe copiii nou-născuți, ci pe adulții care „aveau credința”. Prima comunitate de baptiști a luat ființă la Londra la începutul secolului al XVII-lea. În prezent conducerea centrală a baptiștilor se află în S.U.A.

În Rusia, baptismul a pătruns din Germania, răspîndindu-se la început printre coloniștii germani din sudul țării, iar apoi printre țărani bogăți ruși și ucraineni și mica burghezie. Sub țarism, baptismul era prigonit și avea o situație semi-legală. Baptiștii au căpătat libertate deplină abia după decretul din 23 ianuarie 1918 cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică.

În urma victoriei socialismului în țara noastră, rădăcinile religiei au fost zdruncinate din temelii și oamenii muncii au început să părăsească în masă sectele. Pentru a-și menține resturile comunităților, baptiștii s-au hotărît în 1944 să se unifice cu evangheliștii, care se adaptaseră mai bine la noile condiții social-politice. În 1945 li s-au alăturat penticostalii. După unificare, sectele și-au intensificat activitatea. Crearea unei organizații unice a întărit simțitor influența sectelor asupra credincioșilor, metodele lor de propagandă devenind mai variate și mai abile. Unele comunități penticostale și evangheliste nu s-au unit nici pînă acum cu comunitățile locale ale baptiștilor, iar în ultima vreme tot mai mulți penticostali renunță la unire.

Asemenea tuturor celorlalte secte, baptismul nu este unitar, deși baptiștii înșiși ascund contradicțiile dintre diferitele curente din sinul lor. În S.U.A., bunăoară, există în baptism aproximativ vreo zece curente diferite.

În U.R.S.S., baptismul are de asemenea o serie de curențe. Alături de creștinii după evanghelie-baptiști există în regiunile vestice ale Ucrainei baptiști-reformiști, iar într-o serie de regiuni ale țării există în mod separat creștini după evanghelie și „adevărați baptiști”, care nu recunosc unirea cu pentecostalii.

Esența credinței baptiste se reduce la următoarele teze fundamentale, caracteristice și pentru majoritatea sectelor evangheliste.

A. *Credința în atotputernicia și omniprezența lui Dumnezeu.* Predicatorii sectei caută să-i convingă pe credincioși că singura comoară care merită atenție aici pe pământ, „comoara veșnică și nepieritoare”, este credința în Dumnezeu. Baptiștii nu-l înfățișează pe Dumnezeu pe icoane, întrucât nu și-l reprezintă ca pe un om, ci ca pe un spirit omniprezent lipsit de întrupare materială. Închinarea la „duhul sfânt” nu se deosebește cu nimic de idolatria omului primitiv sau de închinarea la icoane, deoarece baptiștii se adresează unui Dumnezeu inexistent cu tot felul de rugăminți irealizabile, crezând că el poate să calce orice legi ale naturii și ale societății.

B. *Credința în facerea lumii de către Dumnezeu.* Predicatorii și teologii sînt nevoiți să țină seama de argumentele științei care demască dogma facerii lumii de către Dumnezeu. Dar ei nu cedează dintr-o dată. Unii dintre ei afirmă că Dumnezeu a creat doar primul atom, prima celulă vie, iar după aceea universul, Pământul, regnul vegetal și regnul animal s-au dezvoltat așa cum arată știința. Alții prezintă lucrurile în așa fel, încît „zilele facerii” nu sînt de loc zile, ci epoci întregi de milioane și miliarde de ani, în cursul cărora au luat ființă pe Pământ succesiv uscatul, plantele, animalele, omul. Recurgînd la asemenea șiretlicuri, predicatorii religioși au fost nevoiți să submineze cu propriile lor mâini temeliiile religiei, deoarece îi sîlesc pe credincioși să caute o explicație rațională a miturilor și legendelor biblice. Asemenea căutări îi fac, de regulă, pe oameni să înțeleagă că Biblia este incompatibilă cu rațiunea. Și credincioșii se conving tot mai mult de aceasta.

C. *Credința în predestinarea divină.* Asemenea tuturor creștinilor, baptiștii consideră că Dumnezeu cîrmuiește atît lumea întregă cît și comportarea fiecărui om. Între diferi-

tele curențe ale baptiștilor se desfășoară, e drept, dispute despre gradul de libertate a voinței dat omului de către Dumnezeu. Unii dintre ei socotesc că această libertate este deplină, iar alții că este limitată. Toți cred însă în predestinarea divină. Potrivit mitului biblic despre căderea în păcat a lui Adam și a Evei, baptiștii îl socotesc pe om păcătos din naștere. Numai grație îndurării lui Dumnezeu are omul posibilitatea să-și salveze sufletul și să dobîndească raiul. Această „grație” nu este hărăzită tuturor. Predicile, ritualurile, cîntecele, imnurile, rugăciunile baptiștilor amintesc credincioșilor zi de zi, oră de oră că păcătuiesc față de Dumnezeu, că viața pămîntească nu-i decît drumul spre cea de apoi, că Dumnezeu așteaptă de la ei rugăciuni permanente în care să implore iertare și să se pocăiască.

D. *Credința în misiunea salvatoare a lui Hristos și a doua venire a lui pentru a săvîrși cumplita judecată de apoi asupra omenirii și a împărți oamenilor după merit, în fața lui Dumnezeu, locuri în rai și în iad.* Ridicîndu-se împotriva rămășițelor politeismului, baptiștii au lăsat totuși în dogma lor treimea creștină, dîndu-i o interpretare aparte. Ei îl socotesc pe Iisus Hristos o întrupare vie a „treimii”, presupunînd că credincioșii vor accepta mai ușor astfel raționamentele nebuloase despre trinitatea lui Dumnezeu. Folosind această interpretare a mitului despre Hristos, ei se străduiesc să concentreze toată atenția credincioșilor exclusiv asupra credinței în misiunea expiatoare a lui Hristos, pe care-l socotesc unicul mijlocitor între oameni și Dumnezeu. Ei nu recunosc nici un fel de alți „împuterniciți” și „protectori” în fața lui Dumnezeu pentru sufletele credincioșilor: sfinți, preoți, călugări. Omul, preconizează ei, se poate salva de păcate și de pedeapsa divină numai prin credința în faptul că Hristos a suferit deja pentru el.

Credința în mesia îi osindește pe credincioși la așteptarea pasivă a unei vieți fericite. Ea îi împiedică să participe cu toată energia și inițiativa la lupta pentru construirea unei vieți fericite pe pământ. Și oricît ar încerca predicatorii baptiști să dovedească că ei ajută la construirea comunismului, că credința lor nu contrazice idealurile comuniste, ci chiar le-ar corespunde, oricine încearcă să pătrundă mai adînc sensul credinței lor în a doua venire a „mîntuitorului” pe pământ va vedea limpede că, de fapt, lucrurile nu stau așa. Dogmele

baptiștilor sînt contrare credinței noastre în fericirea oamenilor, în capacitatea lor de a clădi o viață mai bună pe pămînt, fără clase, fără exploatatori, fără războaie, șomaj și sărăcie.

E. *Credința în învierea morșilor.* Baptiștii cred că Dumnezeu poate să-l învie pe om chiar după ce trupul omului s-a descompus de tot, devenind hrană pentru plante și animale. Ei consideră că Dumnezeu poate să adune de pe întregul pămînt chiar și atomii care au alcătuit cîndva trupul unui om.

F. *Credința în posibilitatea comunicării cu Dumnezeu.* Cu toată aparenta lor „civilizație”, baptiștii nu renunță la credința în putința comunicării cu Dumnezeu prin intermediul rugăciunilor și al ritualurilor. Ei cred că poți să stai de vorbă cu Dumnezeu, că poți să-l rogi să nesocotească legile naturii și ale societății, să fie bun cu unii și crud cu alții.

Majoritatea predicatorilor înșiși s-au convins, se vede, de naivitatea acestei credințe. Adunările de rugăciune se transformă tot mai mult dintr-un ritual al comunicării cu Dumnezeu într-o formă de educație religioasă colectivă. În aceste adunări se desfășoară principala activitate de întunecare a conștiinței membrilor sectei. Aici li se citeșc regulat credinșoșilor predici și se țin cu ei convorbiri despre zădărnicia lumii și a vieții omului, a cărui soartă ar fi fost predestinată de mult de către Dumnezeu, aici sînt înfricoșaji cu născociri despre „sfirșitul lumii”. Fiecare cuvînt al predicii baptiste este străbătut de o deznădejde fără margini, de neîncredere în puterea omului, de ură față de el, de tristețe.

Baptiștii se întrunesc la răstimpuri pentru oficierea serviciului divin. Slujba religioasă este oficiată în haine obișnuite. Nicî prezbiterii baptiști nu au odăjdii preoțești sau vreo altă îmbrăcăminte specială. Baptiștii nu se închină la cruce și la icoane, nu fac semnul crucii. În trecut, ei atacau cu o deosebită vehemență ortodoxismul și catolicismul pentru caracterul teatral, solemn și fastul serviciului divin. Dar baptiștii s-au convins prin proprie experiență că credința religioasă nu poate fi menținută fără a se exercita o influență asupra simțurilor credinșoșilor cu ajutorul unor rituri mistice. Conducătorii sectelor au început să se preocupe de perfecționarea riturilor, de crearea unor ritualuri mistice, so-

lemne, capabile să-i aducă pe credinșoși în stare de „înălțare sufletească”. Adunările lor de rugăciuni se apropie tot mai mult de slujbele bisericesti solemne. Se oficiază în mod solemn botezul, cununia, înmormîntarea și prohodirea morșilor. Baptiștii sărbătoreșc ziua de naștere, de botez și de nuntă a membrilor comunităților lor, folosind aceste sărbători familiale pentru a ameți cu opiul religiei atît pe membrii comunităților cît și pe oamenii apropiați de ei. S-a introdus obligativitatea rugăciunii zilnice. După adunare are loc o chetă, la fel ca în biserică.

Baptiștii celebrează unele mari sărbători creștine, legate de numele lui Hristos (crăciunul, paștile, rusaliile, schimbarea la față). Ei au și sărbători proprii: ziua recoltei, ziua unității etc., care constituie un mijloc pentru a recruta noi prozeliți și a face propagandă religioasă în public.

Principalele rituri ale baptiștilor sînt: botezul în apă, frîngerea pîinii, hirotonisirea prezbiterilor. Botezul în apă trebuie să-l săvîrșească toți cei care aderă la sectă, dar nu imediat, ci după ce au trecut „proba”. Candidatul la calitatea de membru al sectei rămîne un timp „apropiat”. După o verificare minușioasă, o „renaștere spirituală” și o pregătire specială e admis la pocăință publică, săvîrșită la o adunare generală de rugăciuni la care participă corul și iau cuvîntul cei mai activi membri ai sectei, dînd povește noului aderent. Abia după aceea are loc botezul în apă.

Adunările baptiștilor încep și se încheie prin intonarea unor cîntece. La adunări cîntă corul, iar diferiți membri ai comunității citeșc predici, Biblia, evanghelia etc. Din cînd în cînd toți îngenunchează, iar unul dintre ei, care s-a pregătît dinainte, începe să se roage cu glas tare, înălșînd spre Dumnezeu cuvinte de recunoștință, de rugă și de pocăință. Uneori sînt pregătiți pentru aceste adunări copiii, care cîntă și recită, ceea ce are un efect psihologic puternic asupra celor prezenți. În ultimul timp, la adunările de rugăciuni ale multor comunități participă cercuri dramatice care dau reprezentajii pe teme biblice. Cîntecele sînt acompaniate de orgă, pian, acordeon sau de instrumente cu coarde.

Împărtășania baptistă poartă denumirea de „frîngerea pîinii”. Ea se săvîrșește spre a aminti așa-numita cină de taină a lui Iisus. Cu prilejul îndeplinirii acestui rit, toți cei de față mănîncă bucățele de pîine, distribuite de prezbiter,

și beau vin îndoit cu apă dintr-un taler sau ceașcă comune. Apoi toți se îmbrățișează, înfăptuiesc ritul sărutului, care simbolizează „frăția întru Hristos”. Pentru a se întări înriurirea morală asupra membrilor sectei, au fost instituite, sub diferite prețuri, posturi negre.

Ca multe alte secte, baptismul privește obligațiile credincioșilor cu totul altfel decât ortodoxismul sau catolicismul. La bapțiști, întreaga viață internă a sectei se bazează pe obligația credinciosului de a răspîndi activ doctrina sectei, de a aduce anual unul sau doi necredincioși „la credința lui Hristos”, de a lua cuvîntul la adunările de rugăciune, dînd dovadă de „tărie în credință”, de a urmări care e gradul de credință la ceilalți „frați” și „surori” etc. Cînd un membru al sectei își schimbă domiciliul și implicit intră într-o altă comunitate, se cere în mod obligatoriu o adevărată că s-a botezat. Toți membrii comunității au anumite îndatoriri în privința casei de rugăciuni, „sectorul” lor de „slujire a lui Dumnezeu”: unii se îngrijesc de curățenia casei de rugăciuni, alții veghează la păstrarea ordinii în timpul adunărilor de rugăciuni, alții strîng daniile, alții veghează la „tăria în credință” a celor șovăielnici, alții, în sfîrșit, îndrumază educarea tineretului. Prin asemenea reguli se creează în sectă o răspundere colectivă, o spionare reciprocă, o disciplină riguroasă.

Bapțiștii fac mult caz de democratismul lor, care, de fapt, are un caracter formal, de paradă. Alegerea prezbiterilor și conducerea comunităților nu sînt cîtuși de puțin democratice. În fond, întreaga sectă este condusă de predicatori profesioniști, care sînt numiți pe scară ierarhică.

În fruntea comunității stau un prezbiter ales (alegerea se face la recomandarea consiliului de grad superior și este confirmată de prezbiterul principal al regiunii) și consiliul comunității. Alegerea nu este însă suficientă; în afară de ea, noul ales trebuie hirotonisit (inițiat) de către un prezbiter hirotonisit. Hirotonisirea nu are loc imediat, ci după ce alesul „își vedește calitățile”. Majoritatea prezbiterilor rămîn un an sau doi nehirotonisiți, iar onora chiar li se refuză hirotonisirea. În felul acesta, conducătorii sectei con-

trolează alegerea conducătorilor comunităților, transformînd de fapt alegerea într-o numire.

Bapțiștii acordă o foarte mare atenție întăririi organizației lor. Ei spun că „acum Dumnezeu nu ține seama de persoane, ci de organizație”. Comunitățile sînt conduse prin intermediul revistei „Bratski Vestnik” („Buletinul frăției”), al unor circulare, precum și al prezbiterilor principali, care se deplasează în acest scop în diferite localități.

Prezbiterul comunității este de fapt un preot: el e conducătorul spiritual al comunității, oficiază botezul, împărțășania, cununia etc.

Prezbiterul principal de regiune îndrumază activitatea comunităților, selecționează pe predicatori și pe prezbiteri, eliberează certificate de prezbiter. El îndeplinește aceleași funcții ca episcopul catolic sau ortodox.

Organul suprem al sectei este Consiliul unional al creștinilor bapțiști-evangheliști. Prezbiterii principali ai consiliului supraveghează în permanență activitatea comunităților locale, organizînd convorbiri cu prezbiterii și adunări model, soluționînd litigiile, aplanînd conflictele din cadrul comunităților etc.

Membrii comunităților bapteste, ca și ceilalți credincioși, sînt nevoiți să întrețină pe socoteala lor un aparat imens de prezbiteri. Fiecare comunitate trimite lunar o anumită cotă din fondurile adunate de ea prezbiterului superior pe regiune și prezbiterului superior pe republică, asigură întreținerea completă a prezbiterului comunității și a casei de rugăciuni. După cum vedem, bapțiștii n-au făcut decît să schimbe forma „ofrandelor”.

Conducătorii comunității consacră o parte din fonduri unor scopuri filantropice. Obiectul acestei filantropii îl constituie de obicei oamenii care se află vremelnic într-o situație materială grea. Bapțiștii îi pot ajuta pe oamenii aceștia să-și repare casa, să-și cumpere haine, dîndu-le chiar și împrumuturi în bani. Membrii sectei desfășoară de obicei în jurul unor asemenea cazuri o propagandă turbată despre „dragostea frățescă” pentru oameni a bapțiștilor. Aceste așa-zise acte filantropice reprezintă un mijloc de prozelitism, o metodă de atragere a credincioșilor altor culte la baptism.

Creștinii după evanghelie (evangheliștii)

Prin natura sa socială și prin doctrină, această sectă este apropiată de baptism. Ambele secte fac de mult parte din Uniunea mondială a baptiștilor.

Spre deosebire de baptiști, comunitățile evangheliștilor nu sînt conduse de prezbiteri, ci de „consilii frățești”. La evangheliști, botezul, frîngerea pîinii și cununia se pot săvîrși și fără prezbiteri. Hirotonisirea „predicatorilor biblici” nu este obligatorie. Botezul se oficiază fără binecuvîntare preoțească, iar frîngerea pîinii se săvîrșește prin ruperea ei în cîteva bucăți mari. Evangheliștii au pus la baza doctrinei lor credința că Iisus s-a jertfit pentru a ispăși păcatele oamenilor. Ei susțin că, pentru a se mîntui, oamenii nu trebuie să aparțină de biserică și nici să săvîrșească tot felul de taine, ci să creadă din tot sufletul în Hristos. Dintre cărțile sfinte, evangheliștii nu recunosc decît evanghelia, pe care o interpretează în mod alegoric.

În Rusia, secta creștinilor după evanghelie s-a răspîndit la sfîrșitul secolului al XIX-lea în cercurile aristocratice din Petersburg și Moscova. Primii discipoli ai lordului englez Radstoke, care a răspîndit evanghelișmul în Rusia, au fost: marele moșier colonelul Pașkov, contele Bobrinski, contesa Șuvalova și baronul Korf. Era deci firesc ca, în timpul revoluției socialiste, conducătorii sectei să fie de partea contra-revoluției, iar ulterior de partea albgardiștilor. Ei chemau la unirea tuturor religiilor și sectelor în lupta contra Puterii sovietice; mulți dintre ei au fost în slujba serviciilor de spionaj ale puterilor străine, au fugit în străinătate și de acolo s-au străduit să influențeze pe membrii sectei care mai rămăseseră în unele localități din U.R.S.S.

Sub presiunea credincioșilor de rînd, conducerea sectei a fost nevoită să adopte o atitudine loială față de Puterea sovietică. Deși în 1944 evangheliștii s-au unit cu baptiștii, în U.R.S.S. mai există membri ai acestei secte care nu recunosc unirea.

Penticostalii

Secta „penticostală” a luat ființă în S.U.A. în 1907. Ea a căpătat această denumire fiindcă adeptii ei atribuie o importanță deosebită sărbătorii creștine a rusaliilor (a 50-a zi după paști). „Dacă vei fi plin de zel în credință — afirmă membrii sectei —, poate pogori asupra ta sfîntul duh, care pe vremuri a pogorit

asupra apostolilor; atunci vei avea posibilitatea să vorbești cu el în «limba evanghelică» și să-i ceri tot ce-ți dorești”.

În Rusia, secta penticostală a început să se răspîndească în jurul anului 1920. Ideile ei au fost propagate de predicatori americani, care în 1921 și-au început ofensiva religioasă împotriva U.R.S.S., lansînd lozinca: „America și Rusia pentru Hristos!”

Doctrina sectei penticostale nu se deosebește esențial de cea a baptismului. Fiecare dintre sectele penticostale are dogma sa, constînd din fragmente din evanghelie și epistolele apostolilor, interpretate într-un spirit deosebit de mistic și răspîndite sub forma unor scrieri tainice. Penticostalii folosesc mai puțin decît baptiștii și evangheliștii masca predicării dragostei de oameni. Toate predicile lor sînt pătrunse de disprețul față de om. Ei neagă existența lui Dumnezeu-treime, considerînd că în Hristos a apărut atît tatăl, cît și fiul și sfîntul duh. Ei resping credința că Hristos s-a jertfit pentru ispășirea păcatelor oamenilor. Ei cred în reincarnarea sfîntului duh, care poate sălășlui în orice om (la fel cum a sălășluit pe vremuri în Hristos și s-a pogorit asupra apostolilor lui în a cincizecea zi după paști), revelîndu-se prin el. Cu o asemenea „vorbire” în numele „sfîntului duh” nu se îndeletnicesc, de regulă, decît membrii „activi” ai sectei. Membrii sectei iau drept „convorbire cu sfîntul duh” chiar și bolborosirea fără rost a oamenilor anormali din punct de vedere psihic, a istericilor. La penticostali, istericii devin proroci și prorocițe (membrii sectei privesc isteria nu ca pe o boală, ci ca pe o „binecuvîntare”, ca pe un „dar al duhului divin”). De fapt, acest soi de oameni ajung lesne în starea extatică necesară pentru a oficia rugăciuni în timpul ceremoniilor lor barbare și înrîuresc cu nebunia lor întreaga asistență.

Conducătorii sectei înțeleg bine că numai aducîndu-i pe credincioși pînă la pierderea rațiunii, pînă la întunecarea vremelnică sau permanentă a minții, numai menținîndu-i zi de zi într-o stare de exaltare nervoasă, torturîndu-le în fel și chip psihicul, pot obține ca omul să se smulgă din ritmul general al vieții socialiste și să înceapă să tremure și să plîngă în adunările de fanatici. În acest scop ei au elaborat metode speciale, un întreg sistem de extenuare psihică. „Binecuvîntarea

dată unei penticostale — spun predicatorii penticostali — trebuie să fie precedată de o mare prefacere sufletească", la care se ajunge prin oficierea unor ritualuri speciale, prin „abstinența trupului", prin „istovire".

Rugăciunea începe cu o predică sau cu citirea evangheliei, în urma căreia credincioșii cad treptat în extaz. La baza extazului religios stau legile firești ale excitației psihice. Trebuie doar să stîrnești interesul omului pentru rugăciune, că după aceea se lasă antrenat de isteria colectivă. Iată de ce predicatorii caută să-l atragă pe noul prozelit în primul rînd la o adunare a sectei.

Exaltarea îi cuprinde mai întii pe cei mai slabi, iar apoi și pe ceilalți, aducîndu-i într-o stare de frenezie totală. După cum mărturisesc credincioșii înșiși, ei „uită de sine", „nu sînt conștienți de faptele lor". Uitarea de sine merge pînă la dublarea personalității, stadiu în care iluziile, halucinațiile pun stăpînire pe conștiința omului. Credincioșii încep să vadă tocmai ceea ce constituie obiectul rugăciunii lor, ceea ce doresc : pe Hristos, pe fecioara Maria, iadul, raiul etc. În asemenea clipe este ușor să-i sugerezi unui credincios că este posedat de demoni sau de sfîntul duh, că asupra lui „a pogorît duhul", care-i insuflă noi sentimente și gînduri și pe care le exprimă în „glose". Astfel încep penticostalii „convorbirile cu Dumnezeu", în cadrul cărora participanții la adunare exclamă, țînînd isonul conducătorului lor, felurite cuvinte lipsite de sens și scot sunete nearticulate. Toate acestea creează iluzia „clarviziunii", a „darului profetic".

Penticostalii, care consideră că sfîntul duh este dizolvat în aer sub forma unui gaz răspîndit pretutindeni și pătrunzînd peste tot, au adesea halucinații olfactive, pîrîndu-li-se că simt un anumit „miros al sfîntului duh". De aceea se străduiesc să-l prindă cu gura larg deschisă, aspirînd cu lăcomie aerul, sau își suflă unul altuia în gură.

Halucinațiile pot pune stăpînire simultan pe întregul grup de oameni care participă la rugăciunea colectivă. Asemenea fenomene determină o și mai mare explozie de fanaticism religios. Ideile despre apropierea judecării de apoi, despre apariția lui Hristos, despre a doua lui venire etc., sugerate în aceste condiții de predicatori, pot da naștere unor năluciri colective.

Credincioșii atribuie asemenea vedenii acțiunii unor forțe misterioase, lui Dumnezeu, „sfîntilor" etc. De fapt ele nu au nimic supranatural.

O mare încordare psihică, un intens efort al minții pot provoca halucinații și unui om perfect sănătos. Asemenea imagini iau naștere datorită faptului că organele de simț sînt excitate de impulsuri nervoase pornite din creier, cu alte cuvinte are loc un proces opus celui al percepției normale a realității, cînd excitațiile sînt transmise de la organele de simț spre creier. I. P. Pavlov a descoperit natura psihologică a acestui fenomen. Halucinațiile sînt aceleași reprezentări, aduse însă pînă la intensitatea unor percepții reale. Ele se produc ca rezultat al precumpnirii vădite a proceselor de excitație asupra celor de inhibiție. O asemenea stare se poate produce în urma unui surmenaj nervos, a unei supărări, a acțiunii unor substanțe otrăvitoare ca alcoolul, opiul, hașișul etc.

Întîlnim aici cel mai flagrant exemplu de pervertire a psihicului oamenilor de către religie, prin folosirea în scopuri religioase a unor tulburări psihice destul de curente.

Afirmațiile despre legătura nemijlocită cu Dumnezeu par, în asemenea cazuri, absurde doar oamenilor care nu sînt robii prejudecăților religioase. Credincioșii însă, care au fost crescuți în spiritul legendelor biblice și pentru care întregul univers este populat de spirite omniprezente și atotputernice, iau fără șovăire iluziile, halucinațiile și alte fenomene bolnăvicioase ale psihicului omului drept revelații divine, iar pe bolnavii psihici îi includ printre „sfîinți" și „proroci", creînd noi secte în jurul lor. Așa se explică numărul mare de curente în rîndurile penticostalilor.

Sectele penticostale nu se îndeletnicesc doar cu simpla propovăduire a miturilor biblice. Aceste secte urmăresc să-i țînă pe credincioși într-o stare psihică deosebită, recurgînd în acest scop la atmosfera mistică, la sugestie, la autosugestie, la prorociri, la revelații, la istovirea fizică și psihică. Predicatorii caută să provoace la prozelit și apoi să mențină în el tot timpul cît face parte din sectă sentimentul de spaimă, sentimentul de adorație față de „slujitorii lui Dumnezeu", „proroci" și „prorocițe", precum și sentimentul propriei neputințe. Datoria și îndeletnicirea de căpetenie a

predicatorului constă în a insufla credincioșilor spaima toată viața, de la naștere și pînă la moarte, și să-i mențină sub stăpînirea ei.

Advențiștii Denumirea sectei provine de la cuvîntul latin „adventus”, care înseamnă „venire”. Punctul principal al doctrinei ei este credința în iminenta venire pentru a doua oară a lui Hristos.

Secta a apărut în S.U.A., cînd adepții lui V. Miller, care în 1831 începuse să predice că se apropie sfîrșitul lumii, au ieșit din comunitățile baptiste. Interpretînd textual prorociile lui Daniil (8, 14), Miller a prezis chiar data exactă a acestui eveniment: 21 martie 1843. Oamenii care i-au dat crezare și-au părăsit munca și și-au împărțit averea, pregătindu-se în vederea acestui eveniment. Însă „profeția” lui Miller nu s-a adeverit nici în 1843, nici în 1844. Mulți dintre adepții săi l-au părăsit, considerîndu-l mincinos, iar în 1845 el a fost exclus din comunitatea baptistă. În prezent, advențiștii nu mai indică data precisă a venirii lui Hristos, dar afirmă că ea e „apropiată” și că nimeni nu cunoaște „nici ziua, nici ora venirii lui”.

În 1846 ia naștere un nou curent adventist, întemeiat de Hellen White și de soțul ei J. White. Hellen White a avut, chipurile, o „viziune a simbetei”, în cursul căreia l-ar fi văzut pe Dumnezeu care i-a poruncit să transmită îndrumările sale tuturor credincioșilor. Această „viziune” a lui Hellen White a determinat particularitățile curentului advențiștilor de ziua a șaptea, care mai tîrziu a devenit cel mai răspîndit:

1. „Îndrumarea” cu privire la sărbătorirea simbetei.

2. Cele trei așa-numite vestiri din capitolul 14 al Apocalipsului lui Ioan.

Prima „vestire” se referă la judecata de apoi. Interpretarea acestei „vestiri” s-a schimbat de zeci de ori în decursul existenței sectei, ceea ce a dat naștere la o serie de curente ale ei: advențiștii-mileniști, advențiștii veacului viitor etc. Mai demult, advențiștii socoteau drept semne ale apropierii judecății de apoi eclipsele de Soare și de Lună, căderea teoriștilor, cutremurele de pămînt. Larga răspîndire a cunoștințelor științifice a răpit foarte curînd advențiștilor posibilitatea de a specula aceste fenomene ale naturii. În prezent, advențiștii se referă tot mai des la fenomene ale vieții so-

ciale, proclamînd ca semne ale apropierii sfîrșitului lumii creșterea ateismului, răspîndirea cunoștințelor științifice, „marea îndepărtare a bisericii creștine” de la sfînta scriptură, decăderea moravurilor, care este reală în țările burgheze, groaza oamenilor față de războiul atomic și încordarea internațională, provocată de imperialiștii americani.

A doua „vestire” este profeția biblică despre „căderea Babilonului” (a Romei), pe care advențiștii o interpretează ca o cădere a tuturor bisericilor și sectelor care s-ar fi îndepărtat de la „poruncile domnului”, precum și despre ivirea adevăraților „copii ai domnului”, advențiștii.

A treia „vestire” constă în misiunea încredințată advențiștilor de a propovădui „poruncile domnului și credința lui Iisus”, în pofida tuturor persecuțiilor la care-i supune „falsul creștinism”.

3. „Îndrumarea” cu privire la faptul că sufletul omului este muritor. După cum se știe, catolicii, ortodocșii, baptiștii și alte curente și secte creștine admit nemurirea sufletului. Advențiștii însă au găsit că în Biblie se vorbește de 853 de ori despre sufletul omului, dar nu se spune nici un cuvînt despre nemurirea sufletului. Una dintre tezele fundamentale ale credinței lor a devenit afirmația că numai advențiștii vor căpăta nemurirea, pe cînd „necredincioșii” (adică cei care nu sînt advențiști) vor fi nimiciți pentru totdeauna. Diferitele curente ale adventismului interpretează în chip felurit această „îndrumare”. Astfel, advențiștii-evangheliști, respingînd credința în caracterul muritor al sufletului, cred că după cea de „a doua venire” vor învia și vor căpăta nemurire mai întîi sfinții, iar apoi toți ceilalți. Ei consideră că, după înviere, păcătoșii vor nimeri în iad. Advențiștii-creștini, spre deosebire de advențiștii-evangheliști, cred că după „a doua venire” trupurile păcătoșilor vor fi nimicite pentru vecie. Ei presupun că viața veșnică, chiar și în iad, este un dar atît de prețios, încît păcătoșii nu-l merită. Advențiștii care țin de „societatea vieții și a celei de a doua venire” consideră că oamenii răi adorm pur și simplu pe veci, pentru ca să nu se mai trezească niciodată din somnul veșnic.

4. „Îndrumarea” despre așa-numita „reformă sanitară” — interdicția de a consuma o seamă de alimente (carne de porc, unele specii de pești, grăsimi animale, cafea, cacao), băutu-

rile alcoolice, o serie de medicamente, interdicția de a fuma tutun, opiu etc.

În rest, credința adventiștilor se deosebește prea puțin de baptism. Ei cred, ca și bapțiștii, că Biblia este de „inspirație divină” și-și întemeiază întreaga lor morală pe așa-numitele „porunci ale lui Moise”. Adventiștii cred în trinitatea divină, în apropiata venire a lui Hristos și în judecata de apoi, în propria lor nemurire viitoare, în „nimicirea definitivă a necredincioșilor”. Ei admit ca ritualuri: botezul prin scufundarea în apă, spălarea picioarelor, cina cea de taină. Ei nu recunosc însă icoanele, moaștele, sfinții, semnul crucii, liturghia, odăjdiile preoțești, folosirea limbii slavone bisericești la slujbe.

Structura și chiar denumirea organizațiilor adventiste sînt luate din armata americană. Comunitățile formează „unități”, conduse de „comitete executive”. „Unitățile” se constituie în „uniuni”. Din „uniuni” se formează „divizioane”. Adventiștii din U.R.S.S. sînt considerați „divizion” și au un centru propriu: „Consiliul unional al adventiștilor de ziua a șaptea”. Centrul mondial al adventiștilor se află în S.U.A.

În Rusia, primele comunități adventiste au apărut în perioada 1880—1900, printre coloniștii germani din Ucraina. Adventismul a fost propagat de misionari americani și germani. Sub țarism, conducătorii sectei sprijineau pe toate căile absolutismul și pe moșieri, luptau împotriva progresului și științei. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, conducătorii adventiștilor n-au recunoscut multă vreme puterea poporului muncitor și au sabotat măsurile ei, situîndu-se de partea intervenționiștilor și albgardiștilor; ei căutau să-i sperie pe credincioși, vestind că se apropie sfîrșitul lumii. Această propagandă s-a intensificat deosebit de mult în perioada colectivizării.

Principalul curent al adventismului contemporan îl constituie adventiștii de ziua a șaptea. La adunările de rugăciuni are loc, de fapt, ritualul împărtășaniei, denumit „cina cea de taină”: toți participanții la adunare mănîncă mici bucăți de pine, distribuite de diacon, și beau vin din aceeași cupă. După aceea toți se îmbrățișează. Spre deosebire de bapțiști, la adventiști acest rit este precedat de spălarea reciprocă a picioarelor. La adventiști, posturile nu sînt reglementate: fiecare postește cînd vrea. La adunările de rugăciuni ale

adventiștilor se citește Biblia, se țin predici și se cîntă imnuri din culegerea „Psalmii Sionului”. Ca și bapțiștii, ei se roagă improvizînd rugăciuni prin care adresează tot felul de cereri lui Dumnezeu.

La adventiști este obligatorie „zeciuala”: vărsarea unei zecimi din venit în fondurile comunității.

În afara curentului principal, al adventiștilor de ziua a șaptea, în această sectă mai există și alte curente. În R.S.S. Moldovenească și în regiunile apusene ale Ucrainei mai poate fi întilnită o sectă, puțin numeroasă, dar ultrareacționară: *adventiștii-reformiști*. Ea a luat ființă în 1914, în urma unei sciziuni care s-a produs în comunitățile adventiste din pricina desperării și fricii care a cuprins mediul mic-burghez în momentul cînd a izbucnit primul război mondial.

Adventiștii-reformiști cer membrilor comunităților adventiste să îndeplinească cu strictețe riturile, în special ținerea simbetei; ei sînt obligați să refuze prestarea serviciului militar, să nu poarte haine elegante, podoabe, fuste scurte, adică le este interzis tot „ce provoacă dorințe omenești”, inclusiv frecventarea oricăror spectacole, citirea de literatură; ei trebuie să plătească regulat „zeciuala”, care este extinsă asupra întregii averi și a tuturor veniturilor membrilor comunității. Adventiștii-reformiști nu au case de rugăciuni și duc mai ales convorbiri individuale în piețe, parcuri, restaurante, magazine etc. Ei refuză să presteze serviciul militar în Armata Sovietică, să participe la alegeri, la viața socială etc. Sub masca religiei, în cadrul acestei secte activează adesea dușmani ai orînduirii sovietice.

De adventiști s-a desprins și una dintre cele mai reacționare secte contemporane: „martorii lui Iehova”.

Iehoviștii În iehovism există două curente: cel al lui Ilin (de origine rusă) și cel al lui Russel-Rutherford (de origine americană), acesta din urmă purtînd denumirea de „martorii lui Iehova”.

Curentul ilinist al iehoviștilor (*iehoviștii iliniști*) a luat ființă în perioada 1840—1850. Întemeietorul sectei a fost N. Ilin, locotenent-major în armata țaristă. Baza doctrinei lor este teza că în lume ar avea loc o luptă între Iehova-Hristos și Lucifer (satana), fiul nesupus al lui Iehova.

În urma sciziunii care s-a produs în 1872 în secta adventistă, a luat ființă grupul russeliștilor, denumit astfel după

Ch. Russel, întemeietorul sectei. Sub raportul doctrinei, acest grup se deosebea la început foarte puțin de secta adventistă. După moartea lui Russel, conducerea sectei a fost preluată de judecătorul Rutherford, iar din 1942 se află în fruntea ei Knorr, care se intitulează „președintele societății martorilor lui Iehova”. Centrul organizației se află în S.U.A.

Doctrina iehoviștilor se întemeiază pe o interpretare aparte a cărților creștine, adaptată intereselor propagandei imperialiste. Nedorind să intre în contradicție cu știința contemporană, iehoviștii resping unele mituri, legende și idei biblice, vădit opuse științei. Ei resping, de pildă, natura dumnezeiască a lui Hristos, ideea jertfei sale expiatorie, învierea corporală etc. și-l declară pe Hristos drept „ființă spirituală slăvită”, revenită pe pământ, fără a fi văzută, pentru a pregăti nimicirea tuturor acelor care „au încălcat voința dumnezeului Iehova” și pentru „a umple pământul cu ființe credincioase și supuse”. O particularitate a doctrinei iehoviste este negarea nemuririi sufletului omenesc, a vieții de apoi, cu toate atributele sale (purgatoriul, iadul, chinurile veșnice ale păcătoșilor etc.). Speculând starea de spirit a unor largi mase populare, care refuză să creadă în basme biblice despre fericirea de după moarte și caută să-și cucerească aici, pe pământ, condiții omenești de viață, iehoviștii au modificat un punct fundamental al creștinismului, promițând adeptilor lor viața fericită nu în lumea de apoi, ci pe pământ. Dar ei își închipuie că acest „rai pământesc” este organizat după modelul societății burgheze, ca un rai unde „un număr limitat de persoane va deține dominația asupra numărului nelimitat de persoane care trăiesc pe pământ”.

Ei au adaptat intereselor burgheziei imperialiste contemporane și vechiul basm biblic despre războiul dintre Dumnezeu și satana. „Martorii lui Iehova” afirmă că omenirea s-ar împărți în două tabere: iehoviștii, adeptii dumnezeului Iehova, oameni nemuritori, „oastea lui Dumnezeu”, și sataniștii, adeptii satanei, oameni muritori, „oastea satanei”. Ei afirmă că în curând va sosi timpul cind Iehova va declara pe față război satanei. În urma acestui război sfânt (armagedon), statele existente — create, chipurile, de satana — vor pieri și în locul lor va lua ființă un stat teocratic, „divin”, în frunte cu Dumnezeu Iehova, din care nu vor face parte decât adeptii acestei secte.

De fapt, secta „martorilor lui Iehova” nu este o organizație religioasă, ci una politică. De obicei iehoviștii din U.R.S.S. nu participă la alegeri, nu-și pun semnătura pe apelele Consiliului Mondial al Păcii cu privire la interzicerea armelor de exterminare în masă, au o atitudine ostilă față de sindicate și față de celelalte organizații de masă.

În activitatea sa, secta aplică cele mai severe reguli ale conspirației. Nucleele ei de bază sînt cercuri care reunesc 15—20 de oameni. Mai multe cercuri alcătuiesc grupe, care, la rîndul lor, formează așa-numitele „strefe”. Strefele se supun unui birou regional, care conduce activitatea întregii organizații din țară. Conducătorii poartă denumirea de „slugile lui Iehova”. În toată activitatea lor, ei se călăuzesc după directivele primite de la forurile lor superioare și prezintă organelor superioare dări de seamă lunare și anuale cu privire la activitatea lor. Directivele și literatura se primesc de la centrul lor mondial, din S.U.A. Legătura dintre organizațiile inferioare și centrele din străinătate se face numai în mod clandestin, prin agenți. În Uniunea Sovietică, organizația clandestină a iehoviștilor a devenit refugiu al unor criminali de război, colaboratori ai comendurilor fasciste, informatori ai gestapoului; cei mai mulți dintre ei au fost atrași în sectă în lagărele pentru persoanele strămutate. Acești oameni au, de obicei, posturi de conducere în organizațiile iehoviste. Credincioșii de rînd nu știu adesea cine sînt de fapt conducătorii organizației iehoviste, nu înțeleg caracterul antisovietic și antipopular al sectei „martorilor lui Iehova”. Propagandiștii care desfășoară o activitate ateistă trebuie să deschidă ochii credincioșilor iehoviști de rînd, arătîndu-le care este realitatea.

Principala calitate cultivată în comunitățile iehoviste este supunerea față de conducere. Întrunirile iehoviste sînt consacrate în mod special acestei educații și poartă denumirea de „școli teocratice”. Întrunirile se țin strict conspirativ, o bună parte dintre ele fiind consacrate studierii broșurilor, cărților, revistelor și instrucțiunilor primite din S.U.A. Există două feluri de întruniri. Pentru novici se organizează discuții în cadrul cărora se interpretează Biblia. Cu acest prilej iau cuvîntul numai membri de rînd ai sectei. La întrunirile iehoviștilor de încredere, verificați, de care nu știu chiar

mulți membri ai sectei, iau cuvîntul „slugile lui Iehova”, predicatori care dau citire instrucțiunilor și scrisorilor primite de la centrele conducătoare.

Sectele ortodoxe În primii ani după victoria Puterii sovietice, sectele ortodoxe, care au luat ființă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — ioaniții, inochentiștii, illidorienii, enohienii, ilinții etc. —, au devenit secte antisovietice înverșunate. Trăsătura lor caracteristică rezidă în propovăduirea „sfîrșitului apropiat al lumii”, larg folosită de elementele contrarevoluționare în scopul propagandei antisovietice.

Ici-colo se mai întîlnesc și în zilele noastre rămășițele uneia dintre aceste secte, cea a ioaniților. Această sectă îl divinizează pe iereul Ioann din Kronstadt, care, chipurile, ar fi avut o „viziune minunată”, ajunsă temelie „noii” lor „credințe”. În această viziune, „sfîntul duh” l-ar fi anunțat pe Ioann de venirea apropiată a sfîrșitului lumii și a judecării de apoi, în urma căreia credincioșii vor ajunge în rai, iar toți ceilalți în iad. Faptele ne arată însă că născocirile despre viziunile lui Ioann din Kronstadt, care se răspîndesc și în zilele noastre, nu au fost scrise în 1907, cum se afirmă în ele, ci abia după 1917 și urmează de obicei linia propagandei dușmănoase duse de elementele contrarevoluționare împotriva Puterii sovietice după victoria ei. Ritualurile acestei secte, precum și ale celorlalte secte de acest gen nu se deosebesc de ritualurile ortodocșilor, dar membrii lor nu se duc la bisericile ortodoxe. Ei au biserici proprii în unele locuințe ale lor, cu icoane, candelă, cruci și toate celelalte obiecte ale cultului ortodox.

Secta inochentiștilor a luat ființă în 1908. Ea este un produs al descompunerii ortodoxismului. În condițiile declinului mișcării revoluționare și ale înfloririi misticii, ieromonahul Inochentie de la mănăstirea din Balta s-a proclamat drept întru chiparea celei de-a treia ipostaze a „sfintei treimi” și a început să adune în jurul său oameni superstițioși. Era un om hrăpăreț, descompus din punct de vedere moral. Organizatorul sectei folosea propovăduirea apropierei sfîrșitului lumii în scopul propriei sale îmbogățiri, silindu-i pe credincioși să renunțe la resturile avutului lor. Sensul vieții, propovăduia el, constă în pregătirea pentru judecata de apoi, așadar nu este nevoie să ai avere, familie, morală. Propovăduind

ignoranța, căpeteniile inochentiștilor îi abăteau pe credincioși de la lupta împotriva exploatatorilor. Propovăduind renunțarea la căsătorie, își creau condiții pentru o viață desfrînată; propovăduind ascetismul, acaparau avuturile altora.

După moartea lui Inochentie (1917), între adepții lui a început lupta pentru rolul conducător în sectă. Ei au născocit și au răspîndit legenda potrivit căreia Inochentie ar fi fost întru chiparea „sfîntului duh” și s-ar fi înălțat la cer încă în viață. În cinstea lui au fost compuse numeroase rugăciuni și s-au zugrăvit icoane.

În cadrul sectei se săvîrșeau omoruri și alte crime. Oamenii care știau multe despre nelegiuirile căpeteniilor sectei erau de obicei uciși. Oamenii erau lăsați să moară de foame în niște camere speciale ale morții și apoi îngropați de obicei fără sicrie în curte. Un număr de asemenea camere au fost descoperite în orașul Bălți.

Rămășițele claselor exploatatoare lichidate în U.R.S.S. au folosit în lupta împotriva Puterii sovietice nu numai vechile organizații ale sectelor, cu ajutorul cărora încercau să-și camufleze activitatea contrarevoluționară. Ele au înființat și o serie de secte al căror scop principal era să adune elementele antisovietice, îndeosebi elementele chiaburești, în vederea pregătirii unor rebeliuni armate, a luptei împotriva măsurilor luate de Puterea sovietică. Toate aceste secte erau mai curînd niște bande înarmate decît organizații religioase. În Caucazul de nord, bunăoară, a fost înființată organizația religioasă-monarhică chiaburească a imeaslavilor. Conducerea acestei organizații era alcătuită din fostul colonel P. Grigorovici, fostul locotenent Iakovlev, fostul ofițer de jandarmi Butenko și fostul jandarm Pubaiko. Ei îi puneau să jure pe cei care intrau în sectă că nu vor lucra în instituții sovietice, că vor zădărnici colectările de grîne, vor lupta împotriva colectivizării, nu-și vor da copiii la școală și nu vor citi nici ziare, nici cărți. Secta aduna arme. Ancheta judiciară a stabilit că membrii ei îndeplineau și misiuni încredințate de serviciile de spionaj străine și primeau mari sume de bani din America.

În regiunile Tambov, Cernigov, Rovno, precum și în alte regiuni ale țării mai există rămășițe ale sectei așa-numiților „adevărații creștini ortodocși”. Aceasta este o sectă ortodoxă contrarevoluționară, înființată la sfîrșitul deceniului al 3-lea,

de către elementele chiaburești, în vederea desfășurării activității subversive împotriva colhozurilor și Puterii sovietice. Ritualurile ei nu se deosebesc de cele ale ortodocșilor, dar sînt oficiate în secret. Membrii acestei secte nu frecventează bisericile ortodoxe și nu-l recunosc pe patriarhul ortodox. Secta are un corp preoțesc, dar în unele locuri ritualurile religioase sînt oficiate chiar de simpli credincioși. De marile sărbători religioase, membrii sectei se adună la diferite „izvoare sfinte” (lacuri, izvoare etc.), unde-și desfășoară propaganda feluriți „clarvăzători”, „prezicători”, nebuni, care se bucură în sectă de o trecere deosebită.

„Adevărații creștini ortodocși” n-au adus nimic nou în doctrină, în cultul religios și nici măcar în ritualuri. Ei au păstrat în totul doctrina și ritualul ortodox. Ei își desfășoară propaganda antisovietică camuflîndu-se sub propovăduirile despre apropiatul sfîrșit al lumii.

Căutînd să-i sustragă pe credincioși de sub influența realității sovietice, conducătorii sectei, pentru a-i speria pe membrii ei, folosesc mitul că din 1917 încoace ar domni în lume anticristul. Pentru a nu-i cădea în mreje, „adevărații” creștini trebuie să ducă un trai închis, de sihastru, să-și petreacă tot timpul liber în rugăciuni și să nu participe la viața obștească.

*
* *
*

După cum am văzut mai sus, tezele fundamentale ale doctrinelor sectelor nu se deosebesc cu nimic de concepția despre lume propagată de biserica ortodoxă sau de cea catolică. La baza acestor doctrine stă aceeași credință oarbă într-un Dumnezeu atotputernic, în neputința omului, în păcătoșenia lui față de Dumnezeu. În ceea ce privește deosebirile dintre secte, ele sînt atît de neînsemnate, încît, dacă unui membru al unei secte îi dă prin gînd să treacă într-o altă sectă, el nu are nevoie să renunțe la vechile sale convingeri. Și, într-adevăr, ce însemnătate are dacă un credincios își face semnul crucii cu două degete, iar altul cu trei sau nu-și face de loc cruce cînd vede o icoană și dacă omul se închină la icoane sau nu, serbează 20 sau 50 de sărbători religioase, așteaptă venirea dumnezeului-om sau întruchiparea spiritului

acestuia în om, se închină lui Iehova, Hristos sau unui Dumnezeu viu?

Sectanții dau de obicei dovadă de mai multă îndemînare și mai mult rafinament decît, bunăoară, biserica ortodoxă în ceea ce privește organizarea activității printre credincioși și camuflarea ideilor lor reacționare. Ei desfășoară mai ales o activitate individuală printre credincioșii șovăielnici, nesiguri în problemele concepției despre lume. Pe oamenii aflați într-o situație materială grea ei îi ademenesc cu pomeni mărunte. Activitatea desfășurată de propagandiștii lor urmărește, în primul rînd, să-l rupă pe om de colectiv. Conducătorii sectelor condamnă orice activitate obștească a membrilor comunităților.

COMUNISMUL ȘI CREȘTINISMUL

Principiile sociale ale creștinismului

După cum a relevat F. Engels, inițial, creștinismul se adresa celor asupriți, promițîndu-le izbăvire de robie și de mizerie. Însă creștinismul „nu voia... să înfăptuiască transformarea socială în această lume, ci în lumea de apoi, în cer, în viața veșnică de după moarte, în apropiata «împărăție de o mie de ani»”¹.

În opoziție cu creștinismul, mișcarea comunistă are drept scop eliberarea reală, pe pămînt, a oamenilor muncii; ea se călăuzește după concepția materialistă a istoriei, care consideră că răul social își are rădăcinile în relațiile economice din societatea bazată pe exploatare; eliberînd societatea, comunismul eliberează individul. Doctrina creștină este profund ostilă luptei pentru eliberarea socială a oamenilor muncii.

Trăsătura esențială a interpretării date de creștinism vieții sociale o constituie teoria despre „natura păcătoasă” a omului și inevitabilitatea suferințelor lui. „La toate tînguiriile cu privire la timpurile grele și la mizeria generală materială și morală, conștiința creștină a păcatului răspundea: așa este și nici nu poate fi altfel, de stricăciunea lumii ești

¹ K. Marx și F. Engels, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 285.

tu vinovat, voi toți, stricăciunea ta interioară, stricăciunea voastră interioară!"¹ De aici rezultă și rețeta universală, cerința universală a creștinismului, pusă pe primul plan în cazul oricăror nenorociri: „salvarea sufletului”; în plus, cererea aceasta se adresează nu societății sau vreunui grup al ei, ci indivizilor izolați.

Creștinismul s-a dovedit a fi cea mai generală formă de concepție religioasă a societății bazate pe exploatare, „temeiul ei general de consolare și de justificare”², potrivită pentru diferite țări și perioade, capabilă să consfințească dominația exploatare și în același timp să-i consoleze pe exploatați. În condițiile de azi, încercările de a uni creștinismul cu comunismul reflectă fie lipsa de maturitate a conștiinței maselor, care trec de la smerenia creștină la lupta activă pentru interesele lor, fie înșelarea conștientă a maselor de către ideologii reacțiunii, care caută să reducă revolta provocată de orînduirea bazată pe exploatare la un protest religios împotriva lumii reale.

**A avut oare
creștinismul primitiv
un caracter
comunist ?**

Într-o serie de cărți ale Vechiului și Noului testament întîlnim proteste împotriva nedreptății sociale. Astfel, în cărțile lui Amos, Isaia, Iezechiel sînt condamnate cruzimea regilor și lăcomia bogătașilor, se pot întîlni apeluri ca de pildă: „Învățați să faceți fapte bune, sîrguiți-vă după dreptate, ajutați pe cel împilat, faceți dreptate orfanului, apărați pricina văduvei!” (Isaia, I, 17); Hristos din evanghelii cheamă la el pe cei „săraci și flămînzi”, făgăduind celor săraci că „plata voastră multă este în cer” și amenințînd cu nenorociri pe cei bogați, spunîndu-le: „Vai, vouă, bogaților, că vă luați pe pămînt mîngîierea voastră” (Luca, VI, 20, 21, 24—25 etc.). În asemenea declarații s-au reflectat incontestabil, într-o anumită măsură, sentimentele și dezideratele maselor care protestau împotriva asupririi. Problema este însă: cum propunea doctrina creștină să fie realizate aceste deziderate ?

În creștinismul primitiv existau, după cît se pare, și curente care cereau pedepsirea efectivă a asupritorilor și înfăptuirea „împărăției lui Dumnezeu” pe pămînt. Aceasta din

¹ Op. cit., pag. 184.

² Op. cit., pag. 37.

urmă era de obicei identică cu eliberarea de sub stăpînirea romană. Însă valul protestului social, într-adevăr activ, s-a dizolvat curînd într-o ideologie de condamnare pasivă a „lumii păcătoase” și de așteptare a fericirii în lumea de dincolo de mormînt. Potrivit evangheliilor, Hristos cheamă pe asupriți la el numai pentru a-i liniști, iar „împărăția lui Dumnezeu” se dovedește a fi „nu pe lumea aceasta”; epistolele apostolice cer sclavilor să se supună în totul stăpînilor, „nu numai celor buni și blînzi, ci și celor greu de mulțumit” (1 Petru, II, 18; Efeseni VI, 5—7; Coloseni, III, 22, 24 etc.).

Doctrina socială a evangheliilor reprezintă un protest religios pasiv împotriva nedreptății, o revoltă în genunchi, care de fapt însemna justificarea asupririi, în primul rînd justificarea principalei racile sociale a antichității: sclavia. Creștinismul nu a fost ideologia unor oameni asupriți care se ridică la luptă revoluționară, ci ideologia unor oprimați care și-au pierdut orice speranță în luptă și caută ieșirea în rugăciuni, în nădejdea unei mîntuirii miraculoase.

În unele teze ale literaturii creștine timpurii este condamnată proprietatea privată. În evanghelii există, de pildă, pasaje în care se cere împărțirea averii (Matei, XIX, 21; Luca XIV, 33), iar despre viața apostolilor, în frunte cu Iisus, se spune că „aveau toate deobște” (Faptele apostolilor, II, 44—45; IV, 32—35). Datele istorice ne arată că precursorii creștinismului, esenienii, și poate chiar unele grupuri dintre primii creștini duceau gospodărie comună. Acesta a și fost motivul pentru care unii cercetători (printre alții K. Kautsky) vorbesc despre „comunismul” (sau „comunismul de consum”) al creștinismului primitiv. Ideea revenirii la rînduiele comunei primitive, enunțată în repetate rînduri în antichitate și în evul mediu, nu are însă nimic comun cu comunismul și reprezintă, în fond, o utopie reacționară. De altfel evanghelia vorbește în genere nu despre socializarea proprietății, ci despre împărțirea averilor, despre disprețuirea bunurilor „lumești” etc. Totodată poți fi un bun creștin și dacă împarți cu săracii numai o parte din averea obținută prin înșelăciune (Luca, XIX, 8).

Creștinismul primitiv nu a conținut și nici nu putea să conțină vreun element al ideologiei comuniste. „Dacă

unele pasaje din Biblie par a fi în favoarea comunismului — scria Engels —, în schimb întregul spirit al învățaturii ei este cu totul potrivnic acestuia, ca de altfel oricărei măsuri raționale”¹.

**Justificarea
de către religie
a orînduirii
exploatare**

Chiar în primele secole ale existenței creștinismului (în mare măsură încă înainte de transformarea lui în religia de stat a Imperiului roman), teologii au elaborat în amănunțime un întreg sistem de justificare creștină a exploatării și a inegalității sociale. Încă de la jumătatea secolului al II-lea, un autor creștin scria: „Săracul e bogat în rugăciune... Săracul aduce mulțumiri lui Dumnezeu pentru bogatul care i-a dăruit ceva. Și unul și celălalt fac o faptă bună”. Lactanțiu (începutul secolului al IV-lea), considerat drept „primul sociolog catolic”, încerca să demonstreze că nu proprietatea privată trebuie înlăturată, ci trufia și nerăbdarea oamenilor. Ambrozio, episcopul Mediolanului² (secolul al IV-lea), canonizat ulterior, a scris că Dumnezeu a dat totul în comun, dar că proprietatea privată este un rău inevitabil, apărut ca rezultat al păcatului. Astfel, condamnarea bogăției s-a transformat de fapt într-o justificare a inegalității sociale, procedeu pe care biserica l-a folosit ulterior pe scară largă și pe care îl folosește și astăzi. Ioan Gură de Aur, cunoscut teolog din secolul al IV-lea, a spus că, „dacă Dumnezeu ar fi dăruit fiecăruia bogăție, el ar fi luat prin aceasta mijlocul de a se ajunge la virtute, și de aceea nu a împărțit toate în mod egal”. După spusele lui, „bogăția nu e un rău dacă vom dori s-o folosim cum trebuie; rele sînt mîndria și vanitatea”.

Făcînd bilanțul activității bisericii creștine, Augustin, supranumit *fericitul* (secolul al IV-lea), a scris că Hristos „face din sclavi răi sclavi buni... Bogătașii sînt nespuse de mult îndatorați lui Hristos, fiindcă a adus o rînduială bună în casele și gospodăriile lor”.

Timp de sute de ani, teologii au completat și au dezvoltat „temeiurile” religioase în favoarea asupririi sociale. Toma d'Aquino (secolul al XIII-lea) afirma că proprietatea este o adaptare necesară la „natura nedesăvîrșită a omului”. Potri-

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 533.

² Mediolanum, numele latinesc al orașului Milan. — Nota trad.

vit spuselor sale, împărțirea în bogați și săraci stimulează inițiativa oamenilor, ușurează colaborarea între ei și favorizează pacea socială.

Ideologii Reformei bisericesti au continuat justificarea „evanghelică”, devenită tradiție în creștinism, a nedreptății sociale. „Dumnezeu și nu omul este cel care spînzură și trage pe roată, decapitează și biciuiește, Dumnezeu este cel care poartă războaiele”, a scris Luther. „Hristos n-a vorbit decît despre libertatea spirituală și creștinul trebuie să suporte iobăgia cu curaj și voie bună”, declara prietenul său Melancthon, blestemînd pe țărani răsculați. Calvin spunea: „Dacă un domnitor tiran ne chinuie amarnic... acest lucru trebuie să trezească în noi, înainte de toate, gîndul la păcatele noastre... Atunci supunerea va spori răbdarea noastră. Atunci ne vom gîndi de asemenea că nu avem dreptul să lecuim acest rău, că nu ne rămîne decît să implorăm ajutorul lui Dumnezeu, în mîna căruia se află inimile regilor și schimbarea împărățiilor”. Biserica rusă susținea: „Robia și pedepsele crude nu sînt potrivnice spiritului creștinismului, căci suferința fizică nu dăunează mîntuirii sufletului, singurul obiect al religiei noastre”.

Predicatorii creștini contemporani, care caută să justifice orînduirea burgheză, recurg la aceleași argumente. Ideologii catolicismului repetă mereu tezele despre clase și proprietate formulate de Toma d'Aquino. Teoreticienii protestanți, de pildă cei din școala „teologiei dialectice” (K. Barth, P. Tillich, E. Brunner, R. Niebuhr), proclamă „voința liberă” a oamenilor drept sursă a păcatului și rădăcină a tuturor relelor sociale. După părerea reprezentanților acestei școli, antagonismele sociale sînt principial insolubile. După cum a arătat Marx, „principiile sociale ale creștinismului consideră că toate mîrșăviile asupritorilor față de asupriți sînt pedeapsa dreaptă pentru păcatul originar și pentru alte păcate sau încercări trimise de Dumnezeu în nesfîrșita lui înțelepciune celor mîntuiți”¹. Cei mai fideli propovăduitori ai creștinismului contemporan (K. MacIntire, B. Graham, „integriștii” francezi) spun de-a dreptul că, „potrivit Bibliei”, capitalismul trebuie să fie starea veșnică a omenirii. Dată fiind creșterea

¹ K. Marx și F. Engels, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 76—77.

mișcării de eliberare a oamenilor muncii, cei mai mulți dintre acești predicatori preferă însă să răspîndească asemenea idei sub o formă camuflată, adesea sub masca unei critici a rînduieilor burheze.

Creștinismul eretic și socialismul utopic

În evul mediu au avut loc în Europa o serie de mișcări populare care, în acea epocă de predominare a ideologiei religioase, au îmbrăcat forma ereziilor creștine. De obicei, aceste erezii erau în divergență cu biserica oficială și în ceea ce privește interpretarea principiilor sociale ale sfintei scripturi. Masele, care căutau în creștinism o armă spirituală în lupta pentru interesele lor, înțelegeau promisiunea biblică a „împărăției de o mie de ani” într-un mod cît se poate de nemijlocit, în sensul eliberării pămîntești de asuprire. În considerațiile biblice despre natura păcătoasă a trupului, multe erezii populare aveau tendința de a vedea o chemare la lichidarea proprietăților moșierești și la o viață austeră în cadrul obștii.

Asemenea trăsături pot fi găsite în ereziile catarilor și valdenzilor (secolul al XI-lea), în răscoala condusă de Dolcino (secolul al XIII-lea), în predicile lui John Ball, unul dintre conducătorii răscoalei lui Wat Tyler (secolul al XIV-lea), în ideologia taboriților, aripa cea mai revoluționară a mișcării husite din Cehia (începutul secolului al XV-lea), în activitatea revoluționară a anabaptilștilor și a lui T. Münzer din perioada Reformei germane (secolul al XVI-lea), iar într-o oarecare măsură și mai tîrziu la levellers și la diggeri în timpul revoluției engleze din secolul al XVII-lea. Din învățătura biblică potrivit căreia întreaga omenire se trage de la Adam și Eva, John Ball, de pildă, a tras următoarea concluzie: „În Anglia, viața nu va deveni mai bună cît timp nu va fi introdusă comunitatea averilor”. Anabaptilștii judecau astfel: „Cea mai însemnată poruncă a lui Dumnezeu este iubirea. Iubirea se manifestă în comunitatea bunurilor pămîntești”. Winstanley, ideologul diggerilor, declara că „scriptura trebuie înfăptuită în mod real și material”. Firește că predicatorii acestei erezii au fost crîncen prigonii de autorități și afurisiți de biserica dominantă.

În fond, „ereticii sociali” vedeau în creștinism ideile protestului revoluționar spre care îi împingea viața. „Masele fuseseră hrănite exclusiv cu idei religioase; de aceea, pentru

a dezlănțui o furtună a maselor, era necesar să li se prezinte propriile lor interese materiale sub un veșmînt religios”¹. În virtutea necesității, și conștiința ideologilor maselor era hrănită cu „idei religioase”; de aceea idealurile lor religioase nu depășeau cadrul creștinismului, interpretat în mod democratic, cu promisiunile sale nebuloase în legătură cu o împărăție a lui Dumnezeu pe pămînt, egalitate generală etc. Revendicarea comunității averilor dovedea năzuința acestor ideologi de a rupe în mod radical cu orînduirea existentă, dar nicidecum că ei ar fi înțeles nevoile timpului. Abia după ce „dictatura spirituală a bisericii fu înfrîntă”², au fost create anumite condiții pentru studierea liberă a problemelor sociale și pentru ca mințile înaintate să anticipeze efectiv, bineînțeles în formă utopică, trăsăturile viitoarei societăți în care să nu mai existe nedreptate.

O serie de reprezentanți ai socialismului utopic (în special ai celui timpuriu) au legat concepțiile lor de un creștinism „renăscut” și „înnoit”. „Adevăratul creștinism — scria Saint-Simon papii de la Roma — are drept scop să-i facă pe oameni fericiți nu numai în cer, dar și pe pămînt”. În sistemele socialiștilor utopici, creștinismul n-a avut însă, în general, decît un rol agitatoric; unii dintre utopiști (Meslier, Owen) au acționat fățiș ca ateii. La baza socialismului utopic au stat nu visurile creștine, ci idei umaniste și materialiste.

Încercări de a da creștinismului primitiv o interpretare revoluționară au făcut și unii democrați revoluționari (V. G. Belinski în „Scrisoare către Gogol”, M. V. Petrașevski, A. I. Jeleabov și alții), iar mai tîrziu lideri ai social-democrației (Kautsky). Programul „Uniunii din nord a muncitorilor ruși” cerea „să se reinvie marea învățătură a lui Hristos despre frăție și egalitate”. Numai învățătura marxist-leninistă a făcut posibilă eliberarea de aceste „tare congenitale” ale utopismului. Criticînd încercările lui G. Kriege de „a consolida” mișcarea socialistă cu ajutorul ideologiei religioase, Marx și Engels au scris: „Pornind de la acest punct de vedere religios, răspunsul la toate întrebările reale nu poate să constea decît în cîteva imagini religioase-exaltate care întunecă orice înțelegere a lucrurilor, în cîteva etichete pompoase ca

¹ Op. cit., pag. 238.

² Op. cit., pag. 139.

«omenire», «umanitate», «specie» etc. și în transformarea oricărei fapte reale într-o frază fantastică¹.

Socialismul feudal-creștin

„Socialismul creștin” se deosebește cu totul de încercările „eretice-utopice” de interpretare revoluționară a creștinismului. Propovăduitorii lui urmăreau de la început un alt scop: să pună mișcării muncitorești friul blindeței și al smerneniei creștine. Trăsăturile caracteristice ale „socialismului creștin”, în toate variantele lui, constau, pe de o parte, în încercările de a atribui doctrinei creștine — în ciuda adevărului istoric — unele idei politice ale aristocrației din secolul al XIX-lea sau ale burgheziei contemporane și ale reformismului, iar pe de altă parte, în încercările de a denatura sensul ideilor socialiste, de a le reduce la revendicarea unor reforme jalnice, care nu subminează bazele orânduirii capitaliste și nu ating rădăcinile religiei.

Primii ideologi ai „socialismului creștin” au apărut în perioada 1830—1850. În Franța, liderul lor a fost F. Lamennais, în Anglia F. Maurice, Ch. Kingsley și J. Ludlow. Cu toții declarau că năzuiesc „să socializeze” creștinismul. Reproșind destul de vehement bisericii dominante lipsa ei de atenție față de nevoile poporului, aceștia încercau să demonstreze că, pentru a-și întări în mase prestigiul zdruncinat, creștinismul trebuie să sprijine unele revendicări ale oamenilor muncii, privind îmbunătățirea situației lor, reglementarea zilei de muncă etc.

Referindu-se la tezele evanghelice despre frăție și egalitate, „socialiștii creștini” denunțau în vorbă racilele capitalismului, condamnau goana după profit. „Dumnezeu nu a creat nici oameni mari, nici mici; nici stăpâni, nici sclavi; nici regi, nici supuși; el i-a creat pe toți oamenii egali”, spunea Lamennais. Dar din aceste raționamente (de altfel nicidecum originale) el trăgea concluzia modestă că este necesară „o mai bună împărțire a bogățiilor” (adică a bunurilor de consum), ceea ce s-ar putea realiza „fără nici un fel de zguduire a proprietății existente”. „Socialiștii creștini” propuneau să se atenueze contradicțiile de clasă înființându-se asociații de tipul breslelor medievale (Maurice) sau al cooperativelor de

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4. Editura politică, 1958, pag. 13—14.

credit (Lamennais). Maurice adăuga că este vorba de „asociații de muncă și nu în vederea grevelor”.

Principalul obiectiv al activității „socialiștilor creștini” (de fapt așa își spuneau numai prietenii lui Maurice, care editau ziarul „Socialistul creștin”) era lupta împotriva mișcării revoluționare. Prin predicile lor, ei urmăreau să împace clasele antagoniste, să-i convingă pe oamenii muncii să renunțe la metodele revoluționare de luptă. În 1848 Ludlow scria lui Maurice din Parisul cuprins de revoluție: „Noul socialism trebuie creștinizat, căci altfel va zgudui creștinismul până în temelii”. Lamennais implora: „Trebuie să înțelegeți cum pot deveni oamenii liberi. Pentru a fi liberi trebuie, în primul rând, să-l iubiți pe Dumnezeu; dacă-l iubiți pe Dumnezeu, îi veți împlini voința...”. Idealul „socialiștilor creștini” era colaborarea pașnică dintre clase în cadrul monarhiei feudal-creștine. Ei opuneau concurenței capitaliste sistemul breslelor, relațiile patriarhale dintre patroni și muncitori, dominația aristocrației. „Monarhia, aristocrația și socialismul sînt elemente și condiții obligatorii ale creștinismului organic”, scria Maurice.

„Socialismul creștin — se spune în „Manifestul Partidului Comunist” — nu-i decît agheasma cu care popa sfințește necazul aristocratului”¹.

Dar socialismul feudal-creștin n-a izbutit nici să se răspîndească într-o măsură cît de cît însemnată în rîndul maseilor și nici să obțină aprobarea bisericii; burgheziei i s-a părut periculos pînă și un joc atît de moderat cu cuvîntul „socialism”. Prin două enciclice speciale, Vaticanul a condamnat concepțiile lui Lamennais. Dar ideile „socialiștilor creștini” n-au fost date uitării; într-o formă puțin modificată, ele au stat mai tîrziu la baza demagogiei sociale a predicatorilor creștini.

„Creștinismul social” contemporan

Succesele obținute de mișcarea muncitorească și democratică la sfîrșitul secolului al XIX-lea i-au silit pe clericali să adopte, cel puțin în vorbe, o politică mai liberală și să-și revizuiască doctrinele, pentru a prezenta creștinismul drept mijloc de rezolvare a problemelor sociale. O mare răspîndire a căpătat-o „creștinismul liberal” (care recunoaște

¹ Op. cit., pag. 490.

utilitatea unor reforme democratice, a instrucțiunii, a progresului tehnic) și, ca o ramură a lui, „socialismul creștin”, denumit acum mai des „creștinism social”. Reprezentanții acestui ultim curent au preluat de la „socialiștii” feudal-creștini tezele lor de bază. Totodată, critica făcută capitalismului a început să devină mai vagă, apelurile către păturile cele mai oropsite au fost înlocuite prin apeluri către toate clasele. S-a renunțat și la denumirea în care figura periculosul cuvânt „socialism”. În afară de aceasta, actualii „creștini sociali” au fost nevoiți să renunțe la speranța de a restaura rânduielele feudal-monarhice. Dacă în „Manifestul Partidului Comunist” Marx și Engels constatau că „socialismul popesc merge alături de socialismul feudal”¹, în condițiile de azi el se prezintă ca o variantă a ideologiei burheze.

Drept manifest al „catolicismului social” este de obicei considerată enciclica papii Leon al XIII-lea „Condiția clasei muncitoare” (cunoscută sub denumirea de „Rerum Novarum”) (1891). Enciclica proclamă hotărârea bisericii de a ajuta proletariatul să-și îmbunătățească situația și vorbește despre necesitatea de a asigura un minim de trai, de a se ocroti munca femeilor, de a se reduce ziua de muncă etc. Toate aceste revendicări fuseseră de mult formulate de mișcarea muncitorească. Dar în timp ce proletariatul căuta să le realizeze pe cale revoluționară, „creștinismul social” propunea o altă cale: calea înțelegerii creștinești între clase. Totodată, proprietatea privată asupra mijloacelor de producție era proclamată baza de nezdruccinat a societății. „Omenirea trebuie să-și poarte povara fără să cîrtească, căci inegalitatea socială nu poate fi desființată pe lume”, scria Leon al XIII-lea. Schimbările sociale pe care le admite „catolicismul social” se reduc la „o mai bună repartizare a bunurilor pămîntești” (filantropie, atitudine „atentă” a capitaliștilor față de muncitori, intervenția statului, sub îndrumarea bisericii, în relațiile economice cu scopul unei atenuări a contradicțiilor de clasă). „Catolicii sociali” atribuie un rol deosebit în realizarea acestor năzuințe „asociațiilor” sau „corporațiilor”, menite să fie organe de colaborare între muncă și capital. (Acestei idei i s-a făcut multă reclamă în a doua „mare” enciclică socială,

¹ Ibid.

„Quadregesimo Anno”, publicată în 1931 de către Pius al XI-lea).

De obicei, „catolicii sociali” învinuiesc capitalismul de a fi subordonat întreaga viață a societății goanei „materialiste” după profit, iar pe ei înșiși se înfățișează drept a „treia” forță, care indică omenirii calea spre „democrația creștină”, deosebită atât de comunism cât și de capitalism. Dar idealurile lor se rezumă la a subordona moralei creștine această goană după profit, asigurîndu-se astfel pacea între clase, adică, în fond, la o reformă „spirituală” a capitalismului și la schimbări economice parțiale în cadrul modului de producție burhez.

„Catolicismul social” consideră că principalul lui dușman este revoluția socialistă. În 1937 Pius al XI-lea a adresat clerului o enciclică specială, „Despre comunismul ateu”, în care declara că „comunismul este imoral în cea mai profundă esență a sa”, că ideea necesității luptei de clasă și a rezolvării problemelor omenirii pe calea revoluției sociale este incompatibilă cu creștinismul. În 1949 Vaticanul a amenințat cu excomunicarea, ca „dușmani ai lui Dumnezeu, ai adevăratei religii și ai bisericii lui Hristos”, pe toți catolicii „care cred în doctrinele materialiste și anticreștine ale comuniștilor și în special pe cei care-i apără”. Ideologia catolică pretind că ar fi în stare să dea „milioanelor de oameni o teorie mai frumoasă și un plan de viață mai bine chibzuit” decât învățătura comunistă. La ce se reduce acest „plan”, am văzut mai sus.

Frate bun cu „catolicismul social” este „evangelismul social” (sau „socialismul evanghelic”), propovăduit de o serie de organizații protestante. El și-a găsit o oarecare reflectare în activitatea Consiliului mondial al bisericilor, care, în unele dintre declarațiile sale, s-a erijat în aspirant la rolul unei a „treia” forțe care s-ar situa „deasupra” celor două tabere dușmane. Astfel, într-una din hotărârile acestuia se aduce orînduirii capitaliste învinuirea de a pune scopurile economice mai presus de orice și de a crea inegalitatea; totodată este respins comunismul, în primul rînd din cauza promisiunii unei „eliberări totale a omului în istorie”, adică în viața reală. De altfel, în alte documente ale Consiliului mondial al bisericilor este elogiât fățiș capitalismul pretins „înnoit”. Atunci cînd zugrăvesc căile de îmbunătățire a societății,

teoreticienii protestanți, spre deosebire de cei catolici, pun accentul nu pe transformarea bisericii în forța dominantă a societății, ci pe educarea membrilor societății în spiritul principiilor evanghelice. W. Rauschenbusch, un teoretician american de seamă al „protestantismului liberal”, vorbea despre „o revoluție social-economică fără violență și vărsare de sânge”, revoluție care urmează să aibă loc în virtutea faptului că atât muncitorii cât și intelectualii și burghezia recunosc „principiile sociale ale lui Hristos”. După spusele sale, „împărăția lui Dumnezeu” trebuie să înceapă pe pământ, prin „punerea proprietății private în slujba binelui obștesc”. W. Temple, arhiepiscop de Canterbury, scria că „evanghelia nu propovăduiește altceva decât socialismul evoluționist”. Ca și colegii lor catolici, „socialiștii evanghelici” urmăresc doar o oarecare reformă a capitalismului, mai ales morală. Acest lucru este clar exprimat în lozinca protestanților liberali din America, care spun: „Sufletul reformei constă în reforma sufletului”.

„Creștinismul social” și social-reformismul

Reducind idealul socialist la o sumă de deziderate pioase și înlocuind revoluția proletară prin pacea între clase pe baza unui capitalism „corectat”, pozițiile „creștinilor sociali” se apropie de cele ale reformismului contemporan. Această apropiere se bazează pe faptul că social-democrația de dreapta renunță la concepția marxistă despre lume și, înainte de toate, la explicarea materialistă a istoriei.

Teza greșită că pentru partidul muncitoresc religia ar fi o chestiune particulară a fiecărui membru al lui, teză care a început să se răspândească în rîndurile partidelor social-democrate din Europa occidentală încă de la sfîrșitul secolului trecut, a fost folosită ca argument pentru renunțarea la orice luptă împotriva concepției idealist-religioase despre lume. Prin aceasta, oportuniștii s-au situat pe pozițiile liberalismului burghez, care admite (mai mult în vorbe) lupta împotriva politicii clericale, dar acceptă ideologia religioasă. Social-democrația din zilele noastre a mers și mai departe pe această cale. În „Declarația despre socialism și religie”, adoptată de o conferință specială a Internaționalei Socialiste (1953), se spune că „socialismul reprezintă protestul moral împotriva înjosirii omului în societatea contemporană”, că „în sine el nu este nici religios, nici antireligios”, și de aceea

„politica socialistă... poate fi dedusă atât din izvoare religioase cât și nereligioase”. În acest document programatic, reformiștii consideră evanghelia drept „unul dintre izvoarele spirituale și etice ale gândirii socialiste” și salută faptul că, „în măsură tot mai mare, creștinii înțeleg aplicarea socială a acestei evanghelii”. Programul Partidului socialist din Austria, adoptat în 1958, reia raționamente similare și trage concluzia că „socialismul este perfect compatibil cu creștinismul — religia dragostei față de aproape”. Autorii programului au recunoscut că el „se apropie de doctrina socială catolică” și că prevederile lui economice „cer mai puțin decât au cerut mulți reformatori creștini”. Programul social-democrației vest-germane (1959) a proclamat că „«socialismul democratic»... își are rădăcinile în etica creștină” și „nu se substituie religiei”.

Ideologii creștinismului social au aprobat în repetate rînduri poziția reformismului, declarînd că ea are un conținut „creștin”. În același timp însă, ei nu conțin să sublinieze că nu este cazul să te înflăcărezi pentru nici o transformare a „vieții pe pământ”. Adresîndu-se Confederației internaționale a sindicatelor creștine, papa Pius al XII-lea a spus (1955): „Voi lucrați la un program practic, călăuziți de un plan divin și nu de indicațiile vreunui umanism sau socialism oarecare, indiferent de denumirea care a adoptat-o sau de masca îndărătul căreia s-ar ascunde”.

Biserica rusă și „socialismul creștin” nu a avut condiții de dezvoltare. Cînd în Occident au ajuns la modă interpre-

tările liberale și sociale ale creștinismului, ortodoxismul a continuat să se mențină la tradițiile „bizantine”. Această poziție a bisericii era determinată, pe de o parte, de puternicul spirit revoluționar al proletariatului rus, iar pe de altă parte de rolul bisericii în sistemul țarist, precum și de faptul că ea nu avea tradiția manevrelor politice.

În 1917 sinodul a editat o broșură în care se spunea că toate considerațiile pe tema „socialismului creștin” pornesc de la erezii și sint străine „adevărului creștinism”. În altă lucrare, aprobată de sinod, se declara: „E timpul să recunoaștem că, fără nici un fel de corectări și propteli socialiste, creștinismul este în sine suficient pentru a organiza viața oamenilor în chipul cel mai bun”. Filozoful clericist V. So-

loviu a îndemnat zadarnic clerul ortodox să folosească experiența catolicilor în materie de politică „socială”.

Încercările făcute în 1905—1917 de unii aventurieri pe tărîm religios și politic de a crea în Rusia o mișcare creștin-socială s-au terminat printr-un eșec. S. Bulgakov și îndeosebi N. Berdeaev, care în emigrație a devenit cunoscut ca ideolog al bisericii ortodoxe și a avut influență asupra multor „creștini sociali” din Europa occidentală, au încercat să elaboreze o teorie a „socialismului creștin” rus. Declarînd că revoluția socialistă a fost o pedeapsă pentru păcatele creștinătății, acesta din urmă cerea să se înlăture inerția tradițională a bisericii ruse. După spusele sale, „biserica creștină trebuie să fie alături de poporul muncitor”, pentru a-l salva de „veninul mortal al ateismului” și a-l duce la un oarecare „socialism personalist”: împărăția „aristocrației spirituale”.

După victoria revoluției socialiste, mulți militanți ai „înnoitorismului” au reluat tezele „socialismului creștin”, căutînd să adapteze biserica la noile condiții. Aceste încercări și-au pierdut însă după scurt timp orice însemnătate, ca de altfel însăși biserica „înnoitoare”. În societatea care urmează drumul arătat de știința marxist-leninistă nu rămîne loc pentru propovăduirea vreunei „căi creștine” de reorganizare a societății. Adoptînd o atitudine loială față de orînduirea sovietică, biserica ortodoxă rusă se conformează formulei sale tradiționale, potrivit căreia biserica este indiferentă față de condițiile sociale. După spusele militanților ei, „religia creștină are o misiune specială: să ne pregătească pentru a moșteni împărăția lui Dumnezeu, care nu e pe pămînt, ci în cer”. De aceea predicatorii ortodocși spun că idealul religiei „poate fi îndeplinit în orice condiții sociale”.

Credincioșii din țările socialiste caută uneori căi de conciliere a vechilor lor convingeri religioase cu noua realitate. O anumită parte a clerului din țările de democrație populară, ca și o serie de militanți progresiști dintre clericii țărilor burgheze (H. Johnson, J. Macmurray, S. Evans și F. Clark în Anglia, J. Endicott în Canada, E. Fuchs în R.D.G. și alții), susțin că societatea socialistă trebuie considerată ca îndeplinire a poruncilor lui Hristos și ca anticameră a „împărăției lui Dumnezeu”. Declarațiile acestor personalități au o

deosebită însemnătate pozitivă, deoarece arată marea forță de atracție pe care o exercită socialismul victorios asupra tuturor oamenilor progresiști. Asemenea declarații ajută la demascarea politicii imperialiste și a ipocriziei bisericii, care consfințește politica imperialistă. Ele contribuie la unirea forțelor democratice și iubitoare de pace.

Partea slabă în activitatea acestui grup (foarte puțin numeroși) de clerici o constituie încercările de a argumenta apropierea sau chiar comunitatea ideologică dintre comunism și „adevăratul” creștinism. La baza acestor încercări stau două premise: 1) comunismul este succesorul ideilor creștinismului primitiv, „programele economice ale comunismului și socialismului putînd fi îndeplinite în practică, independent de orice teorii filozofice legate de aceste noțiuni”; 2) comunismul se limitează la eliberarea materială a oamenilor muncii, pe cînd creștinismul merge mai „în adîncime”, căutînd să obțină și „purificarea spirituală a omului pentru viața pămîntească și pentru cea de apoi”. Ambele premise sînt eronate, provenind dintr-o greșită înțelegere a învățăturii marxist-leniniste.

În primul rînd, învățătura comunistă se deosebește de utopii și de bunele intenții tocmai prin faptul că este profund științifică și se sprijină pe fundamentul de granit al materialismului dialectic și materialismului istoric. Idealurile sale nu sînt rodul unei „credințe” oarbe, ci rezultatul unei analize științifice a legilor dezvoltării sociale. Aceste idealuri nu rămîn bune intenții, ci sînt în mod activ traduse în viață, deoarece concepția materialistă a istoriei arată calea sigură pentru realizarea lor: calea revoluției socialiste și a dictaturii proletarietului.

În al doilea rînd, țelul final al mișcării comuniste nu-l constituie numai eliberarea materială, ci și cea spirituală a oamenilor, printre sarcinile sale figurînd lichidarea condițiilor sociale ale existenței religiei. Comunismul nu lasă loc pentru nici un fel de religie.

Comuniștii se străduiesc să unească în lupta pentru pace și socialism oameni de diferite concepții: ateii și credincioșii. Dar această luptă nu poate fi dusă cu succes pînă la capăt decît sub steagul științei marxist-leniniste, care respinge toate formele de ideologie religioasă.

CREȘTINISMUL ȘI MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ

În perioada capitalismului, organizațiile religioase ajută activ burghezia să lupte împotriva mișcării muncitorești. Pentru a subordona mișcarea muncitorească claselor dominante, clericii au început să înființeze, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, organizații muncitorești clericaliste, a căror conducere și-a propus ca obiectiv principal abaterea oamenilor muncii de la sarcinile arzătoare ale luptei de clasă.

Apariția mișcării muncitorești clericaliste

Primele organizații muncitorești clericaliste au fost întemeiate în Germania, în perioada 1860—1870, de către arhiepiscopul catolic baronul von Ketteler, ideolog al „socialismului creștin”. Aceste organizații muncitorești clericaliste erau conduse de preoți și patroni, care considerau drept principala lor sarcină lupta împotriva influenței socialiste asupra clasei muncitoare.

În Franța, ideile lui Ketteler au căpătat o largă răspindire printre clericaliști după reprimarea Comunei din Paris. Exponenții lor au fost contele Albert de Mun și marchizul René de la Tour du Pin, adepți ai regimului de la Versailles, deveniți după înăbușirea Comunei militanți „muncitori” clericaliști. Pe același tărâm activa clericul „social”, industriașul Leon Armel, care preconiza constituirea de corporații — asociații de capitaliști și muncitori — având drept scop colaborarea între clase. În 1872, de Mun și René de la Tour du Pin au organizat în Franța mișcarea Cluburilor catolice. În declarația-program a acestei organizații se spune: „Mișcarea are drept scop să promoveze și să organizeze tutelarea clasei muncitoare de către clasa dominantă, pentru a readuce în fabrici religia, bunele moravuri și patriotismul, izgonite de acolo de spiritul revoluției”.

În Belgia, aceeași politică o ducea Federația organizațiilor și asociațiilor filantropice creștine, întemeiată în 1867 și condusă de patroni, din inițiativa cărora a fost creată la Gand, în 1882, Liga muncitorească antisocialistă. În anii 1880—1890, clericul Helleput a înființat bresle muncitorești, care s-au unit în 1891, constituind Liga democratică belgiană.

În Germania, clericaliștii au reușit să organizeze în Ruhr un sindicat interconfesional al minerilor, care în perioada 1870—1880 număra aproximativ 30.000 de membri.

O dată cu publicarea enciclicii lui Leon al XIII-lea „Rerum Novarum” (1891), mișcarea muncitorească creștină intră într-o fază nouă, caracterizată prin crearea de sindicate și organizații obștești clericale ale oamenilor muncii, conduse de ierarhi ai bisericii.

În 1899 a fost convocat la Mainz (Germania) primul congres al mișcării sindicale creștine, la care au fost reprezentate 33 de sindicate, grupînd 111.000 de membri. Congresul a adoptat un program care proclama „neutralitatea” sindicatelor față de guvern. Punctul 4 al programului prevedea: „Întreaga activitate a sindicatelor creștine se bazează pe recunoașterea drepturilor și obligațiilor reciproce ale patronilor și oamenilor muncii. Munca și capitalul sînt factori ai producției care trebuie neapărat să colaboreze între ei”.

În 1902 a fost întemeiată Confederația națională germană a sindicatelor creștine, cu secretariatul la Colonia. În preajma războiului mondial, din ea făceau parte 25 de uniuni pe ramuri.

În 1902 s-a întemeiat în Austria o federație a sindicatelor creștine.

În Belgia a luat ființă în 1908—1909 Confederația națională a sindicatelor creștine și libere.

În Italia a fost înființat în 1909 Secretariatul general al sindicatelor catolice, cu sediul la Bergamo. Activitatea lui era controlată de Acțiunea catolică.

În S.U.A., reprezentanții bisericii catolice au început să se intereseze de problema muncitorească încă de prin 1870. Din 1881, cînd s-a înființat Federația americană a muncii (A.F.L.), biserica catolică a exercitat în permanență presiuni asupra conducerii ei. La congresele A.F.L., clericaliștii constituiau o fracțiune și se ridicau întotdeauna împotriva delegaților progresiști.

Pe măsură ce mișcarea muncitorească creștină se dezvolta în diferite țări, luau ființă uniuni sindicale internaționale creștine pe ramuri. Prima dintre ele, Federația creștină internațională a muncitorilor din industria textilă, s-a constituit în 1907.

La consfătuirea de la Zürich din august 1908, reprezentanții sindicatelor creștine din Austria, Belgia, Germania, Italia, Olanda, Rusia¹, Suedia și Elveția au înființat Comisia internațională a mișcării muncitorești creștine, cu sediul la Zürich. În 1914 comisia grupa sindicate clericale cu un total de 542.213 membri, dintre care 342.785 în Germania.

În general, sindicatele creștine au încercat să frneze dezvoltarea mișcării muncitorești revoluționare, conștientă de interesele sale de clasă, și să-i convingă pe oamenii muncii să se supună voinței capitaliștilor și guvernelor burgheze.

**Mișcarea
muncitorească
clericălistă
în perioada dintre
cele două războaie
mondiale**

În timpul primului război mondial, conducerea sindicatelor creștine din țările beligerante a executat întocmai ordinele guvernelor lor imperialiste, inoculând oamenilor muncii credincioși veninul șovinismului.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, Vaticanul și biserica catolică au îndrumat mișcarea muncitorească creștină să lupte împotriva comuniștilor și Uniunii Sovietice, să sprijine guvernele burgheze și să cadă la înțelegere, prin tot felul de compromisuri, cu regimurile fasciste din diferite țări.

În Germania, conferința sindicatelor creștine s-a pronunțat la 1 mai 1933 pentru instaurarea unui regim corporatist fascist. La 3 mai 1933 conducerea sindicatelor creștine a declarat oficial că se solidarizează cu regimul nazist.

Mișcarea muncitorească creștină din Austria a evoluat și ea în direcția fascismului.

Confederația franceză a oamenilor muncii creștini (C.F.M.C.), întemeiată în 1919, s-a bazat în activitatea sa pe principiul colaborării între clase. În perioada dintre cele două războaie mondiale, C.F.M.C. a militat pentru instaurarea unui regim corporatist. Când în 1941 Pétain a elaborat o „cartă a muncii” fascistă, ea a fost salutată de episcopatul francez și de mulți clericaliști ca o întruchipare a ideilor conținute în enciclicele sociale ale papilor și în postulatele programatice formulate la timpul lor de către de Mun și René de la Tour du Pin. Majoritatea membrilor C.F.M.C. au respins însă regimul lui Pétain. Prin urmare, când au văzut ce înseamnă în prac-

¹ Mai precis, ai sindicatelor catolice poloneze.

tică „ordinea creștină ideală”, mulți catolici s-au îndepărtat de ea.

Și sindicatele creștine din alte țări inclinau spre fascism. În programul sindicatelor catolice din Elveția, adoptat în 1933, se spunea: „Sindicatele naționale catolice consideră că organizarea corporatistă a societății și a vieții economice constituie cel mai bun mijloc de înlăturare a luptei de interese și de clasă și de înlocuire a ei printr-o colaborare armonioasă între oamenii muncii și patroni”.

În Italia a fost înființată în 1918 Confederația oamenilor muncii din Italia (C.M.I.), organizație clericălistă care s-a declarat adversară a luptei de clasă și a socialismului, adeptă a unei orînduirii corporatiste. La primul congres al C.M.I., conducătorul ei, Valente, a declarat: „Sufletul societății omenești trebuie să fie inspirația creștin-socială, iar trupul ei orînduirea socialist-corporatistă”. Mergînd pe această cale, în cele din urmă, conducerea sindicatelor creștine a consimțit în 1926 să fuzioneze cu camerele de muncă fasciste.

Așadar, în perioada dintre cele două războaie mondiale, în țările europene „ordinea creștină ideală” și-a găsit întru-chiparea practică în regimurile fasciste.

Cînd însă, în timpul celui de-al doilea război mondial, s-a văzut că fascismul este pe cale de a se prăbuși, biserica, pentru a-și consolida prestigiul zdruncinat, a fost nevoită să se declare de acord ca, în lupta contra fascismului, catolicii să colaboreze cu comuniștii, împotriva cărora aceeași biserică luptase timp de un secol.

**Sindicatele creștine
după al doilea
război mondial**

Falimentul fascismului a însemnat totodată și falimentul tradiționalei „doctrine sociale creștine”. După al doilea război mondial, ideologii bisericii au adoptat o nouă mască, pe aceea de democrați și reformatori sociali „îndrăzneți”. Locul vechilor teorii l-a luat ideea „participării” oamenilor muncii la conducerea și beneficiile întreprinderilor capitaliste. Ideologii clericăliști au început să afirme că patronul capitalist trebuie să devină capitalist-muncitor, iar muncitorul — muncitor-capitalist. Astfel, după al doilea război mondial, doctrina socială creștină s-a apropiat de doctrina socială a imperialismului american.

În Italia, după victoria din 1944 asupra fascismului, a fost întemeiată Confederația generală a muncii din Italia

(C.G.M.I.), organizație unitară la care, sub presiunea maselor, au fost nevoiți să adere și clericaliștii. Concomitent însă, potrivit directivelor Vaticanului, în cadrul Acțiunii catolice a fost înființată Asociația creștină a oamenilor muncii italieni (A.C.M.I.), care grupează pe activiștii sindicali catolici și este condusă de clerici.

Sprîjinindu-se pe A.C.M.I., clericaliștii subminau activitatea C.G.M.I. și-i sabotau sistematic hotărârile. În iunie 1948, folosind ca pretext greva de protest declarată în urma criminalului atentat săvîrșit împotriva lui Palmiro Togliatti, grevă pentru care votaseră chiar reprezentanții clericaliștilor, aceștia au părăsit C.G.M.I. și, cu sprijinul unor lideri sindicali reacționari, au înființat o organizație scizionistă proprie, Confederația generală liberă a oamenilor muncii italieni (C.G.L.M.I.), care, după scurt timp, a aderat la Confederația internațională a sindicatelor libere (C.I.S.L.).

În 1949 C.G.L.M.I. a fuzionat cu o parte dintre scizioniștii socialiști de dreapta, schimbîndu-și denumirea în Confederația italiană a sindicatelor libere. Sub paravanul ei continuă să activeze A.C.M.I., aflată în subordinea bisericii catolice. Potrivit datelor pe 1955, A.C.M.I. număra aproximativ 1.000.000 de membri. Cursurile de activiști organizate de ea erau urmate anual de circa 200.000 de oameni.

În Franța, după eliberarea țării, C.F.M.C. a refuzat să adere la C.G.M. C.F.M.C. continuă să rămînă o organizație tipic reformistă, renunță din principiu la lupta de clasă și nu recunoaște decît contractele colective care sînt capabile „să creeze relații pașnice” între capital și muncă.

Încercînd să întărească influența bisericii asupra oamenilor muncii, episcopatul francez a înghebat încă din 1943 așa-numita „Misiune franceză”, un grup de preoți care erau obligați să lucreze în fabrici ca muncitori de rînd și să desfășoare acolo propagandă religioasă, pentru a demonstra astfel, prin propriul lor exemplu, că clerul sau, cel puțin, o parte a lui nu are nimic comun cu capitaliștii. Dar speranțele bisericii catolice de a-și subordona prin asemenea metode mișcarea muncitorească nu s-au împlinit.

În 1953 un grup de preoți-muncitori a dat publicității o declarație care condamna politica scizionistă a C.F.M.C. și susținea unitatea sindicală în cadrul C.G.M. Din ordinul Vaticanului, episcopatul francez a dizolvat în același an „Mi-

siunea franceză”, ordonînd preoților-muncitori să părăsească fabricile. Majoritatea preoților-muncitori au refuzat să se supună hotărîrii episcopatului și au continuat să participe activ la mișcarea muncitorească.

În ciuda acestui eșec, conducerea bisericii catolice din Franța n-a renunțat la ideea de a pătrunde pe „teritoriul străin”, în rîndurile clasei muncitoare. În ultimii ani, biserica acordă o atenție deosebită întăririi unor organizații ca Acțiunea catolică muncitorească, întemeiată în 1950, secțiile eparhiale și parohiale de activitate printre oamenii muncii (așa-numitele sectoare misionare), diferite ordine monahale, care acordă o atenție deosebită „problemei muncitorești”. În 1957 episcopatul francez a înființat Secretariatul național al „misiunii muncitorești”, care are sarcina de a îndruma și a coordona activitatea bisericii catolice printre oamenii muncii din Franța.

În R.F.G., în primii ani de după al doilea război mondial, clericaliștii au fost nevoiți să accepte unitatea sindicală. Ca urmare a opoziției partidului social-democrat față de politica de înarmare dusă de cercurile revanșarde, clericaliștii au provocat în 1955 o sciziune în sindicatele unificate, creîndu-și o organizație proprie: Mișcarea sindicală germană creștină (M.S.G.C.). Mulți catolici și protestanți nu i-au urmat însă pe scizioniști, care se sprijină mai ales pe funcționarii comuniști, comerciali și bancari. M.S.G.C. se află sub controlul direct al partidului aflat la putere, Uniunea creștin-democrată. Deputați ai acestui partid în parlamentul R.F.G. se află în fruntea tuturor organelor conducătoare ale M.S.G.C.: Consiliul general, Comitetul executiv etc.

**Activitatea
Confederației
internaționale a
sindicatelor creștine**

Sindicatelor clericaliste din diferite țări sînt reunite în Confederația internațională a sindicatelor creștine (C.I.S.C.) (înființată în 1920), care și-a reluat activitatea în 1945.

Din C.I.S.C. fac parte, pe lîngă centrele sindicale creștine din diferite țări, federațiile regionale ale sindicatelor catolice din Europa, America latină și Africa, precum și uniunile internaționale pe ramuri ale sindicatelor catolice: ale minerilor, feroviarilor, lucrătorilor de la tramvaie, muncitorilor din

industria de prelucrare a lemnului, constructorilor, tipografilor, muncitorilor agricoli, metalurgiștilor, textiliștilor etc. Din C.I.S.C. mai fac parte ca membri cu drepturi depline sindicatele olandeze, elvețiene și daneze, aflate sub influența bisericilor protestante, iar ca membru cu vot consultativ Asociația internațională a muncitorilor protestanți. Sindicatele care fac parte din C.I.S.C. au câteva milioane de membri.

O trăsătură caracteristică a C.I.S.C. o constituie faptul că din ea fac parte tot felul de organizații contrarevoluționare de emigranți, printre care „Confederația organizațiilor sindicale libere din Ucraina”. Conducătorii acestor confederații inexistente sînt admiși la tribuna congreselor C.I.S.C. numai cu scopul de a ațîța isteria anticomunistă și de a speria masele catolice cu pretinsul pericol comunist.

Principiul programatic fundamental al C.I.S.C. este „participarea” muncitorilor la conducerea întreprinderilor. Clericaliștii nu vor să lichideze capitalismul, ci „să-l reformeze”. Liderii C.I.S.C. încearcă să convingă cercurile dominante că numai sindicatele creștine pot deveni o piedică serioasă în calea extinderii influenței comuniste asupra maselor muncitoare.

Conducerea C.I.S.C. respinge regulat propunerile F.S.M. cu privire la unitatea de acțiune în lupta pentru pace, pentru drepturile oamenilor muncii. C.I.S.C. caută să scindeze sindicatele care aderă la F.S.M. și să creeze (acolo unde nu există) sindicate clericaliste independente.

Dat fiind puternicul avînt al mișcării de eliberare națională după al doilea război mondial, conducătorii C.I.S.C. acordă o atenție deosebită țărilor Asiei, Africii și Americii latine, unde, cu sprijinul bisericii și al imperialiștilor anglo-americani, se creează sindicate clericaliste.

În Filipine a luat ființă, după al doilea război mondial, o uniune sindicală clericalistă: Federația oamenilor muncii liberi; ea a fost întemeiată de iezuitul american Walter Hogan. În Asia, clericaliștii nu se pot lăuda cu succese prea mari. Ei au reușit să înjghebeze o organizație proprie numai în Vietnamul de sud: Confederația vietnameză a muncii creștine.

În Africa a fost înființată în iulie 1956, la congresul din Ugadugu (Africa Occidentală Franceză), Federația africană a oamenilor muncii credincioși (F.A.M.C.), care a reunit organizațiile sindicale clericale din Madagascar, Camerun, Sene-

gal, Dahomey, Togo, Coasta de Fildeș și alte foste colonii franceze. Este semnificativ că în denumirea noii organizații cuvintele „oameni ai muncii creștini” au fost înlocuite prin „oameni ai muncii credincioși”, pentru a atrage în organizația clericală nu numai pe africanii catolici, dar și pe musulmani și pe adepții diferitelor culte locale. Frazeologia politică a acestei organizații ține seama de starea de spirit combativă a muncitorilor africani. În declarația adoptată la congresul de constituire al F.A.M.C. se spune: „Federația subliniază că eliberarea politică neînsoțită de independența economică și de progresul social al popoarelor indigene ar fi pură înșelăciune. Federația condamnă orice formă de economie colonială, în special așa-numita economie bazată pe schimb forțat, care reduce popoarele africane la rolul de furnizori de materii prime și de consumatori de produse nefolositoare, dacă nu chiar vătămătoare, fabricate de metropole”.

Nu este cazul însă să se pună preț pe eficacitatea și sinceritatea acestui program, căci el nu arată căile reale pentru atingerea scopurilor propuse, și, ceea ce este principalul, liderii F.A.M.C. se pronunță împotriva unității de acțiune cu organizația sindicală progresistă Uniunea generală a oamenilor muncii din Africa neagră.

Conducătorii C.I.S.C. acordă o mare atenție țărilor din America latină. În 1954 s-a ținut la Santiago (Chile) congresul de constituire a Confederației sindicatelor creștine din America latină (C.S.C.A.L.), la care au fost reprezentate cinci organizații naționale. În 1958 confederația număra 15 organizații naționale: din Ecuador, Haiti, Argentina, Bolivia, Brazilia, Chile, insula Guadelupa, Guyana franceză, Jamaica, Surinam, Uruguay, Venezuela, Peru, insula Martinica, Panama.

Organele de conducere ale C.S.C.A.L. își au sediul la Santiago. Aici se editează buletinul informativ bilunar al confederației, se țin seminarii, funcționează o școală permanentă pentru activiștii sindicali clericaliști din țările Americii latine și se radiodifuzează materiale cu caracter propagandistic.

Urmînd exemplul conducătorilor C.I.S.C., cuvîntările liderilor C.S.C.A.L. abundă în propagandă anticomunistă. Chiar atunci cînd reclamă o îmbunătățire a situației oamenilor muncii și înfăptuirea anumitor reforme, ei o fac numai pentru a avea mai mult succes în lupta contra comunismului. Bise-

rica catolică și militanții sindicatelor clericaliste au sprijinit regimurile dictatoriale. Când devenea însă evident că aceste regimuri se vor prăbuși, clericaliștii treceau în opoziție, încercând adesea să profite din punct de vedere politic de pe urma participării oamenilor muncii catolici și a unora dintre militanții sindicali clericaliști la lupta ilegală împotriva dictaturilor reacționare.

**Organizațiile
muncitorești
ale Acțiunii catolice.
Tineretul creștin**

Formal, sindicatele creștine, inclusiv C.I.S.C., sînt organizații independente de biserică. Aceasta caută să conducă mișcarea sindicală prin oamenii săi de încredere care se află în fruntea sindicatelor clericaliste, precum și prin intermediul organizațiilor de oameni ai muncii care fac parte din Acțiunea catolică și sînt direct conduse de cler. Aceste organizații, care grupează pe activiștii clericaliști și în sinul cărora domnește o disciplină strictă, constituie totodată nucleul conducător al sindicatelor creștine.

Asemenea organizații sînt: în Italia, Asociația creștină a oamenilor muncii italieni; în Franța, Acțiunea catolică muncitorească; în Belgia și în Olanda, Mișcarea muncitorească catolică; în republicile Americii latine, Acțiunea socială catolică.

Biserica catolică acordă o deosebită atenție tineretului muncitoresc și sătesc. Pentru influențarea lui, ea folosește organizații ca Tineretul muncitoresc catolic (J.O.C.) și Tineretul sătesc catolic (J.A.C.). Aceste organizații există în Franța, Belgia, Spania și într-o serie de republici din America latină, ca Argentina, Paraguay, Salvador etc.

Dar, cu toate eforturile depuse de biserică, organizațiile clericaliste de tineret nu se bucură de succes. Ele sînt sfîșiate de contradicții și adesea în rîndurile lor se produc sciziuni. Membrii de rînd ai acestor organizații și unii dintre liderii lor iau de multe ori atitudine împotriva vîrfurilor clericaliste, criticîndu-le pentru sprijinirea „războiului rece” și pentru atitudinea lor negativă față de coexistența pașnică a statelor cu orînduiri sociale diferite. În 1959, în semn de protest față de politica reacționară a conducătorilor clericaliști, G. Chiarante și Lucio Magri, militanți de seamă ai tineretului clericalist, s-au înscris în Partidul Comunist Italian.

**Lupta
pentru unitatea
oamenilor muncii**

Clericalismul are, în general, o influență limitată în organizațiile muncitorești menționate. Propaganda reacționară a bisericii catolice nu are efect asupra maselor muncitoare, fapt recunoscut pînă și de mulți fruntași ai clericalismului contemporan.

Oamenii muncii creștini vor, ca și toți ceilalți tovarăși ai lor de clasă, reforme sociale care să transforme radical societatea capitalistă; ei urăsc războiul și doresc cu înflăcărare instaurarea unei păci trainice. În ciuda interdicției conducătorilor lor, ei acționează adesea în front unic cu comunistii în timpul grevelor și în lupta pentru pace. Cu toate divergențele ideologice, există o bază de colaborare între oamenii muncii credincioși și comuniști. Această bază o constituie lupta pentru pace și progres social, lupta pentru făurirea unei societăți noi, echitabile, fără clase.

ISLAMISMUL

ORIGINEA ISLAMISMULUI

**Premisele
social-economice
și ideologice
ale apariției
islamismului**

Islamismul este una dintre cele mai răspindite religii. El a luat ființă în Arabia la începutul secolului al VII-lea. În acea perioadă, la triburile nomade și sedentare din Arabia, orînduirea comunei primitive se afla într-un proces de descompunere tot mai accentuat. În fiecare trib arab apăruse o pătură dominantă sau un grup dominant, din care se recrutau căpeteniile (șeicii) triburilor. Apariția sclaviei și sărăcirea multor crescători de animale nomazi au dat naștere unor contradicții sociale, care, la rîndul lor, au provocat primele izbucniri ale luptei de clasă în triburile arabe.

Pentru înăbușirea protestului activ al maselor populare trebuia creat un dumnezeu de temut și răzbunător, care să amenințe pe oamenii nesupuși și recalcitranți cu pedepse nu numai pe pămînt, dar și într-o lume imaginară, de dincolo de mormînt. Adorarea zeităților tribale și locale, ale căror imagini din piatră grosolan cioplită erau așezate în oaze și în centrele populate, nu mai corespundea intereselor clasei dominante în curs de formare. Noua religie trebuia să fie o formă de monoteism, deoarece în Arabia triburile se grupau în uniuni tribale mari.

Primii monoteiști arabi au fost hanifii. Astfel erau denumiți cei care luptau împotriva politeismului, reprezentat prin cultele diferitelor zeități tribale și locale, și îndemnau pe oameni să se închine unui singur dumnezeu: rahman (milostivul). În învățătura hanifilor se făcea simțită influența creștinismului și a iudaismului, care pe vremea aceea ajunseseră la o oarecare răspîndire printre triburile din Arabia de nord și de vest.

Hanifismul, ca religie, a fost precursorul islamismului. Această religie nouă a apărut în orașul Mecca din regiunea Hegiaz (Arabia de vest). În comparație cu celelalte regiuni din Arabia, aici descompunerea orînduirii comunei primitive progresase cel mai mult. Principalele surse de existență ale tribului kureișitilor, care alcătuiau majoritatea populației orașului Mecca, erau comerțul de caravane cu țările vecine și schimbul cu triburile beduine (crescători de animale nomazi). La Mecca, puterea se afla în mîna grupului dominant din cadrul acestui trib, grup alcătuit din mari negustori și cămătari.

Orașul comercial Mecca era totodată și un important centru religios. În mijlocul orașului se afla vechiul templu Kaaba (care înseamnă „cub”), o clădire în formă de patruleter cu acoperiș plat. La acest templu (în care, după cum spune legenda, se aflau idoli) veneau anual pelerini din triburile dependente de Mecca. Ei săvîrșeau riturile religioase prescrise de datină, jertfeau idolilor animale domestice și atingeau cu mîna „piatra neagră”, unul dintre cele mai populare fetișuri. Cultul Kaabei era strîns legat de comerț: în lunile sfinte ale pelerinajului se țineau în împrejurimile orașului Mecca tîrguri foarte animate, unde beduinii din Hegiaz schimbau produse obținute din vînătoare și din creșterea animalelor pe produse meșteșugărești, aduse de kureișiți din țările civilizate vecine.

O dată cu formarea societății împărțite în clase în Arabia, triburile locale fură zguduite de o criză economică și socială care se intensifica tot mai mult. Faptul acesta a determinat apariția islamismului, menit să justifice inegalitatea socială și economică, precum și orînduirea exploatoare în curs de statornicire. Noua religie cerea oamenilor supunere (în limba arabă „islam”) față de un dumnezeu unic, allah. Adepții ei începură să fie denumiți „muslimani” sau musulmani, adică „smeriți”.

**Figura semilegendară
a lui Mahomed,
întemeietorul
islamismului**

Orientaliștii burghezi care se situează pe poziții idealiste consideră drept întemeietor al islamismului pe Mahomed, locuitor al orașului Mecca, membru al gîntei hașim din tribul kureișitilor. Dar a explica originea unei religii exclusiv prin activitatea întemeietorului ei înseamnă a renunța complet la interpretarea

științifică a fenomenului. În afară de aceasta, biografiile arabo-musulmane ale lui Mahomed ajunse pînă la noi și alcătuite la 100—150 de ani după moartea sa sînt în asemenea măsură împletite cu legende și mituri religioase, încît este foarte greu și uneori chiar imposibil să desprindem faptele istorice din viața și activitatea acestui propovăduitor al religiei.

Datele despre Mahomed din operele scriitorilor sirieni, armeni și bizantini din evul mediu timpuriu sînt de asemenea de domeniul legendelor și, în plus, sînt străbătute de spiritul dușmănos al intoleranței creștine. Nu s-au păstrat nici un fel de documente autentice care să provină de la Mahomed și de la contemporanii săi. Principala sursă din care obținem datele cele mai sigure despre islamismul inițial este Coranul. Dar pe baza acestei cărți ne putem face o imagine doar despre doctrina islamismului și despre organizarea musulmanilor sub forma comunității musulmane de credincioși. În Coran nu există nici fapte istorice, nici date, nici nume de oameni.

Potrivit tradiției, Mahomed și-a început activitatea de predicator în orașul său natal în jurul anului 610 e.n. Mai întîi a fost hanif. Dar fantasticul dumnezeu unic al hanifilor a dobîndit în imaginația predicatorului din Mecca trăsăturile caracteristice ale negustorului și stăpînului de sclavi.

Caracterul islamismului timpuriu

Tendința propagandiștilor și publiciștilor musulmani contemporani de a prezenta islamismul inițial ca o doctrină comunistă și pe profetul Mahomed ca pe un mare reformator social și chiar revoluționar nu are nici un fel de teme istoric. E adevărat că în unele sure (capitole) din perioada Mecca ale Coranului sînt condamnate lăcomia și necinstea bogătașilor, puterea locuitorilor avuți ai orașului Mecca. Această atitudine ostilă față de bogătași a determinat pe mulți săraci și sclavi de prin partea locului să adere la noua religie, deoarece sperau să-și îmbunătățească situația prin acțiuni energice împotriva cămătarilor și stăpînului de sclavi. În afară de aceasta, Coranul interzicea luarea de dobîndă și camătă. Dar în această carte a revelației divine musulmane nu găsim nicăieri o chemare la schimbarea orînduirii social-economice bazate pe exploatare. Dimpotrivă, Coranul consideră inegali-

tatea de avere (iar de aici și inegalitatea social-politică) drept o rînduială instaurată de cer, iar tot ce a fost statornicit de allah nu poate fi nici desființat, nici schimbat. Săracilor li se cere „să nu se uite cu ochi lacomi” la averea bogătașilor. Sclavia, de asemenea, este prezentată în Coran ca o stare instituită de allah. Contradicțiile social-economice sînt rezolvate într-o imaginară lume de apoi, în care săracii evlavioși vor trăi în tihnă și belșug în grădinile paradisului, iar bogătașii păcătoși se vor chinui în focul iadului. În viața pămîntească, musulmanul trebuie să fie supus și răbdător, să îndure fără a cîrți toate greutățile vieții și inechitatea orînduirii social-politice. Coranul insistă asupra ideii că supunerea față de autoritățile pămîntești este absolut necesară, deși în multe țări și orașe cîrmuirea e în mina unor oameni păcătoși. Din cele spuse reiese clar că învățătura islamismului inițial, exprimată în Coran, nu are nimic comunist și revoluționar.

Lupta pentru instaurarea islamismului

La Mecca, islamismul a avut un număr neînsemnat de adepți. Aceasta se explică prin faptul că pătura dominantă a tribului kureișitilor a avut o atitudine

defavorabilă față de noua religie. Ea se temea că răspîndirea islamismului la Mecca va submina cultul zeităților locale, strîns legate de comerț. Populația liberă din Mecca se afla într-o permanentă dependență economică față de această pătură dominantă. Principala cauză a eșecului suferit de islamism la Mecca a fost însă faptul că sclavii și săracii erau dezamăgiți de o religie care le promitea eliberarea de asuprire și mizerie abia după moarte, într-o îndoielnică lume de apoi. Față de această situație fără ieșire, grupul musulmanilor din Mecca a fost nevoit să se mute la Medina. Această strămutare (în limba arabă: hegira) a avut loc în anul 622, considerat drept început al erei musulmane.

La Medina s-a constituit o comunitate musulmană, organizație care se situa deasupra gînjilor. Comunitatea reunea oamenii după criteriul apartenenței la aceeași religie, islamismul; vechile relații de sînge și de gîntă erau rupte. Potrivit tradiției musulmane, în fruntea acestei comunități se afla Mahomed, „trimisul lui allah”, care pretindea că se află în legătură cu dumnezeul musulman. Musulmanii credeau că

activitatea comunității lor era condusă de allah, care dădea indicații trimisului său sub formă de revelații. Mahomed a fost cirmuitorul absolut al Medinei, judecătorul și comandantul militar suprem al musulmanilor.

Pe plan extern, comunitatea musulmană a desfășurat o luptă armată împotriva orașului Mecca, căutând să-și extindă influența asupra triburilor din Hegiaz. Potrivit tradiției, musulmanii au reputat, încă în al doilea an după hegira, o victorie hotărâtoare asupra celor din Mecca în bătălia de la Bedra. Bătălia a avut loc din cauză că musulmanii încercaseră să captureze o caravană care se înapoia la Mecca venind din Siria. Fantezia generațiilor următoare a născocit multe amănunte miraculoase în legătură cu această victorie a musulmanilor. Astfel, istoricii musulmani afirmă că oastea îngerilor a ajutat pe tovarășii de luptă ai lui Mahomed, în timp ce diavolul era de partea kureișitilor.

Atacurile musulmanilor împotriva caravelor din Mecca au avut drept rezultat restrângerea comerțului exterior al acestui oraș. Dorind să lichideze focarul de permanentă primădie și neliniște, kureișii au întreprins în anul 625 o campanie împotriva Medinei. Printre arabii din Medina existau pe vremea aceea disensiuni și, pentru un timp, crescuse influența „fățarnicilor” (denumire dată adversarilor ascunși ai lui Mahomed). De aceea nu toți locuitorii Medinei în stare să poarte arme au luat parte la lupta de lângă muntele Ohod din apropierea Medinei. Musulmanii au fost înfrinți. După cum relatează biografia lui, Mahomed și-a pierdut dinții din față, fiind lovit de o piatră aruncată cu praștia. Mai târziu, diferiți escroci și șarlatani au făcut un negoț foarte rentabil cu dinți, despre care se pretindea că ar fi aparținut lui Mahomed, și cu fire din barba lui, de asemenea false.

Înfrângerea musulmanilor lângă muntele Ohod nu a zdruncinat autoritatea conducătorilor comunității din Medina, care au continuat să-și extindă influența asupra triburilor din Hegiaz. Asediul Medinei, întreprins de oastea din Mecca și de aliații ei beduini la un an după victoria de lângă muntele Ohod, a fost ridicat după ce beduinii au părăsit tabăra asediatorilor. După acest asediu neizbutit, influența conducătorilor comunității musulmane asupra triburilor din Hegiaz a

crescut rapid. Multe dintre aceste triburi au trecut de partea musulmanilor, care au știut să profite de nemulțumirea acestora din pricina dominației bogătașilor din Mecca. În anul 630, Mecca a fost nevoită să capituleze în fața armatei de sub conducerea lui Mahomed, alcătuită din muhagiri, ansari și beduini aliați cu ei. Dar capitularea nu a fost necondiționată. După cum relatează istoricii arabo-musulmani, cu câțiva ani înainte de capitulare începuseră tratative secrete între Mahomed și reprezentanți ai aristocrației gentilice din Mecca, care veniseră în acest scop de mai multe ori la Medina. În urma tratativelor s-a ajuns la un compromis: kureișii au adoptat islamismul și l-au recunoscut pe Mahomed drept profet al lui allah; în schimb, Mecca și-a păstrat însemnătatea ca centru religios, iar templul Kaaba (fără idoli, dar cu „piatra neagră”) a devenit principalul sanctuar musulman; fiecare musulman era îndemnat să facă aici un pelerinaj, hagiaticul.

Astfel a luat ființă islamismul, ideologia care reflectă procesul de trecere a arabilor de la orînduirea comunei primitive la societatea împărțită în clase. „Islamismul — a scris Engels — este o religie croită anume pentru orientali, în special pentru arabi, adică, pe de o parte, pentru niște orășeni a căror ocupație este negoțul și meseriile, pe de altă parte pentru beduini, care duc o viață nomadă”¹.

Răspîndirea islamismului

Încă din evul mediu timpuriu, islamismul s-a răspîndit pe larg în rîndurile populației dintr-un șir de țări civilizate din Asia, Africa și Europa. Răspîndirea noii religii s-a datorat cuceririlor și propagandei făcute de adepții ei. Primii propagatori ai islamismului au fost arabii, care în secolele VII—VIII au cucerit teritorii întinse pe cele trei continente. După moartea lui Mahomed (decedat, potrivit tradiției, la Medina în anul 632), în timpul domniei succesorilor săi — califii —, oștile triburilor arabe au invadat regiunile vecine civilizate din Imperiul bizantin și din împărăția iraniană a Sasanizilor. Arabii au supus populația din Siria, Palestina, Irak și Egipt, iar în anul 651 au terminat cucerirea Iranului. În Apus, oștile arabe au invadat Africa de nord, iar de acolo au trecut în

¹ K. Marx și F. Engels, Despre religie, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 285.

Peninsula iberică. Teritoriile cucerite au devenit provincii ale califatului: un întins stat feudal.

Cîrmuitorul suprem al acestui stat era califul, considerat drept conducător al comunității musulmane, adică al tuturor musulmanilor. El avea puterea unui suveran laic absolut și totodată autoritatea unui conducător spiritual, fiind imamul musulman suprem. Perioada de domnie ca și persoana primilor patru califi, venerați și azi de majoritatea musulmanilor drept califi „drepti”, sînt înconjurate de aureola sfințeniei. Însă numai primul dintre acești califi, Abu-Bekr, a murit de moarte bună, după o domnie de doi ani. Urmașul său, Omar, pe care scriitorii musulmani l-au proslăvit întotdeauna ca pe un suveran ideal, a fost rănit de moarte de către un sclav persan. Al treilea calif, Osman (644—656), a fost ucis de către musulmanii răsculați împotriva sa. În sfîrșit, ultimul calif „drept”, Ali (656—661), a pierit de pe urma unei lovituri de pumnal date de un sectant musulman terorist. Așadar, imaginea creată de tradiția musulmană — a veacului de aur al islamismului care ar fi existat sub califii „drepti” — nu corespunde realității.

Islamismul s-a răspîndit repede în rîndurile populației subjugate, aflate sub stăpînirea aristocrației arabe. Populația băștinașă a adoptat religia cuceritorilor mai ales pentru că voia să-și îmbunătățească situația materială și poziția socială. Cel de altă credință care se convertea la islamism era scutit în primul rînd de birul pe cap de locuitor. În afară de aceasta, dacă se bucura de protecția vreunui nobil arab sau a unui trib arab, putea să obțină o slujbă bănoasă. Totuși, băștinașii din țările cucerite, chiar dacă treceau la islamism, nu ajungeau să fie egali în drepturi cu arabii.

Chiar din primul secol al existenței sale, islamismul, adoptat de o mare parte a populației din țările cucerite de arabi, a început să sufere modificări, reflectînd noile condiții social-economice. Islamismul inițial, ce-și găsisese expresia în Coran, nu putea corespunde cerințelor pe care trebuia să le satisfacă religia dominantă într-un stat feudal atît de întins cum era califatul.

Din această cauză a căpătat o însemnătate tot mai mare suna, tradiția sfîntă musulmană, alcătuită din hadisuri. Hadisul este o povestire în care e înfățișată o faptă a profetului Mahomed sau un aforism al său, spus la o anumită ocazie, sau

chiar numai o împrejurare oarecare cînd a tăcut. Mahomed, care în ochii adepților săi a fost întotdeauna musulmanul ideal, trebuia să fie pentru toți musulmanii o pildă demnă de urmat. De aceea, ori de cîte ori în țările feudale civilizate din cadrul califatului relațiile sociale dezvoltate (care nu putuseră fi, bineînțeles, prevăzute de Coran) cereau ca un fenomen nou să fie consacrat prin autoritatea religiei, se compunea un nou hadis potrivit nevoilor momentului.

Suna reflecta înainte de toate lupta de clasă din califatul feudal. Ideologii claselor antagoniste compuneau hadisuri în care își găseau expresie interesele social-economice și politice respective. În felul acesta s-a acumulat un număr imens de hadisuri. Unele dintre ele se contraziceau atît prin conținut cît și ca orientare, excluzîndu-se deci reciproc.

În dorința de a-i lipsi pe dușmanii lor de clasă de o armă puternică, ideologii feudalilor musulmani au procedat, sub pretextul unei analize a autenticității hadisurilor, la o selecționare a acestora în sensul dorit de ei. Selecționarea hadisurilor a fost efectuată în modul următor. Fiecare hadis consta din două părți: isnad (baza), care conținea numele celor care au transmis hadisul, și matn (textul), adică hadisul propriu-zis, povestirea. Încă de la sfîrșitul secolului al VIII-lea, o serie de buni cunoscători ai sunei dintre ideologii clasei dominante, oameni care se bucurau de autoritate în mediul lor, începuseră să analizeze nu conținutul hadisurilor, ci isnadurile lor. Dacă numele transmitătorilor erau găsite a fi demne de încredere, și conținutul hadisului era declarat „sănătos”, adică autentic. Doar o mică parte dintre hadisuri a fost admisă ca autentică și inclusă în culegeri, care, scurt timp după aceea, au fost proclamate cărți sfinte. Dintre cele șase culegeri ale sunei, culegerea „as-Sahih”, alcătuită de imamul Buhari (mort în anul 870) din Asia centrală, este socotită și astăzi ca avînd cea mai mare autoritate. În caz de divergență între prescripțiile Coranului și cele ale sunei se acordă preferință sunei. De aceea, încă din evul mediu unii musulmani considerau că suna înlocuiește Coranul. Ulterior însă s-a răspîndit concepția că suna nu face decît să completeze și să explice Coranul. Coranul și suna au constituit baza pentru elaborarea dreptului musulman, șariatul.

Majoritatea covîrșitoare a musulmanilor recunosc Coranul și suna drept literatură sfîntă, izvoare ale doctrinei și călăuză

pentru credincioși. Acești musulmani, reprezentând curentul principal în islamism, sînt cunoscuți sub denumirea de „suniți”. Ei îl recunoșteau drept șef spiritual pe calif (pînă în 1924, cînd în Turcia a fost desființat califatul). Califul era preotul suprem al musulmanilor, fiind considerat succesor al profetului Mahomed și locțiitor al lui allah pe pămînt.

Teologia musulmană În primul veac de existență a islamismului sunit, printre adepții lui, care nu-și elaboraseră încă o teologie proprie, predominau reprezentări destul de simple, bazate pe Coran, despre Dumnezeu și relațiile lui cu oamenii. Dumnezeu musulman — allah — era imaginat ca o ființă cu chip de om, deoarece în Coran se spune că allah vede, aude, are față, se folosește cu îndemînare de mîini (de pildă, allah îl apucă pe păcătos de chică). Musulmanii și-l reprezentau pe Dumnezeu lor fantastic ca un cîrmuitor de temut și necruțător, dar drept, și judecător care pedepsește după cum poruncește legea pe sclavii lui nesupuși și răzvrătiți. De dreptatea lui allah se lega ideea predestinării. Primele generații de musulmani credeau că toate faptele, cuvintele și gîndurile lor erau hotărîte de allah cel atotputernic și atotștiutor cu mult înainte de apariția lor pe lume. În realitate, în Coran, ca și în scrierile sfinte ale altor religii, pot fi găsite în anumite pasaje expresii și raționamente care corespund doctrinei predestinării, pe cînd în alte pasaje se spune foarte precis că există o voință liberă a oamenilor. Coranul nu a fost supus nici unei critici. Se considera că această carte a existat din vecii vecilor, aflîndu-se sub tronul lui allah, și că n-a fost creată niciodată și de nimeni.

Aceste reprezentări, apărute în Arabia înapoiată în perioada de descompunere a comunei primitive, nu corespundeau cerințelor pe care le punea ideologiei dominante societatea feudală în plină dezvoltare. În afară de aceasta, islamismul a trebuit să înfrunte creștinismul, mozaismul, zoroastrismul și alte religii, care aveau o doctrină bine elaborată. Toate aceste împrejurări complexe au contribuit la dezvoltarea și elaborarea teologiei musulmane.

Mutaziliții

Primii teologi ai islamismului au fost mutaziliții, reprezentanți ai cercurilor culte din califatul de la Bagdad din secolul al IX-lea, care cunoșteau unele opere ale filozofiei antice. Ei s-au declarat adversari categorici ai predestinării. Mutaziliții respingeau

dogma predestinării, considerînd-o incompatibilă cu învățătura lor despre un Dumnezeu îndurător și drept și se declarau partizani ai voinței libere, de care dispune orice om. Ei erau de părere că, procedînd potrivit voinței, dorinței sau discernămîntului său, omul poartă, firește, întreaga răspundere pentru toate faptele sale.

Califul Mamun (813—833) din dinastia Abbasizilor și primii săi succesori la tronul din Bagdad au încercat cu multă perseverență să impună mutazilismul ca doctrină de stat obligatorie, recurgînd la constrîngere împotriva adversarilor lor. Cei care nu voiau să adere la mutazilism erau îndepărtați din instituțiile de stat. Ostașii care se întorceau din captivitate de la Bizanț trebuiau să recunoască dogmele mutazilite; în caz contrar, nu erau admiși pe teritoriul califatului. La Bagdad, cenzori speciali percheziționau prăvăliile negustorilor care făceau comerț cu manuscrise pentru a confisca scrierile anti-mutazilite.

Lupta înverșunată dusă de clasele dominante pentru introducerea mutazilismului se explică prin particularitățile condițiilor social-politice din califatul de la Bagdad. Mutazilismul reflecta interesele feudalilor, care simțeau nevoia să transforme doctrina islamismului într-un instrument eficace de guvernare a statului și de reprimare a mișcărilor populare. Prin recunoașterea unei voințe libere, fiecare om devenea în întregime răspunzător pentru faptele sale și allah înceta de a mai fi singura cauză a acestor fapte. Pentru clasa dominantă era foarte important să convingă populația că răsculații luptă împotriva califului și feudalilor nu din pricina predestinării divine, ci din propria lor voință. O altă teză importantă a învățaturii mutazilite, și anume că allah a creat Coranul (spre deosebire de ideea că acesta din urmă ar fi existat din vecii vecilor), reducea importanța Coranului, cu ajutorul căruia cercurile opoziționiste ale clerului încercau uneori să îngrădească puterea absolută a califului.

Kalam

Dar măsurile de constrîngere aplicate de partizanii califului Mamun nu au izbutit să asigure mutazilismului o largă răspîndire. Sub califul Mutevakkil (847—861), reprezentanții vechii dogme au trecut cu succes la contraofensivă. Mutaziliții au început să fie îndepărtați din aparatul de stat, iar scrierile mutazilite erau confiscate și distruse. Dar, pentru a-și menține influența și

poziția socială, apărătorii vechii credințe au fost nevoiți să-și însușească metodologia mutazilită, în care scop au început să studieze operele filozofiei antice grecești și eleniste traduse în limba arabă. Astfel s-a pus baza teologiei musulmane ortodoxe, cunoscută sub denumirea de „kalam” (care înseamnă „cuvînt” și corespunde grecescului „logos”).

Intemeietor al teologiei musulmane — al kalamului — este considerat Așari (873—935), fost mutazilit de seamă care a trecut în tabăra ortodoxiei musulmane. Căutînd să împace dogma predestinării cu voința liberă, acest teolog (mutakallim) și discipolii săi au formulat teoria „dobîndirii” (kasb). Potrivit acestei teorii, toate acțiunile omului sînt dinainte hotărîte de Dumnezeu, dar omul are capacitatea „să-și dobîndească” faptele, purtînd, prin urmare, răspunderea pentru ele. Acești teologi considerau că nimeni n-a creat vreodată Coranul, declarînd învățătura despre crearea lui drept eretică. Kalamul lui Așari mai stă încă și azi la baza teologiei musulmane ortodoxe. El a fost completat de teologii de mai târziu, în perioada dezvoltării relațiilor feudale în țările din Orientul apropiat și mijlociu, regiunea de răspîndire a islamismului.

Doctrinile oculte în islamism

În evul mediu s-au răspîndit în țările musulmane diferite doctrine oculte. Masele muncitoare, care erau crîncen exploatare și care nu vedeau nici o ieșire din starea lor de mizerie, constituiau un teren prielnic pentru răspîndirea unor asemenea doctrine. Exponenții și propagatorii doctrinelor oculte — dervișii (călugări musulmani) — chemau la comunitate nemijlocită cu Dumnezeu prin posturi, rugăciuni și practici ascetice. Ei căutau să-i convingă pe oameni să creadă în venirea lui mahdi, adică a trimisului lui Dumnezeu, care va trebui să instaureze egalitatea și prosperitatea generală, faimoasa „împărăție a lui Dumnezeu” pe pămînt. Dervișii concureau cu succes clerul oficial, ortodox, făcînd să scadă veniturile pe care le obținea acesta de la credincioși sub formă de dări pentru oficierea cultului religios și pentru îndeplinirea riturilor. De aceea clerul ortodox (și mai ales păturile lui superioare, alcătuite din ulemale — teologi — și fakihi — cunoscători ai legii) avea o atitudine ostilă față de orice doctrine oculte. Poporul simplu îi stima însă pe derviși și îi simpatiza, deoarece aceștia condamnau lăcomia bogătașilor,

corupția judecătorilor și cruzimea cîrmuitorilor, proslăveau sărăcia și îndemnau la cumpătare. Deosebit de populari au devenit dervișii rătăcitori sau vagabonzi, care trăiau din pomeni. Profitînd de credulitatea oamenilor simpli și incuți, mergînd în întîmpinarea dorințelor lor simple, dervișii se îndeletniceau cu ghicitul, prezicerile, tămăduirea bolnavilor, cîștigîndu-și astfel traiul. Ei pretindeau că sînt apropiați de Dumnezeu și se află în contact direct cu el.

Dervișii sedentari erau reuniți în organizații speciale — frății sau ordine. În fruntea fiecărui ordin stătea un conducător, șeicul, căruia toți membrii ordinului erau obligați să i se supună orbește. Un șeic influent era de obicei înconjurat de o mulțime de miurizi, care erau novicii și discipolii săi. La anumite zile dervișii dintr-o mănăstire se adunau pentru slujbă (zikr). În timpul zikrei, ei rosteau în cor rugăciuni sau cîntau imnuri sfinte, însoțite de diferite mișcări ale trupului. Uneori dansau sau se învîrteau în sunetele muzicii. În felul acesta ajungeau într-o stare de epuizare totală, de isterie, de leșin. La aceste slujbe erau admiși spectatori pentru a face reclamă ordinului sau mănăstirii respective.

Misticismul s-a dovedit a fi un mijloc foarte potrivit pentru a răpi oamenii muncii orice urmă de voință și a-i abate de la lupta de clasă. Învățătura despre renunțarea la bunurile pămîntești, despre avantajele sărăciei, cumpătării și răbdării corespundea cum nu se poate mai bine intereselor și politicii clasei dominante și ale clerului ortodox. De aceea vestitul teolog Gazali (mort în 1111), unul dintre stîlpii ortodoxiei musulmane, a inclus în secolul al XI-lea misticismul (cunoscut la musulmani sub denumirea de „sufism”) în doctrina și ritualul islamismului. În acel moment sufismul încetase de a fi un curent de opoziție și devenise un element important al islamismului ortodox.

Sectele musulmane În islamism se numesc secte anumite grupuri de musulmani, avînd uneori foarte mulți adepți, care alcătuiesc organizații aparte, independente de credincioși desprinși de curentul sunit sau șiiit. Apariția și dezvoltarea sectelor musulmane au fost determinate exclusiv de cauze economice, sociale și politice. Doctrina fiecărei secte musulmane reflecta contradicțiile sociale și lupta de clasă din țările unde s-a răspîndit islamismul în evul

mediu și în epoca modernă. Nu trebuie să uităm că în evul mediu religia era forma predominantă a ideologiei. De aceea mișcările sociale și politice îmbrăcau o haină religioasă.

Originea și esența socială a šiismului

La numai câteva decenii după apariția sa, islamismul s-a scindat în două curente sau orientări principale: sunismul și šiismul. Aceste două curente există și în prezent. Predominant a fost întotdeauna sunismul, ai cărui adepți recunoșteau alături de Coran și suna și-l considerau pe calif drept șef spiritual și conducător suprem. Deși šiții sînt mai puțini la număr, ei exercită o influență destul de mare.

În prezent, majoritatea locuitorilor Iranului, Irakului de sud și Iemenului sînt šiții. În Iran, šiții reprezintă circa 75% din populație, adică aproximativ 12.000.000, pe cînd suniții numai 18,5%. Față de populația totală de circa 4.000.000 de oameni, în Irak există peste 2.000.000 de šiții (mai ales arabi care locuiesc în partea de sud a țării). În Iemen (Arabia de sud), šiții alcătuiesc aproximativ 75% din populație, peste două treimi dintre ei aparținînd unui curent special al šiismului: secta zeidiților. Un număr mic de šiții (în general câteva procente din totalul populației) trăiesc în fiecare țară musulmană. În U.R.S.S. există šiții în Azerbaidjan și în Tadjikistan.

Inițial, šiții alcătuiau grupul partizanilor (în limba arabă: șia) celui de-al patrulea calif „drept”, Ali. Acest calif a fost urcat pe tron de asasinii predecesorului său, califul Osman. Dar reprezentanții vechii aristocrații kureișite din Mecca n-au recunoscut autoritatea lui Ali și au pornit chiar împotriva lui cu arma în mînă, învinuindu-l de complicitate la asasinarea lui Osman, care provenea din rîndurile acestei aristocrații.

Partizanii lui Ali, šiții, afirmau că el are dreptul să dețină funcția de calif fiindcă se înrudește cu „trimisul lui allah”; Ali, care făcea parte din gînta hașim, era văr primar cu Mahomed și totodată ginerele său, soțul fiicei sale Fatima. Šiții susțineau deci principiul eredității puterii supreme la musulmani. În decursul luptei pentru putere dintre Ali și guvernatorul sirian Muavia, care era exponentul intereselor aristocrației gentilice arabe, s-a produs o sciziune printre šiții. De ei s-a desprins gruparea celor mai consecvenți apărători ai democrației gentilice, care au constituit secta harijiților. Unul dintre acești sectanți l-a ucis pe Ali în anul 661,

în pragul moscheii din Kufa. Cu un an înainte de moartea lui Ali, rivalul său neînduplecat, Muavia, se proclamase calif la Ierusalim, iar ulterior a întemeiat prima dinastie arabo-musulmană, dinastia Omeiazilor (661—750).

În lupta cu califii acestei dinastii, urmașii direcți ai lui Ali n-au putut cuceri efectiv puterea. În schimbul unor mari domenii primite de la Muavia, domenii care îi aduceau venituri importante, Hasan, fiul cel mai mare al lui Ali și al Fatimei, a renunțat la drepturile sale asupra puterii supreme în califat. Husein, al doilea fiu al lui Ali și al Fatimei, a pierit în anul 680, încercînd să dezlănțuie o răscoală împotriva califului omeiad.

Šiții îi consideră pe toți califii suniți drept uzurpatori. Ei recunosc drept stăpîni și conducători legali numai pe Ali și pe urmașii acestuia. Ali este întemeietorul dinastiei imamilor šiiti, conducătorii supremi ai comunității šiite. Adepții principalului curent šiit recunosc 12 imami. Ei socotesc că primul imam a fost Ali, iar drept succesori ai săi îi consideră pe fiii lui, Hasan și Husein, precum și pe urmașii direcți ai acestuia din urmă. Ultimul imam, al 12-lea, este Mahomed, care la sfîrșitul secolului al IX-lea a dispărut pe neașteptate și fără urmă. Se poate presupune că a fost ucis de un om al califului abbasid.

Neașteptata dispariție a imamului, care era un om tînăr și sănătos, li s-a părut partizanilor săi stranie și misterioasă și a servit drept temelie pentru crearea mitului „imamului ascuns”. Šiții credeau că acest imam n-a murit, ci a dispărut fiindcă allah a vrut să-l ascundă într-un loc inaccesibil, unde va rămîne pînă ce allah va socoti necesar să-l trimită la credincioși, šiții. El va reapărea cu o misiune foarte importantă: aceea de a instaura pe pămînt o orînduire desăvîrșită, rînduiala dreptății și egalității, punînd capăt nedreptății și asupririi. Această învățătură despre imamul ascuns și a doua lui venire, devenită una dintre dogmele fundamentale ale šiismului, a căpătat o foarte mare importanță socială. Ea determină masele muncitoare šiite să aștepte cu răbdare venirea imamului ascuns care trebuie să aducă raiul pe pămînt.

Imamii šiiti erau considerați infailibili. Această infailibilitate se explică, potrivit credinței šiitilor, prin faptul că în trupurile imamilor s-ar afla un suflet de profet, provenit de la însuși profetul Mahomed. Dar în reprezentarea šiitilor, chipul

legendar al „trimisului lui Dumnezeu” părăsește în fața chipului lui Ali, primul imam șiiit. Șiiții, în închipuirea lor, îi atribuie lui Allah următoarele cuvinte pe care acesta le-ar fi spus lui Mahomed: „Dacă n-ai fi fost tu, n-aș fi creat lumea; dar dacă n-ar fi fost Ali, nu te-aș fi creat nici pe tine”. Dar și Ali, înzestrat cu calități excepționale de erou și făcător de minuni, trece în mintea multor șiiți pe planul al doilea față de Husein, considerat drept cel mai mare martir al šiismului.

Ca și suniții, șiiții folosesc singura redactare a Coranului rămasă pînă în zilele noastre, atribuită lui Osman. Ei au adăugat acestei cărți încă o sură, a 115-a, intitulată „Doi aștri”, subînțelegîndu-i pe Mahomed și pe Ali. Aceasta este o sură vădit falsificată. Șiiții nu recunosc suna, dar au propria lor tradiție sfîntă: haber sau ahbar. O caracteristică a šiismului este cultul martirilor. Cel mai mare martir al lor este considerat Husein. În categoria mucenicilor ei l-au inclus și pe Ali, care a murit de moarte violentă. Imamul Reza, care, potrivit tradiției, a murit de o boală gastro-intestinală acută după ce mîncase niște struguri, a fost proclamat de asemenea martir. Printre șiiți este foarte răspîndită convingerea că acest imam a fost otrăvit de dușmanii šiismului. În sfîrșit, pînă și Hasan, care murise liniștit în haremul său, a fost ridicat de șiiți la rangul de martir, deoarece, după părerea lor, fusese de asemenea otrăvit.

Curentul șiiit nu este unitar. Ca și adepții altor doctrine, șiiții nu se dușmăneau numai cu suniții, dar și între ei. Ca urmare s-au constituit o serie de secte šiite.

Harigiții

Această sectă a luat ființă în perioada luptei înverșunate dintre cele două grupuri dominante pentru puterea supremă în califat. Reprezentanții aristocrației gentilice arabe s-au ridicat cu arma în mînă împotriva califului Ali. Tendința acestuia spre o înțelegere cu aristocrația a provocat protestul violent al păturilor de jos ale populației musulmane. S-au constituit primele detașamente de harigiți (răsculați), care au formulat teza suveranității comunității musulmane a credincioșilor, considerînd-o drept izvorul oricărei puteri. Potrivit doctrinei harigite, califul nu poate căpăta puterea decît de la comunitate și numai pe calea alegerii. Prin hotărîrea comunității i se poate lua puterea, poate fi detronat și chiar ucis. Harigiții considerau că un musulman care a comis un păcat grav tre-

buie izgonit din comunitatea credincioșilor. În lupta contra dușmanilor lor politici și a celor de altă concepție, ei recurgeau la cele mai necruțătoare măsuri, dînd dovadă de un fanatism extrem. Harigiții socoteau uciderea adversarilor lor drept cel mai bun mijloc de luptă.

În secolul întii al erei musulmane, harigiții se aflau în avangarda răscoalelor populare împotriva omeiazilor, care erau reprezentanții aristocrației arabe. Aproape toți califii omeiazi au avut ciocniri înverșunate cu forțele armate ale harigiților în Irak, Iran și Arabia. Una dintre cauzele slăbirii mișcării harigite a fost lupta dinăuntru sectei, care s-a scindat în cîteva subsecte și grupuri mai mărunte. O altă cauză importantă a scăderii influenței harigiților a fost nemulțumirea maselor populare, care adesea aveau de suferit de pe urma fanatismului sălbatic al acestor sectanți înverșunați și mărginiți. Lipsită de sprijinul maselor, mișcarea harigită și-a pierdut baza socială. Harigiții s-au menținut pînă în zilele noastre (sub forma ibadiților) în Africa de nord și în Arabia. În aceste țări, ei și-au pierdut însă de mult intransigența și combativitatea din trecut.

Ismailiții

O altă sectă musulmană foarte cunoscută, secta ismailită, își păstrează importanța și în zilele noastre. Această sectă, a cărei doctrină și organizare s-au cristalizat la sfîrșitul secolului al IX-lea, a luat naștere în sînul šiismului. Potrivit tradiției, Djafar, cel de-al șaselea imam șiiit, a lipsit pe fiul său mai mare, Ismail, de dreptul de a moșteni demnitatea de imam fiindcă Ismail ar fi fost un băutor pătimaș, lucru interzis de Coran. O parte dintre șiiți a considerat însă greșită hotărîrea imamului lor, deoarece el nu avea dreptul să răpească fiului său o calitate ce îi revenea ca urmaș direct al profetului Mahomed. În plus, ca posesor al unui suflet de profet, Ismail era fără prihană, chiar atunci cînd săvîrșea acțiuni care în sine constituiau păcate.

Dar apariția ismailismului nu putea fi explicată prin asemenea anecdote istorice. În realitate, Ismail se afla sub influența unei grupări šiite extremiste, care exprima nemulțumirea pricinuită de pasivitatea imamului Djafar și de politica sa conciliantă față de dinastia Abbasizilor, pe atunci la putere. Imamul Djafar a căutat să înăbușe opoziția, înlăturîndu-l pe Ismail, care ar fi putut deveni liderul ei. În decursul luptei,

cei mai activi șiiți, care se ridicaseră împotriva nehotărîturii și inactivității Djafar, s-au desprins de șiism, constituind o sectă aparte.

Ismailiții nu recunosc decît șapte imami, încheind dinastia lor cu Ismail, iar unii cu Mahomed, fiul acestuia, deoarece Ismail a murit (în jurul anului 760) înaintea tatălui său Djafar. După numărul imamilor recunoscuți de ei, ismailiții poartă denumirea de „septimiști”, spre deosebire de adepții curentului principal din șiism, care recunosc doisprezece imami.

Ulterior, ideologii ismailiți au elaborat un complicat sistem filozofic-religios, bazat pe unele teze esențiale ale neoplatonismului și budismului. Potrivit acestui sistem, baza a tot ce există o constituie spiritul, iar materia este prezentată ca produs al spiritului. Ismailiții identifică acest spirit cu dumnezeul musulman, care, după concepția lor, nu are nici chip, nici proprietăți, nici calități, din care cauză nu poate fi perceput de mintea omenească. Potrivit doctrinei ismailiților, omul apare pe pământ numai pentru a-și însuși „adevărul divin”, care a fost propovăduit succesiv de diverși profeți.

Potrivit acestei concepții, un suflet omenesc care își însușește „adevărul divin” poate trece pe rînd în trupurile foarte multor oameni, inclusiv ale aceluia care au fost sau vor fi contemporani ai unuia dintre cei șapte profeți.

Potrivit învățăturii ismailiților, predicile profeților, cuprinse în cărțile sfinte, au un sens ascuns, tănuț, inaccesibil credinciosului de rînd. Dreptul de a interpreta sfînta scriptură și l-au arogat conducătorii sectei ismailite, asigurîndu-și în felul acesta o influență permanentă asupra maselor credincioase ignorante. Exegeții ismailiți găseau în fiecare cuvînt și chiar în fiecare literă a Coranului un sens ascuns (în limba arabă: batin). De aici provine una dintre denumirile date ismailiților, aceea de batinîți.

În prezent, adepți ai ismailismului, care s-a scindat într-o serie de secte de sine stătătoare, pot fi întîlniți în Siria, Iran, Afganistan, Oman, Iemen, Zanzibar, Africa orientală, precum și în Asia centrală, mai ales în Pamir, regiunea muntoasă a Tadjikistanului.

Ismailiții cei mai influenți și mai activi sînt cei din India, îndeosebi secta hodgea. În fruntea acestei secte, care are cei mai mulți adepți în India, se află „dumnezeul viu” Aga-han. Foarte cunoscut a fost Sultan Mohamed-șah Aga-han (1877—

1957), unul dintre cei mai mari feudali indieni, multimilionar, fruntaș de seamă al partidului burghezo-moșieresc „Liga musulmană”. El își făcuse studiile superioare în Anglia, avea obiceiuri și gusturi europene și era un om de încredere al imperialismului englez. La reședința sa din Bombay (unde se afla relativ rar, preferînd să ducă o viață frivolă la Paris, Londra și în stațiunile balneare europene) curgea într-un suvoi neîntrerupt aurul stors sub formă de tribut de la ismailiții răspîndiți în multe țări.

ISLAMISMUL ÎN EPOCA CAPITALISMULUI ȘI A IMPERIALISMULUI

Babismul

În epoca modernă, cînd în țările din Orientul apropiat și mijlociu s-au creat și au început să se dezvolte relații capitaliste, au apărut secte care reflectau interesele burgheziei naționale locale. Dintre aceste secte, foarte caracteristică este babismul, care a luat ființă în Iran în perioada 1840—1850. Întemeietorul sectei a fost Ali Mahomed, negustor iranian din Șiraz. El se intitula Bab, ceea ce înseamnă „poarta” prin care trebuia să pătrundă spre oameni noua religie ce venea să ia locul islamismului. Bazele babismului sînt expuse în cartea „Beian”, scrisă de Bab. Această carte, în care este zugrăvit un utopic stat burghez ideal, era în fond îndreptată împotriva feudailor iranieni și capitaliștilor străini, concurenți ai negustorilor iranieni.

Dîndu-se drept adept al unor transformări sociale radicale, Bab, nefiind revoluționar, își punea toată nădejdea în șahul iranian, pe care-l socotea capabil să creeze noua societate și noul stat. În viitorul stat babist, așa cum se prezenta în imaginația lui Bab, nu aveau să mai existe capitaliști străini și nici agenți ai acestora: ei aveau să fie izgoniți din Iran. În schimb, negustorii iranieni, izbăviți de asuprirea exercitată de feudali și de concurența străinilor, aveau să se afle într-o situație favorabilă. Toate formele activității comerciale și bancare (inclusiv luarea de dobîndă, interzisă de Coran) aveau să se dezvolte nestînjinit.

Pentru a limita influența clerului asupra credincioșilor, Bab a declarat că frecventarea moscheelor, întrunirea credin-

cioșilor pentru rugăciune și riturile religioase nu sînt obligatorii. Fiecare poate să se roage unde și cînd vrea. Rugăciunea nu trebuie să-l distragă pe negustor de la activitatea sa lucrativă.

Orientarea antifeudală a babismului a atras masele muncitoare. Aceste mase asuprite au transformat babismul (contrar intențiilor întemeietorului său) în arma și stindardul unei puternice lupte antifeudale. În diferite regiuni din Iran au izbucnit răscoale populare. Pentru reprimarea lor, guvernul șahului a trimis importante forțe armate. Însă comandamentul militar iranian a izbutit să frîngă rezistența eroică a insurgenților nu atît prin forța armelor, cît prin făgăduiala mincinoasă de a se acorda o amnistie. Bab a fost executat la Tebriz în vara anului 1850.

Profitînd de atentatul împotriva șahului, săvîrșit în 1852 de către trei babiți, feodalii iranieni au exterminat, cu participarea activă a clerului șiit, grupul conducător al organizației babiste. Curînd după aceea, babismul a pierdut în Iran orice însemnătate socială și politică. Mici comunități babiste, împrăștiate în întreaga țară, au continuat să existe ca organizații secrete mărunte.

Behaismul

Negustorimea iraniană a fost foarte speriată de faptul că participanții la răscoalele babiste se ridicau nu numai împotriva orînduirii feudale, ci și împotriva proprietății private. În opoziție cu babismul a luat naștere behaismul, o doctrină religioasă care consfințea instituția proprietății private burgheze și era îndreptată împotriva dezvoltării luptei de clasă.

Întemeietorul behaismului a fost Mirza Husein Ali, care inițial și-a asumat rolul de succesor al lui Bab. El și-a început activitatea la Bagdad printre babiții locali. El s-a proclamat drept „acela pe care îl va alege Dumnezeu”. Astfel îl denumea Bab în „Beian” pe viitorul său succesor, care îi va desăvîrși opera. Ca atare, Mirza Husein Ali a început să se intituleze Behaulla, ceea ce înseamnă „strălucirea lui Dumnezeu”. Ulterior, el s-a dat drept întrupare a lui Dumnezeu, adică a devenit pentru adepții săi — behaiții — un Dumnezeu viu.

Bazele învățaturii behaiste sînt expuse în „Kitabe akdes” („Cartea prea-sfîntă”), pe care Behaulla a scris-o la Akka (Palestina) în perioada 1870—1880. După părerea autorului ei, această carte a înlocuit Coranul și „Beianul”. Behaulla a murit

la Akka în 1892. Conducător suprem al behaiților a devenit fiul său, Abbas Efendi (1844—1921), care a luat numele de Abdulbeha, ceea ce înseamnă „robul strălucirii”.

După cele expuse în „Kitabe akdes”, toți oamenii (indiferent de rasă, naționalitate și poziție socială) sînt frați. De aceea între ei nu trebuie să existe nici războaie, nici luptă de clasă. Esența burgheză a behaismului își găsește expresia în toate prescripțiile din „Kitabe akdes”. Astfel, complicatul ritual musulman, a cărui respectare îi distrage pe oamenii muncii de la lucru și pe capitaliști de la activitatea lucrativă, este desființat. Caracteristică pentru behaism este justificarea confortului și chiar a luxului. Concomitent se prevăd pedepse aspre pentru cei care încalcă dreptul de proprietate privată (închisoarea, stigmatizarea cu fierul roșu, condamnarea la moarte). Se interzice nu numai revolta împotriva autorităților, ci și agitația împotriva lor și chiar criticarea acțiunilor lor. Întemeietorul behaismului considera că orice manifestare de libertate „duce la răzmeriță, a cărei văpaie nu va putea fi stinsă”. După părerea sa, libertatea este proprie animalelor, pe cînd omul trebuie să se supună legilor în vigoare. O astfel de învățătură nu putea căpăta o răspîndire largă printre masele populare. Adepți fervenți ai behaismului au devenit compradorii iranieni. Behaismul a găsit teren propice în statele imperialiste, în special în S.U.A. și Germania.

Curențele reformiste și moderniste din islamism

În perioada capitalismului, care în țările unde este răspîndit islamismul a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea, au apărut printre musulmani reformatori și moderniști. Este vorba de ideologii și apărătorii intereselor burgheziei locale, care căutau să adapteze ideologia și organizarea feudală a islamismului la noile relații social-economice. În interesul burgheziei naționale din țările Orientului apropiat și mijlociu, care voia să-și creeze o industrie proprie, ei se declarau partizani ai însușirii științei și tehnicii occidentale. Reprezentanții cei mai consecvenți ai reformei musulmane afirmau că șariatul s-a perimat și este necesar să fie înlocuit prin normele dreptului burghez, iar musulmanii trebuie să se călăuzească după cerințele moralei „general-umane” (adică burgheze). Unii dintre ei considerau posibil să se îndulcească severele prescripții cu privire la abținerea totală în timpul

postului de o lună pe an și luau atitudine împotriva izolării femeilor și purtării vălului, împotriva puterii nelimitate a soțului și a tatălui asupra soțiilor și fiicelor. Aceste manifestări de liberalism erau determinate de cerințele producției capitaliste, pentru care era avantajos să atragă la lucru femei și copii, deoarece primeau un salariu foarte mic.

Reformatorii s-au străduit să folosească Coranul pentru apărarea și justificarea progresului burghez. În acest scop, ei i-au dat o interpretare fantezistă și afirmau că în Coran poate fi găsită justificarea și chiar aprobarea căilor ferate, telegrafului, telefonului etc. M. Abdo scria că djinii — ființe menționate în Coran, înzestrate cu rațiune și capabile să pricinuiască mult rău oamenilor — nu sînt altceva decît microbii patogeni. Mahomed Ikbal, musulman modernist de seamă din India, propunea ca raiul și iadul să nu fie considerate drept locuri unde unii gustă plăceri senzuale, se delectează, iar alții sînt supuși unor chinuri fizice groaznice, ci ca stări speciale ale sufletului omenesc, eliberat după moarte de trupul pieritor.

Panislamismul

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a răspîndit panislamismul, doctrină religioasă politică reacționară, care propovăduia unirea popoarelor musulmane în vederea luptei contra „ofensivei Occidentului creștin”. Întemeietorul panislamismului a fost Djemal-ed-din al-Afgani (1839—1897), feudal afgan. Nevoit să-și părăsească țara, a trăit succesiv în India și în Egipt, țări aflate sub dominație engleză, în Europa occidentală și în Turcia; a fost și în Rusia țaristă, unde a vizitat Petersburgul și Moscova. A murit la Istanbul. Cunoscutul reformator musulman Mohamed Abdo a fost un adept activ al lui Djemal-ed-din și un abil propagator al învățăturii sale.

Panislamismul este un fenomen complex și contradictoriu. La apariția sa, el a fost, pe de o parte, îndreptat împotriva înrobirii coloniale a Orientului musulman. Pe de altă parte, panislamismul a fost un instrument al reacțiunii interne din țările unde este răspîndit islamismul. V. I. Lenin a atras atenția asupra necesității de a se duce lupta împotriva panislamismului și curentelor similare, care încearcă să îmbine mișcarea de eliberare împotriva imperialismului european și

american cu consolidarea pozițiilor hanilor, moșierilor, imamilor etc.¹

În politica internă, panislamistii au fost adepți ai reacțiunii, ai asupririi sociale a oamenilor muncii și ai reprimării mișcărilor naționale de eliberare. Nerecunoscînd decît comunitatea religioasă a popoarelor musulmane, panislamismul nega existența inegalității sociale și a contradicțiilor de clasă în rîndurile acestor popoare. De aceea panislamistii nu admiteau nici o manifestare a luptei de clasă a oamenilor muncii musulmani, declarînd că nu se poate vorbi de exploatare și exploatați, asupritori și asupriți, căci toți sînt frați întru credință și între ei nu pot exista nici un fel de contradicții.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, panislamistii considerau posibil ca toate țările musulmane să se unească într-un singur stat, în fruntea căruia să stea sultanul-calif turc. După al doilea război mondial, liderii panislamismului contemporan (grupați mai ales în Pakistan) au susținut proiecte de creare a unui bloc al țărilor musulmane. Ei declarau că acest bloc trebuie să fie opus atît blocului țărilor capitaliste cît și lagărului socialist. Ei încercau să se prezinte pe sine înșiși și întreaga lume musulmană drept o „a treia forță”, independentă. După părerea lor, această „forță” trebuia să lupte pe două fronturi: împotriva imperialismului și împotriva comunismului. Dar panislamistii, printre care se numărau oameni de stat cu funcții de conducere, au dus tratative și au încheiat acorduri cu puterile imperialiste, de unde s-a văzut că „blocul” proiectat de ei avea o orientare anticomunistă.

ISLAMISMUL CONTEMPORAN

Aria de răspîndire a islamismului și numărul musulmanilor

În prezent, suprafața pe care este răspîndit islamismul se întinde din Maroc, în apus, pînă în Indonezia, în răsărit. Așa-numitele țări musulmane, în care, sub raport numeric, precumpănesc musulmanii, sînt țările arabe (cu excepția Libanului, unde jumătate din populație e alcătuită din creștini), Turcia, Iranul, Afganistanul, Pakistanul și Indonezia. În aceste state, islamismul continuă să fie și azi

¹ Vezi V. I. Lenin, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P. 1956, pag. 131.

religia dominantă. În alte câteva state din Asia, musulmanii constituie o minoritate religioasă. Astfel, în R. P. Chineză, statistica oficială a înregistrat 10.000.000 de musulmani, iar în India 35.000.000. Musulmanii nu reprezintă mai mult de 4% din populație în Birmania, Ceilon și Filipine, iar în Vietnam și Siam (Tailanda) numărul lor este cu totul neînsemnat. În Africa, islamismul continuă să se extindă. În Africa de nord, islamismul predomină de peste un mileniu, iar mai la sud, pînă la paralela 10° latitudine nordică, această religie mai găsește teren favorabil la populațiile și triburile locale. O excepție o constituie Etiopia, care e de obicei denumită o insulă creștină într-o mare musulmană. Dar și în această țară aproximativ o treime din populație e musulmană. În țările din Europa, islamismul s-a menținut ca moștenire a apăsătorului jug turcesc, sub care popoarele Peninsulei balcanice s-au aflat timp de câteva secole. În Albania, musulmanii constituiau nu de mult 68% din populație, în Bulgaria — 13%, în Iugoslavia — 11%. În U.R.S.S., islamismul este răspîndit în rîndurile locuitorilor din Asia centrală și din Kazahstan, din Azerbaigean și din regiunile muntoase ale Caucazului, precum și printre tătarii și bașkirii din R.S.F.S.R.

Numărul musulmanilor nu poate fi precis stabilit, deoarece într-o serie de țări musulmane (atît din Africa cît și din Asia) nu există pînă în prezent o statistică exactă a populației după apartenența religioasă. Misionarii și publiciștii musulmani consideră că numărul total al coreligionarilor lor este de 420.000.000 de oameni sau chiar mai mare, susținînd că fiecare al cincilea om de pe planeta noastră practică islamismul. În realitate, numărul musulmanilor depășește cu puțin cifra de 350.000.000. Cunoscutul islamolog francez Louis Massignon indică în „Anuarul lumii musulmane”, editat de el, că pe toate continentele există 365.000.000 de musulmani.

Ideologia islamismului contemporan în țările burgheze În anii de după cel de-al doilea război mondial, ideologii și propagandiștii islamismului s-au aflat adesea într-o situație critică. Imperialiștii englezi și francezi au pierdut dominația politică în majoritatea țărilor unde este răspîndit islamismul. În schimb, cercurile imperialiste din S.U.A. caută să-și extindă și să-și întărească pozițiile economice și strategice în aceste țări. Imperialiștii americani luptă împotriva politicii de pace și prietenie a Uniunii Sovietice,

al cărei prestigiu și a cărei influență cresc neîncetat printre masele populare din Orient.

În această luptă dintre cele două sisteme, ideologii musulmani de vază și pătura superioară a clerului, strîns legată de clasa marilor proprietari funciari, adoptă o poziție anti-comunistă. După cum declară acești militanți musulmani conservatori, islamismul este întru totul ostil comunismului.

În același timp, din mediul clerului musulman orășenesc, strîns legat de burghezia națională, precum și dintre intelectualii musulmani burghezi s-au ridicat ideologi care încearcă să dea islamismului o coloratură comunistă. Ei afirmă că apariția islamismului n-ar fi fost altceva decît o mărșă revoluție socială, iar Mahomed un mare reformator. În consecință, masele musulmane nu mai au nevoie de nici o altă revoluție. Coranul și suna preconizează, pretînd ei, cea mai desăvîrșită orînduire social-economică. Datorită impozitului pe venit instituit de Coran, la musulmani n-ar exista și nici n-ar putea exista o pronunțată inegalitate de avere. Dar aceste considerente sînt în vădită contradicție cu realitatea. De aceea se folosește un alt argument, la fel de neîntemeiat, și anume că în islam, adică în țările musulmane, întreaga avuție ar aparține lui Dumnezeu. De aici se trage concluzia că, în fața lui Dumnezeu, capitalistul bogat, pe de o parte, și muncitorii și țărani săraci, pe de altă parte, sînt egali, deoarece proprietarul nu e decît un posesor temporar. Această propagandă se face, bineînțeles, cu scopul de a apăra orînduirea exploatare și puterea proprietarilor.

Ideologii și propagandiștii musulmani sînt îngrijorați mai ales de scăderea influenței lor asupra tineretului. După părerea publiciștilor musulmani, influența islamismului asupra tineretului trebuie asigurată prin cele mai eficiente mijloace posibile. În acest scop există diferite organizații ale tineretului musulman. Cele mai active sînt organizațiile din Pakistan, R.A.U. și Turcia. Se procedează la schimb de profesori și studenți, au loc vizite reciproce de delegații de tineret și în special de studenți. Se editează literatură periodică și neperiodică pentru tineret, prin care acesta este prelucrat în spirit musulman. Există și organizații musulmane de femei deosebit de active în Pakistan.

Azi, în perioada de destrămare a sistemului colonial, ideologii musulmani se adaptează rapid și ușor situației politice

și sociale schimbate. De pildă, cînd pe tronul Egiptului se afla regele Faruk, un om cu totul incapabil, clerul musulman era alcătuit din monarhiști și făcea propagandă monarhistă. Dar, cînd s-a proclamat republica, monarhiștii de ieri au publicat în presa musulmană articole în care încercau să demonstreze că republica este cea mai bună formă de organizare a statului, întărind argumentele lor prin referiri la Coran, suna și șariat.

Acest oportunism al clerului musulman, caracteristic de altfel oricărui cler, este determinat de dorința lui de a-și păstra influența asupra credincioșilor din rîndul maselor muncitoare. Acest lucru se vedește mai ales în atitudinea lui față de mișcarea de masă a partizanilor păcii. Sub influența maselor de credincioși, clerul musulman a luat poziție împotriva războiului, căci altfel ar fi pierdut încrederea credincioșilor și influența asupra lor. Desigur, și printre clerici există partizani sinceri ai păcii și chiar luptători pentru pace. Într-o serie de țări arabe care duc o activă luptă de eliberare națională împotriva imperialiștilor, o parte destul de însemnată a clerului musulman, legat de burghezia națională, se situează pe poziții patriotice și sprijină mișcarea de eliberare națională.

Dorind să-și păstreze (și, pe cît posibil, să-și extindă) pozițiile economice și strategice acaparate în țările din Orient, imperialiștii încearcă pe toate căile să folosească islamismul în acest scop. Deosebit de activi sînt imperialiștii din S.U.A., care duc în țările unde este răspîdit islamismul o politică dictată de interesele lor profitoare. Pentru a ascunde maselor populare adevăratele lor intenții, cercurile imperialiste din S.U.A. și agenții lor se prezintă drept protectori și apărători ai islamismului. „Misiunea civilizatoare” a imperialismului american este exercitată de organizații de felul „Prietenilor americani ai Orientului mijlociu”. Acești „prieteni” își propun (potrivit statutului organizației lor) să contribuie atît în S.U.A. cît și în străinătate la o mai bună înțelegere reciprocă și la studierea valorilor și tendințelor religioase, sociale și culturale ale popoarelor din Maroc și pînă în Pakistan. Ei fac, prin presă și prin broșuri, propagandă pentru „modul de viață american”, furnizează publicațiilor periodice materiale tendențioase, organizează schimb de studenți și lectori, precum și expoziții în țările Orientului musulman, la care prezintă opere de artă și produse de artizanat.

Imperialiștii englezi caută și ei să folosească islamismul în interesul politicii lor coloniale. La Woking, în apropiere de Londra, se află moscheea Șah-Djehan, iar pe lângă ea înființează o organizație musulmană de misionari și de propagandiști. Aici se țin slujbe religioase fastuoase, se organizează întruniri ale musulmanilor la care participă și nemusulmani, expoziții și bazare de cărți, se țin prelegeri și se prezintă referate, se editează revista „Islamic Review”.

„Prietenii englezi ai islamismului” frecventează regulat adunările organizațiilor musulmane locale, care funcționează la Londra și în alte cîteva orașe din Anglia, și își desfășoară activitatea sub conducerea centrului de la Woking. Organizații similare și-au intensificat în ultimul timp activitatea și în R. F. Germană. La activitatea lor (prelegeri, discuții, colecte de bani) participă nu numai musulmanii stabiliți aici, dar și „prietenii germani ai islamismului”.

La moscheea din Paris sînt prelucați musulmanii care lucrează și învață în capitala Franței și în împrejurimile ei (mai ales cei originari din Africa de nord). Generalul de Gaulle a încercat în repetate rînduri să se erijeze în apărător al islamismului.

Islamismul în U.R.S.S.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în perioada intervenției militare străine și a războiului civil, islamismul a fost folosit de contrarevoluția internă și de imperialiștii străini în lupta împotriva Statului sovietic. Astfel, în 1919, din inițiativa imperialiștilor englezi, a fost creat în Caucazul de nord un emirat, în fruntea căruia a fost pus un șeic care a declarat că are intenția să guverneze potrivit prescripțiilor șariatului. În Turkestan, clerul musulman a cerut de asemenea ca țara să fie guvernată potrivit șariatului și, sub pretextul apărării islamismului și șariatului, a organizat acțiuni împotriva Puterii sovietice. În perioada construirii socialismului în U.R.S.S., rămășițele claselor exploatoare înfrunte s-au străduit să folosească islamismul în lupta împotriva socialismului. Ca agentură a acestor clase, clerul musulman a luptat împotriva legilor sovietice referitoare la familie și căsătorie, împotriva emancipării femeilor, pentru menținerea vîlului și a feregelei, și a săvîrșit acte teroriste. Coranul și șariatul au fost folosite deosebit de intens în lupta împotriva industrializării și colectivizării.

Sub presiunea credincioșilor de rînd, care s-au încadrat în procesul transformării socialiste a economiei naționale și a modului de trai, clerul musulman a adoptat o atitudine loială față de Puterea sovietică și s-a desolidarizat de acea parte a clerului care a rămas pe poziții contrarevoluționare. În U.R.S.S., unde au fost subminate rădăcinile sociale ale religiei, islamismul există ca rămășiță a uneia din formele de ideologie a societății bazate pe exploatare. Musulmanilor din U.R.S.S. (ca și adeptilor celorlalte religii) li s-a acordat libertatea de oficiere a cultului religios și a riturilor religioase.

CĂRȚILE RELIGIOASE

BIBLIA

Canonul biblic și cuprinsul său

Biblia este o culegere de cărți reprezentând sfânta scriptură a religiilor mozaică și creștină. În limba greacă veche, cuvântul „biblia” înseamnă „cărți”. Biblia are două diviziuni principale: Vechiul testament și Noul testament. Religia mozaică recunoaște numai Vechiul testament, pe când creștinismul consideră drept cărți sfinte atât Vechiul cât și Noul testament.

Cărțile biblice pe care biserica le recunoaște ca sfinte formează așa-numitul canon (lege). Acestor cărți sfinte li se atribuie cea mai înaltă autoritate religioasă, considerându-se că ele ar fi „inspirate de Dumnezeu”. Aceste cărți se numesc canonice.

Din canonul Vechiului testament fac parte următoarele cărți: Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numerii, Deuteronomul (aceste 5 cărți formează așa-zisul Pentateuh), Cartea lui Iosua, Cartea judecătorilor, Cartea Rut, cele două cărți ale lui Samuel, cele două cărți ale Regilor, cele două cărți ale Croniclelor, Ezdra, Neemia, Estera, Cartea lui Iov, Psaltirea, Proverbele lui Solomon, Eclesiastul, Cântarea cântărilor, Profetul Isaia, Profetul Ieremia, Plîngerile lui Ieremia, Profetul Iezechiel, Profetul Daniil, cele 12 cărți ale „micilor profeți”. Canonul Noului testament cuprinde: cele patru evanghelii (ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan), Faptele sfinților apostoli, cele 21 de „epistole”, Apocalipsul sf. Ioan Teologul.

Cărțile biblice necanonice și apocrife

În afară de cărțile canonice, din Biblia creștină fac parte încă o serie de cărți care, deși nu sînt considerate canonice, sînt totuși recunoscute utile și recomandate ca lectură „mîntuitoare a sufletului”: cărțile a II-a și a III-a ale lui Ezdra, Cartea lui Tobit, Cartea Iuditei, Înțelep-

ciunea lui Solomon, Cartea înțelepciunii lui Iisus fiul lui Sirah, Epistola prorocului Ieremia, Cartea lui Baruh, Cărțile I, a II-a și a III-a ale Macabeilor. În afară de aceste cărți se consideră necanonice și unele fragmente care fac parte din cărțile canonice: psalmul 151, capitolele al XIII-lea și al XIV-lea ale cărții profetului Daniil, o serie de fragmente din cartea Esterei etc. Prin caracterul și conținutul lor, cărțile și fragmentele necanonice ale Bibliei nu se deosebesc de textul canonic. Până și capitolului al XIII-lea, într-o anumită măsură frivol, din cartea profetului Daniil îi corespund un mare număr de pasaje în textul canonic al Bibliei, care de altfel sînt incomparabil mai pregnante. Motivul principal care a determinat biserica să nu includă toate aceste texte în canon este faptul că ele nu figurează în originalul ebraic vechi al Bibliei, ci numai în Septuaginta (traducerea greacă a celor „70 de exegeți”) și în Vulgata (traducerea latină din evul mediu).

În edițiile ortodoxe, ca și în cele catolice ale Bibliei, cărțile și textele necanonice sînt incluse în mod obligatoriu. În edițiile protestante ale Bibliei, textele necanonice nu sînt incluse.

Trebuie să facem o deosebire între textele necanonice ale Bibliei și cărțile biblice apocrife, pe care biserica le respinge categoric, considerîndu-le neautentice. Biserica nu le include la nici o ediție a Bibliei. Prin conținutul și caracterul lor, ele se deosebesc de cărțile biblice canonice tot atît de puțin ca și textele necanonice, incluse în Biblie. Deoarece într-o vreme biserica a căutat să distrugă cărțile apocrife, acestea nu s-au păstrat în întregime, multe dintre ele fiind cunoscute azi doar după titlu. Există cărți apocrife atît ale Vechiului testament cît și ale Noului testament. În total se numără circa 115 cărți apocrife ale Vechiului testament și 99 ale Noului testament. Dintre cărțile apocrife ale Vechiului testament trebuie menționate: cartea lui Knoh, Preceptele celor 12 patriarhi, Înălțarea lui Isaia, Apocalipsul lui Baruh. Printre cărțile apocrife ale Noului testament, locul principal îl ocupă evangheliile apocrife: evangheliile lui Apelles, Varnava, Vartolomeu, Iuda, ale sirienilor, maniheilor, evangheliile lui Vasilid, Kerint și altele.

Tezele bisericii despre originea cărților biblice

Atît din punctul de vedere al religiei mozaice cît și din cel al religiei creștine, toate cărțile biblice canonice sînt de „inspirație divină”, adică provin de la însuși dumnezeu, care a inspirat nemijlocit (în creștinism prin intermediul sfintului duh) unor oameni aleși de el conținutul acestor cărți, punîndu-i să noteze textul lor. Problema caracterului și formei „inspirației” cu ajutorul căreia dumnezeu i-a călăuzit pe autorii nemijlociți ai Bibliei a dat naștere anumitor divergențe în rîndurile teologilor. Unii afirmă că „inspirația divină” a Bibliei trebuie considerată verbală și că textul Bibliei a fost transmis autorilor ei de însuși dumnezeu. Alții consideră că dumnezeu a inspirat numai conținutul cărților biblice, dar nu și forma lor verbală. Alții merg și mai departe, socotind de „inspirație divină” numai ideile cărților biblice și atribuind deci autorilor pămîntești ai acestor cărți nu numai partea verbală a Bibliei, ci și subiectele povestirilor biblice. Toate aceste divergențe au următoarea explicație: dacă s-ar recunoaște că întregul text al Bibliei ar fi de „inspirație divină”, nu s-ar putea explica nenumăratele contradicții, inadverențele istorice, geografice și de altă natură pe care le cuprinde aceasta. Majoritatea teologilor contemporani se situează pe o poziție „de mijloc” și recunosc ca fiind de „inspirație divină” întregul conținut al Bibliei, inclusiv subiectele povestirilor ei, dar consideră „inspirația divină” ca neverbală.

În majoritatea cazurilor, biserica consideră că autorii reali ai diferitelor cărți biblice, care s-ar fi pătruns de inspirația divină și sub impulsul ei ar fi scris aceste cărți, sînt personaje mitice ale Bibliei. Pentateuhul este atribuit lui Moise, iar cărțile intitulate cu diferite nume (Iosua, Isaia, Ieremia etc.) sînt considerate, de regulă, ca fiind scrise de purtătorul numelui respectiv. În problema autorilor cărților Vechiului testament, tradiția teologică mozaică, împărtășită și de teologia creștină, este cuprinsă în tratatul talmudic „Baba Batra”. Iată ce se spune acolo în această privință: „Moise a scris Pentateuhul și Cartea lui Iov. Iosua a scris cartea sa și ultimele 8 versete ale Deuteronomului. Samuil a scris cărțile lui Samuil, Cartea judecătorilor și Cartea Rut. David, cu ajutorul a 10 bărbați, a scris Psaltirea. Ieremia a scris cartea sa, Cărțile Regilor și Plîngerile lui Ieremia. Iezechil și obștea sa au

scris Isaia, Proverbele, Cîntarea cîntărilor și Eclesiastul. Bărbații de la marea sinagogă au scris Iezechil, cei 12 profeți, Daniil și Estera. Ezdra a scris cartea sa și cărțile Cronicilor înainte de vremurile sale pînă la întoarcerea din Babilon. Dar cine le-a terminat? Neemia, fiul lui Helchia.

Dintre cărțile Noului testament, după cum susțin bisericile creștine, evangheliile lui Matei și Ioan au fost scrise de apostolii Matei și Ioan, evanghelia lui Marcu de un ucenic al apostolului Petru, iar evanghelia lui Luca de un ucenic al apostolului Pavel. Dintre epistole, 14 sînt atribuite apostolului Pavel, celelalte fiind scrise de alți apostoli; Faptele sfinților apostoli sînt atribuite evanghelistului Luca și, în sfîrșit, Apocalipsul se spune că ar fi fost scris de apostolul Ioan. Se consideră că toți autorii cărților Noului testament au fost evrei palestinieni.

Critica istorică a Bibliei a stabilit că, cu rare excepții, cărțile biblice nu au fost scrise de oamenii presupuși prin tradiție teologică a fi autorii lor și nici în perioada pe care o indică Biblia.

**Lipsa de temelie a
tradiției bisericesti
în legătură cu autorii
cărților biblice**

Încă Spinoza a demonstrat că Pentateuhul nu putea fi scris de Moise. Bizuindu-se pe cercetările teologului Ibn-Ezra din secolul al XI-lea, Spinoza a arătat că în Pentateuh evenimentele sînt relate, în așa fel, de parcă s-ar fi petrecut mai demult; despre Moise se scrie în repetate rînduri la persoana a treia și adesea se vorbește despre el în termenii cei mai măgulitori, ceea ce n-ar fi putut s-o facă el însuși. Astfel întîlnim pasaje ca: „Și Moise era blînd foarte, mai mult decît toți oamenii de pe fața pămîntului” (Numerii, XII, 3), sau: „Și nu s-a mai sculat în Izrail profet ca Moise” (Deuteronomul, XXXIV, 10); în Deuteronom se descrie amănunțit moartea lui Moise, iar apoi urmează o relatare despre cele treizeci de zile în care „fiii lui Izrail au plîns pe Moise” (Ibid., 5—8); unele localități poartă în Biblie denumiri care li s-au dat tîrziu, nu cele pe care le aveau în epoca lui Moise. Și în legătură cu alte cărți ale Vechiului testament, Spinoza a adus argumente puternice, care dovedesc că autorii lor au fost cu totul alte persoane decît cele indicate de clerici. În Cartea lui Iosua se povestește despre moartea lui și despre evenimente petrecute ulterior;

este evident că acestea nu puteau fi descrise de Iosua. În Cartea judecătorilor se menționează de cîteva ori că este vorba de vremurile cînd evreii încă nu aveau regi; firește că această carte a putut fi scrisă abia după ce evreii au început să aibă regi, adică după epoca judecătorilor.

Asemenea argumente se pot aduce în legătură cu majoritatea covârșitoare a celorlalte cărți din Vechiul și Noul testament. De pildă, în Psaltire, atribuită regelui David, există psalmul 137, care povestește despre suferințele evreilor duși în captivitatea babiloneană („Lîngă rîurile Babiloniei...”). Or, David a trăit în prima jumătate a secolului al X-lea î.e.n., iar captivitatea babiloneană a început în anul 596 î.e.n. În cartea lui Isaia sînt grupate în mod mecanic capitole scrise în epoci istorice diferite: cap. I—XXXIX puteau fi scrise în secolul al VIII-lea î.e.n., cap. XL—LVI relatează despre evenimente petrecute în timpul captivității babilonene, adică în secolul al VI-lea î.e.n., iar ultimele zece capitole au fost scrise și mai tîrziu. Este evident că nici cartea lui Isaia nu putea fi scrisă de un singur om. Autorii evangheliilor nu puteau fi evrei palestinieni, deoarece este evident că ei nu cunosc așezarea geografică, relieful și clima Palestinei și nici obiceiurile și viața evreilor din acele vremuri. Se relatează, de pildă, că Hristos ar fi alungat pe neguțători din templul de la Ierusalim (Matei, XXI, 12; Marcu, XI, 15—17); or, în templu nu s-a făcut niciodată negoț. Se vorbește despre o turmă de 2.000 de porci care pășteau în „ținutul gadarenilor” din Palestina; or, creșterea porcilor a fost interzisă evreilor încă de Vechiul testament, și deci în Palestina nu puteau exista turme de porci, mai ales turme atît de mari. În evangheliile se vorbește despre animale care în realitate n-au existat în Palestina, ca, de pildă, despre lupi, dar nu sînt menționate animale într-adevăr caracteristice acestei regiuni: pisici sălbatice, șacali, pantere. Evangheliile n-au fost scrise înainte de al doilea pîtrar al secolului al II-lea e. n. fie și numai din motivul că ele sînt pomenite pentru întîia oară în literatură pe la mijlocul secolului al II-lea. Așadar, este evident că autorii evangheliilor au fost alți oameni decît aceia cărora biserica le atribuie aceste lucrări. În ceea ce privește epistolele, chiar și numeroși teologi sînt de părere că, dintre cele 14 epistole atribuite apostolului Pavel, numai 4 trebuie considerate ca fiind scrise de el. În realitate, apostolul Pavel este un personaj legendar,

care nu a trăit niciodată și, bineînțeles, nu putea fi autorul epistolelor. Trebuie considerate de asemenea ca legendare majoritatea personajelor cărora li se atribuie calitatea de a fi fost autori ai cărților biblice, ca, de pildă, Moise și Iosua.

**Originea
principalelor cărți
ale Vechiului
testament**

Cele mai vechi fragmente ale Vechiului testament sînt Cîntarea de laudă a Deborei din cap. V al Cărții judecătorilor și cîntecul de jale al lui David la moartea lui Saul și a fiului său Ionatan (Cartea a II-a a lui Samuil, I, 17 și urm.). Ele datează, probabil, din secolul al XIII-lea î.e.n. Dar în acea perioadă nu existau încă nici un fel de elemente scrise ale Bibliei contemporane. Unele elemente incluse ulterior în Vechiul testament, atît cele menționate mai sus cît și altele — cîntări de laudă și de jale, mituri, legende istorice, parabole, fabule, poeme lirice etc. —, erau răspîndite prin tradiție orală. Ele se transmiteau din generație în generație, modificîndu-se treptat în raport cu schimbările care se petreceau în viața poporului. Aceste producții ale fanteziei populare aveau în mare parte un caracter religios, deoarece conștiința oamenilor din acele vremuri era puternic influențată de ideile religioase despre esența fenomenelor din natură și din societate.

Evreii au început să noteze operele literaturii orale la sfîrșitul mileniului al II-lea sau în primele secole ale mileniului I î.e.n., cînd au împrumutat alfabetul de la fenicieni. Unele cărți scrise în acea perioadă nu au ajuns pînă la noi în forma inițială, dar este probabil ca diferite fragmente și capitole ale lor să fi fost incluse ulterior în textul Vechiului testament. Dintre acestea fac parte „Cartea războaielor lui Iehova” și „Cartea viteazului” sau, după o altă interpretare, „Cartea cîntărilor”, menționate în Biblie, dar necunoscute nouă. În timpul domniei regilor David și Solomon (secolul al X-lea î.e.n.) au fost consemnate sistematic cele mai importante evenimente ale vieții social-politice și religioase; cronicile care s-au alcătuit pe baza acestor însemnări n-au ajuns nici ele în întregime pînă la noi, dar, probabil, au fost incluse ulterior și numai parțial în textul cărților Vechiului testament.

Formarea societății împărțite în clase și a statului a determinat clasele stăpînitoare să dea o formă literară ideilor și miturilor religioase, care, fiind o oglindire fantastică a rin-

duielilor statornicite, constituiau fundamentarea și justificarea ideologică a acestor rinduieii. A trebuit de asemenea să se formuleze și să se consemneze în scris legislația societății sclavagiste care se formase în acele vremuri. Apariția primelor cărți biblice corespundea acestor necesități social-istorice devenite actuale.

În secolul al IX-lea sau, poate, în secolul al VIII-lea î.e.n. apare în regatul Iudeii o carte cunoscută în critica biblică sub titlul de „Iahvistul”. Autorul ei a fost un adept al lui Iahve (înainte de formarea statului iudaic, dumnezeul seminției lui Iuda, iar ulterior dumnezeul tuturor triburilor evreiești unite în jurul acestei seminții). Paralel cu „Iahvistul” și aproximativ în aceeași perioadă, în regatul Izrail a apărut o carte pe care cercetătorii Bibliei o denumesc „Elohistul”, scrisă de un adept al dumnezeilor Elohim (pluralul numelui Eloh). Deși au multe deosebiri, aceste cărți prezintă variante asemănătoare ale istoriei universului, omenirii și poporului evreu. După înfrîngerea regatului Izrail în anul 722 î.e.n., preoții evrei au inclus cartea Elohistului în arsenalul lor ideologic-religios, unificînd-o cu cartea Iahvistului; într-o serie de cazuri, ei au îmbinat în mod mecanic povestiri apropiate ca temă, rezultatul fiind relatări paralele, adesea contradictorii. În anul 621 î.e.n., preoții Templului din Ierusalim au făcut cunoscută poporului „Cartea legii”, „găsită” în templu, dar care fusese scrisă de fapt chiar de ei. Această carte a fost adoptată imediat, socotindu-se că ar fi fost primită de evrei chiar de la Iahve. Aceasta era partea principală a actualului Deuteronom. Mai tîrziu, în captivitatea babiloneană sau, poate, după captivitate, dar în orice caz în Babilon, un grup de preoți a alcătuit o carte biblică nouă, cunoscută în literatura de comentare a Bibliei sub titlul de Codul preoților. În anul 444 î.e.n., preotul Ezdra a făcut-o cunoscută poporului din Palestina și a inclus-o printre cărțile sfinte ale vechilor evrei. Probabil că Ezdra și ceilalți preoți care lucrau sub îndrumarea lui au dat o nouă redactare textului cărților biblice existente anterior și le-au unificat cu Codul preoților, creînd Hexateuhul ca un întreg și împărțindu-l în cărțile din care se compune în prezent.

În momentul cînd a fost alcătuit Hexateuhul, existau multe din cărțile profeților. Primele cărți ale profeților au apărut în secolul al VIII-lea î.e.n. Este vorba de cărțile lui Ozeea, Amos,

Mihea, Isaia. În ele se prevestește invazia asirienilor și nimerirea statului Izrail. Probabil că în secolul al VII-lea au apărut cărțile lui Naum, Sofonie și Avacum. Toate celelalte cărți ale profeților au apărut în perioada captivității babilonene și ulterior. Condițiile social-istorice care au dat naștere acestor cărți s-au caracterizat printr-o serie de mari nenorociri care s-au abătut pe rând asupra regatului Izrail și asupra regatului Iudeii. Aceste nenorociri trebuiau interpretate în lumina învățaturii potrivit căreia evreii sînt poporul ales de dumnezeul Iahve și, în consecință, trebuia găsită o ieșire fantastică-religioasă, supranaturală, din situația creată. Cărțile profeților explicau viața grea a evreilor prin hotărîrea lui Iahve de a-și pedepsi poporul pentru păcatele sale și-i amăgeau pe credincioși cu speranța că Iahve își va schimba mînia în îndurare, trimițînd poporului său ales un salvator, pe mesia.

Ulterior au mai apărut o serie de cărți ale Vechiului testament la date diferite, pînă în prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n. Cărțile judecătorilor și Cărțile regilor datează aproximativ din secolul al VI-lea; în jurul anului 300 au apărut cărțile Cronicilor, prin anul 200 Eclesiastul, iar în deceniul al 7-lea al secolului al II-lea Cartea profetului Daniil. Pe la mijlocul secolului al II-lea a fost alcătuită Psaltirea din psalmi scriși la date diferite de-a lungul mai multor secole.

La începutul secolului I î.e.n., Vechiul testament a fost redactat definitiv și completat de cărturari evrei aproximativ în forma în care există în prezent. La începutul secolului I î.e.n. a fost terminată în cea mai mare parte și prima traducere a Bibliei într-o altă limbă, și anume în limba greacă (Septuaginta).

Originea principalelor cărți ale Noului testament

Apariția cărților biblice ale Noului testament este legată de formarea unei religii noi: creștinismul. Prima, în ordine cronologică, a fost cartea care în Noul testament ocupă ultimul loc în ordinea numerică — Apocalipsul sf. Ioan Teologul. Data apariției ei a fost stabilită, cu suficientă precizie, ca fiind a doua jumătate a anului 68 e.n.

Prima carte a Noului testament dezvăluie o legătură încă strînsă între religia nou apărută și mozaism. Este vorba de apropierea sfîrșitului lumii și de venirea lui mesia, a „mielului înjunghiat” care se va ivi „la capătul vremurilor”, va da o luptă pe viață și pe moarte cu forțele răului, în frunte cu

antihristul, și îl va arunca pe acesta într-un lac de foc, iar după aceea va începe judecata de apoi, înaintea căreia se vor înfățișa toți oamenii care au trăit vreodată. Apocalipsul este străbătut de un sentiment de ură față de imperiul roman și de rînduielele lui; el a întruchipat și a exprimat într-o formă fantastică-religioasă protestul maselor oprimate împotriva orînduirii existente. În această formă însă starea de spirit revoluționară a maselor asuprite era îndrumată pe un făgaș pașnic și inofensiv pentru asupritori, și anume așteptarea venirii grabnice a lui mesia.

Înfrîngerea răscoalei armate a evreilor împotriva stăpînirii romane (războiul evreilor din anii 66—73) și puterea, în aparență de neclintit, a „desfrînatei celei mari” (Roma) au marcat falimentul mesianismului mozaic militant și restaurarea treptată a stării de spirit de neîmpotrivire și de așteptare pasivă a unei imixțiuni supranaturale în treburile pămîntești. Se răspîndesc și cresc repede comunitățile celor ce cred că mesia — Hristos — a și venit și că pentru mîntuirea definitivă a tuturor oamenilor (nu numai a evreilor, ca în mozaism) el trebuie să vină a doua oară. Între aceste comunități se stabilește o corespondență, conducătorii noii mișcări religioase le adresează epistole cu conținut moralizator și instructiv. Ca mărturie a acestei corespondențe au rămas Epistolele apostolilor, care datează din prima jumătate a secolului al II-lea e.n. Epistolele intrate în canonul Noului testament au fost selecționate, desigur, dintr-un număr mult mai mare de documente similare din acea vreme.

Nici în Apocalips, nici în Epistole nu sînt citate nici un fel de fapte concrete referitoare la viața pe pămînt a lui Iisus Hristos. Materiale de acest gen apar pentru prima oară în evanghelii, ceea ce atestă originea lor relativ tîrzie, deoarece imaginea lui Iisus Hristos a evoluat de la dumnezeu la om, chipul abstract al dumnezeului Hristos căpătînd treptat trăsăturile omenești concrete ale lui Iisus din evanghelii. Cele patru evanghelii care au intrat în canonul Noului testament contemporan au apărut cam pe la mijlocul secolului al II-lea, prima în ordine cronologică fiind, probabil, evanghelia lui Marcu, iar ultima evanghelia lui Ioan.

Evangheliile au fost întocmite deoarece noua religie avea nevoie de o expunere amplă a doctrinei sale, precum și de documente care să poată fi utilizate în exercitarea cultului.

Marele număr de evanghelii apărute la sfîrșitul secolului al II-lea dovedește că în diferite comunități creștine s-au întocmit evanghelii proprii, care au avut la bază povestirile și legendele transmise de la o comunitate la alta, în special cele răspîndite de propovăduitori și „apostoli” rătăcitori. Firește că evangheliile nu puteau să coincidă între ele nici în amănunte, nici în unele probleme de ordin general. Era inevitabil ca între adepții diferitelor evanghelii să înceapă o luptă, al cărei deznodămînt a fost determinat de influența comunităților ce se călăuzeau după evangheliile respective. Abia în secolul al IV-lea au fost selecționate patru evanghelii din zecile care au circulat în comunitățile creștine în primele secole ale erei noastre.

Dintre cărțile Noului testament, ultima în ordine cronologică a fost Faptele apostolilor, care a apărut la sfîrșitul secolului al II-lea e.n. Această carte trebuia să înfățișeze credincioșilor istoricul apariției bisericii creștine. Era important ca problema să fie tratată în așa fel, încît să rezulte că întemeietorii bisericii au fost ucenici ai lui Hristos.

Canonul Noului testament a fost aprobat definitiv în anul 364 e.n. la sinodul ecumenic din Laodiceea. Acesta a fost precedat de o luptă înverșunată între diferitele grupuri de clerici creștini în problema cărților care urmau să fie incluse în canon. Astfel, Eusebiu din Cezareea a protestat împotriva includerii în canon a unor cărți ale Noului testament, ca Apocalipsul și chiar epistolele atribuite lui Pavel. Aceasta confirmă o dată mai mult că selecționarea cărților biblice „de inspirație divină” a fost efectuată în urma unor lupte îndelungate între grupările sociale și ideologice ale credincioșilor și clericilor.

Teoria fantezistă care susține că Biblia, ca toate celelalte cărți „sfinte”, ar fi de „inspirație divină” poate fi lesne infirmată dacă se arată numărul uriaș al diferitelor contradicții și absurdități care se observă atît în Vechiul cît și în Noul testament.

Contradicțiile din Biblie

Numeroasele contradicții din Vechiul testament se datoresc în primul rînd faptului că Hexateuhul și o serie de cărți ale profeților au la bază izvoare diferite, îmbinate în mod mecanic de către cei care le-au redactat. În cărțile Vechiului testament s-au suprapus multe perioade istorice, oglin-

dind ideologia unor grupuri sociale diferite, din epoci diferite și chiar a unor popoare diferite. Faptul că în Noul testament existau cîteva evanghelii, apărute în comunități creștine diferite, a determinat de asemenea un anumit număr de variante și de contradicții. Consecvența expunerii, îndeosebi în Vechiul testament, se resimte de pe urma nivelului cultural scăzut al autorilor și exegeților din acele vremuri. Erau inevitabile numeroasele contradicții care au pătruns în textul Bibliei din cauza numeroaselor transformări, interpolări și tăieturi efectuate de redactorii ulteriori ai textului cărților biblice și care nu puteau fi introduse în toate exemplarele manuscrise, împrăștiate în diferite localități. Inconsecvențele se datoresc, fără îndoială, și greșelilor comise de cei care au copiat manuscrisele cărților biblice. Este adevărat că în perioada evului mediu timpuriu textul ebraic al Vechiului testament a fost revăzut de redactori cunoscuți sub denumirea de masoreți (de la „masora” — tradiție), care au unificat scrupulos textul pînă în cele mai mici amănunte. Dar în felul acesta toate greșelile care s-au strecurat anterior au fost canonizate și de atunci reproduse în noi și noi exemplare. Vom da ca exemplu numai unele contradicții, care pot fi lesne descoperite atît în cărțile Vechiului cît și în cele ale Noului testament.

Potrivit cap. I al cărții Facerea, în a 6-a zi a genezei, Dumnezeu a creat mai întîi animalele, iar apoi pe om. În cap. II al aceleiași cărți se spune că abia după crearea lumii s-a gîndit Dumnezeu că trebuie să dea omului „un ajutor de potrivă lui” și astfel „a făcut din pămînt toate viețuitoarele cîmpului și toate păsările cerului”.

În cap. I al cărții Facerea se arată că Dumnezeu a creat bărbatul și femeia simultan. În cap. II se susține însă că mai întîi a fost creat Adam, iar apoi Eva, dintr-o coastă a acestuia.

Cît timp a durat potopul? „Și a stărui potopul patruzeci de zile pe pămînt” (Facerea, VII, 17); „și au crescut apele pe pămînt vreme de o sută cincizeci de zile” (ibid., 24).

Cîți reprezentanți ai fiecărei specii de animale a luat cu sine Noe în arcă la porunca lui Dumnezeu? „Din toată făptura cîte două” (Facerea, VI, 19); „cîte o pereche din toate” (ibid., 20); „din toate dobitoacele cele curate ia cu tine cîte șapte perechi, parte bărbătească și parte femeiască, iar din dobitoacele necurate cîte o pereche, parte bărbătească și parte femeiască” (VII. 2).

Ciți prizonieri a luat regele David în timpul războiului cu regele Hadadezer din Toaba? „Și David i-a luat o mie șapte sute de călăreți și douăzeci de mii de piotași” (Cartea a II-a a lui Samuil, VIII, 4); „atunci a prins de la el David o mie de care de luptă, șapte mii de călăreți și douăzeci de mii de pedestrași” (Cartea I a Cronicilor, XVIII, 4).

Din a cui inițiativă a făcut regele David recensământul populației din Iudeea? „Dar mînia domnului... s-a aprins încă o dată împotriva lui Izrail. Și a întăritat pe David împotriva lor, zicînd: Haide, numără pe Izrail și pe Iuda!” (Cartea a II-a a lui Samuil, XXIV, 1). „Și s-a pornit satan împotriva lui Izrail și a ațîțat pe David să facă număratoarea lui Izrail” (Cartea I a Cronicilor, XXI, 1). A greșit oare David făcînd recensământul? Desigur, căci ca pedeapsă pentru această „fărădelege” dumnezeu a ucis 70.000 de evrei (Cartea a II-a a lui Samuil, XXIV, 15). Dar pe de altă parte: „David făcuse fapte bune în ochii Domnului și nu se depărtase niciodată în toată viața lui de ceea ce tot el îi poruncise, afară de pricina cu Urie Heteul” (Cartea a III-a a Regilor, XV, 5). Așadar, cu recensământul n-a păcătuit?

Și mai multe contradicții găsim în Noul testament. Astfel nașterea, viața, moartea și învierea lui Hristos sînt descrise de cele patru evanghelii într-un mod destul de diferit.

Genealogia lui Hristos prezentată în Evanghelia lui Matei nu coincide cîtuși de puțin cu genealogia pe care o găsim la Luca. Judecînd după prima, de la Avraam pînă la Iisus au trecut 42 de generații; judecînd după cea de-a doua, 56. Și numai tatăl formal al lui Iisus, dulgherul Iosif, unul din toți strămoșii săi, figurează în ambele evanghelii, toți ceilalți strămoși fiind diferiți. În primul caz, aceștia sînt: Iacov, Matan, Eliazar, Eliud, Achim, Sadoc, Azor, Eliachim etc. (Matei, I, 13—16); în al doilea caz: Eli, Matat, Levi, Melhi, Ianai, Iosif, Matatia etc. (Luca, III, 23—25).

După Matei, Iisus și-a petrecut copilăria în Egipt, unde a fost ascuns spre a scăpa de uneltirile împăratului Irod, care căuta să-lucidă (II, 13—15). După Luca, nu a fost nici o fugă în Egipt; primele zile ale vieții sale Iisus și le-a petrecut la Betleem, apoi părinții l-au adus la Ierusalim, „ca să-l pună înaintea Domnului”, iar după aceea părinții împreună cu Iisus „s-au întors în Galileea, în Nazaret, orașul lor” (Luca, II, 39).

După Matei și Marcu, Iisus a fost botezat de Ioan Botezătorul (Matei, III, 13—16; Marcu, I, 9). În Evanghelia lui Luca însă se spune că, atunci cînd Iisus a fost botezat, Ioan se afla în temniță (Luca, III, 19—21).

Unsprezece apostoli ucenici ai lui Iisus poartă în toate evangheliile aceleași nume; al doisprezecelea apostol însă apare la Matei și la Luca în chip diferit: „Lebeu, ce se zice Tadeu” — la Matei (X, 3); „Iuda al lui Iacov” — la Luca (VI, 16).

Potrivit primelor trei evanghelii, înainte de a începe să propovăduiască, Iisus a trăit în Galileea; după evanghelia lui Ioan însă, Iisus și-a trăit toată viața la Ierusalim.

Cui s-a arătat Iisus după învierea sa? În Evanghelia lui Ioan se spune că mai întîi el s-a arătat Mariei Magdalena, iar apoi apostolilor (XX, 14—24). După Luca, Iisus s-a arătat mai întîi la doi necunoscuți, dintre care unul se chema Cleopa, iar apoi apostolilor. Evanghelia lui Marcu dă o nouă variantă: mai întîi Iisus s-a arătat Mariei Magdalena, apoi la doi apostoli și abia la urmă tuturor celorlalți apostoli (XVI, 9—14). Și, în sfîrșit, Matei oferă a patra variantă, după care Iisus s-a arătat mai întîi Mariei Magdalena, care însă n-a fost singură, ci cu „cealaltă Marie” (XXVIII, 1—9).

Contradicții similare găsim nu numai confruntînd diferitele evanghelii între ele, ci și în cadrul fiecăreia dintre ele.

În Evanghelia lui Luca, de pildă, se descriu foarte confuz și contradictoriu arestarea și răstignirea lui Hristos. La început se subliniază că întregul popor era de partea lui Hristos, iar mai-marii preoților și cărturarii, care căutau să-lucidă, urzeau planuri cum să se răfuiască cu el în taină, „fără să știe gloata” (Luca, XXII, 6). Apoi aflăm însă că poporul, de care se temeau cei ce puseseră la cale complotul, era miniat pe Hristos, astfel încît Pilat, care căuta să-l salveze, n-a reușit să-și realizeze planul numai pentru că „cu toții au strigat și au zis: «Să piară acesta!»” (ibid., XXIII, 18). Pilat a încercat de cîteva ori să schimbe starea de spirit a mulțimii, dar poporul continua să strige: „Răstignește-l!”. Una din două: ori starea de spirit a maselor populare din Ierusalim s-a schimbat cu desăvîrșire într-o singură zi, ceea ce este cu totul neverosimil, ori evanghelistul nu este în stare să fie consecvent.

Cît se poate de contradictoriu se comportă, potrivit relațiilor evangheliștilor, însuși Hristos. Firește, el știe bine

că va avea inevitabil de suferit pentru oameni și că va muri răstignit. Totuși, cu câteva clipe înaintea arestării, el adresează lui Dumnezeu, tatăl său, rugăciunea: „Depărtează paharul acesta de la mine”. O asemenea lașitate este nedemnă de comportarea unui Dumnezeu... Judecînd după faptul că în ajunul arestării el propune ucenicilor săi să se înarmeze cu săbii, se poate presupune că Iisus s-a gîndit să opună rezistență armată. Atunci însă cînd este arestat și unul dintre apostoli lovește cu sabia sluga arhiereului, Iisus îi poruncește să înceteze împotrivirea și vindecă rana pricinuită slugii.

Povestea trădării lui Iisus de către Iuda este de asemenea de neînțeles din cauza contradicțiilor. Pentru denunțarea lui Iisus, Iuda a primit faimoșii săi 30 de arginți. Reiese că pe Iisus nu-l cunoștea nimeni și că Iuda, cu ajutorul unui semn convențional (sărutul lui Iuda), avea să arate cine trebuie arestat. Înainte însă evanghelistul a arătat că timp îndelungat Iisus străbătuse de-a lungul și de-a latul o țară atît de mică cum este Palestina, propovăduind pretutindeni în mod deschis învățătura sa. Și doar cu câteva zile înainte Iisus își făcuse intrarea triumfală în Ierusalim, de față fiind o mare mulțime de oameni care-l aclamau. În aceste condiții, Iisus trebuia să fie bine cunoscut de populația Ierusalimului și chiar de aceea a întregii Palestine. Așadar, legenda despre trădarea lui Iuda este lipsită de orice sens.

Celelalte cărți ale Noului testament conțin de asemenea numeroase contradicții. Semnificativă în această privință este povestea transformării lui Saul, un mare dușman al creștinismului, în cel mai zelos adept al lui Hristos, apostolul Pavel. În timpul unei călătorii la Damasc, lui Saul i s-a arătat în drum Hristos, care i-a adresat o întreagă cuvîntare. Cu Saul mai erau și alți oameni, care „au stat locului înmărmuriți, căci glasul îl auzeau, dar nu vedeau pe nimeni” (Faptele sfinților apostoli, IX, 7). Dar Pavel însuși povestește despre aceste întîmplări, tot în aceeași carte a faptelor apostolilor, cu totul altfel: „Cei ce erau cu mine au văzut într-adevăr lumina, dar n-au auzit vocea celui care îmi vorbea” (ibid., XXII, 9). Cele spuse de Hristos lui Saul-Pavel sînt reproduse în două variante diferite. În prima variantă, Iisus i-a poruncit numai lui Pavel să intre în cetate, unde i se va spune ce trebuie să facă (ibid., IX, 6). În a doua variantă, cînd însuși Pavel povestește împăratului Agripa despre această întîmplare, el spune

că Iisus a rostit cu acest prilej o cuvîntare mult mai amplă; astfel, el afirmă că Iisus l-a însărcinat direct „să le deschizi ochii (păgînilor. — *Nota red.*), să se întoarcă de la întuneric la lumină și de la stăpînirea lui satan la Dumnezeu... etc.” (ibid., XXVI, 16—18). E greu să ne imaginăm ca Faptele sfinților apostoli să-i fi atribuit lui Pavel o oarecare „înfrumusețare” a ceea ce s-a întîmplat. Mai curînd este și aceasta una din numeroasele contradicții din Biblie.

Se pot menționa și o serie de contradicții între Vechiul și Noul testament. În Evanghelia lui Ioan, de pildă, se arată: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată” (I, 18), iar în Vechiul testament patriarhul Iacob spune: „Am văzut pe Dumnezeu față către față” (Facerea, XXXII, 31). Tot evanghelistul Ioan afirmă: „Nimeni nu s-a suit în cer fără numai cel ce s-a pogorit din cer, Fiul omului” (III, 13). Iar Vechiul testament povestește cum „Ilie s-a suit la cer într-un vârtej de vînt” (Cartea a II-a a Regilor, II, 11).

Firește că teologii încearcă să explice într-un fel oarecare toate aceste contradicții, care infirmă în modul cel mai categoric posibilitatea de a considera cărțile biblice ca infailibile și exacte. Dar încercările lor sînt legate de o asemenea cazuistică, de subterfugii atît de artificiale, încît subliniază doar lipsa de temeji a legendelor potrivit cărora cărțile biblice ar fi de „inspirație divină”.

Biblia ca izvor istoric

Cărțile biblice constituie, fără nici o îndoială, un izvor istoric foarte important. Fiecare dintre ele înfățișează situația istorică, relațiile sociale și ideologia epocii respective. Firește că în Biblie își găsesc expresia ideile și credințele religioase din acele epoci. După cum se știe, în religie se oglindește în mod fantastic viața reală a oamenilor; ea nu putea să nu se oglindească și în Biblie, ca și în orice alt document religios, deși într-o formă fantastică, denaturată, deformată. Astfel, Vechiul testament conține un mare număr de date despre istoria vechilor evrei, dar toate aceste date sînt prezentate în așa fel încît nu izbutim să cunoaștem istoria reală a poporului evreu în antichitate, ci o istorie fantastică a relațiilor sale cu Dumnezeu Iahve care l-a „ales”. Bineînțeles că în aceste condiții sînt inevitabile cele mai flagrante denaturări ale istoriei. Această afirmație este valabilă și pentru Noul testament.

O condiție de cea mai mare importanță pentru înțelegerea justă a însemnătății istorice a textului biblic o constituie datarea cărților biblice în concordanță cu istoria reală pe care o conțin. Întrucât evangheliile, de pildă, au fost scrise în secolul al II-lea e.n., ele trebuie considerate ca izvor istoric pentru secolul al II-lea; prin urmare, în ele se poate găsi material istoric numai în legătură cu comunitățile creștine din secolul al II-lea, iar în ceea ce privește secolul I, printre altele în privința evenimentelor legate — potrivit învățăturii bisericii — de persoana și viața lui Hristos, evangheliile nu pot servi drept izvor istoric demn de încredere.

Pentru a putea folosi materialul istoric pe care ni-l oferă Biblia, el trebuie separat cu grijă de nenumăratele elemente fantastice, mituri și date absolut false și tendențioase. Biblia poate fi utilizată efectiv ca izvor istoric numai dacă renunțăm s-o considerăm drept o sursă de adevăr „infaillibilă” și de „inspirație divină”. Foarte multe relatări atât din Vechiul cât și din Noul testament trebuie înlăturate ca nefiind autentice din punct de vedere istoric.

Astfel nu inspiră nici o încredere povestirea biblică despre robia din Egipt a vechilor evrei și despre „ieșirea” lor din Egipt. De un secol și jumătate se desfășoară în Egipt săpături arheologice deosebit de intense, dar în numărul uriaș de monumente găsite, în noianul de inscripții descifrate, de imagini picturale și de altă natură nu se găsește nimic care să confirme legenda biblică a „robiei egiptene”. Relatările Bibliei în această problemă sînt atât de confuze, încît, cu toate străduințele lor, teologii și arheologii clericali nu sînt în stare să ofere puncte de reper cronologice cît de cît verosimile pentru aceste evenimente. Există două variante ale explicației teologice a acestei legende. Potrivit primei variante, ieșirea evreilor din Egipt a avut loc în secolul al XV-lea î.e.n.; potrivit celeilalte, în secolul al XIII-lea î.e.n. Ambele variante sînt infirmate de faptul că s-au păstrat inscripții care atestă că evreii erau în Palestina încă la începutul secolului al XV-lea î.e.n., în timp ce, potrivit Bibliei, ei se aflau în robia egipteană. Varianta potrivit căreia ieșirea evreilor din Egipt s-a petrecut în secolului al XIII-lea î.e.n., sub domnia faraonului Merenphtah, este infirmată și de faptul că la sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a găsit în Egipt o stelă a lui Merenphtah cu o inscripție despre războiul purtat de acesta împotriva evrei-

lor pe teritoriul Palestinei. Prin urmare, pe timpul lui Merenphtah, evreii trăiau în orice caz în Palestina.

Săpăturile arheologice care se desfășoară aproape neîntrerupt de o sută de ani încoace în Palestina, Mesopotamia, Egipt și în alte țări de pe litoralul răsăritean al Mării Mediterane nu au furnizat nici un fel de materiale care ar putea să confirme că personajele biblice, pînă la regele Saul inclusiv, sînt personaje istorice. Nu există nici un temei să considerăm personaje istorice pe patriarhi — Avraam, Isaac, Iacob — și nici pe cei doisprezece fii ai lui Iacob, care ar fi fost întemeietorii celor „douăsprezece seminții ale lui Izrail”, nici pe Moise, Iosua și multe alte personaje biblice. Un mare număr de date ale Bibliei despre diferite evenimente care ar fi avut loc în vechime nu au nici un fel de confirmare istorică.

Unii capitaliști și clerici americani au trimis de cîteva ori expediții pe muntele Ararat pentru a căuta rămășițele arcei lui Noe, care, potrivit legendei biblice, ar fi acostat pe acest munte. Bineînțeles că aceste expediții n-au dat nici un rezultat și nici n-ar fi putut să dea, chiar dacă „arheologii” americani s-ar fi îndeletnicit într-adevăr cu cercetări istorice, iar nu cu spionajul, așa cum s-a întîmplat în realitate. Într-un timp s-au desfășurat vaste săpături pe teritoriile unor orașe menționate în Biblie: Ierihon, Ur, Gazor, Davir, Lahiș etc. Aceste săpături nu au dat nici un fel de rezultate care să confirme narațiunile „istorice” ale Bibliei.

În Biblie găsim date care nu concordă cîtuși de puțin cu fapte istorice bine cunoscute. De pildă, se relatează că, atunci cînd regele David a strîns bani pentru construirea unui templu, evreii i-au adus, printre alte valori, darici (Cronicile, textul ebraic vechi). Or, daricii sînt monede persane emise de regele Darius, purtînd această denumire în cinstea sa. Darius a trăit însă în secolul al V-lea î.e.n., adică cu 500 de ani mai tîrziu decît David, și deci pe timpul lui David nu puteau să existe nici un fel de darici.

Cifrele citate în Biblie în ceea ce privește numărul locuitorilor și efectivul trupelor care au participat la războaie sînt în general de domeniul fanteziei.

Se afirmă că oastea lui Abia, regele Iudeii, era formată din 400.000 de ostași de elită, iar armata lui Ieroboam, regele Izrailului, avea 800.000 de ostași de elită (Cartea a doua a Cronicilor, XIII). În afară de trupele de elită trebuiau să existe

și forțe obișnuite, și deci este vorba de armate cu efective de milioane de oameni. Or, armate atât de mari nu au existat niciodată în antichitate. Același lucru este valabil și pentru datele cu privire la numărul evreilor care au ieșit din robia egipteană. Este vorba de 600.000 de bărbați adulți. Dacă ținem seama de normele obișnuite privind numărul de bărbați în raport cu întreaga populație, atunci numărul total al evreilor care au ieșit din Egipt trebuie apreciat la 3.000.000 oameni. O masă atât de mare de oameni n-ar fi putut să treacă într-o singură noapte Marea Roșie nici pe apă, nici măcar mergând pe fundul ei; ea n-ar fi putut să rățăcească prin deșertul Sinai, deoarece întreaga peninsulă Sinai este prea mică pentru a cuprinde atîția oameni. Dacă am admite că o asemenea coloană a mers pe un singur drum, după cum relatează Biblia, ea ar fi trebuit să se întindă pe o distanță atât de mare, încît, atunci cînd capul coloanei ar fi ajuns în Palestina, coada ei ar fi trebuit să se afle încă în Egipt.

Deosebit de multe date, imposibile din punct de vedere istoric și neverosimile, găsim în Noul testament. În evangheliile se spune că Iisus Hristos s-a născut în timpul domniei regelui Irod, cînd Siria era condusă de guvernatorul roman Quirinus. Se afirmă de asemenea că nașterea lui Hristos a coincis în timp cu recensămîntul populației efectuat de Quirinus. Toate aceste date sînt amestecate. În timpul domniei lui Irod, Quirinus nu era guvernatorul Siriei, iar Irod a murit cu 4 ani înainte zilei pe care clericii, în conformitate cu cronologia adoptată de ei „de la nașterea lui Hristos”, o consideră ca ziua nașterii lui Iisus. Primul recensămînt s-a efectuat în Iudeea la 7 ani după ziua despre care se vorbește în evangheliile, iar în afară de aceasta n-a fost vorba de un recensămînt al populației, ci de un recensămînt al averilor. Această precizare este de mare importanță, fiindcă în evangheliile se spune că părinții lui Iisus au plecat la Nazaret la Betleem pentru a se prezenta la recensămînt; or, pentru recensămîntul averii nu exista nici un motiv de a se prezenta într-un alt oraș; acesta nu se putea efectua decît la fața locului, căci în caz contrar oamenii ar fi trebuit să ia cu ei locuința, vitele etc., ceea ce, firește, era cu neputință.

Numeroase absurdități se întîlnesc în relatările evanghelice despre arestarea lui Iisus, despre judecarea, răstignirea, învierea și înălțarea lui. Nu ne vom opri asupra tuturor

exemplurilor de acest fel. Vom trage numai concluzia generală care se desprinde din faptul că în Biblie există un mare număr de inadvertențe de ordin istoric.

În oricare dintre operele istorice antice se pot găsi erori istorice și de altă natură, comise de autorii lor și, probabil, amplificate ulterior de cei care au copiat textele. Unii istorici antici se distingeau printr-o mare exactitate în expunerea faptelor, ca, de pildă, Tucidide. Alții, ca, de exemplu, Herodot, erau mult mai superficiali și mai inexacti. Dar cel mai mare număr de născociri fantastice îl găsim în lucrările religioase — moralizatoare și mitologice. Sarcina istoricului este de a verifica minuțios toate relatările și mărturiile prin compararea lor, prin efectuarea unui „interogatoriu încrucișat” al izvoarelor, precum și cercetînd datele arheologice; numai în acest caz el obține posibilitatea de a separa elementele istorice de cele fantastice. Astfel trebuie să se procedeze și în privința Bibliei. Firește însă că bisericii și omului credincios un asemenea mod științific de a o cerceta i se pare aproape o „profanare”, el fiind incompatibil cu dogma „inspirației divine” și a „infaibilității” sfintei scripturi. Totuși, pentru orice om călăuzit de rațiune și știință acesta este singurul mod acceptabil de a considera Biblia.

Minunile biblice Teologii și clericii pot încerca să combată cele de mai sus susținînd că în cazul cărților sfinte nu se pot aplica criteriile obișnuite ale adevărului istoric sau de altă natură, deoarece într-un text care este de domeniul „revelației divine” se vorbește de minuni, adică de fenomene care nu pot fi verificate. Dacă am fi de acord cu acest punct de vedere, orice analiză sau discuție ar deveni inutile. În acest caz ar trebui să acceptăm în mod pasiv și docil toate afirmațiile pe care biserica găsește cu cale să le facă în conformitate cu dogmele, proclamate tot de ea, considerîndu-se singura instanță cu autoritate și infailibilă în chestiunile de credință și interpretare a sfintei scripturi. Nu are însă nici un sens să renunțăm la propria noastră rațiune și să devenim o jucărie în mîinile clericilor. Trebuie să examinăm orice afirmație în lumina practicii sociale, în lumina științei și a rațiunii care decurg din această practică și se bizuie pe ea. Numai în felul acesta trebuie să abordăm și problema minunilor biblice.

Ar putea exista oare dovezi ale minunilor biblice sau mărturii cât de cât demne de crezare că asemenea minuni s-au petrecut într-adevăr? În unele cazuri, asemenea mărturii nu numai că ar fi putut exista, dar ar fi trebuit chiar să existe dacă minunile s-ar fi petrecut vreodată. De pildă, după cum se relatează în evangheliile, moartea lui Hristos a fost însoțită de minuni remarcabile: „Și era acum ca la ceasul al șaselea (miezul zilei), și întuneric s-a făcut peste tot pământul pînă la ceasul al nouălea. Căci soarele s-a întunecat; iar catapeteasma templului s-a sfișiat pe mijloc” (Luca, XXIII, 44—45). Evanghelia lui Matei adaugă și alte amănunte: „Și iată, catapeteasma templului se sfișie în două, de sus pînă jos, iar pământul se cutremură și stîncile se despîcară. Mormintele se deschiseră și multe trupuri ale sfinților adormiți se sculară. Și ieșind din morminte, după învierea lui, intrară în cetatea sfîntă și se arătară multora” (Matei, XXVII, 51—53). Toate acestea sînt, desigur, „minuni” extraordinare, în special eclipsa solară care a durat trei ceasuri încheiate, iar pe deasupra a cuprins întregul pămînt. Dacă s-ar fi petrecut ceva asemănător, faptul ar fi fost consemnat, fără îndoială, de toți oamenii care în acele vremuri făceau cu regularitate observații științifice asupra fenomenelor naturii, atît în Grecia cît și la Roma și în Egiptul elenist. Printre altele, eminentul cercetător antic al naturii Plinius cel Bătrîn a trăit tocmai în acele vremuri și, în lucrarea sa „Istoria naturală”, a consemnat cu regularitate toate fenomenele naturii care meritau atenție și care au fost observate de el; din motive lesne de înțeles, Plinius n-a observat însă o eclipsă solară care să fi cuprins întregul pămînt... Sfișierea catapetesmei templului, cutremurul de pămînt, deschiderea mormintelor, învierea sfinților morți, toate acestea au fost observate numai de autorii evangheliilor; nimeni altcineva nu relatează nicăieri despre aceasta.

Și nu este vorba numai de mărturii scrise despre o minune sau alta. Nu încapă nici o îndoială că, dacă evreii, care, judecînd chiar după Biblie, erau foarte sensibili la tot felul de zvonuri despre minuni, ar fi asistat la fenomenele zguduitoare care au însoțit moartea lui Iisus, ei ar fi trecut imediat cu toții la creștinism. După cum se știe însă, aceasta nu s-a întîmplat. Aceeași problemă se pune și cu prilejul analizării altor minuni biblice. Dacă, bunăoară, Iisus a făcut să crească

la loc urechea tăiată a lui Malhus printr-o simplă atingere a rănii, atunci cum ar fi putut evreii care au asistat la această minune să mai persiste în rătăcirile lor și să ceară răstignirea lui Iisus? Cum putea faraonul egiptean, martor al unui număr atît de mare de minuni zguduitoare făcute în fața lui de Moise, să rămînă la vechii săi zei, la credința sa eronată și să nu devină un adept înflăcărat al dumnezeului Iahve?! Este absolut clar că toate aceste minuni s-au petrecut numai în închipuirea oamenilor care au scris despre ele.

Teologii și clericii invocă foarte des minunile ca „argument” în favoarea adevărului învățaturii lor. Dar cum ni s-ar putea demonstra că înseși aceste povestiri despre minuni sînt adevărate? Nu există absolut nici o dovadă că minunile biblice s-au petrecut realmente. Credința în ele poate fi bazată numai pe legendele respective din Biblie. În felul acesta se poate însă povesti orice! Mitologia tuturor popoarelor din antichitate cuprinde nenumărate relatări despre minuni. Dacă ar fi să credem că Iisus a fost conceput fără prihană cu sfințul duh, de ce n-am crede și că Dionisos s-a născut „a doua oară” din coapsa lui Zeus, că din capul acestui zeu, stăpînul tunetelor, a ieșit înarmată pînă în dinți războinica zeiță Pallas-Atena, de ce n-am crede că și Buda s-a născut dintr-un elefant alb care și-a făcut sălaș în trupul neprihănitei Maia?! Acestea, ni se va răspunde, sînt legende ale păgînilor, cărora nu trebuie să le dăm crezare. Dar nimeni nu ne poate explica de ce într-o serie de mituri cu totul neverosimile trebuie să credem, pe cînd în altele, la fel de neverosimile, nu avem voie să credem.

Prorocirile biblice Printre metodele folosite de adepții religiei pentru a întări autoritatea Bibliei, trebuie să subliniem referirea la prorocirile pe care aceasta le-ar cuprinde. Lucrurile merg atît de departe, încît se afirmă că în Biblie s-ar găsi prorociri despre evenimente care se petrec în zilele noastre, inclusiv despre războaie, folosirea energiei atomice, dezvoltarea aviației etc. Se spun absurdități despre texte cuprinse în Biblie care ar relata, chipurile, despre „păsări de fier”, despre „sirme care înconjură pămîntul”, despre „foamete și molime”. Deosebit de răspîndite sînt prorocirile biblice despre venirea inevitabilă a antihristului,

despre sfârșitul lumii și despre judecata de apoi. Principala sursă a prorocirilor de acest gen este Apocalipsul.

Afirmațiile clericilor despre profețiile biblice sînt simple născociri. Întrucît chiar și printre credincioși există puțini oameni care să fi citit Biblia, de multe ori aceste născociri găsesc crezare. În realitate, Biblia nu cuprinde nici un fel de prorociri care să se fi adevărat în zilele noastre.

Prorocirea sfârșitului inevitabil al lumii este repetată în Biblie în mai multe rînduri: o descriere deosebit de amplă și de amănunțită a felului cum se va produce acest fenomen ne-o oferă Apocalipsul. Afirmațiile clericilor mozaici și creștini care susțin că, în zilele noastre sfârșitul lumii este foarte apropiat sînt bázate tocmai pe Apocalips. Dar tocmai această profeție biblică arată cît se poate de convingător că Biblia nu poate fi folosită ca o călăuză în viață.

Pe baza Apocalipsului, sfârșitul lumii „într-un viitor apropiat” a fost prezis în repetate rînduri, indicîndu-se data exactă cînd se va produce acest eveniment. Încă în Evanghelia lui Matei se prezice în mod categoric: „Nu va trece neamul acesta pînă ce nu vor fi toate acestea” (XXIV, 34). De atunci „au trecut” un mare număr de „neamuri”, adică generații, dar prorocirea nu s-a împlinit. În anul 999 e.n., creștinii din Europa occidentală se pregăteau pentru sfârșitul inevitabil al lumii, care urma să se producă în anul 1000. Ulterior, sfârșitul lumii a fost prezis pentru anii 1198, 1524, 1532, 1819, 1832, 1843, 1896, 1932 etc. Secta creștină a adventiștilor așteaptă și azi sfârșitul lumii în orice clipă, și tocmai de aici provine denumirea sectei (de la latinescul *adventus* „venire”). Și reprezentanții altor curente creștine, precum și clericii mozaici, care numesc adesea timpurile noastre „vremurile lui mesia”, perorează mult despre apropierea sfârșitului lumii.

În profețiile despre sfârșitul lumii antihristul este de obicei desemnat cu „numărul fiarei” — 666, un semn apocaliptic. În diferite timpuri, slujitorii bisericii au încercat să desemneze cu acest număr pe adversarii lor. Cu ajutorul unor trucuri, numărul acesta a fost identificat pe rînd cu numele lui Ivan cel Groaznic, al țarului Petru, al lui Napoleon etc. Cu îndemînarea care-i caracterizează, clericii pot atribui „numărul fiarei”, 666 oricărui om pe care vor să-l defăimeze. Dar încă în secolul trecut F. Engels, făcînd bilanțul cercetărilor științifice din domeniul istoriei creștinismului primitiv, a ară-

tat că în Apocalips prin numărul 666 nu este desemnat decît împăratul roman Neron¹. Așadar, prorocirile despre sfârșitul lumii n-au nici o legătură cu timpurile noastre. Dar și independent de aceasta sînt suficiente o enumerare a profețiilor cu privire la sfârșitul lumii, care nu s-au împlinit niciodată, o listă a antihriștilor „care n-au venit”, pentru ca să fie infirmată orice prorocire despre sfârșitul lumii.

În Biblie există multe prorociri atît de neconcrete și de generale, încît nici nu pot fi considerate ca atare. Ele s-au împlinit de multe ori, dar aceasta nu înseamnă cîtusi de puțin că au vreo forță profetică. S-au prezis, de pildă, războaie, foamete, epidemii și, bineînțeles, în istorie au avut loc asemenea evenimente, atît după prorociri cît și înaintea lor. Cu același succes, orice ghicitoare prezice unui client credul „griji sau un drum”, în urma uneltirilor rigii de roșu sau ale damei de tobă etc.; în viața oricărui om, asemenea întîmplări exprimate în aceste formule-standard sînt inevitabile.

Numeroase profeții biblice au fost făcute abia după ce evenimentele prezise de ele s-au petrecut. Textele respective, incluse în Biblie, cum se spune, post-factum, adică după consumarea evenimentelor respective, nu au, bineînțeles, nimic profetic și nu reprezintă decît o simplă „înșelătorie pioasă”.

În unele cazuri, Biblia prezice într-adevăr evenimente care s-au petrecut ulterior. De pildă, pe la jumătatea secolului al VIII-lea î.e.n., cînd se prevedea invazia asirienilor, autorul unei părți a cărții profetului Isaia putea să prezică cu destulă siguranță iminenta cucerire a Izraelului de către armatele asiriene. Același lucru este valabil și pentru prorocirile lui Ieremia despre inevitabilitatea cuceririi babilonene. Aceste prorociri nu aveau nimic supranatural.

Așadar, nu există nici un temei pentru a lua în serios așa-numitele profeții biblice.

Reprezentările biblice despre natură

Biblia, în special Vechiul testament, cuprinde un întreg sistem de concepții despre univers, despre diferitele corpuri cerești, despre Pămînt, Lună, Soare și stele, despre lumea vegetală și animală, despre om; Vechiul testament oferă un istoric concret „exact” al originii tuturor corpurilor și fenomenelor din natură, inclusiv a omului: istoricul creării

¹ Vezi K. Marx și F. Engels, Despre religie, E.S.P.L.P. 1958, pag. 191—192.

de către dumnezeu, în decurs de șase zile, a tot ce există. Acest sistem de concepții și idei corespunde nivelului gândirii sociale din perioada când au apărut și au fost consemnate miturile Vechiului testament. Este vorba de mileniul al II-lea și de începutul primului mileniu î.e.n., când societatea gentilică abia se destrămase și lua ființă societatea sclavagistă, când cultura epocii de bronz abia începuse să cedeze locul culturii epocii de fier. Nu este de mirare că, în lumina datelor actuale ale științelor naturii, ideile cosmologice, cosmogonice și celelalte idei „științifice” din Vechiul testament apar naive și fantastice. Nu există nici o deosebire principială între miturile Vechiului testament și miturile corespunzătoare ale vechilor egipteni, asirieni, babiloneni, greci sau ale popoarelor înapoiate care mai există astăzi în Africa, Australia și într-o serie de insule din Oceanul Pacific. Analiza științifică a mitologiei biblice trebuie să scoată la iveală rădăcinile și izvoarele ei istorice, să stabilească în ce fel s-au oglindit în mod fantastic în aceste mituri condițiile istorice ale vieții oamenilor pe pământ.

Adeptii religiei mozaice și ai celei creștine nu pot fi de acord cu această poziție față de Biblie. După ei, Biblia se deosebește de tot ce a produs fantezia mitologică a tuturor timpurilor și popoarelor. Aceasta din urmă conține rătăcirii păgâne, pe când Biblia este o carte a „revelației divine”, o carte „inspirată de dumnezeu”, în care totul este adevărat. De aceea, dacă mitologia egipteană povestește cum a modelat zeul Hnum din lut primul om, folosind roata olarului, aceasta este o scorneală, un produs al fanteziei, dar, dacă Biblia povestește că dumnezeii Elohi au modelat primul om tot din lut, cu mâna, atunci avem de-a face cu un adevăr de „revelație divină”, și cel care-l pune la îndoială va avea de îndurat mari suferințe în focul gheenii. Astfel că trebuie să crezi în legendele biblice, iar nu în cele egiptene antice sau în oricare altele, fiindcă așa învață biserica...

A fost o vreme când clericii mozaici și creștini au prigonit cu cruzime pe cei care se încumetau să se îndoiască de adevărul absolut al oricărei legende biblice. Se știe cât a avut de suferit Galilei pentru că, în pofida afirmațiilor unei serii de texte din Vechiul testament, a fost adept al teoriei lui Copernic despre rotirea Pământului în jurul Soarelui. Se

știe că pînă și în 1925 profesorul de liceu Skops din S.U.A. a fost condamnat pentru „vina” de a fi predat teoria lui Darwin tocmai fiindcă această teorie este în contradicție cu mitul biblic „de revelație divină” și deci absolut „adevărat” potrivit căruia toate animalele și plantele au fost create dintr-o dată de dumnezeu, iar încununarea acestei opere de creație a fost Adam, modelat de dumnezeu „din țărîna pământului”.

Și totuși, în prezent, clericii bat în retragere și pe această linie. Astăzi ei nu mai pot contesta teoria heliocentrică, după cum nu pot respinge categoric nici teoria evoluției. De mai multe decenii ei caută cu febrilitate căi pentru „a împăca” mitologia biblică cu știința contemporană. În acest scop, ei folosesc, în primul rînd, interpretarea alegorică sau simbolică a miturilor biblice.

În trecut, biserica admitea să fie interpretate în mod alegoric doar cîteva subiecte biblice. Astfel, aproape toți clericii creștini erau de acord că în Cîntarea cîntărilor nu este înfățișată dragostea pămîntească între un tînăr și o tînără, ci dragostea mistică a lui Hristos față de mireasa sa, biserica. Deși arbitrară (descrierile erotice și scenele naturaliste — din „coliba de frunzari” — sună straniu cînd este vorba de dragostea dintre Hristos și biserică), această interpretare era necesară clericilor, căci altfel ei nu puteau să explice cum de există în Biblie un text atît de frivol. Cu cît progresa știința, cu atît creștea numărul pasajelor din Biblie care păreau niște născociri absurde, fantastice. De aceea interpretarea alegorică trebuia extinsă asupra unui număr tot mai mare de legende biblice, îndeosebi asupra celor din Vechiul testament. În prezent, aproape toți teologii recunosc că cele șase zile ale creației sînt șase epoci istorice, care au durat nu se știe cîți ani și cîte milenii. Afirmația că omul a fost creat din lut este interpretată în fel și chip, mergîndu-se pînă la a se recunoaște că dumnezeu a creat într-o clipă doar sufletul omenesc, restul fiind lăsat în seama evoluției. Șederea de trei zile a profetului Iona „în pîntecele peștelui” este interpretată în felul următor: Iona nu este Iona, ci poporul evreu; peștele nu este pește, ci Babilonul, care a înghițit Iudeea, iar apoi „a vărsat-o”, fiindcă Babilonul însuși a fost supus de Persia.

Unii dintre teologii adepți ai compromisurilor și concesiilor față de știință sînt de acord chiar să proclame că pentru un

creștin nu este obligatoriu să creadă în adevărul povestirilor biblice; ei cer oamenilor să creadă numai în ideile ce se desprind din aceste povestiri. Aceasta înseamnă a recunoaște că legendele biblice nu pot servi drept izvor al unui adevăr „de revelație divină” și supranatural, dar nici măcar al unui adevăr oarecare, chiar cel mai elementar. Dar majoritatea covârșitoare a teologilor și clericilor mozaici și creștini nu ajung pînă acolo. Și mai semnificativ este că ei recurg la diverse interpretări cazuistice ale Bibliei numai atunci cînd acest lucru le este necesar pentru a evita o înfrîngere categorică, de pildă atunci cînd sînt nevoiți să se angajeze într-o discuție în contradictoriu cu oamenii inițiați în problemele legate de concepția despre lume și de știința modernă. În general însă, din amvoanele bisericilor ortodoxe și catolice, ale sinagogilor, la orele de religie din școlile din Occident, Biblia este prezentată cu toate miturile și legendele ei fantastice.

Interpretarea alegorică a legendelor biblice nu are în genere nici un temei. Ea este cu totul arbitrară și nu poate fi susținută prin nici un fel de argumente. Sensul real al Bibliei coincide în întregime cu conținutul literal al textului ei. Oricît de neplăcut și de supărător ar fi aceasta pentru ideologii contemporani „luminați” ai religiei, sensul miturilor biblice este tocmai acela pe care i l-a dat omul abia ieșit din epoca de bronz; el credea într-adevăr că strămoșul său a fost creat din lut, că dumnezeu i-a făcut orificii în locurile necesare și că i-a insuflat prin aceste orificii un suflet. Dar cui folosește ca oamenii din secolul tehnicii atomice și al sateliților artificiali ai Soarelui să creadă în asemenea bazaconii?!

Biblia și morala

Oamenii credincioși consideră Biblia nu numai ca izvor al adevărului, ci și ca o călăuză în viață. Biblia reprezintă pentru ei totalitatea regulilor și normelor de comportare virtuoaasă, morală. Aceasta oferă clericilor mozaici și creștini prilejul de a vorbi despre influența binefăcătoare a Bibliei asupra moravurilor, despre marea însemnătate a Bibliei ca cod de morală și etică. Dar această concepție despre Biblie nu rezistă criticii.

Materialiștii francezi spuneau că Biblia poate servi drept călăuză pentru o comportare *imorală*, fiindcă este una dintre cărțile cele mai imorale din întreaga literatură univer-

sală. Această afirmație este într-o anumită măsură justă, dar are nevoie și de unele rectificări serioase.

Într-adevăr, lectura Bibliei poate să aibă o influență copurpătoare asupra moravurilor oamenilor, și, în această privință, materialiștii din secolul al XVIII-lea aveau perfectă dreptate. În Biblie, atît dumnezeu cît și oamenii recunoscuți de creștinism și mozaism ca sfinți săvîrșesc mereu fapte dintre cele mai josnice. Ei sînt de o cruzime înfricoșătoare, lacomi, vicleni, desfrînați, perfizi. Cu orice prilej și chiar fără nici un prilej, dumnezeul Iahve extermină oamenii cu zecile de mii. Pentru păcate și crime el pedepsește în numeroase cazuri, din nu se știe ce motive, nu pe cei care au săvîrșit aceste păcate, ci oameni cu totul nevinovați. Astfel, atunci cînd Adam și Eva au păcătuit, el a condamnat la suferințe timp de multe veacuri întregul neam omenesc, care nu participase cu nimic la „păcatul originar”. Cînd regele David, neținînd seama de interdicția lui Iahve, a efectuat recensămîntul populației din Iudeea, dumnezeu nu l-a pedepsit pe el, ci pe poporul, exterminînd nici mai mult, nici mai puțin decît 70.000 de oameni. Cînd același David a săvîrșit o crimă gravă, trimitînd la moarte pe curteanul său Urie ca să-i ia nevasta, Batșeba, dumnezeu a pedepsit pentru această faptă nu pe David, ci pe pruncul cu totul nevinovat pe care-l născuse Batșeba. Cînd dumnezeu i-a scos pe evrei din robia egipteană, el a recurs la tot felul de șiretlicuri și procedee perfide ca „să învîrtoșească inimile” egiptenilor și în felul acesta să aibă un pretext pentru tot felul de represii împotriva lor. Judecînd după relatările Bibliei, nefericiții oameni au fost supuși vestitelor plăgi egiptene nu fiindcă le-ar fi meritat, ci fiindcă dumnezeu i-a provocat anume ca să se împotrivească voinței sale. Scoțînd poporul său ales din Egipt, dumnezeu a socotit necesar să-l învețe cum să-i jefuiască pe egipteni, ceea ce poporul ales a și făcut cu deplin succes. Biblia vorbește și despre alte fapte, cu totul nejustificate, ale lui dumnezeu, pe care cu greu le-ai putea da drept pildă.

Patriarhii cei dreپți din Biblie se comportă adesea într-un mod care nu poate fi aprobat nici chiar de cel mai zelos adept al religiei. Potrivit Bibliei, primul bețivan de pe pămînt a fost preadrechtul Noe, singurul om salvat de dumnezeu, împreună cu familia sa, de potop. Strămoșul Avraam a întreținut legături amoroase cu Agar, o roabă a soției sale,

iar apoi a alungat-o în pustiu, trimițând-o la moarte sigură împreună cu Izmail, pruncul născut din legătura lor. Același Avraam a vîndut-o pe Sara, nevasta sa, iar fiul său, preadrechtul Isaac, a folosit-o în același scop pe soția sa Rebeca, ceea ce a fost pe placul lui Dumnezeu. Preacuviosul Lot, pe care Dumnezeu l-a răsplătit salvîndu-l de urgia trimisă asupra orașelor nelegiuite Sodoma și Gomora, a conviețuit, rînd pe rînd, cu fiicele sale. Strămoșul Iacob, ajutat de mama sa, preadreapta Rebeca, a smuls prin viclenie de la tatăl său orb binecuvîntarea ce se cuvenea întîiului născut și o dată cu ea și moștenirea. Cei 11 fii ai săi, care au devenit apoi întemeietorii semințiilor evreiești, l-au vîndut în robie pe fratele lor mai mic, Iosif. Acesta, socotit și el unul dintre cei mai dreپți oameni, a organizat o uriașă speculă cu grîne, izbutind în felul acesta nu numai să-i jefuiască pe egipteni, ci să-i și transforme în robi. Cu prilejul cuceririi Canaanului, evreii, sub conducerea lui Iosua, au trecut prin foc și sabie toată populația indigenă, inclusiv bătrînii și pruncii. De altfel, ei au făcut aceasta la ordinul categoric al Dumnezeului Iahve, care l-a pedepsit crunt pe regele Saul pentru că a lăsat în viață un singur om din poporul biruit. Mai trebuie spus că însăși cotropirea Canaanului a fost întreprinsă de evrei la porunca lui Dumnezeu, urmărind ca, după exterminarea întregii populații băștinase, să pună mîna pe întreaga avere a celor învinși.

Nici morala Noului testament nu poate să ofere omului muncii norme de conduită morală care să corespundă intereselor sale de clasă și celor personale, care să fie de folos construirii comunismului și să contribuie la educarea cu adevărat morală, cu alte cuvinte comunistă, a oamenilor.

Dacă în Vechiul testament găsim porunci dumnezeiești cu privire la exterminarea cu cruzime a semenilor, Noul testament recomandă oamenilor o comportare umilă, de rob, o comportare care tolerează orice rău social și care îl face pe omul muncii să se plece în fața exploataților săi. Evangheliile justifică și preamăresc orînduirea sclavagistă; ele prescriu robilor „să se supună în toate stăpînilor cu frică și cu cutremur”. Ele încearcă să-i convingă pe oameni „să nu ducă grijă de ziua de mîine”, să ia pildă de la păsările cerului și florile cîmpului, care nu se îngrijesc de nimic, ci primesc totul de-a gata, prin

grija lui Dumnezeu. Evangheliile caută să-i facă pe săraci să creadă în viața de apoi, în împărăția de dincolo de mormînt, unde oamenii care au suferit pe pămînt vor fi răsplățiți în-sutit, iar bogătașii și ceilalți exploatați își vor primi pedeapsa pentru că pe pămînt nu și-au împărțit bogățiile cu semenii lor. Înăptuirea consecventă a prescripțiilor etice din evangheliile i-ar determina pe oameni să renunțe la toate planurile de luptă pentru o viață mai bună pe pămînt, să renunțe la înăptuirea unei orînduiri sociale mai fericite și mai drepte decît cea consacrată de Biblie. Morala Noului testament ne este la fel de străină ca morala canibalică a Vechiului testament.

De ce, totuși, criticii premarxiști ai Bibliei nu aveau dreptate cînd afirmau că Biblia este pur și simplu o carte imorală? Greșala lor a constat în faptul că nu și-au dat seama de caracterul istoric al moralei în general și al moralei biblice în particular. Din punctul de vedere al eticii societății gentile, era absolut moral ca patriarhii din Vechiul testament să aibă cîteva neveste și să-și mai ia și „țiiitoare” dintre sclavele soțiilor lor. Potrivit noțiunilor etice din acele vremuri și din punctul de vedere al grupărilor sociale dominante, exterminarea unui popor străin nu părea nimănui o faptă imorală. Supunerea totală a sclavului față de stăpînul său era una dintre normele morale cele mai importante ale societății sclavagiste. Este cazul însă să reflectăm asupra următoarei probleme: pot oare aceste norme de conduită să convină cît de cît muncitorului sau țaranului din țările capitaliste, pot fi ele criteriul conduitei morale a unui membru al societății socialiste?! Pe ce bază se încearcă a ni se impune noțiunile etice ale societății gentile și ale celei sclavagiste?

Uneori, ideologii religiei, fără să stăruie asupra îndeplinirii nenumăratelor prescripții biblice, se opresc la unele dintre ele și le fac reclamă prezentîndu-le drept remedii salvatoare împotriva tuturor tarelor morale. De pildă, spun ei, de ce ar fi rele poruncile „să nu ucizi”, „să nu furi”, „să nu rîvnești la nevasta altuia” sau povața din Noul testament „iubește-ți aproapele ca pe tine însuți”? Potrivit punctului lor de vedere, din Biblie trebuie luat ceea ce este „util”, iar ceea ce nu se potrivește se poate lăsa la o parte. Cu aceasta nu putem fi nicidecum de acord. Biblia cuprinde un număr imens

de precepte și povești morale dintre cele mai contradictorii. Puținul care la prima vedere pare expresia unor principii folositoare și raționale se pierde în noianul elementelor de mult perimate, dăunătoare și lipsite de orice sens. A-i povățui pe oameni să caute norme de conduită morală în Biblie înseamnă a-i condamna la rătăcire steapă în hățișul unei etici fantastice, care s-a învechit de mult. Chiar și acele norme etice ale Bibliei care par valabile pentru toate vremurile au de fapt o origine istorică bine determinată. Interzicerea omorului, de pildă, se extindea numai asupra membrilor unei ginți, iar apoi ai unui trib. Interzicerea adulterului se îmbină perfect, în Biblie, cu faptul că regele Solomon, de pildă, avea 700 de soții și 300 de ibovnice (prin adulter se înțelegea în acele vremuri cu totul altceva decât înțelegem noi astăzi). Așadar, nici aceste norme etice, în adevărul lor sens biblic, n-au nici o valoare pentru oamenii din societatea socialistă și pentru toți oamenii muncii.

*
* *

Biblia poate fi înțeleasă just numai dacă este considerată în chip marxist, științific. Aceasta implică analizarea Bibliei, ca și a oricărui alt produs al conștiinței sociale, sub raport istoric. Numai dezvăluind condițiile social-istorice ale perioadei în care au apărut diferitele texte biblice, stabilind ale cui interese și ideologia căror clase și grupuri sociale s-au oglindit în conținutul cărților biblice, vom putea determina însemnătatea Bibliei ca monument cultural-istoric, ca izvor istoric, ca culegere de opere ale creației populare. Dar, pentru ca o asemenea analiză să fie posibilă, trebuie să se renunțe categoric la considerarea Bibliei ca o carte sfântă, „de inspirație divină”. Nu există nici un fel de cărți „de inspirație divină”, după cum nu există, în genere, nimic supra-natural.

CORANUL

Coranul (ceea ce în traducere literală înseamnă „lectură”) este o carte venerată ca sfântă de islamism, religie ai cărei adepți își spun musulmani. În islamism, Coranul are aceeași însemnătate ca Vedele în hinduism sau Biblia în mozaism și creștinism.

Istoricul creării Coranului

Potrivit dogmei musulmane, Coranul nu a fost creat, ci a existat din vecii vecilor, iar originalul său ceresc se păstrează sub tronul lui Allah. Această dogmă mai pretinde că textul Coranului ar fi fost adus la cunoștința oamenilor de către profetul Mahomed, căruia i-a fost transmis succesiv, sub forma unor „revelații”, prin intermediul îngerului Gebrail¹. În țările în care islamismul este religie de stat, legislația — șariat — are la bază preceptele acestei cărți, jurământul în fața instanțelor judecătorești și în alte împrejurări se pres-tează pe Coran. Fragmente extrase din Coran și diferitele exemplare ale acestuia sînt considerate de credincioși ca talismane, despre care se pretinde că ar avea o forță miraculoasă.

Unii comentatori ai Coranului atribuie chiar diferitelor pasaje ale cărții sfinte însușiri „medicale” și alte însușiri „practice”. Astfel, în comentariul din Asia Mijlocie, alcătuit în secolele XII-XIII pe marginea capitolului 102, se spune: „Dacă, după ce veți copia capitolul acesta, veți bea trei zile la rînd (apa în care va fi înmuiată și dizolvată hîrtiuța cu textul acesta. — *Nota red.*), stomacul se va goli de două ori (pe zi)”. Iar în lucrarea teologică a lui Muhammed Sadik Fergani „Grădinile cucernicilor”, în care sînt expuse regulile citirii Coranului (data copiei 1636—1637), se arată amănunțit

¹ Gebrail — înger în islamism, corespunzător arhanghelului Gavril din creștinism. — *Nota red.*

care versete trebuie citite „pentru alungarea puricilor și a muștelor”, pentru „îmblinzirea jivinelor și supunerea soțiilor de către bărbat” etc. Coranul și comentariile lui (tafsir) sînt principalele obiecte predate în școlile religioase din Turcia, Pakistan, Iran și din alte cîteva țări.

În realitate, Coranul nu a existat „din vecii vecilor”, cum pretinde dogma religioasă. Această carte a fost alcătuită în perioada formării islamismului ca religie, cu circa 1300 de ani în urmă.

Pe atunci islamismul devenise ideologia oficială a califatului — stat arab feudal de la începutul evului mediu. Foarte curînd în califat s-a ivit necesitatea de a se întocmi o culegere unică a însemnărilor folosite la oficierea serviciului divin și a celor cu caracter legislativ, ai căror autori erau propovăduitorii islamismului inițial din Mecca și Medina¹. În afară de aceasta, s-a observat că însemnările respective cuprindeau numeroase contradicții; or, o dată cu răspîndirea islamismului pe un teritoriu relativ vast, aceste contradicții puteau să genereze deosebiri în oficierea serviciului divin și în activitatea legislativă, să ducă la complicații nedorite de puterea centrală. Astfel se explică de ce întocmirea unei culegeri a acestor însemnări sub forma unei cărți sau „lecturi”, adică a Coranului, a fost îndrumată de reprezentanți ai cercurilor guvernante, în frunte cu califul. Potrivit tradiției islamice, una dintre primele colecții de acest fel, considerată o „povață” pentru toți musulmanii, a fost alcătuită sub domnia califului Osman în jurul anului 650.

În cursul unei perioade îndelungate, Coranul alcătuit sub domnia lui Osman a suferit modificări (interpolări și redactări), care, ca și alcătuirea lui, s-au făcut în condițiile unei lupte politice și religioase înverșunate. De asemenea, multe elemente noi au putut fi strecurate în textul Coranului atunci cînd materialele pe care le cuprinde au fost împărțite în capitole (sure) și versete (aiate) și îndeosebi atunci cînd în acest text au fost introduse semnele distinctive care arată cum se pronunță o anumită literă, a cărei reprezentare grafică nu diferă de aceea a altor litere. Această din urmă operație a fost efectuată nu mai devreme de anul 702, adică pe vremea întemeierii orașului Vasita, unde, potrivit legendei, semnele

¹ Despre apariția și răspîndirea islamismului, vezi capitolul „Islamismul”. — *Nota red.*

diacritice au fost introduse pe baza unei dispoziții a lui Al-Hadjadja (660—714), guvernatorul Irakului, cunoscut prin cruzimea lui. Înainte de aceasta au putut apărea o serie de deosebiri esențiale și din cauză că în vechea scriere arabă nu se indicau dublările literelor și, ca regulă generală, nu se scriau vocalele, astfel că nu era clar dacă un anumit verb era folosit la trecut sau la prezent etc.

Cele mai vechi manuscrise ale Coranului păstrate pînă în zilele noastre datează de la sfîrșitul secolului al VII-lea sau de la începutul secolului al VIII-lea, adică din perioada cînd s-a efectuat redactarea din ordinul lui Al-Hadjadja. Dintre acestea face parte și așa-numita copie „osmanită” a Coranului, prezentată de-a lungul secolelor de către teologi ca cea inițială, după care s-ar fi întocmit ulterior celelalte copii.

După alcătuirea exemplarului canonic al Coranului, celelalte copii ale sale care cuprindeau texte contradictorii au fost eliminate și distruse. Ele n-au fost găsite nici pînă în prezent, deși există date din care reiese că în secolele IX—X mai erau răspîndite copii cu un text deosebit de cel oficial.

Distrugerea copiilor contradictorii ale Coranului, făcută la ordinul califilor, constituie piedica cea mai serioasă în studierea istoricului alcătuirii și redactării acestei cărți. Copiile Coranului care s-au păstrat și care se difuzează acum prezintă unele deosebiri mai ales în ceea ce privește împărțirea pe versete și alte diviziuni, ca, de pildă, „giuzii” sau „siparii”, introduse pentru înlesnirea citirii. În diferitele copii ale Coranului, numărul total al versetelor variază între 6 000 (în copia de la Medina) și 6 236 (în copia de la Kufa, în cea indiană și în alte cîteva copii); copia cea mai răspîndită care se multiplică în prezent pe cale tipografică are îndeobște 6 225 de versete.

Cuprinsul Coranului Copia canonică a Coranului cuprinde 114 capitole de proporții diferite; cele mai lungi dintre ele se găsesc în prima parte a Coranului, începînd cu capitolul al doilea, care are 286 de versete. Capitolele 103, 108 și 110 de la sfîrșitul cărții au numai cîte 3 versete, iar ultimul capitol, al 114-lea, are 6 versete. Coranul este scris în proză rimată, care în părțile ei cele mai vechi se aseamănă cu cea folosită de preoții arabi — kahinii — cu

150 de ani înainte de apariția islamismului. Nu se poate vorbi însă de o unitate de stil a Coranului. Materialele sale dogmatice-religioase, mitologice și legislative sînt grupate în cîteva diviziuni, dintre care unele sînt de origine mai veche, iar altele de origine mai recentă.

Pasajele cele mai vechi ale Coranului sînt, probabil, cele care cuprind scurte jurăminte expresive, oglindind în mod bizar dependența vechilor arabi de fenomenele naturii, pe care le divinizau. De pildă: „Mă jur pe cerul, care trimite ploii; mă jur pe pămîntul, care face să crească ierburile...” (86, 11—12)¹. Cele mai multe pasaje de acest fel se întîlnesc în capitolele scurte de la sfîrșitul Coranului.

Aproximativ un sfert din Coran îl formează legendele despre profeți. Ele cuprind de obicei amenințări cu pedepse crunte pentru cei care nu vor da ascultare „vestitorilor lui Dumnezeu”. Multe dintre aceste legende sînt mituri, întrucîtva modificate, împrumutate de la religii mai vechi decît islamismul și din cărțile sfinte ale acestora. Astfel, Coranul cuprinde povestiri despre profeți și patriarhi biblici și despre „urmașii” acestora: Noe (Nuh), Avraam (Ibrahim), Lot, Isaac (Ishac), Izmăil, Iacov (Iacub), Iosif cel Frumos (Iusuf), Moise (Musa), Aaron (Harun), Iov (Aiub), David (Daud), Solomon (Suleiman), Elie (Ilias), Iisus Hristos (Isa, denumit de asemenea Isa ibn-Mariam, adică Iisus, fiul Mariei, sau fără pronume: Fiul Mariei) etc. Prorocul Iunus (Iona) este denumit în Coran și Sahib al-hut, adică tovarășul peștelui, tradus literal: cel înghițit de pește (comp. Coranul 68, 48; 37, 139—148; 21, 87 etc. și Biblia, Cartea profetului Iona, cap. 1—3). În Coran se afirmă că Moise a dat Legea (Taurat, adică Pentateuhul), David — Psaltirea (Zabur), Iisus — Evanghelia (Ingil); despre Coran se pretinde că ar fi „bunăvestirea” care urmează după aceste scrieri.

Totodată, Coranul prezintă uneori legendele biblice pe care le redă drept povestiri noi, necunoscute pînă atunci oamenilor. Astfel, versiunea mitului biblic despre Iosif cel Frumos (Iusuf), despre tatăl și frații acestuia, expusă în capitolul 12 — „Iusuf” — este denumită nu numai „cea mai frumoasă dintre povestirile pe care noi (dumnezeu) le-am dezvăluit în acest Coran” (12, 3), ci și „o povestire necunoscută” (12, 103).

¹ Aici și în continuare, prima cifră din paranteze arată capitolul, iar a doua — versetul din Coran. — *Nota red.*

Printre numele și poreclele amintite în Coran se află și porecla Zu-el-Carnein, Cel cu două coarne, Bicornul (în sensul de deținător al simbolului puterii divine), sub care în islamism era venerat ca profet Alexandru Macedon (Iscander), vestit comandant de oști din antichitate. Legenda lui Alexandru Macedon expusă în Coran (18, 82—102) se aseamănă în multe privințe cu o legendă siriană despre Alexandru Macedon care datează din secolele VI—VII, adică dintr-o perioadă apropiată de alcătuirea Coranului.

Împrumutînd cultul lui Iisus Hristos, Coranul se pronunță totodată împotriva doctrinei creștine care susține că el este „de aceeași esență” cu Dumnezeu, ca și în general împotriva concepției „sfintei treimi” (4, 169). Potrivit Coranului, „dumnezeu nu se cade să aibă copii” (19, 36). Și „de unde să aibă copii dacă n-a avut tovarășă de viață”, soție (6, 101; 72, 3). Afirmînd că „mesia este fiul lui Dumnezeu”, creștinii, se spune în Coran, „se aseamănă necredincioșilor dinainte” (9, 30). „Fiul Mariei... este numai robul nostru, pe care noi l-am înzestrat cu toate însușirile bune și l-am dat drept pildă fiilor lui Izrail” (43, 57 și 59).

Pronunțîndu-se împotriva cultului lui Iisus Hristos ca „fiu al lui Dumnezeu” (și atribuind, fără nici un temei, un asemenea cult și mozaismului: „Evreii spun: «Ezdra — fiul lui Dumnezeu»”, 9, 30), Coranul face totuși distincție între creștini (ca și între evrei) și „politeiști” în general. Pentru a justifica teza că doctrina lui Iisus a fost „adevărată”, Coranul pretinde chiar că el ar fi fost trimis de Dumnezeu pentru a aduce oamenilor „vestea bună” că după dînsul va veni profetul Mahomed (Ahmed 61, 6), dar că adepții săi au denaturat adevăratul sens al acestei predici. Coranul atribuie leghendarului Iisus următoarele cuvinte: „Fii ai Izrailului, închinăți-vă lui Dumnezeu, domnul meu și domnul vostru! Cine va născoci părtași la faptele lui Dumnezeu, pe acela Dumnezeu îl va lipsi de rai, lăcașul aceluia va fi focul: pentru nelegiuții nu vor fi apărători” (5, 76). Considerîndu-i pe creștini, ca și pe evrei, „oameni ai scripturii” (ahl-al-kitab), pe care profeții au transmis-o în mod just și care a fost denaturată abia ulterior de adepții lor, Coranul își asumă misiunea de „a îndrepta” aceste denaturări.

Faptul că în Coran există numeroase legende vechi, înnoite într-o măsură sau alta, a stîrnit, probabil, obiecții chiar

în vremurile cînd a fost alcătuit. Aceste obiecții se oglindesc și în Coran, deși autorii săi le-au prezentat ca vorbe „neadevărate”: „Cînd citesc semnele noastre (aiatele, adică versetele Coranului. — *Nota red.*), ei spun: «Le-am mai auzit! Dacă am vrea, am putea face și noi altele la fel: nu sînt decît povestiri din timpuri vechi»” (8, 31). Adepții unuia dintre cele mai vechi curente ale islamismului (harigiții) reneagă capitolul 12 al Coranului (sura „Iusuf”) ca avînd un caracter frivol, iar adepții unui alt curent (musulmanii șiiți) susțin că Coranul nu este complet. Potrivit doctrinei șiiite, califul Osman, călăuzit de considerente politice, a interzis includerea în Coran a capitolului „Cei doi aștri”, în care, alături de profetul Mahomed, este proslăvit Ali, cel venerat de șiiți și care a fost calif în anii 656—661. Analiza acestui capitol, editat în repetate rînduri de șiiți, arată că el reprezintă o imitație ulterioară a Coranului, cuprinzînd o serie de expresii care se întîlnesc în diferite părți ale acestuia.

În Coran există unele versete și capitole care redau cu mai multă sau mai puțină autenticitate evenimente reale din istoria Arabiei. Este vorba de descrierea unor ciocniri militare, de redarea unor cuvîntări agitatorice ale conducătorilor islamismului inițial, care au ajuns pînă la noi, după toate probabilitățile, cu mari denaturări, precum și de preceptele musulmanilor privitoare la avere (moștenire, fapte penale etc.) și la căsătorie, care trebuiau să înlocuiască moravurile condamnate de Coran ale perioadei precedente.

Contradicțiile din Coran

Coranul pretinde că nu cuprinde contradicții (4, 84). În realitate însă întîlnim foarte multe, unele privind chiar laturile esențiale ale doctrinei islamismului. De pildă, problema momentului cînd începe „viața de dincolo de mormînt” este controversată. O versiune susține că răsplata divină va veni imediat după moarte, „în ceasul morții” (16, 30—34). Alta afirmă că abia după învierea morților, în ziua judecării de apoi, se va ști unde vor sălășlui ulterior morții. Pînă la judecata de apoi ei nu vor putea învia: „În urma lor se află o barieră (biarzah) pînă în ziua în care vor învia” (23, 102).

Coranul nu prezintă unitate nici în ceea ce privește problema libertății de acțiune a omului. Omul este înfățișat uneori ca fiind liber în gîndurile și în acțiunile sale, iar alteori ca depinzînd în toate privințele de Dumnezeu, îndeplinind

orbește dorințele și previziunile lui Allah, indiferent dacă face bine sau rău etc.

Deoarece Coranului i s-a atribuit chiar de la începuturile alcătuirii lui nu numai o însemnătate religioasă, ci și una legislativă, ca „pravilă” arabă (13, 37), s-a ivit curînd necesitatea de a se explica aceste contradicții. Problema s-a complicat în mod deosebit cînd, pe lîngă Coran, a apărut literatura tradițiilor (sunna) și legislației musulmane (fikh, șariat) și s-a făcut simțită nevoia justificării cu ajutorul Coranului a noilor rînduiri statornice de viață. Cu acest prilej a fost emisă o teorie teologică specială, „nash”, care împarte toate versetele Coranului în versete „care anulează” și versete „anulate”. Potrivit acestei teorii, Coranul cuprinde 225 de contradicții.

Teologii s-au străduit să interpreteze contradicțiile de nerrespectare a stilului, a sensului și a ordinii cronologice din Coran ca o manifestare a „înțelepciunii divine” deosebite. În islamism a fost chiar emisă o teză potrivit căreia, în genere, Coranul cuprinde întreaga înțelepciune. Această idee, formulată de Badi-az-Zaman (mort în anul 398 de la hegira), este cuprinsă în următoarea povață: „Să începi să înveți Coranul; apoi să treci la tafsir; Dumnezeu te va ajuta să faci aceasta. Să nu îngădui nimănui să te sustragă prin aceste cărți grele de la ceea ce îți prescriu aici, fiindcă ar fi o zădărnice pierdere de timp, deoarece orice greutate care nu este cuprinsă în Coran nu aduce nici un folos”.

Oamenii progresiști din țările Orientului nu au fost însă niciodată de acord cu asemenea povețe. Încă în secolul al VIII-lea, poetul Bașsar Ibn-Burd, luînd cuvîntul la Basra în cadrul unei mari adunări, a declarat că unele poezii scrise de poeți din vremea sa „sînt mai bune decît orice sură din Coran”. Aceeași idee a fost exprimată și de un contemporan mai tînăr al lui Bașsar, de poetul arab Abu-l-Atahia, care nici el nu recunoștea dogma potrivit căreia Coranul n-a fost creat, ci există din totdeauna. Această dogmă a fost respinsă și de mutaziliți (de la cuvîntul arab „mutazila” — cel care se îndepărtează, care se desparte), adepții unui curent aparte al islamismului, care a fost recunoscut oficial în califat în secolul al IX-lea.

Totuși, dogma care prezintă Coranul ca o lucrare existentă din vecii vecilor, cu alte cuvinte ca o lucrare despre

care nu se știe când a fost creată, s-a menținut ; și în prezent, în anumite țări ale Orientului, ea a rămas aproape principala piedică în calea unei aprecieri științifice obiective a Coranului.

Coranul despre univers și Pământ

Zadarnic am căuta în Coran date despre importante realizări obținute în domeniul științei și culturii încă înainte de alcătuirea lui nu numai în China și India, Egipt și Grecia, ci și în statele care au existat în antichitate în sudul și în nordul Arabiei. Numeroasele elemente din Coran împrumutate din concepțiile despre lume ale oamenilor din antichitate sînt, de regulă, mituri religioase, cuprinzînd date fantastice despre om și despre natura înconjurătoare.

Potrivit Coranului, allah a spus : „Să fie !” — și au apărut „cerurile și pămîntul” (6, 72) ; dumnezeu a făurit lumea în șase zile în mod magistral, fără greș, allah „a creat șapte ceruri, (punîndu-le) boltă peste boltă” (67, 3). Dintre cele șapte ceruri, allah a împodobit „cerul de jos” „cu aștri, pe care i-a pus pentru a-i îndepărta pe diavoli” (67, 5). El „i-a poruncit (cerului) să producă întunericul nopții, l-a silit să se lumineze o dată cu ivirea zorilor” (79, 29). Dar, oricît de perfecte sînt cerurile construite de dumnezeu, posibilitatea căderii unor „bucăți” din ele nu a fost preîntîmpinată (17, 94).

Cuvintele din Coran despre posibilitatea căderii din cer a unor „bucăți” sau „sfărîmături” vădesc încercarea de a explica așa-numitele „stele căzătoare”, adică meteoriții sau bolizii, dintre care cea mai mare parte se dezagregă, pătrunzînd în atmosfera terestră, fără a mai ajunge la suprafața planetei noastre. Acest fenomen putea să pară oamenilor din secolul al VII-lea, cînd a fost alcătuit Coranul, un „semn” neobișnuit, miraculos. Se vede că tocmai de aceea autorii Coranului prezintă căderea acestor „bucăți”, adică a meteoriților, ca un semn al pedepsei divine.

Cele expuse în Coran dovedesc că autorii săi aveau un orizont extrem de limitat. În același spirit este făcută și afirmația că pămîntul ar fi un corp plat imobil, menținut în echilibru de munții ce se înalță pe suprafața lui. „Am întins Pămîntul ca un covor”, se spune în Coran în numele lui allah (51, 48) ; dumnezeu a pus pe acest covor „munții ca el să nu se miște cu voi (cu oamenii), (a orînduit pe el) rîuri și drumuri ca să puteți umbla pe căi drepte...” (16, 15),

Aceste concepții se reflectă și în legendele religioase ale Babilonului și în legendele altor țări din Orientul antic. Comentatorii care, neținînd seama de mărginirea istorică a acestor concepții, vor să le pună de acord cu datele științei moderne se situează într-o postură ridicolă.

Coranul despre originea animalelor

Cele spuse în Coran despre originea omului și a animalelor corespund întru totul concepțiilor sale despre univers și Pământ. „Dumnezeu — se arată în Coran — a creat toate animalele din apă ; dintre ele, unele se tirăsc pe burtă, altele umblă în două picioare, iar altele în patru picioare. Dumnezeu creează cum vrea” (22, 44). După ce a făurit „tot felul de animale”, dumnezeu le-a „răspîndit” pe suprafața pămîntului (2, 159 etc.).

Deși aceste afirmații sînt de domeniul fanteziei, nu întîmplător în ele totul este legat de apă. Apa a avut întotdeauna o uriașă însemnătate economică în viața popoarelor arabe. „Pămîntul fără apă este mort”, spune un vechi proverb răspîndit în Arabia și în alte țări din Orient. Depinzînd de apă, dar neînțelegînd ce determină existența ei, în special sub forma de precipitații atmosferice, de ploi, oamenii au crezut orbește că aceasta s-ar întîmpla din „voința” unei forțe supranaturale necunoscută lor. Pentru a îmbuna această „forță”, ei îi înălțau rugăciuni ca să le trimită ploi. Tocmai aceste concepții ale omului primitiv sînt oglindite în Coran, în mitul despre crearea animalelor, despre felul „cum trimite dumnezeu apă din cer”, făcînd astfel posibilă apariția „roadelor de diverse culori” ; Coranul leagă de aceasta și faptul că „în munți sînt drumuri albe și roșii, de toate culorile, și întunecate ca pana corbului ; și oamenii, fiarele, vitele sînt de diferite culori” (35, 25).

Coranul despre originea omului

Tot atît de primitive sînt și concepțiile Coranului despre originea omului. În cîteva locuri Coranul relatează cum l-a creat allah pe om ; dar Coranul se contrazice. Astfel, în diferitele pasaje se spune că dumnezeu l-a făurit pe om din pămînt, din lut, numai din esența lutului, din lut uscat, „sunător” din lut lipicios, deci ud, din lut rău mirositor, în sfîrșit din apă. Aceste contradicții sînt o nouă dovadă că Coranul nu a fost întocmit în întregime în aceeași perioadă și nici de un singur autor.

Potrivit învățăturii Coranului, omul are două naturi, două „esențe” opuse: cea trupească și cea spirituală. După ce a modelat dintr-una din substanțele enumerate învelișul omului — un manechin al acestuia —, allah „i-a insuflat duhul său. El v-a dat (oamenilor. — *Nota red.*) auzul, văzul, inima” (32, 8; 15, 29; 38, 72).

În ceea ce privește înfățișarea „spirituală”, caracterul omului, acestea au fost create de Dumnezeu definitiv de la bun început. Omul „este pripit” (17, 12). „Pripeala stă în firea omului” (21, 38). „Cînd este lovit de o nenorocire, el se dovedește a fi slab de fire; cînd dă norocul peste el, el se arată nesupus” (70, 20—21).

În Coran se spune că femeia a fost zămislită o dată cu punerea la dispoziția lui Adam a „opt vite, cîte patru perechi” ca hrană (39, 8). Comentatorii musulmani ai Coranului au ajuns la concluzia că allah nu s-ar fi apucat el însuși să creeze o femeie pentru cel dintîi om, ci i-ar fi dat această sarcină îngerului Gebrail. În timp ce Adam era cufundat „într-un somn dulce”, zice-se că îngerul i-a scos o coastă, i-a făcut din ea o „tovarășă plăcută”, pe Eva (Hava), ca să nu se plictisească singur. Coranul o socotește pe femeie o ființă mai puțin desăvîrșită decît bărbatul și, din această pricină, subordonată lui.

Această concepție și-a găsit expresia și în situația juridică a femeii. Astfel, Coranul recomandă ca la împărțirea unei moșteniri să se dea „bărbatului o parte egală cu partea a două femei” (4, 175); mărturia unui bărbat poate fi înlocuită numai cu mărturia a două femei (2, 282) etc. În conformitate cu aceasta, au fost elaborate ulterior și articolele respective din dreptul musulman care a legiferat poligamia, darea în căsătorie a minorelor, vînzarea mireselor cu perceperea mehrei și a kalîmului, adică a sumei care se plătește pentru mireasă, diferitele forme de sechestrare a femeilor, obligativitatea ca femeile să poarte vălul, feregeaua și iașmacul, interdicția pentru femei de a participa la viața socială.

Coranul neagă orice legi obiective în natură și în societate, înlocuindu-le prin formule ca: „dumnezeu creează cum vrea”, el „este făuritorul a ceea ce vrea” (85, 16) etc. Potrivit acestei concepții, societatea umană ar exista exclusiv pentru că așa a voit allah. Astfel, în Coran se scrie în numele lui allah: „Am creat djinii și oamenii numai pentru ca să mi se închine mie” (51, 56).

Coranul despre inegalitate și exploatare

Coranul, ca operă apărută în perioada instaurării societății feudale, apără societatea bazată pe exploatare, considerînd-o instituție „divină”, prezintă inegalitatea, asuprirea de clasă, robia ca manifestări ale voinței lui allah. „Noi — se spune în numele lui Dumnezeu în Coran — împărțim... ceea ce e trebuincios pentru trai în această viață pe pămînt, îi înălțăm pe unii deasupra altora în trepte, astfel încît unii îi țin pe alții ca robi supuși ai lor” (43, 31).

Coranul apără cu hotărîre relațiile bazate pe proprietatea privată. Potrivit acestei cărți sfinte, cei săraci nu trebuie nici măcar să încerce a-și schimba situația grea, atentînd în vreun fel la proprietatea celor bogați. „Să nu-ți arunci privirile — îi învață Coranul pe credincioși — asupra bunurilor cu care noi (allah) înzestrăm unele familii...” (20, 131). Mizeria, suferințele grele, inegalitatea socială, robia etc., toate acestea sînt, potrivit Coranului, binefaceri divine.

Coranul a consfințit și dările feudale împovărătoare (gizia, haraciul), care au început să fie percepute sub domnia califilor.

Tot pe Coran se întemeiază și doctrina islamismului, care-i împarte pe oameni în „dreptcredincioși” și „necredincioși”, iar țările lumii în „dar-ul-islam” (țările islamului) și „dar-ul-harb” (țările războiului, adică țările nemusulmane).

În articolul intitulat „Declaraarea războiului”, consacrat războiului ruso-turc, K. Marx a scris: „Coranul și legislația musulmană, care e bazată pe el, reduc geografia și etnografia diferitelor popoare la formula, pe cît de simplă pe atît de comodă, a împărțirii lor în două țări și două națiuni: a dreptcredincioșilor și a necredincioșilor. Necredinciosul este «harbi», dușmanul. Islamismul îi pune pe necredincioși în afara legii și creează o stare de permanentă învrăjbire între musulmani și necredincioși”¹.

Colonialiștii folosesc doctrina bazată pe Coran a „războiului sfînt pentru credință” (gihad, gazavat) pentru a slăbi popoarele din Orient și a semăna vrajbă între ele. Astfel au procedat, bunăoară, imperialiștii englezi în 1947, cînd au împărțit India în Uniunea Indiană și Pakistan.

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 179.

Tot în scopuri străine oamenilor muncii sînt folosite și îndemmurile Coranului la „frăție între toți musulmanii”, îndemnuri care încearcă să înlocuiască comunitatea intereselor de clasă ale oamenilor prin comunitatea credințelor religioase. În fond, aceste precepte ale Coranului sînt similare cu doctrina evanghelică care îi învață pe credincioși să nu se împotrivescă răului. Atît Coranul cît și evangheliile îi îndeamnă pe oamenii muncii să iubească pe asupritorii și exploatorii lor.

Doctrina Coranului despre predestinare

Prezentînd societatea în care există bogați și săraci ca instituție divină, Coranul tinde să însufle oamenii sentimentul fatalității. Doctrina predestinării, potrivit căreia toate dorințele și acțiunile oamenilor sînt determinate dinainte de allah, joacă în islamism un rol atît de important, încît K. Marx scria : „...Miezul mahomedanismului este fatalismul”¹.

Înfățișîndu-l pe om ca pe o ființă lipsită de voință, Coranul declară : „Oamenii pot să vrea numai ceea ce vrea Dumnezeu” (81, 29), ei „nu sînt liberi să aleagă” (28, 68). Aceste versete ale Coranului neagă libertatea voinței umane, independența individului, iar prin aceasta și rolul poporului de adevărat făuritor al istoriei, de creator al tuturor valorilor materiale și spirituale.

Chiar dacă în alte pasaje ale Coranului se spune că oamenii pot acționa și altfel decît îi învață allah, aceste cuvinte sună în general ca o amenințare : procedați cum credeți de cuviință, dar după aceea așteptați pedeapsa — Dumnezeu nu vă va cruța.

Potrivit Coranului, perioada fericită a istoriei omenirii a trecut. Ea a luat sfîrșit în clipa alungării celor dintîi oameni din rai, unde legendarul Adam și soția lui n-au cunoscut foamea și goliciunea. Mitul acestui „veac de aur” pierdut de oameni nu numai că denaturează istoria omenirii, dar minimizează valoarea vieții, însemnătatea muncii omului.

Coranul înjosește demnitatea omului, rațiunea lui, forțele sale creatoare, ale căror posibilități sînt nemărginite. Coranul afirmă că omul nu poate să creeze nimic bun, oricît s-ar strădui, deoarece „viața în lumea aceasta este o bucurie înșelătoare, o iluzie, o corvoadă apăsătoare, o deșertăciune...” (57,

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 9, Editura politică, 1959, pag. 437.

19). „Iar acela care vrea să semene pentru viața aceasta... nu va avea parte de nimic în cea viitoare” (42, 19). Potrivit Coranului, omul este făcut să îndure toate nenorocirile, silniciile, jugul necruțător al exploataților, să-și îndrepte cugetul spre o viață inexistentă în care va pătrunde, chipurile, după moarte.

Ce spune Coranul despre rai și iad În mitul despre rai și iad expus în Coran găsim multe inconsecvențe și contradicții. Deosebit de interesant este

însă felul în care autorii săi — locuitori ai sudului torid — își închipuie lumea de dincolo de mormînt. Ei afirmă că în rai nu vor fi călduri mari, nici soare, ci multă umiditate și umbră ; în iad, dimpotrivă, pe păcătoși îi așteaptă arșița, dogoarea flăcărilor. Acolo, potrivit Coranului, păcătoșii „vor avea parte de un simun dogoritor, de apă clocotită, iar în loc de umbră — de un fum negru ; nu se vor bucura nici de răcoare, nici de mîngîiere” (56, 41—43). De altfel, după ce musulmanii au început să trăiască și în țări cu climă temperată, s-a răspîndit în islamism credința că în infern ar exista o secțiune specială, denumită az-Zamharira, unde ar ținut un ger cumplit. În lucrarea teologică turcă a lui Furati (sau Firaki), intitulată „Kirk süal” („Cele patruzeci de întrebări”), se spune că în această secțiune a iadului „domnește un frig atît de cumplit, încît, dacă din nebagare de seamă s-ar lăsa pe pămînt numai un crîmpei din acest ger, toate făpturile de pe pămînt ar pieri”. Din aceste exemple reiese clar că reprezentările religioase ale oamenilor depind de felul lor de viață.

Raiul descris în Coran este cît se poate de concret, un rai oriental. Autorii Coranului nu cruță culorile pentru această descriere. „Cei ce pentru faptele lor vor intra în rai se vor înveseli ; ei și nevestele lor vor sta întinși la umbră ; acolo vor fi pregătite pentru ei fructe și tot ce vor dori” (36, 55—58). Potrivit Coranului, raiul lui Dumnezeu este numai „strălucire și bucurie” (76, 11), e întins „cum sînt întinse cerurile și pămîntul” (3, 127), „în el curg rîuri cu apă, care nu duhnește ; rîuri de lapte, al cărui gust nu se schimbă ; rîuri de vin, plăcut pentru cei ce-l beau ; rîuri de miere curată” (47, 16—17). Cei ce vor intra în aceste „grădini ale raiului... se vor împodobi acolo cu brățări de aur, de mărgăritare ; veșmintele lor vor fi de mătase” (35, 30).

Căutînd să-i sperie pe cei nesupuși, autorii Coranului n-au precupețit tonurile cele mai sumbre pentru zugrăvirea iadului. În infernul din Coran există tot felul de instrumente pentru a-i tortura și a-i încovoia pe oameni. El e împărțit în șase compartimente, care de care mai îngrozitoare. În numele lui Allah se spune în Coran: „Pentru necredincioși am pregătit lanțuri, zgărzi, focul gheenii” (76, 4). „Băutura le va fi apă clocotită și vor îndura chinuri cumplite pentru că au fost necredincioși” (10, 4).

Doctrina Coranului despre minunățiile din raiul musulman, ca orice doctrină religioasă despre viața de dincolo de mormînt, a fost folosită de-a lungul veacurilor ca mijloc de transformare a oamenilor muncii în robi lipsiți de voință. Cu cît era mai grea și mai deznădăjduită situația celor exploatați în lumea aceasta, singura reală, cu atît mai frumos și mai ispititor apărea raiul fantastic, zugrăvit de teologi. Mitul despre grozăviile iadului, care e inexistent, avea de asemenea drept scop să-i subjuge pe oamenii muncii.

Concepția Coranului despre morală

Propovăduitorilor islamismului din zilele noastre le place să susțină că Coranul și tezele din șariat bazate pe el ar fi valabile datorită faptului că prevăd pedepse pentru unele nelegiuiri, ca, bunăoară, furtul. Întrucît Coranul avea și rolul de „pravilă”, era firesc să cuprindă asemenea prevederi. Care este însă esența acestor prevederi? Urmăresc ele oare lichidarea cauzelor care, în condițiile societății antagoniste împărțite în clase, îi determină pe oameni să comită nelegiuiri, sau își propun doar să apere proprietatea privată?

În versetul 42 al cap. 5 din Coran se spune: „Hoțului sau hoăței tăiați-le mîinile ca pedeapsă pentru ceea ce au făcut, ca o pildă dată de Dumnezeu”. Șariatul lămurește că mîna dreaptă a hoțului trebuie tăiată chiar dacă ceea ce a furat nu valorează decît a patra parte dintr-un dinar, adică dintr-o monedă de aur. Așadar, potrivit șariatului, dacă un om sărac sau un cerșetor amenințat să moară de foame, a furat în piață o bucată de carne sau o piine, pedeapsa care i se cuvine este să i se taie mîna dreaptă.

Hoția este, desigur, un delict grav, care trebuie pedepsit cu toată severitatea. Dar pedeapsa prevăzută de Coran și de șariat poate oare contribui la stîrpirea hoției, a furturilor? Ce va face omul căruia i s-a tăiat mîna dreaptă? Unde și ce

fel de muncă va găsi el după aceasta, cum va putea el agonisi de aici înainte o bucată de piine pentru sine și pentru copiii săi, pentru familia sa?

Încă în 1875, Mirza Fatali Ahundov, om de litere progresist din Azerbaidjan, scria că această lege crudă „urmărea să păzească avutul anumitor persoane”. El a arătat că tăierea mîinii, răpînd omului posibilitatea de a-și agonisi cele trebuincioase existenței, „reprezintă, în fond, un fel de ucidere a individului”¹.

Experiența istoriei ne învață că în societatea bazată pe exploatare criminalitatea de masă este determinată tocmai de orînduirea întemeiată pe exploatarea omului de către om, de șomaj și de mizeria unor pături largi ale populației. De aceea numai o dată cu lichidarea claselor exploatare, o dată cu desființarea mizeriei și șomajului se înlătură și cauzele criminalității de masă.

Noile tălmăciri ale Coranului și popul lor

Analiza noilor tălmăciri ale acestei cărți apărute în țările capitaliste arată că ele urmăresc să adapteze concepțiile religioase învechite la cerințele societății burgheze. Aceste tălmăciri se ocupă de felul cum este prezentat Allah, precum și de felul cum trebuie înțelese descrierile raiului, iadului și învierii morților cuprinse, cu un lux de amănunte, în Coran. Potrivit lor, „minunățiile” și „grozăviile” din viața de dincolo de mormînt nu sînt decît alegorii, care exprimă frămîntările „sufletului”. Oricît de surprinzătoare sînt unele dintre aceste interpretări, în fond ele nu schimbă aproape nimic. În cazul de față, ele lasă neatinsă credința că omul ar avea un fel de alter-ego imaterial, „sufletul”.

Pe baza cuvintelor din Coran: „Ochii nu-l văd (pe Dumnezeu), dar el vede (toți) ochii” (6, 103), unii dintre apologeții contemporani ai islamismului încearcă să reînvie pe o bază orientală concepțiile de mult infirmate despre „incognoscibilitatea” lumii și „imperfecțiunea” simțurilor omului. În felul acesta, ei sprijină concepții antiștiințifice, care, în epoca imperialismului, reflectă neliniștea claselor exploatare pentru viitorul lor și tendința de a abate masele populare de la problemele sociale arzătoare care le stau în față. Nu este întîm-

¹ Ahundov, Opere filozofice alese, Baku, 1953, pag. 253.

plător că în referatul „Filozofia și religia”, prezentat la al IV-lea Congres al filozofilor din Pakistan, care s-a ținut la Dakka în februarie 1957, K. M. Djamil, propagînd asemenea „teorii”, a îmbinat referirile la Coran și raționamentele despre o conciliere între știință și religie cu îndemnurile ca „omenirea să fie eliberată de influența crescîndă a materialismului”.

De noile tălmăciri ale Coranului încearcă să profite și reprezentanții acelor cercuri din Europa occidentală și din America pe care le îngrozește destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Aceste cercuri nu pot să nu-și dea seama că islamismul, ca ideologie medievală care a consolidat baza feudală, nu mai corespunde multor cerințe ale epocii capitaliste; ele văd de asemenea că, în perioada de avînt a mișcării de eliberare națională din țările Orientului, o parte destul de însemnată a clerului musulman sprijină lupta împotriva colonialiștilor. De aceea reprezentanții acestor cercuri burgheze sînt gata să contribuie la efectuarea unor reforme ale islamismului, sperînd că într-o formă înnoită acesta le va fi mai de folos.

Totodată, este evident că teologilor musulmani și orientaliștilor burghezi din zilele noastre le vine tot mai greu să-și realizeze planurile de înnoire a Coranului. În regiunile din Orient situate în afara hotarelor U.R.S.S. unde islamismul este răspîndit, îndeosebi în țările care și-au cucerit independența politică și luptă pentru pace și progres, s-au ridicat și se întăresc tot mai mult forțele care luptă împotriva lipsei de drepturi, rutinei și stagnării.

În republicile Orientului sovietic, ca și în întreaga Uniune Sovietică, masele largi s-au eliberat de prejudecățile religioase, iar o dată cu ele și de credința că Coranul este o carte sfîntă, că învățăturile și dogmele sale au un caracter divin. Ideologia oamenilor sovietici este marxism-leninismul, învățătură optimistă, care combate idealismul, scolastica și tot ceea ce constituie esența oricărei religii.

SĂRBĂTORILE ȘI RITURILE RELIGIOASE

În orice religie contemporană, partea rituală, denumită cult (de la latinescul *cultus* „venerație, adorare”), ocupă un loc important. Cultul religios reprezintă ansamblul riturilor și al ceremoniilor. Sărbătorile religioase constituie de asemenea o parte integrantă a cultului.

Orice rit religios este o acțiune care urmărește să influențeze duhurile sau zeii. La baza acestor acțiuni stă credința oamenilor primitivi în magie, adică ideea fantastică potrivit căreia obiectele și fenomenele din natură ar putea fi determinate prin mijloace supranaturale să se supună voinței oamenilor. Astfel, odinioară oamenii credeau că o acțiune provoacă în mod inevitabil o altă acțiune în virtutea afinității dintre ele. Multe procedee magice s-au întemeiat pe această concepție falsă.

În societatea împărțită în clase, numeroase rituri magice au căpătat o nouă explicație teologică, al cărei scop era să însuflească smerenie și supunere oamenilor muncii. Așupriții erau siliți să creadă că toate nenorocirile lor se datoresc păcatelor, vinovăției lor în fața lui Dumnezeu. Oamenilor muncii li se insufla ideea că, în loc să se elibereze de exploatare, ei trebuie să se curețe de păcate cu ajutorul riturilor.

RITURILE ȘI SĂRBĂTORILE CREȘTINE

Rugăciunea

Ritul religios cel mai răspândit este serviciul divin în biserică. Prin rugăciuni, credincioșii nu fac altceva decât îl imploră pe dumnezeu să săvârșească ceva supranatural, adică o „minune”. Rugăciunea își trage obârșia din blesteme și incantații. Oamenii din antichitate atribuiau cuvîntului o forță magică, socotind că el poate exercita o influență asupra lumii.

Unele rugăciuni creștine păstrează chiar elemente ale incantației din care provin, de pildă, cuvintele: „Să învieze dumnezeu și să se risipească vrăjmașii lui!”. Această incantație era considerată de unii drept cel mai bun mijloc împotriva unei forțe necurate. Sensul magic al rugăciunii reiese și din faptul că cuvintele sînt înșirate în cadrul ei într-o succesiune stabilită o dată pentru totdeauna, ordinea lor neputînd fi schimbată.

Pentru credincioși, semnificația magică a rugăciunii este accentuată și de faptul că majoritatea lor nu înțeleg limba în care sînt scrise rugăciunile. La evrei, rugăciunile sînt scrise în limba ebraică veche, la catolici în limba latină, la ortodocși — în unele țări — în slavona bisericească, la musulmani în limba arabă, la lamaști în cea tibetană etc.

Rugăciunile creștine au fost alcătuite de „părinții bisericii” în secolele IV—VI. Multe dintre rugăciunile creștine sînt traduceri sau prelucrări ale unor rugăciuni luate din cultele diferitelor religii antice. Rugăciunea „Tatăl nostru” este luată în întregime din „Cadișul” mozaic, care, la rîndul său, se deosebește prea puțin de rugăciunile similare iraniene și budiste. Cunoscuta exclamație „Doamne, miluiește!”, folosită în rugăciuni, era de fapt salutul pe care-l rosteau sclavii din Roma antică atunci cînd întilneau pe stăpînul lor. Diferențele atitudinii și gesturi din timpul rugăciunii — mătîniile,

ingenuncherea, aplecarea capului, ridicarea mîinilor, lovirea cu pumnul în piept etc. — au existat cu mult înainte de apariția creștinismului, în slujbele divine egiptene și budiste.

Icoanele

Inchinarea la icoane se întilnește la multe religii. Ea este răspîndită, de pildă, la budiști. Iconografia creștină s-a format pe baza portretului roman-elenistic antic. Portrete de acest gen ale unor morți, pictate pe plăci de lemn sau pe pînză, au fost descoperite în număr deosebit de mare în morminte sau cu prilejul săpăturilor efectuate în oaza Faium (Egipt). Portretele de bărbați din perioada romană-elenistică, pictate pe scînduri, au servit ca prototip icoanelor creștine, care erau de asemenea pictate pe lemn.

Creștinii au împrumutat cultul icoanelor de la alte religii, anterioare creștinismului. Cultul icoanelor nu se deosebește în fond cu nimic de ritul închinării la pietre, izvoare, copaci, animale etc. Și astăzi numeroase icoane creștine reprezintă portrete ale unor zei antici, așa-zisi păgîni. Imaginea „sfintei treimi” a fost împrumutată de creștini de la religiile antice, în care cultul diferitelor treimi de dumnezei, constînd din zeul-tată, zeita-mamă și zeul-fiu, era foarte răspîndit.

Imaginea sfîntului duh este o rămășiță a cultului antic al păsărilor. Păgînii credeau că unii zei sălășluiesc în trupul păsărilor și al animalelor. Pe icoanele creștine, sfîntul duh era înfățișat sub forma unui porumbel. Hristos era zugrăvit ca un miel. Sînt cunoscute portretele lui Hristos înconjurat de cei patru evangheliști, înfățișați sub formă de înger, vultur, leu și vițel. În bisericile ortodoxe existau icoane ale sf. Cristofor cu cap de ciine, inspirate de portretul zeului egiptean Anubis, reprezentat cu cap de ciine.

În primele două secole după apariția creștinismului n-a existat nici un portret al lui Iisus Hristos și nici legende în legătură cu înfățișarea lui. Disputa în legătură cu chipul lui Hristos a durat de la sfîrșitul secolului al II-lea pînă în secolul al V-lea. Iustin Filozoful, Clement din Alexandria, Tertulian, Chiril din Alexandria și Eusebiu din Cezareea erau de părere că Hristos nu a avut o statură impunătoare și nu a fost frumos. Ambrozie al Mediolanului, Teodorit din Cipru, Ieronim și Ioan Gură de Aur îl socoteau, dimpotrivă, înalt și frumos. Origene susținea că Hristos nu a avut un chip bine

definit, ci se înfățișa fiecăruia potrivit cu noțiunea lui despre dumnezeu.

Chipul lui Hristos s-a conturat definitiv abia în secolul al VI-lea. Imaginea care îl reprezenta pe Hristos tânăr a fost inspirată de portretele și statuile unor adolescenți din pictura și sculptura antică. Chipul lui Hristos — atotstăpînitorul, împăratul cerului și al pămîntului, cu un glob de aur și un sceptru în mîini — a fost sugerat de reprezentarea precresștină a lui Mithra, zeul iranian al soarelui.

În Rusia țaristă, clerul a folosit cultul icoanelor pentru a face propagandă în favoarea monarhismului. Dumnezeu-tatăl era înfățișat adeseori pe icoane în veșminte împărătești, ținînd în mîini sceptrul și globul de aur cu cruce, simboluri ale puterii. Pentru a cultiva devotamentul față de țarism, iconografuli li se cerea să picteze pe icoane țari în chip de sfinți. Credincioșii erau îndemnați să se roage la portretele țarilor și ale curtenilor.

Venerarea crucii Crucea a fost venerată din timpuri străvechi, cu mii de ani înainte de apariția creștinismului. Prototipul crucii religioase a fost un dispozitiv de lemn în formă de cruce pentru aprinderea focului. În comuna primitivă, oamenii obțineau flacăra frecînd un băț mic de lemn de esență mai tare de-a curmezișul altuia, de esență mai moale. Oamenii se închinau focului și venerau crucea ca unealtă care aprinde focul.

Inițial, creștinismul n-a cunoscut cultul crucii. În lucrarea „Octavius”, scriitorul creștin Minucius Felix declara la sfîrșitul secolului al II-lea celor de alte religii: „Noi nu venerăm cruci și nu le dorim. Voi sînteți aceia care, avînd zei de lemn, venerați și crucile de lemn ca accesorii ale zeilor voștri”. Creștinii au început să venereze crucea abia în secolul al IV-lea, cînd s-a născocit legenda că mama împăratului Constantin ar fi găsit crucea pe care a fost răstignit Hristos. Dacă lucrurile s-ar fi întîmplat într-adevăr astfel, atunci toți creștinii ar venera aceeași cruce. Creștinii venerază însă diferite cruci: catolicii — crucea cu patru brațe, adepții sectei religioase de rit vechi — crucea cu opt brațe, ortodocșii — crucea cu șase și cu opt brațe. Datele istorice arată că în Roma antică oamenii erau răstigniți nu pe cruci, ci pe stîlpi avînd forma literei „T”.

Creștinii adoră crucea ca pe un fetiș, crezînd că ea emană o forță miraculoasă. Cruciulițele pe care credincioșii le poartă la gît sînt un fel de amulete împotriva duhurilor rele. Credincioșii consideră că semnul crucii îi poate feri de forțe necurate. „De diavol te păzește crucea, de porci ciomagul”. „Cu crucea satana a fost legat”. Semnul crucii are o semnificație magică, aceeași ca descrierea unui cerc magic în jurul unui om pentru a-l feri de forțele necurate.

Clerul a făcut uz de cruce pentru a insufla credincioșilor ideea supunerii, îndemnîndu-i „să-și poarte crucea” cu răbdare, cu nădejdea că vor fi răsplătiți în „împărăția cerurilor”.

Clopotele, luminările și candelarele bisericesti

Potrivit unei legende catolice, clopotele au apărut în secolul al V-lea. Episcopul Paulinus din Nola (Italia), plimbîndu-se odată pe cîmp, l-a implorat pe dumnezeu să facă o minune oarecare. Deodată Paulinus a auzit florile albastre de cîmp numite clopoței producînd un dangăt minunat. În amintirea acestei minuni, Paulinus a poruncit să se toarne din aramă o floare uriașă de clopoțel, care să fie atîrnată în turnul bisericii. Legenda pretinde că acesta ar fi fost primul clopot.

Săpăturile arheologice au dovedit însă că popoarele din antichitate cunoșteau clopotul. A fost găsit, de pildă, un clopot asirian, vechi de circa 3.000 de ani, pe care erau gravate imaginile unor duhuri rele. Multe temple ale păgînilor din Egipt, Grecia și Roma antică aveau clopote.

Diferite culte religioase au folosit clopotul, considerîndu-l un mijloc magic de a speria duhurile rele. Creștinismul a preluat credința că clopotul ar avea însușirea de a alunga duhurile rele. Pe multe clopote străvechi din bisericile catolice se întîlnesc inscripții de felul următor: „Pun pe fugă demonii”, „Eu sun și alung tunetul, fulgerul, molima, satana și omul cel rău” etc.

Oamenii de știință au demonstrat că aprinderea luminărilor din biserică constituie o rămășiță a străvechiului obicei de a aduce jertfe. Numeroase popoare din antichitate aduceau jertfe duhurilor celor morți. Se credea că hrana preferată a acestor duhuri o constituie mierea și ceara. Obiceiul de a aprinde luminări la căpătîiul mortului este o rămășiță a obiceiului de a aduce ca jertfă ceară duhurilor celor morți.

În antichitate se atribuiau focului proprietăți supranaturale. Aprinderea luminărilor și candelelor este una dintre rămășițele venerării focului. Cu mult înainte de apariția creștinismului se aprindeau luminări de ceară și candelă în fața imaginilor zeilor în templele păgine din Egipt și din Babilon, precum și în templul din Ierusalim al evreilor din antichitate. În fiecare an, la 1 februarie, străzile Romei antice erau pline de oameni care purtau luminări de ceară în cinstea zeului Februarius.

Împreună cu alte rituri și obiceiuri, creștinii au mai preluat de la cultele mai vechi folosirea luminării la diverse ceremonii. Credința că luminările care ard în biserică au o proprietate miraculoasă este legată de ideea existenței unei forțe necurate. Oamenii din antichitate credeau că luminarea alungă duhurile rele. La botez, la cununie și cu prilejul altor ceremonii religioase se aprind și astăzi luminări pentru a alunga pe necuratul.

Originea tainelor creștine

În epoca apariției creștinismului erau foarte răspândite misterele zeilor și zeitelor din Orient — Osiris, Isis, Cibela, Sabazioș —, în special misterele legate de zeul persan Mithra. Cel care urma să fie inițiat în misterele mithraiste era mai întâi pus la încercare, iar apoi urca șapte trepte ale inițierii. Se credea că omul ajuns la treapta cea mai înaltă a inițierii este înzestrat de Mithra cu o forță deosebită pentru a lupta împotriva duhurilor rele, devine neprihănit și dobândește nemurirea.

Tainele creștine, adică riturile cărora li se atribuie o semnificație deosebită, misterioasă, s-au format sub influența misterele precreștine. Biserica a inclus în cultul ei numeroase rituri din religiile mai vechi, declarând că ar fi fost stabilite de Iisus Hristos. Ea a dat vechilor rituri păgine o interpretare nouă, denumind vechile credințe în dobândirea unei forțe magice de la duhuri „tainele pogoririi sfântului duh asupra oamenilor”.

La început, creștinii au preluat de la politeiști și au adaptat cultului lor numai două taine: împărtășania și botezul. În secolele IV—V numărul tainelor ajunsese la patru. Treptat, numărul lor a crescut la șapte. Cele șapte taine au fost stabilite la conciliul catolic de la Lyon din 1279, iar apoi au fost preluate și de biserica ortodoxă.

Cele șapte taine — botezul, împărtășania, ungerea cu mir, maslul, cununia, spovedania și hirotonisirea — sînt recunoscute în prezent numai de cultul catolic și de cel ortodox. Protestanții admit numai botezul și împărtășania.

Botezul

Principalul element în ceremonia botezului constă în cufundarea pruncului în apă (la religia ortodoxă), udarea lui cu apă (la catolici) sau stropirea lui (la protestanți). Ca toate celelalte rituri creștine, ritul botezului cuprinde multe rămășițe ale credințelor magice din antichitate. De pildă, se botează cu apă fiindcă în antichitate apei i se atribuiau proprietăți miraculoase. În trecut, numeroase popoare credeau că duhurile rele se tem de apă. De aceea abia după spălare omul era considerat curat din punct de vedere ritual.

Obiceiul de a scuipa pe satana (lepădarea de diavol) în timpul botezului este rămășița unor vechi superstiții care atribuiau scuipatului o forță magică. Preotul catolic, de pildă, cînd botează un copil, îl unge și azi cu salivă pe nas și pe urechi, deoarece saliva preotului este considerată sfîntă. Botezînd un copil, preotul îi suflă în față, apoi suflă în apă și în ulei, ca să le dea „har” și totodată ca să alunge duhurile rele. Aceasta este o rămășiță a unor credințe străvechi potrivit cărora răsuflarea ar „purcede de la suflet”, iar sufletul ar fi deosebit de „sfînt”. Tunsul copilului în timpul botezului și aruncarea părului în cristelniță reprezintă o rămășiță din vremurile cînd oamenii, aducînd părul lor jertfă duhurilor sau zeilor, credeau că prin aceasta ar intra într-o legătură deosebit de strînsă cu forțele supranaturale.

Botezul este însoțit de atribuirea unui nume noului-născut. În trecut, copilul primea adesea numele sfîntului a cărui zi coincidea cu ziua botezului. Pe atunci se atribuia numelui o forță magică. Se credea că fiecare nume aparține unui sfînt și că purtătorul ceresc al numelui respectiv îl va ocroti pe tizul său de pe pămînt.

La baza tainei creștine a botezului stă o concepție înjosită pentru om, potrivit căreia el ar fi păcătos prin însăși natura sa, ar fi din prima zi a vieții sale întinat de păcate, care fac din el o pradă a duhurilor rele și-l sortesc suferinței. Religia pretinde că omul poate scăpa de aceste păcate și suferințe, în primul rînd, prin botezul cu apă.

Cu ajutorul tainei botezului și al altor rituri, biserica se străduiește să-i convingă pe oamenii muncii că mizeria și nedreptățile pe care le îndură ar fi o „pedeapsă pentru păcatul originar” săvârșit de Adam și Eva, care s-ar transmite prin ereditate. Religia pretinde că botezul ar fi cheia fericirii în raiul de pe „lumea cealaltă”, iar pentru a dobîndi această fericire oamenii ar trebui să renunțe la lupta împotriva exploataților și să se împace cu starea lor de robi. Însăși formula ortodoxă a botezului exprimă această idee: „Se botează robul lui Dumnezeu”. Ritul botezului înjosește demnitatea omului.

Ungerea cu mir și maslul

De botez este legată și o altă taină: ungera cu mir. Ungînd cu mir (un amestec de untdelemn și mirodenii) diferite părți ale corpului celui botezat, preotul pretinde că îl înzestrează cu „harul sfintului duh” și cu „forțe divine” pentru întărirea sa „în viața spirituală”.

Ungerea cu mir a fost preluată de creștini de la religiile mai vechi. Ungerea cu grăsime sau cu untdelemn (mir, balsam) este un procedeu magic. La multe popoare antice, grăsimea, ca și singele și inima, era considerată lăcașul sufletului. Miruirea este cunoscută în multe religii vechi. În Egipt, preoții erau unși cu untdelemn cu prilejul consacrării; în India, ungera cu mir se făcea la botezuri, la nunți și la înmormîntări.

Biserica susține că, ungînd corpul unui bolnav cu mir, harul divin pogoară asupra lui și-l tămăduiește de bolile sufletului și ale trupului. Este așa-numita taină a maslului, care conține de asemenea multe rămășițe ale vechilor credințe magice: se citesc șapte epistole ale apostolilor, șapte rugăciuni și șapte evanghelii, bolnavul este uns de șapte ori cu șapte andree pe șapte părți ale corpului. Avem de-a face cu așa-numita magie a cifrelor, foarte răspîdită în toate religiile antice.

Împărtășania

Principala taină creștină este împărtășania, care se oficiază în timpul unei slujbe religioase denumite liturghie. Clericii dau adeseori împărtășaniei numele grecesc: euharistie.

Taina împărtășaniei este o rămășiță a singeroaselor jertfe omenesti, răspîdite în antichitate la religiile multor popoare. Împărtășania reflectă ideea omului primitiv că, mîncînd car-

nea vreunei ființe, el dobîndește însușirile ei. În timpurile străvechi, oamenii credeau că, mîncînd din carnea unui animal venerat, ei se împărtășesc din esența lui divină. Împărtășania cu trupul unui zeu antropomorf se făcea de cele mai multe ori mîncînd imaginea acestui zeu, făcută din aluat, ori mîncînd chiar omul în care se credea că s-ar fi intruchipat zeul.

În Grecia antică și în Imperiul roman, acest rit a căpătat o formă atenuată: zeul era mîncat sub formă de pîine și de vin.

Creștinii au preluat taina împărtășaniei cu pîine și vin de la misterele politeiste. În taina creștină a împărtășaniei s-au păstrat multe rămășițe ale jertfelor din antichitate. Preotul ia prescura de pe măsua „jertfelnicului” din altar, taie din ea cu „sulița” o bucățică în formă de cub, care se numește agneț (miel), și rostește următoarele cuvinte: „Această oaie la suferință e dusă”. El taie „agnețul” în patru părți cu cuvintele: „Se jertfește mielul domnului” și-l străpunge cu „sulița”.

În timpul împărtășaniei cu „trupul lui Hristos”, catolicii mănîncă ostia, o bucățică de aluat nedospit, iar ortodocșii, prescura, o pînișoară din făină albă, preparată din aluat dospit. Clericii consideră ostia și prescura ca „intruchipare” a trupului lui Dumnezeu, în stare să facă minuni.

Spovedania

Spovedania (pocăința) este altă taină a religiei creștine. Credinciosul se spovedește (își destăinuiește păcatele) preotului și obține de la el iertarea lor.

Spovedania este un rit religios foarte vechi. Adepții religiilor primitive socoteau că răul, sau păcatul, este o forță necurată care se leagă de om; ei credeau că această forță poate fi alungată, zdrobită. Spovedania era considerată un mijloc de îndepărtare a răului, deoarece din vechime oamenii atribuiu cuvîntului o forță magică.

Pînă în secolul al XIII-lea, în religia creștină spovedania era publică, adică fiecare creștin înșira cu glas tare păcatele sale în prezența preoților și a credincioșilor. Începînd din secolul al XIII-lea, s-a introdus spovedania în taină: credinciosul se căiește de păcate numai în fața preotului. Potrivit doctrinei religioase, pînă și cei mai mari păcătoși — criminalii, asasinii — pot deveni, dacă se căiesc, oameni fără pă-

cate, fără prihană, sfinți. Prin mijlocirea spovedaniei, clerul caută cu tot dinadinsul să-i convingă pe credincioși că Dumnezeu poate ierta orice păcat, cu condiția ca omul să se căiască. „Fericit e cel căruia i s-au iertat nelegiuirile și care a fost absolvit de păcate”, spun clericii. În evangheliile există o parabolă a vameșului. Un vameș care își însușise în mod ilegal cea mai mare parte din taxele încasate, adică un șperțar și delapidator, a donat bisericii o parte din banii furați, apoi a spus o rugăciune și astfel... „s-a dus cu sufletul împăcat în fața lui Dumnezeu”.

Există însă și o altă latură a ritului spovedaniei. Cu ajutorul acestui rit, clasele exploatare transformă biserica într-o organizație de spionaj permanentă și sigură, care le furnizează sistematic informații despre toți credincioșii ale căror vederi nu le sînt pe plac. O astfel de activitate trădătoare a depus cu un zel deosebit preoțimea din Rusia țaristă.

Mulți credincioși mai respectă încă ritul spovedaniei, spun preotului păcatele lor și obțin „iertarea păcatelor”. Religia i-a învățat să arunce răspunderea pentru faptele lor asupra lui Dumnezeu sau a diavolului. După ce au săvîrșit vreo faptă urită sau o crimă, ei spun de obicei: „Așa a fost voia lui Dumnezeu” sau „Dracul m-a pus”. Aceste reflecții religioase, îmbinate cu unul dintre preceptele fundamentale ale religiei, și anume că pînă și păcătoșii, criminalii și bandiții cei mai înrăiți pot deveni oameni cumsecade, ba chiar sfinți, dacă se spovedesc, că fiecare păcat poate fi ispășit prin căință, post și rugăciune, nu înlătură crimele, ci chiar le justifică.

Cununia Taina cununiei s-a introdus în creștinism relativ tîrziu. Biserica catolică a recunoscut în mod oficial această taină la sfîrșitul secolului al XII-lea, dar ea s-a statornicit abia în secolul al XIV-lea. Biserica creștină a proclamat ca instituită de Dumnezeu forma familiei în care domină exclusiv soțul, soția fiind proprietatea sa docilă și lipsită de drepturi. Această formă a familiei, scria F. Engels, a fost întemeiată pe triumful proprietății private asupra proprietății comune primitive. Ea a luat naștere din concentrarea unor bogății mai mari într-o singură mînă, și anume în aceea a unui bărbat, precum și din nevoia de a transmite aceste bogății prin moștenire copiilor acestui bărbat și nu copiilor altuia.

Ritul cununiei datează din epoca comunei primitive. Încă din vechime, necunoscînd multe fenomene ale naturii, inclusiv cauzele fecundității, oamenii primitivi rugau duhurile bune să le dăruiască copii. Totodată ei căutau să alunge duhurile rele din preajma mirelui și a miresei prin zgomote, foc, fum și apă. Ulterior, acest rit a fost preluat de biserica creștină și modificat doar într-o măsură neînsemnată: s-au menținut focul (luminările), tămîierea mirelui și miresei, rostirea anumitor rugăciuni etc. În Roma antică, în timpul ritului cununiei se puneau pe degetele mirelui și miresei inele, a căror semnificație era că soția este legată de soț așa cum se legau pe atunci sclavii unii de alții. Religia creștină a păstrat și acest obicei, care accentuează dependența înrobitoare a soției față de soț.

Clerul și mulți credincioși afirmă că ritualul cununiei, cîntecele bisericesti și rugăciunile ce se citesc în timpul desfășurării cununiei fac căsătoria mai trainică, mai fericită. În realitate însă, căsătoria religioasă slujește la propagarea teoriei religioase reacționare a inferiorității femeii. În timpul cununiei, preotul povățuiește femeia: „Soția să se teamă de bărbat”, îi insuflă ideea că trebuie să fie o slujnică, o roabă în familie, că trebuie să uite de demnitatea ei de om, de drepturile pe care i le dă statul socialist. Ritul religios al cununiei îi injosește pe oameni, însuflîndu-le ideea că sînt „robi ai lui Dumnezeu” și că nu trebuie să se bazeze pe propriile lor forțe, ci să trăiască „așa cum a poruncit Dumnezeu”, să nu lupte pentru fericirea lor, ci „să nădăjduiască în mila lui Dumnezeu”.

Înmormîntarea La baza acestui rit stă credința în suflet, în viața de dincolo de mormînt. Adepții religiei afirmă că sufletul, ideea, spiritul reprezintă principala forță vitală a omului, iar trupul nu este decît lăcașul sufletului. Credința că omul are un suflet ascuns, nemuritor stă la baza teoriei religioase extrem de dăunătoare a vieții de dincolo de mormînt, a răsplatei pentru viața plină de păcate sau neprihănită dusă pe pămînt. În societatea împărțită în clase, în exploatare și exploatați, doctrina religioasă a sufletului și a vieții de dincolo de mormînt urmărește scopuri de clasă precise. Clerul îi sfătuiește pe cei năpăstuiți în lumea aceasta, pe oamenii muncii asupriți, să sperie într-o viață mai bună pe „lumea cealaltă”.

Străduindu-se din răspuțeri să-și mențină influența asupra credincioșilor, biserica le cere să respecte întocmai riturile religioase, inclusiv ritul înmormintării. Dacă la înmormintare nu se respectă toate prescripțiile religioase, afirmă clerul, nu se poate asigura defunctului „fericirea în rai pe lumea cealaltă”.

Zugrăvind în culori trandafirii splendorile vieții de dincolo de mormint, clerul promite să ajute sufletul defunctului să-și găsească drumul spre rai. În unele locuri acest drum este deschis mortului printr-un bilețel pus în mîna lui dreaptă. Este un fel de permis de liberă trecere, o legitimație, o recomandare pentru „lumea cealaltă”, un document care atestă că defunctul a fost ortodox și că la înmormintarea sa s-a respectat ritualul ortodox. Împreună cu mortul se pune în mormint cruciulița pe care a purtat-o la piept, deoarece fără aceasta Dumnezeu „atotștiutor” cică n-ar fi în stare să-și dea seama cine e mortul: un creștin ortodox sau vreun necredincios, un ateu. În afară de aceasta, în timpul slujbelor religioase de înmormintare, preotul amintește dumnezeului „atotștiutor” unele fapte bune sau rele ale defunctului.

Cu totul alt caracter au funeraliile civile în țările socialiste. Clericii afirmă că celor necredincioși le este în genere indiferent cum este înmormintat un om. Aceasta nu este adevărat. Amintirea defunctului este sfintă și pentru atei. Deși n-au nici o îndoială că defunctul nu mai simte nimic, pentru atei are importanță tot ce imprimă ceremoniei înmormintării un caracter solemn de doliu, corespunzător cu starea de spirit a rudelor și a prietenilor apropiați ai defunctului. Defunctul este petrecut pînă la mormint de un cortegiu funerar, în sunetele triste ale unor marșuri funebre, trupul său este acoperit de flori, iar pe mormint se depun jerbe. Cei care-l cunosc își exprimă mîhnirea, luîndu-și rămas bun de la defunct, fie că a fost un om de seamă, fie că a fost un simplu tovarăș sau o rudă apropiată. La mormint cei care iau cuvîntul vorbesc despre viața defunctului, despre faptele și realizările lui, care vor rămîne în amintirea oamenilor.

Clerul făgăduiește oamenilor muncii „nemurire”, desfătare în „împărăția cerurilor”, unde cei neprihăniți au parte de tot ce le-a lipsit pe pămînt. Dar nu există nici iad, nici rai, iar oamenii muncii nu au nevoie de o asemenea „nemurire”. Omul poate crea și pe pămînt o viață fericită, îndes-

tulată și plină de bucurie. Comuniștii înțeleg altfel nemurirea. K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin au murit, dar ei trăiesc în faptele partidelor marxist-leniniste, care transpun în viață preceptele lor, trăiesc în amintirea a milioane de oameni, în gîndurile și în lupta lor. O astfel de nemurire recunosc comuniștii, comsomoliștii, toți oamenii care construiesc socialismul.

Posturile

În religia creștină, o mare importanță au posturile, adică zilele în care credincioșii se abțin parțial sau total de la hrană, nu se duc la spectacole, la petreceri etc. Posturile ocupă un loc important în ritualurile multor religii; ele există la musulmani, la evrei, la budiști etc. În religia ortodoxă se țin următoarele posturi: postul mare, postul sfîntului Petru, postul sfîntei Marii, postul crăciunului, postul din zilele de miercuri și vineri, precum și postul din alte cîteva zile ale anului. Biserica ortodoxă prescrie posturi în peste 200 de zile ale anului. Semnificația de clasă a posturilor este de a consacra subnutriția sistematică a oamenilor muncii în societatea bazată pe exploatare. Cu ajutorul posturilor, clerul dădea un fel de justificare ideologică subnutriției cronice a oamenilor muncii, arătînd că domnul a postit în deșert și „a poruncit” credincioșilor „să rabde și să postească”.

Cultul sfinților

Cultul sfinților a fost răspîndit în multe religii. În antichitate se credea că strămoșii pot acorda ajutor urmașilor lor în viață. La unele triburi exista chiar o anumită specializare a strămoșilor morți: se credea că unii ar fi în stare să aducă ploaia, alții să asigure recolte îmbelșugate, alții să ajute la vindecarea unor boli etc.

La început, creștinismul nu cunoștea cultul sfinților. Acesta a apărut abia în secolele III—IV. „Creștinismul... — scria F. Engels — a putut să îndepărteze masele populare de cultul vechilor zei numai cu ajutorul cultului sfinților”¹. Sfinții creștini i-au înlocuit pe zeii antici și diferitele duhuri ale munților, rîurilor și pădurilor. Clerul a proclamat pe unii zei sfinți, iar pe alții i-a transformat în duhuri necurate. Zeul păgîn Belzebut, a cărui obligație era să alunge muștele, a

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XVI, partea a II-a, ed. rusă, pag. 429.

fost transformat în satana. Zeița dragostei, Astarte, a devenit respingătorul prinț al iadului, Astart.

În biserica catolică, majoritatea sfinților provin din rîndurile papilor, episcopilor, regilor și prinților, nobililor și bo-gătașilor. Biserica ortodoxă venerază 462 de sfinți canoni-zați, dintre care 286 provin din rîndurile clerului, 20 au fost regi sau împărați, 49 prinți, 3 boieri și 8 negustori. Biserica a socotit demni de a fi trecuți în rîndul sfinților numai trei țărani. În schimb sînt venerați ca sfinți 19 fanatici religioși, despre care se relatează că au stat ani de zile cățarați pe niște stilpi, au dormit în mlaștini și au umblat goi. Dînd ca pildă viața „virtuoasă” a acestora, biserica încearcă să-i îndemne pe oamenii muncii la smerenie.

Pentru povestirile despre viețile sfinților s-au folosit basme populare. Autorii vieților sfinților au preluat pînă și basmele arabe despre peripețiile vestitului navigator Simbad. Povestirile despre viața lui Varlaam și a lui Ioasaf au fost copiate după niște legende despre Buda, care în limba arabă se numește Ioasaf. Povestirea vieții sf. Gheorghe Biruitorul a fost alcătuită după o legendă a zeului egiptean Horus.

În Rusia țaristă, biserica răspîndea foi volante intitulate „La ce sfinți să ne rugăm ca să ne lecuiască de boli și cînd e ziua lor”. Pentru a-și spori veniturile, clerul organiza „mi-nuni”, fabrica moaște și relicve ale sfinților.

La începutul secolului al XIX-lea a fost editat la Paris un „Dicționar critic al relicvelor”, în 3 volume; din el se putea afla că în unele orașe din Spania s-ar fi păstrat pene ale co-coșului care, potrivit evangheliei, a cîntat atunci cînd sf. Pe-tru s-a dezis de Hristos. În unele biserici se arătau chiar „urme” ale lui Hristos, lăsate de el pe pămînt cînd s-a înăl-țat în cer. Călugării benedictini din Franța pretindeau că la ei s-ar păstra o „lacrimă” a lui Hristos.

În diferite biserici din Europa occidentală se păstrează 30 de trupuri ale sf. Grigore, 18 capete ale sf. Filip, 2 tru-puri, 8 capete, 6 mîini și picioare ale sf. Ana, 5 trupuri, 6 ca-pete, 17 mîini și picioare ale sf. Andrei, 4 trupuri și 8 capete ale sf. Ștefan, 20 de trupuri și 26 de capete ale sf. Iulian, 30 de trupuri ale sf. Pancrat, 16 trupuri ale sf. Petru. În me-die, la 10 sfinți reveneau în biserici 60 de trupuri, 50 de ca-pete și 20 de mîini. Preoții ortodocși au îndrăznit chiar să arate moaștele aceluiași sfînt în două orașe diferite. Trupul

sf. Mercurie, oștean al Smolenskului, era expus atît la Smo-lensk cît și la Kiev, iar trupul sf. Teofil atît la Novgorod cît și la Kiev.

În 1918—1920, la cererea oamenilor muncii, au fost des-chise, în prezența clerului, mai multe racle cu moaște. Din cele 63 de racle cu „moaște ale sfinților” care au fost des-chise, 2 erau goale, în 16 s-au găsit cadavre intrate în putre-facție sau mumificate, în 18 oase, tencuială, păpuși din car-ton, cărămizi, cuie și alte obiecte, iar în 27 de racle erau oase îngrămădite în dezordine.

**Sărbătoarea nașterii
lui Hristos**

Nașterea lui Hristos este una dintre sărbătorile cele mai importante ale re-ligiei creștine. Știința a demon-strat de mult că Iisus Hristos n-a existat niciodată, că figura presupusului întemeietor al creștinismului este pur legen-dară (vezi capitolele „Originea creștinismului”, „Biblia”). În primele cinci secole după apariția creștinismului, creș-tinii nu cunoșteau în general anul nașterii lui Hristos, și în Imperiul roman anii se numărau de la întemeie-rea Romei. Abia la 500 de ani după presupusa naștere a lui Hristos, călugărul Dionisie cel Mic (mort în secolul al VI-lea) a stabilit, pe baza unor calcule lipsite de orice temei, că Hristos s-a născut, probabil, în luna decembrie a anului 753 de la întemeierea Romei. El a propus să se treacă la un nou sistem cronologic, considerînd anul 754 drept primul an al erei noi. Dar dacă Hristos n-a existat niciodată, atunci cum și cînd s-a stabilit sărbătoarea nașterii lui Hristos? Legenda nașterii lui Hristos și ziua sărbătoririi ei au fost preluate de creștini de la alte religii, mai vechi. Cu mult înainte de apa-riția creștinismului, la toate popoarele de agricultori din an-tichitate erau răspîndite legende despre nașterea a diferiți zei. Asemenea legende circulau în Egipt, Babilon, Fenicia, India și în alte țări. Astfel, în India, cu 500 de ani înaintea apariției creștinismului, apăruse o legendă potrivit căreia dumnezeul salvator Buda ar fi fost născut de o fecioară nu-mită Maia. Buda propovăduia pe un munte, ca și Hristos, să-vîrșea minuni, mergea pe apă. Legenda spune că ar fi avut discipoli și că unul dintre ei (ca și Iuda în religia creștină) ar fi fost un trădător.

Multe popoare din lumea antică sărbătoreau zilele de naștere ale zeilor lor principali în timpul solstițiului de iarnă. De pildă, la 6 ianuarie se sărbătorea ziua de naștere a zeilor Osiris și Dionisos, iar la 25 decembrie — a lui Adonis, Tamuz și Mithra. Creștinismul a preluat obiceiurile și riturile acestor sărbători precreștine. Nu s-au schimbat decât denumirile și explicația originii lor.

La popoarele din Egipt care se îndeletniceau cu agricultura se prăznuia la 6 ianuarie sărbătoarea primăverii, sărbătoarea apariției primelor mlădițe verzi pe ogoare și pășuni după retragerea apelor revărsate ale Nilului. Oamenii oropsiți, neajutorati în lupta împotriva naturii și împotriva asupririi de clasă, sărbătoreau această zi după un anumit ritual religios, aduceau jertfe, crezând că astfel vor izbuti să strângă o recoltă bună, că apele revărsate ale Nilului nu vor inunda ogoarele și că se va asigura cantitatea de ploi necesară agriculturii.

În secolul al II-lea al erei noastre, creștinii au preluat această sărbătoare egipteană, au legat-o de legendele evanghelice despre Hristos și au început să sărbătorească ziua de 6 ianuarie sub tripla denumire de „arătarea — boboteaza — nașterea lui Hristos”. Ulterior, biserica creștină a hotărât să împartă această sărbătoare în două: „nașterea lui Hristos” și „arătarea — boboteaza”. În anul 354 e.n., biserica creștină a introdus în mod oficial în calendarul ei religios sărbătoarea nașterii lui Hristos, crăciunul, cu indicația ca ea să fie sărbătorită la 25 decembrie. Fixarea sărbătorii nașterii lui Hristos la 25 decembrie se explică prin tendința creștinilor de a înlătura „ziua nașterii Soarelui invincibil”, care era sărbătorită la Roma de adoratorii zeului Mithra tot în ziua de 25 decembrie. Sărbătorirea zilei de naștere a lui Hristos în decembrie, introdusă de cler, s-a statornicit în Europa abia la sfârșitul secolului al IV-lea e.n. În Rusia, sărbătorirea nașterii lui Hristos a fost introdusă în secolul al X-lea, cînd cneazul Vladimir al Kievului a proclamat religia creștină religie de stat (anul 988 e.n.). Sărbătorirea zilei de naștere a lui Hristos a devenit treptat o tradiție în viața credincioșilor, înlocuind cinstirea zilei de naștere a zeului Soarelui Iarila-Dajdbog. Acesta este istoricul originii sărbătorii crăciunului, ziua nașterii lui Hristos.

**Sărbătoarea paștilor,
sau a învierii
lui Hristos**

Una dintre sărbătorile principale ale religiei creștine este învierea lui Hristos, sau paștile. Clerul afirmă că Iisus Hristos, după ce a fost răstignit și înmormîntat, a înviat din morți și s-a înălțat la ceruri. Legenda învierii lui Hristos este o prelucrare creștină a unui șir de sărbători și rituri de primăvară ale popoarelor orientale.

La baza sărbătorii paștilor stau credințele popoarelor de agricultori din antichitate, despre zei care au suferit, au murit și au înviat. Agricultorii din antichitate au dedus moartea și învierea zeilor din observațiile lor asupra bobului de cereale, care, scos din spic și aruncat în pămînt, murea parcă, iar apoi, încolțind, „învia” și dădea oamenilor hrană, întretînea viața lor. După cum „moare și învie” bobul, așa „mor și învie” zeii vegetației pentru a întretine (a salva) viața oamenilor. Legende despre zei care mor și învie au cunoscut aproape toate popoarele de agricultori. În Asia Mică a existat din antichitate credința în zeul naturii, Attis, care ar fi fost născut în mod miraculos de o fecioară, iar apoi ar fi murit și a înviat. O parte esențială în cultul zeilor care mor și învie era jelirea morții zeului, alternînd cu explozii de bucurie prilejuite de învierea sa.

Apariția sărbătorii paștilor a fost determinată în mare măsură de mitul lui Osiris, considerat în Egiptul antic zeul apei și al vegetației, stăpînul lumii de dincolo de mormînt. Legenda spune că Osiris a fost mai întii rege pe pămînt, i-a învățat pe oameni să cultive pămîntul, iar apoi a fost ucis de fratele său Set și înmormîntat de soția sa Isis. După moarte a înviat și a devenit împăratul lumii de dincolo de mormînt și al sufletelor celor morți. În cinstea lui Osiris se dădeau serbări, în timpul cărora oamenii îi deplîngeau moartea și se bucurau de învierea lui. Multe caracteristici ale sărbătorii lui Osiris ne permit să tragem concluzia că la vechii egipteni înmormîntarea și învierea zeului întruchipau semănatul și încolțirea cerealelor. Egiptenii îl înfățișau pe Osiris sub forma unei plăci acoperite de spice. Aceasta arată că înmormîntarea de primăvară a lui Osiris nu era decît reprezentarea religioasă a însămînțării cerealelor, iar spicele încolțite din corpul lui Osiris înfățișau învierea lui, adică cerealele răsărite pe cîmp după semănat. Sărbătoarea însăși era semnalul

începerii muncilor agricole de primăvară. Ea începea de obicei cu aratul ogorului.

Aceste culte ale zeilor care suferă și mor aveau un element comun: ideea jertfei și a ispășirii. Aducerea de jertfe reprezenta elementul principal al tuturor sărbătorilor legate de învierea unui zeu. Agricultorii și crescătorii de vite din antichitate credeau că trebuie să aducă jertfe pentru a feri vitele de epizootii și a păstra fertilitatea ogoarelor, care, după strinsul recoltei, par moarte și părăsite de „duhurile” vegetației. De obicei se jertfea o parte din recoltă și din vite pentru a păstra restul. Se credea că, după ce s-a dat zeului ceea ce i se cuvine, restul poate fi consumat fără teamă.

Creștinii au împrumutat chiar și denumirea sărbătorii. Evreii din antichitate denumeau paști (în traducere românească — îmbunare) sărbătoarea primăverii, când aduceau diferite jertfe, îndeplineau anumite ritualuri și se rugau la tot felul de duhuri și dumnezei, cerându-le îndurare. Elementul principal al acestei sărbători îl constituiau rugăciunile de iertare și consumarea animalului jertfit, care, în închipuirea credincioșilor, reprezenta divinitatea.

Creștinismul nu numai că a împrumutat multe legende, rituri și obiceiuri de la popoarele din Orient, îmbinându-le în legenda morții lui Iisus Hristos care s-a jertfit, dar i-a și imprimat un caracter întrucîtva diferit. El a elaborat în toate amănunțele doctrina care cere oamenilor muncii să îndure cu răbdare asuprirea naturii și a forțelor de clasă. Doctrina morții și învierii lui Iisus Hristos a devenit elementul principal în teoriile bisericii despre lumea de dincolo de mormînt, despre judecata de apoi, despre pedeapsa sau răsplata care te așteaptă după moarte în cer. Dar ideea centrală a sărbătorii — jertfirea lui Dumnezeu pentru ca oamenii să poată trăi — s-a păstrat, esența religioasă a ritului a rămas aceeași ca și acum 3.000—5.000 de ani: purificarea omului, eliberarea lui de duhurile rele, izbăvirea de boli, nenorociri și urgii prin aducerea unor jertfe.

La baza sărbătorii paștilor stau două idei principale. Prima este ideea răbdării, smereniei, supunerii și suferinței, iar a doua ideea păcii între clase. Cu prilejul sărbătorii paștilor, conducătorii tuturor religiilor creștine din țările capitaliste cer credincioșilor supunere față de autorități și le dau ca pildă pe Iisus Hristos, care, deși nevinovat, a purtat de

bunăvoie crucea pe Golgota, a îndurat cu umilință și cu supunere bătăile și batjocurile, făcînd toate acestea pentru a da credincioșilor un exemplu de răbdare fără margini, pentru a-i învăța să fie blînzi și smeriți.

**Sfînta treime
sau rusaliile**

Sărbătoarea sfîntei treimi este prăznuită de credincioși la 50 de zile după paști. Data calendaristică a sărbătoririi sfîntei

treimi și a zilei pogorîrii sfîntului duh (ca și a paștilor) se calculează dinainte, deoarece această sărbătoare nu este fixată într-o anumită lună și zi. De cele mai multe ori însă ea cade în mai sau în iunie.

Clerul caută să-i convingă pe credincioși că sărbătorirea sfîntei treimi și a pogorîrii sfîntului duh a doua zi după sfînta treime a fost introdusă în amintirea unui eveniment care s-ar fi petrecut acum mai bine de 1.900 de ani: cică atunci, în orașul Ierusalim, sfîntul duh a pogorit asupra apostolilor, ucenici ai lui Iisus Hristos. La acest eveniment se zice că ar fi participat Dumnezeu-tatăl, Dumnezeu-fiul și sfîntul duh.

Dogma creștină a sfîntei treimi a fost luată din alte religii existente anterior. Pentru a întări credința masei în Hristos și pentru a înlătura cultul vechilor zei, teologii creștini au preluat legende din religii mai vechi, le-au prelucrat în mod corespunzător și le-au adaptat scopurilor lor.

Cu mult înainte de apariția creștinismului, oamenii își imaginau crearea lumii cam la fel cu nașterea omului. Ei credeau că, întrucît pentru procrearea omului e nevoie de un tată și de o mamă, pentru crearea lumii și a oricărui lucru în lume e nevoie de asemenea de doi părinți. Cînd pe o anumită treaptă a evoluției s-a statornicit familia monogamă, oamenii credincioși au început să-și închipuie că zeii lor alcătuiesc o astfel de familie. Urmărind viața, ei au observat că cea mai mică familie era alcătuită aproximativ în felul următor: tatăl, mama, fiica sau fiul. Firește că aceste observații au stat la baza făuririi vechii treimi a zeilor.

În vechea Indie, de pildă, era răspîndită credința în următoarea treime: Savitri, zeul-tată, divinitatea soarelui; Agni, zeul-fiu; Vaiu, sfîntul duh; mama zeului-fiu era Maia, iar soțul pămîntesc al Maiei, dulgherul Tvasti. Egiptenii își aveau treimea lor: Osiris, zeul-tată, Isis, zeița-mamă, și Horus,

zeul-fiu. Popoarele scandinave au creat și ele o treime a lor : zeitatea supremă era Odin, zeul vântului și al furtunilor (la vechii germani — Wotan), zeul Thor minuia trăsnetele, iar zeița Freyja era mama lui Dumnezeu și totodată mama pământului și zeița fertilității. Unele dintre aceste legende au servit drept bază pentru elaborarea dogmei treimii creștine.

Povestirile din Noul testament despre sfânta treime au apărut din cauză că în procesul de formare a creștinismului s-a ivit necesitatea de a lega noua religie creștină de legendele Vechiului testament. De aceea în cărțile Noului testament s-a făcut încercarea de a-l prezenta pe Hristos ca pe fiul lui Iahve, Dumnezeu evreilor (Iehova, sau Iahve, este identic cu Dumnezeu creștin Savaot). Această sarcină grea a fost rezolvată de cler în felul următor : deși există Dumnezeu-tată — Iahve (Savaot) —, Dumnezeu-fiu — Iisus — și un al treilea Dumnezeu — sfântul duh —, aceștia nu reprezintă trei dumnezei diferiți, ci un singur Dumnezeu.

După ce a explicat că Hristos porcede de la Iahve, Dumnezeu evreilor, clerul creștin a împrumutat de la evrei și multe sărbători, inclusiv sărbătoarea rusaliilor. Această sărbătoare a apărut la vechii evrei din Palestina o dată cu trecerea lor la agricultura. La început ea se chema pur și simplu sărbătoarea secerișului, deoarece era legată de ultima zi a recoltării grâului, care se cocea acolo în urma celorlalte cereale. Secerișul începea în Palestina cu recoltarea orzului de primăvară. Ziua începerii secerișului era așa-numita sărbătoare a azimei, a piinii nedospite, care ulterior a fost unificată cu paștile. Paștile durau câteva săptămâni și se încheiau cu ultimele zile ale secerișului grâului, cu sărbătoarea strîngerii recoltei, a celor „șapte săptămâni”, sau rusaliile. În Biblie există o indicație clară în acest sens : „Să numeri șapte săptămâni de la pornitul secerișului, de atunci să începi numărarea celor șapte săptămâni. După aceasta să prăznuiești praznicul săptămînilor” (Deuteronomul, XVI, 9—10).

Inițial, în perioada politeismului, menirea rituală a sărbătorii încheierii secerișului era aducerea de jertfe din noua recoltă duhurilor și zeităților locale ale ogoarelor, ca fiind cele care dăruiau recolta și stăpîneau pământul. Primii creștini au preluat această sărbătoare, dar au căutat să-i imprime o semnificație și un conținut specific creștin.

În Rusia, sărbătoarea sfintei treimi a mai suferit o schimbare. Când creștinismul s-a răspândit în Rusia, sărbătoarea rusaliilor, sau a sfintei treimi, a fost unificată cu sărbătoarea locală a vechilor slavi, „semik”, preluîndu-se și conținutul uzual al acesteia. La vechii slavi, sărbătoarea „semik” avea un caracter multilateral. Ea coincidea cu încheierea muncilor de primăvară și era legată de îngrijirea semănăturilor în perioada foarte importantă cînd înfloresc și dau în spic. Cu ajutorul unor rituri speciale, slavii căutau, pe de o parte, să influențeze creșterea cerealelor și a finețelor, iar pe de altă parte să le ferească de duhuri rele, să se izbăvească ei înșiși de aceste duhuri, locuințele lor etc.

Alte rituri ale „semikului” slavon erau legate direct de cultul morților. Se credea că duhurile strămoșilor familiei respective și în general ale morților pot asigura înflorirea gospodăriei și bunăstarea personală a celor în viață : recolta de grîne, prășila vitelor, sănătatea și chiar viața oamenilor. Slavii credeau că primăvara, o dată cu înviorarea naturii și cu începerea muncilor agricole importante, duhurile morților ies din pământ ; duhurile bune pot ajuta pe cei vii, în timp ce duhurile rele, dimpotrivă, sînt în stare să pricinuiască pagube. De aceea, în clipele hotărîtoare ale vieții lor economice, slavii se adresau „părinților”, „bunicilor” și, prin jertfe aduse pe mormintele lor, căutau să-i îmbuneze, să le cîștige bunăvoința. Acest obicei s-a păstrat pînă în zilele noastre. Credincioșii pomenesc și-i cinstesc pe cei morți în așa-numita simbătă a morților, se duc la mormintele părinților, copiilor și rudelor lor, le împodobesc cu crengi și cu flori, așază pe ele mîncare, plîng și bocesc morții, se ospătează și ei, îi invită pe cei morți să ia parte la masă, sperînd că, în schimb, duhurile îi vor ajuta la treburile lor gospodărești. Credincioșii țin și azi sărbătoarea sfintei treimi, care exercită asupra lor o influență dăunătoare.

SĂRBĂTORILE ȘI RITURILE MUSULMANE

În islamism se atribuie un rol important ritualului, care este foarte complicat. Musulmanul trebuie să se roage de cinci ori pe zi, să țină sărbătorile și posturile religioase, să facă pelerinaj la locurile sfinte, să îndeplinească anumite ritualuri și să respecte o seamă de obiceiuri. Prescripțiile și interdicțiile bazate pe Coran, pe tradiția musulmană (sunna) și pe legislație (șariat) încătușează viața credinciosului și îl pun sub controlul „spiritual” al preoților cultului islamic. Ce reprezintă principalele sărbători și rituri musulmane?

Majoritatea riturilor și obiceiurilor islamismului sînt preluate de la culte mai vechi, preislamice. De pildă, obiceiul de a face rugăciuni de cinci ori pe zi (salat, namaz) a fost împrumutat de islamism de la zoroastrism, o veche religie răspîdită în Iran și în alte țări ale Orientului, iar tradiționalul post musulman din luna ramazan (saum, uraza, orudj), sărbătoarea încheierii postului (id al-fitr, uraza-bairam, orudj-bairam) și sărbătoarea jertfelor (id al-azha, kurban-bairam), împreună cu obiceiul pelerinajului la Mecca (hagialic), provin din religii răspîdite în Arabia antică. Kurban-bairam, uraza și uraza-bairam fac parte dintre riturile și obiceiurile care au apărut în timpuri străvechi, cînd omul, neputincios în fața forțelor naturii și dependent de ele, credea orbește că prin acțiuni magice ar putea să îmbuneze duhurile rele și zeii, să asigure fecunditatea vitelor sale și rodnicia ogoarelor.

Trebuie menționată și o altă particularitate a sărbătorilor musulmane: ele se țin după calendarul lunar. Potrivit acestui calendar, număratoarea anilor începe de la 16, sau, mai precis, de la 15 iulie 622. În legendele musulmane se spune că în această zi a avut loc plecarea (hegira) profetului Mahomed și a adepților săi de la Mecca la Medina. Un an al calendarului musulman este cu 11 zile mai mic decît anul din ca-

alendarul solar. De aceea, în comparație cu calendarul solar, sărbătorile musulmane încep în fiecare an cu 11 zile mai devreme decît în anul precedent. După 32 de ani solari sau 33 de ani lunari musulmani, sărbătorile și posturile islamice descriu un cerc anual întreg în calendarul solar.

Ținîndu-se după calendarul lunar, sărbătorile și posturile islamice nu au loc la date fixe, fapt care a ajutat clerul musulman să ascundă legătura existentă în trecut între aceste sărbători și posturi, pe de o parte, și viața economică a poporului, pe de altă parte.

Postul din luna ramazan (uraza)

Postul ținut de musulmani în cursul lunii ramazan — a noua lună din calendarul lunar musulman — reprezintă una dintre cele cinci îndatoriri canonice ale musulmanilor. În tot cursul lunii ramazan, în timpul zilei, de la revărsatul zorilor și pînă în amurg, musulmanilor le este interzis să mănince, să bea, să fumeze etc.

Postul de 30 de zile din luna ramazan provine de la prescripțiile rituale care se respectau în Arabia antică înainte de apariția islamismului. După toate probabilitățile, acest post se ținea în trecut în luna cea mai călduroasă a verii. Așa se și explică denumirea lunii ramazan (ramadan), care provine de la cuvintele arabe „ramad harr”, care înseamnă arșiță, dogoare.

În Arabia, vara, îndeosebi sfîrșitul ei, reprezenta perioada cea mai grea din punct de vedere economic, deoarece atunci se terminau proviziile, iar razele necruțătoare ale soarelui pîrjoleau pășunile, lăsînd vitele fără hrană. În această perioadă, vechii arabi erau nevoiți să fie cumpătați la mîncare și, pe de altă parte, să amîne multe dintre treburile gospodărești pentru seară și noapte, cînd se lăsa răcoarea. În același timp, vechii arabi care credeau în duhuri bune și rele, în zei buni și răi, se rugau acestora ca să le trimită ploi. Veghind în prima parte a nopții, ei se rugau zeilor și duhurilor și, în așteptarea ploii, li se interzicea să mănince sau să bea în cursul zilei.

Așadar, prescripțiile postului musulman din luna ramazan — să nu mănince și să nu bea din zori și pînă la lăsarea întinericului, să nu tragă în piept în tot acest răstimp nici un fel de miros, să nu se scalde etc. — repetă în fond obiceiurile preislamice, determinate în primul rînd de particularitățile vieții economice a vechilor arabi, de nivelul scăzut al for-

țelor lor de producție, de neajutorarea lor în lupta cu natura. În islamism însă, care este o religie a societății împărțite în clase, sărbătorile religioase și riturile au căpătat un conținut social nou. Astfel, în timpul postului din luna ramazan, clerul caută să-i convingă pe credincioși că sînt întru totul dependenți de Dumnezeu și de „umbra sa pe pămînt”, cum erau denumiți în mod solemn califii și alți monarhi absoluți. Teologii musulmani s-au străduit în fel și chip să justifice această trăsătură exploatare a islamismului. Ei explicau necesitatea de a ține post în luna ramazan prin faptul că în această lună Allah, prin intermediul îngerului Gebrail, ar fi transmis pentru prima oară profetului Mahomed, sub forma unor „revelații”, Coranul. Răspîndind această legendă, clerul musulman îi educă pe credincioși în spiritul supunerii oarbe și al resemnării. Mitul potrivit căruia Coranul ar fi fost dat de Allah în luna ramazan ascunde adevărata origine a acestui post (uraza), care provine de la cultele politeiste din Arabia antică.

Clasele exploatare au stăruit întotdeauna să se țină postul ramazanului, văzînd în el un mijloc de înrîurire ideologică asupra maselor. Nu este întîmplător că, în Kazahstan, hanul Djangher al hoardei Bukeice (Interioare) îi aducea cu forța pe supușii săi în moschee, mîmîndu-i cu bicele, iar guvernul țarist a emis decrete care obligau pe musulmani, sub amenințarea unor pedepse corporale, „să îndeplinească toate prescripțiile religiei lor”. În Ural și în Donbass, muncitorii musulmani din întreprinderile capitaliste erau concediați dacă nu respectau postul din luna ramazan. Adesea cei care nu respectau postul erau închiși în beciurile moscheilor, scoși în stradă ca să fie expuși oprobriului public și bătuți.

Ca și celelalte rituri religioase, postul ramazanului întunecă conștiința oamenilor muncii și le insuflă ideea că ar fi dependenți de Dumnezeu. În afară de aceasta, postul (uraza) mai este dăunător prin faptul că tulbură caracterul normal al muncii de fiecare zi și viața credincioșilor, îndeosebi cînd cade în lunile de vară.

Sărbătoarea încheierii postului — uraza-bairam

Uraza-bairam (sau id al-fitr) este sărbătoarea încheierii postului. Prăznuirea ei începe în prima zi a lunii șavval, care succede lunii ramazan. În timpul acestei sărbători (care de obicei durează trei zile), credinciosul are datoria, potrivit prescripțiilor islamismului, să dea

socoteală cum a ținut postul, să ispășească o pedeapsă pentru nerespectarea lui și să plătească așa-numita „curățire a sărbătorii repausului”, sau fitr-sadaka (zakat al-fitr). Pentru a dovedi necesitatea acestui bir, care e folosit, zice-se, în scopuri filantropice, teologii au născocit tot felul de „argumente”. Profetului Mahomed i se atribuie o maximă (hadis) specială în acest sens: „Postul ramazanului atîrnă între cer și pămînt atîta timp cît robul lui Dumnezeu nu dă convenita pomană”. Pentru cei săraci, această „pomană” a fost întotdeauna o povară grea.

După Revoluția din Octombrie, propovăduitorii islamismului, căutînd să se adapteze noilor condiții, au încercat să prezinte uraza-bairam ca un fel de instituție „democratică”, aproape „socialistă”, invocînd caracterul „filantropic” al birului fitr-sadaka. Prezintă această colecție ca o manifestare a „grijii pentru cei săraci”, clerul musulman organizează uneori din fondurile astfel realizate „ospețe” pentru credincioși.

Toate aceste subterfugii nu schimbă însă esența sărbătorii uraza-bairam, în cursul căreia se insuflă credincioșilor ideea că respectarea riturilor urazei ar aduce fericire etc. La slujbele religioase oficiate cu prilejul acestei sărbători vin uneori credincioși din diferite localități, situate la mari distanțe una de alta; aceasta provoacă absențe nemotivate de la lucru, îi împiedică pe oameni să-și îndeplinească îndatoririle în producție, dăunează muncilor cîmpului.

Sărbătoarea jertfelor — kurban-bairam

Sărbătoarea jertfelor (kurban-bairam) se prăznuiește în a 70-a zi după încheierea urazei. Principalul rit săvîrșit în ziua de kurban-bairam este aducerea unei jertfe sîngeroase (de obicei se jertfește un berbec sau o cămilă). Cu prilejul acestei sărbători se fac pelerinaje (hagialic) la locurile sfinte: Mecca și Medina.

Sărbătoarea kurban-bairam a fost preluată de la religiile din Arabia antică. Cu mult înainte de apariția islamismului, această sărbătoare și pelerinajul la Mecca, care coincide cu ea, deveniseră un obicei al mai multor triburi din Arabia apuseană. Probabil că în calendarul vechilor arabi această sărbătoare se celebra toamna. În orașul comercial Mecca, cel mai mare centru al Arabiei apusene, se afla moscheea Kaaba, al cărei cult se răspîndise deosebit de mult o dată cu începerea procesului de unificare a triburilor arabe. Cu timpul, la Kaaba

au început să vină cu regularitate în pelerinaj arabi din diferite triburi și ginți, dependente din punct de vedere politic și economic de nobilimea triburilor și ginților kureișite care dețineau puterea la Mecca. Venind la Mecca și oficiind în împrejurimile ei și în fața Kaabei ritual aducerii de jertfe singeroase și altele, credincioșii se rugau zeilor să asigure o bună prăsilă turmelor lor, să le dea o recoltă îmbelșugată de cereale etc.

Aceste obiceiuri s-au păstrat și în islamism, deși au fost rupte de factorul economic care le-a determinat și li s-a dat o nouă interpretare. În acest scop, clerul musulman a folosit mitul biblic despre încercarea la care a fost supus patriarhul Avraam (Ibrahim), căruia i s-a cerut să-i jertfească lui Dumnezeu pe fiul său Isac (în islamism — Ismail). În legenda musulmană, care, asemenea mitului biblic, simbolizează trecerea de la jertfele omenești la jertfele de animale, Ismail este înlocuit cu un berbec.

Ulterior, Mecca și moscheea ei Kaaba au devenit centrul religios nu numai al kureișitilor din Mecca, ci și al musulmanilor de curând convertiți care trăiau în diferite regiuni ale Arabiei și departe, dincolo de hotarele ei. Drept urmare, și kurban-bairam, care în trecut fusese o sărbătoare religioasă locală, a căpătat semnificația unei sărbători a tuturor musulmanilor, deși majoritatea acestora nu sînt arabi. Pelerinajul legat de sărbătoarea jertfelor și-a pierdut caracterul inițial. În Coran se arată că pelerinajul la Mecca nu este obligatoriu pentru toți musulmanii (cap. 3, vers. 91). În schimb, islamismul a stabilit că se vor aduce jertfe nu numai la Mecca, ci în toate localitățile în care trăiesc musulmani.

În zilele sărbătorii kurban-bairam, vitele cele mai bune erau tăiate pentru a fi jertfite. Potrivit șariatului, în ziua acestei sărbători pot fi jertfite o oaie sau o capră pentru „păcatele” unui singur om, o vacă sau un bou pentru șapte oameni, iar o cămilă pentru zece oameni. Islamismul pretinde că jertfele sînt necesare pentru a ajunge în rai. Conform doctrinei musulmane, acolo se poate nimeri numai trecînd Siratul, un pod peste iad; acest pod este mai subțire decît firul de păr al unei femei, mai ascuțit decît tăișul unui paloș și mai fierbinte decît o flacăra. La capătul pămîntesc al Siratului vor sta cămilele, vacile și berbecii înjunghiați de credincioși de sărbătoarea kurban-bairam. Credincioșii vor trece Siratul călare

pe aceste animale. Cel care nu a adus jertfe nu se va putea menține cu propriile sale forțe pe pod și va cădea în iad!

Această legendă nu este nouă. Ea a fost preluată de la vechea religie a zoroastrismului. Încă sub domnia dinastiei iraniene a Sasanizilor (secolele III—VII e.n.), înainte de apariția islamismului, legenda podului Sirat, denumit pe atunci Cinvat, era cuprinsă în cartea sfîntă a zoroastrienilor și folosită de preoți.

Legenda răsplății pe care urmează s-o primească credincioșii în rai pentru jertfele aduse sau pentru ofrandele în bani urmărește să-l convingă pe om că fericirea lui pe pămînt nu depinde de el însuși, ci de bunul plac al unei forțe necunoscute, a cărei bunăvoință ar putea fi cîștigată prin jertfirea unui berbec sau prin ofrande bănești.

Dar și în prezent s-a mai păstrat pe alocuri obiceiul de a se aduce jertfe în ziua sărbătorii kurban-bairam. Acest obicei este destul de dăunător, deoarece ospetele organizate cu prilejul sărbătorii îi fac adesea pe oameni să nu iasă la lucru.

Mi'radj

Mi'radj (sărbătoarea înălțării, sau a „călătoriei profetului spre cer”) se sărbătorește după calendarul lunar în luna radjab. Sărbătoarea mi'radj (radjab-bairam) a fost introdusă la începutul evului mediu, cînd, după instaurarea puterii califilor în Palestina, islamismul a preluat cultul Ierusalimului (al Kudș) și al locurilor sale „sfinte”. În acest scop a fost folosită o legendă conform căreia, în a 27-a noapte a lunii radjab, profetul Mahomed, trezit din somn de îngerul Gebrail, s-a urcat pe o ființă albă, fantastică, numită Burak (de la cuvîntul arab „strălucitor”, fulger), și a făcut o călătorie la Ierusalim, iar de acolo spre cele 7 ceruri, la tronul lui Allah. Legenda spune că aici a stat de vorbă cu Allah, rostind 99 000 de cuvînte. Dar toate acestea s-au petrecut atît de repede, încît, după ce s-a întors, Mahomed și-a dat seama că patul său încă nu se răcise, iar dintr-un vas pe care-l răsturnase din nebagare de seamă în clipa cînd pornise la drum nu se scursese toată apa!

Legendele mi'radjului au multe elemente comune cu legendele altor religii despre călătorii neobișnuite sau înălțări ale zeilor și sfinților lor, precum și despre „consfătuiri” miraculoase ale lui Dumnezeu cu trimișii, cu profeții săi (a se compara cu miturile mozaice despre consfătuirea lui Dumnezeu cu Moise pe muntele Sinai, despre convorbirile cu Dumnezeu

ale profetului Ilie, care s-a urcat pe vârful unui munte, cu legenda creștină despre înălțarea lui Iisus Hristos etc.).

Teoria celor 7 ceruri prin care a trecut profetul în timpul zborului său pe fantasticul Burak oglinda concepțiile primitive ale oamenilor despre lumea înconjurătoare, apropiate de reprezentările Babilonului antic și corespunzătoare doctrinei Coranului, care susține că Pământul este plat și că deasupra lui se află 7 ceruri.

Mauliud

Mauliud („ziua nașterii profetului”) se sărbătorește de musulmani, după calendarul lunar, în luna rabi-al-avval. Ca și mi'radj, sărbătoarea mauliud a fost introdusă în mod arbitrar, mult timp după „evenimentul” care a fost pus la baza ei. Se știe că legendele musulmane despre Mahomed reiau multe elemente din legendele altor religii despre profeții și trimișii lor. Este totuși interesant să menționăm că primii teologi musulmani, vorbind foarte amănunțit despre ziua de luni în care s-a născut Mahomed și despre minunile care s-au petrecut cu acest prilej, ori au trecut sub tăcere ce zi a fost efectiv această luni, ori s-au contrazis în această problemă. Cu timpul s-a stabilit că ea a fost ziua a 12-a a lunii rabi-al-avval (rabi I).

În prezent, adaptându-se situației noi și căutând să exercite o influență asupra familiilor musulmane, predicatorii mahomedani oficiază tot mai des slujbe religioase cu prilejul sărbătorii mauliud, nu numai în moschei la o dată anumită, ci și acasă la credincioși în diferite zile ale lunii rabi I și în lunile următoare. Aceste slujbe religioase sînt urmate de oșpețe.

Sunnet

În islamism, circumcizia rituală (sunnet) este una dintre prescripțiile luate de la cultele Arabiei antice. Ea a apărut în societatea comunei primitive ca unul dintre riturile de inițiere, prin care era marcată trecerea adolescentului în grupul membrilor vîrstnici ai ginții. Asemenea rituri chinuitoare (nu numai circumcizia, ci și scoaterea dinților și alte leziuni corporale), legate de încercarea bărbăției tinerilor, au existat la vechii arabi, la triburile africane, australiene și la alte popoare în perioada primitivă a dezvoltării lor.

La islamism, ca și la mozaism, ritualul circumciziei a căpătat o altă semnificație. El este un semn exterior al apartenenței religioase și în felul acesta servește la izolarea musulmanilor

de oamenii de alte credințe, insuflînd credincioșilor ideea fanatică a exclusivității musulmanilor. În afară de aceasta, ritualul circumciziei este dăunător și prin faptul că se face de obicei în condiții neigienice și provoacă deseori infecții, avînd o influență nefastă asupra psihicului copilului, provocîndu-i un șoc.

Așura („șahsei-vahsei”)

Se numesc șahsei-vahsei (așura) ceremoniile religioase de doliu care se oficiază la musulmanii șiiți în a 10-a zi a lunii muharram. Potrivit legendelor musulmane, această sărbătoare a fost instituită în amintirea martiriului și morții imamului șiiit Husein, nepot al profetului Mahomed.

Istoria atestă că moartea lui Husein n-a fost o moarte de martir și „nu a răscumpărat libertatea și dreptatea oamenilor”, cum susțin propovăduitorii musulmani. Husein a căzut într-o luptă politică pentru putere. Prin aceasta, „libertatea și dreptatea” n-au triumfat. Dimpotrivă, după moartea lui Husein, oamenii instigați la răscoală de adepții lui au fost crîncen prigoniți. Dar califul Iezid n-a reușit să-i extermine pe toți adepții lui Husein, pe șiiți. Acționînd în taină, ei n-au renunțat la încercările de a pune mina pe puterea politică. În acest scop, șiiții au început să răspîndească pe larg legende despre sfințenia lui Husein, iar cu prilejul comemorării asasinării lui organizau ceremonii de doliu. S-a lansat lozinca: „Să-l răzbu-năm pe Husein!”.

Exclamația „Șah Husein, vah, Husein!” („Rege Husein, vai, Husein!”), cu care erau însoțite povestirile despre moartea lui Husein, a pătruns treptat în ceremonia rituală de doliu și, ulterior, la musulmanii europeni, a devenit sinonimă cu denu-mirea așurei, a sărbătorii șahsei-vahsei. În secolul al VIII-lea, mulți dintre adepții lui Husein s-au stabilit la Kum și au început să răspîndească doctrina lor în Iran. În secolul al XVI-lea, cînd šiismul a devenit în Iran religie de stat, a fost creat un cult complicat al lui Husein. Ziua morții sale a fost proclamată zi de doliu, fiind însoțită de ceremonii religioase.

Multe dintre aceste ceremonii, inclusiv singeroasa auto-mutilare, au fost luate de curentul șiiit al islamismului de la cultele antice ale zeilor vegetației, care mor și învie (Tamuz, Adonis etc.). Oamenii din antichitate credeau că prin practici magice ar putea influența fenomenele naturii. În zilele sărbă-

torilor religioase, ei se sîngerau, se castrau, crezînd orbește că prin aceasta ar putea determina trezirea naturii, venirea primăverii etc. În legendele religioase ale acestor popoare, toamna era înfățișată ca moartea zeilor, iar primăvara ca învierea lor.

Îndemnîndu-i pe credincioși ca în zilele sărbătorii șahsei-vahsei să se automutileze, să se sîngereze în amintirea morții lui Husein, predicatorii musulmani ațîțau fanatismul, îi distrăgeau pe credincioși de la lupta de clasă. Totodată era evident că ritualurile șahsei-vahsei constituiau o expresie a regimului bazat pe exploatare. Astfel, potrivit prescripțiilor islamismului șiit, bogătașii erau scutiți de obligația de a se automutila, de a se tortura în zilele de șahsei-vahsei; ei puteau să tocmească pentru aceasta o altă persoană, un om sărac. Străpungîndu-și pielea cu ace, provocîndu-și răni cu săbii și pumnale sau lovindu-se cu îmblăciul, săracul își vărsa sîngele pentru asupritorul său. Automutilarea în zilele de șahsei-vahsei provoca adesea răni grave și chiar cazuri mortale.

Este deci firesc că, în cadrul unor mari adunări, oamenii muncii din Azerbaidjan, Gruzia și Turkmenia, unde mai există rămășițe ale curentului șiit al islamismului, au cerut interzicerea barbarelor rituri din ziua de șahsei-vahsei. Dînd curs cererilor oamenilor muncii, guvernele R.S.S. Turkmene, Azerbaidjane și Gruzine au emis în 1929 decrete prin care se interzic în mod categoric toate procesiunile rituale în zilele de șahsei-vahsei, precum și ceremoniile religioase în case și moschei însoțite de automutilare.

Cultul sfinților în islamism

În islamism, ca și în alte religii mono-teiste (mōzaism, creștinism), paralel cu cultul dumnezeului „unic” s-au păstrat, sub forma cultului sfinților, rămășițe ale credințelor din antichitate. Preluarea cultelor zeilor și zețelor preislamice a început încă în islamismul timpuriu, care suferea influența religiilor mai vechi — mozaică și creștină — despre profeți. Astfel, funcțiile vechilor zei protectori au fost atribuite profeților Suleiman (Solomon), Daud (David) etc., preluați de islamism de la mozaism și creștinism.

Ulterior, acest proces nu s-a limitat la împrumutarea unor culte de la religiile vechilor arabi, de la creștinism și mozaism. În Asia centrală și în Kazahstan, islamismul a preluat

o serie de vechi divinități protectoare. De pildă, dintre divinitățile protectoare ale vitelor, islamismul a adoptat cultul lui Ciupan-ata („Tata-cioban”) și al lui Zanghi-ata. În islamism au apărut și sfinți protectori ai sericiculturii (șeicul Muhtar în Horezm), ai pisciculturii (Tokmak-ata în regiunea gurilor fluviului Amu-Daria) etc.

Mausoleele musulmane legate de cultul sfinților seamănă adeseori, chiar în ceea ce privește aspectul lor exterior, cu templele preislamice. Astfel, în Iranul medieval, cele mai vechi mausolee au fost construite după modelul vechilor temple ale adoratorilor focului, sau, cum li se mai spunea, al caselor focului (alau-han). În nordul Turkmeniei, în regiunea Kumia-Urghenci, s-a păstrat un mausoleu, cunoscut sub denumirea de Kari-alau, adică lăcașul focului vechi.

Faptul că printre sfinții musulmani există un mare număr de sultani, califi, hani, bei dovedește că islamismul diviniza puterea exploatare. Cultul anumitor feudali a fost atît de răspîndit de cler, încît mormintele lor au început să fie „descoperite” în diferite locuri. Astfel, morminte „sfinte” ale califului Ali (656—661) sîntenerate la Nedjef (Irak) și la Mazari-Șerif (Afganistan); pînă nu de mult mai exista încă un „mormînt al lui Ali” în valea Fergana. La Ceardjou (Turkmenia) și în Pamir se făceau pelerinaje la locurile declarate „urmele pașilor” lui Ali. O altă „urmă a pașilor” lui Ali atrage pînă în prezent pe credincioși la Buzovna, lângă Baku. În realitate, califul Ali n-a fost niciodată în valea Fergana, în Turkmenia și, în general, în Asia centrală, după cum n-a fost nici în Azerbaidjan sau în Afganistan.

Potrivit doctrinei teologilor musulmani, credinciosul care cere ajutorul unui sfînt trebuie să țină seama nu numai de „rangul” sfîntului, ci și de meșteșugul al cărui protector este sfîntul respectiv. Se consideră că părintele și protectorul țeșătorilor și croitorilor este Adam, al fierarilor și lucrătorilor în metal — Daud (David), al bărbierilor — Ibrahim (Avraam), al călătorilor — Hizr, al dulgherilor și al constructorilor în genere — profetul Nuh (Noe). Astfel, islamismul păstrează vechile concepții ale societății feudale, în cadrul căreia fiecare breaslă de meseriași avea un „sfînt” protector.

Inegalitatea în drepturi, situația înjosită a femeii este consfințită în islam printr-un cult deosebit al ocrotitoarelor

sfinte, a căror smerenie și supunere trebuie să slujească drept exemplu pentru femeile musulmane. Astfel există cultul Fati-meii, al Raziei, al lui Bibi Sešanbe (Domnița-marți), legate de țesătorie și de prelucrarea firelor de bumbac, cultul lui Bibi-Muşkil-Kuşo (Domnița care scapă de greutate) etc.

Credința în sfinți, ca și credința în zei, se bazează pe concepția umiltoare că o viață îmbelșugată și fericită este posibilă nu datorită muncii creatoare a poporului, ci datorită unei minuni, intervenției sfinților. Preamărindu-i pe sultani, pe hani, pe marii dregători și pe eroii legendari, cultul sfinților înjosește masele de oameni ai muncii, adevărații făuritori ai tuturor valorilor materiale și spirituale.

ȘTIINȚA ȘI PRACTICA ÎMPOTRIVA RELIGIEI

Conceptiile, credințele, sentimentele și riturile religioase nu sînt innăscute omului. Ele nu pot fi considerate nici rodul unei „inspirații supranaturale”, al „revelației divine” etc. Știința înaintată a demonstrat că religia nu apare dintr-o dată, concomitent cu omul, ci mult mai tîrziu, pe o treaptă destul de înaintată a dezvoltării societății comunei primitive, în virtutea acțiunii unor anumite legități și cauze istorice (vezi capitolul „Originea religiei”). Din clipa apariției lor, concepțiile religioase intră în contradicție cu elementele cunoașterii juste, obiective, care au luat naștere în procesul activității de producție a omului primitiv și din care s-a format ulterior știința. Aceasta din urmă n-a avut niciodată ca izvor religia, oricît ar dori-o profesorii de teologie. Mai mult decît atît, ideologia religioasă a fost întotdeauna și rămîne și astăzi diametral opusă științei.

Gîndirea științifică se bazează pe fapte, pe experiențe științifice și pe concluzii riguros verificate, confirmate de viață, pe cînd la temelii oricărei religii nu stau decît legende și născociri fantastice. Știința îi înarmează pe oameni cu cunoștințele necesare despre legile dezvoltării naturii și societății. Religia nu dă omului asemenea cunoștințe, ci proclamă în locul acestora o serie de dogme, cerînd omului să creadă în ele fără să cugete, chiar dacă ele sînt în contradicție cu bunul-simț și cu practica. Știința luminează mintea oamenilor, contribuie la creșterea nivelului lor cultural. Religia, dimpotrivă, întunecă conștiința omului, justifică ignoranța. Știința îi ajută pe oameni să supună natura, oferă mereu noi posibilități de folosire conștientă a forțelor naturii în favoarea dezvoltării producției și a creșterii continue a bunăstării maselor populare. Religia îl condamnă pe om la pasivitate în fața eveni-

mentelor, în fața forțelor elementare ale naturii, încătușează activitatea și inițiativa creatoare a oamenilor muncii, irosește energia oamenilor pentru acțiuni inutile.

Nu este de mirare că între știință și religie s-a desfășurat întotdeauna o luptă neîmpăcată. Formele și manifestările acestei lupte s-au schimbat, dar lupta însăși a continuat și continuă și în prezent. Acest lucru este dovedit în mod grăitor de evenimentele istorice, precum și de realitatea contemporană. Victoria va fi de partea științei, care, în condițiile comunismului, se va ridica la culmi nebănuite, în timp ce religia va dispărea complet și definitiv.

DIN ISTORIA LUPTEI DINTRE ȘTIINȚĂ ȘI RELIGIE

Primii germeni ai cunoașterii științifice

În orînduirea comunei primitive și într-o mare măsură și în societatea sclavagistă, germenii cunoașterii științifice au rezultat din activitatea practică a oamenilor în producție și în viața de toate zilele. „La început, producția ideilor, a reprezentărilor, a conștiinței — au scris K. Marx și F. Engels — se împletește direct cu activitatea materială și cu legăturile materiale ale oamenilor, cu acest limbaj al vieții reale”¹. În Egiptul antic, geometria și arta inginerescă s-au dezvoltat în interesul practicii și în legătură indisolubilă cu aceasta. În același fel au progresat matematica în vechea Indie, astronomia și medicina în China antică. Legătura foarte strînsă dintre germenii științei și practică a făcut ca primele reprezentări științifice din antichitate să aibă întotdeauna un caracter materialist spontan.

Tocmai datorită acestor reprezentări, experienței practice și spiritului fin de observație, marii gînditori din epoca sclavagistă au izbutit să pună bazele filozofiei materialiste, să abordeze o seamă de probleme teoretice deosebit de importante din domeniul științelor naturii. Astfel, observînd formarea norilor și transformarea lor în apă, filozoful grec Anaximene (secolul al VI-lea î.e.n.) a tras concluzia că aerul (decî un element material) constituie principiul prim al lumii. Observînd o anumită asemănare între structura peștilor și a omului, un alt filozof grec, Anaximandru (aprox. 610—546 î.e.n.), a emis ipoteza că viața a apărut în mare și că omul se trage din pești. Observînd schimbările stării materiei, Democrit (aprox. 460—370 î.e.n.), Epicur (aprox. 342—270 î.e.n.) și

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 26.

filozoful roman Lucrețiu Carus (aprox. 99—55 î.e.n.) au elaborat doctrina atomistă.

Primele succese ale științei au însuflețit popoarele lumii antice, sădindu-le încredere în propriile lor forțe, înarmându-le împotriva ploconirii mistice și a fricii în fața forțelor elementare ale naturii. O dovadă în acest sens a fost legendara frază a lui Arhimede: „Dați-mi un punct de sprijin și voi răsturna pământul”.

Firește că primele reprezentări științifice despre natură erau adesea foarte aproximative, naive, în multe privințe greșite. De regulă însă, ele nu cuprindeau nimic supranatural, mistic, nimic care să denatureze realitatea în mod fantastic. Ideile denaturate despre lume și despre fenomenele care au loc în ea erau răspindite doar sub influența concepțiilor religioase. Acest fapt, ca și lupta fățișă a religiei împotriva reprezentărilor științifice, constituie o dovadă că aceasta a frânat apariția și dezvoltarea științei și a concepției materialiste despre lume.

Religia și ateismul în vechea Indie

În cartea a IV-a a vechilor legende indiene (Vedele) se vorbește despre un ritual care îl supune pe om divinității unice și despre cultul brahmanismului. Acesta din urmă a generat ulterior o serie de credințe religioase specifice: budismul, hinduismul (vezi pag. 31-54). Toate aceste credințe mistificau, denaturau cunoștințele cuprinse în legende și în concepțiile filozofice naive din vechea Indie. Firește că gânditorii progresiști din acele vremuri se ridicau împotriva dogmelor religioase care împiedicau dezvoltarea științei. Concepțiile lor erau însă falsificate de propovăduitorii religiei și prigonite de biserică cu sprijinul claselor exploatare.

Materialiștii din vechea Indie (secolele VII—VI î.e.n.) căutau să demonstreze că divinizarea cărților antice este inutilă și absurdă, relevând trei defecte principale, inerente tuturor scrierilor „sfinte”: minciuna, contradicțiile și repetările. Printre întemeietorii acestui materialism și ateism spontan este cunoscut îndeosebi Uddalaka, fiul lui Arun. El a susținut că există un principiu material comun al lumii, care generează trei elemente: focul, apa și pământul. Ce-i drept, sub influența ideilor religioase, Uddalaka înzestra materia cu conștiință,

gîndire și dorință, considera focul, apa și pământul ca divinități sui-generis. El nu socotea însă cătuși de puțin necesar să se instituie în cinstea lor un cult și să li se adreseze rugăciuni.

Ateismul din China antică

Doctrinile materialiste din China antică se caracterizau printr-un ateism pronunțat. Inițiatorul acestor doctrine a fost Lao-tzi (secolele VI—V î.e.n.), autorul cărții „Dao-de-tzin” („Cartea despre dao și de”). Lumea, spunea el, constă din particule materiale „ți” și din vid. Particulele ți sînt generate de principiul material și de legitatea „dao”, care există dintotdeauna. „Nu știu de unde a luat naștere dao”, declară filozoful, punînd astfel la îndoială originea divină a lumii. „Cerul și pământul — a scris Lao-tzi — nu se deosebesc și au față de toate ființele aceeași atitudine ca și față de iarbă și de animale”. Aceasta înseamnă că cerul și pământul nu sînt cătuși de puțin divine, ci naturale, materiale, astfel că oamenii nu trebuie să li se închine.

Mai tîrziu, pe baza daoismului filozofic, reprezentanți ai claselor stăpînitore au elaborat sistemul religios cu același nume (vezi cap. „Daoismul”). În lupta împotriva materialismului vechi chinez, aristocrația guvernantă a folosit și idealismul lui Confucius (551—479 î.e.n.). Confucianismul reacționar pornea de la ideea că soarta omului este hotărîtă de cer încă de la nașterea lui. Începînd din secolele II—I î.e.n., cînd confucianismul a devenit religie de stat, gîndirea progresistă din China a purtat împotriva lui o luptă neîmpăcată.

Un cunoscut ateu al Orientului antic a fost de asemenea filozoful chinez Fan Cijen, care a trăit cu circa 1.500 de ani în urmă. „Nu credeți în karma (adică în soartă. — *Nota red.*); dar atunci de unde provin bogăția și noblețea, sărăcia și starea inferioară?”, l-a întrebat prințul Siao-Tzi-lian, care căzuse sub influența călugărilor budiști. La această întrebare, Cijen a răspuns într-un mod foarte îndrăzneț, pentru acele vremuri, subliniind caracterul obiectiv al legilor naturii: „Viața oamenilor se aseamănă cu un pom. Florile lui se dezvoltă la fel pe aceleași ramuri și înmuguresc pe aceleași tulpini. Vîntul le smulge și le poartă aiurea. Unele cad pe așternuturi și rogojini, altele lîngă garduri și ziduri, în noroi și gunoaie. Cele ce cad pe așternuturi și rogojini sînt asemenea înălțimii-voastre; cele însă care cad în noroi și pe gunoaie sînt aseme-

nea slugilor și slujbașilor. Noblețea și starea inferioară nu sînt decît căi diferite ; cum se poate vorbi atunci de karma ?" Aceste afirmații ale filozofului și altele de același gen n-au rămas nepedepsite. Fan Cijen a fost curînd destituit din toate funcțiile, arestat și exilat într-un ținut îndepărtat din sudul țării.

Lupta dintre știință și religie în Grecia și Roma antică

Ateismul ajunge la o treaptă înaltă de dezvoltare în Grecia și în Roma antică. Primii filozofi materialisti greci, printre care și Heraclit (aprox. 530—470 î.e.n.), erau ferm convinși că lumea nu a fost creată de vreun zeu sau de un om. Heraclit ironiza adorarea statuilor, respingea riturile și cultul morților, avea o atitudine critică față de doctrina religioasă a sufletului.

Democrit, mare filozof grec din antichitate, de al cărui nume V. I. Lenin lega întreaga orientare materialistă din istoria filozofiei, respingea categoric credința în viața de dincolo de mormînt. Într-o lucrare consacrată anume acestei credințe, el o caracterizează ca un basm mincinos, destinat unor nerozi. Totuși, Democrit nu se încumeta să nege ritualul religios (ghicitul, prorocirile) și zeii locali (ai polisurilor — cetățitorilor). De asemenea el admitea că zeii, deși nu sînt veșnici, exercită o influență asupra aptitudinilor omului și asupra sănătății acestuia.

Concepțiile lui Hipocrate (aprox. 460—377 î.e.n.), vestit medic și gînditor grec, „părintele medicinei”, au jucat un rol însemnat în dezvoltarea ateismului antic. El apăra cu curaj știința împotriva prejudecăților religioase legate de boli și susținea că știința medicală este incompatibilă cu concepțiile religioase. Hipocrate nega cu desăvîrșire originea divină a bolilor, în special a epilepsiei, socotită boală „sfîntă”. Acest învățat era categoric împotriva „purificărilor și descîntecelor” cu care se încerca tratarea epilepsiei. El își bătea joc de magi și condamna ceremoniile rituale.

Critica religiei și demascarea activității propovăduitorilor concepțiilor religioase nu conveneau, bineînțeles, claselor exploataatoare, fără a mai vorbi de clerici. De aceea prigonirea filozofilor și învățaților progresiști era încă pe atunci un fenomen destul de frecvent. Pentru ironii la adresa cultului religios și a riturilor, preoții au condamnat la moarte, în contu-

macie, pe filozoful materialist grec Diagora din insula Melos, cunoscut sub numele de Ateul (pe la jumătatea secolului al V-lea î.e.n.). Preoții și guvernanții Atenei au defăimat pe vestitii filozofi Anaxagora (aprox. 500—428 î.e.n.) și Aristotel (384—322 î.e.n.). Pentru atitudine sceptică față de credința în zei, ei au condamnat la moarte pe filozoful Protagora (481—411 î.e.n.), iar apoi au izbutit să obțină executarea lui Socrate (469—399 î.e.n.) pentru că a negat existența zeilor locali (ai polisurilor).

Reacțiunea religioasă se intensifică deosebit de mult în epoca elenismului, cînd se ascut contradicțiile din cadrul orînduirii sclavagiste. Propovăduitorii religiei se ridicau în primul rînd împotriva noilor descoperiri științifice. Astfel a fost prigonit Aristarh din Samos (sfîrșitul secolului al IV-lea — prima jumătate a secolului al III-lea î.e.n.), care a anticipat în mod genial ipoteza heliocentrică asupra structurii universului. Reacționarii cereau ca învățatul să fie judecat pentru că „a deplasat centrul universului”.

Dar, în ciuda tuturor piedicilor și greutăților, linia materialistă și ateistă a lui Democrit și-a găsit continuatori demni în persoana lui Epicur și a discipolului său credincios Lucrețiu Carus, poet și filozof materialist din Roma antică. Acesta din urmă este autorul celebrului poem filozofic „Despre natura lucrurilor”, în care a expus în mod amănunțit învățătura lui Epicur.

Religia, spunea Lucrețiu Carus, i-a îndemnat întotdeauna pe oameni la crime, la nedreptate și la cruzime. Bezna și ororile care se petrec în lume vor trebui spulberate nu de predicile religioase, ci studiind și talmăcind legile naturii.

K. Marx și F. Engels apreciau mult ateismul lui Epicur și al lui Lucrețiu. Ei au subliniat că Epicur a fost „un adevărat iluminist radical al antichității ; el a atacat pe față religia antică și a fost părintele ateismului la romani, în măsura în care acesta a existat la ei. De aceea Lucrețiu l-a și preamărit pe Epicur ca pe un erou, care pentru prima oară i-a doborît pe zei și a călcat religia în picioare ; de aceea la toți părinții bisericii, de la Plutarh pînă la Luther, Epicur are fama de filozof ateu”¹.

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 131—132.

Dominația bisericii în evul mediu

Dacă în societatea sclavagistă, îndeosebi în perioada înfloririi acesteia, existau anumite condiții pentru dezvoltarea relativ largă a cunoștințelor științifice, o dată cu începutul evului mediu situația s-a schimbat radical. În feudalism, care a luat locul orînduirii sclavagiste, religia a devenit baza ideologică a întregii vieți spirituale și politice.

În această perioadă, situația științei și filozofiei s-a caracterizat prin dominația absolută a dogmaticii religioase, ceea ce a făcut ca nivelul culturii să fie extrem de scăzut în comparație cu antichitatea.

Totuși, chiar și în acele vremuri întunecate, dezvoltarea gândirii științifice s-a încetat cu desăvîrșire. Centrul cercetărilor științifice s-a deplasat din Europa occidentală spre Răsărit, în țările aflate sub influența arabă, unde ideologia religioasă a islamismului încă nu era în stare să frneze activ progresul științei. Învățații din Orient au îmbogățit realizările gânditorilor antici, au făcut progrese în domeniul matematicii, astronomiei, opticii și medicinei. Pe bună dreptate, cercetătorul arab Djibir (Geber) din secolul al VIII-lea a fost denumit în Europa părintele chimiei. Aceste succese ale gândirii științifice duceau în mod inevitabil la anumite concluzii ateiste, dădeau un imbold luptei împotriva concepțiilor religioase, care împiedicau lărgirea și aprofundarea cunoașterii juste a naturii.

Abu Ali Ibn Sina

Un exemplu strălucit de îmbinare a intereselor științifice cu concepțiile ateiste l-a constituit activitatea lui Abu Ali Ibn Sina (numele latinizat — Avicenna; aprox. 980—1037), părintele recunoscut al științei în evul mediu. Ibn Sina s-a născut la Buhara, fiind de origine tadjik; a fost filozof și naturalist, medic și matematician. El este autorul a peste 300 de lucrări științifice și a propus o clasificare originală a științelor. Pînă în secolul al XVII-lea, traducerea în limba latină a lucrării lui Ibn Sina „canonul medicinei” a fost în Europa principalul manual în domeniul științelor medicale.

În interesul științei, Ibn Sina a căutat să îngrădească credința și să-i opună știința. Acest învățat afirma, în pofida religiei, că în afară de dumnezeu există materia, care este veșnică și nu poate fi făurită; el considera că materia este cauza diversității lucrurilor. Așadar, dualismul lui Ibn Sina servea

drept mijloc de eliberare a științei de cătușele ideologiei religioase. Acestui țel îi slujea și doctrina lui despre adevărul dublu, potrivit căreia teologia și știința constituie domenii diferite; teologia nu trebuie să se amestece în treburile științei, iar știința nu va impune concepțiile ei teologice.

Cînd în califatul răsăritean s-a înscăunat reacțiunea și concepțiile ateiste ale lui Ibn Sina au fost condamnate, doctrina adevărului dublu s-a dezvoltat în califatul de la Cordova, unde a avut ca propagandist zelos pe marele gînditor medieval Abu-l-Valid Mahomed Ibn Ahmed Ibn Mahomed (numele latinizat — Averroes; 1126—1198). Această doctrină a fost adoptată de numeroși învățați din Orient și din Europa occidentală, care au folosit-o pentru a apăra știința împotriva atentatelor religiei. Mai tirziu însă ea a fost preluată (într-o răstălmăcire corespunzătoare) de către teologi, care au făcut uz de această doctrină în numele sprijinirii credinței religioase și pentru a limita pe toate căile cunoștințele științifice.

Inchiziția împotriva științei

În evul mediu, dominația religiei a fost absolută, orice abatere de la dogmele religioase și cu atît mai mult nerecunoașterea lor fiind pedepsite fără cruțare. Inchiziția, înființată în secolul al XIII-lea, ca și alte organizații bisericesti, exercita o teroare cruntă împotriva științei și învățaților.

Unul dintre cei mai de seamă gînditori din acea vreme a fost Roger Bacon (aprox. 1214—1294), filozof și naturalist englez. El a făcut observații valoroase în domeniul astronomiei și chimiei, a prevestit crearea mașinilor de zburat, a prevăzut principiul construirii microscopului și telescopului. În ciuda afirmației „părinților bisericii” că „autoritatea sfintei scripturi este mai presus de toate aptitudinile rațiunii umane”, învățatul respingea credința oarbă în această autoritate. Pentru concepțiile sale progresiste, R. Bacon a fost închis într-o mănăstire, unde a stat 14 ani și de unde a ieșit numai cu puțin înaintea morții sale.

Astronomul Cecco d'Ascoli s-a încumetat încă în secolul al XIV-lea să propage teoriile unor gînditori antici despre sfericitatea pămîntului. Soarta lui a fost tristă. În 1327 învățatul a fost ars pe rug la Florența.

Prigonirea și asasinarea gînditorilor și oamenilor de știință progresiști, a tuturor celor cu alte convingeri decît ale bisericii au fost ridicate de inchizitori la rangul de principiu și au

fost practicate în proporții nemaîntîlnite pînă atunci. Potrivit unor date incomplete, numai inchișitorii spanioli au condamnat între anii 1484 și 1598 peste 340.000 de oameni, dintre care circa 32.000 de bărbați, femei și chiar adolescenți au fost arși pe rug fără să aibă nici o vină.

Luînd poziție împotriva științei, biserica a căutat în fel și chip să îndepărteze de la cercetările științifice pe clerici, care în evul mediu aveau cele mai mari posibilități să se consacre unei asemenea activități. În secolul al XII-lea, papa Alexandru al III-lea a interzis clericilor să studieze fizica. În secolul al XIII-lea, „sfîntul” Dominic a condamnat metoda experienței și a observației în știință, interzicînd pe această bază membrilor ordinului dominicanilor să studieze științele naturii și medicina. Timp de 1.000 de ani biserica a socotit practicarea chirurgiei drept un păcat.

Un organ militant al catolicismului reacționar în lupta sa împotriva a tot ceea ce era progresist, inclusiv împotriva științei, a fost ordinul iezuiților („Societatea lui Iisus”), înființat la jumătatea secolului al XVI-lea de Ignățiu de Loyola. Această organizație și-a pătat numele cu nenumărate crime. Totuși, nici atrocitățile inchișitoriei nu au dus la victoria religiei în războiul pe care-l ducea împotriva cunoștințelor științifice.

„Erezie” lui Copernic

Vestitul savant polonez Nicolaus Copernic (1473—1543) a dat concepției religioase despre lume prima lovitură nimicitoare. În opoziție cu punctul de vedere al clericilor, care susțineau sistemul greșit, geocentric al lumii, sistem conceput de Ptolemeu, el a elaborat sistemul științific, heliocentric, al lumii, concediînd astfel teologia, după expresia lui F. Engels. Cartea lui Copernic „Despre revoluțiile corpurilor cerești”, unde erau expuse concepțiile savantului, a apărut abia cu cîteva zile înainte de moartea autorului. Clericii au încercat imediat să anihileze întreaga însemnătate principială și științifică a acestei lucrări, deoarece era în contradicție cu Biblia și infirma legenda lui Iosua, care ar fi prelungit ziua exclamînd: „Soare, stai în loc!” Cartea a fost prevăzută (împotriva voinței savantului) cu o prefață a teologului luteran A. Osian-der, în care ideile principale ale lui Copernic erau denaturate, iar teoria sa era prezentată ca o ipoteză „uimitoare”, dar neavînd nimic comun cu realitatea.

Bineînțeles că falsificarea teologică a teoriei lui Copernic nu a fost în stare să oprească răspîndirea noilor idei științifice. De aceea biserica s-a decis să ia măsuri mai energice. În 1615 papa Paul al V-lea a declarat în cadrul sfîntului conciliu că teoria despre rotirea Pămîntului este eretică, iar în 1616, printr-un decret al inchișitoriei, lucrarea lui Copernic a fost introdusă (cu rezerva „pînă la corectare”) în „Indexul cărților interzise”, unde a figurat pînă în 1822. Pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, profesorii multor universități europene trebuiau să depună jurămînt că nu împărtășesc „erezia” lui Copernic.

Totuși biserica n-a putut spulbera ideile științifice ale lui Copernic, care au pus bazele științei moderne. Teoria lui Copernic a avut un rol imens, revoluționar în dezvoltarea științei, a întregii culturi a omenirii, în eliberarea gîndirii științifice de lanțurile religiei. În legătură cu aceasta, F. Engels scria: „Și științele naturii și-au făcut pe vremea aceea declarația lor de independență, ce-i drept nu chiar de la început, după cum nici Luther nu a fost primul protestant. Ceea ce a fost pentru religie arderea bulei papale de către Luther a fost pentru științele naturii marea operă a lui Copernic, prin care acesta a aruncat mînușa superstițiilor bisericesti — deși cu timiditate și după ezitări de 36 de ani și, ca să zicem așa, pe patul de moarte. Din acel moment studiul naturii s-a emancipat în esență de religie, deși lămurirea definitivă a tuturor amănuntelor s-a tărăgănat pînă în ziua de azi și în multe minți e încă departe de a se fi terminat”¹.

Giordano Bruno și Vanini

Un luptător curajos și plin de abnegație pentru victoria concepției științifice despre lume a fost Giordano Bruno (1548—1600). Învinuit de erezie, el a ieșit în 1575 din ordinul călugărilor dominicani, al cărui membru fusese pînă atunci, iar apoi a colindat întreaga Europă, popularizînd sistemul lui Copernic, publicînd pamflete și cărți în apărarea științei, împotriva religiei și bisericii. În 1592, în urma unei trădări și a provocărilor din partea iezuiților, Giordano Bruno a fost predat inchișitoriei din Roma, care, după ce l-a chinuit 8 ani în închisoare, l-a ars pe rug ca eretic. Înainte de execuție el a declarat inchișitorilor: „Probabil că pronunțînd sentința

¹ F. Engels: „Dialectica naturii”, Editura politică, 1959, pag. 176—177.

incercați mai multă frică decât încerc eu ascultînd-o". Ulterior, în 1889, în ciuda protestelor vîrfurilor clericale, pe locul unde a fost ars G. Bruno (Piața Florilor din Roma) a fost înălțat un monument prin subscripția oamenilor progresiști din lumea întreagă.

Un propagandist neînfricat al ideilor științifice și ateiste ale lui G. Bruno a fost Lucilio Vanini (1585—1619), profesor de filozofie la Lyon și Toulouse. El nega existența minunilor, crearea lumii de către Dumnezeu și nemurirea sufletului. După publicarea lucrării sale principale, „Despre tainele uimitoare ale naturii — regina și zeița muritorilor”, el a fost judecat de un tribunal al inchiziției. Clerul obscurantist l-a condamnat pe Vanini la moarte. Filozofului i s-a smuls limba, apoi a fost spînzurat, cadavrul său a fost ars și cenușa împrăștiată în cele patru vînturi. Legenda spune că, cu cîteva clipe înainte de execuție, Vanini ar fi spus călăilor săi: „Nu există nici Dumnezeu, nici diavol. Dacă Dumnezeu ar fi existat, eu m-aș fi rugat de el să arunce trăsnetul asupra acestui tribunal nedrept și ticălos. Iar dacă ar fi existat diavolul, m-aș fi rugat lui ca infernul să înghită tribunalul. Eu însă nu fac aceasta, fiindcă nu există nici Dumnezeu, nici diavol”.

Prigonirea lui Galilei

O nouă etapă în eliberarea științei de lanțurile religiei a fost marcată de lucrările lui Galileo Galilei (1564—1642) în domeniul astronomiei și mecanicii. Acest savant a construit în 1609 un telescop și l-a folosit pentru prima oară spre a face observații asupra cerului. În felul acesta el a reușit să descopere sateliții lui Jupiter, fazele planetei Venus, munții din Lună și o serie de pete întunecate în Soare, să constate că Calea lactee este alcătuită din aglomerări de stele etc. Galilei a furnizat dovezi experimentale incontestabile în sprijinul ideilor lui Copernic și G. Bruno. Însuflețit de aceste succese, el s-a avîntat cu curaj în lupta împotriva punctului de vedere religios. „Nici o maximă a scripturii nu are o asemenea forță de constrîngere ca oricare dintre fenomenele naturii”, a declarat învățatul.

Activitatea lui Galilei nu a trecut neobservată. Clericii s-au grăbit să se opună ideilor și descoperirilor sale științifice. Telescopul a fost declarat de îndată „un instrument al diavolului, care înșală ochii observatorului”. Descoperirea

unor munți și văi în Lună a fost respinsă ca fiind în contradicție cu textele biblice, s-a interzis cu asprime să se scrie și chiar să se amintească în prelegerile universitare despre descoperirea unor pete în Soare. În toamna anului 1633, învățatul, în vîrstă de 70 de ani, a fost arestat și deferit tribunalului inchiziției din Roma. El a fost constrîns să-și renege ideile și s-a instituit supravegherea lui pe viață de către organele inchiziției. Lui Galilei i s-a interzis să se ocupe de astronomie, să se întilnească cu oameni de știință și să desțînuiască cele petrecute la judecată. După moartea savantului, biserica a împiedicat înmormîntarea sa în cavoul familiei și n-a permis ca pe piatra funerară să se facă vreo inscripție, căutînd să șteargă astfel pentru totdeauna amintirea lui Galilei.

Persecutarea altor savanți

Inchiziția a persecutat cu sălbăticie și pe Tommaso Campanella (1568—1639), unul dintre primii reprezentanți ai comunismului utopic. Cele mai importante lucrări ale sale sînt: tratatul „Apologia lui Galilei”, în care a apărat concepțiile marelui învățat, și cartea „Cetatea Soarelui”, în care înfățișă într-o formă utopică viitoarea societate comunistă. Campanella a scris aceste lucrări în închisoare, unde a fost deținut timp de 27 de ani. Din voința „sfinților” părinți-inchizitori, el a fost mutat de 50 de ori dintr-o închisoare într-alta și de 7 ori a fost torturat.

Inchiziția a căutat să distrugă și pe celebrul savant André Vésale (1514—1564), care s-a ocupat de anatomie și de medicină. Clericii combăteau în general teoria care susținea că bolile au cauze naturale; ei îndemneau pe oameni să nu se adreseze medicilor, afirmînd că prescripțiile științei medicale „contrazic învățătura cerească, veghea și rugăciunea”. Propovăduitorii religiei interziceau învățaților să facă autopsia cadavrelor, declarînd că aceasta îi va împiedica pe cei morți să învie în ziua „judecării de apoi”. Vésale a obținut cu mari dificultăți autorizația de a diseca cadavrele unor criminali executați. Studiînd structura corpului uman, el s-a convins de falsitatea afirmației teologilor că bărbații ar avea o coastă mai puțin decât femeile. El n-a găsit nici osul special care, după afirmațiile clericilor, reprezenta germenul viitoarei învieri a mortului. Pentru toate acestea, inchiziția spaniolă l-a

condamnat la moarte, și numai datorită intervenției împăratului Carol al V-lea această sentință a fost comutată într-un pelerinaj de pocăință în Palestina.

„Indexul cărților interzise”

Fără a-și ascunde ura față de știință și de învățați, obscuranțiștii catolici au căutat prin toate mijloacele să împiedice răspândirea cunoștințelor științifice în rindurile credincioșilor. În 1513 primul dintre așa-numiții „mari inchișitori” — cardinalul Caraffa — a emis o dispoziție potrivit căreia nici o carte nu putea fi publicată fără autorizația specială a inchișției. În 1559 papa Paul al IV-lea a dat publicității „Index librorum prohibitorum”, adică lista cărților interzise. În această listă erau incluse lucrările a căror lectură era interzisă credincioșilor sub amenințarea de a fi acuzați de un păcat de moarte și chiar excomunicați. De atunci „Indexul” a fost mereu completat cu cărți noi. În momentul de față el cuprinde circa 8.000 de titluri. În afară de autorii și de cărțile pe care „Indexul” le prevede nominal, credincioșilor li se interzice și acum să citească mii de alte lucrări care expun ideile marxismului, teoria evoluționistă etc. Nici în prezent catolicii nu au dreptul să citească nu numai cărțile lui Descartes, Spinoza și ale materialștilor francezi din secolul al XVIII-lea, dar nici lucrările lui Swift, Defoe, Balzac, Hugo, G. Sand, Stendhal, Flaubert, Zola, A. France etc.

Cu privire la apariția „Indexului” un istoric scria: „Nici odată pînă atunci lumea n-a fost martoră a unui asemenea atentat împotriva științei și literaturii... Primul «Index librorum prohibitorum» a avut urmări înspăimîntătoare. La Roma, Neapole și aproape pretutindeni fumegau ruguri pe care erau arse mormane urișe de cărți interzise”. În spiritul prevederilor „listei negre” a inchișției este redactat și textul anatemei proclamate de conciliul Vaticanului împotriva celui „care va spune că științele umane trebuie dezvoltate într-un asemenea spirit de libertate, încît să fie permis să se considere afirmațiile lor ca adevărate chiar în cazul cînd ele sînt în contradicție cu doctrina revelației divine”.

Prigonitorind în fel și chip gîndirea științifică înaintată, clericii au extins totodată prin toate mijloacele și continuă să extindă editarea de cărți proprii, care propagă dogmele religioase și născociri antiștiințifice. De pildă, s-a calculat că, pînă în preajma celei de-a 400-a aniversări a „Societății lui

Iisus” (1940), iezuiții au scris 115.000 de cărți, cuprinzînd mai cu seamă descrierea unor minuni supranaturale și a „faptelor” lui Hristos, ale Maicii Domnului, ale îngerilor și diavolilor.

Dușmanii științei

Firește, nu numai clericii catolici și nu numai cei din evul mediu au prigonitorit știința și oamenii de știință. Astfel, reformatorul german al bisericii catolice Luther și adeptul său Melancton au atacat învățătura lui Copernic cu aceeași înverșunare ca și inchiștorii, cerînd represalii crunte împotriva „ereziei” lui Copernic. Calviniștii nu s-au lăsat mai prejos decît catolicii în prigonitorirea gînditorului și învățatului progresist spaniol Miguel Servet (1509—1553). Servet era cunoscut prin comentariile sale critice la „Geografia” lui Ptolemeu, precum și prin mari descoperiri în domeniul fiziologiei (circulația sîngelui în plămîni, sau așa-numita mică circulație, ipoteza privind existența vaselor capilare care leagă arterele pulmonare și venele etc.). Tocmai pentru aceste descoperiri în domeniul științei, precum și pentru convingerile sale care erau în contradicție cu scolastica bisericească, savantul a fost condamnat de inchișție la moarte prin ardere pe rug și a trebuit să se refugieze la Geneva. Dar biserica calvină din Elveția nu l-a apărut, ci l-a trimis pe rug. „Și este semnificativ — remarcă F. Engels — faptul că protestanții au întrecut pe catolici în prigonitorirea studiului liber al naturii. Calvin l-a ars pe rug pe Servet, cînd acesta era pe punctul să descopere circulația sîngelui, și anume frigîndu-l de viu timp de două ore; inchișția s-a mulțumit să-l ardă pur și simplu pe Giordano Bruno”¹.

Biblioteca din Alexandria, unde se păstra un număr imens de cărți vechi, a fost distrusă atît de fanaticii creștini la sfîrșitul secolului al IV-lea, cît și de fanaticii musulmani în secolele VII—VIII. Din cauza acestor acte de barbarie, numeroase opere ale unor gînditori de seamă ai lumii antice au fost definitiv pierdute pentru noi.

Clerul musulman a prigonitorit cu cruzime pe eminentul astronom și matematician uzbek Ulugbek (1394—1449). Pentru activitatea sa științifică și iluministă, învățatul a fost acuzat de erezie și apoi ucis mișelește în urma unui complot pus la cale de preoțimea reacționară. Fanaticii musulmani n-au

¹ F. Engels : „Dialectica naturii”, Editura politică, 1959, pag. 6.

lăsat decât ruinele observatorului lui Ulugbek, care era cunoscut în întreaga lume.

Rabinii evrei aveau de asemenea o atitudine intolerantă față de orice încercare de a aborda în mod conștient, de pe poziții științifice, studiul sfintei scripturi. Astfel, pentru lucrarea „Cercetări asupra tradițiilor fariseilor”, filozoful Uriel d'Acosta (1590—1640) a fost exclus din comunitatea religioasă evreiască. După o ceremonie umilitoare, care i s-a impus pentru anularea acestei pedepse, el și-a pus capăt zilelor. Remarcabilul filozof materialist Benedictus (Baruch) Spinoza (1632—1677), care până la sfârșitul zilelor sale a fost un adversar intransigent al dogmatismului religios și nu a recunoscut nici un fel de forțe supranaturale, a fost de asemenea anatemizat de clerici și exclus din comunitate.

**Ateismul
ilumiștilor francezi
și al lui L. Feuerbach**

Realizările practicii și ale științei au servit ca bază dezvoltării filozofiei materialiste și a ateismului. Acest proces se intensifică cu deosebire în perioada pregătirii și înlăptuirii revoluției burgheze din Franța (1789—1794), când în arena luptei ideologice au pășit iluștrii ilumiști Voltaire (1694—1778), Diderot (1713—1784), Holbach (1723—1789), Helvétius (1715—1771), La Mettrie (1709—1751).

Ilumiștii francezi dezvoltuiau inconsistența lăuntrică a reprezentărilor religioase, demonstrând absurditatea lor. „Religia — scria Holbach —, întotdeauna în contradicție cu ea însăși, răstoarnă temeliile moralei, dar în același timp se dă drept cel mai trainic reazem al ei. Ea susține că toate îndatoririle omului se trag de la Dumnezeu, declară că Dumnezeu cuprinde în el toate perfecțiunile imaginabile; afirmă că Dumnezeu acesta se mînie pentru răul pricinuit creațiilor sale; îl socotește pe Dumnezeu acesta imuabil.

Dar, imediat după aceasta, aceeași religie îl prefăce pe acest Dumnezeu atât de desăvîrșit într-un tiran care nu cunoaște alte legi decât capriciul său, care nu aplică legile stabilite de el însuși, care poruncește să se săvîrșească omoruri, furturi, violențe, nedreptăți, cruzimi, discordie, perfidii, înșelăciuni și-i iubește pe oamenii pătați de cele mai groaznice vicii și crime”¹.

¹ P. Holbach: „Galeria sfinților”, OGIZ, Moscova, 1937, pag. 32—33.

Ilumiștii și-au legat concepțiile filozofice și ateiste de sarcinile revoluției și de succesele științei din epoca lor. „Dacă oamenii vor îndrăzni să atace într-un fel oarecare religie — scria Diderot, șeful materialiştilor francezi —, care este considerată ca cel mai puternic și mai stimat obstacol, ei nu se vor putea opri aici. După ce vor arunca o privire amenințătoare regelui ceresc, ei nu vor pregeta să-și mute această privire și asupra regelui pămîntesc. Fringhia care leagă și sugrumă omenirea este împletită din două sfori. Una dintre ele nu poate să țină dacă s-a rupt cealaltă”¹.

V. I. Lenin prețuia mult operele ateiştilor francezi. El sublinia că „publicistica vechilor ateişti din secolul al XVIII-lea, plină de vervă, vie, talentată, care atacă în mod spiritual și fățiș clericalismul dominant”, nu-și pierde nici astăzi însemnătatea.

Continuator al operei ilumiștilor francezi a fost cunoscutul filozof-materialist german L. Feuerbach (1804—1872). L. Feuerbach a dezvoltat legătura esențială dintre religie și filozofia idealistă și a căutat să vadă rădăcinile reprezentărilor religioase în condițiile de viață ale oamenilor. El înțelegea însă limitat, îngust practica umană, doar ca o experiență senzorială a oamenilor. Nici ilumiștii francezi, nici Feuerbach n-au putut să scoată la iveală rădăcinile sociale ale religiei și să arate căile juste pentru învingerea ei. Cu toate acestea, chiar și aceste concepții ateiste neconsecvente au trezit furia celor care propovăduiau religia.

**Biserica ortodoxă
și știința**

Clericii ortodocși au prigonit în permanență gîndirea științifică înaintată și pe exponenții ei. Lucrul acesta trebuie subliniat în mod special, fiindcă actualii apărători ai ortodoxismului sînt înclinați să uite faptele istorice respective, încercînd să prezinte biserica ortodoxă ca succesoarea realizărilor științifice și culturale ale antichității. După ei, știința a fost prigonită de reprezentanții tuturor celorlalte culte, în afară de cei ai creștinismului ortodox. Istoria înfirmă însă aceste născociri.

Preoțimea din cnezatul Moscovei, ca și cea din Occident, a luptat împotriva dezvoltării și răspîndirii cunoștințelor științifice, folosind ruguri și torturi, persecutînd pe curajoșii cer-

¹ D. Diderot, Opere ateiste alese, Academia de științe a U.R.S.S., 1956, pag. 290.

cetători ai naturii, arzînd cărți pe rug. „Nu citi multe cărți, ca să nu cazi în erezii”, spuneau pe atunci clericii ortodocși. La instigațiile lor, în 1568 a fost devastată prima tipografie rusă, a lui I. Fedorov și P. Mstislaveț, aceștia fiind nevoiți să se refugieze în străinătate.

În 1551 sinodul bisericii ruse a interzis studiul unui șir întreg de științe, inclusiv astronomia, pe care teologii ortodocși o considerau ca făcînd parte din „plăsmuirile și vicleniile eretice”. Ei au avut aceeași atitudine și față de teoria lui Copernic. „Blestematul Copernic este dușmanul lui Dumnezeu”, declarau episcopii ortodocși.

În același secol al XVI-lea, un oarecare „țăran Nikitka” a meșterit un aparat de zburat mai greu decît aerul și a făcut o reușită demonstrație cu acest aparat în fața lui Ivan cel Groznic. Dar la insistențele clerului acestui om curajos i s-a adus învinuirea că ar desfășura o activitate potrivnică lui Dumnezeu și că ar întreține legături cu diavolul. „Pentru această legătură cu puterea necuratului — glăsuia sentința — să i se taie născocitorului capul. Trupul ciinelui blestemat și împutit să fie azvîrlit porcilor ca să-l mănînce. Iar născocirea meșterită cu ajutorul diavolului să fie arsă după citirea liturghiei divine”.

În 1731 a fost expulzat din Reazan uricarul Kreakutnoi, care a construit un balon aerian și a încercat să se ridice cu el în aer. Pentru această „faptă potrivnică lui Dumnezeu”, clericii au vrut să-l îngroape de viu sau să-l ardă pe rug.

Lupta bisericii ortodoxe împotriva științei s-a intensificat deosebit de mult în perioada în care ideile iluminiștilor francezi au început să pătrundă în Rusia. În 1789, la Tambov, a fost confiscată o ediție recent apărută a lucrărilor lui Voltaire. Numai în octombrie 1793 clericii au ars în Rusia 18.656 de cărți „potrivnice lui Dumnezeu”. Pe baza unui denunț al arhierului Moscovei, reacționarii au devastat editura lui N. I. Novikov, fruntaș progresist al vieții publice din Rusia. La sfîrșitul secolului al XIX-lea erau prigonii cei care citeau cărți ca „Antropogenia, sau istoria evoluției umane” și „Enigmele universului” de E. Haeckel, „Romane și povestiri” de D. Diderot, „Concepția religioasă și științifică despre lume” de L. Büchner, „Evoluția moralei” de Ch. Letourneau, „Originea omului și selecția sexuală” de Ch. Darwin etc. etc.

Clericii au cerut arderea lucrărilor lui M. V. Lomonosov, au prigonit pe adepții teoriei darviniste, au persecutat pe celebrii naturaliști I. M. Secenov, I. I. Mecinikov, D. I. Mendeleev, K. A. Timireazev. În cîrdășie cu funcționarii țariști și cu profesorii reacționari, apărătorii ortodoxismului căutau să ucidă orice gîndire vie, orice cuvînt viu în știința rusă. Ei au încercat, de pildă, să-și exercite influența asupra marelui savant rus I. V. Miciurin. „Încrucșiările tale — îi scria lui Ivan Vladimirovici protopopul Hristofor Potapiev din Kozlov — au o înriurire negativă asupra concepției religioase și morale a ortodocșilor... Ai prefăcut grădina lui Dumnezeu într-o casă de toleranță!”¹

În aceeași măsură au prigonit clericii ortodocși și științele umaniste. Clerul rus căuta să împiedice dezvoltarea cercetărilor istorice, studiul folclorului. La insistența clerului superior, în 1860 a fost interzisă cartea cunoscutului folclorist rus A. N. Afanasiev „Legende populare ruse”. Clericii ticluiau denunțuri împotriva lui V. G. Belinski, N. G. Cernișevski, N. A. Dobroliubov. Procurorul general al sfîntului sinod, Pobedonosțev, a declarat dăunătoare lucrările lui D. I. Pisarev. Era prigonită în mod deosebit editarea de lucrări antireligioase. Dar toate aceste eforturi ale clericilor n-au fost în stare să stăvilească dezvoltarea gîndirii ateiste.

**Lupta dusă
împotriva religiei
de către gînditorii
progresiști
din Rusia**

Gînditorii progresiști din Rusia din secolele XVIII-XIX au dus o luptă activă împotriva ideologiei religioase. „Din fericire, principalele curente ale gîndirii sociale înaintate din Rusia — a scris V. I. Lenin — au o solidă tradiție materialistă”².

Intemeietorul științelor naturii și al filozofiei materialiste în Rusia, M. V. Lomonosov (1711—1765), s-a ridicat cu curaj împotriva superstițiilor religioase bazate pe ignoranță și i-a luat în deridere cu sarcasm pe clericii. „...În zădar cred mulți că tot ceea ce vedem — scria el — a fost făurit de creator de la început... Asemenea raționamente sînt cit se poate de dăunătoare pentru dezvoltarea tuturor științelor, prin urmare și pentru cunoașterea firească a globului pămîntesc... Unor asemenea deștepți le este ușor să facă pe filozofii învățînd

¹ I. V. Miciurin: „Rezultatele unei activități de șaiszeci de ani”, Selhozgiz, Moscova, 1949, pag. 20.

² V. I. Lenin, Opere, vol. 33, E.S.P.L.P. 1957, pag. 218—219.

pe dinafară patru cuvinte: *așa a creat Dumnezeu și să le folosească drept răspuns în locul tuturor cauzelor*¹.

Eminentul revoluționar rus A. N. Radișev (1749—1802), luptând împotriva iobăgiei și absolutismului țarist, a biciuit religia, pe care o privea ca pe un instrument al întunericului și al reacțiunii. „...Preoții au fost întotdeauna născocitorii lanțurilor cu care a fost încătușată rațiunea omului în cele mai diferite epocii — scria Radișev. — ...Ei i-au tăiat aripile, ca nu cumva să-și îndrepte zborul spre măreție și libertate”².

Tradiția materialistă a gândirii sociale progresiste ruse a fost continuată și dezvoltată în secolul al XIX-lea de A. I. Herțen (1812—1870), V. G. Belinski (1811—1848), N. G. Cernișevski (1828—1883), N. A. Dobroliubov (1836—1861), D. I. Pisarev (1840—1868).

În vestita sa scrisoare adresată lui Gogol, V. G. Belinski a demascat cu minie activitatea reacționară a clerului și născocirile lipsite de temei despre caracterul profund religios al poporului rus. „...Oare într-adevăr nu știți — scria el — că clerul nostru este disprețuit de întreaga societate rusă și de întregul popor rus?... Oare nu popa este în toată Rusia pentru toți rușii reprezentantul lăcomiei, zgîrceniei, slugărniciei, nerușinării?... După părerea dv., poporul rus este cel mai religios din lume. Aceasta e o minciună!... Aruncați o privire mai atentă și veți vedea că, prin firea lui, poporul rus este un popor profund ateu”³.

Opera eminentilor revoluționari-democrați N. G. Cernișevski, N. A. Dobroliubov, D. I. Pisarev conține și ea o critică temeinică făcută religiei și bisericii. În condițiile crîncenei cenzuri țariste, ei au fost adesea nevoiți să înlocuiască cuvîntul „religie” cu cuvinte ca „fantezie”, „superstiție”, „iezuitism” etc., ceea ce însă n-a slăbit înfrîurarea activă exercitată de propaganda lor ateistă. „Ipotezele fantastice — scria Cernișevski — spulberate de aceste concluzii negative în chimie, în geografie, în geologie nu mai necesită nici o luptă, deoarece toți oamenii cît de cît culți le consideră o aiureală”⁴.

¹ M. V. Lomonosov, Opere filozofice alese, Moscova, 1960, pag. 397.

² A. N. Radișev, Opere filozofice și social-politice alese, Moscova, 1952, pag. 158.

³ V. G. Belinski, Opere alese, Moscova, 1954, pag. 526.

⁴ N. G. Cernișevski, Opere filozofice alese, vol. III, Moscova, 1961, pag. 199.

N. A. Dobroliubov, în versurile sale răspindite în taină în manuscris, scria:

„Religia ne-nvață pe dușmani să-i iertăm,
Cînd țarul ne-asuprește, ne cere să tăcem”.

În articolele sale despre istoria gândirii sociale, D. I. Pisarev a demascat parazitismul clerului și a subliniat că orice religie este „o frînă dăunătoare a mișcării intelectuale și sociale, păzește cu o încăpăținare bătrînească imense rezerve de legende mitologice, ceremonii magice, datini inuțile și instituții monstruoase”.

Succesele științei în epoca modernă

În ciuda tuturor eforturilor depuse de clerici, știința s-a dezvoltat neconținut. Necesitățile producției materiale erau mai puternice decît dorințele propovăduitorilor religiei. Progresul forțelor de producție și, legată de acesta, dezvoltarea capitalismului în sîmul orînduirii feudale puneau în fața științei cerințe tot mai mari. Ca urmare, prima lovitură dată concepției religioase despre lume de către știința epocii moderne, reprezentată de Copernic, a fost urmată de altele tot mai puternice.

Dezvoltarea astronomiei și fizicii atinge un nivel care face posibilă emiterea primei ipoteze cosmogonice științifice a lui Kant-Laplace. Cu cîtva timp mai înainte, mișcarea corpurilor cerești își găsește o explicație în legile lui Kepler și Newton. Mecanica face progrese serioase. Epoca marilor descoperiri geografice, care începe la hotarul dintre secolele al XV-lea și al XVI-lea, răstoarnă toate concepțiile existente în evul mediu despre continente. Se accelerează acumularea de cunoștințe în domeniul chimiei. Se înregistrează anumite progrese în științele biologice și în medicină.

Biserica bate în retragere

Succesele științei și rolul ei crescînd în progresul societății i-au silit pe clerici să țină seama într-o măsură tot mai mare de faptul că există știință și savanți. Vremurile în care oamenii erau executați și torturați pentru convingerile lor științifice au apus pentru totdeauna. Dar, în lupta contra științei, biserica continuă să prigonească pe gînditorii înain-

tați. Împotrivirea față de o serie de inovații științifice nu devine nici ea mai mică.

Medicul englez Edward Jenner (1749—1823) a introdus pentru prima oară pe scară largă vaccinările împotriva variolei. Activitatea acestui savant și a discipolilor săi a salvat viața multor sute de mii de oameni. Totuși, propovăduitorii religiei au declarat vaccinările împotriva variolei drept „o sfidare aruncată cerului și voinței divine”, „o faptă primejdioasă și păcătoasă” și au început să-l hărțuiască pe savant. Sub influența preoțimii s-au organizat asociații ale adversarilor vaccinării, care timp de peste 100 de ani au dus o luptă activă împotriva vaccinărilor antivariolice. Drept rezultat, și în zilele noastre, în S.U.A., Anglia, Olanda și în alte țări, vaccinarea nu este obligatorie și se mai întâmplă și astăzi să izbucnească epidemii de variolă.

Clericii s-au împotrivit cu înverșunare și la introducerea paratrăsnitelor. Fulgerul și tunetul, spuneau propovăduitorii religiei, sînt semne ale miniei divine, și am săvirși un păcat dacă am împiedica îndeplinirea misiunii ce le revine. Într-o serie de țări, protestele clericilor au amînat introducerea paratrăsnitelor (îndeosebi pentru apărarea bisericilor înalte și a clopotnițelor). Rezultatul a fost un mare număr de victime omenești care puteau fi evitate.

O adevărată furie a provocat în rîndurile propovăduitorilor religiei teoria evoluționistă a marelui naturalist englez Ch. Darwin (1809—1882). Această teorie explica originea și dezvoltarea speciilor de animale și plante existente pe pămînt și demonstra că ele, ca și omul, n-au fost create de Dumnezeu. Darwin și adepții săi au fost declarați eretici, iar teoria originii speciilor ca fiind inspirată de diavol. Unul dintre adversarii teoriei evoluționiste a scris: „Prin intermediul darvinismului, știința a ridicat arma împotriva creștinismului: aceasta este cea mai gravă vină a ei”. Prigonirea adepților teoriei darviniste a luat asemenea proporții, încît s-a organizat chiar un atentat împotriva lui E. Haeckel (1834—1919), darvinist de seamă. Despre „Enigmele universului”, cea mai reușită carte ateistă a acestui naturalist, V. I. Lenin spunea că „există mase de cititori care au fost imediat atrase

de partea lui E. Haeckel. Această cărticică populară a devenit un instrument al luptei de clasă”¹.

În ciuda străduințelor reacționarilor îmbrăcați în sutane și rase, darvinismul s-a răspîndit în toate țările lumii, iar justetea acestei teorii a fost confirmată nu numai de noile date științifice, ci și de realizări practice. Și, totuși, clericii nu se potolesc. În 1925 a avut loc în S.U.A. faimosul „proces al maimuței”, în care profesorul de liceu Skops a fost judecat pentru vina de a fi vorbit elevilor despre teoria lui Darwin. Acest proces a fost în deplină concordanță cu legislația în vigoare în numeroase state americane. Astfel, o lege prevede: „Începînd de astăzi, se interzice tuturor profesorilor... să-i învețe pe elevi orice teorie care neagă adevărul povestirii despre crearea omului de către Dumnezeu, așa cum ne învață Biblia, și să insuflă în locul acesteia ideea că omul se trage din animale inferioare. Se stabilește de asemenea că orice profesor recunoscut vinovat de încălcarea legii de față va fi judecat ca infractor”. Pînă și în presa burgheză au apărut caricaturi în care erau luați în derîdere organizatorii „procesului maimuței”. Dar clericii au continuat și continuă să militeze împotriva darvinismului.

Așadar, propovăduitorii religiei, care au dezlănțuit cu o mie de ani în urmă lupta împotriva științei, au continuat și continuă cu încăpăținare această acțiune lipsită de perspectivă. Faptele atestă că biserica a fost întotdeauna și rămîne un dușman al științei, o frînă a progresului științific. Și dacă în zilele noastre oamenii de știință nu mai sînt arși pe rug, aceasta se explică nu prin faptul că propovăduitorii religiei și-au schimbat poziția, ci prin faptul că forța științei, autoritatea și necesitatea ei (chiar și pentru exploatare) au crescut enorm. Lupta clericilor împotriva gândirii științifice înaintate se desfășoară cu și mai multă înverșunare, deși în multe privințe îmbracă alte forme decît în trecut.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 342.

INCERCĂRILE CLERICILOR DE A ÎMPĂCA ȘTIINȚA CU RELIGIA SÎNT ZADARNICE

Clericii
își schimbă tactica

În ultimele decenii, ritmul progresului științific se accelerează continuu. Din secolul al XIX-lea, când a început o rapidă dezvoltare a producției, iar în domeniul științelor naturii s-au făcut mari descoperiri (celula, forțele motrice ale evoluției naturii vii, legea conservării și transformării energiei, sistemul periodic al elementelor elaborat de Mendeleev), știința a dobândit noi stimulente puternice și o bază trainică pentru a putea progresa.

Revoluția începută în fizică la hotarul dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, în urma descoperirii radioactivității, electronului etc., s-a extins și asupra altor domenii ale științelor naturii, ridicând știința pe o treaptă nouă, mai înaltă. Știința și-a găsit aplicații practice de o amploare neobișnuită în producție și în viața de toate zilele.

În aceste condiții, negarea directă și prigonirea fățișă a științei au încetat să dea rezultatele dorite de reacțiune, ceea ce îi silește pe clerici să-și schimbe tactica, formele și metodele de luptă împotriva științei. În urma acestui lucru se creează o situație bizară. Tot mai frecvent propovăduitorii religiei înlocuiesc lozinca războiului împotriva științei prin lozinca alianței cu aceasta, deși, după cum se știe, în prezent știința l-a izgonit definitiv pe creator din întregul univers.

Ce-i drept, „regruparea” din rîndurile clericilor nu s-a făcut dintr-o dată și nu poate fi considerată terminată nici astăzi. Primele încercări de a moderniza religia și de a o pune într-o oarecare măsură în concordanță cu realizările gândirii științifice au fost condamnate de biserică și anatimizate. La început, propovăduitorii concepțiilor religioase nu voiau să accepte nici un fel de compromis. În 1864 papa Pius al IX-lea a editat pentru prima oară așa-numitul sillabus, sau lista

„rătăcirilor secolului nostru”, în care respingea descoperirile științifice, libertatea presei, a cuvîntului și conștiinței, amenința cu anatema pe „cel care va spune că papa de la Roma poate și trebuie să se împace cu progresul, cu liberalismul și cu civilizația contemporană”. În 1902, din ordinul lui Leon al XIII-lea, a fost înființată o comisie biblică specială, menită să pună capăt oricărui devieri în interpretarea Bibliei. În 1907 Pius al X-lea a publicat un nou sillabus, în care condamna criticile științifice la adresa Bibliei, ideea că știința ar fi independentă de religie, denaturarea dogmelor bisericești, negarea divinității lui Hristos și, mai ales, desconsiderarea „tainelor” religioase. În 1909 comisia biblică a Vaticanului a adoptat o hotărîre, potrivit căreia primele trei capitole ale cărții Facerea — despre crearea lumii, a plantelor, animalelor și omului, despre șederea „primei perechi” în rai etc. — trebuie recunoscute textual, iar nu considerate ca mituri împrumutate de la alte religii.

Dar toate aceste încercări și pretenții ale clericilor de a-și menține dominația din trecut în sfera ideologică, de a putea dicta științei au eșuat. În prezent, pînă și cei mai reacționari dintre propovăduitorii religiei încep să-și dea seama că dezvoltarea științei nu mai poate fi ignorată. Astăzi clericii caută să adapteze într-un fel sau altul concepția religioasă la știință sau, dimpotrivă, să folosească știința pentru a „fundamenta” dogmele religioase. Dar, oricît s-ar adapta clericii la noile condiții, rămîne valabilă caracterizarea făcută de Lenin: „Fideismul contemporan nu respinge cîtuși de puțin știința; el respinge numai «pretențiile excesive» ale științei, anume pretenția cu privire la adevărul obiectiv”¹.

**Propovăduitorii
„alianței” dintre
știință și religie**

Unul dintre cele mai răspîndite curențe în teologia contemporană este cel care preconizează unitatea sau alianța dintre știință și religie, dintre cunoaștere și credință. Ideea acestei alianțe o susțin cu un zel deosebit ideologii catolicismului și ai protestantismului. Ei țin numeroase prelegeri și predici pe această temă, organizează conferințe etc. Astfel, în august 1954, pe o insulă din apropierea orașului Portsmouth (S.U.A.) a avut loc o mare conferință a teologilor, filozofilor și savanților burghezi în problema „Re-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1954, pag. 116.

ligia în secolul științei". În august 1956 s-a ținut tot acolo a doua conferință, în cadrul căreia apărătorii concepțiilor religioase au organizat încă un „institut”, menit „să contribuie la o apropiere între știință și religie”. Același scop și-l propun numeroase institute teologice și de filozofie din Italia, Franța, S.U.A. și Canada.

Vaticanul acordă o uriașă atenție noii tactici a religiei față de știință. Pe lângă Vatican există o „academie de științe” specială, reunind teologi și oameni de știință reacționari care caută să atragă gândirea științifică de partea credinței religioase. Declarațiile făcute acum câțiva ani de Pius al XII-lea la „academia” Vaticanului în fața unor astronomi, astronauți și filozofi burghezi au constituit un fel de program călăuzitor în această direcție. Prezintă dorințele sale drept realitate, papa a spus: „...Cu cât progresa mai intens adevărata știință, cu atât mai mult îl descoperă ea pe Dumnezeu, ca și cum acesta ar aștepta-o după fiecare ușă deschisă de ea”. Cu alte cuvinte, apărătorii concepțiilor religioase au misiunea de a confirma „din punct de vedere științific” religia, de a-i furniza o argumentare nouă, „științifică”.

Asemenea încercări de argumentare sînt caracteristice astăzi reprezentanților tuturor confesiunilor. Teologii catolici și ortodocși, precum și predicatorii sectanți, neagă astăzi cu toții că între știință și religie ar fi o opoziție absolută, susținând că, dimpotrivă, între ele este unitate. „Biblia și natura sînt două cărți scrise de Dumnezeu și destinate omului — subliniază, de pildă, clericii ortodocși. — Ca opere ale aceluiași autor, ele nu pot fi în contradicție una cu alta”.

Pentru „a demonstra” existența unei alianțe între credință și știință, propovăduitorii concepțiilor religioase folosesc teoria „adevărului dublu”. Enunțînd această teorie, ei nu se bazează pe afirmațiile lui Ibn Sina, Averroes și ale altor savanți dualiști care au apărat gândirea științifică împotriva atacurilor clericilor, ci pe doctrinele reacționare, mistice ale scolăștilor medievali Augustin și Toma d'Aquino. Acesta din urmă afirma că „știința nu trebuie să contrazică religia; ea este inferioară religiei, în aceeași măsură în care rațiunea umană este inferioară celei divine”.

Desigur, în zilele noastre, în epoca mărețelor succese ale gândirii științifice și ale tehnicii, e greu să admitem că cineva

mai dă crezare unor astfel de declarații. De aceea, în actuala lor argumentare în favoarea adevărilor religiei, considerată drept „cunoaștere supremă”, clericii se străduiesc tot mai mult să se bazeze pe autoritatea experienței și vorbesc chiar despre o experiență religioasă. Primul care a proclamat experimentalismul religios a fost cunoscutul pragmatist american James. El a susținut că oamenii au „dreptul de a crede pe riscul lor în orice ipoteză destul de plauzibilă pentru a i se da crezare”. James a încercat să apere dogmele religioase pe baza unor fapte din domeniul psihopatologiei. Se înțelege însă că „viziunile” unor oameni cu mintea zdruncinată nu puteau să explice originea și esența religiei. Și, totuși, clericii continuă să pună în slujba religiei concepția idealistă a experienței ca „avantaj”, „succes” sau „folos personal”, ca „mod de viață” subiectiv etc. Teologul american H. N. Wemen a creat chiar o întreagă filozofie religioasă, bazată pe „modul de viață experimental, cu ajutorul căruia se caută adevărul de importanță vitală despre Dumnezeu”.

În pofida tuturor acestor artificii, teologii contemporani nu mai pot defini adevărurile religiei ca adevăruri ale perfecțiunii supreme și ale scopului suprem. În fond, clericii sînt nevoiți să renunțe, în general, la caracterizarea independentă a acestor adevăruri și să vorbească despre ele tot mai des numai în comparație cu știința. Potrivit acestei interpretări, concepțiile religioase și știința s-ar completa reciproc. Se pretinde că ele s-ar baza pe sfere diferite ale experienței, că ar urma căi diferite etc. Cu toate acestea, în ultimă analiză, teologii susțin că adevărul mitic al credinței religioase este primar și hotărîtor. Științei nu i se recunoaște decît o libertate relativă în cunoașterea realității, limitată de biserică. „Desigur, ei (oamenii de știință. — *Nota red.*) trebuie să caute din toate puterile și cu toată grija să îmbogățească domeniul învățaturii lor — a declarat papa Pius al XII-lea în enciclica din 12 august 1950 —, dar totodată să evite să încalce granițele stabilite de noi pentru apărarea adevărului credinței și doctrinei catolice”.

Clericii revizuiesc întreaga istorie a științelor naturii în conformitate cu teoria modernizată a „adevărului dublu”. Ei își pun speranțe deosebite în filozofii idealiști, cerîndu-le să stabilească o bază rațională pentru religie. Formula medievală „filozofia este slujnica teologiei”, spun ei, trebuie să fie, într-o

oarecare măsură, perfecționată. Deși, după părerea scriitorului catolic englez Howkins, în prezent filozofia „își are casa ei, care trebuie ținută în ordine”, ea este totuși „în stare să sacrifice câteva ore pe zi pentru a ajuta stăpînei sus-puse, teologia”.

Adesea, teologia ortodoxă se desolidarizează în vorbe de catolicism, pe motiv că acesta tinde să folosească știința în interesul religiei. În realitate însă, ideologii ortodocși se situează pe poziții similare. În declarațiile și predicile lor, ei afirmă, în deplină concordanță cu teoria „adevărului dublu”, că știința ar oferi numai cunoștințe relative, pe cînd religia — cunoștințe absolute, deoarece ar da răspuns la probleme pe care gîndirea științifică nu este în stare să le rezolve. După ei, adevărurile științei nu sînt decît adevăruri relative, la care s-a ajuns prin observații și deducții, pe cînd adevărurile religiei, ale credinței sînt adevăruri absolute ale revelației. „Știința — declară teologii ortodocși contemporani — își are limitele ei; ea se ocupă numai cu ceea ce omul poate vedea, pipăi, auzi sau de ceea ce poate să judece pornind de la ceea ce vede și observă. Există însă un alt domeniu, un domeniu aparte, al unor alte cunoștințe: domeniul credinței. În afară de lumea vizibilă, există o lume invizibilă; reflexe ale razelor din această lume ajung și la reprezentanții științei imparțiale. Credința ne dezvăluie lumea spirituală, lumea eternă, satisfăcînd necesitățile gîndirii noastre...” Pe pozițiile „adevărului dublu” se situează și propovăduitorii baptiști, care nu se lasă mai prejos de colegii lor ortodocși și catolici în discreditarea științei și preamărirea credinței. Omul are, în concepția lor, spirit, suflet și trup. Spiritul este centrul cunoașterii lui Dumnezeu, sufletul — centrul auto-cunoașterii, iar trupul — centrul cunoașterii lumii (în care intră și știința). Cu alte cuvinte, se rezervă un loc pentru problemele credinței și un altul pentru problemele științei, dar rolul dominant se atribuie concepțiilor religioase. „Teoreticienii” baptiști afirmă chiar că dacă un om de știință se ridică împotriva religiei înseamnă că sufletul său se înclină spre corpul păcătos, iar spiritul său doarme. Dacă însă un om de știință apără și „fundamentează” conștiincios concepțiile religiei înseamnă că sufletul lui se ridică la înălțimea spiritului și devine demn de înțelegerea acțiunilor divine.

Inconsistența afirmațiilor clericilor

Datele științifice și argumentele filozofiei înaintate demonstrează în mod convingător că teoria „adevărului dublu”, inclusiv interpretarea ei modernă, este falsă. Gnoseologia marxistă pornește în primul rînd de la premisa că există un adevăr obiectiv unic, cu alte cuvinte conținutul cunoștințelor noastre despre lumea înconjurătoare este obiectiv, nu depinde de om și de omenire. Întrucît aceste cunoștințe reflectă lucruri, fenomene, procese, legi etc. care există în mod real, ele pot fi cunoștințe pe deplin certe, incontestabile și, în acest sens, absolute. „A fi materialist — scria V. I. Lenin — înseamnă a recunoaște adevărul obiectiv, care ne este dezvăluit de organele noastre de simț. A recunoaște adevărul obiectiv, adică adevărul care nu depinde de om și de omenire, înseamnă să recunoști într-un mod sau altul adevărul absolut”¹. Acest „într-un mod sau altul”, remarcă în continuare V. I. Lenin, deosebește metafizica de dialectică, marcînd de asemenea opoziția principială dintre felul cu adevărat științific și cel religios de a înțelege adevărul absolut.

Metafizicianul și teologul consideră că adevărul absolut este invariabil, de origine divină, excluzînd categoric factorul relativ, întrucît „orice înțelepciune este de la Dumnezeu și rămîne cu el în vecii vecilor”. Pentru dialecticianul materialist, un asemenea adevăr absolut în ultimă instanță, în instanța divină, nu există și nu poate exista, ceea ce corespunde într-un totuși de fapt. Astfel, noi știm în mod absolut că lumea este alcătuită din atomi, care sînt divizibili, au o structură complexă etc., dar nu cunoaștem decît în mod relativ caracterul acestei structuri; sîntem absolut convinși de evoluția speciilor animale și vegetale, dar dispunem numai de cunoștințe relative despre treptele acestei evoluții; nu avem nici o îndoielă că socialismul va repurta în mod necesar victoria în toate țările lumii, deși nu cunoaștem toate formele concrete posibile ale trecerii pe cale revoluționară de la capitalism la socialism, acestea depinzînd de condițiile de loc și de timp.

Atît cunoștințele absolute cît și cele relative reprezintă rezultatul dezvoltării istorice îndelungate a științei și a prac-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 123.

ticii. Se știe, de pildă, că încă în 1903 K. E. Tjolkovski a demonstrat posibilitatea atingerii vitezelor cosmice cu ajutorul rachetelor și, prin urmare, posibilitatea călătoriilor interplanetare. Dar atunci n-a existat convingerea absolută că asemenea zboruri se vor putea realiza. Această convingere am căpătat-o abia prin lansarea primilor sateliți artificiali sovietici ai Pământului și a primelor rachete cosmice sovietice.

Așadar, prin originea și însemnătatea sa, orice adevăr absolut reprezintă un fel de sumă a unor adevăruri relative, iar orice cunoștință relativă cuprinde o părticică a adevărului absolut. „Fiecare treaptă a dezvoltării științei — a subliniat V. I. Lenin — adaugă noi grăunțe la această sumă a adevărului absolut, limitele fiecărei teze științifice fiind însă relative, și anume când largite, când îngustate de ulterioara sporire a cunoștințelor”¹.

Există o „experiență religioasă” ? Drept criteriu al autenticității cunoștințelor noastre servește experiența, practica, în accepția cea mai largă a acestui cuvânt. Făcînd tot felul de observații, experiențe etc., sintetizînd datele obținute din activitatea practică, oamenii de știință verifică justetea ipotezelor emise, înaintează de la adevărul relativ spre cel absolut. În sfera religioasă nu se întîlnește și nu se poate întîlni nimic asemănător, căci nu există o experiență care să demonstreze în mod obiectiv și incontestabil că există dumnezeu sau, în general, ceva supranatural. Nici măcar adepții „experienței” religioase nu îndrăznesc să susțină acest lucru: din afirmațiile lor rezultă că pot exista atîtea „experiențe” și adevăruri religioase cîți oameni există!

Pentru a justifica caracterul contradictoriu al diferitelor doctrine religioase și deci al diferitelor „experiențe” religioase, care, după cum se spune, „sînt fără număr”, teologii sînt nevoiți să introducă în raționamentele lor noțiunea de „adevăr personal”. Dar această noțiune nu-i ajută cîtuși de puțin, deoarece nu face decît să constate o situație, dar nu o explică. Mai mult decît atît, ea nu dă un criteriu real pentru a deosebi adevărul de minciună, deoarece oricărui om i se

¹ Op. cit., pag. 126.

poate părea că o născocire oarecare este un adevăr, iar un adevăr o născocire.

Unii teologi (inclusiv cei ortodocși) pretind că adevărurile religiei fac parte dintr-un domeniu cu totul diferit de al adevărurilor științei și că de aceea valabilitatea lor nu poate fi apreciată așa cum stabilim valabilitatea ipotezelor științifice. Concepțiile religioase nu pot servi scopurilor cotidiene ale științei; ele nu ne dau decît răspunsuri la întrebări ca: ce-l așteaptă pe om după moarte, există oare o lume dincolo de mormînt, în ce constă esența lui dumnezeu, a îngerilor etc. Dar înainte de a pune aceste întrebări trebuie să demonstrăm că ele sînt întemeiate, că reprezintă o cale spre adevăr. Or, tocmai acest lucru nu sînt în stare să-l facă clericii, indiferent de subterfugiile logice și sofismele la care ar recurge.

Toate cele arătate mai sus infirmă existența vreunei „experiențe” religioase (în accepția obișnuită a acestui termen), a vreunui adevăr religios alături de cel științific sau în afara lui. Adevărul este unic, căci însăși lumea este unică, unitatea constînd în materialitatea sa. Numai știința, care în cursul dezvoltării sale dobîndește tot mai multe elemente ale cunoașterii absolute și care verifică tezele sale în practică, ne poate da cunoașterea adevărului obiectiv unic. Teologii au nevoie să despartă adevărul absolut de cel relativ pentru a afirma că la cunoașterea primului poate duce numai religia, pe cînd știința poate duce numai la cunoașterea adevărului relativ, și a susține astfel alianța dintre credință și cunoaștere, care, după cum afirmă ei, se completează reciproc. În felul acesta se pretinde că gîndirea științifică, întrucît îi sînt accesibile numai adevărurile relative, este imperfectă, lipsită de autenticitate absolută, pe cînd concepțiile religioase se întemeiază nu pe înțelegerea omenească a realității, ci pe revelația divină. Cu alte cuvinte, teologii se situează în mod practic pe pozițiile agnosticizmului și neagă în principiu capacitatea rațiunii umane de a cunoaște lumea. Acest punct de vedere a fost de mult infirmat de filozofia marxist-leninistă, care se bazează pe întreaga istorie a științei și practicii, pe mărețele realizări ale oamenilor în cunoașterea și transformarea realității.

**Clericii
și cercetările
științifice**

Teologii contemporani de cele mai diferite orientări afirmă că numeroase idei și principii științifice au fost anticipate de scolastici și dogmatici din rîndurile clericilor. După părerea lor, în lucrările teologului Toma d'Aquino se poate găsi ideea „generației spontanee” și a evoluției vieții. Tot astfel ei susțin că episcopul Grigore de Nazianza, un reprezentant al școlii creștine din Capadocia, recunoscut de ortodoxism, ar fi formulat ideea legii conservării materiei, atunci cînd, pentru a susține dogma religioasă a „nemuririi sufletului”, el ar fi rostit fraza memorabilă că lumina a arsă n-a pierit etc. etc.

În realitate, ideile menționate ale lui Toma d'Aquino, Grigore de Nazianza și ale altor teologi au fost împrumutate de la sistemele filozofice precreeștine și prelucrate în spirit religios. Clericii defăimau filozofia materialistă din Grecia și Roma antică, calificînd-o drept „eretică”, „păgînă” etc. În același timp, unul dintre izvoarele ideologice cele mai importante ale creștinismului l-a constituit filozofia idealistă a lumii antice, în special lucrările lui Platon, ale stoicilor și ale lui Aristotel, denaturate de teologi. Firește, idealismul antic cuprindea incomparabil mai puțin material științific rațional decît materialismul. A nega însă cu totul existența unui asemenea material ar fi greșit. De aceea nu este de mirare că se pot descoperi unele elemente ale științei antice în scrierile celor mai drept-credincioși „părinți ai bisericii”. De aici nu rezultă cituși de puțin că pe baza unor asemenea fapte s-ar putea vorbi despre o alianță între credința religioasă și știință, despre anticiparea de către clerici a descoperirilor științifice etc.

O asemenea anticipare, în măsura în care a existat în istorie, nu a fost un merit al teologilor, ci al savanților și filozofilor progresiști. E adevărat că unii dintre ei au fost reprezentanți ai clerului (de pildă Roger Bacon, călugăr al ordinului franciscan, cardinalul Nicolaus din Cusa, abatele Gassendi și alții). Dar activitatea lor în calitate de filozofi și savanți a fost în multe privințe în contradicție cu poziția ocupată de ei în ierarhia bisericească. Atît lucrările lui Bacon cit și cele ale lui Nicolaus din Cusa (1401—1464) cuprind, în afară de raționamente teologice, îndemnuri la cunoașterea experimentală, îndreptate de fapt împotriva domi-

nației ideologiei religioase. În ceea ce-l privește pe abatele francez Gassendi (1592—1655), acesta a fost materialist, adept al lui Epicur, și a militat fățiș pentru apărarea atomismului, împotriva scolasticii religioase. Așadar, deși prin poziția lor socială au fost slujitori ai bisericii, filozofii și savanții înaintați din trecut nu numai că nu au imbinat religia cu știința, ci, dimpotrivă, pe măsura forțelor și posibilităților lor au luptat întotdeauna împotriva acestei imbinări, lucru pentru care au și suferit persecuții din partea autorităților bisericești.

**Oamenii de știință
și religia** Teologii contemporani consideră drept una dintre cele mai bune „dovezi” ale legăturii dintre credință și știință

faptul că înșiși naturaliștii au încercat în repetate rînduri să fundamenteze existența lui Dumnezeu și geneza divină a lumii, adică au apărut ideile așa-numitului creaționism. Dar o examinare atentă a problemei infirmă și acest argument al clericilor.

Se știe, de pildă, că unul dintre întemeietorii mecanicii cerești, I. Kepler (1571—1630), a fost atras de doctrina mistică a pitagoreicilor, iar fizicianul englez I. Newton (1642—1727) și-a încheiat lucrarea științifică fundamentală, „Principiile matematice ale filozofiei naturale”, prin raționamente despre „dominația unei ființe puternice și înțelepte”, prin afirmarea ideii „impulsului inițial” și a facerii lumii. Această inconsecvență a savanților din secolele XVI—XVIII este lesne de înțeles. În acele vremuri, știința nu putea să descopere decît unele cauze, cele mai simple, ale fenomenelor naturii. Ea nu era încă în stare să elaboreze teoria generală a gravitației și nici teoriile unui șir de procese atomice, chimice, biologice și ale multor altor procese care se petrec în natură. Lipsa unei asemenea teorii, necunoașterea legăturilor naturale cauzale și legice fundamentale, precum și preponderența ideologiei religioase în societate, determinau pe învățați să admită existența unor forțe supranaturale, inaccesibile omului și ascunse lui, a „impulsului inițial”, a lui Dumnezeu etc. Pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a arătat F. Engels, știința „era încă profund legată de teologie. Pretutindeni ea caută și găsește ca ultimă

cauză un impuls extern, care nu poate fi explicat prin însăși natura" ¹.

Au contribuit oare asemenea căutări și ipoteze măcar într-o măsură cit de mică la dezvoltarea științei? Pot fi oare considerate digresiunile teologice ale lui Newton și misticismul lui Kepler un merit științific sau o descoperire științifică a lor? Firește că nu! Dimpotrivă, inconsecvența acestor savanți și a altora a frânat progresul științei, a împiedicat desfășurarea rapidă și multilaterală a cercetărilor științifice, i-a împins pe naturaliști în mlaștina idealismului. Pentru îndreptarea unora dintre aceste greșeli a fost nevoie de sute de ani. Concepțiile metafizice eronate ale lui Newton despre materie, spațiu și timp ca elemente cu totul izolate unul de celălalt, concepții care l-au dus la ideea impulsului inițial divin, au împiedicat timp de multe decenii înțelegerea justă a principalelor procese fizice și astronomice. Abia în secolul al XX-lea, sub presiunea unor fapte noi, concepția newtoniană a impulsului inițial a fost înlocuită de teoria relativității, care dezvăluie unitatea dialectică a spațiului și timpului în procesul automișcării materiei și îl înlătură cu desăvârșire pe „creator”.

Așadar, concepțiile teologice ale unor filozofi și naturaliști din trecut nu au fost nici cauza, nici efectul cunoașterii științifice pozitive. Ele n-au fost niciodată în concordanță cu știința, ci, dimpotrivă, au dovedit o dată mai mult incompatibilitatea totală a științei cu credința.

Exegetica teologică Căutînd cu orice preț să adapteze religia la știință, o serie de teologi propun noi interpretări ale textelor biblice, ținîndu-se seama, ca să spunem așa, de ultimele realizări ale științei. Cu aceasta se ocupă în mod special așa-numita exegetică teologică, sau ermeneutica, care declară că Biblia nu trebuie înțeleasă textual, ci în sens figurat.

Astfel, teologul anglican Dodd îndeamnă la interpretarea simbolică a Bibliei. El nu acordă nici o importanță laturii factologice a narațiunii biblice despre apariția lumii. Crearea de către Dumnezeu a Pământului, plantelor, animalelor, omului etc. este interpretată de Dodd numai ca o ilustrare a ideii de putere a „cuvîntului creator” al lui Dumnezeu. Povestea

¹ F. Engels: „Dialectica naturii”, Editura politică, 1959, pag. 8.

biblică a balenei care l-a înghițit și apoi l-a azvîrlit afară pe Iona este prezentată ca simbol al renașterii poporului evreu după decăderea lui în timpul imperiului babilonian.

Teologul protestant R. Bultmann transformă Biblia într-un mod oarecum diferit. El consideră necesar ca sfînta scriptură să fie curățată de mituri, să se efectueze „demitologizarea” textelor biblice. Tot ce se relatează în Biblie, afirmă el, trebuie înțeles nu textual, ci prin analogie cu alte evenimente. „...În cazul unei asemenea interpretări — declară R. Bultmann — adevărul susține credința care nu ne obligă să recunoaștem tabloul lumii înfățișat în Vechiul testament”.

Potrivit unuia dintre ultimele interpretări exegetice, înainte de Adam și Eva au trăit pe Pământ maimuțe antropoide. Crearea de către Dumnezeu a primilor oameni a constat în faptul că el a provocat o mutație (o schimbare radicală a structurii ereditare) la o pereche de maimuțe, ceea ce a avut drept rezultat că această pereche a fost însuflețită și transformată în Adam și Eva. În conformitate cu noua „interpretare”, cele șase zile în care a fost creată lumea după Biblie, recunoscute de majoritatea bisericilor și sectelor, reprezintă șase perioade ale evoluției universului, fiecare dintre ele durînd milioane de ani etc. etc.

Caracterul artificial al tuturor acestor interpretări este destul de clar, și de aceea ele nu se bucură de prea mult succes în rîndurile credincioșilor. Din această cauză clericii se străduiesc nu numai să adapteze cu mai mult rafinament religia la știință, ci să și facă uz de cunoștințe științifice pentru a fundamenta concepțiile religioase. În această privință, teologii își găsesc ajutoare printre filozofii idealiști burgezi și în rîndurile oamenilor de știință cu vederi idealiste.

Sprijinul dat teologilor de către idealiști

Un exemplu tipic de alianță între gînditorii idealiști și teologi îl oferă activitatea cunoscutului astronom și fizician german K. F. Weizsäcker. Relativ recent el a scris o carte despre problemele filozofice ale științelor naturale contemporane, intitulată „Tabloul fizic al lumii”. Această lucrare cuprinde numeroase referiri la autorități științifice și declarații care apără cunoștințele pozitive dobîndite prin experiență. Citind această carte, ne dăm seama însă că experiența este înțeleasă de autor în spiritul idea-

lismului subiectiv; de pe aceste poziții „experimentale”, Weizsäcker luptă împotriva concepției științifice, materialiste despre lume, în interesul reacțiunii și al misticismului. „Nu cumva Dumnezeu ne spune mai mult? — se întreabă acest savant, exprimând deziluzia sa în legătură cu posibilitățile, chipurile, limitate ale științei. — Noi trebuie să știm numai dacă vrem în general să-l ascultăm pe Dumnezeu nu acolo unde am dori să-l ascultăm, ci acolo unde el ne vorbește într-adevăr”. La Weizsäcker, materialul științific stă (deși în pofida logicii) alături de justificarea ideii divinității și de fideismul fățiș.

În ultima vreme, teologii și savanții reacționari dau o atenție deosebită problemelor cosmogoniei (originii și dezvoltării corpurilor cerești) și cosmologiei (structurii universului). Din faptul că galaxiile din regiunile observabile ale universului se îndepărtează de noi, astronomul belgian abatele Lemaître și savantul pozitivist englez Eddington au tras imediat „concluzia” că universul a fost creat de Dumnezeu. Profitând de acest lucru, Pius al XII-lea a declarat încă o dată că, în comparație cu religia, cunoașterea științifică este limitată. Știința, a spus el, a fost pusă din nou în fața unei enigme, chipurile, de nedezlegat (în cazul nostru în fața enigmei îndepărtării galaxiilor), pe care „rațiunea, luminată și îmbogățită de cunoștințele științifice contemporane”, o poate dezlega numai admitând că există un creator.

Religia și-a găsit slugi și ajutoare credincioase și în rîndurile fizicienilor burghezi. P. Jordan, unul dintre cei mai zeloși adepți ai teologiei, își încheie cartea „Fizica secolului al XX-lea” cu următoarea afirmație mistică: „Poate că întreaga lume — și noi împreună cu ea — nu reprezintă decît visul lui Dumnezeu, poate că rugăciunile și riturile nu sînt nimic altceva decît o încercare de a-l adormi și mai adînc pentru ca el să nu se trezească și să nu curme visurile noastre...” Iar cunoscutul savant idealist W. Heisenberg, care a adus o mare contribuție la dezvoltarea teoriei fizice, a lansat un apel direct la unirea științei cu religia.

Trebuie subliniat că o mare parte dintre oamenii de știință contemporani din lumea capitalistă resping în general aceste apeluri. După părerea lui B. Russell, filozof burghez care se bucură de autoritate, concepția divină este „o concepție cu totul nedemnă de oamenii liberi. Cînd în biserică oamenii se

umilesc și declară că sînt niște păcătoși nenorociți și așa mai departe, aceasta este umilitor și nedemn pentru ființe umane care se respectă”. Totuși, o serie de savanți din lumea capitalistă continuă să se considere într-un fel sau altul legați de religie. Acest lucru este folosit cu zel de clerici pentru a demonstra unitatea dintre credință și știință. Bineînțeles că o analiză obiectivă a fondului chestiunii infirmă și aceste „dovezi” ale alianței dintre știință și religie.

**Oamenii de știință
burghezi și
credința în Dumnezeu**

În S.U.A. există destui oameni de știință „credincioși”. În această țară, deși formal biserica este separată de stat, religia își menține de fapt influența asupra societății și științei. În aceste condiții, demonstrarea opoziției categorice dintre concepțiile științifice și cele religioase este mult îngreuiată. Profesorul Morris R. Cohen, de la Universitatea din Chicago, autorul cărții „Gîndirea americană”, remarcă pe bună dreptate în legătură cu aceasta: „În loc să se situeze pe o poziție cinstită și demnă potrivit căreia știința, înțeleasă ca o căutare a adevărului, nu poate fi silită să respecte o dogmă cu caracter particular, formulată în Biblie sau în vreo altă scriere religioasă, savanții de frunte din Asociația americană de sprijinire a progresului științei (ca, de pildă, Pupin, Konklin, Millikan și Osborne) s-au transformat în teologi amatori și încearcă să demonstreze că, în fond, știința și religia nu se contrazic, că pînă și sfîntul Toma a fost evoluționist”. Nu este de mirare că și oamenii de știință care au o atitudine sceptică față de religie, temîndu-se de persecuții, preferă să-și declare loialitatea față de ea.

În ceea ce îi privește pe oamenii de știință care sprijină religia, aceste cazuri sînt de asemenea de deplin explicabile de pe poziții științifice și pledează nu în favoarea, ci împotriva posibilității unirii concepțiilor religioase cu știința.

Să luăm, de pildă, declarațiile făcute de Albert Einstein despre „religia cosmică”. Clericii și teologii au invocat de multe ori aceste declarații. Dar dacă analizăm esența concepțiilor acestui mare savant și lămurim cauzele șovăielilor sale filozofice, devine clar că nici în cazul de față nu poate fi vorba de o alianță între știință și religie.

A. Einstein (1879—1955) este autorul teoriei relativității, una dintre cele mai importante și mai general-valabile teorii științifice ale contemporaneității. Firește că, enunțînd

și elaborând această teorie, savantul a simțit permanent nevoia de a o fundamenta în mod general, filozofic. Un timp, Einstein a fost adeptul concepției machiste despre lume ca un complex de senzații, dar apoi această concepție l-a deziluzionat. Nu l-a satisfăcut nici subiectivismul lui W. Heisenberg, apropiat de cel machist, în domeniul mecanicii cuantice, subiectivism împotriva căruia savantul a militat toată viața. Einstein considera că principala lipsă a machismului o constituie faptul că această filozofie, negînd existența lumii obiective, face lipsită de obiect și de scop orice cercetare fizică. În general însă, autorul teoriei relativității n-a fost destul de consecvent. Fiind un materialist spontan în domeniul științelor naturii, el a păstrat o serie de rezerve și a admis inexactități care-l împingeau înapoi la subiectivism, căruia Einstein îi era ostil. Căutînd să se elibereze de aceste contradicții și să găsească un criteriu al justetei teoriilor științifice, Einstein înclina adesea spre ideea „experienței cosmice religioase care stă în spatele cercetărilor științifice”. Însă în „religia cosmică” pe care o preconiza, nu exista în fond nimic religios, întrucît el nu recunoștea un Dumnezeu personal, nemurirea sufletului și alte dogme. Mai mult, el sublinia cu tărie incompatibilitatea științei cu credința.

Atitudinea lui Einstein față de idealism și de religie este caracteristică pentru o serie de oameni de știință din lumea capitalistă. Tragedia unor savanți burghezi remarcabili rezidă tocmai în faptul că ei caută cu perseverență o concepție cu adevărat științifică despre lume, dar nu o găsesc din cauza caracterului mărginit al convingerilor lor sociale, determinat de existența rinduieilor capitaliste. Oamenii de știință burghezi, a arătat V. I. Lenin, nu cunosc filozofia cu adevărat științifică a materialismului dialectic. Tocmai de aici rezultă criza științelor naturii în lumea capitalistă, precum și tendințele subiective-idealiste și etice-religioase din concepțiile savanților burghezi, iar nu din datele științifice.

Tendințele religioase ale unui naturalist sau altuia, chiar și cele serioase și stabile, pot avea importanță pentru convingerile sale personale; aceste tendințe nu determină transformarea sistemului cunoștințelor științifice într-un sistem religios. O confirmare a acestui adevăr constituie, de pildă, amintirile autobiografice ale lui Ch. Darwin. „...Întrucît pe atunci nu aveam nici cea mai mică îndoială asupra adevăru-

lui deplin și literal al fiecărui cuvînt din Biblie — mărturisește el —, m-am convins foarte curînd că religia noastră trebuie considerată pe deplin acceptabilă. M-a uimit însă cît de nelogic este să spun că cred în ceea ce nu pot înțelege și ceea ce de fapt (în general) nu poate fi înțeles”. Se știe că ulterior Darwin a ajuns la ateism.

Prin urmare, relațiile și principiile dominante în societatea burgheză îi împing pe oamenii de știință să caute argumente care să-i convingă că religia este acceptabilă. Dar, în forma existentă, dogmele religioase adeseori nu-i satisfac. De aceea, de multe ori, oamenii de știință burghezi născocesc convingeri religioase (sau pseudoreligioase) proprii, care sînt contrare credinței oficiale recunoscute. Nu întîmplător Long Ed Le Roy, doctor în filozofie, preot al bisericii prezbiteriene americane, a fost nevoit să recunoască faptul că la Einstein Dumnezeu nu este „voința care fixează scopuri și care guvernează natura” și că simțul său cosmic religios „nu poate fi baza bisericii... El poate să aparțină unor eretici”.

Credința religioasă este incompatibilă cu știința

După părerea unor teologi contemporani, unitatea dintre știință și religie este dovedită de faptul că oamenii de știință sînt convinși de adevărul anumitor teze științifice. Această convingere ar fi înrudită cu credința religioasă. Bineînțeles că asemenea raționamente sînt cu totul neîntemeiate.

Știința reprezintă un sistem de date autentice, verificate în practică, cu privire la legile obiective ale dezvoltării naturii și societății. Știința este întruchipată în cultura materială și spirituală a popoarelor și are un rol excepțional în viața societății, contribuind la supunerea naturii în interesul omului, sporînd încrederea acestuia în propriile sale forțe.

Ce este însă credința religioasă? Are ea oare ceva comun cu încrederea oamenilor în propriile lor forțe?

După cum susțin în general teologii și scriitorii clericaliști, credința este în fond calea tradițională și principală a perceperii religioase a lumii. „Prin credință cunoaștem”, se spune în sfînta scriptură. Potrivit interpretărilor date de teologi, această credință nu constituie însă rezultatul activității conștiinței umane, întrucît ar fi generată de revelația divină, adică inspirată de sus. De aceea așa-numita „credință ade-

vărată" este întotdeauna oarbă și omul religios trebuie să creadă chiar în lucruri absurde.

Este evident că o credință oarbă, și mai ales cea bazată pe revelația divină, nu poate avea drept obiect realitatea materială. Religia proclamă lumea reală în care trăim drept o lume pieritoare, o lume a iluziilor, o „vale a plingerii și a întristării”. Obiectul credinței religioase, declară înșiși teologii, pot fi numai dogmele (de pildă dogma existenței lui Dumnezeu, a unității lui Dumnezeu și a infailibilității sale, a nemuririi sufletului etc.). Omul religios, susține biserica, nu trebuie să uite nici o clipă că în aceste dogme este obligat să creadă, ele nu vor fi niciodată pe deplin accesibile cunoașterii noastre. Or, după cum s-a mai arătat, obiectul științei nu-l constituie dogmele, ci realitatea obiectivă. Numai studiul științific al fenomenelor, al proceselor, al legilor din natură și din societate permite oamenilor să transforme lumea.

Așadar, dogmele credinței sînt în contradicție cu știința nu din cauza pretinsului lor caracter divin, ci fiindcă ele, ca și însăși ideea divinității, reprezintă un produs al necunoașterii, un rezultat al slăbiciunii și fricii omului în fața forțelor elementare ale naturii și ale societății. Credința religioasă contribuie la întărirea acestei frici și slăbiciuni. Chiar în condițiile noastre, clericii continuă să propovăduiască necesitatea unei atitudini pasive a omului față de voința divină, față de faptele divine, să vorbească despre „folosul pe care-l aduc sufletului bolile trimise nouă de către Dumnezeu” etc. Chiar în virtutea celor spuse mai sus, nu există și nu poate exista nici un fel de concordanță între credința religioasă și cunoștințele științifice. Atît prin originea cît și prin natura lor, religia și știința sînt absolut incompatibile.

În ceea ce privește convingerea că concluziile științei corespund adevărului, nici ea nu are nimic comun cu credința religioasă. Această convingere este bazată pe cunoașterea realității, este confirmată de fapte și de practica multi-seculară a istoriei, este o convingere conștientă (de pildă sîntem convinși că obiectele și fenomenele din natură constituie o realitate obiectivă, că între ele există o intercondiționare cauzală, că victoria comunismului este inevitabilă etc.). În acest domeniu nu există nimic mistic, nimic înrudit

cu religia, nu se invocă autoritatea oarbă a revelației divine, a legendelor fantastice din sfînta scriptură. De aceea numai cei care nu vor să vadă opoziția fundamentală dintre știință și religie pot identifica aceste convingeri cu credința religioasă.

*
* * *

Toate manevrele la care recurg teologii pentru a uni știința cu religia, credința cu cunoașterea sînt lipsite de orice bază. Nici un argument în favoarea unei asemenea uniri nu rezistă criticii, iar faptul că teologii își continuă cu perseverență încercările în acest sens nu atestă decît puterea științei contemporane și șubrezenia pozițiilor religiei. Dacă în trecut biserica a vrut să înăbușe știința prin forța autorității ei divine, în prezent ea este nevoită să caute o întărire a dogmelor ei în autoritatea cunoașterii științifice. Dacă în trecut biserica prigonea fățiș știința, în prezent ea caută o alianță cu ea. Dar toate acestea nu trebuie să înșele pe nimeni. Orice om care se călăuzește neabătut după principiile cunoașterii științifice și le aplică în studierea realității nu poate fi de acord cu încercările de a strecura idei religioase în domeniul științei. Și orice compromisuri cu știința ar accepta teologii contemporani, oricît ar folosi ei elocvența lor, incompatibilitatea credinței cu știința rămîne un fapt evident.

ȘTIINȚA INFIRMĂ RELIGIA

Două concepții despre lume

Știința și religia sînt legate de două concepții despre lume diametral opuse. Baza ideologică a dezvoltării științei este filozofia materialistă. Esența concepțiilor religioase despre lume este însă în întregime idealistă.

Concepția materialistă afirmă că în lume nu există nimic în afară de materia în mișcare, eternă și infinită. Realitatea materială există independent de conștiință, care este derivată, secundară față de materie. Toate aceste teze sînt formulate și dezvoltate în modul cel mai deplin și mai consecvent de materialismul dialectic, forma cea mai înaltă a concepției materialiste despre lume.

Filozofia idealistă, dimpotrivă, presupune că la baza a tot ceea ce există se află un principiu imaterial: conștiința, ideea, „voința universală”, „spiritul universal” sau ceva asemănător. Natura, materia ar fi un produs al acestui principiu ideal și, în consecință, secundară, derivată, limitată în timp și în spațiu. Concepția religioasă despre lumea înconjurătoare nu se deosebește principial de acest punct de vedere. Ea reprezintă în fond același idealism, dar mai primitiv și mai rudimentar în comparație cu cel filozofic. Aici principiuul a tot ceea ce există este o ființă imaterială, supranaturală — dumnezeu —, care ar fi creat universul și l-ar governa.

Opoziția fundamentală dintre materialismul și idealismul filozofic se datorește nu numai faptului că ele rezolvă în mod cu totul diferit problemele principale ale concepției despre lume. Justețea materialismului dialectic este confirmată de toate datele științei și practicii, în timp ce justețea idealismului filozofic și a religiei nu poate fi demonstrată de nimeni, deoarece ele reprezintă o concepție despre lume profund eronată, denaturată, iar activitatea cognitivă și practică a

oamenilor le infirmă în permanență. Iată de ce filozofia marxistă se bazează în concluziile ei pe știință, care dă omului adevărata cunoaștere a lumii, în timp ce idealismul și religia nu fac decît să falsifice datele științei. Iată de ce materialismul dialectic constituie baza ideologică generală a progresului științei, pe cînd filozofia idealistă și concepțiile religioase frînează acest progres.

Despre „cunoașterea lui dumnezeu”

În concordanță cu premisele lor idealiste, teologii spun că obiectul religiei este dumnezeu și că principalul în activitatea cognitivă a omului constă în a-l cunoaște pe „cel de sus”. Această „cunoaștere a lui dumnezeu” este formată din trei elemente: credința religioasă, experiența religioasă și gîndirea religioasă.

Potrivit concepțiilor teologice, credința religioasă reprezintă în primul rînd convingerea nemijlocită că principiul divin are o existență reală. Această convingere nu poate fi dobîndită cu ajutorul gîndirii raționale, ci este dăruită de dumnezeu.

Următoarea treaptă a „cunoașterii lui dumnezeu” este experiența religioasă. Aceasta apare, chipurile, în urma influenței exercitate de dumnezeu asupra conștiinței omului. Experiența religioasă poate fi directă (viziune, glasurile, revelațiile divine) și indirectă (povestirile oamenilor care l-au „văzut” sau l-au „auzit” pe „cel de sus”). De experiența religioasă țin sentimentele și emoțiile religioase ale credincioșilor, viețile „sfinților părinți” etc. În toate cazurile, „obiectul” acestei experiențe este minunea.

În sfîrșit, treapta cea mai înaltă a „cunoașterii lui dumnezeu” o constituie gîndirea religioasă. Ea sintetizează experiența religioasă limitată și inferioară, creînd pe această bază sistemul științei religioase. Toate acestea se fac pe calea comunicării active cu dumnezeu prin intermediul rugăciunii.

Bineînțeles că „teoria” expusă mai sus nu cuprinde nici un grăunte de adevăr; ea este eronată în însăși esența ei, căci întreaga „cunoaștere a lui dumnezeu” se bazează pe credința cară în existența acestuia. Credința în dumnezeu nu constituie însă o dovadă că el există. Așadar, întregul proces al „cunoașterii lui dumnezeu” se bazează pe teza inițială, prin nimic justificată și prin nimic confirmată, a existenței lui

dumnezeu. Or, știința demonstrează în mod incontestabil că nu există forțe supranaturale.

Afirmațiile în legătură cu „cunoașterea lui Dumnezeu” sînt greșite și dintr-o altă cauză. Nici o activitate cognitivă nu este posibilă fără gîndire, care se bazează pe datele obținute prin intermediul organelor de simț, adică pe senzații și percepții. Omul ajunge să cunoască numai lucrurile despre care primește informațiile inițiale prin intermediul ochilor, urechilor, nasului etc. Dar dacă punctul de plecare îl constituie credința oarbă, nu poate fi vorba de nici o cunoaștere, deoarece în acest caz n-ai ce să cunoști. Nu întîmplător clericii, oricît s-ar îndeletnici cu experiența religioasă și cu gîndirea religioasă, nu adaugă nimic principial nou și esențial la ceea ce se propune credincioșilor să creadă orbește. În ciuda „cunoașterii lui Dumnezeu”, propovăduitorii religiei n-au depășit în două milenii dogmele proclamate de ei inițial despre existența lui Dumnezeu, despre atotputernicia, atotcunoașterea, bunătatea absolută a lui Dumnezeu etc. etc. și, ceea ce este cel mai important, nu au reușit să demonstreze nicicum justetea acestor dogme.

Afirmația că unii oameni ar fi văzut sau ar fi auzit pe Dumnezeu, pe îngeri etc. nu confirmă cîtuși de puțin existența acestor ființe supranaturale. Știința a stabilit că asemenea cazuri au fost un rezultat al tulburării activității nervoase și psihice pe bază religioasă, tulburare care provoca halucinații sau vise. Cauzele halucinațiilor și viselor sînt cunoscute oamenilor de știință și nu reprezintă nimic divin. De asemenea oricine înțelege că nu este cîtuși de puțin obligatoriu ca cele văzute în vis să existe. Mai mult, viziuni religioase pot fi provocate pe cale artificială (de pildă în timpul unei ședințe de hipnotism). Nu întîmplător nici măcar clericii nu pun la baza „cunoașterii lui Dumnezeu” o apariție a acestuia, ci credința oarbă în el. Se vede că ei nu se prea bizuie pe forța experienței religioase.

Lumea este oare cognoscibilă ?

De fapt, chiar și clericii recunosc zădărnicia „cunoașterii lui Dumnezeu”. Din afirmațiile lor rezultă că, în ciuda tuturor eforturilor, este aproape imposibil să-l cunoști pe Dumnezeu. Același lucru este valabil și pentru cunoașterea „creației divine”, a naturii. Un teolog ortodox a scris de mult : „Dumnezeu ne este cunoscut în măsura în care cineva

poate vedea marea nețărmurită stînd la malul ei, noaptea, cu o mică luminare aprinsă în mînă. Te vei întreba : poate acest om să vadă mult din întreaga întindere a mării nețărmurite ? Desigur, nimic sau aproape nimic. Cu toate acestea, el vede bine apa și știe că în fața lui este marea, că marea este nețărmurită și că el nu o poate cuprinde cu privirea sa. Așa stau lucrurile și în ceea ce privește cunoașterea lui Dumnezeu”. În acest caz avem de-a face cu propovăduirea vechii concepții idealiste despre caracterul limitat al rațiunii umane, despre zădărnicia încercărilor oamenilor de a cunoaște esența anumitor fenomene.

În realitate, oamenii (îndeosebi în vremurile noastre) nu stau în fața mării nețărmurite (în fața naturii), „noaptea, cu o mică luminare aprinsă în mînă”. Știința oferă mereu omului mijloace noi pentru a cunoaște întregul univers. Aceste mijloace pot fi comparate mai curînd cu un reflector deosebit de puternic, de milioane și miliarde de lumini. În prezent, oamenii de știință au răzbătut departe în univers, la o distanță de 6 miliarde de ani-lumină de Pămînt, cercetează obiectele microcosmului, nucleele atomice, particulele „elementare” etc., ale căror dimensiuni reprezintă trilionimi de milimetru, studiază cu ajutorul unor aparate speciale ceea ce nu se poate vedea, nici auzi, nici simți în nici un fel în mod direct : razele cosmice, ultrasunetul, cîmpurile magnetice și electrice, radioactivitatea etc. Nu există nici un temei pentru a afirma că procesul de creare a unor mijloace tot mai puternice și mai fine de cunoaștere științifică, procesul dezvăluirii unor taine noi ale naturii, se va încheia sau opri vreodată.

În ceea ce privește „cunoașterea lui Dumnezeu”, aici, după cum s-a mai spus, este vorba de iluzii. De aceea comparația între „cunoașterea lui Dumnezeu” și studiul lumii reale este cu totul neîntemeiată. De existența naturii nu se îndoiește nici un om normal, inclusiv credincioșii, pe cînd existența lui Dumnezeu cere dovezi care în principiu nu se pot da, deoarece nu există nicăieri forțe supranaturale. Cunoașterea lumii reale nu confirmă dogmele religioase, ci le respinge. De aceea istoria progresului științific este în același timp și o istorie a demascării tuturor legendelor religioase, o istorie a prăbușirii întregului sistem de concepții și speculații religioase.

Obiectul științei Spre deosebire de religie, știința are drept obiect nu lumea născocită a ființelor supranaturale, ci lumea materială reală, lumea care există în mod obiectiv. Știința nu admite existența unor lucruri sau fenomene care nu pot fi descoperite de organele noastre de simț, direct sau indirect, adică folosind aparate, instrumente sau alte mijloace speciale de cercetare științifică. Așadar, prin însăși esența ei, știința este materialistă, străină oricăror concepții religioase și idealiste despre o lume supranaturală și incognoscibilă, o lume de dincolo de mormint.

În deplină concordanță cu filozofia materialist-dialectică, știința demonstrează și posibilitatea principială a cunoașterii lumii de către rațiunea umană. Oamenii de știință nu se opresc niciodată în fața tainelor naturii, ci studiază neobosit diferitele procese și lucruri, cunosc astăzi ceea ce n-a putut fi cunoscut ieri și pregătesc terenul pentru a cunoaște mâine ceea ce nu poate fi cunoscut astăzi. Aveau oare oamenii cu numai o sută de ani în urmă măcar o idee cât de vagă despre virusuri, particulele „elementare”, reflexele condiționate, elementele chimice transuranice etc.? Or, în prezent, toate aceste obiecte și fenomene, precum și legile care le guvernează, sînt studiate cu succes de știință, iar cunoștințele dobîndite sînt folosite practic în interesul omului. Știința progresează pe baza dezvoltării practicii, folosind aparate și metode științifice speciale în procesul cercetării științifice. Nu există nici o revelație divină în creația științifică și știința înaintată nu recunoaște nici măcar posibilitatea unei asemenea revelații.

În alianță cu propovăduitorii religiei, filozofii idealiști au încercat în repetate rînduri să demonstreze că posibilitățile științei de a cunoaște natura ar fi limitate. Mai de mult ei au afirmat, de pildă, că nu vom dezlega niciodată taina compoziției chimice și a structurii fizice a stelelor. Totuși, prin metoda analizei spectrale, astronomii și fizicienii, studiind lumina care pomește de la corpurile cerești spre noi, au reușit nu numai să determine compoziția chimică a stelelor, a nebuloaselor, a cometelor etc., dar să și obțină date deosebit de prețioase despre structura atmosferelor stelare și structura internă a stelelor, despre rotirea lor în jurul propriei lor axe și despre mișcarea lor în spațiu, despre densitățile lor, despre

cîmpurile lor magnetice și electrice, precum și despre multe alte proprietăți ale corpurilor cerești. Pe baza aplicării analizei spectrale a apărut chiar o știință nouă: astrofizica. Datele furnizate de această știință îmbogățesc cunoștințele noastre despre univers, ne permit să dezvoltăm cu mai mult succes fizica atomică și nucleară, să rezolvăm problemele legate de structura nucleului atomic și de interacțiunea diferitelor particule „elementare” și deci să progresăm în domeniul energeticii nucleare.

Trebuie subliniat că lărgirea și aprofundarea cunoștințelor noastre despre lume nu constituie pentru știință un scop în sine. Oamenii de știință caută să cunoască natura pentru a o transforma în conformitate cu nevoile practice ale oamenilor. În prezent este clar aproape pentru toată lumea că, fără dezvoltarea matematicii, fizicii, chimiei, biologiei și a altor ramuri ale științelor naturii, industria, agricultura, transporturile, construcțiile, întregul trai al oamenilor n-ar fi putut atinge nivelul actual. Electricitatea, radioul și televiziunea, automata și telemecanica, avioanele cu reacție, sateliții artificiali ai Pămîntului și navele cosmice, masele plastice și fibrele sintetice, antibioticele și alte medicamente, toate mașinile și obiectele de consum s-au realizat datorită aplicării științei în producție, datorită folosirii largi și permanente a cunoștințelor științifice la rezolvarea problemelor practice. „În zilele noastre — se spune în hotărârile Congresului al XXI-lea al P.C.U.S. — succesele în domeniul industriei și agriculturii sînt determinate într-o mare măsură de progresul tehnicii nci, care se bazează pe ultimele realizări ale științelor naturii și tehnicii...” Or, în decursul mileniilor de cînd există, „cunoașterea lui Dumnezeu” nu a dat practic omenirii nimic pozitiv.

Din cele de mai sus reiese că știința infirmă dogmele și legendele religioase pe două linii principale. Pe de o parte, furnizînd cunoștințe juste despre lumea înconjurătoare, ea demonstrează în mod convingător și fără putință de tăgadă falsitatea concepțiilor religioase. Pe de altă parte, intruchipîndu-se în acțiuni practice, în tehnică, industrie etc., știința sporește enorm puterea omului în lupta cu natura, demonstrează lipsa de temei a predicilor religioase despre neputința oamenilor în fața forțelor supranaturale și a unui Dumnezeu inexistent.

**Lumea
a fost creată oare
de Dumnezeu ?**

Una dintre dogmele fundamentale ale oricărei religii este dogma potrivit căreia lumea și tot ce există în ea au fost create de Dumnezeu. Această dogmă a fost cu desăvârșire infirmată de știință, care a dovedit că natura există dintotdeauna și că diferitele ei părți au o proveniență firească.

Dovada principală că lumea nu poate fi creată (după cum nu poate fi nici distrusă) o constituie legea universală a conservării materiei și mișcării, formulată încă de M. V. Lomonosov. „Toate schimbările care au loc în natură — a scris acest savant — sînt de asemenea natură, încît tot ce se ia de la un corp se adaugă unui alt corp... Această lege a naturii universal-valabilă se extinde și asupra legilor mișcării, deoarece un corp mișcînd prin forța sa un alt corp pierde o cantitate de forță egală cu cea imprimată corpului care primește mișcarea de la el”¹. Cu alte cuvinte, în procesele care au loc în univers, materia în mișcare trece dintr-o formă într-alta, dar în nici un caz nu se produce o apariție a materiei din nimic sau distrugerea ei fără urme. Pot apărea și pot fi distruse numai anumite lucruri, anumite obiecte, fie chiar și uriașe, dar totuși finite prin proporțiile lor, transformîndu-se în alte lucruri și obiecte, dar lumea în ansamblu, materia există veșnic. Așadar, toate afirmațiile potrivit cărora universul ar fi avut un „început” și va avea un „sfîrșit” sînt lipsite de temeiuri raționale.

Dindu-și seama că legea conservării materiei și mișcării infirmă cu desăvârșire ideea creației divine a lumii, teologii și filozofii idealiști încearcă de mai bine de 200 de ani să atace această lege pentru a dovedi netemeinicia ei și a salva astfel una dintre dogmele fundamentale ale religiei. Toate aceste încercări nu dau însă nici un rezultat. Apărătorii religiei nu au reușit să descopere nici un fapt care să contrazică legea conservării materiei și mișcării. Au eșuat de asemenea încercările de a falsifica unele date noi ale științei în scopul de a infirma această lege universală.

La începutul deceniului al 4-lea al secolului nostru, fizicienii au descoperit un fenomen interesant. S-a constatat că,

¹ M. V. Lomonosov, Opere filozofice alese, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1950, pag. 160.

în anumite împrejurări, unele particule „elementare”, și anume electronul și pozitronul, se pot uni, transformîndu-se în fotoni — cantități de lumină strict determinate. Pe de altă parte, în condiții corespunzătoare, fotonii se transformă în electroni și pozitroni. Speculînd această descoperire, idealistii „fizici” au declarat că avem de-a face, în primul caz, cu anihilarea (distrugerea) materiei, iar în al doilea caz cu „materializarea energiei”, cu apariția materiei din „mișcare pură”, adică din nimic. Bineînțeles, această „explicație” nu a reprezentat decît o falsificare totală a datelor științifice.

Știința a stabilit cu precizie că în natură nu există nici un fel de „energie pură” sau „mișcare pură” fără ceea ce se mișcă. Nu există mișcare fără materie, după cum nu există materie fără mișcare. Acest principiu general al materialismului dialectic este exprimat în mod concret în legea lui Einstein privind interacțiunea dintre masă și energie. Potrivit acestei legi, oricărui corp, oricărei particule „elementare” îi este inerentă o anumită cantitate de energie, de mișcare strict determinată. Dacă materia s-ar transforma în energie sau invers, acest raport ar fi în permanență tulburat. În realitate însă nu se observă nimic asemănător. Prin urmare, nu are loc nici o anihilare sau creare a materiei.

În afară de aceasta, printr-o serie întregă de experiențe s-a demonstrat de mult că lumina este materială. Razele de lumină exercită o presiune asupra obiectelor întîlnite în cale, iar mărimea acestei presiuni a fost măsurată cu precizie. Fotonii au o masă, deși, prin natura sa, aceasta se deosebește de masa particulelor substanței. Așadar, lumina, ca și substanța, reprezintă una dintre formele materiei. De aceea, atunci cînd se formează fotonii din electroni și pozitroni, precum și în cazul procesului invers, nu se produce o transformare a materiei în energie sau a energiei în materie, ci numai o trecere a materiei dintr-o formă în alta. Această trecere nu numai că nu contrazice, ci, dimpotrivă, confirmă legea conservării materiei și mișcării, deoarece se petrece în deplină concordanță cu ea.

**„Deplasarea
spre roșu”**

Căutînd „să demonstreze” că lumea a fost creată de Dumnezeu, idealistii și teologii operează și cu unele date din domeniul astronomiei. De pildă, ei încearcă să explice în felul lor fenomenul așa-numitei „deplasări spre roșu”. În spec-

trele stelelor, ale sistemelor stelare etc., diferitele linii spectrale ocupă de obicei un loc anumit. La galaxiile foarte îndepărtate însă, aceste linii sînt deplasate spre roșu. Cu alte cuvinte, lungimea undelor de lumină care ajung pînă la noi de la aceste galaxii apare mărită. Deocamdată oamenii de știință n-au lămurit complet cauza acestui fenomen. Apărătorii religiei folosesc acest fenomen ca argument în sprijinul tezei că universul ar fi creat de Dumnezeu.

O serie de oameni de știință consideră că „deplasarea spre roșu” ar fi identică cu efectul Doppler, cunoscut în fizică, care constă în următoarele: atunci cînd o sursă de vibrații sonore sau luminoase se deplasează în raport cu aparatul care le înregistrează, frecvența vibrațiilor înregistrate de aparat se schimbă, modificîndu-se deci și lungimea de undă. Dacă sursa se îndepărtează de aparat, lungimea de undă crește. De aici se poate trage concluzia că „deplasarea spre roșu” dovedește că galaxiile se depărtează de noi cu viteze uriașe.

Idealiștii și teologii au adăugat la această concluzie propriile lor „ipoteze”. Ei au început să susțină că are loc o expansiune a universului în ansamblu și că odinioară volumul lui a fost aproape de zero. Se pretinde că, în starea sa inițială, avînd un volum nul, lumea ar fi apărut pe cale supranaturală. Astronomul englez Milne afirmă că universul inițial, „compact”, a fost creat într-un fel oarecare, iar apoi a fost sfărîmat de o explozie atomică uriașă, „deplasarea spre roșu” demonstrînd viteza cu care continuă să se risipească sfărîmăturile lui sub formă de galaxii. Abatele belgian Lemaître declară că lumea, sub forma unui „atom primar”, a fost creată de Dumnezeu. După părerea lui, acest „atom primar” cuprindea germenii planetelor, stelelor și galaxiilor; imediat după ce a fost creat de Dumnezeu, „atomul primar” a început să se dezintegreze, punînd bazele universului, care în prezent „se lărgește”.

Dar de unde au apărut și continuă să apară uriașele mase de substanță ca să umple noile spații? La această întrebare legitimă „răspund” astronomii Hoyle, Bondi și Gold din Cambridge. Potrivit „cercetărilor” acestora, în lume materia s-ar crea continuu, chiar și în prezent, din nimic. Ei au făcut chiar un calcul al „puterii” creației: în fiecare metru cub al spațiului cosmic ar apărea un atom de hidrogen în decurs de 300.000 de ani!

Toate aceste încercări de a fundamenta prin date astronomice credința într-un Dumnezeu creator sînt cu desăvîrșire lipsite de o bază reală. În primul rînd, se presupune în mod tacit o încălcare a legii conservării materiei și mișcării. În al doilea rînd, chiar dacă „deplasarea spre roșu” ar demonstra o „împrăștiere” a galaxiilor, aceasta nu înseamnă că întregul univers infinit se lărgește; în alte porțiuni ale universului se poate desfășura un proces invers. În sfîrșit, există și alte explicații ale „deplasării spre roșu”, care nu sînt legate cîtusi de puțin de presupusa lărgire a porțiunii din univers cunoscută nouă.

Din cele spuse mai sus reiese că raționamentele pseudoștiințifice ale unor idealști și teologi contemporani în legătură cu „începutul” lumii și cu geneza ei divină nu se bazează pe fapte, ci pe falsificarea unor fapte care n-au fost încă explicate în întregime de știință.

Falimentul teoriilor cu privire la „sfîrșitul” lumii

Apărătorii religiei se străduiesc din răsputeri „să demonstreze” că „sfîrșitul” lumii se va produce într-un viitor apropiat. Ei o fac cu scopul de a fundamenta ideea „pieirii omenirii”, a „celeia de-a doua veniri a lui mesia” și a „judecății de apoi”. Știința a infirmat însă complet și „argumentele” folosite în acest scop.

În fizică este cunoscut așa-numitul al doilea principiu al termodinamicii. Potrivit acestui principiu, în toată procesele fizice energia calorică trece de la corpurile mai calde la altele mai puțin calde. De aici, unii idealști și teologi au tras concluzia că, în ultimă instanță, căldura care există în univers se va nivela cu totul și va surveni „moartea termică” a universului. Această concluzie este însă falsă. Al doilea principiu al termodinamicii este just numai pentru procese care se desfășoară într-un volum finit. Extinderea lui asupra universului infinit este absolut neîntemeiată. Dacă în unele regiuni ale universului energia calorică se dispersează, în altele se produce o concentrare a căldurii, ca, de pildă, în cazul formării unor stele noi. În natură, alte forme de energie se transformă permanent în căldură. Prin urmare, nu are loc nici un fel de „răcire” a lumii.

Nu s-a ales nimic nici de proștirile clericilor în legătură cu pieirea inevitabilă a planetei noastre în urma ciocnirii

Soarelui cu vreo altă stea. Știința a demonstrat că, în partea spațiului cosmic unde se află sistemul nostru solar, distanța medie dintre aștri este de 100 de trilioane km. În aceste condiții, două stele se pot apropia mult între ele aproximativ o dată la 100 de cvadrilioane de ani. Cu alte cuvinte, probabilitatea unei asemenea catastrofe cosmice este practic exclusă. Apoi, pieirea planetei noastre și chiar a întregului sistem solar din indiferent ce cauză n-ar însemna nici ea „sfârșitul lumii”, sau „sfârșitul omenirii”, deoarece aceasta are posibilitatea să se mute în alte părți ale universului, ceea ce a prezăcut încă K. E. Tolkovski.

Relativ recent, oamenii de știință au stabilit că în galaxie apar anual circa 200 de stele așa-numite „nove” și „supra-nove”. Ele reprezintă o categorie aparte de stele, care există de mult. În genere ele se văd sub forma unor stele foarte slabe, dar uneori lumina lor izbucnește instantaneu și ele cresc de mii de ori în câteva zile. Din aceste fapte, unii apărători ai religiei au tras concluzia că și Soarele nostru, cu timpul „va exploda” neapărat, ceea ce va duce la pieirea a tot ce este viu pe Pământ și chiar a Pământului. Aceste profeții sumbre au fost infirmate de știință. Savanții sovietici P. P. Parenago și B.V. Kukarkin au demonstrat încă în 1933 că Soarele nu face parte din clasa „novelor” și de aceea nu poate exploda.

Așadar, încercările clericilor și ale teologilor de a folosi datele științei pentru a fundamenta ideea genezei divine a lumii, pentru a demonstra că lumea a avut un „început” și va avea un „sfârșit” sînt cu totul zadarnice.

Apariția stelelor Știința infirmă nu numai ideea creării supranaturale a universului, în ansamblu, ci și legendele care afirmă că dumnezeu ar fi făurit stelele și planetele, plantele, animalele și omul. Realizările științei dezvăluie omului tabloul evoluției infinite a lumii, evoluție care trece prin anumite trepte. Fiecare dintre aceste trepte (materia stelară, planetele, viața, societatea) apare inevitabil în mod firesc atunci cînd se ivesc condițiile materiale necesare, fără nici o participare a unor forțe supranaturale.

Potrivit Bibliei, dumnezeu a făurit toate stelele, Soarele și Luna în a 4-a zi a creației, și aceasta s-ar fi întîmplat cu

numai cîteva mii de ani în urmă. Or, știința a demonstrat că formarea stelelor și a planetelor sînt procese diferite, planetele neputînd să apară fără existența unui astru central; cu alte cuvinte, planetele constituie o treaptă de dezvoltare ulterioară stelelor. În univers s-au format, se formează și se vor forma neconținut noi lumi stelare și sisteme planetare, și în fiecare caz concret acest proces durează nu zile, ci multe mii și milioane de ani.

Potrivit cercetărilor savantului sovietic acad. V. G. Fesenkov, stelele iau naștere din gazul interstelar și din pulberile cosmice; nori gigantici de pulberi cosmice se întîlnesc pretutindeni în univers. El a reușit să fotografieze în unii din acești nori condensări asemănătoare unor filamente luminoase specifice. S-a stabilit că, după un timp, aceste filamente se destramă, formînd o serie de condensări similare stelelor și în cele din urmă se transformă în salbe de stele. Vîrsta acestora este de numai cîteva mii de ani.

Cercetările unui alt savant sovietic, acad. V. A. Ambarțumian, confirmă de asemenea că stelele nu se formează izolat, ci în grupuri. El a descoperit așa-numitele asociații de stele, niște „comunități” aparte de stele care se caracterizează printr-o serie de proprietăți esențiale identice, ceea ce vădește că au aceeași origine. Vîrsta acestor asociații nu depășește 10.000.000—12.000.000 de ani. S-au descoperit de asemenea stele a căror vîrstă nu este mai mare de cîteva sute de mii de ani. Așadar, corpurile cerești care fac parte din asociații sînt foarte tinere. Ele sînt mult mai tinere decît Soarele și decît majoritatea celorlalte lumi stelare ale galaxiei noastre, care există de cîteva miliarde de ani. De aici reiese că procesul de dezvoltare a stelelor este neînterupt: în timp ce unele au evoluat mult, altele abia își încep existența. Aceasta infirmă cu desăvîrșire dogma religioasă potrivit căreia lumea este invariabilă, fiind creată de dumnezeu o dată pentru totdeauna, fără nici un fel de adăugiri ulterioare.

Desigur, se poate presupune că apariția în zilele noastre a salbelor de stele, a asociațiilor de stele etc. ar fi tot un rezultat al creației divine. Unii clerici contemporani caută de fapt să prezinte astfel lucrurile. Ei nu izbutesc însă să-și argumenteze teza.

În primul rînd, în nici una dintre cărțile sfinte nu se spune că dumnezeu, după ce a creat lumea, ar fi continuat să per-

fecționeze edificiul construit de el. Faptul că în prezent se atribuie o asemenea activitate „celui de sus” contrazice tezele fundamentale ale miturilor religioase despre geneza divină a universului.

În al doilea rând, potrivit religiei, dumnezeu a creat „bine” lumea și, datorită înțelepciunii sale absolute, a prevăzut din capul locului și a predeterminat totul în structura universului. Dacă, totuși, „cel de sus” mai face „completări” înseamnă că nu este nici înțelept, nici atotștiutor.

Așadar, căutând să interpreteze realizările științei în spirit religios, clericii ajung inevitabil în impas. Oricât s-ar strădui teologii contemporani să demonstreze contrariul, datele științifice impun inevitabil concluzia că ideea divinității este lipsită de orice temei, ca și întregul sistem al concepțiilor religioase.

Originea planetelor Propovăduitorii religiei afirmă că Pământul, ca și celelalte planete, ar fi fost creat de dumnezeu, iar perfecțiunea uimitoare a structurii sistemului solar, unitatea și armonia acestuia ar fi o dovadă a înțelepciunii „creatorului”. Rezolvarea științifică a problemei infirmă cu desăvârșire și aceste dogme religioase.

În prezent există câteva ipoteze cu privire la originea sistemului solar. Deși între ele sînt deosebiri, toate aceste ipoteze converg spre ideea că la formarea planetelor a contribuit, într-un fel sau altul, Soarele și că „materia primă” din care au rezultat planetele a fost o masă gazoasă sau o masă formată din gaz și pulberi cosmice. Cu alte cuvinte, toate ipotezele pornesc de la a recunoaște că sistemul solar a apărut pe cale naturală și că acest proces a avut un caracter material. Teoria originii Pământului și a celorlalte planete, elaborată în modul cel mai amănunțit, este cea emisă de astronomul sovietic acad. O. I. Schmidt și de discipolii acestuia.

Potrivit teoriei lui O. I. Schmidt, cu câteva miliarde de ani în urmă Soarele a fost un astru „solitar”. El era înconjurat de un nor uriaș, format din particule solide reci și din gaze. Aceste particule se aflau într-o permanentă mișcare haotică, dar majoritatea lor covârșitoare, în virtutea acțiunii unor anumite legi ale mecanicii, se învîrteau în jurul Soarelui în aceeași direcție. Între particule se produceau ciocniri frecvente, în urma cărora o parte din energia lor mecanică se transforma în energie calorică; aceasta din urmă se răspîndea în spațiu, ceea ce ducea la comprimarea și la condensarea

norului. Întrucît în acest nor, pe lângă particulele mici, existau și corpuri relativ mari, comprimarea norului înlesnea atragerea particulelor mai mici de către cele mari în momentul ciocnirii. Astfel, corpurile mari au devenit centre de acumulare a substanței dispersate. În cele din urmă, acest proces a dus la formarea planetelor existente astăzi.

Ipoteza expusă mai sus explică bine particularitățile fundamentale ale structurii sistemului solar. Se știe, de pildă, că, potrivit legilor mecanicii cerești, mișcarea unui corp în apropierea unui alt corp trebuie să se facă sub acțiunea forței de gravitație, pe o orbită eliptică, parabolică sau hiperbolică. Or, orbitele planetelor reprezintă cercuri aproape perfecte. Teoria lui O. I. Schmidt demonstrează prin metode matematice că, la început, particulele norului format din gaz și pulberi cosmice s-au mișcat pe elipse mai mult sau mai puțin alungite, iar apoi, în urma formării planetelor, orbitele lor au început să se rotunjească și în cele din urmă au devenit aproape circulare.

În regiunea norului unde s-au format planetele din grupul Pământului (Mercur, Venus, Pământ, Marte), particulele erau încălzite mai puternic de către Soare. Substanțele ușoare care făceau parte din compoziția lor s-au volatilizat sub influența temperaturii înalte. Drept rezultat, în apropierea Soarelui s-au format planete de dimensiuni mici, alcătuite în cea mai mare parte din elemente grele și combinații chimice cu un punct de fuziune ridicat. Formarea planetelor Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun, Pluton, dimpotrivă, nu a fost însoțită de volatilizarea substanțelor ușoare. Mai mult decît atît: din cauza temperaturilor joase, pe planetele care s-au format se adăugau straturi de gaze înghețate. De aceea, mai aproape de marginea sistemului solar au apărut planete de proporții gigantice, deși cu o densitate mai mică în comparație cu reprezentanții enumerați ai grupului Pământului.

La început, Pământul, ca și celelalte planete, a fost rece. Apoi el s-a încălzit treptat, primind căldura degajată de substanțele radioactive aflate în adîncurile lui. Această încălzire și acțiunea forței de gravitație au determinat mișcarea lentă și redistribuirea treptată a uriașelor mase de elemente și combinații chimice care alcătuiesc planeta noastră. Compușii mai ușori s-au ridicat la suprafață, formînd scoarța Pământului. În felul acesta s-a format, în decurs de 3—5 miliarde

de ani, planeta noastră cu aspectul ei actual, procesele geologice descrise mai sus continuând, într-o măsură sau alta, și în prezent.

Explicația științifică a originii planetelor (inclusiv a Pământului) și a particularităților structurii sistemului solar arată că toate concepțiile religioase în acest domeniu sînt profund eronate, în ciuda rectificărilor „ultramoderne” făcute de teologi-„savanți”.

Alte lumi planetare Oamenii de știință și filozofii înaintați au emis de mult ipoteza că sistemul nostru planetar nu este singurul în univers. Încă Giordano Bruno a afirmat că în natură există un număr infinit de lumi asemănătoare Pământului. Această afirmație era în contradicție cu punctul de vedere religios, potrivit căruia planeta noastră a fost creată de Dumnezeu anume pentru om și reprezintă, ca și întregul sistem solar, ceva cu totul unic. Dar pînă în ultimul timp știința n-a avut dovezi directe pentru a putea arăta că aceste concepții sînt false.

În prezent situația s-a schimbat. Cercetările efectuate în ultimele decenii în Uniunea Sovietică și în alte țări au permis să se descopere că steaua dublă 61 din constelația Lebedei are un satelit întunecat, asemănător cu o planetă. Au fost determinate orbita și masa acestui satelit. Masa satelitului este numai de 20 de ori mai mare decît masa lui Jupiter. Nu este exclus ca această stea să aibă și alți sateliți întunecați, adică un întreg sistem planetar. O serie de date arată că și în jurul altor aștri există corpuri asemănătoare planetelor. Aceasta o dovedesc devierile periodice în poziția unui sir de stele, care pot fi provocate numai de atracția unor sateliți întunecați (și de aceea invizibili), destul de masivi, care se învîrtesc în jurul astrului central (sau a astrilor centrali).

Calcululele făcute de astronomi au arătat că numai în galaxia noastră există miliarde de corpuri planetare care se mișcă în jurul soriilor lor. Aceasta înseamnă că procesele de formare a planetelor sînt fenomene destul de răspîndite în univers și că ele au, probabil, multe elemente comune cu ceea ce s-a petrecut atunci cînd a apărut și s-a dezvoltat sistemul nostru solar. Acesta reprezintă un fenomen obișnuit în natură, ceea ce dovedește că afirmațiile clericilor despre caracterul excepțional al Pământului și, în general, al întregului sistem solar nu cuprind nici o fărîmă de adevăr.

Originea vieții pe Pământ

Propovăduitorii religiei atribuie și apariția vieții pe planeta noastră lui Dumnezeu. Astfel, în Biblie se spune că în ziua a treia a creației „cel de sus” a spus: „Să odrăslească pământul pajiște verde, ierburi avînd sămînță în ele și pomi roditori, care să facă, după soiul lor, roade cu sămînță în ele... Și s-a făcut așa” (Facerea, I, 11). În a cincea zi au fost „create” păsările și peștii, iar în a șasea zi fiarele, tîrîtoarele, dobitoacele și omul.

Știința a început de mult să dezvăluie falsitatea mitului biblic despre originea divină a vieții. Astfel s-a descoperit că activitatea vitală a plantelor și însăși existența lor sînt cu neputință fără Soare, care dă organismelor vegetale energia necesară creșterii și dezvoltării lor. Aceasta a demonstrat absurditatea „concepției” religioase potrivit căreia lumea vegetală ar fi fost făurită de Dumnezeu înainte de „crearea” Soarelui. Oamenii de știință au stabilit de asemenea că procesul apariției vieții a durat milioane de ani, iar condițiile pentru apariția și dezvoltarea plantelor și animalelor s-au ivit abia după formarea materiei vii. Așadar, ele nu puteau fi create dintr-o dată, fără o îndelungată evoluție premergătoare a „substanței vii”.

În prezent, originea vieții pe Pământ este explicată destul de complet de teoria savantului sovietic acad. A. I. Oparin. Această teorie este confirmată de numeroase fapte și date experimentale, iar tezele ei fundamentale sînt recunoscute de majoritatea covârșitoare a oamenilor de știință.

Studiind organismele vii, oamenii de știință au descoperit că în compoziția corpului plantelor și animalelor se găsesc aceleași elemente chimice care există în natura anorganică. Din greutatea totală a masei de materie vie care există pe Pământ, oxigenul reprezintă în medie circa 70%, carbonul 18%, hidrogenul 10,5%, iar azotul, calciul, siliciul, fosforul, sulful și celelalte elemente luate la un loc 1,5%. Această constatare (și o serie de alte fapte și considerente) a permis să se emită ipoteza că în timpuri foarte îndepărtate natura vie a apărut în mod legic din natura neînsuflețită. Teoria lui A. I. Oparin prezintă tocmai etapele principale, fundamentale ale originii vieții.

Cele trei etape ale apariției vieții

În decursul primei etape au apărut pe planeta noastră substanțele organice cele mai simple: hidrocarburile. Unele dintre ele (metanul etc.) se găseau încă în mediul alcătuit din gaz și pulberi cosmice, din care s-a format Pământul. Dar cea mai mare parte a acestor combinații a apărut în cursul formării planetei noastre, de pildă atunci când carburile de fier și de nichel au intrat în reacție cu apa.

Treptat, hidrocarburile au devenit tot mai complexe. Intrând în diferite reacții chimice cu amoniacul, cu apa și cu alte corpuri compuse, ele au format materii organice și mai complexe, inclusiv așa-numiții aminoacizi. Sub acțiunea presiunilor uriașe din straturile inferioare ale oceanului primar, precum și dintr-o serie de alte cauze, moleculele de aminoacizi s-au unit între ele, formând lanțuri lungi cu numeroase ramificații laterale. În felul acesta s-au format din aminoacizi diferite proteine. În aceasta a constat esența celei de-a doua etape a dezvoltării vieții.

Știința a demonstrat că viața reprezintă o formă a existenței proteinelor (F. Engels). Dar proteinele care s-au format la început nu erau încă vii: le lipsea caracteristica principală a materiei vii — metabolismul. În procesul schimbului de substanțe, organismul primește din mediul exterior diferiți compuși chimici care îi servesc drept hrană. Acești compuși sînt supuși unor transformări profunde și, în cele din urmă, devin componente ale proteinelor, sînt asimilați de ele. Paralel cu acest proces, în proteina vie are loc și dezasimilarea, adică descompunerea compușilor chimici din organism și eliminarea produselor de dezagregare în mediul exterior. Așadar, asimilarea și dezasimilarea constituie laturile cele mai importante, corelate, ale metabolismului. Dar pentru ca metabolismul să se poată produce pentru prima oară, era necesar ca proteinele dizolvate să se separe din apele oceanului primar, formînd compuși independenți. Această separare s-a produs într-adevăr, marcînd apariția vieții.

Sub influența anumitor cauze, lanțurile de aminoacizi și de proteine se răsuceau în spirale. Unirea acestor spirale în combinații complexe a dus la formarea unor picături foarte mici de substanțe proteice, așa-numitele coacervate. Între coacervate și apa oceanului a început un schimb de substanțe. Picăturile proteice asimilau din apă diferite combinații chi-

mice, necesare creșterii lor. În același timp, ele eliminau alte combinații, produse ale dezagregării substanțelor organice complexe. Aceasta înseamnă că coacervatele nu mai reprezentau proteine moarte, ci proteine vii, avînd primele caracteristici ale vieții.

Perfecționîndu-se și devenind treptat tot mai complexă, proteina vie s-a transformat în cele din urmă în organisme unicelulare primare. Apoi au apărut plante și animale pluricelulare primitive. În urma selecției naturale, evoluția lor a determinat întreaga diversitate actuală a naturii vii pînă la formele cele mai complexe. Problema cum s-a desfășurat acest proces a fost rezolvată încă de Ch. Darwin. V. I. Lenin a subliniat că „Darwin a pus capăt concepției după care speciile de animale și de vegetale ar fi întimplătoare, nelegate prin nimic între ele, «create de dumnezeu» și neschimbătoare, și a așezat pentru prima oară biologia pe o bază pe deplin științifică, stabilind transformarea speciilor și succesiunea lor”¹.

Viața în univers

Propovăduitorii religiei declară că viața ar fi fost creată de dumnezeu numai pe planeta noastră. Știința demonstrează însă că viața este larg răspîndită în univers.

F. Engels sublinia că, întrucît viața este una dintre formele mișcării materiei, ea apare inevitabil din natura anorganică pretutindeni unde există condiții corespunzătoare. În prezent, științele naturii dispun de date care permit să se presupună că și în alte lumi există viață. De cercetarea vieții în univers, și în primul rînd pe planetele sistemului solar, se ocupă două științe noi: astrogeografia și astrobiologia.

Astrogeografia, ale cărei baze au fost puse de savantul sovietic I. M. Zabelin, studiază învelișul geografic al planetelor (biogenosfera), adică sfera de apariție a vieții. Oamenii de știință au determinat elementele componente necesare ale biogenosferei și au început să cerceteze istoria formării și dezvoltării ei pe diferite planete. Comparînd biogenosfera Pământului cu cea a altor planete, astrogeografii trag anumite concluzii despre posibilitatea vieții în alte lumi. Totodată se ține seama de faptul că, pentru a exista, microorganismele, plantele și animalele au neapărat nevoie de apă, de o atmosferă

¹ V. I. Lenin, Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 138.

avînd o anumită compoziție și de o serie de alți factori. De asemenea, pentru a se dezvolta, este necesar ca ele să fie ferite de radiații excesive, iar temperatura nu trebuie să depășească anumite limite. În prezent s-a stabilit că există biogenofere destul de dezvoltate pe Marte și pe Venus. Aceasta înseamnă că pe planetele respective s-ar putea să existe viață.

Dovezi concrete ale existenței vieții pe alte planete ne oferă astrobiologia, al cărei întemeietor este astronomul sovietic G. A. Tihov. Studiind, de pildă, schimbările coloritului planetei Marte în funcție de anotimpuri și comparînd culoarea unora din sectoarele sale cu proprietățile optice ale vegetației terestre, G. A. Tihov a ajuns la concluzia că pe Marte există organisme vegetale și a determinat unele particularități fundamentale ale florei marțiene.

G. A. Tihov a stabilit că plantele de pe Marte, spre deosebire de cele de pe Pămînt, absorb intens razele infraroșii și toate undele roșii lungi. O dovadă în acest sens o constituie coloritul lor, care este în special albastru, bleumarin și chiar violet. Aceasta se întîmplă datorită faptului că, în condițiile climatei foarte aspre și reci de pe Marte, organismele vegetale au nevoie de surse suplimentare de energie calorică. Un colorit asemănător au plantele terestre din regiunile polare și muntoase de mare altitudine.

Flora marțiană trebuie să fie adaptată la acțiunea unor puternice radiații ultraviolete, care pătrund dinspre Soare prin atmosfera rarefiată a planetei. Ea trebuie de asemenea să evapore foarte încet umezeala, care pe Marte este redusă. Probabil că plantele de pe Marte elimină oxigenul nu în atmosferă, ci prin rădăcini în sol și tot de acolo îl obțin pentru respirație.

Este posibil să existe vegetație pe Venus. Clima pe această planetă este foarte caldă, și aici plantele trebuie să fie mai cu seamă de culoare galbenă sau roșie. Și mai probabil este că pe Venus există microorganisme; unele dintre ele (de pildă sporii de ciuperci) rezistă, chiar în condițiile de pe pămînt, la o temperatură de +140°C.

O serie de considerente arată că acolo unde există o vegetație destul de dezvoltată trebuie să existe și animale, deoarece acestea sînt principalii furnizori de bioxid de carbon necesar activității vitale a organismelor vegetale. În următorii ani, cînd vor începe zborurile pe Marte și Venus, oamenii

de știință vor avea posibilitatea să studieze direct formele de viață de pe alte planete.

Este evident că printre nenumăratele planete din univers există destule cu condiții favorabile pentru apariția și dezvoltarea vieții. Potrivit unor calcule făcute de o serie de oameni de știință, numai în galaxia noastră există cel puțin 1 miliard de planete propice vieții. Toate acestea arată că afirmațiile apărătorilor religiei potrivit cărora viața ar fi fost creată de Dumnezeu într-un singur loc al universului de necuprins, și anume pe Pămînt, sînt incontestabil false.

Originea omului Încununarea creației divine, susțin povăduitorii religiei, a fost omul. Reprezentantii diferitelor culte tratează în felul lor această acțiune a lui Dumnezeu, dar esența concepțiilor religioase despre originea oamenilor rămîne aceeași. În opoziție cu aceste concepții, știința demonstrează că omul reprezintă încununarea dezvoltării firești a naturii și își datorează existența nu lui Dumnezeu, ci acțiunii unui șir de legi obiective care nu au nici o legătură cu acesta.

Ideea originii animale a omului a fost fundamentată pentru prima oară în mod științific de Ch. Darwin. El s-a bazat pe asemănarea uimitoare dintre structura organismului uman și structura organismelor animale, pe date comparative cu privire la dezvoltarea embrionară a omului și animalelor, pe descoperirea unor resturi ale lumii animale din epocile geologice trecute, pe informații referitoare la osemintele unor maimuțe antropoide găsite cu prilejul săpăturilor arheologice etc.

De atunci oamenii de știință au descoperit un număr urias de fapte noi. În prezent, știința a demonstrat definitiv că omul descinde în mod firesc din maimuțe antropoide astăzi dispărute, driopitecii, care au trăit cu cîteva milioane de ani în urmă. S-au descoperit rămășițe osteologice ale unor forme intermediare între driopitec și om, precum și unelte de muncă ale strămoșilor noștri celor mai îndepărtați. Studiul acestor materiale a scos la iveală tabloul transformării treptate a maimuței în om.

Pe teritoriul Uniunii Sud-Africane, au fost găsite rămășițele a peste 30 de australopiteci (maimuța sudică), care au trăit cu circa 1.000.000 de ani în urmă. Aceste ființe mergeau în general în poziție verticală. Înălțimea lor era apropiată de cea a omului, iar volumul creierului era mai mare decît la

orice maimuță dispărută sau care trăiește în zilele noastre (în unele cazuri ajungea pînă la 700 cm³). Există temeieri să credem că australopitecii se îndeletniceau cu vînătoarea, folosind în acest scop bîte și pietre.

Omul cel mai vechi a fost pitecantropul. Înălțimea lui era de 165—170 cm, iar volumul creierului de 850—950 cm³. Acest om-maimuță avea rudimente de vorbire și folosea mai frecvent mîna dreaptă, ceea ce constituie o particularitate caracteristică omului.

Pe o treaptă ceva mai înaltă de dezvoltare se afla sinantropul (omul străvechi din China). Volumul creierului său ajungea la 1.100—1.200 cm³, iar în unele cazuri la 1.400 cm³. Sinantropii, care au trăit pe teritoriul Chinei de astăzi cu 500.000—600.000 de ani în urmă, știau să confecționeze cele mai simple unelte de piatră, să folosească focul. O oarecare dezvoltare a căpătat la ei și vorbirea, deși era încă foarte primitivă. Ființe apropiate ca tip de sinantrop au existat în Africa de Sud (telantropul din Colonia Capului), în Africa orientală (africanthropul), în Europa occidentală (omul de la Heidelberg) și în alte regiuni.

Pe la mijlocul paleoliticului, adică cu circa 100.000 de ani în urmă, s-a încheiat transformarea treptată a oamenilor-maimuțe în neandertalieni. În ceea ce privește structura lor fizică, ei semănau cu omul din zilele noastre. Oamenii de Neandertal produceau unelte de piatră destul de complicate (dălți, lănci, vîrfuri de săgeată etc.). Următorii oameni străvechi, cunoscuți sub denumirea de oamenii de Cro-Magnon, nu se deosebeau prin nimic esențial din punct de vedere fizic de omul din zilele noastre. Ei confecționau diferite unelte din os și din piatră, îmbrăcăminte și încălțăminte din pieile animalelor ucise. Locul oamenilor de Cro-Magnon l-a luat omul de tip contemporan.

Rolul muncii

Știința a stabilit nu numai etapele principale ale transformării maimuței în om. Astăzi oamenii de știință cunosc multe lucruri despre viața pitecantropilor, sinantropilor și îndeosebi a oamenilor de Neandertal și de Cro-Magnon, despre orînduirea socială și dezvoltarea producției în acele epoci. Toate aceste date ale antropologiei, arheologiei și istoriei societății primitive au confirmat pe deplin teoria lui F. Engels potrivit căreia munca repre-

zintă factorul principal și hotărîtor care a determinat formarea omului contemporan.

Principala premisă biologică a transformării maimuțelor în oameni a constituit-o faptul că ele n-au mai trebuit să folosească membrele superioare la mers. Aceasta s-a întîmplat atunci cînd strămoșii noștri, maimuțele, au coborît de pe copaci pe pămînt și au început să umble în două picioare. Mîna a devenit liberă; s-a ivit posibilitatea de a mînuie obiecte și deci și posibilitatea de a efectua operații de muncă.

Cu timpul, operațiile de muncă au devenit tot mai complicate, ceea ce a înrîurit, firește, asupra dezvoltării creierului. Acesta coordona tot mai precis și mai fin variatele mișcări legate de procesele de muncă, influențînd astfel și mîna. Prin urmare, mîna este nu numai un organ al muncii, ci și un produs al ei.

O dată cu eliberarea miinilor și cu perfecționarea lor continuă, întreaga înfățișare a omului s-a schimbat. Mersul său în poziție verticală a devenit mai ferm, poziția capului s-a schimbat, scheletul și o serie de organe ale corpului omenesc s-au modificat considerabil. În sfîrșit, în procesul muncii oamenii au simțit nevoia să comunice între ei, să-și exprime dorințele și să-și coordoneze acțiunile cu ajutorul unor semnale sonore speciale. Apariția și dezvoltarea vorbirii articulate, paralel cu operațiile de muncă, au constituit un nou și puternic stimulent pentru perfecționarea continuă a creierului uman. Rezultatul a fost formarea tipului contemporan de om.

Toate datele științei arată, așadar, că oamenii nu au apărut dintr-o dată și că nu au fost creați de cineva. Omul s-a desprins din lumea animală datorită muncii, datorită dezvoltării producției de bunuri materiale, și acest proces a durat aproximativ 1.000.000 de ani.

Falimentul legendei despre „primul om”

Rezolvarea științifică a problemei originii omului nu poate fi infirmată. Cău-tînd însă din răsputeri să demonstreze participarea lui Dumnezeu la această operă, apărătorii religiei falsifică datele științei pentru a salva legenda lui Adam.

În prezent, clericii și teologii declară tot mai des că recunosc teoria evoluționistă, în general, și aplicată la om, în particular. Dar unii dintre ei, ca de pildă episcopul O'Brien, susțin că teoria evoluționistă ar face pe oameni să-l înțeleagă mai bine pe Dumnezeu, care ar acționa tocmai prin

intermediul legilor naturii, stabilite tot de el. Această concepție întâmpină obiecții juste din partea altor teologi. Idealistul Morris, de pildă, afirmă, pe bună dreptate, că, dacă într-adevăr dumnezeu a creat natura vie după metoda evoluției, ar însemna că el a inventat metoda de creație cea mai ineficace, mai crudă și mai stupidă. Țelul „celui de sus” a fost doar crearea omului. Atunci de ce a avut nevoie să populeze în decurs de milioane de ani pământul cu ființe atât de nereușite, ca bunăoară dinosaurii și multe alte ființe, care oricum au dispărut ulterior? La asemenea întrebări nu există răspuns, și de aceea Morris cere să se renunțe la o adaptare a religiei la știință. Cu alte cuvinte, el este nevoit să admită că nu poți să accepți evoluția naturală și totodată să crezi în dumnezeu.

Papa Pius al XII-lea a afirmat și el că, pentru catolicism, teoria evoluționistă este „acceptabilă”, cu condiția să se recunoască teza că Adam și Eva au fost primii oameni și s-au făcut vinovați de păcatul originar. Dându-și seama că asemenea rezerve nu salvează legenda despre „primul om”, o parte dintre apărătorii religiei încearcă să inventeze o argumentare mai subtilă în favoarea originii divine a oamenilor. Acești teologi afirmă că teoria darvinistă a evoluției se referă numai la corpul omului, care reprezintă într-adevăr un produs al dezvoltării lumii animale. În ceea ce privește însă „sufletul”, adică psihicul oamenilor, acesta ar fi opera lui dumnezeu. Teologii susțin că conștiința nu ar fi un rezultat al evoluției natural-istorice și sociale, că ea a fost insuflată omului de către „cel de sus”. La baza acestei concepții stă, printre altele, o separare artificială a „sufletului” de corp, ceea ce nu corespunde cîtuși de puțin realității. Știința ne oferă singura explicație justă a originii psihicului omului, ca și dovada că acesta este indisolubil legat de un organ material, creierul, și este determinat de cauze materiale. În felul acesta doctrina religioasă despre „suflet” este infirmată în esența ei.

Este oare psihicul de origine divină?

Existența în „lumea de dincolo de mormînt”, există independent de corp. Corpul, pretind ei, nu este decît lăcașul vremelnic al sufletului. Însuși „sufletul” reprezintă suflul lui dumnezeu, o părțică a divinității și de aceea este nemuritor.

Apărătorii religiei susțin cu încăpăținare că „sufletul”, care ar fi fost hărăzit omului de dumnezeu și care își continuă

în afară de aceasta, ei pretind că sufletul ar fi incognoscibil prin mijloacele științei.

Or, chiar faptele din viața de toate zilele pledează împotriva concepțiilor religioase despre „suflet”. Oricine știe că atunci cînd creierul este lezat (de un traumatism, de o comotie etc.), omul își pierde cunoștința. Aceasta confirmă în mod grăitor că există o legătură directă între trup și „suflet”, între sistemul nervos și psihic. Observațiile și experiențele științifice speciale vădesc același lucru.

De pildă, printr-o intervenție chirurgicală oamenii de știință au extirpat emisferile cerebrale ale unor ciini. După asemenea operații, animalele cădeau într-o stare de somnolență, se mișcau dezordonat prin încăpere, lovindu-se de pereți și de diferite lucruri, nu reacționau la sunete și la lumină, nu puteau să se hrănească singure etc. Cu alte cuvinte, ciinii cărora li se extirpau emisferile cerebrale își pierdeau funcțiile psihice principale.

Știința cunoaște de asemenea cazuri cînd un copil se naște cu sistemul nervos nedevelopat, în speță fără emisferile cerebrale (microcefalia). Asemenea anomalii s-au întîmplat, de pildă, în regiunile din Japonia, supuse la sfîrșitul războiului trecut bombardamentelor atomice. Copiii microcefali sînt nedevelopați din punct de vedere fizic, nu reacționează în nici un fel la mediul înconjurător, nu posedă funcțiunile psihice principale și în genere mor repede.

În sfîrșit, oamenii de știință au acumulat un material uriaș în legătură cu distrugerea (sau tulburarea) funcțiunilor diferitelor zone sau porțiuni ale creierului din anumite cauze (boli, traumatisme etc.). Întotdeauna lezarea unei anumite zone are ca urmare pierderea, încetarea unor funcțiuni psihice, a unor elemente ale conștiinței, strict determinate. De pildă, o serie de tulburări ale circonvoluției temporale stîngi provoacă pierderea graiului sau pierderea înțelegerii pentru semnificația cuvintelor.

Așadar, numeroase fapte confirmă teza științifică, materialistă potrivit căreia „sufletul”, psihicul, conștiința sînt legate în modul cel mai strîns de creier și deci de întregul corp; creierul nu poate exista în afara organismului, deoarece primește de la acesta hrană, oxigen etc. Dar oamenii de știință nu s-au rezumat la simpla stabilire a dependenței conștiinței de creier, a „sufletului” de trup. Datorită lucrărilor lui I. M. Se-

cenov și I. P. Pavlov, a luat ființă și a început să se dezvolte cu succes știința materialistă despre activitatea psihică a omului. Aceasta a dus la falimentul definitiv al mitului despre „sufletul divin”.

Învățătura lui I. P. Pavlov

Oamenii de știință cunoșteau de mult reflexele. Un reflex tipic este, de pildă, retragerea spontană a mâinii atunci când ne înțepăm cu un obiect ascuțit. De la locul înțepăturii se transmite unei anumite zone a creierului, prin nervii conductorii, excitația respectivă, iar de la creier pornesc semnalele de răspuns spre mușchii care provoacă mișcarea necesară. Prin urmare, reflexul reprezintă o reacție firească a organismului la excitații externe, reacție care are loc prin intermediul sistemului nervos.

În trecut se considera că reflexele sînt cele mai simple reacții, care au loc exclusiv prin intermediul măduvei spinării și nu sînt legate de viața psihică. I. M. Secenov a descoperit pentru prima oară reflexele creierului și a formulat ideea că, „după modul lor de manifestare, toate acțiunile psihice sînt reflexe”. Numeroase fapte au confirmat justetea acestei idei. S-a stabilit că legătura animalului și omului cu lumea înconjurătoare se realizează tocmai pe calea reflexelor, acestea fiind un mijloc de adaptare a organismului la condițiile vieții. Orice reflex este provocat de împrejurări exterioare, de influențe materiale exterioare și este determinat de o anumită stare a sistemului nervos, de anumite schimbări intervenite în substanța nervoasă. Așadar, nu „sufletul divin”, ci mediul exterior, prin intermediul sistemului nervos, dirijează activitatea ființelor superioare.

Dezvoltînd ideile lui Secenov, I. P. Pavlov a creat învățătura materialistă despre activitatea nervoasă superioară a animalelor și a omului, a descoperit mecanismul și legile principale ale acestei activități.

Reflexele despre care a vorbit I. M. Secenov sînt înnăscute, decurg în mod automat și se disting printr-o relativă permanență (actul suptului la noul-născut, clipitul din ochi cînd cîeva agită mîna în fața ochilor etc.). Ele au fost denumite de I. P. Pavlov reflexe necondiționate. Dar activitatea nervoasă superioară, în ansamblul ei, nu poate fi redusă la aceste reflexe (și la formele lor complexe, instinctele). În viața unui animal, și cu atît mai mult în viața omului, intervin situații

dintre cele mai diferite, care se schimbă mereu și care de aceea cer o orientare mai precisă, o adaptare mai elastică și mai subtilă, stabilirea unui echilibru între organism și mediul înconjurător. Aceasta se obține prin formarea unui întreg sistem de reflexe condiționate, descoperite de I. P. Pavlov.

Drept exemplu de formare a unui reflex condiționat poate servi hrănirea unui cîine, însoțită cu regularitate de un sunet sau de un alt excitant, care în condiții obișnuite nu are nici o legătură directă cu hrana. Dacă hrana se administrează cîinelui de cîteva ori în asemenea condiții, el începe să secreteze salivă nu numai în timpul cît mîncă (reflex necondiționat), ci și atunci cînd aude sunetul, cînd vede că se aprinde un bec etc. În creierul cîinelui a apărut o nouă legătură între excitațiile provocate de aceste semnale și excitațiile determinate de hrană, sau, cu alte cuvinte, un reflex alimentar condiționat de sunet, de lumină etc. El este temporar, deoarece, nefiind întărit prin excitantul necondiționat — hrana —, se stinge, este inhibat și în cele din urmă dispăre cu totul, fiind inutil.

Dar dacă reflexul condiționat este de însemnătate vitală pentru organism, dacă semnaleză permanent existența hranei, ivirea unei primejdii sau alte fenomene tot atît de importante, el nu numai că se păstrează la individul respectiv pînă la sfîrșitul vieții sale, dar se și poate fixa, în anumite condiții, prin ereditate, transformîndu-se într-un reflex necondiționat, înnăscut. Diferitele reflexe condiționate care se formează neîncetat în condiții normale, împreună cu reflexele necondiționate, constituie conținutul principal al activității nervoase superioare, care, după cum a subliniat I. P. Pavlov, este comună omului și animalelor. Faptul că mecanismul acestei activități este comun tuturor ființelor superioare dezmente afirmațiile clericilor după care numai omul ar avea „suflet”.

Baza materială a conștiinței

Firește că, deși activitatea nervoasă superioară a animalelor și a omului se aseamănă, între ele există și deosebiri esențiale, calitative. Aceste deosebiri nu sînt provocate însă de cauze supranaturale, ci de faptul că oamenii sînt în primul rînd ființe sociale și nu numai biologice. Spre deosebire de animal, omul produce în procesul muncii bunurile care sînt necesare traiului, își duce viața în cadrul unui colectiv. Acti-

vitătea sa este guvernată în primul rând de legi sociologice, care nu există și nu pot exista în lumea animală; legile biologice joacă în viața oamenilor un rol subordonat. Toate acestea au influențat și influențează formarea și dezvoltarea psihicului omului, fac ca el să reprezinte o treaptă calitativ superioară în comparație cu psihicul animalelor. I. P. Pavlov a constatat că, în cazul oamenilor, la reflexele condiționate create prin semnale sonore, luminoase și de altă natură, primele nemijlocit din realitatea înconjurătoare (primul sistem de semnalizare), se mai adaugă reflexele condiționate, create prin cuvinte care pot fi auzite și înregistrate și care reprezintă semnale ale primelor semnale (al doilea sistem de semnalizare). Tocmai aceasta face ca, din punct de vedere fiziologic, psihicul omului să se deosebească în mod esențial de cel al animalelor, să fie incomparabil mai bogat, mai variat, mai subtil și mai elastic.

Așadar, știința a demonstrat că, la animalele superioare și la om, reflexele condiționate, întregul psihic n-ar putea să existe fără influența mediului exterior și fără creier, îndeosebi fără scoarța emisferelor cerebrale unde sînt concentrate în general legăturile bazate pe reflexele condiționate. Sute și mii de experiențe și observații care confirmă aceasta i-au permis lui I. P. Pavlov să tragă concluzia că „activitatea psihică este rezultatul activității fiziologice a unei anumite mase a creierului”. Prin urmare, conștiința are o bază materială. Ea este produsul activității unui organ material, este determinată de procesele materiale care se petrec în sistemul nervos și în întregul organism, precum și de relațiile dintre organism și mediul înconjurător. Așadar, nu există și nu poate exista nici un „suflet” nemuritor, separat, independent de corp, creat de Dumnezeu. Psihicul dispăre îndată ce creierul încetează să funcționeze.

În ceea ce privește originea istorică a conștiinței și a formelor activității psihice (senzațiile, percepțiile, emoțiile, atenția, gândirea etc.), și această problemă este rezolvată de știință în defavoarea religiei. Ramuri speciale ale științelor naturii — zoopsihologia, fiziologia organelor de simț, anatomia comparată, fiziologia etc. — studiază cum s-au format și s-au dezvoltat germeii psihicului în mod firesc în cursul evoluției. S-a stabilit că toate elementele conștiinței sînt în mod obligatoriu legate de existența unui anumit substrat material

— materia „vie”, celulele nervoase, sistemul nervos, creierul — și cu cît acest substrat este mai complex, cu atît mai perfecționate și mai variate sînt activitatea nervoasă și comportarea organismului animal.

„Sufletul” și cibernetica

Cibernetica ne oferă noi argumente împotriva reprezentărilor religioase despre „suflet”. Această ramură foarte nouă a științei și tehnicii elaborează o teorie generală și căi concrete de creare a unor mașini electronice cu funcționare rapidă: matematică, de informare, de conducere, de planificare, precum și a altor mașini „inteligente”. Rezultatele obținute depășesc orice imaginație.

S-au realizat deja mecanisme cibernetice care efectuează zeci de mii de operații de calcul pe secundă cu numere din unsprezece cifre. O singură asemenea mașină înlocuiește o sută de mii de calculatori profesioniști. Se proiectează mecanisme cibernetice mult perfecționate. Automatele cibernetice sînt folosite tot mai des la traduceri de literatură științifică, tehnică și din alte specialități. Cu ajutorul lor se rezolvă (cu mult succes!) probleme dificile, se descifrează inscripțiile în limbi vechi, care nu se mai vorbesc de mult și pe care nu le cunoaștem. Se creează mașini care pun diagnosticul unor boli, ajutîndu-i pe medici în cazuri de maladii extrem de complicate.

În anii următori, în U.R.S.S. se vor introduce pe scară tot mai largă „conducători” automați nu numai ai celor mai complicate mașini-unelte și agregate, dar și ai unor întregi uzine, combinate, exploatare petroliere etc. Mașinile de conducere vor stabili și menține cele mai bune regimuri tehnologice și de producție pentru întreprinderea respectivă, vor îndeplini funcțiile de dispecer și vor ține seama de indicii economici necesari. Într-un număr de cazuri, mecanismele cibernetice își vor asuma o parte însemnată a calculului științific, de construcții și ingineresti, a operațiilor contabile și financiar-bancare. Se dezvoltă într-un ritm intens un sector plin de perspective al ciberneticii, și anume crearea de sisteme cu autoinstruire și autoperfecționare, care au proprietatea de a nu mai repeta greșelile făcute odată și de a acumula astfel experiența propriei lor funcționări.

Toate mașinile cibernetice se caracterizează prin aceea că ele copiază, imită în chip artificial unele fenomene ner-

voase și psihice sau diferite aspecte ale lor. Tocmai aceasta îngăduie automatizarea unui mare număr de operații intelectuale ale omului și chiar și a unor categorii de munci intelectuale ale oamenilor. Reiese că se poate calcula, traduce, juca șah, conduce producții imense și foarte complicate etc. fără nici un fel de „suflet”, și deci nu „suflul domnului” și nici „părticica de Dumnezeu din noi” determină posibilitatea tuturor acestor acțiuni, cum afirmă slujitorii bisericii. Activitatea intelectuală a omului este rezultatul unui întreg complex de procese materiale, care au loc într-un organ material — în creier. Și copierea artificială a elementelor acestei activități reprezintă, de asemenea, rezultatul unor procese materiale, numai că acestea sînt mult mai simple și au loc într-o mașină și nu în „materia vie”. Cu alte cuvinte, prin crearea mecanismelor cibernetice „inteligente”, oamenii folosesc în interesul lor unele însușiri ale materiei, care pînă acum nu puteau fi folosite astfel. Toate acestea dovedesc o dată în plus că spiritualul depinde de material și este generat de acesta.

Este necesar să subliniem că mașinile cibernetice îndeplinesc de zeci și de sute de mii de ori mai repede decît omul operațiile de calcul, operațiile logice și alte operații mintale. Dacă am admite reprezentările religioase despre „suflet”, se impune inevitabil concluzia că această creație a lui Dumnezeu este într-o anumită privință mai puțin perfectă decît automatul neînsuflețit construit de oameni. Omul se dovedește încă o dată mai puternic decît Dumnezeu legendar.

Falimentul dogmei ispășirii

Asemenea vieții, rațiunea poate să se ivească și se ivește într-adevăr în momentul și locul unde există condiții potrivite. În principiu, numărul planetelor pe care trăiesc ființe înzestrate cu rațiune este infinit de mare, întrucît însuși universul este infinit. Se presupune că numai în galaxia noastră pot exista cel puțin cîteva milioane de stele înconjurate de planete pe care ar trăi ființe raționale.

Teza științifică cu privire la multitudinea lumilor locuite de ființe gînditoare dă o lovitură nimicitoare dogmei ispășirii, care constituie esența creștinismului. Potrivit credinței creștine, Dumnezeu-fiul a pogorît pe planeta noastră, s-a întruchipat în om și, prin suferințele și moartea lui, a

ispășit „păcatul original” săvîrșit de Adam și Eva. Este limpede că ispășirea are sens doar în măsura în care oamenii reprezintă scopul și încununarea creației. Pămîntul există pentru ei și tot restul lumii există pentru Pămînt. Dacă planeta noastră nu este centrul universului și ființele cugetătoare trăiesc în milioane și milioane de locuri, atunci întreaga „dramă a lui Hristos” își pierde însemnătatea, încetează să mai fie ceva exclusiv, ba chiar mai mult, devine absurdă. Nu întîmplător ideea pluralității lumilor locuite, expusă pentru prima oară de Giordano Bruno, i-a costat viața pe mulți adepți ai ei. Sînt peste 300 de ani de cînd teologii, convîgîndu-se totuși că ideea aceasta nu poate fi nimicită cu ruguri și cazne, încearcă să demonstreze că ea n-ar contrazice de loc dogma ispășirii.

Clericii, bunăoară, caută să ne încredințeze că, întrucît Dumnezeu este omniprezent, cuvîntul domnului s-a întruchipat simultan, ca la comandă, în fiecare dintre lumile locuite de ființe cugetătoare. Așadar, Hristos a trebuit să se nască, să sufere și să moară simultan pe un număr infinit de mare de planete, ceea ce este contrar nu numai rațiunii, dar însăși sfintei scripturi.

Unii teologi caută să ne încredințeze că Pămîntul ar fi singurul loc în care oamenii au determinat, prin păcatele săvîrșite de ei, necesitatea ispășirii. „Celelalte” omeniri ar fi rămas, cică, credincioase poruncilor dumnezeiești și de aceea nu au avut nevoie de o jertfă expiatoare. În acest caz rezultă însă că oamenii sînt ființe de o natură inferioară locuitorilor inocenți ai celorlalte lumi și, prin urmare, cîtuși de puțin făuriți „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”.

Clericii nu obțin și nici nu pot obține vreun succes în încercările lor de a îmbina datele științei cu dogmele religiei.

„Minunile” și legile obiective

Încercînd să neutralizeze argumentele științei care pledează împotriva existenței lui Dumnezeu și împotriva creării lumii de către el, apărătorii religiei susțin că „cel de sus” este capabil să facă minuni și că de aceea dovada științifică a eternității universului și explicația științifică a originii stelelor, planetelor, vieții, omului, psihicului etc. nu au nici o valoare. Crearea naturii, ca și a tuturor lucrurilor și fenomenelor, este o minune a domnului; ea nu poate fi înțeleasă

cu rațiunea, se află în afara limitelor naturalului, și, orice ar spune oamenii de știință, creația divină, activitatea creatoare divină cu ajutorul minunilor, rămâne fapt. Tot felul de evenimente miraculoase ar fi avut loc în trecut și s-ar petrece și în prezent. Acestea ar constitui o dovadă a existenței lui Dumnezeu și a posibilităților sale nelimitate.

Știința și filozofia materialistă resping categoric posibilitatea „minunilor”; în prezent, inexistența „minunilor” a fost pe deplin demonstrată. Pe lângă aceasta, însăși noțiunea de minune este în contradicție cu ideea divinității.

Potrivit concepțiilor religioase, în lume totul se petrece în concordanță cu planul înțelept întocmit de „cel de sus”, plan care nu poate suferi nici un fel de modificări. Dar dacă Dumnezeu face minuni înseamnă că el încalcă propriile sale prevederi. Bunăoară, potrivit legendelor religioase, minunile s-au petrecut de obicei în favoarea oamenilor, ca răspuns la rugăciunile și la rugămintele lor. Reiese că, pentru a satisface dorințele unei ființe „neînțelepte în fața domnului”, cum îl caracterizează clericii pe om, „cel de sus” se abate de la planul său absolut înțelept, îl modifică. De aici reiese că Dumnezeu nu este atotștiutor.

Unii teologi afirmă că „cel de sus” face minuni pentru ca omul să poată aprecia după ele existența lui Dumnezeu și poruncile sale. În acest caz, domnul nu este atotputernic, deoarece până în prezent el n-a fost în stare să convingă pe toți oamenii că există și, pentru a-i convinge, este nevoit să recurgă din când în când la „minuni”.

Așadar, dacă se recunosc minunile, sîntem siliți să presupunem că Dumnezeu nu este atotputernic și nici atotștiutor, ceea ce înseamnă negarea „celui de sus”. Iar dacă admitem existența lui Dumnezeu, concluzia logică este că nu e nevoie de minuni. Se ajunge astfel la o contradicție de nerezolvat, care demonstrează încă o dată netemeinicia concepțiilor religioase.

Spre deosebire de religie, știința a stabilit în mod incontestabil și precis că în lume totul se petrece după legile obiective și că nimeni nu poate anula acțiunea acestor legi, fie măcar pentru o clipă. Aceasta nu lasă loc pentru minuni, deoarece orice minune înseamnă tocmai o încălcare a mersului firesc al evenimentelor.

Ce înseamnă o lege? Pentru a da răspuns la această întrebare se poate analiza orice fenomen sau proces, fie chiar cel mai simplu, ca bunăoară topirea gheții. Gheața se topește primăvara, în timpul dezghețului, în cazul cînd este încălzită artificial etc. Cu alte cuvinte, acest fenomen depinde întotdeauna de anumite cauze naturale, legate de alte fenomene naturale. Aceste legături nu au toate aceeași importanță. Pentru topirea gheții nu are importanță, de pildă, dacă primăvara va fi timpurie sau târzie, dacă gheața este topită la o lampă cu gaz sau pe o plită electrică. Important este ca gheața să se încălzească pînă la o temperatură precis stabilită, de cel puțin 0°C. Numai această relație între gheață și mediul înconjurător (cu condiția ca presiunea atmosferică să fie cea obișnuită) duce invariabil la topirea ei. Tocmai aceasta este legea topirii gheții, care poate fi enunțată în modul următor: dacă în condiții obișnuite ținem gheața un timp oarecare la o temperatură de peste 0°C, ea se va topi. Și oriunde în univers s-ar afla apă înghețată, ea se va topi întotdeauna la 0°C dacă se va afla în condiții suficient de apropiate de cele ale naturii noastre, terestre.

Cele de mai sus pot fi aplicate la orice alt fenomen sau eveniment. Legea este legătura cea mai profundă, mai esențială și mai necesară între lucruri și obiecte, legătură care se repetă invariabil în condiții corespunzătoare. Dezvoltarea a tot ceea ce există în lume depinde de anumite legi, este guvernată de ele și subordonată lor. Toate datele științei și practicii confirmă că niciodată și nicăieri în lume nu a avut și nu are loc vreo rupere supranaturală a legăturilor logice, vreo înlăturare sau încălcare a lor pe cale miraculoasă.

Știința împotriva „minunilor”

Știința nu numai că respinge principal însăși noțiunea de minune, ci și demască așa-zisele „minuni”, arătînd că ele nu reprezintă nimic supranatural. În ciuda numeroaselor legende și povești despre evenimente și fenomene miraculoase, nici un teolog nu a fost în stare să demonstreze că vreuna dintre aceste legende este adevărată, întrucît nu se poate dovedi ceea ce nu există în realitate.

Se cunosc destule cazuri în care minunile au fost anume organizate pentru înșelarea credincioșilor. Printre aceste mi-

nuni se numără înnoirea de la sine a icoanelor și crucilor, aprinderea de la sine a luminărilor, icoanele „care plîng” etc. (vezi cap. „*Minuni fabricate*”). Adesea s-au înscenat evenimente miraculoase (și se înscenează și în prezent, îndeosebi în țările capitaliste) în anumite scopuri politice (vezi cap. „*Minuni fabricate*”). Fiecare „minune” de acest fel nu numai că nu încalcă legile firii, ci, dimpotrivă, reprezintă un exemplu al folosirii lor de către clerici pentru întărirea autorității religiei.

Foarte adesea clericii susțin că unele fenomene neînțelese, enigmatice, impresionante (eclipse, cutremure de pământ, ploii „cu sînge”, boli psihice etc.) ar fi miraculoase. Dar, mai curînd sau mai tîrziu, aceste fenomene își găsesc o explicație științifică, și atunci oricine are posibilitatea să se convingă că pînă și cele mai uimitoare întîmplări se bazează întotdeauna pe anumite legi ale firii, nefiind niciodată vorba de amestecul vreunor forțe supranaturale.

Una dintre cele mai noi metode folosite de apologetii religiei constă în a prezenta un lucru obișnuit drept un miracol, un fenomen natural drept supranatural. Orice eveniment, fenomen, fapt este prezentat la momentul oportun drept o minune. De pildă, predicatorii baptiști consideră drept o minune recolta din fiecare an și organizează în fiecare an sărbătoarea recoltei în cinstea acestei fapte divine. Dar ei nu pot să răspundă la întrebarea următoare: de ce producția plantelor de cultură este întotdeauna mai mare, chiar și în timp de secetă, acolo unde agricultura se întemeiază pe realizările științei și ale experienței înaintate și pe o bună organizare a muncii? Și pentru ce Dumnezeu nu-și săvîrșește minunea fără ca omul să muncească pămîntul?

Orice credință în minuni se află în flagrantă contradicție cu concluziile unanim recunoscute ale științei, care a dovedit că însăși ideea miraculosului este lipsită de orice temei. Clericii sînt nevoiți să țină seama de aceasta. De aceea o parte dintre ei pretind că minuni s-au înfăptuit numai în vremurile biblice, acum Dumnezeu nemaiavind nevoie de ele. Majoritatea clericilor pășesc însă pe o altă cale. Ei caută să folosească știința pentru „fundamentarea” minunilor, să împace legile firii cu noțiunea de minune, să dea minunilor o bază științifică. Firește că nici aceste încercări nu oferă apărătorilor religiei rezultatele dorite.

Încălcarea legilor naturii de către Dumnezeu

Teologii din zilele noastre recunosc, de regulă, că în natură există o anumită ordine, bazată pe legi. Totodată, ei declară că legile firii ar fi fost stabilite de Dumnezeu și că el le poate încălca. „Deși Dumnezeu a prescris cerurilor ordinea lor — scria teologul ortodox Fossie —, el n-a renunțat la dreptul său de a o schimba...” Mai mult decît atît, după cum susțin unii clerici, încălcarea miraculoasă a legilor naturii de către „cel de sus” nu reprezintă nimic neobișnuit, deoarece chiar și omul poate „ocoli” în activitatea sa legile firii. Astfel clericii pretind că, atunci cînd oamenii se înalță în aer cu un avion, ei încalcă legea gravitației, potrivit căreia toate obiectele trebuie să cadă pe pământ și nu să zboare în sus. Cu atît mai mult acțiunea legilor poate fi „oprită” de Dumnezeu, întrucît lui totul îi este cu putință.

Dacă am accepta acest raționament, ar reieși că țințarii, muștele, păsările și celelalte ființe zburătoare încalcă de asemenea legea gravitației. În această privință nu există nici o deosebire între ele și Dumnezeu. În realitate însă, în cazul zborului în aer, legea gravitației nu este încălcată, ci numai limitată în manifestarea ei prin acțiunea altor legi naturale. Mișcările aripilor țințarilor sau păsărilor, rotirea elicei sau funcționarea motorului cu reacție al avionului determină, conform legilor aerodinamicii și mecanicii, apariția unei forțe de ascensiune, care permite menținerea și deplasarea în aer. Cu cît această forță este mai mare, cu atît mai ușor se opune ea forței de atracție a Pămîntului, cu atît mai sus se poate ridica pasărea sau avionul. Dar asupra lor își exercită întotdeauna influența două forțe îndreptate în direcții opuse. Obiectul se va îndrepta în direcția în care acționează forța mai mare.

În natură acționează un număr infinit de diferite legi. Toate aceste legi se găsesc în raporturi foarte complexe, ele sînt strîns împletite și se influențează reciproc. Se întîmplă ca, la un anumit moment, domeniul de manifestare al unor legi să fie în mod inevitabil limitat, îngustat, iar alte legi, dimpotrivă, să capete un cîmp mai larg de acțiune, o mai mare libertate. Acest tablou, în continuă schimbare, se formează în natură în mod spontan, dar nu conține nimic supranatural și miraculos, după cum în zborul unei păsări sau al unui țințar nu este nimic neobișnuit.

Cunoscând legile naturii și ale societății, omul găsește căi și modalități pentru a se servi de aceste legi conform intereselor sale. Una dintre căile cele mai importante o constituie crearea tot mai conștientă de către oameni a interacțiunii ce le este necesară între legile firii. Înarmat cu cunoștințe științifice și cu experiență practică, omul poate limita câmpul de acțiune al legilor care au consecințe nedorite de el sau dăunătoare lui și, dimpotrivă, poate lărgi câmpul de acțiune al legilor de care are nevoie. Tocmai aceasta se întâmplă în exemplul citat cu avionul.

Prin urmare, folosind legile, oamenii nu le încalcă. Dimpotrivă, capacitatea legendarului dumnezeu de „a anula” legile naturii (fie chiar și pentru un timp scurt) rămâne nefundamentată.

**Pretinsa folosire
a legilor
de către dumnezeu**

Unii apărători ai religiei, „ținând seama” de datele științei, renunță la ideea că dumnezeu ar încălca legile naturii. În schimb, ei susțin că dumnezeu face

minuni, folosind legile naturii într-un mod deosebit, inaccesibil omului. În această interpretare, minunea nu mai arată cătuși de puțin a minune, ci se prezintă ca un caz excepțional în activitatea divină, care nu depășește limitele legilor care guvernează lumea.

În cărțile sfinte se spune că una dintre minunile săvârșite de dumnezeu ar fi constat în aducerea într-o clipă în casa apostolului Ioan a tuturor apostolilor aflați în diferite localități ale Imperiului roman. Se pretinde că o minune similară ar fi făcut sfântul Nicolaie din Miralichia, care a adus instantaneu pe un tânăr din captivitatea arabă acasă, ca răspuns la rugile pline de ardoare adresate lui dumnezeu de către părinții evlavioși ai tânărului. Unii clerici „explică” aceste minuni prin folosirea de către dumnezeu a legilor care guvernează formarea vârtejurilor și trombelor atmosferice. Această „explicație” este însă cu totul greșită.

În primul rând, mersul obișnuit al lucrurilor, bazat pe legi, nu putea provoca, fără nici o cauză naturală, apariția unei trombe de aer. Așadar, în cazul ambelor minuni se presupune de la bun început că ar exista factori supranaturali care nu corespund legilor naturii.

De asemenea nici un vârtej nu poate să ia un om, să-l transporte la distanță mare și să-l aducă nevătămat la locul

stabilit. Se întâmplă ca o trombă de aer să ridice oameni, animale și chiar obiecte mai grele. În acest caz însă, oamenii, animalele etc. sînt supuși acțiunii unor forțe mecanice puternice. Oamenii atrași în vârtej sînt ruși în bucăți sau zdrobiți atunci cînd cad pe pămînt. Dar întrucît se afirmă că apostolii și tânărul au rămas teferi după ce au fost purtați de tromba de aer, este iarăși vorba de încălcarea unor legi ale naturii.

În sfîrșit, religia nu admite că pentru a face minuni ființele din lumea cealaltă folosesc dispozitive tehnice. Atît dumnezeu cît și sfîntul Nicolaie au stîrnit vârtejuri, chipurile, numai prin forța dorinței și voinței lor. Or, aceasta ar reprezenta de asemenea o încălcare directă a legilor naturii. Nici un proces natural (inclusiv tromba de aer) nu poate fi provocat exclusiv cu gîndul, fără acțiuni și instrumente materiale. Aceasta este una dintre legile universale ale naturii.

Așadar, afirmația că minunile s-ar întemeia pe legi naturale folosite de dumnezeu nu rezistă criticii. Una din două: ori există fenomene miraculoase, și atunci ele se produc în contradicție cu legile naturii, ceea ce este cu neputință; ori nu există și nu pot exista nici un fel de minuni, ceea ce corespunde realității, și atunci în lumea guvernată de legi naturale riguroase nu rămîne loc pentru dumnezeu. Dacă am considera însă că minunile nu încalcă legile naturii, atunci însăși noțiunea de minune ar deveni absurdă, lipsită de sens.

**Legile au fost oare
create de dumnezeu ?**

O mare parte dintre teologi, ocolind contradicția dintre noțiunile de minune și lege, susțin că legile naturii ar fi fost stabilite de dumnezeu și ar constitui una dintre manifestările „voinței și înțelepciunii” creatorului. Ei pretind că prevederile „celui de sus”, predestinarea divină s-ar întruchipa în ordinea riguros logică a universului. Știința respinge cu desăvîrșire asemenea concepții.

Legile naturii și ale societății n-au fost create de nimeni. Ele sînt inerente lucrurilor și fenomenelor, între care există întotdeauna cele mai variate relații și legături, inclusiv cele bazate pe legi. S-a vorbit mai sus despre legea topirii gheții. Or, dacă n-ar exista nici gheață, nici căldură, n-ar exista nici această lege. De asemenea, dacă n-ar exista lucruri și fenomene în general, n-ar exista nici un fel de legi. Legile naturii există în primul rînd fiindcă există natura însăși.

Relațiile din natură dintre obiecte, fenomene etc. se schimbă neîncetat. Mai devreme sau mai târziu, aceasta face ca în locul vechilor legi să apară altele noi. Legea topirii gheții la temperatura de cel puțin 0°C acționează numai în cazul presiunii atmosferice obișnuite. Dacă însă gheața va fi supusă unei presiuni foarte puternice, ea se va comporta altfel în cazul încălzirii. Supunând gheața la presiuni de zeci de mii de atmosfere, oamenii de știință au obținut câteva noi varietăți ale ei. Una dintre aceste varietăți începe să se topească la o presiune mai mare, chiar dacă temperatura este mult sub zero. O altă varietate se topește atunci când temperatura este de cel puțin +109°C. Aici avem de-a face cu o altă lege, care a apărut nu fiindcă cineva ar fi creat-o, ci fiindcă relațiile și legăturile gheții cu mediul înconjurător s-au schimbat brusc, deoarece condițiile de existență a gheții s-au modificat. Tot astfel vechile legi sînt completate sau înlăturate de altele noi în orice domeniu, dacă, bineînțeles, situația se schimbă.

Din cele spuse mai sus reiese că legile naturii, ca și natura însăși, nu sînt cîtuși de puțin o creație a lui Dumnezeu. Lumea, care există veșnic și care se supune propriilor ei legi, nu are nevoie de Dumnezeu, de forțe și cauze supranaturale.

Credința în soartă De religie sînt strîns legate credința în soartă, în semne, ghicitul, vrăjitoria etc. În evul mediu, slujitorii cultului nu se dădeau în lături de la vrăjitorie și de la alte asemenea ocupații. Dar, pe măsura dezvoltării științei, clericii au început să respingă superstițiile, afirmînd că acestea din urmă nu reprezintă credință „adevărată”. În zilele noastre, teologii spun chiar că biserica ar combate superstițiile.

Încercările clericilor de a se dezice de superstiții sînt cu totul neîndreptățite. Credința în soartă, ghicitul etc. nu se deosebesc în fond prin nimic de credința în Dumnezeu și în sfinți. Ele au o origine comună și o bază ideologică comună: admiterea unor forțe imateriale, din altă lume, supranaturale, care ar determina viața și viitorul omului. Într-un caz acțiunea acestor forțe se vede în visele „profetice” sau în semne, în celălalt caz — în minunile divine, în semnele divine etc. Prin aceasta însă esența lucrurilor nu se schimbă cîtuși de puțin.

Una dintre prejudecățile cele mai larg răspîndite este credința în soartă. Potrivit acestei concepții, viața omului ar decurge în conformitate cu ceea ce „i-a fost scris”. Acest punct de vedere coincide, în fond, cu doctrina religioasă a predestinării divine. Practic, asemenea convingeri duc la justificarea și la întărirea pasivității, a supunerii docile a oamenilor față de împrejurări. O expresie a acestui fapt o constituie cunoscutele zicale: „De soartă nu scapi”, „Ce ți-e scris în frunte ți-e pus”, „Nici un fir de iarbă nu se clinteste fără voia lui Dumnezeu” etc.

Din punct de vedere istoric, credința în soartă a apărut din sentimentul de neputință al oamenilor în fața forțelor dezlănțuite ale naturii și societății, din convingerea că, în numeroase acțiuni ale sale, omul este lipsit de libertate. Deoarece nu înțelegeau esența fenomenelor din lumea înconjurătoare, iar posibilitățile lor de a influența această lume erau foarte reduse, oamenii primitivi credeau că numai o ființă supranaturală are libertatea deplină de acțiune, pe cînd ei se află în ghearele unei necesități de fier. Ulterior, aceste concepții au fost enunțate în filozofia idealistă a societății sclavagiste, sub forma doctrinei destinului, fatum-ului etc., și în religiile monoteiste, sub forma concepției despre Dumnezeu atotputernic care se distinge printr-o libertate absolută a voinței și hotărăște soarta oamenilor.

Curînd însă clericii s-au lovit de contradicțiile care decurg din această „concepție”. Dacă Dumnezeu este atotputernic, iar omul becisnic, atunci toate păcatele, toate viciile și nelegiuirile sînt predestinate de „cel de sus”, care astfel este pe deplin răspunzător pentru existența răului pe pămînt. Întrucît însă Dumnezeu îi pedesește pe păcătoși, el apare ca o ființă crudă și fărnănică, deoarece silește pe oameni nevinovați să sufere pentru fapte de care e vinovat el însuși. Căutînd să iasă din impas, propovăduitorii religiei, ca să-l scutească pe Dumnezeu de răspunderea pentru păcatele oamenilor, l-au înzestrat și pe om cu libertatea de voință. Aceasta a dus însă inevitabil la diminuarea atotputerniciei lui Dumnezeu. A reieșit că Dumnezeu, în pofida forței sale absolute, nu poate să-i țină în frîu pe oamenii care săvîrșesc fapte rele. Diversele sofisme ale teologilor nu i-au ajutat pînă în prezent să găsească o ieșire din toate aceste contradicții.

Necesitate și libertate

Filozofia marxistă, știința și practica înaintată resping credința în soartă și dau singurul răspuns just la problema raportului dintre necesitate și libertate.

Faptul că în natură și în societate există necesitate nu înseamnă cătuși de puțin că omul trebuie să se supună pasiv desfășurării evenimentelor și împrejurărilor ce se creează. Orice lege este necesară; atunci când există condiții ca ea să acționeze, ea se va manifesta în mod obligatoriu, ea nu poate să nu se manifeste. Dacă însă omul a studiat legea respectivă, el poate folosi în scopurile sale cunoștințele dobândite: legea respectivă ori va fi limitată în acțiunea ei, ori, dimpotrivă, va căpăta un câmp mai larg de acțiune. Așadar, în limitele necesității, oamenii pot avea și o anumită libertate. Aceasta din urmă nu trebuie înțeleasă ca un arbitrar absolut, ca o posibilitate de a face tot ce vrei. Omul nu va merge niciodată pe apă așa cum merge pe uscat, nu va zbura cu o viteză mai mare decât viteza luminii etc., deoarece nu există legi ale naturii care să-i permită să efectueze acest lucru, iar oamenii nu pot fi independenți de legile existente în lume, de necesitate. În mod practic însă, aplicând legile necesare ale naturii, omul călătorește pe apă folosind vapoare, motonave și nave electrice, se deplasează în aer cu viteze supersonice. Până nu de mult el nu putea face aceasta, deoarece nu cunoștea legile respective și nu știa să le folosească.

„Libertatea nu constă în visata independență față de legile naturii — scria F. Engels —, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată prin aceasta de a le pune în mod sistematic în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri”¹. Cu cât pătrunde omul mai profund tainele naturii, cu cât cunoaște mai bine necesitatea, cu atât devine el mai liber, cu atât îi stau mai multe în putere. În prezent, de pildă, oamenii de știință și inginerii se pregătesc să zboare pe alte planete cu viteze cosmice de 11,2 kilometri pe secundă și chiar cu viteze mai mari. Nu este prea departe nici vremea când nave interplanetare vor parcurge zeci și chiar sute de kilometri pe secundă, iar într-un viitor mai îndepărtat, când vor începe călătoriile spre alte lumi stelare și galaxii, viteza

¹ F. Engels: „Anti-Dühring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 129.

navelor interplanetare se va apropia de cea a luminii. Toate acestea vor fi obținute prin folosirea anumitor legi ale naturii, adică în limitele necesității. Și, totuși, realizarea unor viteze din ce în ce mai mari constituie un indiciu al libertății crescînde a oamenilor.

Viața fiecărui om se desfășoară sub influența multor factori, multor cauze. În viață acționează necesitatea (de pildă în societatea capitalistă muncitorul rămîne, de obicei, pînă la capătul zilelor sale muncitor); un anumit rol joacă și întâmplările (de pildă un câștig la loterie etc.). Oamenii însă nu au și nu pot avea o „soartă” dinainte stabilită. Omul care urmărește cu suficientă energie scopurile pe care și le-a propus le atinge dacă ține seama în mod just de împrejurări, de posibilitățile existente etc. și dacă societatea în care trăiește îi oferă un grad suficient de libertate. Nu este întâmplător că în popor s-au format încă de mult zicalele: „Dumnezeu dă, numai trebuie să dai și tu cu mina”, „Scapă-mă, doamne! — Dă din miini, omule!” etc.

În condițiile capitalismului, gîndurile și dorințele cele mai scumpe ale oamenilor sînt adeseori spulberate de realitatea crudă. În societatea capitalistă, muncitorul caută să scape de nevoi și uneori realizează chiar cite ceva pe drumul spre acest țel. Capitalistul caută să-și sporească mereu capitalul și de obicei reușește. Când izbucnește însă o criză economică, muncitorul nu numai că își pierde economiile, ci devine și somer, iar patronul (îndeosebi cel mijlociu și mic) dă faliment. Anarhia economiei capitaliste se dovedește mai puternică decît omul, țelurile pe care oamenii și le propun nu sînt realizate, și astfel, chiar fără să vrea, ei sînt îndemnați să se gîndească la soartă.

Alta este situația în societatea socialistă, care înaintea spre comunism. F. Engels a spus că în cursul făuririi orînduirii comuniste va avea loc un salt din imperiul necesității în imperiul libertății. Societatea socialistă, și cu atât mai mult cea comunistă, se caracterizează prin folosirea tot mai conștientă de către oameni în interesele lor a legilor progresului social pe care le cunosc, prin reglementarea și îndrumarea rațională a desfășurării proceselor sociale în direcția necesară. De aceea șansele fiecărui om de a-și atinge țelurile personale (firește, dacă ele nu sînt în contradicție cu bazele orînduirii socialiste) cresc neîncetat. Aici nu-și mai găsesc

loc gândurile despre destin, deoarece omul devine într-adevăr stăpînul soartei sale, făuritorul fericirii și viitorului său.

Chiromanția

Din credința în soartă decurge în mod inevitabil și credința în ghicit ca mijloc de a afla viitorul. Firește că pe oricine îl interesează să știe cum va decurge viața sa. Mai mult decît atît, previziunea evenimentelor viitoare în natură și în societate are o mare însemnătate în activitatea productivă și în viața socială a omului. De aceea oamenii doresc de mult să ridice vălul care ascunde viitorul. Dar previziuni juste în diferite domenii nu le poate da decît știința, pe baza cunoașterii legilor respective ale dezvoltării și prin analiza realității. Este însă imposibil să se prevadă „soarta” unui om, fiindcă această soartă nu există.

Toate categoriile de ghicit se bazează de obicei pe principiul greșit: „Asemănătorul este provocat de ceva asemănător” sau „asemănătorul este legat de ceva asemănător”. În zilele noastre, oricine înțelege că, bunăoară, între un om și o păpușă nu există nici o dependență. Dar pentru oamenii primitivi, care nu cunoșteau bine legăturile reale existente în natură, lucrurile se prezentau cu totul altfel. Ei credeau că dacă străpung cu un ac o păpușă (care reprezintă un dușman, sau altă imagine a acestuia), omul respectiv va muri. Din faptul că unele lucruri și obiecte asemănătoare sînt uneori într-adevăr legate unele de altele, oamenii primitivi au tras concluzia că în general două lucruri asemănătoare se pot influența reciproc. Ulterior, această concepție a fost pusă la baza diferitelor forme ale ghicitului: în cafea, în ceară, în cărți etc. Printre aceste forme de ghicit se numără și chiromanția, adică prezicerea „soartei” după liniile din palmă.

Chiromanții afirmă că „întregul caracter al omului se află în palma lui”. Susținînd aceasta, ei țin seama de faptul că unele particularități ale individului respectiv au într-adevăr o oarecare influență asupra aspectului palmei sale. De pildă, dacă în cursul unui șir de ani un om face anumite mișcări cu mîinile, lucrul acesta lasă o amprentă pe palmele sale. Acest aspect depinde însă și de o serie de alte cauze (ereditatea, profesiunea omului etc.). De aceea pe baza liniilor din palmă nu se pot preciza nici măcar puținele trăsături de caracter care ar putea exercita o influență asupra formei și desenu-

lui lor, nemaivorbind de majoritatea covârșitoare a trăsăturilor care, în genere, nu au nici o legătură cu anatomia mîinilor. Așadar, în fond, chiromanția nu are nici un temei, ceea ce s-a și dovedit prin fapte.

S-a făcut o experiență foarte simplă. S-au fotografiat palmele mai multor bărbați, femei și adolescenți, iar fotografiile au fost date unor chiromanți. Ei n-au fost în stare să deosebească nici măcar palma unui adolescent de palma unei femei, au prezis viață lungă unor oameni de mult decedați etc. Și chiar dacă uneori afirmațiile chiromanților corespund adevărului, aceasta se datorește ori unei coincidențe, ori faptului că clientul atribuie un conținut concret „previziunilor” generale și nebuloase ale ghicitorului: evenimente obișnuite din viață sînt interpretate în spiritul „prorocirilor”.

Ghicitul în cărți

În zilele noastre, cel mai răspîdit este, poate, ghicitul în cărți. „Valoarea” acestui ghicit nu este însă mai mare decît a altor categorii. Profitînd de credulitatea clienților, ghicitoarele versate „ciștigă” mulți bani cu previziunile lor, lipsite de orice temei. Printre ghicitorii de profesie se numără mulți șarlatani și aventurieri notorii.

Există însă și oameni care cred sincer în eficacitatea ghicitului în cărți și ghicesc, cum s-ar spune, „de dragul artei”. Propaganda științifică-ateistă trebuie neapărat să explice absurditatea și caracterul dăunător al acestei îndeletniciri, ca și al chiromanției și al tuturor celorlalte forme de ghicit.

Între ghicitul în cărți și evenimentele ce se petrec în realitate nu există nici o legătură. Dacă uneori prezicerea unei ghicitoare se împlinește, avem de-a face cu o simplă coincidență, care nu reprezintă nimic neobișnuit, deoarece cărțile „arată” întotdeauna numai lucruri foarte generale. De pildă, intrarea într-o „casă a stăpînirii” sau „o călătorie apropiată” îl așteaptă, dintr-un motiv sau altul, aproape pe fiecare om, iar dacă după ședința respectivă de ghicit el se adresează vreunei instituții sau se duce într-un magazin, o asemenea coincidență nu are nimic supranatural. Dacă ghicitoarea ar spune clientului că la data cutare se va adresa sovietului raional, tribunalului sau altei instituții anume, s-ar mai putea da o anumită crezare cărților. Dar niciodată ghicitoarele nu prezic în genul acesta.

Omul care crede în ghicit încearcă de obicei singur, adeseori cu totul inconștient, să dea unui anumit eveniment semnificația corespunzătoare celor ce i s-au prezis. În cele mai multe cazuri, prezicerile ghicitoare nu se împlinesc; atunci ele ies din sfera preocupărilor omului, sînt repede date uitării. În schimb, o coincidență între evenimente și „graiul” cărților, chiar dacă această coincidență este foarte îndoielnică și poate fi considerată ca atare numai cu o anumită îngăduință, rămîne pentru mult timp întipărită în minte, deoarece constituie o „confirmare” a superstițiilor. Cu alte cuvinte, în oricare dintre aceste cazuri avem de-a face cu un fel de autosugestie.

Faptul că între „graiul” cărților și evenimentele ulterioare nu există nici o legătură se poate dovedi și prin experiențe foarte simple. Dacă se ghicește de mai multe ori aceleași persoane, prezicerile vor fi întotdeauna diferite. În asemenea situații ghicitoarele spun despre cărți că au „obosit” și că de aceea încep „să se încurce”. Or, de fiecare dată se poate lua un pachet nou sau ne putem adresa mai multor ghicitoare. În acest caz nu se va mai putea spune despre cărți că „au obosit” și totuși cărțile vor „prezice” concomitent aceleași persoane lucruri cu totul diferite și chiar contradictorii.

Visele „profetice” Una dintre formele cele mai vechi ale ghicitului este talmăcirea viselor. Viabilitatea ei se explică în mare măsură prin faptul că uneori visele se împlinesc într-adevăr. Dar nici în asemenea cazuri nu există nimic tainic; faptul a fost cercetat de știință și nu rezultă cîtuși de puțin că în general ghicitul după vise ar fi întemeiat.

Natura somnului și a viselor a fost explicată pe baza învățăturii lui I.P. Pavlov. Marele savant a demonstrat că procesul activității vitale a creierului se desfășoară în cadrul interacțiunii dintre excitație și inhibiție. Excitația este starea activă a celulelor cerebrale, iar inhibiția este odihna lor, cînd pentru un timp oarecare ele sînt deconectate. Atunci cînd sîntem în stare de veghe, în creier predomină procesele de excitație, deși o parte a celulelor rămîn întotdeauna inhibate. Dar dacă în scoarța cerebrală începe o inhibiție a tuturor zonelor ei, atunci survine somnul total, profund. Acesta este un somn fără vise.

Adesea inhibiția scoarței cerebrale nu este totală. Atunci se petrec diferite interacțiuni între unele celule și porțiuni neinhibate ale creierului. De regulă, aceste interacțiuni se deosebesc de legăturile normale care se stabilesc cînd omul este treaz, și sînt foarte ciudate cu atît mai mult cu cît în cursul somnului controlul conștiinței lipsește. Drept rezultat avem vise în care se întîmplă adeseori ceva ce nu se poate petrece în realitate. În fiecare celulă, în fiecare porțiune a scoarței cerebrale se păstrează urme ale unor excitații, senzații, gânduri și impresii reale pe care omul le-a avut în starea de veghe. Dar intrucît imbinarea lor în somn este haotică, întîmplătoare, neobișnuită, în vise apar tablouri și situații dintre cele mai neverosimile.

În unele cazuri însă, visele parcă „se organizează” într-o anumită direcție sub acțiunea unor excitanți externi sau interni. Dacă, bunăoară, picioarele celui care doarme nu sînt acoperite, atunci, sub influența frigului, el visează că s-ar scărda într-un rîu sau ceva asemănător. Dacă omul s-a gîndit intens la un lucru sau dacă un eveniment oarecare a produs asupra lui o impresie puternică, el poate visa ceva care, într-un fel sau altul, este legat de gîndurile sale, de preocupările sale, de o întîmplare care l-a zguduit etc. Nu este nimic neobișnuit dacă, de pildă, un om visează că vreo rudă a sa sau un prieten grav bolnav a murit, iar apoi persoana visată moare într-adevăr. Se întîmplă de asemenea că omul care doarme „se îmbolnăvește” în vis, iar peste un timp oarecare se îmbolnăvește într-adevăr. Asemenea cazuri se explică prin faptul că senzațiile de durere provocate de un organ care a început să se îmbolnăvească sînt înăbușite în starea de veghe de alte senzații mai puternice și un timp oarecare trec neobservate. În timpul somnului însă, excitațiile provocate de boală acționează fără nici o frînă, ceea ce generează visele respective.

Așadar, visele nu au nimic „profetic”. Acest lucru reiese limpede din faptul că în diferite „cărți de vise” (ca și în afirmațiile diferiților talmăcitori) aceleași vise „sînt explicate” în chip cu totul diferit. Astfel într-una din „cărțile de vise” dinainte de revoluție se spunea că a zări în somn o bufniță înseamnă o întîlnire, într-alta o boală, iar în a treia bani. Este evident că nu putem ghici nimic după vise.

Semnele

Pe lângă ghicit, printre superstițiile legate de concepția religioasă despre lume trebuie enumerate și numeroasele semne. Este cazul să arătăm că unele dintre ele (îndeosebi cele referitoare la precizarea timpului, a recoltei etc.) sînt rodul experienței practice a multor generații, al spiritului fin de observație al unor oameni din popor, care pe cale empirică au sesizat legături existente efectiv între fenomenele naturii, deși ei nu erau conștienți de aceste legături și nu le înțelegeau pînă la capăt. În majoritatea lor însă, semnele (și în primul rînd cele referitoare la om) reprezintă rămășițe ale vechilor credințe populare și se bazează pe un raționament greșit din punct de vedere logic. Cercetarea a 93 de semne dintre cele mai răspîndite printre țărani din Europa occidentală a arătat că numai 20 dintre ele sînt mai mult sau mai puțin fondate, pe cînd celelalte nu corespund cîtuși de puțin realității.

În afară de principiul „asemănătorul este provocat de ceva asemănător”, la baza semnelor superstițioase stă adeseori un viciu de logică, care se formulează în felul următor. „După aceasta, deci din cauza aceasta”. Dacă, de pildă, o pisică ți-a tăiat drumul și după aceea ai ghinion, în cazul cînd ești stăpînit de superstiții, tragi concluzia că prima întîmplare a fost cauza evenimentelor care au urmat. Simpla succesiune în timp, după cum au demonstrat de mult știința și practica, nu este cîtuși de puțin o relație cauzală.

Cercetări istorice speciale arată că o serie de semne după care unii oameni se călăuzesc în prezent provin din credințe antice în forțe supranaturale. De pildă, frica superstițioasă de numărul 13 („duzina diavolului”) are la origine faptul că la vechii evrei, care notau cifrele cu litere, numărului „13” îi corespundea litera „M” cu care începea cuvîntul „moarte” („mem”).

Credința că „o oglindă spartă aduce o nenorocire” are la bază concepția primitivă că imaginea omului reflectată în apă este o dublură a lui. Un alt semn — „dacă se varsă sare va fi ceartă” — a luat naștere în timpul cînd sarea avea o valoare imensă. Se pot da sute de exemple de acest fel, care, toate, vădese același lucru: orice credință superstițioasă are un istoric al său, dar în fond este absurdă, nu oglindește legăturile reale dintre lucruri și evenimente și nu oferă vreun temei pentru preziceri.

Vrăjitorii-
„doftori”

Pe superstiții se bazează și activitatea vrăjitorilor-„doftori”, care nu se deosebesc principial prin nimic de „tămăduirile” religioase și provine din magia primitivă. Ce-i drept, unii vraci folosesc remediile medicinei populare, dar principalul element din activitatea lor îl constituie alungarea „forței necurate” sau pur și simplu șarlatania și înșelarea oamenilor creduli. Bolnavii nu trag de obicei nici un folos, ba dimpotrivă, descîntecele și celelalte metode folosite de vraci fiind primejdioase și dăunătoare sănătății și chiar vieții oamenilor. De aceea în U.R.S.S. activitatea „doftorilor” miraculoși este interzisă și pedepsită prin lege.

În vorbe, clericii se pronunță împotriva activității vrăjitorilor, dar tămăduirile „miraculoase” cu ajutorul unor izvoare și fîntîni „sfinte”, al atingerii „moaștelor” sau al mormintelor „sfinte”, tămăduiri predicate de ei, au aceeași bază ideologică și duc la rezultate la fel de dăunătoare.

Uneori, ce-i drept, se întîmplă că vrăjitorii sau apa „sfîntă” și moaștele par a-l vindeca pe bolnav. Aici nu este însă vorba de o intervenție divină, ci de sugestie și autosugestie. Există o serie de boli nervoase și psihice care se manifestă sub forma a diferite tulburări (sau sînt însoțite de tulburări). Astfel, isteria poate duce la paralizii, surzenie, orbire, vomitări continue, ulceratii, urticarie etc. Asemenea tulburări și boli sînt vindecate relativ ușor de medici cu ajutorul hipnozei. Dacă însă bolnavul este convins că se va vindeca neapărat prin vreun alt mijloc (de pildă prin moaște sau „apă sfințită”), autosugestia poate juca același rol, ducînd la vindecare.

Din cele de mai sus nu rezultă cîtuși de puțin că pentru bolnav este totuna dacă-l tratează medicul sau vraciul. În primul rînd, prin sugestie și autosugestie nu se vindecă nici pe departe toate bolile. Bolile infecțioase, afecțiunile sistemului cardiovascular, tumorile maligne etc. necesită remedii care sînt oferite și folosite cu tot mai mult succes de medicina modernă, dar pe care nu le au și nu le pot avea vrăjitorii și „tămăduitorii sfinți”. Pierderea de timp, în cazul recurgerii la leacurile vracilor, permite bolii să se extindă, iar lupta împotriva ei devine mult mai grea, deseori chiar tardivă. În al doilea rînd, una este aplicarea conștientă a hipnozei și autosugestiei de către medic pe baza științei, iar alta folosirea empirică, primitivă, ignorantă și de obicei stîngace a acestei forțe

puternice și primejdioase. Este de prisos să mai adăugăm că izvoarele „sfințe”, moaștele și icoanele răspîndesc tot felul de boli contagioase.

Caracterul dăunător al superstițiilor

Cînd este vorba de rezultatele nefaste ale activității vracilor, caracterul lor dăunător este destul de evident. Situația este mult mai complicată cînd trebuie explicat caracterul dăunător al superstițiilor în general: ghicitul, semnele etc., precum și al oricăror forme de credință în forțe supranaturale. Numeroși oameni, atît credincioși cît și necredincioși, consideră că, bunăoară, ghicitul în cărți sau frica de numărul „13” sînt lucruri cu totul inofensive, care îl privesc personal pe fiecare om, dar nu-i pricinuiesc nici un rău, nu au o semnificație socială negativă și de aceea sînt admisibile. Acest punct de vedere este profund greșit și dăunător.

În primul rînd, superstițiile, ca și concepțiile religioase în ansamblu, duc la o anumită dedublare a gîndirii și concepției despre lume a oamenilor. Pe de o parte, cel care crede în acțiunile sale practice este un materialist spontan, depune anumite eforturi reale ca să atingă țelurile pămîntești care-l interesează, aplică și folosește într-un fel sau altul în activitatea sa concluziile și realizările științei etc. Pe de altă parte, el este însă convins că există forțe și factori supranaturali, că există o soartă de care nu poate scăpa etc. Această dedublare nu poate să nu aibă o influență asupra omului, asupra psihicului și acțiunilor sale practice, deoarece îi provoacă neîncredere în posibilitățile sale, o anumită pasivitate, îl face să se descurajeze în cazuri deosebit de grele, îi reduce energia vitală, inițiativa. Cum te poți bizui pînă la capăt pe forța și pe eficacitatea științei și practicii din moment ce crezi că, din voința unor ființe și cauze supranaturale, orice rezultat al eforturilor umane ar putea fi la un moment dat anulat, anihilat? Este evident că, avînd asemenea convingeri, omul nu poate munci și nu poate urmări pe măsura deplină a forțelor sale țelurile pe care și le propune, nu se poate consacra în întregime îndeplinirii sarcinilor ce-i stau în față.

Credința în forțele supranaturale aduce însă prejudicii nu numai anumitor oameni. Ea este inacceptabilă pentru întreaga noastră societate, deoarece frînează înaintarea spre comunism. Construcția comunistă este de neconceput fără aplicarea

tot mai deplină și mai multilaterală a tuturor realizărilor științei, tehnicii și experienței înaintate. Cu cît mai mulți oameni sovietici se vor călăuzi în activitatea lor, în orice sector al construcției comuniste, după considerente științific fundamentate și cu cît fiecare om sovietic va aplica mai conștient în practică datele științifice, cu atît mai spornică va fi munca și cu atît mai rapid va fi ritmul progresului nostru. Superstițiile și concepțiile religioase, dimpotrivă, nu dau oamenilor posibilitatea să-și însușească știința, nu-i stimulează în această direcție, îi abat de la problemele și acțiunile practice reale și foarte importante. Cu alte cuvinte, activitatea omului aflat sub influența credinței în forțe supranaturale este mult mai redusă decît ar putea fi. Iar aceasta nu poate să nu încetinească mersul nostru înainte.

TRANSFORMAREA NATURII ȘI RELIGIA

Omul și natura. Societatea și în primul rând producția, baza ei materială, se dezvoltă în cea mai strinsă legătură cu mediul natural care îi înconjură pe oameni. Omul ia de la natură tot ce-i trebuie pentru crearea bunurilor necesare traiului: hrana, îmbrăcămintea, locuința etc. Prin folosirea materialelor care se găsesc în natură și a forțelor naturii se confecționează și se pun în mișcare toate mijloacele de producție. De condițiile mediului natural, care pot fi favorabile sau nefavorabile omului, depind în mare măsură ritmul progresului tehnic, ritmul procesului social-istoric în ansamblu.

Raporturile dintre oameni și natură nu se rezumă însă cituși de puțin la influența naturii asupra societății. „Lumea nu-l satisface pe om — scria Lenin — și el se hotărăște s-o schimbe prin acțiunea lui”¹. Această influență inversă a oamenilor asupra mediului natural crește neîncetat și are un rol tot mai important atât în viața societății cât și în viața naturii, exercitându-se în cursul dezvoltării producției sociale și ca rezultat al acestei dezvoltări.

Bunurile materiale și culturale necesare omului nu există de-a gata. Ele trebuie procurate, fabricate, confecționate. Pentru aceasta însă oamenii trebuie să schimbe, să transforme lucrurile care există în natură, dar care în forma lor brută nu-l satisfac.

Nici uneltele de muncă cu ajutorul cărora se realizează producția bunurilor necesare vieții nu pot fi confecționate fără o transformare a materiilor prime, a ceea ce se găsește în natură. În sfârșit, omul este nevoit să biruie acțiunea dăunătoare

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 207.

pentru el a forțelor elementare ale naturii, ca, bunăoară, inundațiile, seceta, incendiile, epidemiile, să împiedice o serie de procese naturale: putrezirea produselor alimentare și a lemnului, coroziunea metalelor, degradarea solurilor pricinuită de vânt sau apă etc.

Așadar, prin activitatea lor productivă, oamenii aduc inevitabil anumite schimbări în lumea înconjurătoare, supun mediul natural și-l domină într-o măsură tot mai mare. „După cum sălbaticul trebuie să lupte cu natura pentru a-și satisface nevoile, pentru a-și conserva și reproduce viața — a subliniat K. Marx —, așa trebuie să lupte și omul civilizat, și aceasta în toate formele sociale, în toate modurile de producție posibile”¹. În această luptă oamenii creează a doua natură, natura artificială, „umanizată”, care corespunde cerințelor și năzuințelor lor, făuresc lumea industriei și a agriculturii, lumea mașinilor uimitoare și a obiectelor necesare în viața de toate zilele.

Sensul ateist al problemei

Rezolvarea practică a problemei raportului dintre om și natură are un sens profund ateist. Transformând mediul natural în interesul lor, oamenii infirmă în practică dogmele religioase fundamentale.

Orice religie susține că omul este în fond neputincios în fața forțelor tainice, supranaturale care ar guverna lumea. Dumnezeu este atotputernic, pe când oamenii nu sînt în stare să facă nimic sau aproape nimic din propria lor voință și călăuzindu-se după rațiunea lor. Omul este „robul lui Dumnezeu” și de aceea trebuie să-și pună nădejdea numai în mila domnului, să se roage „celui de sus” să-i îndeplinească dorințele, fără a încerca să schimbe ceea ce a stabilit divinitatea. „...Tot ceea ce a făcut Dumnezeu va ține în veac de veac și nimic nu se poate adăuga și din ea nimic nu se poate scoate afară...”, se spune, de pildă, în Eclesiastul, căci „cine poate să îndrepteze ceea ce el (dumnezeu. — *Nota red.*) a încocîrjat?” Concepții similare se întîlnesc și în Coran, în Talmud etc.

Transformarea naturii de către om arată în mod evident că dogma potrivit căreia lumea creată, chipurile, de Dumnezeu ar fi invariabilă e lipsită de orice teme. Natura nu numai că

¹ K. Marx: „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 772.

se dezvoltă ea însăși, dar mai este și modificată de oameni. Rezultatele activității transformatoare a omului dovedesc că societatea aduce un „adaos” esențial la lumea lucrurilor și a fenomenelor naturale. Totodată amploarea și profunzimea transformării mediului natural cresc considerabil o dată cu trecerea la comunism.

Încă în condițiile orînduirii socialiste, datorită lichidării proprietății private și a claselor antagoniste, se creează posibilitatea ca toți membrii societății să-și unească eforturile în lupta cu natura. Ofensiva împotriva mediului natural capătă un caracter tot mai conștient și mai planificat, se desfășoară pe o cale tot mai rațională, îmbrățișează un domeniu tot mai larg al proceselor naturale. Nu este întâmplător, de pildă, că una dintre sarcinile importante ale planului septenal al Uniunii Sovietice o constituie „antrenarea intensă în circuitul economic a bogatelor resurse naturale ale țării”.

În comunism, activitatea transformatoare a omului se va ridica pe o treaptă calitativ nouă. Puternica tehnică comunistă, dezvoltarea și manifestarea la maximum a aptitudinilor creatoare ale fiecărui om al muncii, nivelul deosebit de înalt al forțelor de producție și al producției în ansamblu vor permite oamenilor să devină adevărați stăpîni ai planetei noastre și să transforme natura pe plan cosmic.

Supunerea mediului natural de către om spulberă afirmațiile preoților în legătură cu pasivitatea, slăbiciunea oamenilor în fața naturii. Transformînd lumea înconjurătoare, societatea creează cu fiecare nou pas înainte în această direcție baza pentru a-și extinde și mai mult dominația asupra fenomenelor naturii. Întreaga experiență a istoriei omenirii dovedește că în supunerea naturii nu există obstacole pe care oamenii să nu le poată înlătura mai devreme sau mai tîrziu, că posibilitățile omului de a subordona natura sînt în principiu nelimitate.

Teologii se adaptează

În zilele noastre, marile succese obținute de oameni în activitatea lor transformatoare nu mai pot fi ignorate. De aceea clericii sînt nevoiți să adapteze concepția religioasă despre lume noilor condiții, să accepte o anumită revizuire a dogmelor tradiționale. De cele mai multe ori, propovăduitorii

religiei (îndeosebi în țările socialiste) încearcă să găsească explicații „divine” influenței tot mai mari exercitate de om asupra naturii. Dar toate încercările de acest fel îi duc pe teologi la contradicții insolubile și nu fac decît să confirme o dată mai mult falsitatea concepțiilor religioase.

Unii clerici sînt gata să prezinte schimbarea și transformarea de către oameni a lumii înconjurătoare ca ceva corespunzător dorințelor și intențiilor lui Dumnezeu. Opera creatoare a oamenilor, zic ei, a fost prevăzută de „cel de sus”. Oamenii transformă natura tocmai fiindcă Dumnezeu nu și-a încetat munca creatoare, ci o continuă acum prin intermediul omului.

Bineînțeles că toate aceste idei sînt absurde, căci, potrivit religiei, Dumnezeu a făurit natura pentru oameni și a făurit-o bine. Dar, din moment ce omul transformă lumea, înseamnă că el nu este mulțumit de rezultatele creației divine. Dacă am urma consecvent concepțiile religioase, ar rezulta ori că oamenii comit un sacrilegiu, și atunci trebuie să fie pedepsiți, ori că Dumnezeu a orînduit prost natura, și atunci nu-i rămîne decît să aprobe activitatea independentă a omului, urmărind perfecționarea lumii. În primul caz, clericii ar trebui să recunoască faptul că Dumnezeu nu este atotputernic, deoarece el nu-i împiedică pe oameni să schimbe mediul natural și nu-i pedepsește pentru o asemenea cutezanță. În al doilea caz, ar rezulta că „creatorul” nu este atotștiutor și atotînțelept, întrucît opera sa are lipsuri și el acceptă transformarea în repetate rînduri a ceea ce a făcut.

O serie de teologi ortodocși folosesc argumente întrucîtva diferite pentru „a dovedi” că activitatea transformatoare a oamenilor are un caracter divin. În articolul unui teolog ortodox, de pildă, se afirmă că una dintre „trăsăturile caracteristice omului creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu este că omul, eliberat de necesitate, nu e subordonat dominației naturii, ci se poate autodetermina după cum crede de cuviință... Întrucît omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, el este o ființă înzestrată cu personalitate, care nu trebuie să fie determinată de natură, dar care poate determina natura, făcînd-o să semene cu propriul său prototip divin”.

Acest punct de vedere însă nu numai că nu înlătură contradicțiile menționate mai sus, ci, dimpotrivă, le adâncește și mai mult, căci, dacă omul poate „determina natura”, el devine egal divinității prin forța sa. Cu alte cuvinte, constatăm din nou că dumnezeu nu este nici pe departe atotputernic, atotștiutor etc. Mai mult decît atît, se infirmă însăși noțiunea de divinitate, deoarece oamenii care prin propria lor voință fac ca lumea înconjurătoare să le fie adecvată nu au nevoie pentru aceasta de nici un partener supranatural. Este evident că pot face față singuri sarcinii de „a determina natura”!

Concepția menționată mai sus nu contrazice numai dogmele religioase fundamentale; ea este totodată greșită în esența problemei. Nu este adevărat că omul nu depinde de mediul natural și că poate să-l schimbe în mod arbitrar, după bunul său plac. Am mai arătat că activitatea productivă a oamenilor este determinată de o serie întregă de condiții și factori naturali. La aceasta trebuie adăugată necesitatea de a cumoaște și de a lua în considerare în mod practic legile obiective care acționează în natură.

Cînd omul își propune anumite scopuri și sarcini în vederea transformării lumii, el se bazează pe anumite legi ale naturii. Numai folosind aceste legi, descoperite și studiate de știință, oamenii pot obține rezultatele necesare, numai în felul acesta societatea poate supune natura. Orice încercare de a ignora legile naturii și cele sociale duce la un eșec inevitabil, transformă scopurile și sarcinile propuse în ceva nerealist, irealizabil. Nu se poate sări în vârful unui munte, căci aceasta este în contradicție cu legea gravitației universale. Dar omul poate construi un avion sau o rachetă, urcîndu-se astfel mai sus decît munții cei mai înalți și chiar părăsind Pămîntul, fiindcă există forțe naturale care permit să se limiteze acțiunea legii gravitației universale și oamenii pot să folosească aceste forțe. V. I. Lenin scria: „În realitate, scopurile omului sînt generate de lumea obiectivă și o presupun... Dar omului *i se pare* că scopurile lui sînt luate din afara lumii, sînt independente de lume...”¹ După asemenea concepții iluzorii se și călăuzesc teologii.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 182.

Dirrecțiile principale în transformarea naturii

În activitatea transformatoare a omului se pot distinge cîteva direcții principale, comune tuturor epocilor istorice. Pentru a transforma natura este nevoie, în primul rînd, de forță. Această sarcină se rezolvă prin dezvoltarea energiei. A doua sarcină, de cea mai mare importanță, este transformarea substanțelor naturale în vederea obținerii de proprietăți noi, necesare pentru crearea uneltelor de muncă, a bunurilor de consum. Aceasta se realizează prin dezvoltarea metalurgiei și a prelucrării metalelor, a industriei chimice și a industriei materialelor de construcții etc. A treia sarcină este producerea de alimente în cantități cît mai mari, în care scop oamenii transformă în special natura vie. În sfîrșit, omul năzuiește în cel mai înalt grad să-și perfecționeze în permanență organismul, să scape de boli, de bătrînețe, să-și prelungească cît mai mult viața. Aici principalul rol îl joacă biologia și medicina, organizarea ocrotirii sănătății publice și realizarea unui înalt nivel de trai pentru toți membrii societății.

Acționînd în direcțiile arătate, oamenii exercită o influență tot mai profundă asupra mediului natural înconjurător în ansamblul lui. În formațiunile sociale premergătoare socialismului, influența aceasta se exercita spontan, nu era îndreptată spre un anumit scop și de aceea avea adesea consecințe nedorite și dăunătoare pentru om (eroziunea și degradarea solurilor fertile pe spații considerabile, extinderea deșerturilor, înnămolirea rîurilor navigabile etc.). În socialism și cu atît mai mult în comunism, procesul interacțiunii societății și naturii este pus într-o măsură tot mai mare sub controlul omului, planificarea muncii de transformare efectuată de oameni începe să se realizeze pe scara întregului glob. Și, în sfîrșit, transformarea condițiilor naturale ia o amploare cosmică: pătrunzînd dincolo de hotarele planetei noastre, omul făurește o natură „umanizată” în spațiul cosmic (sub forma sateliților artificiali, a navelor interplanetare etc.) și pe alte planete.

Succesele obținute în toate domeniile activității transformatoare a omului, ca și influența oamenilor asupra naturii în ansamblu subminează tot mai mult concepția religioasă despre lume, demonstrînd că ea este greșită și lipsită de orice teme.

**„Doctrina ortodoxă
despre energie”**

Potrivit concepțiilor religioase, cauza tuturor schimbărilor din natură (în măsura în care ele au loc) este Dumnezeu.

Prin forța dorinței, a voinței sale, a gândului sau a cuvântului său, el determină, chipurile, diferitele fenomene și procese din natură. Or, știința a dovedit că toate acestea sînt lucruri absolut imposibile. Gîndul ca atare n-a schimbat niciodată nemijlocit și nu este în stare să schimbe nemijlocit materia. Asupra oricăror lucruri, procese și forțe din natură pot avea o influență directă numai alte lucruri, procese și forțe materiale. Acest lucru l-a arătat, printre altele, M. V. Lomonosov, formulînd legea universală a conservării materiei și mișcării. Prin urmare, nu poate fi vorba de nici un fel de amestec supranatural în schimbările din natură.

Încercările teologilor și idealiştilor de a infirma aceste adevăruri științifice nu au avut nici un succes. Aceasta i-a determinat pe propovăduitorii religiei să interpreteze respectivele date ale științelor naturii în spirit teologic. Astfel, dacă la baza interacțiunii diferitelor forțe naturale stau variate procese energetice, de ce nu le-am declara divine în esența lor? Acest lucru s-a și făcut, iar drept rezultat a apărut așa-numita „doctrină ortodoxă despre energie”, care în prezent este susținută intens de o serie de teologi.

„Energia divină nu poate fi separată de esența divină — afirmă adepții acestei doctrine. — Ea reprezintă... o afirmare în mod firesc inerentă divinității, cu alte cuvinte o «manifestare» sau o «exteriorizare» a lui Dumnezeu. Ea «se află în lume ca o forță care întreține ființa și o ferește de destrămare». Înțelegerea esenței divine și, prin urmare, a «energiei divine» «depășește nu numai posibilitățile oamenilor, dar și ale oricărei naturi raționale»”.

Așadar, unii clerici încearcă să divinizeze energia (și totodată legea universală a conservării și transformării ei) pentru a salva concepția religioasă despre lume de loviturile nimicitoare pe care i le dau știința și practica contemporană. Aceasta însă nu duce la nici un rezultat. Dacă, după părerea apărătorilor religiei, Dumnezeu are nevoie de energie ca „să se exteriorizeze”, ca să ferească orice făptură de destrămare etc., înseamnă că teza potrivit căreia numai cuvîntul, gîndul, dorința divină ar avea un rol transformator cade de la sine, iar dacă „cel de sus” nu poate săvîrși nimic fără o forță ma-

terială (energia este doar materială!), atunci prin ce se deosebește el de natură, în care orice influență a unui lucru asupra altuia este de asemenea materială? Mai mult decît atît: așa stînd lucrurile, Dumnezeu n-ar reprezenta decît un om divinizat, deoarece, de fapt, adepții „doctrinei ortodoxe despre energie” atribuie „creatorului” ceea ce fac oamenii înșiși.

**Supunerea
forțelor naturii**

Întrucît are nevoie să schimbe mediul natural, omul, imitînd natura, opune unele forțe ale ei altora, silindu-le să dea rezultatul necesar. După cum a spus K. Marx, muncitorul se servește de „însușirile mecanice, fizice și chimice ale lucrurilor pentru a le face să acționeze ca mijloace ale puterii sale asupra altor lucruri, conform scopului urmărit de el”¹. Cu cît forțele naturii pe care le supune omul sînt mai puternice, cu atît resursele energetice de care dispune el cresc, cu atît domină el natura în mai mare măsură.

La începutul secolului al XIX-lea, principalele surse de energie folosite de societate mai erau încă forța musculară a omului, forța de tracțiune a animalelor și, într-o măsură mult mai mică, energia combustibilului, forța mecanică a vîntului și a apei. În 1850, în balanța energetică mondială totală, forța mușchilor omului însuma 15%, iar forța de tracțiune a animalelor 79%. În epoca noastră însă, forța musculară a omului și forța de tracțiune a animalelor nu reprezintă decît circa 1% din producția mondială de energie, care se bazează în prezent pe folosirea surselor energetice ale naturii neînsușite (combustibili minerali, energie hidroelectrică etc.). Aceasta a și permis să se creeze producția modernă extrem de dezvoltată a bunurilor materiale și culturale, să se sporească în mod considerabil amploarea transformării mediului natural. Valorificarea unor rezerve uriașe de energie (în comparație cu forța musculară a omului și cu cea de tracțiune a animalelor) oferite de natura anorganică permite să se pună în mișcare milioane de mașini și de mecanisme, să se transforme anual miliarde de tone (munți întregi!) de material, să se deplaseze mii de kilometri cubi de pămînt, de roci sedimentare și de minereuri, să se valorifice teritorii imense unde pînă atunci omul nu pătrunsese niciodată etc. etc.

¹ K. Marx: „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 208.

Oamenii nu pot folosi însă dintr-o dată toate sursele energetice existente în natură. Forma de energie pe care omul o pune în slujba sa și măsura în care o întrebuințează depind de nivelul dezvoltării producției, tehnicii și științei. Or, progresul forțelor de producție creează permanent necesitatea folosirii unor cantități tot mai mari de energie. De aceea în anumite perioade apare o contradicție între nevoile energetice ale producției și folosirea efectivă a resurselor energetice naturale. Această contradicție este înlăturată prin perfecționarea exploataării vechilor surse de energie și prin descoperirea și valorificarea altor surse noi.

În prezent, aproximativ 80% din consumul mondial de energie se acoperă prin arderea huilei și lignitului, a țițeiului, a turbei și gazelor naturale, ale căror rezerve nu se reînnoiesc. Ținând seama de ritmul actual de creștere a necesităților de energie, aceste rezerve nu vor ajunge pentru mult timp. Potrivit unor calcule, zăcămintele de petrol practic accesibile se vor epuiza peste câteva decenii, iar cele de cărbune peste 200—300 de ani. În unele țări (Anglia, Franța etc.), problema lipsei de surse energetice devine acută chiar de pe acum. Se înțelege deci cât de actuală este problema folosirii mai productive a surselor naturale vechi și a valorificării altora noi.

Sursele de energie care pot fi cel mai bine valorificate sînt cele de energie hidrolică. Dar chiar și folosirea energiei tuturor râurilor de pe glob nu poate acoperi decît 20% din necesitățile actuale de energie. Un anumit rol în evitarea primejdiei epuizării resurselor energetice îl are înfăptuirea proiectelor unor centrale electrice acționate de energia vîntului, de flux și reflux, de valurile care se izbesc de țarm, de energia calorică a subsolului etc. Un mare viitor se deschide în fața helioenergeticii. Întregul pămînt „absoarbe” în numai zece zile o cantitate de energie solară egală cu toate rezervele mondiale de cărbune! Și, în sfîrșit, rezolvarea integrală a problemei o aduce energetica nucleară, ale cărei baze au fost puse în U.R.S.S.

Secolul energiei nucleare

Descoperirea metodelor de folosire a energiei nucleare în scopuri pașnice marchează o etapă calitativ nouă în istoria forțelor de producție sociale, constituie începutul unei revoluții în energetică. Cunoșcînd procesele nucleare, care au

loc nu numai pe Pămînt, ci și în uriașele spații ale universului, omul a început pentru prima oară să supună forțe cu adevărat cosmice. Înainte de apariția energeticii atomice, toate sursele de energie folosite de oameni erau legate într-un fel sau altul de activitatea Soarelui. În prezent, societatea pune în slujba sa o forță care cu timpul va permite omului să nu mai depindă de acest corp ceresc, să creeze la nevoie un soare artificial și, în cele din urmă, să iasă din cadrul sistemului solar.

Deocamdată energetica atomică se dezvoltă pe baza folosirii pe cale industrială a reacțiilor nucleare de fisionare în lanț. În aceste reacții, sub influența neutronilor, nucleeele grele de uraniu „se despică” în nucleee mai ușoare, proces care este însoțit de degajarea unor cantități uriașe de energie. Folosindu-se integral numai 1 gram de „combustibil” de uraniu, se pot obține 20.000.000 de calorii mari de căldură. Cu alte cuvinte, capacitatea calorică a uraniului este de circa 2.700.000 de ori mai mare decît a celui mai bun cărbune. Cu toate că randamentul reactorilor nucleari și al centralelor atomoelectrice existente astăzi este relativ încă mic, energetica nouă progresează rapid în numeroase țări, în primul rînd în U.R.S.S. În ceea ce privește valoarea lor energetică, numai rezervele prospectate de uraniu și de toriu depășesc energia pe care ar putea-o da rezervele mondiale de cărbune, petrol, gaze naturale și sursele hidrolice luate la un loc. Adevărata înflorire a energeticii atomice va începe însă atunci cînd omul va învăța să dirijeze reacțiile termonucleare de sinteză a nucleelor grele din nucleee ușoare (de pildă a heliului din hidrogen). În cadrul acestor procese se degajă de 5—6 ori mai multă energie decît în cazul reacțiilor de fisionare. Pe lîngă aceasta, numai mările și oceanele Pămîntului conțin cantități atît de mari de „combustibil” de hidrogen, încît el poate ajunge pentru cîteva miliarde de ani!

În vederea stăpînirii reacțiilor termonucleare trebuie biruite dificultăți uriașe, căci aceste reacții au loc la temperaturi de zeci sau chiar de sute de milioane de grade, la care nu poate rezista nici o substanță. Cercetările întreprinse ne permit să sperăm că centralele electrice termonucleare vor deveni realitate încă în secolul nostru. O dată cu dezvoltarea

energeticii termonucleare, omenirea va ajunge la un adevărat belșug de energie și se va elibera pentru totdeauna de grija pentru rezervele de energie, necesare existenței ei pe Pământ.

**Energetica
și „atotputernicia
lui Dumnezeu”**

Progresul energeticii infirmă categoric teza esenței „divine” a energiei. După cum arată faptele, oamenii sînt în stare nu numai să pătrundă tainele proceselor energetice din natură, ci să și pună în slujba lor forțe ale naturii tot mai puternice. Iar dacă am admite că „energia nu poate fi separată de esența divină”, aceasta ar însemna că, dezvoltînd energetica, omul și-l subordonează chiar pe Dumnezeu! Firește, propovăduitorii religiei ar putea spune că toate acestea se fac cu știrea și din voința „celui de sus”. Atunci însă este de neînțeles ce nevoie are Dumnezeu să ajungă dependent față de oameni și să-și limiteze astfel atotputernicia. O asemenea comportare a lui Dumnezeu ar fi în totală contradicție cu ceea ce se spune în toate cărțile „sfinte”.

Valorificînd rezervele inepuizabile de energie nucleară și mai ales termonucleară, omul va dobîndi posibilitatea de a înfăptui transformarea mediului natural pe întregul glob, iar apoi în tot sistemul solar și chiar dincolo de limitele lui. De pe acum, crearea unor mari sateliți permanenți ai planetei noastre, locuiți de oameni, constituie o problemă tehnică-științifică practică. Paralel cu aceasta se ridică problema explorării Lunii, a planetelor Marte și Venus, precum și a creării unor planete artificiale locuite, lucru prevăzut încă de K. E. Tsiolkovski. Dezvoltarea industriei pe alte corpuri cerești și, în general, în spațiul din jurul Soarelui se va baza tocmai pe energetica nucleară. Ea va deveni cu atît mai necesară atunci cînd omul va supune regiuni foarte îndepărtate de Soare, unde, probabil, va fi necesar să se creeze nu numai planete artificiale, ci și aștri termonucleari artificiali. Cu alte cuvinte, omul va face ceea ce propovăduitorii religiei îi atribuie lui Dumnezeu (crearea planetelor și stelelor). În orice caz, oamenii vor dispune de cantități de energie atît de mari, încît vor fi în stare să înfăptuiască procese care prin puterea lor vor depăși cu mult fenomenele naturii terestre și o serie de fenomene cosmice. Prin urmare, datorită progresului energeticii, omul se va transforma într-adevăr într-o ființă la fel

de tare ca Dumnezeu biblic. El va avea însă o putere reală, iar nu legendară ca cea a inexistentului „creator al lumii”.

**Transformarea
substanței**

Supunîndu-și mereu noi forțe ale naturii și creînd mașini și alte mijloace de producție tot mai puternice, oamenii trebuie să găsească materiale cu proprietăți deosebite care să corespundă cerințelor producției și altor necesități ale omului. Astfel, industria modernă are nevoie de materiale ușoare și totodată foarte trainice care să reziste la temperaturi de 2.000—3.000 de grade sau de materiale rezistente la acțiunea acizilor și a bazelor puternice etc. Asemenea substanțe există în natură în cantități foarte mici sau nu există de loc. De aceea omul le obține pe cale artificială, supunînd materiile prime existente unor transformări profunde și producînd în felul acesta materiale avînd proprietățile cerute.

Succese deosebit de importante în această direcție au fost obținute în ultimul timp datorită progresului impetuos al chimiei și fizicii. În aproximativ 100 de ani, oamenii de știință au reușit să prepare pe cale artificială circa 1.000.000 de compuși chimici naturali și circa 2.000.000 de substanțe care nu există de loc pe Pământ. În prezent se creează anual cel puțin 25.000 de compuși, și de cele mai multe ori acest lucru nu se face orbește, pe dibuite, ci în conformitate cu un anumit program care prevede obținerea unor produse cu proprietăți dinainte stabilite. Totodată este vorba de obicei nu de experiențe izolate, de laborator în domeniul sintezei unor substanțe noi, ci de transformarea în masă, pe cale industrială a materiilor prime naturale în materiale de care are nevoie omul. În lumea întreagă se produc anual zeci de milioane de tone de compuși chimici și de alte produse artificiale. În felul acesta oamenii sporesc considerabil numărul produselor care înlocuiesc mineralele, rocile și alte substanțe existente pe Pământ. Pe de altă parte, în industrie, agricultură și construcții, în transporturi și în viața de toate zilele, materialele care se găsesc în natură sînt în prezent înlăturate tot mai mult de cele artificiale.

**În lumea
polimerilor**

Amploarea și profunzimea transformării substanțelor de către om se vede în mod deosebit de clar din exemplul producției de polimeri artificiali macromoleculari. Printre aceștia se numără tot felul de mase plastice, fibre și cauciucuri sin-

tetice, lacuri și coloranți, precum și diferite medicamente, hormoni, vitamine etc. Multe dintre aceste substanțe nu există în natură, și ele se produc în cantități mari prin transformări complexe din gudroane de cărbune, din gaze de sondă și naturale, din apă și aer, adică din materii prime care nu seamănă de loc cu produsele finite obținute.

Există, de pildă, mase plastice care în ceea ce privește rezistența nu sînt cu nimic inferioare bronzului, fontei, dur-aluminiului și anumitor tipuri de oțel, fiind totodată de 4—5 ori mai ușoare. S-au confecționat mase plastice transparente ca sticla, dar care nu pot fi perforate nici măcar de un glonț. În „apa regală” (un amestec de acid azotic și acid clorhidric) încălzită pînă la fierbere se dizolvă platina, fără să mai vorbim de alte metale, pe cînd masa plastică teflon reacționează față de apa regală de parcă ar fi vorba de apă obișnuită. Există mase plastice impermeabile la aer și apă etc. Perspective deosebit de mari deschide folosirea maselor plastice spongioase, care sînt mai ușoare decît toate materialele de construcție. Unele dintre ele sînt de 100 de ori mai ușoare decît apa. În combinație cu lemnul și cu metalul, aceste mase plastice vor fi folosite pe scară largă la construcția de case, avioane, nave și automobile.

Tot atît de variate în ceea ce privește proprietățile lor sînt fibrele sintetice, cauciucurile sintetice și alți polimeri, care sînt superiori, printr-o serie de însușiri, fibrelor naturale și cauciucului natural. Toți acești compuși polimerici au fost creați de om fără nici un ajutor supranatural.

Încă o dată despre „atotputernicia lui Dumnezeu”

Așadar, omul nu numai că a creat și continuă să creeze un număr uriaș de compuși chimici și de materiale artificiale de tot felul, ci le și utilizează pe scară mult mai largă decît pe cele naturale. Transformarea permanentă și în mari proporții a materiei de către oameni constituie cea mai bună infirmare a născocirilor religioase despre transformările „miraculoase” ale apei în vin, ale vinului în singele lui Hristos etc. Posibilitatea de realizare a acestor minuni nu a fost demonstrată de nimeni și nici nu poate fi demonstrată. Dimpotrivă, dezvoltarea de către om a industriei chimice, a metalurgiei și a producției materialelor de construcție se bazează pe cunoașterea și pe aplicarea unor legi ale naturii și dă rezultate practice palpabile, reale.

Aceasta confirmă o dată mai mult că în lume totul se desfășoară pe baza unor legi riguroase, nerămînînd loc pentru nimic miraculos, supranatural, care să încalce ordinea logică din natură și consecvența logică în progresul practicii umane.

Transformarea materiei în interesul omului, ca și dezvoltarea energeticii, infirmă ideea „atotputerniciei lui Dumnezeu”. Dacă în prezent lumea noilor combinații chimice și a noilor materiale este făurită de oameni, este evident că atotputernicia miticului Dumnezeu este limitată și în acest domeniu. Cea mai mare ispravă de care au fost capabili „cel de sus” și sfinții după „facerea” lumii au fost, pare-se, cîteva transformări miraculoase: mici cantități de substanțe au fost prefăcute în altele. Omul însă, într-un timp scurt, a reușit să efectueze milioane de tipuri de transformări mult mai profunde, dintre care multe au loc în proporții de masă, zi de zi și ceas de ceas. Cantitatea substanțelor atrase în această transformare crește neîncetat și ajunge de pe acum la sute de milioane și miliarde de tone anual. În viitor, această cantitate va spori enorm, deoarece oamenii vor începe să dezvolte industria chimică și industria materialelor de construcție pe alte planete și, în plus, să folosească pentru prelucrare corpuri cosmice mici — meteoriți și asteroizi —, lucruri prezise încă de K. E. Tsiolkovski. Toate acestea arată că și în transformarea materiei omul se dovedește a fi tot atît de puternic ca Dumnezeuul mitic. Iar dacă ne referim la ritmul de obținere a unor noi compuși chimici, trebuie să recunoaștem că oamenii l-au lăsat cu mult în urmă pe „cel de sus”. Clericii afirmă că toate substanțele de pe Pămînt au fost create de Dumnezeu. În cazul acesta, „i-au trebuit” cîteva miliarde de ani (vîrsta planetei noastre) sau în medie cîteva mii de ani pentru elaborarea unui compus chimic. Rezultă însă că Dumnezeu lucrează de cel puțin 100 milioane de ori mai încet decît omul (care elaborează anual zeci de mii de substanțe noi).

Ce-i drept, apărătorii religiei susțin că și transformarea în laboratoare și uzine a unor substanțe în altele și crearea unei mulțimi de substanțe noi, care nu există în natură, au loc din voința divină. Atunci reiese însă că, în raport cu omul, Dumnezeu are rolul unei slugi sîrguincioase. Căci transformarea materiei și obținerea unor combinații nemaivăzute pînă în prezent se face în interesul oamenilor, pentru satisfacerea

necesităților lor în producție și în viața de toate zilele. Aceasta se face de către oameni de știință, ingineri, tehnicieni, muncitori, care în general sînt foarte departe de religie și care nu adresează rugă „celui de sus”. Totuși, nu se știe de ce, Dumnezeu contribuie din plin la dezvoltarea chimiei și a industriei chimice, fără a contraveni dorințelor omului și fără a-l stingheri, în ciuda tuturor „păcatelor” sale și a ateismului care se răspîndește tot mai mult. Este evident că ipoteza cu privire la amestecul divin în transformarea materiei de către oameni este cu totul neîntemeiată și inutilă.

Făuritorii de noi soiuri și rase

Propovăduitorii religiei afirmă că pe pămînt există atîtea specii de plante și animale cîte au fost create de Dumnezeu. Prin aceasta se înțelege că plantele cultivate și animalele domestice ar fi fost de asemenea create de Dumnezeu. Practica dezmente însă aceste afirmații. S-a dovedit că plantele cultivate și animalele domestice sînt, ca să folosim expresia lui K. Marx, „produse ale unei transformări, efectuate timp de multe generații, sub controlul omului și prin intermediul muncii omenești”¹. Obținerea de culturi agricole, esențial deosebite de formele naturale inițiale, a început o dată cu apariția agriculturii, adică în urmă cu aproximativ 10.000—11.000 de ani, iar animale domestice au fost obținute o dată cu îmblinzirea strămoșilor lor sălbatici, primele încercări fiind întreprinse acum peste 15.000 de ani. În acest răstimp, oamenii au creat — prin selecția artificială, prin schimbarea condițiilor de existență a organismelor și prin încrucișări — zeci de mii de noi soiuri și subspecii de plante, peste 400 de rase de vite cornute mari, 250 de rase de oi, 150 de rase de cai, cîteva sute de rase de porumbei etc. Toate acestea diferă în multe privințe, atît prin aspectul lor exterior cît și sub raportul structurii interne, de plantele și animalele înrudite care trăiesc (sau au trăit) în condiții naturale; ele au o serie de însușiri noi necesare omului.

Deosebirile dintre formele sălbatice și cele cultivate sînt foarte mari, mai ales în ceea ce privește productivitatea. Astfel, producția la hectar a culturilor agricole a sporit mult în comparație cu „producția” speciilor naturale inițiale. Con-

¹ K. Marx: „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 211.

ținutul de zahăr al sfeclei a sporit de 9 ori. Vacile sălbatice dădeau anual 300—400 de litri de lapte, adică atît cît este necesar pentru alăptarea unui vițel, pe cînd vacile domestice de rase cu înaltă productivitate dau cîteva mii de litri (unele vaci dau o producție-record de peste 16.000 de litri de lapte anual). De la oile sălbatice și de la cele cu lînă grosolană se pot obține anual 1—3 kg de lînă, iar de la rasele de cultură 4—8 și chiar mai mult (unele oi dau producția-record de 25—30 kg de lînă pe an).

Modificarea speciilor cultivate de plante și a raselor de animale domestice s-a făcut de la început mult mai repede decît în cursul evoluției naturale a organismelor. O dată cu apariția darvinismului și cu aplicarea pe scară mai largă a concluziilor științifice în producția agricolă, ritmul de transformare a naturii vii a început să se accelereze, chiar în condițiile capitalismului. În decurs de cîteva decenii, o serie de varietăți și rase au fost transformate într-atît, încît au devenit de nerecunoscut, iar numeroase specii locale cu o productivitate scăzută au fost înlocuite cu altele de înaltă productivitate. Dar succese cu adevărat fără precedent în crearea dirijată a unor noi varietăți de plante și rase de animale au fost obținute în societatea socialistă, unde știința biologică, datorită lucrărilor lui K. A. Timireazev, I. V. Miciurin și ale altor savanți eminenti, s-a ridicat pe o treaptă nouă, superioară, și a început să fie aplicată practic pretutindeni și în mari proporții. În 40 de ani de existență a Puterii sovietice, în U.R.S.S. au fost obținute 2.329 de varietăți noi de culturi agricole și peste 40 de rase noi de animale valoroase din punct de vedere economic. Aceasta arată că în U.R.S.S. viteza de transformare a organismelor vegetale și animale a crescut de zeci de ori.

În cei 60 de ani de activitate, I. V. Miciurin a obținut peste 300 de varietăți noi de meri, peri, pruni etc., a creat forme cultivate de actinidii, hibrizi de vișini cu cireși, de vișini cu mălin, crini cu parfum de violete etc. Numeroșii săi discipoli și adepți, transformînd și mai profund ereditatea organismelor, se ocupă de crearea unor forme de plante și animale care se deosebesc tot mai mult de cele naturale. Sînt bine cunoscute hibridii de grâu și pir care se coc repede și dau recolte bogate (pînă la 7.000 kg la hectar), obținuți de Țițin. Pe loturi ex-

perimentale se și cultivă diferite varietăți de grâu peren care dau 3—4 recolte la o singură însămînțare. Aplicînd metodele geneticii experimentale, profesorul A. R. Jebrak a obținut varietăți de grâu poliploid cu bobul de două ori mai greu decît cel obișnuit, cu paie care nu se culcă și cu o rezistență record la boli. Savanți și practicieni sovietici au obținut varietăți inexistente în natură de bumbac colorat care nu se decolorează, porumb cu coceni ramificați etc. V. S. Pustovoit, Erou al Muncii Socialiste și laureat al Premiului „Lenin”, a creat o varietate de floarea-soarelui cu un conținut de ulei pînă la 52,1%, ceea ce depășește aproape de două ori indicii soiurilor obișnuite.

Realizări importante s-au obținut și în crearea de rase noi de animale. De pildă, oamenii de știință tadjici efectuează ultimele cercetări pentru obținerea unei rase de oi foarte mari, cu un depozit de grăsime la baza cozii și cu blana bogată. Turma experimentală de oi de această rasă a și ajuns la cîteva mii de capete. Fiecare animal de această rasă dă 5—6 kg de lînă, 30 kg de grăsime și 40 kg de carne. Sint bine cunoscute vacile de Kostroma, care au o înaltă productivitate (ele dau anual cîte 6.000 kg de lapte și chiar mai mult), o serie de rase de porci care se dezvoltă repede etc.

Așadar, oamenii, înarmați cu cunoștințe științifice, creează în prezent noi varietăți de plante și rase de animale literalmente sub ochii noștri. O dată mai mult aceasta înfirmă în mod grăitor dogma religioasă despre invariabilitatea lumii create de dumnezeu, punîndu-i pe teologi în fața aceluiași contradicții care se ivesc atunci cînd comparăm activitatea transformatoare a omului în alte direcții cu activitatea dumnezeului legendar, care nu-i nici atotvăzător, nici atotputernic etc.

Concluzii ateiste I. V. Miciurin spunea: „Omul poate și trebuie să creeze mai bine decît natura”. Faptele citate mai sus arată că această idee a marelui savant este neabătut tradusă în viață. Puterea oamenilor, capacitatea lor de a transforma lumea înconjurătoare cresc neconținut și în ceea ce privește natura vie. Nu este departe timpul cînd omul va deveni stăpînul absolut al formelor organice, această latură a activității sale căpătînd un caracter cosmic. Căci oamenii vor trebui să se hrănească și în cosmos :

în îndelungatele călătorii interplanetare și interstelare, pe sputnici și pe planete. Aici va fi cu atît mai necesară priceperea de a crea rapid forme noi de plante și de animale, adaptate la condițiile de existență specifice, priceperea de a dirija activitatea vitală a organismelor în așa fel încît ele să dea maximum de producție utilă.

Problema resurselor alimentare se rezolvă și într-o altă direcție. Toate rezervele de alimente necesare animalelor și omului se creează în natură, în ultimă analiză, datorită activității vitale a plantelor. Hidrații de carbon, proteinele, grăsimile, vitaminele se formează tocmai în organismele vegetale, din substanțe neorganice, în cursul fotosintezei, cu ajutorul energiei solare. De aceea lupta pentru sporirea productivității culturilor agricole este în primul rînd o luptă pentru o mai bună stăpînire a proceselor de fotosinteză. Omul este interesat să le intensifice, să ridice considerabil „randamentul” lor, deoarece în cel mai bun caz numai 2% din întreaga cantitate de energie solară captată de clorofila plantelor este folosită în procesul de fotosinteză. Se mai pune încă o sarcină complexă, și anume reproducerea fotosintezei în laborator, dar apoi perfecționarea și simplificarea ei. Îndeplinirea acestei sarcini va duce la crearea unei industrii a sintezei artificiale a alimentelor, fără participarea plantelor în general, ceea ce, după cum a arătat acad. V. I. Vernadski, „va schimba în mod sigur viitorul omenirii”. De pe acum unele vitamine și grăsimi se obțin prin sinteză, pe cale artificială.

Prin urmare, omul nu numai că transformă natura vie, a cărei apariție adepții religiei o atribuie lui dumnezeu, ci și intenționează să-și asume una dintre funcțiile ei cele mai importante : producerea materiei organice. În felul acesta, plantele și animalele își pierd „sensul divin” : căci, după cum afirmă religia, ele au fost create „de cel de sus”, printre altele, pentru a furniza hrană oamenilor ! Dar omul vrea să renunțe la acest „dar divin”, găsind că este mai rațional să rezolve el însuși în viitor problema sintezei artificiale a produselor alimentare. De altfel, și în prezent organismele vegetale și animale, despre care se pretinde că ar fi fost create de dumnezeu, nu-i mai satisfac pe oameni, și aceștia le

transformă tot mai profund în concordanță cu dorințele lor. Ca și în alte domenii ale activității umane, Dumnezeu nu poate, după cum se vede, să împiedice prin nimic activitatea transformatorilor naturii vii, ceea ce constituie încă un argument împotriva atotputerniciei sale. Dar dacă totul se petrece după voința sa înseamnă că el nu se deosebește prin nimic de un muritor obișnuit, deoarece acceptă transformarea repetată și îmbunătățirea continuă a celor create de el, deși, potrivit religiei, creația „celui de sus” este imuabilă, datorită perfecțiunii ei absolute.

Supunerea naturii de către oameni dă o lovitură puternică argumentelor teologice în favoarea existenței lui Dumnezeu. O dovadă deosebit de clară împotriva acestor argumente o constituie schimbarea formelor organice. Faimoasa finalitate divină absolută a structurii și funcțiilor plantelor și animalelor se dovedește a fi cu totul relativă și neconvenabilă omului. Dacă am admite că Dumnezeu a stabilit că o vacă sălbatică trebuie să dea anual 300—400 de litri de lapte necesar pentru creșterea vițelului, el ar fi trebuit să prevadă și nevoile omului. Întrucât n-a făcut acest lucru, oamenii au trebuit să-și propună singuri să sporească mult productivitatea acestui animal și să-și atingă scopul pe măsura cunoașterii unui șir de legi ale naturii și a dezvoltării forțelor de producție. Din mii de fapte similare reiese că tocmai lipsa unei finalități absolute în natura vie îl determină pe om să acționeze pentru a-și satisface necesitățile. În caz contrar el n-ar trebui să întreprindă nimic: totul i-ar veni de la sine în concordanță cu ordinea stabilită de Dumnezeu. Activitatea practică transformatoare a oamenilor infirmă și ideea creatorului acestei finalități și constituie o dovadă împotriva existenței „creatorului”.

În sfârșit, transformarea naturii vii arată clar că religia este total neputincioasă să rezolve problemele de importanță vitală pentru om. Singurul „mijloc” de luptă pentru recolte bogate pe care l-au propus și continuă să-l propună clericiei este rugăciunea. Fie că bîntuie o secetă, fie că izbucnea o epizootie, în cazul tuturor calamităților de acest gen propovăduitorii religiei i-au îndemnat pe oameni să se adreseze lui Dumnezeu. Ce rezultate dădeau aceste rugăciuni se știe. Numai știința a dat oamenilor posibilitatea de a spori continuu

productivitatea agriculturii și creșterii animalelor și de a stăvili influența nefavorabilă a forțelor naturii. În Rusia țaristă, recolta medie de grâu, în ciuda tuturor rugăciunilor adresate „celui de sus”, era de circa 600 kg la hectar, iar în prezent, datorită aplicării agrotehnicii științifice fundamentate, ea ajunge în gospodăriile fruntașe la 3.000—5.000 kg, iar pe loturi experimentale la 11.200 kg la hectar.

Medicina și religia O dezmințire remarcabilă a multor dogme religioase o constituie practica medicală. Teologii afirmă că bolile ar fi trimise oamenilor fie de către „cel de sus”, fie de diavol sau că sînt provocate de cauze naturale. Dacă analizăm aceste afirmații reiese că, în ultimă instanță, vina pentru aceste boli o poartă numai Dumnezeu: căci atît diavolul cît și natura au fost create de el și depind de voința lui! Apărătorii religiei afirmă că această activitate a „celui de sus” este una dintre expresiile înțelepciunii și bunătății sale. „Toate bolile — scrie un teolog ortodox —, toate suferințele pe care domnul crede de cuviință să ni le trimită în viață nu sînt o manifestare a mîniei divine, căci domnul este dragostea nemărginită: aceste încercări ni se dau ca să ne ispășim nenumăratele noastre greșeli, ca, îndurîndu-le cu răbdare, să ștergem măcar prin aceasta păcatele noastre în viața de pe pămînt și să nu ducem cu noi în viața cea veșnică răspunderea pentru ele”.

Așadar, pentru mîntuirea neamului omenesc Dumnezeu alege o cale complicată și, trebuie s-o spunem, crudă. În loc ca pur și simplu să nu admită păcatele, el dă mai întîi oamenilor posibilitatea de a le săvîrși, iar apoi își „îndreaptă” greșeala abătînd asupra unor oameni fără nici o vină boli și suferințe ca să-i pedepsească (sau pentru ispășirea păcatelor). În orice caz, numai în pofida logicii și a bunului-simț, toate acestea pot fi considerate un exemplu al înțelepciunii și bunătății supranaturale. În afară de aceasta, după cum se știe, bolile sînt răspîndite nu numai printre oameni, ci și în lumea animală și vegetală. Întrucît plantele și animalele nu pot săvîrși nici un fel de păcate, este evident (dacă pornim de la punctul de vedere religios) că bolile au fost create de Dumnezeu dintr-o neînțelegere sau din lipsă de înțelepciune, ceea ce pledează împotriva bunătății și înțelepciunii sale absolute:

iar faptul că „cel de sus” nu poate îndrepta o greșeală evidentă din creațiile sale subliniază încă o dată că nu este atotputernic. Așa-zisele cazuri de tămăduire „miraculoasă” a unor oameni nu reprezintă în realitate nimic supranatural. Dumnezeu se dovedește a fi neputincios în fața bolilor create, chipurile, de el. Din nou rezultă că omul, obținând succese tot mai vizibile în combaterea bolilor plantelor, animalelor și a propriilor sale boli, se dovedește mai puternic decât legendarul „împărat ceresc”.

Clericii au susținut (și mai susțin deseori și azi) că năzuința de a scăpa de boli este un păcat, o răzvrătire împotriva lui Dumnezeu, o profanare și totodată un lucru inutil, deoarece, oricât s-ar împotrivi omul voinței „celui de sus”, asemenea încercări nu dau și nu pot da nici un rezultat. Or, realizările fitopatologiei (știința despre bolile plantelor), ale medicinei veterinară și umane, precum și ale sistemului de ocrotire a sănătății (în special în ultimele decenii), arată în mod grăitor că oamenii sînt în stare să-l întreaacă pe Dumnezeu și în acest domeniu. Combaterea bolilor plantelor și animalelor are un rol important în dezvoltarea întregii producții agricole. Progresul medicinei și al întregului sistem de ocrotire a sănătății salvează de la moarte prematură și izbăvește de suferințe milioane și zeci de milioane de oameni. Și toate acestea se fac în pofida predicilor religioase, independent de orice prescripții divine, numai în interesul omului însuși.

Ofensiva împotriva bolilor

Medicina modernă a creat un număr mare de medicamente foarte eficiente, care permit vindecarea rapidă a celor mai variate boli. Astfel, toată lumea cunoaște preparatele sulfamidice: streptocid, sulfodimezin, norsulfazol, ftalazol etc., care distrug numeroase categorii de microbi a căror acțiune provoacă rino-faringită și boli gastrointestinale, septicemii și procese inflamatorii. Sînt larg răspîndite antibioticele — penicilina, streptomycina, biomicina, sintomicina etc. —, care au dat posibilitatea de a combate cu cel mai mare succes tifosul exantematic și febra tifoidă, dizenteria, pneumoniile, difteria și multe alte boli. Cu ajutorul hidrazidei, PAS-ului și al streptomycinei se vindecă cu succes tuberculoza în faza incipientă.

În ritm rapid se dezvoltă fizioterapia: tratamentele cu ajutorul luminii, apei, curenților de înaltă frecvență, ultra-

sunetului, razelor ultraviolete și infraroșii, razelor X și radiațiilor radioactive etc. Perspective deosebit de mari deschide radioterapia, care utilizează izotopii radioactivi ai cobaltului, fosforului, iodului, aurului și ai altor elemente în combaterea diferitelor forme ale cancerului, bolilor de piele și altor maladii. Datorită radioterapiei, mii de oameni au și fost vindecați de tumori maligne ale pielii, laringelui, aparatului digestiv, plămînilor, glandei mamare etc.

Succesele științei și practicii medicale au dus într-un timp scurt la reducerea simțitoare a cazurilor mortale. Deosebit de mari sînt succesele științei medicale în lupta pentru sănătatea tinerei generații. Creșterea bunăstării poporului sovietic; aplicarea pe scară largă a realizărilor științei în domeniul ocrotirii sănătății au determinat o reducere generală a mortalității în U.R.S.S. de peste 4 ori (iar a mortalității infantile de aproape 7 ori) în comparație cu perioada dinainte de revoluție.

Sarcina principală pe care și-o propun lucrătorii în domeniul medicinei și ocrotirii sănătății din țările socialiste constituie nu numai simpla vindecare și preîntîmpinare a bolilor, ci totala lor lichidare. Primul pas spre rezolvarea acestei sarcini grandioase a fost făcut în U.R.S.S. În ultimii 20—30 de ani, în Uniunea Sovietică au dispărut cu desăvîrșire următoarele boli: variola, holera, febra recurentă, dizenteria Gri-goriev-Shiga (una dintre formele cele mai grave și mai răspîndite), dracunculoza, șancrul moale, limfogramulomatoza benignă. S-a lichidat complet ciuma. A dispărut aproape complet malariala. Alături de succesele științei medicale, la acest lucru au contribuit măsurile de asanare a mlaștinilor. A fost învinsă aproape total poliomielitea, care nu de mult constituia un grav pericol. Aceeași soartă o vor avea într-un viitor apropiat febra papataci, trahomul, favusul și o serie de alte boli infecțioase. Vor fi învinse bruceleza și tuberculoza.

Așadar, izbăvirea omului de orice boli are în prezent o bază traicică. Și chiar oamenii cu concepții religioase trebuie să recunoască că posibilitățile „celui de sus” de a abate asupra celor păcătoși tot felul de boli și suferințe scad în mod evident, iar „tămăduirile” sale sporadice sînt cu totul lipsite de importanță dacă ținem seama că milioane de oameni sînt vindecați și salvați de la moarte de medicina științifică.

Transplantarea organelor

În lupta pentru sănătatea și viața omului, savanții au căutat de mult să găsească mijloace pentru a înlocui țesuturi, organe sau părți ale corpului iremediabil bolnave ori distruse în urma unor contuzii. În ultimul timp, în acest domeniu extrem de dificil și de complicat s-au obținut unele succese, a căror dezvoltare continuă va contribui la salvarea altor mii de oameni.

În prezent au fost create aparate ca inima artificială și plămînul artificial. Aceste aparate se folosesc în cazul unor operații grele și de lungă durată, cînd din anumite motive trebuie oprită funcționarea inimii sau cînd, dintr-o cauză oarecare, activitatea cardiacă a celui operat încetează și, timp de cîteva zeci de minute, circulația singelui și respirația pacientului se face cu ajutorul aparatelor respective. În tratamentul unor boli de rinichi se folosește rinichiul artificial, care pentru un timp oarecare înlocuiește sau completează organul bolnav. În locul venelor și arterelor lezate „se introduc” într-o serie de cazuri vase sanguine artificiale din nylon, capron, orlon, în locul oaselor și articulațiilor zdrobite — oase și articulații din mase plastice, în locul cristalinelor lezate sau opacizate — un cristal din plexiglas etc.

Perspective și mai mari deschide o altă cale, și anume transplantarea țesuturilor, organelor și părților de corp de la un organism sănătos (sau de la un cadavru). Una dintre formele acestei „transplantări”, și anume transfuzia de sînge, se aplică de pe acum pe scară largă. Dar oamenii de știință merg mult mai departe. În laboratorul condus de V.P. Demihov, cîinilor de experiență li se grefează, alături de inima proprie, o a doua inimă, suplimentară, cu care ei trăiesc încă o lună sau chiar mai mult. În prezent, metodele de transplantare a unei a doua inimi au fost atît de perfecționate, încît într-un viitor apropiat ne putem aștepta ca aproape toți cîinii supuși unei asemenea operații să rămînă în viață. Aceasta înseamnă că se vor putea efectua operații similare și la oameni. Atunci slăbirea activității inimii în urma anumitor boli va deveni inofensivă pentru sănătatea, capacitatea de muncă și viața oamenilor.

Se practică de asemenea înlocuirea totală a unei inimi cu alta la cîini de experiență. Se fac numeroase experiențe (deocamdată la animale) în domeniul transplantării rinichilor,

glandelor sexuale, membrilor, pielii, ficatului, a întregului aparat gastrointestinal și chiar a tuturor organelor din cavitatea abdominală.

Cea mai uimitoare este însă operația de transplantare a jumătății superioare sau inferioare a corpului unui cîine pe alt cîine. Astfel s-au efectuat cîteva zeci de experiențe de grefare a capului unui cățel pe gîtul unui cîine mare. În condiții favorabile, viața acestor animale cu două capete, create prin arta chirurgicală, durează pînă la 6—7 zile, iar în curînd acest termen va fi prelungit considerabil. Desigur, nimeni nu intenționează să facă oameni cu două capete. Dar efectuarea unor astfel de operații pe animale servește la perfecționarea metodelor de intervenție chirurgicală în răniri foarte grave ale omului. În curînd, prin această intervenție vor putea fi salvați chiar și oameni care în prezent sînt considerați iremediabil pierduți (de pildă în cazurile de leziuni grave ale tuturor organelor din cavitatea toracică sau abdominală).

Terapia morții

În prezent, omul nu se limitează la ofensiva împotriva bolilor. În zilele noastre, oamenii de știință desfășoară o bătălie împotriva morții însăși, și în primul rînd împotriva morții subite, provocate de cauze întîmplătoare care produc încetarea din viață a unor oameni perfect sănătoși.

S-a constatat că procesul morții are două etape principale. Mai întîi survine moartea clinică, adică încetează activitatea inimii și a plămînilor, dar continuă activitatea vitală a celorlalte organe, precum și a tuturor țesuturilor și celulelor în care mai are loc metabolismul. După cîtva timp survine moartea biologică. Primul simptom al acesteia îl constituie perturbări ireversibile în celulele creierului, dezagregarea proteinei vii. Este evident că în acest caz medicina nu mai poate să facă nimic. Dar moartea clinică este biruită în U.R.S.S. cu tot mai mult succes. Savanții sovietici au elaborat o serie de metode de readucere la viață a unor oameni care au murit. Una dintre acestea — metoda lui V.A. Negovski — a fost aplicată pentru prima oară încă în 1944 și este astăzi folosită pe scară destul de largă în clinicile chirurgicale și ginecologice. În prezent există cîteva sute de oameni care au fost reanimați după o moarte subită provocată de o hemoragie gravă, de un șoc, de înec, de electrocutare, de intoxicare cu

oxid de carbon etc. Au fost create și se aplică metode de reanimare a copiilor care au murit la naștere.

Metoda lui V.A. Negovski prezintă însă un mare neajuns. Ea nu are efect decât dacă e aplicată la cel mult 5—6 minute după ce a survenit moartea clinică. Aceasta limitează considerabil posibilitatea „reînvierii” oamenilor, deoarece în numeroase cazuri aparatele necesare nu pot fi transportate la cel care a murit și nu pot fi puse în funcțiune într-un timp atât de scurt. Oamenii de știință caută metode noi, mai eficiente de reanimare. S.S. Briuhonenko și N. D. Iankovski readuc la viață animale de experiență la 15—20 de minute după ce inima și plămânii și-au încetat activitatea. Există laboratoare în care reanimarea se face după o oră și chiar după mai multă vreme de la moartea clinică. Acest rezultat se obține prin aplicarea „sommului hibernal” artificial (hibernare) și prin scăderea temperaturii corpului (hipotermie). În acest caz, procesele metabolismului în organism se încetinesc mult, ceea ce permite ca distrugerea ireparabilă a celulelor creierului să se producă după un timp mai îndelungat. Datorită acestui lucru, chirurgul are destul timp pentru a efectua operația de reanimare.

În U.R.S.S., hipotermia artificială, combinată cu hibernarea, se aplică din 1954 într-o serie de clinici în cazul unor intervenții chirurgicale deosebit de complicate. Bolnavii sînt adormiți și, timp de o oră, temperatura corpului lor este scăzută la -25 — -28°C . După terminarea operației, temperatura este treptat ridicată pînă la cea normală. Hibernarea și hipotermia se aplică cu succes și în obstetrică, în psihiatrie, la tratarea șocurilor traumatice, în cazul unor intoxicații grave etc.

Astfel, știința a făcut posibilă „învieria” fără nici un „amestec al lui Dumnezeu” a unor oameni morți de pe urma unor cauze întimplătoare.

Lupta pentru longevitate

Relativ recent, datorită succeselor obținute în științele biologice și medicale, s-au înregistrat primele rezultate serioase în lupta împotriva morții premature în general. Limita naturală a vieții omului este egală cu cel puțin 150—180 de ani. Acest lucru îl arată numeroase consistente științifice și fapte. În diferite țări, inclusiv în U.R.S.S., există un anumit număr de bătrîni în vîrstă de circa 150 de ani. Prin urmare,

nu numai moartea unui om tînăr sau matur, ci și moartea la 60—80 și chiar la 100 de ani este, în fond, prematură. Dacă facem abstracție de diferitele boli, cauza principală care face ca oamenii să nu ajungă decât foarte rar la limita naturală este bătrînețea. De aceea prevenirea și întîrzierea ei reprezintă o etapă de cea mai mare importanță în rezolvarea problemei longevității în ansamblu. În combaterea bătrîneții s-au obținut în prezent succese apreciabile.

Pînă în ultimul timp, majoritatea oamenilor de știință considerau îmbătrînirea organismului drept un proces ireversibil. Savantul român acad. C. I. Parhon, bazîndu-se pe lucrările lui I. I. Mecinikov și I. P. Pavlov, a fundamentat un alt punct de vedere asupra acestei probleme. El consideră bătrînețea ca o boală, care poate și trebuie nu numai prevenită, ci și tratată. Acest lucru se și face la Institutul de geriatrie din București, condus de acad. C. I. Parhon. Aici se aplică metoda de tratare a bătrîneții prin injecții intramusculare cu novocaină. Aplicarea acestei metode stimulează activitatea nervoasă superioară și metabolismul, întărește sistemul cardiovascular, stimulează funcțiile glandelor endocrine etc. Drept rezultat, capacitatea de muncă fizică și intelectuală a pacienților sporește, iar oboseala scade.

La Institutul de geriatrie au fost „întineriți” zeci de bătrîni. Acad. C.I. Parhon, prof. Ana Aslan și alți oameni de știință romîni aplică profilaxia bătrîneții și la un număr de cîteva sute de oameni în vîrstă de 45—50 de ani.

Rezultate interesante și promițătoare au fost obținute de un grup de oameni de știință din Moscova, în frunte cu profesorul S.N. Braines. În experiențele efectuate pe animale a fost provocată mai întîi pe cale artificială îmbătrînirea prematură, iar apoi s-a aplicat tratarea ei prin somn îndelungat. Somnoterapia a fost folosită și pentru lichidarea bătrîneții care intervine pe cale naturală. Toate experiențele au fost încununete de succes. Noua metodă de „întinerire” se aplică treptat la oameni.

Pentru rezolvarea deplină a problemei longevității va mai fi nevoie de mari eforturi. Este însă indiscutabil că ea va fi rezolvată. La aceasta vor contribui realizarea celui mai înalt nivel de trai în comunism, dezvoltarea maximă a sistemului de ocrotire a sănătății, de igienă și protecție a muncii, lichidarea bolilor, combaterea cu succes a morții premature și a

bătrâneții. Drept rezultat, viața adevărată a oamenilor, întotdeauna sănătoși, activi și voioși, va fi prelungită pînă la limitele naturale extreme.

Omul și Dumnezeu Succesele medicinei moderne, ca și întreaga activitate transformatoare a omului, arată în mod grăitor falsitatea concepțiilor religioase despre relațiile care ar exista între Dumnezeu și oameni. Clericii susțin că omul este „încununarea creației divine”, ființa cea mai perfectă dintre cele create de „cel de sus”, deoarece a fost făurit „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”. Practica arată însă că organismul uman mai are multe lipsuri și de aceea oamenii caută să-l perfecționeze cu ajutorul științei. Faptul că omul este expus la tot felul de boli și trăiește mult mai puțin decît ar putea trăi nu este de loc o dovadă a calității înalte a „creației divine”. Desigur, oamenii nu se pot împăca cu aceasta. „*Omul — a scris I.I. Mecinikov — este capabil de fapte mărețe. Iată de ce este dorit ca el să schimbe natura umană și să transforme dezarmonia ei în armonie*”. În realitate așa se și întîmplă. Transformînd cu curaj lumea înconjurătoare, oamenii transformă și propria lor natură fiziologică, căutînd să obțină sănătatea fizică deplină, tinerețea permanentă și longevitatea, dezvoltarea armonioasă a tuturor forțelor și aptitudinilor lor, a tuturor potențelor utile ale organismului.

Chiar dacă ne-am situa pe poziții religioase, perfecționarea de către om a propriului său organism este o dovadă zdrobitoare împotriva tezei care susține că Dumnezeu este atotputernic, atotștiutor etc. Dacă Dumnezeu în mod intenționat l-a făcut pe om imperfect, aceasta înseamnă că el nu este bun, iar întrucît „cel de sus” nu poate împiedica dezvoltarea medicinei, devine evident că nu este atotputernic. Ipoteza că perfecționarea organismului uman ar avea loc din voința lui Dumnezeu duce inevitabil la concluzia că înțelepciunea divină este limitată, deoarece reiese că, pentru a-și da seama de necesitatea lichidării bolilor create chiar de el, a morții premature, Dumnezeu a avut nevoie de cîteva mii de ani, exact intervalul de timp de cînd există medicina! În afară de aceasta, anularea unor hotărîri adoptate anterior și renunțarea la faptele dinainte constituie de asemenea o dovadă că „împăratul cereșc” nu este înzestrat cu înțelepciune absolută. Iar o ființă care nu este cea mai înțeleaptă, atotputernică, cea mai bună

etc. nu poate fi Dumnezeu. Ca și cu sute de ani în urmă, actualii teologi ortodocși afirmă că „sufletul”, „prin intermediul singelui...”, dă viață întregului trup și are ca lăcaș al său inima”. În lumina succeselor medicinei moderne, se naște întrebarea rezonabilă: unde se ascunde și ce face această „părticică divină” cînd funcția ei („dă viață trupului prin intermediul singelui”) este îndeplinită de inima artificială? În cazul unei operații de transplantare a unei a doua inimi la om, unde se va afla „sufletul”: în vechea inimă sau în cea nouă? Ce se va întîmpla cu el în cazul cînd inima va fi cu totul înlocuită? Și, dacă „sufletul” se mută într-un nou lăcaș, nu cumva rezultă că nu el îl conduce pe om, ci omul îl conduce pe el, silindu-l, după voința sa, să-și schimbe domiciliul? La toate aceste întrebări și la altele similare, nu se poate răspunde fără a îngrămădi o mulțime de absurdități, ceea ce dovedește din nou inconsistența concepțiilor religioase.

Trebuie subliniat că înșiși clericii înțeleg cît se poate de bine falsitatea concepțiilor religioase despre cauza bolilor, bătrîneții, morții și despre metodele de combatere a acestora. În cazul cînd sănătatea lor are de suferit, ei nu-și pun nădejdea în rugăciuni și în mila domnului, ci se adresează medicilor, recurg la serviciile medicinei științifice. Or, din punct de vedere consecvent religios, această comportare este un sacrilegiu. Faptul că propovăduitorii religiei comit totuși un asemenea sacrilegiu constituie încă un argument împotriva dogmelor religioase despre Dumnezeu și om.

Schimbarea mediului geografic

Dezvoltînd tehnica și industria, agricultura, transporturile și construcțiile, omul transformă într-o măsură tot mai mare și aspectul întregii noastre planete. Geografia contemporană nu poate fi concepută fără a se lua în considerare activitatea oamenilor, care într-o serie de cazuri influențează în mod hotărîtor procesele naturale care au loc pe Pămînt.

Astfel se știe că, în condiții naturale, pe suprafața Pămîntului are loc o permanentă redistribuire a diferitelor elemente și combinații chimice. Una dintre cauzele cele mai serioase ale acestui fenomen constă în acțiunea de eroziune a apelor curgătoare, care duc anual în mări și oceane circa 15 km³ de substanțe minerale. Or, omul redistribuie astăzi cantități cu mult mai mari de astfel de substanțe. Extrăgînd și folosind

mineralele utile, el deplasează anual miliarde de tone de rocă, de cărbuni, de minereuri, de sedimente etc. Ocupându-se de agricultură, el pune în mișcare alte sute de milioane de tone de carbon, hidrogen, oxigen, azot, fosfor, potasiu și alte elemente chimice care fac parte din compoziția plantelor, solului și îngrășămintelor minerale. Numai prin aratul ogoarelor se afinează în întreaga lume peste 3 000 km³ de sol pe an. La aceasta mai trebuie adăugați mulți km³ de roci deplasate cu prilejul săpării unor canale, mine, tunele, gropi de fundație, în cazul ridicării de stăvilare, baraje etc. Deci omul este de sute de ori mai puternic decât toate apele curgătoare de pe glob! Nu întâmplător academicianul A. E. Fersman a subliniat că oamenii devin un factor serios al proceselor geologice și geochimice, că, „în privința proporțiilor și a însemnătății ei, activitatea economică și industrială a omului poate fi comparată cu procesele care se petrec în natură... Omul transformă lumea din punct de vedere geochimic”¹.

Variata activitate a oamenilor în domeniul redistribuirii apelor pe suprafața pământului exercită o influență tot mai mare asupra geografiei planetei noastre. În fiecare an, în diferite țări, apar noi canale și lacuri de acumulare. Treptat se micșorează suprafața deșerturilor și a mlaștinilor. Suprafața terenurilor irigate și alimentate cu apă crește necontenit.

Schimbări radicale au loc în flora Pământului. Din cele 500 000 de varietăți de plante sălbatice, omul folosește într-un fel sau altul circa 25 000, adică aproximativ 5%. Dar aceste culturi necesare omului elimină tot mai mult restul vegetației. În lumea întreagă omul cultivă peste 1,3 miliarde ha de pământ, adică aproximativ 9% din totalul suprafeței uscatului. După cum arată experiența țărilor socialiste, această cifră va crește rapid. În U.R.S.S., numai în 3 ani (1954—1957) au fost incluse în circuitul agricol peste 36 000 000 ha de pământuri virgine și înțelenite.

Numeroase culturi agricole sînt mutate de oameni în regiuni în care ele nu se cultivau pînă în ultimul timp. Încă foarte recent, porumbul era cultivat în U.R.S.S. mai cu seamă în regiunile sudice. În prezent însă el se cultivă în toate zonele geografice ale U.R.S.S. Recolte-record de masă verde de porumb se obțin în prezent nu numai în sud și în partea cen-

¹ A. E. Fersman, Opere alese, vol. III, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1955, pag. 716.

trală a țării, ci și în regiunea Arhanghelsk. De mult se cultivă varză la Narian-Mar, cartofi în Ciukotka, Kamceatka, Vorkuta, în raionul Turuhansk etc., vița de vie în regiunea Moscovei și în țărilor baltice. Or, înainte de revoluție oamenii de aici nici nu visau la asemenea culturi.

Referindu-se la faptul că flora Pământului este determinată tot mai mult de nevoile oamenilor și înlocuită prin forme de cultură create de om, acad. V. L. Komarov a spus că a început o nouă perioadă în istoria florei terestre, și anume perioada dominației plantelor de cultură. „Holdele unduitoare de grâu și de alte plante cerealiere — scria el —, rîndurile drepte de bumbac, de floarea-soarelui etc., verdeața deasă a livezilor de pomi fructiferi, culturile legumicole, în sfîrșit cultura plantelor decorative (copacii și tufișurile din parcuri, culturile de flori), toate acestea vor înlocui desigur rîndurile de nestrăbătut ale pădurilor străvechi, verdeața înșelătoare a mlaștinilor și alte forme ale învelișului vegetal al Pământului care au existat în decursul timpurilor”¹.

Omul transformă și lumea animală a planetei noastre. Crește permanent numărul animalelor domestice, care a ajuns în prezent în întreaga lume la cîteva miliarde. O serie de animale sălbatice au fost exterminate sau sînt pe cale de a fi mimicite. Pe teritoriul U.R.S.S. au fost lichidate lăcustele și țînțarii purtători de malarie, iar în R. P. Chineză muștele. Se acimatizează și se cultivă cu succes în regiuni noi numeroase specii de mamifere, păsări, pești, insecte utile omului. Numai în U.R.S.S., în anii Puterii sovietice, lumea animală a fost „completată” cu aproape 40 de specii, printre care guzganul de mosc (ondatra), ratonul (ursul spălător) american, nutria etc. Oamenii de știință sovietici au „strămutat” castorul, ursul spălător de Ussuri, samurul, iepurele cenușiu, veverița etc. din regiunile unde trăiau înainte în alte regiuni. Nu degeaba încă F. Engels scria că omul transplantează plante și animale „dintr-o țară într-alta, schimbînd astfel flora și fauna unor continente întregi”².

În ultimul timp s-au făcut primii pași pentru a se institui controlul omului chiar și asupra unor elemente greu accesibile ale mediului geografic cum sînt condițiile climatice

¹ V. L. Komarov, Originea plantelor, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1948, pag. 198.

² F. Engels : „Dialectica naturii”, Editura politică, 1959, pag. 162.

și meteorologice. Prin urmare, faptele arată că omul exercită într-adevăr o influență tot mai mare asupra întregului complex de condiții geografice: subsolul și suprafața pământului, solul și configurația geografică, lumea vegetală și animală, factorii climatici și meteorologici. Mai mult decât atât, oamenii năzuiesc să devină stăpâni deplin ai naturii și fără îndoială că vor atinge acest țel într-un viitor nu prea îndepărtat.

Crearea de râuri și mări artificiale

Încă în timpuri străvechi, omul a încercat să supună râurile: să le facă navigabile pe tot cursul lor, să preîntâmpine inundațiile catastrofale și înnămolirea râurilor în timpul verii etc. Dar abia în epoca noastră și în primul rând în țările socialiste, lucrările de reamenajare și de corectare a cursurilor râurilor au căpătat amploarea cuvenită și dau un rezultat considerabil.

Construind rambleuri, stăvilare și baraje, luând măsuri pentru a adânci albiile râurilor, plantând perdele forestiere de protecție etc., oamenii reglementează în prezent după voința lor debitul de apă al râurilor, folosesc eficient energia apelor curgătoare, silesc râurile să aducă folease omului. În U.R.S.S. se creează adevărate mări artificiale — gigantice rezervoare de apă cu ajutorul cărora se reglementează debitul râurilor și al fluviilor. Suprafața mării Kuibîșev este de 6.500 km², adică de câteva ori mai mare decât suprafața Mării Moarte. Lungimea acestei mări este egală cu distanța de la Moscova la Leningrad, iar lățimea ei atinge 40 km. Suprafața totală a acestor mări artificiale construite în perioada sovietică depășește 20.000 km², ceea ce reprezintă aproape două treimi din suprafața Mării Azov. Or, acesta nu este decât începutul grandioaselor lucrări de creare a unui sistem de lacuri artificiale în U.R.S.S. și în alte țări ale lumii socialiste!

Omul însă nu numai că amenajează râurile vechi, dar și creează altele noi, artificiale. Este vorba de diferitele canale, în primul rând de cele navigabile. Unele dintre ele întrec considerabil râurile naturale în ceea ce privește caracteristicile lor. Astfel, volumul de apă care se scurge prin canalul „Moscova” depășește de 5 ori debitul mediu al întregului riu Moscova. Lungimea Marelui Canal Kara-Kum, în curs de construcție, va fi de peste 1.000 km. Rónul, Padul, Sena

și Tamisa sînt mai scurte decât această cale artificială de apă. În următoarele decenii se vor construi noi canale mari care vor uni toate râurile importante din U.R.S.S. și din alte țări socialiste într-un sistem unic de transport pe apă.

Oamenii de știință și inginerii sovietici elaborează proiecte și mai grandioase avînd drept scop schimbarea albiilor râurilor și deplasarea unor mase uriașe de apă la distanțe mari. Se pregătește, de pildă, unirea printr-un sistem de canale a fluviilor Peciora și Vîcegda, din nordul U.R.S.S., cu Donul și Volga, din zona centrală și din sudul țării. Din nord spre sud se vor deplasa anual aproximativ 40 km³ de apă. Aceasta va face posibil să se obțină suplimentar 10,8 miliarde kWh de energie electrică pe an, să se irige și să se alimenteze cu apă multe regiuni secetoase din sud și să se pună capăt procesului de secare a Mării Caspice. Potrivit unui alt proiect, o parte din debitul fluviilor Obi și Lenisei va fi îndreptată spre sud-vest. Ca urmare, în deșerturile și semideșerturile din Kazahstan și din Asia centrală vor apărea noi râuri și mări bogate în apă, făurite de mîna omului. Astfel, treptat, oamenii devin adevărații stăpîni ai râurilor, amenajînd, completînd și îmbunătățînd, în conformitate cu interesele lor, rețeaua apelor curgătoare, apărută pe cale naturală.

Ofensiva împotriva deșerturilor și mlaștinilor

Din cele 149 000 000 km², cît reprezintă uscatul pe glob, circa 20 000 000 sînt deșerturi, fără a mai socoti semideșerturile și regiunile secetoase învecinate cu ele. Teritorii uriașe ocupă și mlaștinile, precum și regiunile mlăștinoase; numai în U.R.S.S. suprafața lor totală depășește cifra de 160 000 000 ha. Bineînțeles că omul nu se poate împăca cu ideea existenței unei întinderi atît de mari de terenuri „inutilizabile”. În primul rînd, el se străduiește să preîntâmpine extinderea deșerturilor și mlaștinilor.

Plantarea de perdele forestiere constituie cel mai bun mijloc pentru a bara calea nisipurilor și vînturilor secetoase, a reține umiditatea necesară solului și a preveni degradarea stratului fertil prin acțiunea apelor și a vînturilor. Într-o serie de țări se împăduresc regiunile de stepă și semideșerturile, se creează mari zone forestiere de protecție. Aceste acțiuni au luat o amploare deosebită în țările socialiste. În U.R.S.S. au și apărut zone forestiere de protecție, plantate de stat, pe întinderi de sute de kilometri fiecare și se plantează un

șir de alte zone. În R. P. Chineză s-a creat o barieră verde pe o distanță de aproape 3 000 km de-a lungul fluviului Iantzi și alta de 1 600 km de-a lungul Marelui zid chinezesc și la marginea deșertului Tengri.

Suprafețe tot mai mari de pământ se smulg chiar și deșerturilor. În anii Puterii sovietice, în U.R.S.S. a fost irigată în zona deșerturilor din Asia centrală și din Transcaucazia o suprafață de două ori mai mare decât în două milenii precedente. Lungimea totală a canalelor de irigație din U.R.S.S. este de circa 450 000 km. Oamenii sovietici duc o ofensivă hotărâtă împotriva deșerturilor. Valea fluviului Vahș și depresiunea Ghisar s-au acoperit cu livezi, vii și plantații gigantice de bumbac. Stepa Flămindă încetează să-și mai merite numele. Se retrag nisipurile deșerturilor Kara-Kum și Kizil-Kum. Peste 10 000 000 ha de terenuri irigate aduc colhoznicilor sovietici recolte bogate. Alte milioane de hectare de deșerturi vor fi valorificate în cursul septenalului.

Suprafețe uriașe sînt smulse și mlaștinilor. Își schimbă aspectul Valea Meșcerei, luncile râurilor Oka și Moscova din regiunile centrale ale R.S.F.S.R., Polesia ucraineană și bielorusă, pământurile mlăștinoase din Regiunea Baltică și din Karelia, depresiunea Barabinsk din Siberia. Mlaștinile din Colchida sînt de mult simple amintiri. În U.R.S.S. s-au construit canale de evacuare a apei în lungime totală de aproape 1 000 000 km. Folosind realizările științei și tehnicii, oamenii sovietici transformă pământuri încă recent „inutilizabile” în izvoare de bogăție socială, dezvoltă pe fostele mlaștini cultura pășunilor și finețelor, legumicultura, cultura cerealelor, obțin recolte stabile și bogate. Țăranii chinezi au făcut amenajări care feresc de transformare în mlaștini 14 000 000 ha, adică aproape jumătate din suprafața însămințată care suferă din cauza inundațiilor pricinuite de ploile torențiale.

Succesele științei și tehnicii moderne vor permite ca într-un viitor relativ apropiat să se lichideze cu desăvîrșire deșerturile și mlaștinile. Tocmai acesta este scopul pe care și-l propun țările socialiste.

Dumnezeu rămîne fără „lucru”

Transformarea de către oameni a mediului geografic dă multe lovituri concepției religioase despre lume. În primul rînd se dovedește din nou că ideea potrivit căreia Dumnezeu ar determina tot ce există în lume este lipsită de orice

temei. „După crearea omului și a universului — scria un teolog —, Dumnezeu a lăsat ca totul să se desăvîrșească după planul stabilit de el sau, cum spunem noi, după legile naturii”. Așadar, rezultă că „cel de sus” a creat, în primul rînd, legile naturii, ceea ce în sine este nejust, și, în al doilea rînd, a stabilit ordinea imuabilă a lucrurilor și a evenimentelor care au loc în lume. Religia admite numai modificarea naturală a geografiei planetei noastre, întrucît ea vine de la Dumnezeu, dar amestecul creator al oamenilor în procesele geografice este cu totul exclus. Nu este întimplător că, la timpul său, luînd poziție împotriva încercărilor de a se săpa un canal care să unească fluviile Volga și Don, guvernatorul Astrahanului, prințul Golișin, a declarat: „Singur Dumnezeu dirijează cursul apelor și ar fi un păcat ca omul să unească ceea ce atotputernicul a despărțit”. Dar tocmai asemenea concepții sînt infirmate de întreaga practică umană de transformare a feței Pămîntului. Oamenii încalcă planul divin, pretins imuabil, de organizare geografică a planetei noastre, care a și suferit în numeroase regiuni schimbări radicale, iar în curînd va deveni cu totul nerecunoscut. Așadar, din prede-terminarea geografiei terestre de către „cel de sus” nu rămîne absolut nimic.

Lucrurile nu stau mai bine nici în ceea ce privește rațiunea divină. Pentru ce a creat Dumnezeu deșerturi și mlaștini, ghețurile Arcticii și Antarcticii, riuri cu praguri și riuri a căror adîncime scade prin depunerea nisipurilor, inundațiile și secetele, pentru ce a creat fiarele și buruienile? Ca să aibă încă o posibilitate de a-i pedepsi pe oameni pentru păcatele lor? Dar însăși ideea unei asemenea pedepse este contradictorie și absurdă, după cum s-a arătat pe baza exemplelor bolilor. Lucrul cel mai important constă însă în aceea că, valorificînd pământurile „inutilizabile”, amenajînd riurile, schimbînd fauna și flora, omul sfidează de fapt vestita rațiune divină. Chiar dacă am admite, după cum susțin clericii, că oamenii nu o pot înțelege, în orice caz ei pot să nu țină seama de ea și s-o încalce, ceea ce și fac de fapt. De aici reiese din nou următoarea alternativă: ori Dumnezeu nu este în stare să-l împiedice pe om în acțiunile lui, și atunci nu este atotputernic, ori nu există nici un scop divin. Fiecare dintre aceste concluzii, la rîndul ei, ne face să ajungem la singura concluzie logică: negarea existenței lui Dumnezeu.

Activitatea transformatoare a oamenilor, care cuprinde în prezent tot mai mult planeta noastră, îl lasă pe Dumnezeu de fapt, ca să spunem așa, fără lucru. Desfășurarea continuă a proceselor fizice și chimice, evoluția lumii vegetale și animale, viața întregului Pământ, în sfârșit progresul organismului uman ajung treptat sub controlul omului care dirijează și reglementează cu tot mai mult succes natura înconjurătoare în concordanță cu interesele sale. Oamenii sînt pe cale de a deveni — și fără îndoială că vor deveni curînd — stăpîni deplin ai planetei noastre, și în aceste condiții pentru „cel de sus” nu mai rămîne loc pe Pământ. Întrucît în epoca noastră omul nu se mărginește în activitatea sa transformatoare la limitele planetei noastre și se pregătește să iasă în cosmos, concepțiile religioase primesc ultima lovitură nimicitoare.

Începutul erei cosmice

Lansarea în U.R.S.S. a primilor sateliți artificiali ai Pământului și Soarelui și în special primul zbor cosmic, efectuat de I. A. Gagarin la 12 aprilie 1961, au marcat începutul erei cosmice în existența omenirii. Cucerirea cosmosului nu este însă ceva întîmplător sau de însemnătate secundară, ci reprezintă un proces profund legic. Trăsăturile fundamentale ale acestui proces au fost prevăzute de K. E. Tîolkovski, care a scris încă în 1911: „Planeta este leagănul rațiunii, dar nu se poate trăi veșnic în leagăn”¹. Tot el a prevăzut principalele trepte ale pătrunderii oamenilor în spațiul cosmic și a schițat cele mai importante etape ale viitoarelor lucrări în acest domeniu.

Cucerirea cosmosului are pentru omenire o însemnătate teoretică și practică excepțională. În primul rînd, ea va duce la o accelerare fără precedent a ritmului progresului tehnico-științific, va lărgi considerabil cercul cunoștințelor noastre, ne va permite să pătrundem și mai adînc în tainele naturii. Aceasta se explică prin faptul că tot mai frecvent observațiile făcute de pe Pământ asupra unui șir de fenomene și de procese cosmice, ca și cercetările și experiențele științifice „terestre” în cele mai diferite domenii, nu dau savanților posibilitatea de a obține informații suficient de profunde, de complete și de precise despre problemele care îi interesează. De pe acum sporirea puterii telescoapelor optice devine lip-

¹ K. E. Tîolkovski, Opere alese, vol. II, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1954, pag. 127.

sită de sens, deoarece observațiile telescopice de pe planeta noastră sînt stînjinite de atmosferă, care diminuează calitatea acestor observații, deformează imaginile corpurilor și fenomenelor cosmice. Pe Pământ nu este posibilă studierea directă a razelor cosmice primare și a multor alți tipuri de radiații existente în univers, a mediului interplanetar și interstelar etc. Faptul că datele despre unele stări ale materiei în afară de cea terestră, despre repartizarea și circuitul elementelor chimice în cosmos sînt insuficiente frînează progresul științelor fizice și chimice. Necunoașterea altor forme de viață, extraterestre, încetinește dezvoltarea cunoștințelor biologice. Firește, mai devreme sau mai tîrziu, oamenii de știință vor obține chiar de pe Pământ datele de care au nevoie, așa cum s-a întîmplat nu o dată pînă în prezent. Aceasta se realizează însă prin metode foarte complicate, pe căi oculte și mai ales cheltuindu-se foarte mult timp. De aceea pentru dezvoltarea tot mai rapidă a științei este imperios necesar ca cercetările științifice să depășească granițele planetei noastre.

Primele rezultate obținute cu ajutorul sateliților artificiali ai Pământului, al rachetelor cosmice și al stațiilor interplanetare au schimbat radical concepțiile noastre despre o serie întreagă de fenomene, ne-au permis să aflăm multe lucruri noi și ne-au determinat să revizuiem unele teze științifice. Oamenii de știință au început să înțeleagă mai bine numeroase procese care au loc în atmosferă (îndeosebi în straturile ei superioare), au stabilit că grosimea învelișului aerian al planetei noastre nu este de 1 000 km, cum s-a presupus anterior, ci de 2—3 ori mai mare, au precizat forma Pământului, au aprofundat teoriile despre radiația corpusculară și radiația roentgen a Soarelui, au descoperit că Pământul este înconjurat de zone de radiație, iar Luna nu are cîmp magnetic etc. etc. Pentru a se obține asemenea rezultate prin metode obișnuite ar fi fost nevoie nu de 2—3 ani, ci de un timp mult mai îndelungat. Desfășurarea observațiilor și cercetărilor pe mari sateliți artificiali ai Pământului, pe nave cosmice și stațiuni interplanetare, iar apoi pe Lună, Marte, Venus și pe alte corpuri planetare va determina o cotitură cu adevărat revoluționară în toate ramurile științelor naturii și în știință în general.

Trebuie subliniat că științele naturii au început să se întoarcă „cu fața spre cosmos” încă cu mult înainte de lansarea primilor sateliți artificiali și rachete cosmice. Dovadă este, de pildă, crearea de către N. I. Lobacevski a geometriei neeuclidiene, denumită pe drept cuvânt „geometria cosmosului”. În ultimele decenii și în ultimii ani au apărut o serie întreagă de științe „cosmice”: astrobotanica, astrobiologia, astrogeologia, astrogeografia, medicina cosmică etc. Totuși, înainte de apariția astronauticii practice, toate aceste științe aveau un caracter embrionar și, numai o dată cu ieșirea în cosmos a aparatelor trimise de om, științele naturii au pornit ferm pe „căile cosmice”. În prezent, toate marile ramuri și subdiviziuni ale științelor naturii au „corespondente cosmice” — de la fizică (astrofizică) la fiziologia activității nervoase superioare (cosmofiziologie), de la chimie (cosmochimie sau astrochimie) la psihologie (psihologia cosmică). Se poate afirma că în viitor științele naturii terestre vor deveni una dintre verigile științelor naturii cosmice, mai vaste.

Urișele progrese în cunoașterea științifică a naturii care se vor realiza prin pătrunderea omului în cosmos vor avea, în ultimă instanță, un imens rezultat practic. Astfel, studiarea mai aprofundată și mai multilaterală a fenomenelor astronomice, și în primul rând a reacțiilor nucleare din adâncul stelelor și din spațiul interstelar, va accelera considerabil progresul fizicii nucleare și al energiei nucleare. Cercetarea mineralelor și rocilor de pe Lună, Marte, Venus etc. ne va da posibilitatea să găsim materiale noi și mijloace noi de transformare a materiei. O comparație între clima de pe Marte și Venus cu cea de pe Pământ ne va permite să dirijăm mai repede condițiile climaterice de pe planeta noastră. Descoperirea unor noi forme de organisme în alte lumi ne va îngădui să înțelegem mai temeinic legile celor mai importante procese vitale (de pildă fotosinteza) și să le punem din plin în slujba omului. Cu alte cuvinte, cucerirea spațiului cosmic, fiind o consecință a nivelului înalt al tehnicii și forțelor de producție în ansamblu și izvorînd din necesitățile continue ale progresului științei și tehnicii, va constitui în același timp un nou și puternic impuls pentru dezvoltarea și mai imediată a producției sociale și pentru dominația și mai sigură a oamenilor asupra naturii. Mai devreme sau mai târziu omul își va face apariția neapărat în spațiul cosmic, spunea

K. E. Țiolkovski. „Omenirea nu va rămîne veșnic pe Pământ, dar în goană după lumină și spațiu va pătrunde mai întii timid în regiunile de dincolo de atmosferă, iar apoi va cuceri tot spațiul circumsolar”¹. Mai mult decît atît, genialul savant a prevăzut și viitorul mai îndepărtat cînd „urmașul perfect al omului va găsi necesar să populeze spațiile libere din jurul altor sori”².

Drumul spre stele Putem schița cu încredere viitorul cosmic al omului, fiindcă oamenii au și intrat în acest viitor și țin în mîinile lor cheia pentru rezolvarea sarcinii de a cuceri spațiul circumsolar, iar apoi și pe cel transsolar. Această cheie, descoperită de K. E. Țiolkovski, este crearea a diferite motoare cu reacție pentru rachete.

Pentru a ieși în cosmos trebuie biruită gigantica forță a atracției terestre. Singura cale de rezolvare a acestei probleme este atingerea unor viteze uriașe, așa-numitele viteze cosmice. Prima viteză — 8 km pe secundă — permite crearea unui corp care să se rotească în jurul Pămîntului un timp infinit de lung (cu condiția ca orbita lui să fie în afara atmosferei), adică un satelit artificial ideal al planetei noastre. A doua viteză cosmică — 11,2 km pe secundă — ne dă posibilitatea ca, practic, să ne eliberăm cu desăvîrșire de lanțurile atracției terestre și să efectuăm un zbor pe alte planete din cadrul sistemului solar. În sfîrșit, a treia viteză cosmică — 16,7 km pe secundă — ne permite să învingem atracția Soarelui și să înaintăm spre alte lumi stelare.

În ultimii ani, datorită dezvoltării impetuoase a tehnicii rachetelor, omul a și atins primele două viteze cosmice. O contribuție hotărîtoare la această acțiune măreață au adus-o savanții, inginerii, tehnicienii și muncitorii sovietici, demni urmași ai lui K. E. Țiolkovski. Așadar, în principiu, cucerirea spațiului circumsolar a devenit în prezent o posibilitate reală și nu mai reprezintă doar o sarcină teoretică, științifică, ci și una practică, tehnică-ingenierească.

Dar atingerea vitezelor cosmice ca atare nu înseamnă încă rezolvarea tuturor problemelor complexe legate de cucerirea sistemului solar. Urmează să fie depusă o muncă gigantică în vederea perfecționării motoarelor cu reacție pentru rachete

¹ K. E. Țiolkovski, Opere, vol. 2, pag. 3.

² K. E. Țiolkovski: „Bogățiile universului”, Kaluga, 1926.

și a creării unor noi tipuri de asemenea motoare, acționate nu de combustibil chimic, ci de combustibil nuclear. Trebuie elaborate în mod amănunțit cele mai bune tipuri de rachete cosmice, îndeosebi a celor mari. Trebuie găsite noi materiale refractare, ușoare și ultrarezistente la radiații intense și de lungă durată. Trebuie găsite mijloace sigure și ultraperfecționate pentru comunicarea pe distanțe foarte mari, de multe sute de milioane de kilometri. În afară de aceste probleme dificile și de multe altele, principalul constă în a îndeplini sarcina cea mai importantă, de cea mai mare răspundere și cea mai complexă: aceea de a prevedea toate măsurile, mijloacele și metodele de apărare a organismului astronautilor și de a asigura activitatea lor vitală normală și capacitatea lor de muncă în condițiile cosmice. Datele obținute cu ajutorul sateliților artificiali, al stațiilor interplanetare și în special al navelor-satelit au permis să se rezolve multe din aceste probleme. Omul a intrat acum în epoca cuceririi nemijlocite a Cosmosului.

Pe lângă zborurile omului în spațiul cosmic din jurul Pământului, vor fi trimise spre alte planete nave automate, asemănătoare cu cele trimise de oamenii sovietici spre Lună și Venus; o parte din ele vor coborî pe corpurile cerești pentru a cerceta amănunțit suprafața lor și condițiile mediului. Abia după ce vor fi studiate din multe puncte de vedere traseele interplanetare și după pregătiri minuțioase vor putea fi trimiși oameni în primele călătorii spre alte lumi. Treptat, pe planete și pe asteroizi se vor construi laboratoare științifice și orașe; vor apărea mari sateliți artificiali locuiți ai Pământului, ai Lunii, ai planetelor Marte și Venus, ai Soarelui etc. Toate acestea vor determina inevitabil crearea unei industrii și agriculturi cosmice (de pe acum există, de pildă, proiecte ale unor uriașe centrale atomoelectrice și helioelectrice selenice și cosmice). Va începe popularea treptată a spațiului circumsolar în regiunea Venus—Marte, iar apoi vor fi valorificate și regiuni mai îndepărtate de Soare cu ajutorul unor izvoare termonucleare artificiale de lumină și de căldură.

Deși atingerea celei de-a treia viteze cosmice va permite omului să iasă din cadrul sistemului solar, la început oamenii nu vor putea să se îndepărteze mult de el, deoarece chiar de la steaua cea mai apropiată de noi — Proxima Centauri — lumina, care se propagă cu o viteză de aproximativ 300 000 km

pe secundă, ajunge la Pământ în 4,3 ani. De aceea, chiar pe bordul unei rachete care zboară cu viteze de ordinul a zeci și sute de kilometri pe secundă, omul nu va reuși să ajungă în tot cursul vieții sale pînă la vecinii săi stelari cei mai apropiați, fără a mai vorbi de aștri mai îndepărtați și de alte galaxii. Soluția problemei constă în construirea unor nave interstelare și intergalactice care să permită atingerea unor viteze apropiate de cea a luminii, fapt arătat încă în 1911 de K. E. Tjolkovski. Teoria unor asemenea rachete foto-nice și mezonice este elaborată în prezent de diferiți savanți (E. Zenger și alții). Datorită „încetinirii” timpului în cazul vitezelor supraînalte (potrivit legilor teoriei relativității), omul va putea vizita regiuni ale universului aflate la o distanță de zeci și sute de ani-lumină de Pământ. Atunci, după cum a prevăzut în mod genial K. E. Tjolkovski, oamenii vor începe „să se răspîndească nu numai pe Pământ, ci în întregul univers”¹.

Infirmary dogmelor religioase

Succesele teoretice și practice ale astronauticii și perspectivele pe care le deschide ea în fața omenirii spulberă dog-

mele religioase fundamentale.

Dacă am da crezare Bibliei și altor cărți sfinte, sateliții artificiali ai Pământului și, cu atât mai mult, cei ai Soarelui nu ar fi trebuit să se plaseze pe orbitele lor. Doar religia ne învață că deasupra noastră se află „bolta cerească”, care nu poate fi străpunsă. S-au găsit chiar teologi care „au calculat” distanța de la Pământ la „sferele cerești”. Unii au indicat cifra de 130 km, alții zeci și sute de mii, iar alții milioane de kilometri. Sateliții însă conving pe oricine de absența totală a unei „bolți cerești”. S-au confirmat din nou datele obținute de astronomie de mult. Astăzi clericii preferă să nu amintească de „bolta cerească” și încearcă chiar să nege că au apărut cîndva existența ei și că „au calculat” distanța dintre ea și noi. Dar afirmațiile făcute nu mai pot fi retractate.

Propovăduitorii religiei perorează mult despre viața veșnică a oamenilor în „lumea de apoi” după moartea lor pe Pământ. Clericii văd în pregătirile pentru fericirea de pe

¹ K. E. Tjolkovski, Opere, vol. 2, pag. 180.

lumea cealaltă, de dincolo de mormînt, din „împărăția cerurilor”, întregul sens al existenței terestre a omului. În opoziție cu aceasta, posibilitățile deschise de astronautică arată că oamenii se dispensează și se vor dispensa de născocirile religioase și, mutîndu-se pe cerul real, adică ieșind în spațiul cosmic, vor extinde singuri limitele vieții lor pămîntești. Totodată, cu cît se vor înregistra succese mai mari în cucerirea cosmosului, cu cît societatea va ocupa mai mult spațiu, cu atît mai mari vor deveni șansele ca omenirea să dobindească o adevărată nemurire. În cazul răspîndirii oamenilor în univers, nici cele mai mari catastrofe cosmice nu vor mai putea împiedica existența eternă a societății. „Dacă avem de pe acum posibilitatea de a crede puțin în existența veșnică a omenirii — scria în mod profetic K. E. Tjolkovski —, atunci ce va fi peste cîteva mii de ani cînd cunoștințele și rațiunea noastră se vor dezvolta? Căci nu există un sfîrșit al vieții, un sfîrșit al rațiunii și desăvîrșirii omenirii. Progresul ei este etern”¹. Știința consideră că rostul existenței omului constă în realizarea nemuririi reale a colectivului uman comunist, astfel încît fiecare membru al lui să se bucure de o viață îndelungată și plină de conținut, fiecare om să poată gusta din plin fericirea și desfătarea. Acest lucru se va realiza cu siguranță, deoarece este logic, și tocmai pentru realizarea lui și nu pentru pretinsa strămutare în „împărăția cerească” se pregătesc și luptă în epoca noastră milioane de oameni ai muncii.

În lumina perspectivelor existenței cosmice a omenirii, și ideea religioasă a „sfîrșitului lumii” se dovedește a fi cu totul lipsită de temeii. Despre ce fel de „sfîrșit al lumii” și pieire a tuturor oamenilor poate fi vorba dacă perspectivele arată că societatea umană se va răspîndi în spațiile imense ale universului etern și infinit? În afară de aceasta, în cărțile sfinte se vorbește despre „sfîrșitul lumii” și despre „judecata de apoi” numai pe planeta noastră. Dar ce se va întîmpla cu populația extraterestră? Rezultă că dumnezeu n-a prevăzut și n-a presupus cîtuși de puțin că oamenii vor începe să cucerească spațiul circumsolar, iar apoi și pe cel transsolar. Aceasta constituie o dovadă împotriva afirmației că dumnezeu este înțelept și atotștiutor.

¹ Op. cit., pag. 139.

Mai mult decît atît: potrivit concepțiilor religioase, omului nu-i este dat în genere să ajungă în „ceruri” fără permisiunea „lui dumnezeu”; nu poți ajunge în ceruri decît cu ajutorul lui dumnezeu, care, atunci cînd crede de cuviință, lasă să vină la el profeți și sfinți. În Biblie se spune că, îndată ce locuitorii străvechiului Babilon au început să construiască un turn „înalt pînă în ceruri”, ei au fost pedepsiți de dumnezeu pentru nerespectarea interdicțiilor sale. Domnul i-a silit pe oamenii neascultători să vorbească limbi diferite și, nemaînțelegîndu-se unii pe alții, n-au putut cucerii cerul. O soartă și mai tristă, dacă ar fi să dăm crezare clericilor, a avut-o magul Simon. Cu aripi făcute de el, acest vrăjitor s-a înălțat în văzduh. Dar, pentru cutezanța lui, „cel de sus” l-a azvîrlit pe Pămînt și l-a zdrobit. Clericii au propovăduit timp de mii de ani ideea că zborul oamenilor spre „cer” fără îngăduința lui dumnezeu e inadmisibil, profanator, au prigonit cu cruzime și au exterminat pe îndrăzneții care au încercat să realizeze zboruri, fără a mai vorbi de adepții călătoriilor cosmice ale omului. Și iată că în prezent toate aceste „principii” religioase au fost spulberate.

Așadar, astronautica practică a dovedit concret că afirmațiile religioase potrivit cărora cucerirea „cerului” de către om ar fi inadmisibilă și irealizabilă sînt cu totul false. Pentru a se lansa sateliți artificiali ai Pămîntului și Soarelui n-a fost nevoie de nici o minune sau de vreun amestec divin. Oamenii singuri, din propria lor voință, au trimis în cer laboratoare întregi și nu au cerut nimănui permisiunea s-o facă. Legenda religioasă potrivit căreia muritorii de rînd nu pot atinge „cerurile” s-a spulberat definitiv.

**Există oare
dumnezeu?**

Căutînd să se adapteze noii situații, unii clerici afirmă că lansarea sateliților ar fi fost prevăzută de dumnezeu și că ar corespunde dorințelor sale. Dacă am accepta acest punct de vedere, s-ar ivi în mod inevitabil noi contradicții. Ar reieși că pătrunderea oamenilor în cer, care nu a fost niciodată pe placul „celui de sus”, a devenit acum, în mod subit, pe placul lui. În trecut, năzuința omului de a pătrunde în cosmos constituia un sacrilegiu, un păcat mare, pe cînd în prezent, din motive de neînțeles, ea a devenit un lucru plăcut lui dumnezeu. Prin urmare, dumnezeu și-a schimbat vechea

atitudine față de zborurile cosmice într-o atitudine diametral opusă, considerînd că în trecut a greșit pedepsind fără motiv pe constructorii turnului Babel, pe „magul Simon” etc. Aceasta nu concordă cu concepția religioasă despre înțelepciunea absolută și atotștiința „celui de sus”.

Dacă Dumnezeu ar continua să fie împotriva cuceririi spațiului cosmic de către oameni, situația ar deveni și mai dificilă pentru clerici. Omul creează un satelit după altul, iar „cel de sus” nu-l poate împiedica! Unde este atotputernicia divină dacă domnul este nevoit să se împace cu faptele cutezătoare ale oamenilor care pătrund tot mai departe în cosmos? Iar dacă ținem seama de perspectivele transformării de către om nu numai a naturii terestre, ci și a celei cosmice, de perspectivele transformării întregului sistem solar și a unor regiuni și mai vaste, reiese că Dumnezeu cedează oamenilor locul său de stăpîn al naturii și deci, de fapt, încetează a mai fi Dumnezeu. Cu alte cuvinte, în urma realizărilor astronomice și a cunoașterii perspectivelor deschise de ea, îndoielile cu privire la existența „celui de sus” devin inevitabile pentru orice credincios.

Lansarea sateliților artificiali și a navelor cosmice oferă însă și alte argumente, cu și mai multă greutate, împotriva existenței lui Dumnezeu. Propovăduitorii religiei au afirmat întotdeauna că există un anumit loc unde ar sălășlui Dumnezeu, îngerii și alte ființe supranaturale. La timpul său, credincioșii au purtat chiar dispute în legătură cu locul unde se găsește raiul biblic, unii afirmînd că el ar fi pe pămînt, iar alții în ceruri. În prezent, clericii nici nu mai pomenesc de „raiul pămîntesc”, care era trecut în mod obligatoriu pe toate hărțile geografice din evul mediu. În ceea ce privește „sălașul ceresc” al lui Dumnezeu, el n-a fost descoperit nici de rachetele lansate în spațiu. Ieșirea în cosmos a omului însuși a dezvăluit cu o forță deosebită caracterul mincinos al concepțiilor religioase.

Unii propovăduitori ai religiei spun că „cel de sus” și-ar fi mutat sălașul în adîncurile universului și că de aceea navele cosmice și sateliții „nu ajung” pînă în împărăția cerurilor. Atunci se naște însă întrebarea: de ce a avut nevoie Dumnezeu să se mute într-o altă locuință? De ce se ascunde

de exploratorii cosmosului trimiși de oameni în spațiile interplanetare? Dacă „cel de sus” se teme de om, atunci ce fel de Dumnezeu este el? Dacă își cedează pozițiile sub presiunea științei, atunci cum rămîne cu atotputernicia sa?

Clericii subliniază în mod deosebit că omul nu-l poate găsi pe Dumnezeu și nici pe slugile sale supranaturale, deoarece sînt imateriali, fără trup și fac parte din lumea spirituală, iar nu din cea materială. Este imposibil, pretind ei, să descoperim forțele ideale ale „universului spiritual” cu mijloacele cercetării științifice, fără a mai vorbi despre organele noastre de simț. Dar atunci se pune din nou întrebarea: de ce înșiși clericii au renunțat la ideea „raiului pămîntesc”? Doar lipsa acestuia a fost demonstrată cu ajutorul unor cercetări geografice reale, materiale! În afară de aceasta — ceea ce este foarte important — știința poate să studieze orice fenomene, inclusiv cele spirituale. Dar oamenii izbutesc să cunoască procesele psihice și legile conștiinței sociale! De cercetarea gândirii umane, deși ea nu poate fi zărită la microscop, se ocupă fiziologia activității nervoase superioare, psihologia, logica, teoria cunoașterii. Așadar, omului îi este accesibil și imaterialul, căci, deși nu-l poate observa direct, este în stare să-l aprecieze după manifestările și consecințele sale și realizează acest lucru cu succes. Dar dacă acel imaterial despre care vorbesc clericii nu există în genere, atunci nu este cazul să fie descoperit.

„Cel de sus” ar fi trebuit de mult să se arate navelor cosmice și sateliților. Doar ei pledează împotriva existenței lui Dumnezeu, întăresc concepțiile antireligioase. Este puțin probabil ca Dumnezeu, dacă ar exista, să fie de acord cu dezvoltarea scepticismului, cu întărirea ateismului. Pe lîngă aceasta, după cum afirmă clericii, „împărăatul ceresc” are mijloace încercate pentru a consolida credința religioasă. Este vorba, în primul rînd, de pedepsirea ateilor și, în al doilea rînd, de demonstrarea existenței sale cu ajutorul minunilor. Se vede însă că în prezent „cel de sus” s-a abătut de la regulile sale. Se știe că nu s-au înregistrat nici un fel de pedepse divine pentru crearea de către om a sateliților artificiali ai Pămîntului, a stațiunilor interplanetare și a navelor cosmice. De asemenea nu s-au observat nici un fel de fenomene

mene miraculoase în legătură cu lansarea sateliților și a rachetelor cosmice. Nici Dumnezeu, nici îngerii, nici alte forțe supranaturale nu s-au arătat în vreun alt fel și nu au exercitat nici o influență asupra exploratorilor automați ai cosmosului. Așadar, Dumnezeu nu și-a confirmat prezența în cer.

*
* *
*

Toate succesele științei și tehnicii, toate realizările oamenilor în domeniul transformării lumii duc la următoarea concluzie fundamentală: ideea existenței lui Dumnezeu, precum și întregul sistem al concepțiilor religioase, și-a trăit traiul. Oamenii care în prezent iau cu asalt cosmosul nu au nevoie să se închine „celui de sus”. Ei înșiși săvârșesc fapte pe care ar putea să le invidieze orice ființă supranaturală. Și aceste fapte infirmă cu desăvârșire dogmele religioase.

BISERICA ȘI STATUL

BISERICA ÎN ȚĂRILE CAPITALISTE

Rădăcinile sociale și rolul religiei în orînduirea capitalistă

În lumea capitalistă contemporană, care trece printr-o criză generală pe toate planurile, religia are rădăcini sociale adînci. Crizele catastrofale, șomajul de masă, cursa turbată a înarmărilor însoțită de ațîțări la război pline de ură față de om aruncă în brațele slujitorilor bisericii pe oamenii simpli, cuprinși de spaimă și abrutizați. Oprimarea socială a maselor muncitoare, aparenta lor neputință în fața forțelor oarbe ale capitalismului — izvor a nenumărate calamități și suferințe — generează și întrețin credința în forțele supranaturale care ar domni peste oameni. Prin aceasta se explică, în special, religiozitatea oamenilor muncii din țările capitaliste. Dintre religiile existente acum pe globul pămîntesc, cele care cuprind cel mai mare număr de credincioși sînt creștinismul, islamismul, hinduismul și confucianismul.

„În societatea burgheză, biserica este un sprijin și un instrument al claselor dominante, care o folosesc în scopul înrobirii celor ce muncesc”¹. Invocînd numele lui Dumnezeu, clerul consfințește orînduirea burgheză, le insuflă credincioșilor ideea că proprietatea privată ar fi fost creată de Dumnezeu, care a prestabilit împărțirea oamenilor în clase; de aceea orînduirea burgheză este veșnică și imuabilă. Organizațiile religioase educă masele populare în spiritul supunerii față de exploatare, propovăduiesc răbdarea în viața pămîntească, făgăduind răsplata în viața de apoi.

Dată fiind ascutirea luptei de clasă, clericii propagă cu deosebită stăruință ideile colaborării între clase, ale „armoniei de interese” dintre muncă și capital. Ei caută să-i con-

¹ Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Despre greșelile săvîrșite în desfășurarea propagandei științifice-ateiste în rîndurile populației”, în „Pravda” din 11 noiembrie 1954.

vingă pe credincioși că patronii capitaliști și muncitorii ar fi părtași la împărțirea beneficiilor în întreprinderile capitaliste. Fiecare primește, pasămite, pentru cât a lucrat și cu toții au interese comune. Slujitorii bisericii caută să dea impresia că se îngrijesc de îmbunătățirea stării materiale a muncitorilor și că luptă împotriva mizeriei oamenilor muncii din țările capitaliste. Clerul răspindește născociri absurde, susținând că el ar fi apărătorul maselor populare. Burghezia este interesată în menținerea religiei, ca unul dintre cele mai importante mijloace de înrobire spirituală a maselor. De aceea ea acordă diferitelor biserici tot sprijinul. În numeroase organizații religioase din țările capitaliste, rolul hotărâtor îl joacă reprezentanții claselor dominante, exploatare, care îndrumă activitatea bisericilor, a sinagogilor și a moscheilor în interesul lor. Astfel, peste trei sferturi dintre membrii consiliilor bisericesti din S.U.A. sînt reprezentanți ai burgheziei.

Separarea bisericii de stat în orînduirea capitalistă

Lupta burgheziei împotriva feudalismului în secolele XVIII—XIX a fost însoțită de o critică aspră a bisericii ca reazem al orînduirii feudale. Separarea bisericii de stat a fost una dintre lozincile revoluției burgheze. În realitate însă, această lozincă n-a fost îndeplinită consecvent în nici o țară burgheză, deoarece, o dată cu înfrîngerea feudalismului și cu victoria capitalismului, biserica s-a adaptat la noile condiții. Burghezia învingătoare era de asemenea interesată să mențină nu numai religia, ci și instituțiile religioase, care s-au reorganizat repede potrivit cerințelor noii orînduiri bazate pe exploatare. În decursul întregii epoci de dominație a capitalismului se observă o strînsă colaborare între burghezie și organizațiile religioase. Formele acestei colaborări diferă: în unele țări capitaliste biserica este separată formal de stat, în altele există religii oficiale. Existența unei forme sau a alteia se explică prin particularitățile condițiilor istorice în care s-au dezvoltat diferitele țări capitaliste. De fapt însă, în orice stat capitalist, biserica apare ca un instrument al dominației burgheziei, cu ajutorul căruia capitaliștii își apără sistemul bazat pe exploatare și luptă împotriva mișcării muncitorești și comunismului.

În condițiile imperialismului, cînd toate contradicțiile capitalismului, în special contradicția principală — aceea dintre

muncă și capital —, se ascute la maximum, legătura bisericii cu statul se întărește tot mai mult.

Înăbușirea libertății de conștiință în țările capitaliste

Ca rezultat al dezvoltării democrației burgheze în secolele XVIII—XIX, precum și sub presiunea maselor populare, în constituțiile unui șir de țări capitaliste a fost introdus principiul libertății de conștiință. Dar libertatea conștiinței este concepută în țările burgheze numai ca libertate de a profesa orice religie. Adevărata libertate a conștiinței, care să prevadă nu numai dreptul liberei alegeri a religiei, ci și dreptul de a nu practica nici o religie și de a desfășura o propagandă antireligioasă, nu există în lumea capitalistă. Asigurînd libertatea religiei, Constituția S.U.A. nu garantează libertatea conștiinței. În instanțele judecătorești americane, la prestarea depozițiilor de martor se cere jurămîntul religios, altminteri depozițiile martorului sînt puse la îndoială. În statele Arkansas, Delaware, Maryland, New Hampshire, New Jersey, Carolina de Nord, Carolina de Sud, Pennsylvania și în districtul Columbia, depozițiile făcute înaintea instanței judecătorești de către un ateu nu sînt luate în considerație. Legislația unor state urmărește în mod direct să înăbușe libertatea conștiinței. Constituția statului Delaware glăsuiește: „Toți cetățenii sînt datori să se întrunească des în vederea oficierei serviciului divin”, iar în constituția statului Vermont se spune: „Fiecare sectă sau corporație trebuie să sărbătorească duminica”. În multe state ale S.U.A. sînt interzise căsătoriile între persoane de confesiuni diferite. În S.U.A. se iau tot felul de măsuri pentru a se împiedica propagarea ateismului. În 16 state „blasfemia” se pedepsește fie cu amendă între 30 și 1000 de dolari, fie cu închisoare de la 30 de zile pînă la 3 ani.

În Anglia continuă și astăzi să fie în vigoare legi care prevăd pedepse pentru blasfemie.

Biserica și școala

Legătura bisericii cu statul în orînduirea capitalistă se manifestă deosebit de clar în domeniul educației și al instrucțiunii tineretului. În 1956 organizațiile religioase din S.U.A. aveau în total 328 de seminarii teologice, 785 de colegii și universități, precum și peste 270 000 de școli religioase de sîmbăta sau duminică. În 3 000 de școli parohiale protestante învățau 187 000 de

copii, iar în 1959 în 9 814 școli parohiale catolice aproape 3 991 000 de copii.

Nemulțumindu-se cu faptul că în școlile laice programa analitică este pusă în concordanță cu dogmele religioase, clerul impune în aceste școli studierea Bibliei, citirea rugăciunilor de către elevi înainte de începerea orelor și înainte de dejun etc. În multe state din S.U.A., o condiție obligatorie pentru angajarea unui învățător sau profesor este ca el să recunoască adevărul dogmelor religioase. În Anglia, unde există o biserică de stat, în școlile elementare și medii sînt afectate ore speciale (6—8 pe săptămîină) pentru predarea religiei. Și în învățămîntul superior predarea se face adeseori în spirit religios. La 29 decembrie 1959, în Franța a fost adoptată o lege reacționară, care prevede că statul va aloca anual din fondurile sale 80 de miliarde de franci pentru toate școlile religioase. Vaticanul a contribuit activ la adoptarea acestei legi.

În țările capitaliste, școlile bisericești se află de fapt în afara controlului exercitat de stat, se bucură de libertate nelimitată, sînt subordonate exclusiv autorităților lor bisericești, dispun de fonduri uriașe și sînt scutite de impozite.

În ultimii ani, în S.U.A., Anglia, Franța, Belgia, Elveția, Argentina și alte țări s-a intensificat lupta forțelor progresiste împotriva dominației clericale în sistemul de învățămînt.

**Date cu privire
la situația bisericii
în unele țări
capitaliste**

În Anglia există biserica de stat anglicană, sau protestantă-episcopală, care reprezintă, prin crezul său, un compromis între catolicism și protestantism. Legătura dintre biserică și stat se înfăptuiește pe două căi. În primul rînd, prin intermediul monarhului (în prezent regina Elisabeta a II-a), care este capul bisericii. Regele numește (la propunerea primului ministru) pe toți episcopii și pe decanii catedralelor. Clerul depune jurămînt de credință coroanei; în timpul serviciului divin se rostesc în biserici rugăciuni pentru rege. În al doilea rînd, prin Camera lorzilor, în care biserica trimite reprezentanți ai înaltului cler: doi arhiepiscopi (de Canterbury și York) și 24 de episcopi mai în vîrstă. Biserica anglicană nu poate introduce modificări în crez și în ritualul serviciului divin fără consimțămîntul parlamentului. În 1919 a fost instituită în Anglia, în vederea conducerii bisericii de către stat, o Adunare

națională specială, care întocmește legile privind biserica. Această adunare este subordonată regelui și parlamentului. Hotărîrile luate de ea, după ce obțin sancțiunea regală, devin egale, în ceea ce privește valabilitatea și însemnătatea lor, cu actele parlamentului. Adunarea se compune din 3 camere: camera celor 43 de episcopi (29 din arhiepiscopatul de Canterbury și 14 din arhiepiscopatul de York), camera clerului inferior și camera mirenilor (aleși de enoriași). Adunarea poate rezolva, în ultimă instanță, numai chestiuni bisericești în care nu este nevoie de acordul parlamentului. Statul apără proprietatea bisericească, întretine capelani în armată și în închisori, acordă bisericii diverse privilegii, scutește proprietatea bisericească și succesiunea clericilor de impozite și prin aceasta dă bisericii un însemnat sprijin material, care se cifrează anual la peste 200 000 de lire sterline.

Pe lângă adepții credinței anglicane, care reprezintă, după datele oficiale, $\frac{2}{3}$ din populație, în Anglia, Scoția și Irlanda de Nord există 4 600 000 de catolici și 500 000 de mozaici¹.

În Franța, în conformitate cu legea din 1905, biserica este separată de stat, însă ea joacă în fond un rol important în viața politică a țării. Încă în 1926 a fost încheiat între biserica catolică și stat un acord în virtutea căruia au început să se creeze asociații catolice pentru amețirea poporului cu opiu religiei. După al doilea război mondial, militanți catolici influenți participă activ la conducerea statului. În decursul acestei perioade, majoritatea miniștrilor de externe francezi au fost catolici, iar din 1958 în fruntea statului se află zeelusul catolic De Gaulle. În Franța există 1 000 000 de protestanți.

În Danemarca, Suedia și Norvegia, religia oficială de stat (luteranismul) primește sprijin din partea guvernelor burgheze. În aceste țări, puterea de stat numește pe episcopi și convoacă adunările bisericești.

În Japonia, sintoismul a devenit în perioada 1930—1940 religie de stat, iar biserica reprezenta o parte componentă a aparatului de stat. Toți japonezii, indiferent de concepțiile lor religioase, erau obligați să respecte această religie de stat. După înfrîngerea Japoniei în al doilea război mondial, statul a început să acorde subvenții și altor religii. În

¹ Trebuie precizat că în toate țările capitaliste foarte mulți dintre cei înregistrați ca aparținînd unei religii nu practică în mod real viața religioasă, sau o practică în mod formal. — *Nota red.*

prezent, sintoiștii au în Japonia 200 de grupuri și secte religioase, iar budiștii 207.

În țările Americii latine, biserica dominantă este cea catolică, care recurge la orice mijloace pentru a-și întări dominația.

Într-o serie de țări capitaliste, situația dominantă a bisericii catolice este întărită prin acorduri (concordate) speciale între guvernele acestor țări și Vatican. În fond, concordatele consfințesc alianța dintre biserica catolică și statul burghez, în baza căreia ambele părți se obligă să-și acorde reciproc un sprijin multilateral. Pe baza concordatelor, biserica are dreptul de control asupra școlilor, primește subvenții din partea statului etc. Statele burgheze au început să încheie concordate cu Vaticanul mai ales în perioada creșterii mișcării revoluționare și a slăbirii întregului sistem al imperialismului. În 1924 Vaticanul a încheiat un concordat cu Bavaria, în 1929 cu Italia și cu Prusia, în 1933 cu Austria și cu Germania, în 1937 cu Baden, în 1940 cu Portugalia, în 1953 cu Spania.

Prin concordatul din 1929 dintre Mussolini și papa Pius al XI-lea, statul italian a recunoscut puterea papii în statul Vatican, care a primit 175 de miliarde de lire drept compensație pentru daunele suferite cu ocazia lichidării în 1870 a Regiunii papale. Religia romano-catolică a fost recunoscută ca religie oficială a Italiei. Studiarea religiei catolice a devenit obligatorie în școlile italiene. Statul recunoaște numai căsătoria religioasă. Clerul a fost obligat să se roage pentru rege, iar episcopii să jure credință suveranului. Concordatul din 1929 este și astăzi în vigoare în Italia, întrucât a fost inclus în Constituția din 1947. Dacă înainte Vaticanul a sprijinit regimul fascist al lui Mussolini, astăzi el ajută activ partidul catolic democrat-creștin să promoveze politica imperialismului italian. Italia reprezintă unul dintre punctele importante de sprijin ale Vaticanului.

Concordatul papii cu Hitler (1933) a contribuit la pregătirea Germaniei fasciste în vederea războiului mondial. Clerul catolic din Germania a fost obligat, pe baza acestui acord, să nu facă parte din partide „politice” (adică nefasciste); el a depus jurământ de credință față de guvern. Guvernul a acordat bisericii subvenții și dreptul de a preda religia în școală. O dată cu zdrobirea fascismului german și cu constituirea R. D. Germane, concordatul și-a pierdut de fapt valabilitatea. În R. F.

Germană însă are loc întărirea alianței dintre biserica catolică și guvernul Adenauer, șeful partidului catolic — Uniunea creștin-democrată. În R.F. Germană, bisericile catolică și protestantă se bucură de cel mai mare sprijin. Partidul catolic — Uniunea creștin-democrată — ajută guvernul Adenauer să mențină scindarea Germaniei și să transforme R. F. Germană într-un avanpost al agresiunii împotriva țărilor lagărului socialist. În 1958 au avut loc negocieri între Bonn și Vatican cu privire la încheierea unui nou concordat. În 1956 existau în R. F. Germană 24 300 000 de protestanți, 21 500 000 de catolici și 17 000 de mozaici. Conducătorul catolicilor din R. F. Germană este cardinalul Frings.

În 1953 guvernul fascist al lui Franco a încheiat un concordat cu Vaticanul. În Spania, catolicismul este declarat drept singura religie legală; oficierea cultului religios protestant, mozaic etc. este îngrădită în fel și chip, iar propaganda religioasă a cultelor respective este interzisă.

Biserica și statul în S.U.A.

În S.U.A., biserica este numai formal separată de stat. Conform Constituției S.U.A., „Congresul nu trebuie să emită legi privind reglementarea religiei sau interzicând libera ei profesare”. Lipsa unei religii de stat în S.U.A. se explică prin faptul că la crearea acestui stat au participat oameni originari din Europa, având diferite credințe religioase. Burghezia americană revoluționară din secolul al XVIII-lea avea interesul ca în țară să domnească toleranța religioasă și să nu se admită supremația unei secte oarecare, ceea ce ar fi dus inevitabil la slăbirea statului în interior. Existența a numeroase secte convenea capitalismului american, deoarece ațîțarea vrăjbei dintre credincioșii aparținând diferitelor secte împiedica unirea maselor muncitoare în vederea luptei cu capitalismul. „...Religia se desfășoară în toată universalitatea ei *practică* numai acolo unde nu există nici un fel de religie *privilegiată* (să ne amintim de statele Americii de Nord)”¹.

De fapt, biserica este în S.U.A. unul dintre organele mecanismului de stat. Niebuhr, un fruntaș de seamă al protestantismului din S.U.A., a declarat deschis că „nu există un zid despărțitor absolut” între biserică și stat. În 1957, în comitetul juridic al Congresului, kongresmenii Syler din Kentucky

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 130.

și Utt din California au propus așa-numitul „amendament creștin” la constituție, cu scopul de a legifera rolul dominant al creștinismului în S.U.A. Statului burghez îi convine însă orice religie. De aceea, la 30 iulie 1956, Congresul american a stabilit oficial că deviza națională a S.U.A. este: „Noi credem în Dumnezeu”. Biserica se bucură în S.U.A. de sprijinul statului; proprietatea bisericească este scutită de impozite. Guvernul îi plătește pe preoții angajați în instituții parlamentare, în armată și flotă. În 1959, în armata și flota S.U.A. existau peste 3 500 preoți. În 1959 se numărau în S.U.A. 251 de organizații religioase, cuprinzând 109 000 000 de adepți (socotind pe toți cei botezați, inclusiv copiii), 353 000 de preoți și alți slujitori ai religiei, precum și 309 000 de biserici și case de rugăciune. Printre organizațiile religioase mai importante se numără cele protestante, catolice, mozaice și ortodoxe.

Protestantismul în S.U.A.

În 1959 existau în S.U.A. 61 000 000 de protestanți (35% din populație). Protestantismul este răspândit în special în sudul S.U.A. (cu excepția statelor Luisiana, Texas și Kentucky, unde predomină catolicismul) și în mai mică măsură în nord-est și în vest. Majoritatea protestanților o reprezintă urmașii „vechilor americani”, ai coloniștilor care au populat coloniile americane ale Angliei în secolele XVII—XVIII. Majoritatea negrilor din S.U.A. sînt de asemenea protestanți. Discriminarea rasială se aplică și în domeniul religiei. Negrii au biserici și organizații religioase separate. Printre cele mai răspândite curente protestante se numără baptiștii, metodistii, luteranii și prezbiterienii.

În cadrul protestantismului, alături de curente mari există o mulțime de secte mici, numărînd cîteva sute sau chiar cîteva zeci de adepți: Baptiștii bunăvoinței, Frații sociali, Corporația bisericii dumnezeiești etc.

Deosebiriile dintre numeroasele secte protestante sînt determinate nu atît de divergențele nefînse în chestiunile dogmatice, cît de componența socială a sectelor, de orientarea politică a conducătorilor lor etc. Fanaticii religioși din rîndurile baptiștilor și ale metodistilor participă activ la pogromurile organizate împotriva negrilor de către bandele Ku-klux-klanului.

Catolicismul în S.U.A.

În ultimele decenii, religia catolică, cea mai bine organizată dintre confesiunile creștine, se bucură de o trecere tot mai mare pe lângă imperialiștii americani. Vaticanul îi atrage pe imperialiștii din S.U.A. prin largile sale legături internaționale, iar catolicismul în ansamblu prin centralismul său, prin disciplina sa severă, prin suplețea aparatului său, folosite pentru influențarea maselor de credincioși. La rîndul său, pe măsura creșterii influenței S.U.A. în lumea capitalistă, Vaticanul se străduiește să strîngă relațiile cu această țară extrem de bogată. În ceea ce privește numărul enoriașilor, biserica catolică se situează pe locul al doilea (după protestanți).

Potrivit datelor oficiale exagerate, în 1959 existau în S.U.A. 39 500 000 de catolici și 21 617 biserici catolice. Pe lângă agitația pentru „convertirea” la catolicism, conducătorii bisericii catolice din S.U.A. plănuiesc colonizarea cu catolici din Europa a unor teritorii în statele Carolina de Nord și de Sud. În vara anului 1958 au plecat din S.U.A. în Italia o serie de preoți catolici în vederea pregătirii acestei colonizări. Guvernul american acordă privilegii speciale așa-numitelor persoane strămutate care imigrează în S.U.A. și care în cea mai mare parte sînt catolici.

Populația catolică din S.U.A. este concentrată în statele din nord, din est și în unele state din vest, mai ales în centrele industriale importante din aceste regiuni: New York, Chicago, Detroit, Los Angeles. În timp ce protestantismul este răspândit în special în sînul burgheziei mijlocii și mici, precum și printre fermieri, catolicismul este răspândit cu precădere printre muncitori. Aceasta se explică prin faptul că, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, proletariatul american a crescut în special datorită emigranților din Europa — polonezi, germani, irlandezi, italieni etc. —, care erau catolici.

Imperialismul american, interesat în întărirea catolicismului, acordă Vaticanului sprijin financiar. În vara anului 1958, S.U.A. au remis papii 1 000 000 de dolari pentru a compensa pagubele suferite, chipurile, de Vatican în decursul celui de-al doilea război mondial.

În ultima vreme s-au întărit legăturile catolicismului cu vîrfurile conducătoare din S.U.A. Astfel au trecut la catolicism

magnatul industriei automobilelor, Henry Ford II, care finanțează în mare măsură activitatea catolicilor americani, cunoscuta ziaristă și diplomată americană Claire Lewis, foștii ambasadori ai S.U.A. la Moscova Kirk și Kennan, fiul fostului secretar de stat Dulles, care a devenit iezuit.

Catolicii din S.U.A. dispun de mijloace propagandistice uriașe, în special de presă. Ei controlează 103 ziare, cu un tiraj de 3 700 000 de exemplare, și editează 69 de reviste, cu un tiraj de 5 800 000 de exemplare, precum și 366 de diverse publicații periodice.

Un rol activ în cadrul catolicismului american îl joacă iezuiții. În ceea ce privește numărul membrilor ordinului iezuit (9.000 din 34.000), S.U.A. se situează pe unul dintre primele locuri în lume. Iezuiții americani controlează cu o vigoare deosebită activitatea presei catolice, a instituțiilor de învățământ etc.

Prelații catolici din S.U.A. caută să-și extindă influența asupra mișcării muncitorești. În acest scop ei îi strecoară în sindicate pe agenții lor, care sînt instruiți în prealabil în școli speciale. În 1948 mai existau în S.U.A. 100 de școli muncitorești catolice, dintre care 24 erau conduse de iezuiți. Virfurile catolice au reușit să-și instituie controlul asupra unor sindicate.

Mozaismul în S.U.A.

Statistica oficială a S.U.A. include printre membrii congregațiilor religioase mozaice întreaga populație evreiască a țării. Potrivit acestei statistici, în 1954 „se numărau” în S.U.A. 5 500 000 de evrei credincioși, concentrați îndeosebi în marile centre industriale, deși în realitate numărul lor este de 2—3 ori mai mic. În S.U.A. există 4 079 de sinagogi. Activitatea comunităților mozaice, a organizațiilor filantropice și a instituțiilor de învățământ religioase este îndrumată de Consiliul sinagogilor din America, care susține fățiș politica imperialismului american. Congregațiile mozaice din S.U.A. au legături strînse cu sioniștii-naționaliști burghezi evrei. În S.U.A., religia mozaică se caracterizează prin creșterea curentului reformist, ai cărui adepți propovăduiesc adaptarea mozaismului la condițiile capitalismului contemporan, prin

renunțarea la multe dintre obiceiurile și riturile religioase tradiționale (respectarea simbetei, îngrădiri privitoare la hrană, frecventarea zilnică a sinagogii etc.).

Biserica ortodoxă în S.U.A.

În 1959 existau în S.U.A. 22 de comunități ortodoxe, care reuneau 2 545 000 de credincioși, cu 1 363 de biserici și 2 902 preoți. Aceste comunități sînt grupate în jurul bisericii ortodoxe ruse din America, condusă de mitropolitul Leonție, arhiepiscop de New York (760 000 de credincioși, 359 de biserici, 361 de preoți). Biserica ortodoxă americană s-a declarat independentă încă în 1917 și își alege mitropolii în sinoade care se țin periodic. Un rol important îl joacă în S.U.A. biserica ortodoxă rusă din afara Rusiei. Ea a fost creată în 1920 de către organizațiile ortodoxe ruse de peste graniță și își avea centrul la Constantinopol. Ulterior centrul ei a fost mutat la Karlovac (Iugoslavia). Începînd din 1945, centrul acestei organizații bisericești s-a stabilit la München, iar în 1950 a fost mutat în S.U.A. Clericii acestei biserici, în frunte cu mitropolitul Anastasie Gribanovski, sînt împotriva oricărei înțelegeri cu patriarhia din Moscova. Simodului acestei biserici îi sînt subordonate o serie de eparhii și comunități ortodoxe din Canada, Argentina, Brazilia, Chile, Paraguay, Uruguay, Peru, Venezuela, din Londra, Paris, München și Salzburg, din Australia și Noua Zeelandă.

Uniunile bisericești naționale

De la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, o dată cu transformarea capitalismului premonopolist în imperialism, se accentuează declinul religiei. Dezvoltarea cunoștințelor materialiste pe baza realizărilor științei și tehnicii și succesele mișcării socialiste au favorizat rîspîndirea în mase a ateismului. În sinul clerului cîștigă tot mai mult teren ideea că unul dintre mijloacele capabile să oprească scăderea autorității religiei și să îndepărteze masele de mișcarea revoluționară este unirea bisericeștilor.

Încă în 1908 a fost creat în S.U.A. Consiliul federal al bisericilor creștine din America. Ulterior, în 1950, a luat ființă Consiliul național al bisericilor creștine din S.U.A., care reunește în prezent 30 de organizații protestante și ortodoxe, cu 39 000 000 de membri. Organul conducător al bisericii catolice din S.U.A. este Conferința catolică națională a bunăstării (în fruntea căreia se află de fapt cardinalul Spellman),

iar organul conducător al bisericii mozaice este Consiliul sinagogilor din America. În afară de aceste organizații mari, care reunesc bisericile confesiunilor celor mai răspândite, există în S.U.A. o serie de alte organizații menite să coordoneze activitatea clericilor pe planul întregului stat. Dintre organizațiile de acest fel trebuie să amintim Asociația creștină a tinerilor și Asociația creștină a tinerelor, care își desfășoară activitatea propagandistică religioasă în primul rând în sinul tineretului american.

În 1920, în Elveția, 22 de biserici evanghelice s-au unit într-o federație. În 1941 a luat ființă Consiliul bisericilor din Australia. În 1942 a fost creat Consiliul bisericilor din Anglia. Președintele acestui consiliu este arhiepiscopul de Canterbury. Așa-numitele biserici „libere” din Anglia și Wales (secte protestante engleze, nelegate de anglicanism) sînt reunite în cadrul Consiliului federal liber, înființat recent în Marea Britanie. În 1944 s-a constituit Consiliul bisericilor din Canada, în care au intrat cultele baptiste, evanghelice, preziteriene, precum și alte culte și grupări religioase.

Toate aceste uniuni bisericesti își propun să coordoneze activitatea comunităților religioase cu scopul de a răspîndi și mai mult ideologia religioasă.

Uniunile bisericesti internaționale

Pe măsura adîncirii crizei capitalismului, burghezia a simțit tot mai mult nevoia de a avea organizații religioase centralizate pe scară internațională. În afară de Vatican, puternicul centru internațional al catolicismului, s-a impus crearea unei uniuni a bisericilor protestante, pe care imperialismul internațional s-o poată folosi pentru subminarea mișcării revoluționare mondiale. La începutul secolului al XX-lea apare în protestantism așa-numita mișcare ecumenică (universală), al cărei scop era constituirea unei organizații protestante mondiale unice. În 1910 a fost convocată conferința internațională a misiunilor creștine în vederea coordonării activității misionarilor bisericii protestante — instrumente ale politicii colonialiste a imperialiștilor. Ulterior a fost constituit Consiliul internațional al misionarilor, care a organizat în mod regulat congrese. Ultimul său congres a avut loc în Ghana în 1957—1958. În perioada 1920—1940, concomitent cu unificarea activității misionarilor protestanți, s-au făcut pregătiri în vederea creării unui cen-

tru unic al protestantismului cu un program de activitate mai larg. Organizatorii acestei mișcări, de pildă arhiepiscopul suedez Sederblom, nu ascundeau că organizația protestantă mondială trebuie să inițieze „acțiuni corespunzătoare problemelor sociale, politice și economice ale contemporaneității”.

În 1948, la Congresul de la Amsterdam, convocat în vederea creării frontului unic al organizațiilor creștine, delegații a 147 de biserici protestante din 44 de țări au constituit Consiliul mondial al bisericilor. În 1959, Consiliul mondial al bisericilor reunea 171 de biserici protestante din 50 de țări. Activitatea Consiliului mondial al bisericilor este finanțată de marile monopoluri din S.U.A., în primul rând de Rockefeller. Cartierul general al Consiliului bisericilor se află la Geneva, într-un palat luxos, achiziționat cu banii lui Rockefeller. Prin Consiliul mondial al bisericilor, S.U.A. influențează politica bisericilor protestante din diferite țări ale lumii. Consiliul mondial al bisericilor reprezintă un centru religios care se ocupă în special de problemele politice. Consiliul bisericilor a adoptat o poziție ostilă față de lagărul socialist. El a luat atitudine împotriva Apelului de la Stockholm al partizanilor păcii cu privire la interzicerea armei atomice, a aprobat agresiunea imperialistă din Coreea.

În afară de Vatican și de Consiliul mondial al bisericilor există zeci de alte organizații religioase internaționale care promovează politica reacționară a imperialiștilor. Cele mai importante dintre ele sînt¹: Uniunea mondială a baptiștilor (1905, cu centrul la Washington), Federația baptistă europeană (1950), Federația luterană mondială (1947), Consiliul metodist mondial (1881), Uniunea internațională a bisericii congregaționaliste (1891), Comitetul mondial al fraților (al quakerilor, 1937), Conferința generală a adventiștilor de ziua a șaptea (1863), Uniunea internațională a catolicilor (1948), Asociația creștină mondială a tinerilor (1855), Asociația creștină mondială a tinerelor (1894), Federația spiritualistă internațională (1921), Societatea teofizică (1875) etc.

Organizațiile religioase colaborează în lupta împotriva comunismului. După al doilea război mondial, reprezentanți ai unor confesiuni care odinioară se dușmăneau fâțiș adoptă adesea o atitudine comună, aprobînd măsurile reacționare luate de guvernele imperialiste. Se observă o tendință de

¹ Între paranteze este indicat anul înființării. — *Nota red.*

apropiere între ierarhii catolicismului, protestantismului și mozaismului. Papa Pius al XII-lea, decedat în 1958, a adresat în repetate rânduri apeluri în vederea colaborării între biserică. În 1959, noul papă, Ioan al XXIII-lea, a anunțat că se va întruni în curînd un Sinod mondial „pentru unirea creștinilor din întreaga lume”. În 1957, Fisher, șeful oficial al bisericii anglicane, a declarat că Consiliul mondial al bisericilor ar vedea cu ochi buni ca papa de la Roma să devină unul dintre președinții săi. Vaticanul, ca și toate celelalte organizații creștine, continuă să se considere drept „singura biserică adevărată”. Pontifii catolici n-au renunțat la planul de a-și instaura dominația absolută asupra tuturor creștinilor, și declarațiile lor în sensul că doresc să colaboreze cu protestanții sau cu reprezentanții altor confesiuni nu constituie decît o manevră tactică. În realitate, o unire a diferitelor confesiuni este imposibilă, din cauza contradicțiilor de neîmpăcat care există între conducătorii bisericilor catolice și protestante.

Despre unele mijloace „noi” folosite de propagandă religioasă în țările capitaliste

În țările burgheze se produc în fiecare an filme care proslăvesc pe eroii biblici legendari în felul lui Moise, David și Noe.

Presa burgheză se ocupă de asemenea de propaganda religioasă. Unele ziare, de pildă „New York Times”, au rubrici speciale care prezintă activitatea bisericii. Organizațiile religioase din S.U.A. au numeroase ziare și reviste proprii. În miile de cărți consacrate lui Iisus Hristos, care apar în țările capitaliste, întemeietorul legendar al creștinismului este uneori asemuit cu un capitalist contemporan. În romanul lui Bruce Barton „Omul pe care nimeni nu-l cunoaște”, roman care s-a bucurat de popularitate în perioada 1920—1930, se istorisea cum Iisus Hristos „a ales 12 businessmen obișnuiți și a făcut o organizație care a cucerit întreaga lume... Crearea acestei organizații este o pildă de succes nemaivăzut dobîndit de un inițiator: Iisus a fost întemeietorul businessului contemporan”.

Adaptarea religiei la regimul capitalist se manifestă și în faptul că, urmărind să se îmbogățească, biserica recurge la

metodele concurenței, proprii întreprinderilor capitaliste. Reclama este utilizată intens. La ceremoniile religioase se folosesc fanfare și orchestre de jaz, la slujbele bisericesti se invită stele celebre de cinema și campioni sportivi. Unele biserici din S.U.A. fac o mare reclamă slujbelor lor sub denumirea: „Mitingul sfîntului duh” sau „Noaptea specială a sfîntului duh”, „A fost oare Iisus acuzat pe nedrept?”. Mulți propovăduitori religioși se declară „businessmeni ai domnului”. Pentru comoditatea credincioșilor care n-au timp de pierdut, în unele biserici, de exemplu la Los Angeles, sînt instalate automate. Introducînd o monedă de 15 cenți, poți asculta o scurtă rugăciune, iar contra unei taxe suplimentare aceeași rugăciune este însoțită de muzică de orgă. Datorită reclamei intense și variate, după cum scrie ziarul englez „Daily Express”, „a-l vinde pe Iisus Hristos nu este mai greu decît a vinde dulceață”.

Veniturile bisericilor

În țările capitaliste, biserica dispune de o mare forță financiară și economică. Bisericile catolică, protestantă, mozaică, precum și alte biserici, dețin capitaluri mari și obțin profituri de pe urma investițiilor în societăți bancare și întreprinderi industriale. Participarea activă a bisericilor la viața financiară a țărilor capitaliste le leagă și mai mult de statele burgheze și de monopoluri. Cei mai mari imperialiști — Rockefeller, Ford, Morgan, Rotschild etc. — finanțează organizațiile religioase. Asociația națională a industriașilor din S.U.A. are un comitet special de colaborare cu biserica pentru ajutorarea ei financiară.

Bisericile din S.U.A. strîng în fiecare an sume uriașe. Potrivit datelor oficiale, mult micșorate, veniturile („daniile”) a numai 50 de biserici protestante și ortodoxe din S.U.A. au reprezentat în 1956 suma de 1 842 000 000 de dolari. Potrivit datelor unor organe de presă americane, în 1957 toate bisericile laolaltă au strîns de la credincioși aproximativ 5 miliarde de dolari, iar în 1959 — 7,5 miliarde de dolari. Această sumă nu cuprinde veniturile rezultate din vînzarea „apei sfințite”, a cărților religioase și a obiectelor de cult. În afară de aceasta, trebuie să se țină seama de veniturile uriașe obținute de pe urma scutirii proprietății bisericesti de impozite. Printre cele mai bogate secte protestante se numără baptiștii.

Numai Convenția sudică a baptiștilor (statul Tennessee), care numără aproximativ 1 000 000 de membri, a primit în cursul anului 1955 donații în valoare de 366 000 000 de dolari. Capitalurile bisericii catolice din S.U.A. depășesc cifra de 4 miliarde de dolari. Se construiesc tot mai multe lăcașuri bisericesti. În timp ce în perioada 1920—1930 pentru aceste construcții se cheltuiau anual 100 000 000—180 000 000 de dolari, numai în 1950 s-au cheltuit pentru construirea de lăcașuri bisericesti noi peste 400 000 000, iar în 1959 peste 850 000 000 de dolari. În 1958 proprietatea bisericască din S.U.A. era evaluată la 25 de miliarde de dolari, în timp ce în 1922 valoarea bunurilor tuturor organizațiilor religioase din S.U.A. se cifra la 3,2 miliarde de dolari.

În Marea Britanie, biserica anglicană reprezintă o mare corporație financiară, care obține venituri apreciabile de pe urma bunurilor sale imobiliare și a dividendelor date de acțiunile ce-i aparțin. Potrivit datelor oficiale, în 1951 veniturile bisericii anglicane din Anglia și Wales provenind numai din colectele organizate printre credincioși au reprezentat 17 500 000 de lire sterline.

Un puternic centru financiar al lumii capitaliste este Vaticanul. Valoarea fondului valutar și de aur al Vaticanului s-a cifrat în 1958 la 12 miliarde de dolari, dintre care 5 miliarde aparțineau ordinului iezuiților. O mare parte a capitalurilor Vaticanului sînt depozitate la băncile Morgan din New York și la „Creditul elvețian din Zürich”. Vaticanul participă la numeroase societăți pe acțiuni, domină în industria textilă, chimică, electrică și în alte ramuri ale industriei italiene și întreține legături strînse cu magnații financiari din S.U.A.

Biserica și politica imperialismului

Organizațiile religioase reacționare îi ajută pe imperialiști în domeniul politicii lor externe agresive. Consiliul național al bisericilor creștine din America a declarat în repetate rînduri că aprobă politica externă a S.U.A. Biserica prezbiteriană unită din S.U.A. a refuzat să adopte un apel către guvern cu privire la încetarea imediată a experimentării armei nucleare. Îndemnuri deșănțate la un război atomic sînt lansate în special de către clerul protestant și catolic din R. F. Germană. Episcopul evanghelic Dibelius a declarat cu cinism: „Dacă, de pildă, o bombă cu hidrogen va ucide 1 000 000 de oameni,

cei uciși vor ajunge în felul acesta mai repede în împărăția veșnică”.

Preoțimea reacționară se pronunță împotriva coexistenței pașnice a sistemului capitalist cu cel socialist, împotriva contactelor între oamenii de stat ai acestor sisteme. În toamna anului 1959, cardinalii americani Spellman și Cushing s-au pronunțat împotriva invitării lui N. S. Hrușciiov în S.U.A., iar în bisericile catolice s-au oficiat așa-numitele „rugăciuni de pace”, cu ieșiri antisovietice grosolane. Cardinalul Ottaviani, într-o predică ținută în ianuarie 1960 la Roma, a adus conducătorilor puterilor occidentale acuzația că „acceptă coexistența cu noii antihriști” (adică cu conducătorii statelor socialiste). În Franța, în timpul vizitei lui N. S. Hrușciiov, episcopatul catolic a interzis credincioșilor orice contact cu șeful guvernului sovietic.

Imperialiștii folosesc pe scară largă biserica pentru menținerea pozițiilor lor tot mai șubrede din țările coloniale. Ei apar sub masca de apărători ai islamismului, ai creștinismului, ai mozaismului și ai altor religii. Diverse organizații de misionari, în special catolice, își intensifică activitatea pentru a frîna mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Asia și din Africa. În tendința sa de a subordona populația băștinașă influenței bisericii, Vaticanul își creează o agen-tură din rîndurile băștinașilor. În martie 1960, Papa Ioan al XXIII-lea a numit — pentru prima oară în istoria papalității — în funcția de cardinal pe Rugambvu, un episcop negru din colonia engleză Tanganica.

Credincioșii de rînd din țările capitaliste condamnă politica agresivă a imperialiștilor, politica de echilibristică pe muchea războiului. Credincioșii înțeleg că un război de dragul intereselor unui mănunchi de imperialiști ar aduce oamenilor muncii numai nenorociri și suferințe. Sub presiunea credincioșilor oameni ai muncii, o parte a clerului a fost nevoită să facă declarații cu privire la necesitatea păcii. În aprilie 1958, ziarul „New York Times” a publicat declarația a 140 de reprezentanți de seamă ai clerului protestant, care cuprindea un apel la încetarea tuturor experiențelor cu arma nucleară. În Japonia, în mai 1960, în timpul luptei poporului împotriva ratificării așa-numitului tratat japono-american de securitate, un grup de creștini de vază a organizat o manifestație de stradă și a declarat că va depune

toate eforturile pentru anularea acestui tratat, care nu înseamnă nimic altceva decât atragerea Japoniei la pregătirea unui război.

În sânul organizațiilor religioase din țările capitaliste se desfășoară o luptă înverșunată în problemele de politică externă. În timp ce majoritatea credincioșilor cer menținerea păcii și încetarea cursei înarmărilor, virfurile clerului, executând comanda socială a burgheziei imperialiste, încearcă să ascundă poporului adevărul și să camufleze cu numele lui Dumnezeu politica de pregătire a războiului, periculoasă pentru lumea întreagă.

Există, totuși, și printre clericii din țările capitaliste oameni cinști care nu se tem să lupte pentru pace, pentru coexistența pașnică a capitalismului și socialismului. Asemenea militanți sînt Hewlett Johnson, decanul catedralei din Canterbury, Arthur Moulton, episcop protestant, Andrea Gaggero, preot catolic și alții.

Îndepărtarea de religie a oamenilor muncii din țările capitaliste

În țările capitaliste se observă o slăbire a sentimentului religios în rândurile oamenilor muncii, fapt care se manifestă înainte de toate în indiferența crescîndă a maselor largi populare față de religie și de biserică. Aceasta se referă îndeosebi la clasa muncitoare.

În 1944, în S.U.A., la întrebarea Institutului Gallup pentru sondarea opiniei publice: „Ați fost la vreo slujbă religioasă în decursul ultimelor patru săptămîni?”, 42% dintre cei chestionați au răspuns: „nu”. În 1954, la întrebarea: „Sînteți membru al vreunei biserici?”, 21% dintre cei chestionați (ceea ce reprezintă 20 000 000 de locuitori adulți ai S.U.A.) au răspuns: „nu”. În 1951, răspunzînd la întrebarea: „Pot să se căsătorească doi tineri care se iubesc, dar care aparțin unor confesiuni diferite?”, 54% dintre cei chestionați au răspuns: „da”. Americanii manifestă un interes tot mai mic față de cărțile sfinte, și îndeosebi față de Biblie. În 1950, în cadrul unui sondaj, la punctul: „Numiți una dintre primele cărți ale Noului testament”, 53% dintre cei chestionați n-au indicat nici una; la întrebarea: „Ați citit vreo parte a Bibliei în decursul ultimului an?”, 33% au răspuns: „nu”. În 1957 Consiliul bisericesc din Filadelfia a fost nevoit să admită că „lectura actuală a Bibliei în școlile laice le dă elevilor

doar un mic ajutor spiritual și, mai mult decît atît, provoacă chiar indiferență, neatenție și plictiseală”. Chiar dacă ar fi să dăm crezare datelor oficiale, potrivit cărora în S.U.A. ar exista 109 000 000 de credincioși, mai rămîn peste 70 000 000 de oameni care nu aparțin nici unei religii.

Cardinalul Feltin al Parisului scria în 1958 în ziarul catolic „La Croix” că numai 500 000 de creștini din cei 5 000 000 de locuitori ai diocesei sale frecventează biserica. La Paris, numai 18% și în suburbiile lui numai 12,5% din populație merg efectiv la biserică. În Anglia, chiar după datele oficiale, numai 20% din populație aparțin vreunei biserici. În Germania occidentală, clericii se plîng că numai 4% din populația regiunilor muncitorești asistă la slujbele religioase.

Slăbirea influenței religiei se manifestă în faptul că mase tot mai largi de alegători refuză să voteze la alegeri pentru candidații propuși de partidele clericale și sprijină cu tot mai multă hotărîre pe comuniști.

Lichidarea orînduirii capitaliste, în care religia este folosită ca instrument al clasei dominante pentru exploatarea celor ce muncesc, creează condiții materiale, sociale și culturale și de lămurire ideologică favorabile pentru desființarea ei.

BISERICA ÎN U.R.S.S.

Dictatura proletariatului, care a învins în U.R.S.S. în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a satisfăcut pentru prima oară în istorie în mod consecvent revendicarea democratică a libertății conștiinței. V. I. Lenin, întemeietorul Statului sovietic, pornind de la indicațiile lui K. Marx și F. Engels, a formulat încă în 1905 politica statului proletar cu privire la religie și la biserică. Cerînd ca biserică să fie complet separată de stat, religia să fie considerată drept o chestiune particulară a fiecărui cetățean și să se anuleze orice îngrădiri ale drepturilor din pricina profesării unei confesiuni, V. I. Lenin sublinia: „Numai înfăptuirea pînă la capăt a acestor cerințe poate pune capăt trecutului rușinos și blestemat cînd biserică era într-o stare de dependență feudală față de stat, iar cetățenii ruși erau într-o stare de dependență feudală față de biserică de stat... Separarea completă a bisericii de stat — iată revendicarea pe care o prezintă proletariatul socialist statului contemporan și bisericii contemporane”¹.

**Marea Revoluție
Socialistă din Octombrie
și biserică**

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a satisfăcut această revendicare a oamenilor muncii. Chiar primele decrete ale Puterii sovietice au reflectat tendința de separare a bisericii de stat. Astfel, decretul „Cu privire la pămînt” (26 octombrie 1917), conform căruia toate pămînturile au fost naționalizate și nici o persoană sau organizație nu mai putea dispune de proprietate privată asupra pămîntului, proclama toate pămînturile, inclusiv cele bisericesti și mănăstirești, bun al întregului

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 10, E.S.P.L.P. 1956, pag. 70—71.

popor. Acest decret submina puterea economică a bisericii, care fusese înainte de revoluție unul dintre cei mai mari proprietari funciari din țară.

„Declarația drepturilor popoarelor din Rusia” (2 noiembrie 1917), anulînd toate privilegiile și îngrădirile naționale și național-religioase, a desființat poziția dominantă a bisericii ortodoxe. Toți cetățenii au devenit egali în drepturi, indiferent de apartenența religioasă. Decretele „Cu privire la căsătoria civilă, la copii și la introducerea registrelor de stare civilă” (18 decembrie 1917), precum și cel „Cu privire la desfacerea căsătoriei” (19 decembrie 1917), au stabilit că numai căsătoria civilă este valabilă din punct de vedere juridic. Conform acestor decrete, raporturile juridice dintre soți, ca și cele dintre părinți și copii, nu mai erau statornicite în funcție de respectarea sau nerespectarea de către aceștia a ritualului religios. La 14 ianuarie 1918 a fost desființat departamentul clerului de curte. La 16 ianuarie 1918 au fost desființate secțiile departamentului cultelor din armată.

**Decretul
cu privire la
separarea bisericii
de stat și a școlii
de biserică**

Actul legislativ fundamental al Statului sovietic în legătură cu religia și biserică este decretul „Cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică”, emis la 23 ianuarie (5 februarie) 1918.

În primul paragraf al decretului se spune: „Biserica se separă de stat”. Religia a devenit, în raport cu statul, o chestiune particulară a fiecărui cetățean. Recunoscînd fiecărui cetățean dreptul de a profesa orice religie sau nici una, decretul interzicea emiterea oricăror legi și dispoziții locale care să îngrădească libertatea conștiinței.

Decretul a anulat orice avantaje sau privilegii acordate cetățenilor pe baza apartenenței lor religioase, precum și orice îngrădiri ale drepturilor din pricina profesării sau neprofesării unei credințe. În acest scop s-au înlăturat din toate actele oficiale orice indicații cu privire la apartenența religioasă a cetățenilor. Decretul stabilea că actele instituțiilor de stat și ale altor instituții publice și juridice nu sînt însoțite de nici un fel de rituri sau ceremonii religioase. Jurămîntul religios a fost desființat. Actele de stare civilă (înregistrarea căsătoriilor, a nașterilor, a deceselor) au trecut exclusiv în competența autorităților civile.

Decretul declara bun al poporului averile tuturor asociațiilor bisericești și religioase, privindu-le de calitatea de persoană juridică; totodată se interzicea perceperea forțată de taxe în folosul asociațiilor bisericești și religioase.

În același timp, asigurând dreptul inviolabil al cetățenilor la exercitarea liberă a riturilor religioase, decretul stabilirea că localurile și obiectele de cult necesare oficerii serviciului divin trebuie să fie predate, prin decizii ale puterii de stat locale sau centrale, în folosința gratuită a asociațiilor religioase respective.

Asigurând efectiv exercitarea liberă a riturilor religioase, decretul interzicea orice măsuri de constrângere sau aplicarea de sancțiuni de către asociațiile religioase membrilor lor. Dreptul exercitării libere a riturilor religioase se garanta în toate cazurile, cu excepția riturilor care tulbură ordinea publică sau sînt însoțite de atentate la drepturile cetățenilor. În aceste cazuri s-a dat autorităților locale dreptul de a lua toate măsurile necesare în vederea asigurării ordinii publice și a securității cetățenilor.

Recunoscînd libertatea credinței, decretul prevedea în același timp că „nimeni nu poate, invocînd concepțiile sale religioase, să se sustragă de la îndeplinirea îndatoririlor sale cetățenești”. Într-un paragraf special al decretului se stipula că școala se separă de biserică, interzicîndu-se predarea religiei în toate școlile de cultură generală. În conformitate cu această prevedere a decretului, Comisariatul poporului pentru învățămînt, prin decizia din 17 februarie 1918, a desființat în școală funcția de profesor de religie. Cetățenilor li se permitea să învețe religia numai în mod particular. Decretul „Cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică” constituie un document istoric care a exprimat esența revendicărilor revoluționare ale clasei muncitoare în ceea ce privește religia și biserica, stabilind principiile politicii Statului sovietic față de organizațiile eclesiastice-religioase. Prin publicarea acestui decret s-a proclamat libertatea conștiinței fiecărui cetățean. Decretul a pus capăt oprimării multisekulare a conștiinței omenesti.

Împărțirea organizațiilor eclesiastice-religioase din Rusia prerevoluționară în biserică dominantă (biserica ortodoxă), biserici tolerate (islamismul, catolicismul etc.) și biserici priгонite (de exemplu biserica de rit vechi) își găsea expresia

în împărțirea credincioșilor după criteriul confesional, ceea ce implica discriminări și îngrădiri în materie de drepturi cetățenești, iar adesea persecuții directe. Decretul a pus capăt împărțirii în biserică dominantă, pe de o parte, și biserici și asociații religioase persecutate, pe de altă parte. Biserica ortodoxă a încetat de a mai deține o poziție dominantă față de celelalte confesiuni. Acum toți credincioșii își puteau exercita în mod liber cultele lor religioase, devenind totodată pe deplin egali în ceea ce privește drepturile cetățenești.

Pe de altă parte, decretul a garantat pentru prima oară oamenilor care nu cred în Dumnezeu posibilitatea neîngrădită de a fi ateii, de a traduce în viață dreptul lor la libertatea conștiinței, de a desfășura propaganda ateistă. S-au abrogat toate dispozițiile care prevedeau îngrădirea drepturilor ateilor. Orice împărțire a cetățenilor după criteriul religios a fost desființată.

Cauzele menținerii credințelor religioase în U.R.S.S.

În urma victoriei socialismului, în U.R.S.S. au fost lichidate clasele exploatare, care propagau și susțineau religia și organizațiile religioase și bisericești. Prin aceasta au fost zdruncinate bazele sociale ale religiei. În același timp, datorită revoluției culturale și propagandei științifice-ateiste, majoritatea covârșitoare a populației Uniunii Sovietice a rupt definitiv cu religia și s-a situat pe pozițiile ateismului. Totuși, o anumită parte a cetățenilor, deși s-au îndepărtat de religie, nu și-au însușit încă o concepție științifică fermă despre lume, mai au o atitudine șovăielnică. În afară de aceasta, în sînul unei părți însemnate a populației țării se păstrează diferite credințe religioase.

Prin ce se explică menținerea credințelor religioase în societatea socialistă?

Existența credințelor religioase se datorește acțiunii unui întreg șir de cauze, atît cauze care determină menținerea altor rămășițe ale trecutului, cît și cauze specifice, referitoare numai la religie.

Dintre cauzele generale care fac ca în condițiile socialismului credința religioasă să se mențină un anumit timp, trebuie amintită, în primul rînd, rămînerea în urmă a conștiinței sociale față de existența socială. Aceasta este o lege care acționează în toate stadiile dezvoltării societății, inclusiv în socialism. Ca rezultat al acțiunii acestei legi generale isto-

rice, concepțiile, obiceiurile, deprinderile oamenilor se mențin o anumită perioadă de timp după ce se schimbă condițiile materiale ale existenței lor. Acest conservatorism al conștiinței omenești, propriu tuturor formelor ei, este îndeosebi caracteristic pentru religie, care și-a păstrat pînă în zilele noastre conținutul moștenit din perioada preistorică.

Acțiunea legii rămîinerii în urmă a conștiinței sociale față de existența socială face ca religia, deși nu este generată de societatea socialistă, să existe în continuare, ca o rămășiță a trecutului în conștiința oamenilor.

O altă cauză care contribuie la viabilitatea multor rămășițe din trecut, inclusiv a religiei, este existența sistemului mondial capitalist, care duce o intensă luptă ideologică împotriva țărilor socialiste și ideologiei marxist-leniniste, dominantă în ele. Una dintre direcțiile acestei lupte o constituie propaganda religioasă (propaganda prin radio, prin presă etc.), care urmărește învierea credințelor religioase în U.R.S.S. și ațîțarea fanatismului religios. Unele curente religioase primesc un sprijin material direct din țările capitaliste (bunăoară iehoviștii — din S.U.A.).

La menținerea credințelor religioase contribuie și faptul că sistemul mondial capitalist pregătește un nou război de exterminare, racheto-nuclear. Însăși posibilitatea unui asemenea război este un teren prielnic reînvierii prejudecăților religioase la oamenii care nu cunosc legile de dezvoltare ale societății.

Paralel cu cauzele care duc la menținerea tuturor rămășițelor trecutului în conștiința oamenilor, acționează și cauze care determină exclusiv existența prejudecăților religioase. Una dintre cele mai importante este faptul că, deși rădăcinile de clasă ale religiei au fost lichidate în societatea socialistă, rădăcinile ei gnoseologice, care se exprimă în perceperea subiectivă, unilaterală a realității, se mențin. Această particularitate a conștiinței omenești contribuie uneori la alimen-tarea concepțiilor religioase.

Conștiința omului poate smulge în mod arbitrar una dintre laturile realității din conexiunile ei reale și s-o absolutizeze, atribuindu-i diferite însușiri supranaturale. Astfel, ca rezultat al abordării subiectiviste a fenomenelor, conștiința omului poate să desprindă noțiunile generale de lucrurile reale, să le absolutizeze și să înceapă să privească lucrurile reale ca

provenind din noțiunea generală. Bunăoară, noțiunea de „fruct” a luat naștere ca reflectare a proprietăților generale, comune diferitelor fructe existente în realitate: măr, pară etc. Abordarea subiectivistă poate face ca noțiunea de „fruct” să fie desprinsă de fructele reale ale căror proprietăți generale le exprimă de fapt și să fie privită ca existînd înaintea fructelor și independent de ele, în cazul acesta fructele reale sînt prezentate ca produsul noțiunii generale de „fruct”.

Intrucît toate noțiunile cu care operează conștiința omenească sînt rezultatul unei abstracții, o abordare subiectivistă poate determina o operație asemănătoare cu cea descrisă mai sus în cazul oricărei noțiuni. Ruperea noțiunilor de lucrurile și fenomenele reale, absolutizarea lor și atribuirea de proprietăți supranaturale noțiunilor stau la baza reprezentărilor lui Dumnezeu, diavolului, îngerilor etc.

Printre factorii care contribuie la menținerea prejudecăților trebuie relevat și faptul că o parte a cetățenilor sovietici nu cunosc legile dezvoltării naturii, societății și conștiinței omului, meșteșugărie care s-a menținut în pofida revoluției culturale înlăptuite în U.R.S.S. O dovadă în acest sens o constituie o oarecare recrudescență a credințelor religioase în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, cînd influența crescîndă a întimplării asupra vieții omului, evenimentele îngrozitoare care-i înspăimîntau pe oameni, încercările grele i-au adus pe unii cetățeni sovietici, incapabili să înțeleagă just ceea ce se petrecea în jurul lor, în sinul diferitelor organizații religioase.

O cauză serioasă care contribuie la menținerea dogmelor religioase o constituie marea influență emoțională a sărbătorilor și ritualurilor religioase. Fastul calculat și teatralismul slujbelor religioase ortodoxe și catolice, ca și simplitatea căutată a ceremonialului baptist, frapează imaginația credincioșilor, îi emoționează, susținînd astfel spiritul religios. Conducerea tuturor organizațiilor religioase acordă o foarte mare atenție acestui aspect al cultului. În instituțiile de învățămînt teologic se studiază discipline speciale cu privire la oficierea ritualurilor religioase. În literatura religioasă (de pildă în cea ortodoxă) se acordă o mare atenție regizării slujbelor religioase: luminarea interiorului bisericii, stilul cîntecelor bisericesti etc. Fiecare curent religios caută căi pentru a intensifica influența emoțională asupra credincioșilor. Aceste

căutări sînt uneori încununare de succes, mai ales acolo unde nu se acordă atenția cuvenită instituțiilor culturale educative (cluburi, case de lectură etc.) și activității care se desfășoară în cadrul lor.

În menținerea credințelor religioase, a jucat un anumit rol trecerea majorității organizațiilor religioase și bisericesti pe pozițiile atitudinii de lealitate față de Puterea sovietică și tendința lor de a-și adapta ideologia la ideologia comunistă pentru a frîna îndepărtarea credincioșilor de religie. Slujitorii bisericii, schimbîndu-și metodele de muncă, se adaptează la situație, activizînd propaganda religioasă, străduindu-se să atragă în orbita ei și pe necredincioși. O activitate deosebit de energetică desfășoară în această direcție sectanții și preoții catolici. Se repară bisericile și casele de rugăciune, ornamentația lor interioară devine tot mai fastuoasă. Amploarea acestei activități poate fi judecată chiar și din faptul că numai biserica ortodoxă rusă a cheltuit în perioada postbelică zeci de milioane de ruble în acest scop.

Activizarea propagandei religioase și menținerea credințelor religioase au fost, într-o măsură însemnată, rezultatul unei insuficiente munci de propagandă științifică-ateistă.

Organizațiile de partid au sarcina de a conduce propaganda ateistă, dar unele din ele nu își îndeplinesc bine această sarcină. Se mai întîlnesc uneori conducători care consideră că în condițiile noastre religia va dispărea de la sine, deoarece au fost lichidate rădăcinile ei de clasă.

Într-o serie de organizații de partid se folosesc insuficient în propaganda ateistă mijloace ale educației de masă, ca presa, radioul, cinematograful etc., se aleg și se educă prost cadrele de propagandiști ai ateismului. Se mai întîlnesc des fapte de atitudine împăciuitoare față de comsomoliștii și comuniștii care participă la ritualuri religioase.

Una din lipsurile cele mai importante ale organizării întregii propagandă ateiste o constituie faptul că anumite grupuri ale populației sînt lăsate adesea în afara sferei ei. Aceasta se referă în primul rînd la așa-numita populație neorganizată, în rîndurile căreia prejudecățile religioase sînt mai puternice.

O predică serioasă în lupta împotriva religiei o constituie slaba organizare a muncii individuale cu credincioșii, care este deosebit de importantă în lupta împotriva sectelor.

Organizațiile religioase și bisericesti din U.R.S.S.

În Uniunea Sovietică există următoarele biserici și curente religioase mai importante :

1. *Biserica ortodoxă rusă*, în frunte cu patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, care își are reședința la Moscova. Din punct de vedere administrativ, biserica ortodoxă rusă se împarte în eparhii. Într-un șir de țări (S.U.A., Franța, Germania, Austria etc.) există eparhii subordonate patriarhului Moscovei și întregii Rusii. Prin numărul credincioșilor și al comunităților, precum și prin efectivul clerului, biserica ortodoxă rusă este cea mai mare organizație religioasă din U.R.S.S.

2. O biserică de sine stătătoare este *Biserica ortodoxă gruzină*, care are în frunte un patriarh (catolicos) al întregii Gruzii.

3. *Biserica de rit vechi*, care cuprinde cîteva curente religioase de sine stătătoare.

4. *Biserica creștinilor evanghelici-baptiști* este alcătuită din trei curente în trecut independente : baptiștii, creștinii după evanghelie și creștinii de credință evanghelică (pentecostalii). În fruntea acestei biserici se află Consiliul unional al creștinilor evanghelici-baptiști, cu sediul la Moscova.

5. *Biserica armeană-gregoriană*, în frunte cu patriarhul suprem (catolicos) al tuturor armenilor. Această biserică are eparhii și în străinătate.

6. *Biserica musulmană (islamică)*. Această religie ocupă locul al doilea, după biserica ortodoxă rusă, prin numărul credincioșilor și prin efectivul slujitorilor cultului.

7. *Cultul budist*, condus de un Consiliu duhovnicesc al budiștilor din U.R.S.S. Președintele consiliului poartă titlul preofesc de bandido-hambo-lama.

8. *Biserica romano-catolică*.

9. *Biserica evanghelică-luterană*.

10. *Cultul mozaic*.

În afară de bisericile și curentele religioase menționate mai sus, există și alte religii cu un număr mult mai mic de credincioși, de comunități și de slujitori ai cultului (adventiștii de ziua a șaptea, molocanii etc.).

**Statutul juridic
al organizațiilor
religioase
și bisericești**

Toate uniunile religioase (asociații, grupuri) de toate confesiunile se bucură de drepturi egale, indiferent de numărul credincioșilor sau al slujitorilor cultului. Ele au statutul de asociații religioase sau de grupuri de credincioși, la care participarea este benevolă.

Asociațiile religioase sînt constituite de credincioși în vederea oficerii cultului și nu au dreptul să se ocupe de altceva. Prin conținutul activității lor, ele nu au nimic comun cu alte organizații (științifice, de culturalizare, sindicale, de copii, de femei, sportive etc.) create de oamenii muncii. În Uniunea Sovietică, toate organizațiile, cu excepția celor religioase, reunesc pe oamenii muncii fără deosebire de convingeri religioase, naționalitate etc. Organizarea unor asociații, exceptînd pe cele religioase, care să-i împartă pe cetățeni după criteriul religiei nu este permisă.

Fiecare cetățean poate fi membru al unei singure uniuni religioase (asociație religioasă sau grup de credincioși). O asociație religioasă sau un grup de credincioși nu pot să-și înceapă activitatea decît după înregistrarea lor la organele puterii de stat, în care scop trebuie să înainteze o cerere semnată de membrii asociației. În listele de membri ai asociațiilor sau grupurilor religioase nu pot fi introduși decît credincioșii care și-au dat consimțămîntul.

Toate organizațiile religioase (asociații, grupuri, centre religioase) și toți slujitorii cultului se întrețin numai din fondurile realizate din donațiile benevole ale credincioșilor. Aceste fonduri pot fi folosite numai pentru întreținerea lăcașului de rugăciune, a bunurilor bisericești sau pentru plata salariilor organelor executive și a slujitorilor cultului. Nu sînt permise nici un fel de colecte și rețineri forțate în folosul organizațiilor religioase. Contribuțiile benevole ale credincioșilor, colectate de organizațiile religioase, nu sînt impozabile. Veniturile slujitorilor cultului sînt impozabile conform legii.

Pentru îndeplinirea funcțiilor legate de administrarea și folosirea bunurilor bisericești și a mijloacelor bănești, asociația religioasă alege din sînul membrilor ei în adunări generale, prin vot deschis, un organ executiv compus din trei persoane. Grupul de credincioși alege un împuternicit.

**Lăcașurile
de rugăciune și
bunurile bisericești**

Lăcașurile de rugăciune și bunurile bisericești se dau credincioșilor în folosință gratuită în baza unui contract încheiat cu Comitetul executiv al Sovietului raional (orășenesc) de deputați ai celor ce muncesc și sînt luate în primire, în baza contractului, de membrii asociației religioase. Persoanele care iau în primire bunurile se obligă să le păstreze în bune condiții, să efectueze reparațiile necesare la lăcașurile de cult, să suporte cheltuielile legate de deținerea și folosirea acestor bunuri, să le utilizeze exclusiv în vederea satisfacerii necesităților religioase, să compenseze pagubele pricinuite prin deteriorarea sau dispariția lor etc.

Urmărind să conserve monumentele istorice, Statul sovietic, cînd dă în folosință credincioșilor lăcașuri de rugăciune avînd o valoare istorică, artistică și arhitectonică, obligă persoanele care primesc în folosință aceste lăcașuri să respecte regulile stabilite cu privire la evidența și conservarea monumentelor de artă și istorice.

Dreptul de a lua parte la administrarea lăcașurilor de rugăciune și a bunurilor bisericești îl au toate persoanele care au iscălit contractul. Toți localnicii care profesază religia respectivă au dreptul de a semna ulterior contractul privitor la luarea în primire a lăcașului de rugăciune și a bunurilor bisericești. După aceasta ei se bucură de dreptul de a participa la administrarea clădirilor și bunurilor în aceleași condiții ca și persoanele care au semnat inițial contractul. Pe de altă parte, fiecare semnatar al contractului poate să-și retragă semnătura de pe contract, înaintînd în acest sens o cerere organelor cu care a fost încheiat contractul. Acest lucru nu scutește persoana care a făcut cererea de răspundere pentru integritatea bunurilor în perioada anterioară cererii.

**Condițiile de încetare
a activității
comunităților
religioase**

În ceea ce privește încetarea activității unei asociații religioase și închiderea unui lăcaș de rugăciune, legislația sovietică cere să se procedeze cu seriozitate și prudență. Organele de stat pot suspenda activitatea unor asociații religioase cînd credincioșii renunță la religie (conform declarațiilor acestora), precum și în cazurile cînd această activitate urmărește scopuri dușmă-

noase Statului sovietic: refuzul de a îndeplini îndatoririle cetățenești, de a participa la apărarea Patriei, la alegerea organelor de stat și obștești, ațitarea fanatismului religios, a vrajbei naționale etc. Organele de stat pot suspenda activitatea asociațiilor religioase și în cazurile când ea aduce prejudicii cetățenilor sovietici sau le știrbește drepturile. Astfel, în U.R.S.S. s-a interzis activitatea sectelor antisovietice și cu ritualuri barbare (iehovisti etc.). Este de asemenea interzisă sărbătoarea religioasă musulmană așura (șahseivahsei), în timpul căreia credincioșii se automutilează.

Ceremoniile religioase din afara lăcașurilor de cult

Interzicând săvîrșirea oricăror rituri și ceremonii de cult, precum și așezarea obiectelor de cult în orice instituții și întreprinderi de stat, obștești, cooperatiste etc. (adică în orice alt loc în afara edificiilor destinate exercitării cultului), legislația sovietică permite săvîrșirea de rituri religioase în afara lăcașurilor de cult, la cererea cetățenilor grav bolnavi sau a muribunzilor, aflați în spitale sau locuri de detențiune. În aceste cazuri, riturile religioase se îndeplinesc în încăperi izolate. Se permite de asemenea îndeplinirea acestor rituri în cimitire și crematorii, precum și în locuințele credincioșilor, la cererea muribunzului sau a cuiva grav bolnav.

Pentru procesiunile religioase care fac parte integrantă din serviciul divin și care se săvîrșesc în jurul lăcașului de cult nu este nevoie de autorizații speciale, cu condiția să nu tulbure circulația normală de pe stradă.

Alte drepturi ale asociațiilor religioase

Fiecare slujitor al cultului trebuie să aibă o zonă de activitate, delimitată de domiciliul membrilor asociației religioase deservite de el și de locul unde se află lăcașul de rugăciune respectiv. Dacă un slujitor al cultului deservește două sau mai multe asociații religioase, activitatea sa este delimitată de teritoriul pe care locuiesc permanent credincioșii membri ai acestor asociații.

Centrele religioase au dreptul, cu permisiunea Consiliului pentru problemele cultelor și Consiliului pentru problemele bisericii ortodoxe ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al

U.R.S.S., de a organiza congrese și consfătuiri ale clerului, precum și de a edita literatură religioasă.

Congreșele, consfătuirile și conferințele religioase pot fi convocate de asociațiile religioase sau de grupurile de credincioși, precum și de organele executive ale congreselor religioase. Organele executive ale asociațiilor și grupurilor religioase, precum și organele executive ale congreselor religioase, pot să folosească ștampile, sigilii și imprimate pe care să fie indicată denumirea lor. Aceste ștampile, sigilii și imprimate nu pot conține emblemele și lozincile stabilite pentru instituțiile și organele Puterii sovietice.

Cetățenii Uniunii Sovietice pot preda și învăța religia numai în particular. Predarea credințelor religioase este permisă numai în școli speciale de teologie, întreținute de biserică.

Puterea sovietică acordă organizațiilor religioase și bisericești toate posibilitățile pentru exercitarea cultului religios și nu se amestecă în viața religioasă a credincioșilor. În același timp, organizațiile religioase sînt datoare să se ocupe numai de activitatea religioasă și să nu se amestece în treburile statului. Uniunilor religioase le este interzis să înființeze case de ajutor reciproc sau cooperative, să acorde ajutor material membrilor lor, să organizeze în mod special adunări ale copiilor, tinerilor sau femeilor, cercuri și grupuri de alt gen decît pentru exercitarea cultului. Uniunilor religioase le este de asemenea interzis să organizeze excursii și terenuri de joc pentru copii, să deschidă biblioteci și săli de lectură, să organizeze sanatorii și să acorde asistență medicală. În lăcașurile de rugăciune nu se pot păstra decît cărțile necesare pentru oficierea cultului respectiv.

Deși Statul sovietic creează organizațiilor religioase toate condițiile necesare pentru activitatea lor, unele asociații religioase încalcă legile sovietice și depășesc cadrul activității strict religioase. Este vorba, în primul rînd, de organizațiile sectelor, care înființează adeseori case de ajutor reciproc și cercuri de artiști amatori, organizează serate, excursii etc. Se întîmplă ca slujitori ai cultului să nu-și plătească impozitele pe venit sau să se îndeletnicească cu specula. Asemenea acțiuni ale organizațiilor religioase bisericești sau ale sluji-

torilor cultului constituie o încălcare grosolană a legilor sovietice și, ca atare, trebuie curmate cu toată hotărârea de către organele puterii de stat.

Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse și Consiliul pentru problemele cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.

De soluționarea problemelor practice privind organizațiile religioase și bisericesti se ocupă Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse (înființat în 1943) și Consiliul pentru problemele cultelor (înființat în 1944) de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse supraveghează respectarea legilor și deciziilor guvernului referitoare la biserica ortodoxă rusă.

Consiliul pentru problemele cultelor supraveghează respectarea legilor și deciziilor guvernului referitoare la toate uniunile religioase, cu excepția bisericii ortodoxe ruse (cultele musulman, budist, mozaic; bisericile luterană, catolică, armeană-gregoriană, biserica de rit vechi și alte biserici, precum și organizațiile sectelor). Consiliul pentru problemele cultelor îndeplinește, în raport cu toate celelalte biserici și uniuni religioase, aceleași funcții care îi revin Consiliului pentru problemele bisericii ortodoxe ruse în raport cu biserica ortodoxă.

Libertatea conștiinței în U.R.S.S.

Orînduirea socialistă asigură tuturor cetățenilor libertatea deplină a conștiinței. Omul se bucură de libertatea conștiinței atunci cînd nici organizațiile religioase și bisericesti, nici statul sau organele sale locale nu exercită asupra lui o constrîngere exterioară în problema credinței sau a necredinței în Dumnezeu. Libertatea conștiinței înseamnă posibilități egale reale pentru toți cetățenii statului de a profesa liber o religie oarecare sau de a fi ateii, de a nu crede în Dumnezeu. Consfințind cuceririle celor ce muncesc, Constituția U.R.S.S. garantează cetățenilor o serie de drepturi inviolabile, printre care și libertatea conștiinței. Articolul 124 al Constituției U.R.S.S., exprimînd ideile fundamentale ale decretului leninist „Cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică”, glăsuiește: „În scopul asigurării libertății de conștiință a cetățenilor, în U.R.S.S. biserica este despărțită de stat și școala este despărțită de biserică. Libertatea exercitării cul-

telor religioase și libertatea propagandei antireligioase sînt garantate tuturor cetățenilor”. Legile U.R.S.S. interzic îngădirea libertății conștiinței, persecutarea cuiva pentru convingerile sale religioase și jignirea sentimentelor religioase ale credincioșilor. Amestecul administrativ în treburile organizațiilor religioase legate de exercitarea cultului este interzis. Numai în cazurile cînd exercitarea cultului duce la tulburarea ordinii publice sau la știrbirea drepturilor cetățenilor, organele administrative locale sînt autorizate să ia măsurile necesare în vederea menținerii ordinii și a apărării drepturilor cetățenilor.

Toți cetățenii U.R.S.S., indiferent de confesiune, indiferent dacă profesază o religie oarecare sau nu au nici un fel de religie, se bucură de drepturi egale, consfințite în Constituția U.R.S.S. Clerul tuturor religiilor se bucură de asemenea de toate drepturile politice și cetățenești, la fel cu toți ceilalți cetățeni ai U.R.S.S.

În Uniunea Sovietică nu se ține nici un fel de evidență a cetățenilor după criteriul confesional. De aceea ei nu are nici o însemnătate la angajarea în serviciu, admiterea într-o școală etc.

Gradul de libertate a conștiinței reprezintă, de regulă, o expresie a gradului de democratism al orînduirii sociale existente într-o țară. Democrația sovietică socialistă, fiind forma cea mai înaltă a democrației, asigură o libertate a conștiinței care este de neconceput în vreo țară capitalistă. Concepția burgheză despre libertatea conștiinței, neînfăptuită pe deplin în nici o țară capitalistă, se reduce la a recunoaște unui om dreptul de a alege o formă de religie sau alta. Spre deosebire de concepția burgheză despre libertatea conștiinței, care înseamnă libertatea conștiinței numai pentru credincioși, concepția socialistă despre libertatea conștiinței, realizată în U.R.S.S., constă nu numai în dreptul fiecărui cetățean de a alege și a profesa o anumită formă de religie, ci și în dreptul de a nu împărtăși nici o religie, de a fi ateu. Constituția U.R.S.S. garantează nu numai dreptul exercitării libere a cultelor, ci și dreptul desfășurării propagandei antireligioase. Statul sovietic se străduiește să asigure libertatea conștiinței atît pentru cetățenii credincioși cît și pentru cei necredincioși.

Cu această ocazie trebuie însă să amintim că marxism-leninismul nu privește separarea bisericii de stat și a școlii de biserică, înfăptuirea dreptului la libertate a conștiinței ca pe un scop în sine. Clasa muncitoare instituie libertatea conștiinței cu scopul de a se ajunge mai târziu la înlăturarea deplină a ideologiei religioase. Se înțelege că religia trebuie lichidată nu prin măsuri administrative și de constrângere, ci prin ridicarea nivelului cultural al maselor muncitoare, prin intensificarea și dezvoltarea multilaterală a propagandei științifice-ateiste.

Ar fi greșit să credem că în societatea socialistă religia nu este dăunătoare fiindcă în urma victoriei socialismului în U.R.S.S. au fost lichidate clasele exploatare, iar prin aceasta au fost distruse rădăcinile sociale ale religiei. Prin însăși esența sa, religia este profund ostilă orînduirii noastre sociale.

Concepția despre lume dominantă în societatea noastră este marxism-leninismul, care reprezintă antipodul religiei. În timp ce marxism-leninismul ne învață că în afară de lumea materială, care se dezvoltă după legile sale interne proprii, nu există nici o altă lume, religia afirmă că lumea a fost creată de Dumnezeu și este condusă de el. „De nepătruns sînt căile Domnului”, susține religia. Materialismul dialectic demonstrează însă că lumea poate fi cunoscută, iar acest lucru este confirmat în mod strălucit de realizările savanților sovietici în domeniul științei și tehnicii. Forța și viabilitatea concepției marxist-leniniste despre lume constă în faptul că, descoperind legile dezvoltării naturii și societății, ea îi înarmează pe oameni cu cunoașterea căilor și mijloacelor de transformare a lumii.

În timp ce religia afirmă că împărțirea societății în clase este veșnică și că omul nu poate să schimbe ordinea socială, statornicită, chipurile, de Dumnezeu, marxism-leninismul ne învață că, cunoscînd legile dezvoltării sociale, societatea omească poate fi transformată, desființîndu-se asupra unei societăți și exploatarea celor ce muncesc. Justețea învățaturii marxist-leniniste a fost confirmată strălucit de experiența țărilor socialiste, care s-au eliberat definitiv din cătușele robiei capitaliste.

Clerul tuturor religiilor afirmă că fericirea omului este cu puțință numai în cer. Filozofia marxist-leninistă demonstrează și practica dezvoltării sociale a țărilor socialiste con-

firmă că omul este capabil să făurească singur, pe pămînt, o orînduire socială echitabilă, în care totul se face pentru fericirea oamenilor. Legînd ideea unui viitor mai bun de fericirea din raiul ceresc, religia constituie o piedică în calea construirii comunismului.

Comunismul este o societate care poate fi construită prin activitatea conștientă a maselor largi muncitoare sub conducerea partidului comunist. Cu cît este mai înalt nivelul de conștiință al maselor, cu atît construcția comunismului se va desfășura cu mai mult succes.

Experiența istorică a omenirii arată că, cu cît transformările sociale sînt mai însemnate, cu atît este necesar un număr mai mare de luptători conștienți și activi pentru înfăptuirea lor. Cea mai importantă transformare din viața societății este construirea comunismului. Înfăptuirea acestui țel mareț necesită o armată de milioane de luptători activi și conștienți.

Educîndu-i pe oameni în spiritul supunerii, al pasivității, împiedicîndu-i să cunoască adevăratele legi ale dezvoltării societății, religia frînează opera de construire a comunismului.

Baza teoretică a construirii comunismului o constituie filozofia marxist-leninistă, singura concepție despre lume consecvent științifică, direct opusă prin esența ei religiei. Știința și religia sînt incompatibile. Religia este, prin natura sa, o ideologie antiștiințifică; conținutul ei îl constituie născocirile fantastice și afirmațiile lipsite de orice temei, care contrazic desfășurarea reală a evenimentelor. Ea denaturează realitatea în spiritul unor reprezentări absurde, izvorîte din ignoranță, care își au rădăcinile în trecutul îndepărtat al omenirii, în epoca în care oamenii nu ieșiseră încă din stadiul sălbăticiei. Răspîndind reprezentări antiștiințifice despre lume, religia este un izvor al ignoranței, superstițiilor și prejudecăților. Întreaga istorie a religiei reprezintă un război aprig și de neîmpăcat împotriva științei, împotriva gîndirii științifice libere. „Înțelepciunea lumii acesteia este înaintea Domnului nebunie”, afirmă slujitorii bisericii.

Insuflîndu-le oamenilor credința într-un Dumnezeu atotputernic, religia îi împiedică să lupte activ, le slăbește voința, au le dă posibilitatea de a cunoaște legile lumii reale, singura adevărată.

În opoziție cu religia, concepția științifică, comunistă despre lume îi înarmează pe oameni cu cunoașterea legilor dez-

voltării realității înconjurătoare, îi învață cum să transforme lumea pe baza acestei cunoașteri, cum să pună forțele naturii în serviciul omului. Uriașa dezvoltare a forțelor de producție necesară pentru construirea comunismului poate fi realizată numai în condițiile unui ritm rapid de dezvoltare a științei și tehnicii. În Uniunea Sovietică au fost create condiții excepțional de favorabile pentru dezvoltarea științei, cum nu există nicăieri în lume, fapt pe care sînt nevoiți să-l recunoască pînă și dușmanii socialismului. Dezvoltarea științei sovietice dă o lovitură de moarte afirmațiilor religioase despre neputința omului de a cunoaște tainele lumii, credinței religioase în minuni. Omul sovietic a pătruns tainele spațiului interplanetar. Sateliții artificiali sovietici ai Pămîntului, rachetele cosmice și navele-satelit, care au inaugurat o eră nouă în știință, permit să se descifreze și să se studieze numeroase fenomene, odinioară inaccesibile omului.

Descoperirile științei sovietice, recunoscute în lumea întreagă, dînd noi lovituri concepției religioase despre lume, sporesc forțele poporului sovietic, favorizează dezvoltarea tehnicii celei mai moderne, fără care construirea comunismului nu ar fi cu putință.

Religia, care în toate epocile a consfințit și a susținut morala exploatatorilor, insuflă oamenilor norme morale care se află într-o contradicție de neîmpăcat cu esența orînduirii socialiste, cu țelurile și sarcinile construcției comuniste.

„Principiile sociale ale creștinismului predică lașitatea, disprețul de sine, înjosirea, supunerea, umilința, pe scurt toate însușirile drojdiei societății, iar proletariatul, care nu acceptă să fie tratat ca drojdie a societății, are mai multă nevoie de curaj, de demnitate, de mîndrie și de spiritul de independență decît de piine.

Principiile sociale ale creștinismului sînt fățarnice, iar proletariatul este revoluționar”, scria K. Marx în articolul „Comunismul” ziarului «Rheinischer Beobachter»¹

O trăsătură caracteristică a moralei comuniste este patriotismul, dragostea față de patria socialistă, îmbinată cu ura împotriva dușmanilor ei.

Afirmînd că adevărata patrie a credincioșilor se află „în Hristos”, în credință, clericii predică dragostea față de toți

¹ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 198.

„frații întru religie”. Mai mult decît atît, religia îi îndeamnă pe oameni: „Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc”.

În treacăt fie spus, organizațiile bisericești n-au aplicat niciodată aceste reguli. Ele s-au răfuit întotdeauna fără cruțare nu numai cu dușmanii bisericii, ci și cu oamenii care n-au dovedit destul zel față de religie. Propovăduirea unor asemenea principii în condițiile noastre contrazice înseși bazele moralei comuniste.

Fiecare religie susține că numai ea este adevărată, că numai dumnezeul ei este cel adevărat, iar toate celelalte religii sînt mincinoase și trebuie combătute. Dezbinîndu-i pe oameni după criteriul credinței, religia generează sentimente de intoleranță, dușmănie religioasă și națională, asmute pe adepții unei religii împotriva celor ai altor religii. Aceasta contrazice însăși esența societății socialiste, care a instaurat pentru întîia oară în istorie o adevărată egalitate a popoarelor, educîndu-le în spiritul solidarității frățești și al prieteniei.

Prietenia popoarelor țării noastre, încheată în perioada construirii socialismului, a fost verificată, s-a călit și s-a consolidat în cursul încercărilor aspre ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Astăzi prietenia popoarelor este un instrument puternic al întăririi continue a societății noastre, al înaintării ei pe drumul spre comunism.

Eliberîndu-i pe oamenii muncii de exploatare, socialismul le-a insuflat o atitudine nouă față de muncă, a transformat munca dintr-o povară odioasă, cum era în capitalism, într-o acțiune nobilă, eroică, înfăptuită spre binele societății. Religia insuflă oamenilor dispreț față de muncă, îi face s-o considere drept o pedeapsă pentru „păcatul originar”.

Orînduirea socialistă a dezrobit femeia. Pentru prima oară în istorie, femeia a devenit un participant activ la viața socială, un luptător egal în drepturi pentru un viitor mai bun al omenirii. Morala comunistă preconizează o atitudine tovrărească față de femeie, respect față de ea.

Morala religioasă educă pe oameni în spiritul disprețului față de femeie, al desconsiderării ei. Toate așa-zisele cărți sfinte conțin numeroase afirmații care umilesc femeia, o jig-nesc în demnitatea ei.

În toate problemele fundamentale, ideologia religioasă ocupă poziții diametral opuse concepției comuniste despre lume.

În această situație se impune însă o întrebare firească: de ce statul nu numai că nu interzice religia, ci și asigură libertatea deplină de exercitare a cultului?

Pentru că a încerca interzicerea religiei pe cale administrativă și a iniția persecuții pentru convingerile religioase ar fi cea mai mare greșeală. Aceasta ar putea să aibă un rezultat contrar, ar duce la întărirea credințelor religioase. Singura cale care duce la înlăturarea prejudecăților religioase în societatea în care au fost lichidate clasele exploatatoare o constituie munca educativă, propaganda științifică-ateistă.

Statul sovietic socialist — principalul instrument al poporului sovietic pentru construirea comunismului — este chemat să educe pe cetățenii U.R.S.S. în spiritul unei înalte conștiințe comuniste, lichidând orice rămășițe ale trecutului din conștiința oamenilor sovietici, inclusiv cele religioase. Această muncă educativă reprezintă o parte integrantă a construcției comuniste în U.R.S.S.

Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., care a elaborat programul construirii comunismului în țara noastră, a subliniat că principalele sarcini ale perioadei actuale în domeniul ideologiei sînt: „Intensificarea activității ideologice-educative a partidului, ridicarea conștiinței comuniste a oamenilor muncii, și în primul rînd a tinerei generații, educarea lor în spiritul atitudinii comuniste față de muncă, al patriotismului sovietic și internaționalismului, lichidarea rămășițelor capitalismului din conștiința oamenilor, lupta împotriva ideologiei burgheze”¹.

Iată de ce Statul sovietic, dezvoltînd forțele de producție ale societății, asigurînd creșterea bunăstării poporului sovietic, desfășoară în același timp o intensă activitate educativă.

O uriașă rețea de instituții de învățămînt de stat (școli medii, școli tehnice, școli superioare), de institute de cercetări științifice, de instituții cultural-educative contribuie la dezvoltarea cunoștințelor științifice, înarmează pe cetățenii societății sovietice cu concepția înaintată, materialistă despre

¹ „Materiale ale Congresului al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.”, Editura politică, 1959, pag. 181.

lume. La începutul anului școlar 1959/1960 existau în Uniunea Sovietică 221 000 de școli de cultură generală, 3 330 de școli medii speciale, 753 de instituții de învățămînt superior. În 1958 funcționau în Uniunea Sovietică 1 340 de institute de cercetări științifice cu filialele și secțiile lor. În U.R.S.S., 25% din populație este cuprinsă în diverse forme de învățămînt, ceea ce înseamnă că învață fiecare al patrulea om. În 1957, existau 394 000 de biblioteci de toate tipurile. La sfîrșitul anului 1959 funcționau în Uniunea Sovietică 129 500 de cluburi (dintre care 116 400 la țară), 907 muzee, 503 teatre, 90 900 de cinematografe. În 1957 tirajul cărților editate în U.R.S.S. înțrecea de 10,6 ori tirajul cărților din Rusia prer evoluționară.

Această activitate cultural-educativă desfășurată de Statul sovietic duce la creșterea conștiinței comuniste a poporului sovietic, la micșorarea numărului credincioșilor.

Concomitent cu aceasta, în conformitate cu dreptul acordat de Constituția U.R.S.S., în Uniunea Sovietică există grupuri de cetățeni care se ocupă în mod voluntar cu propaganda ateistă. Această muncă o desfășoară, în special, Societatea pentru răspîndirea cunoștințelor politice și științifice, care activează în întreaga Uniune Sovietică și reunește forțe considerabile ale intelectualității sovietice.

Constituind în raport cu statul o chestiune particulară a fiecărui cetățean, religia este în același timp direct ostilă ideologiei partidului comunist, marxism-leninismului. Partidul comunist, care este forța conducătoare și îndrumătoare a societății sovietice, desfășoară o largă propagandă științifică-ateistă. De propaganda ateistă se ocupă de asemenea sindicatele și diverse organizații obștești ale oamenilor muncii.

Propaganda științifică-ateistă are drept scop lichidarea prejudecăților religioase și educarea oamenilor în spiritul concepției științifice, materialiste despre lume. Totodată, Statul sovietic interzice orice jignire a sentimentelor religioase ale credincioșilor sau jignirea slujitorilor cultului. Lichidarea prejudecăților religioase din conștiința tuturor oamenilor sovietici, fără care nu este cu putință construirea societății comuniste, se poate realiza numai printr-o perseverentă muncă educativă și de lămurire.

P.C.U.S.
DESPRE RELIGIE
ȘI BISERICĂ

Marxism-leninismul a explicat în mod științific originea și esența reacționară a ideologiei religioase, a definit clar atitudinea partidului muncitoresc față de religie și a indicat căile lichidării ei. În articolele lui Lenin „Socialismul și religia”, „Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc față de religie” etc. au fost formulate tezele principale după care s-a călăuzit și se călăuzește P.C.U.S. în lupta împotriva prejudecăților religioase. Concepțiile lui K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin asupra religiei și a problemelor privind lupta împotriva ei și-au găsit expresia în programul P.C.U.S., în hotărârile C.C., ale plenarelor, conferințelor și congreselor partidului. În documentele de partid se atrage mereu atenția asupra necesității de a se desfășura o luptă neîmpăcată împotriva ideologiei religioase.

P.C.U.S. despre opoziția dintre concepția științifică și cea religioasă asupra lumii

„Întregul nostru program — scria V. I. Lenin în articolul „Socialismul și religia” — este bazat pe o concepție științifică despre lume, și anume pe concepția materialistă. De aceea explicarea programului nostru include în mod necesar și explicarea adevăratelor rădăcini istorice și economice ale obscurantismului religios. Propaganda noastră include în mod necesar și propagarea ateismului...”¹. Partidul comunist duce o luptă ideologică împotriva religiei, deoarece consideră religia ca o concepție neștiințifică despre lume, care întunecă conștiința oamenilor și împiedică progresul social.

Religia s-a opus și se opune științei în toate problemele fundamentale: originea lumii și a Pământului, forma Pământului și vîrsta lui, originea omului, natura psihicului, originea inegalității sociale, a claselor și a statului.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 10, E.S.P.L.P. 1956, pag. 72.

Știința marxist-leninistă nu recunoaște existența unor forțe misterioase, supranaturale. Buzuindu-se pe datele științei, materialismul filozofic demonstrează unitatea materială a lumii, respinge împărțirea ei într-o lume materială și o lume supranaturală, independentă de materie. Toate fenomenele infinite de variate ale lumii — de la atom pînă la uriașele sisteme stelare, de la virus pînă la om — nu reprezintă decît diferite forme ale materiei unice, inepuizabilă în varietatea ei. Gîndirea (spiritualul) este generată de materie într-o anumită etapă a dezvoltării ei și reflectă materia.

Întîlnind fenomene enigmatice, greu de explicat, naturale sau sociale, știința dezvăluie cu ajutorul observațiilor și experiențelor cauzele apariției acestor fenomene, esența lor, legile dezvoltării și dispariției lor. Știința cunoaște lumea așa cum este ea în realitate și demonstrează prin fapte că lumea este materială, veșnică și infinită, adică nu are nici început, nici sfîrșit în timp și spațiu. Întreaga dezvoltare multiseculară a științei, și în special realizările ei contemporane, oferă o confirmare convingătoare, pregnantă a justetei concepției materialiste asupra lumii, demască totala lipsă de temei a născocirilor religioase.

Partidul comunist pornește de la premisa că valorificarea multilaterală și deplină a bogățiilor naturii în interesele întregii omeniri este posibilă numai pe baza științei moderne înaintate. P.C.U.S. consideră că numai bazîndu-ne pe știință putem să obținem un puternic avînt al industriei și agriculturii, să asigurăm o înaltă dezvoltare a forțelor de producție, să sporim productivitatea muncii și, prin aceasta, să ridicăm considerabil bunăstarea poporului.

În opoziție cu concepția științifică despre lume, religia susține că principiul a tot ce există în natură este ceva supranatural, dumnezeu, care a creat lumea materială, conduce această lume, hotărăște destinele oamenilor; că de el ar depinde dacă se strînge o recoltă bună sau dacă bîntuie seceta, dacă este criză sau prosperitate, dacă între popoare este război sau pace etc. Dumnezeu, pretînd adepții religiei, poate să încalce ordinea firească a lucrurilor, să schimbe legile naturii, să facă minuni, de pildă să învie morții, să oprească „mișcarea Soarelui”, să provoace o inundație uriașă etc. Religia este o concepție denaturată asupra lumii. Ea adoarme rațiunea, paralizează voința oamenilor în lupta cu forțele naturii,

cu exploatorii și cu asupritorii. De aceea P.C.U.S., sprijinindu-se pe concepția științifică despre lume, marxism-leninismul, și pe baza sa teoretică, materialismul dialectic, nu poate fi indiferent față de religie. Partidul comunist combate religia, deoarece consideră că ea este o concepție falsă despre lume, care nu are nimic comun cu știința.

**P.C.U.S. despre
ostilitatea religiei
față de interesele
oamenilor muncii**

Ideologia religioasă este ostilă intereselor oamenilor muncii. Doctrinile sociale ale tuturor curenților religioase sînt în contradicție cu comunismul. Potrivit religiei, societatea omenească a apărut

din voința lui dumnezeu. Religia proclamă orînduirea socială bazată pe exploatare, statul, dreptul, morala exploataților drept veșnice, statornicite, chipurile, de dumnezeu. Omului i se rezervă rolul de unealtă docilă în minile unei forțe supreme, divine. În cărțile de religie se propovăduiește nepuțința oamenilor în fața ordinii instituite „de sus”. Religia declară că toate încercările de a schimba relațiile sociale reprezintă un păcat, sînt lipsite de sens și sortite eșecului. Ideologia religioasă consfințește și justifică împărțirea societății în clase. Ea susține că dumnezeu i-a creat pe oameni inegali sub raport social și juridic și că de aceea vor exista totdeauna bogați și săraci, asupritori și asupriți.

În Biblie — legea fundamentală a religiei mozaice și creștine — se povestește cum „au apărut” clasele. În cartea Facerea se spune că pe pămînt a trăit un om „sfînt” care se numea Noe (Facerea, cap. 6). El a avut trei fii: Sem, Ham și Iafet. Într-o zi, cînd Noe se îmbătase și zăcea gol în cortul lui, a trecut pe acolo fiul său Ham. Acesta s-a dus la frații lui și le-a povestit că l-a văzut pe tatăl lor beat și despuiat. Sem și Iafet s-au dus și l-au acoperit pe părintele lor. Cînd Noe s-a deșteptat, l-a blestemat pe fiul său Ham pentru lipsa lui de cuviință și l-a făcut robul lui Sem și al lui Iafet. Dar aceasta i s-a părut prea puțin. Noe i-a osîndit pe toți urmașii lui Ham să fie pe veci robii urmașilor lui Sem și Iafet. Așa a apărut pe pămînt, potrivit legendei biblice, clasa celor ce muncesc. Folosind acest mit în scopurile lor de clasă, nobilimea și burghezia numeau cu dispreț pe muncitori și pe țărani „neamul lui Ham”¹.

¹ În limba rusă cuvîntul ham are sensul de bătăran. — Nota trad.

Celui de-al doilea fiu al său, Iafet, și urmașilor acestora, Noe le-a lăsat stăpînirea asupra urmașilor lui Ham, iar cel de-al treilea fiu, Sem, și urmașii lui au primit sarcina de a se ruga pentru urmașii lui Ham. Invocînd această legendă, exploataorii laici și clerici afirmă și astăzi că inegalitatea socială a fost instituită de dumnezeu și că oamenii n-au dreptul să lupte pentru egalitatea pe pămînt.

În Lavra Pecerskaia din Kiev, în satul Ivanovskoe din raionul Lgov (regiunea Kursk) și în alte cîteva localități se găsesc icoane cu următorul conținut: în partea de sus este înfățișat un bărbat; inscripția de deasupra lui sună: „Noe îi binecuvîntează pe toți”. Ceva mai jos sînt doi bărbați în veșminte de brocart și cu coroane de aur. Inscripția de deasupra uneia sună: „Rugăciune. Sem se roagă pentru toți”. Deasupra celui alt scrie: „Puterea. Iafet are grijă de toți”. În partea de jos este zugrăvit un țaran care ară cu plugul. Inscripția de deasupra lui sună: „Ham trudește pentru toți”. Iar în partea laterală se află inscripția generală: „Toate stările sînt binecuvîntate de dumnezeu; fiecare dintre ele este trebuincioasă celorlalte”. Preoții încearcă astfel să-i convingă pe credincioși că însuși dumnezeu a împărțit societatea în clasa exploataților și a exploataților și că de aceea oamenii muncii trebuie să asculte de capitaliști, de moșieri și de cler.

În țările capitaliste, toate religiile actuale — islamismul, mozaismul, budismul, creștinismul etc. — se străduiesc să consfințească și să perpetueze exploatarea omului de către om, să insuflă maselor populare ideea că trebuie să se supună întru totul asupritorilor lor.

Combătînd orice forme de exploatare și asuprire, partidul comunist luptă și împotriva justificării de către religie a orînduirii sociale bazate pe exploatare.

Caracterul dăunător al religiei în perioada construirii comunismului Propovăduitorii religiei, și îndeosebi sectanții, răspîndesc în mod stăruitor printre credincioși ideea că în U.R.S.S., unde nu există clase exploatare, religia nu ar avea un rol reacționar, nu împiedică construirea comunismului. Unii teologi afirmă chiar că religia și comunismul sînt compatibile, că Puterea sovietică și partidul comunist ar îndeplini idealurile creștinismului. Acest lucru este absolut fals. Comunismul și reli-

gia, principiile lor, scopurile lor, sarcinile lor, morala lor sînt absolut opuse și de neîmpăcat. Desigur, în U.R.S.S. religia nu joacă și nu poate juca rolul pe care l-a avut și îl are în societatea capitalistă. Cu toate acestea, rămășițele religioase, dată fiind natura lor antiștiințifică, sînt dăunătoare și în societatea socialistă. Ostilitatea religiei față de cauza comunismului devine deosebit de evidentă dacă luăm în considerare faptul că ea neagă posibilitatea transformării conștiente, revoluționare a societății. Construcția comunistă cere participarea activă a maselor de milioane ale poporului. Religia susține însă că totul pe lume depinde de voința lui dumnezeu. Prin această afirmație, voința omului credincios este paralizată. Religia îl silește ca în acțiunile sale să se gîndească la dumnezeu, să-și pună nădejdea „în ajutorul lui”. „Facă-se voia domnului”, spun credincioșii, ogîndind în felul acesta resemnarea lor în fața unui dumnezeu inexistent. Dar dacă credinciosul socotește că totul depinde de dumnezeu, că „fără voia domnului nu se clintește nici un fir de păr de pe capul unui om”, cum mai poate fi el un luptător conștient pentru comunism?

Religia este dăunătoare și prin faptul că insuflă credincioșilor speranța într-o așa-zisă viață mai bună „după moarte”, într-o lume inexistentă dincolo de mormînt. Ținta principală a oamenilor, susține religia, este de a se pregăti pentru viața viitoare de după moarte. În viața pămîntească nu există bucurie, afirmă slujitorii cultului; oamenii sînt pe pămînt doar locuitori vremelnici, oaspeți. Făgăduind fericirea veșnică într-o lume de apoi, imaginară, religia îi abate pe oamenii muncii de la construirea societății comuniste. Din această cauză, lupta ideologică împotriva religiei este o sarcină permanentă a partidului comunist, o sarcină care va rămîne actuală atîta vreme cît vor mai exista rămășițe religioase.

Religia dăunează și prin aceea că predică individualismul, cultivă psihologia de mic proprietar. „Fiecare pentru sine și dumnezeu pentru toți”, spun slujitorii cultului. Potrivit religiei, credinciosul trebuie să se îngrijească de viața sa de după moarte, de mîntuirea sufletului său și nu de făurirea unei vieți fericite pe pămînt. Dacă un om credincios este, asemenea tuturor oamenilor sovietici, un constructor al comunismului, lucrul acesta nu se întîmplă datorită religiei, ci în pofida ei. Concepțiile sale religioase, credința în dumnezeu,

sentimentul dependenței de forțele cerești sînt în contradicție cu acțiunile sale practice. Contrar religiei, el își dă seama că nu Dumnezeu și „sfinții” lui, ci marea muncă creatoare a maselor populare hotărăște destinele istoriei.

De-a lungul istoriei divergențele religioase au împiedicat apropierea între popoare. Se știe că fiecare religie consideră că numai credința ei este justă, adevărată, că numai Dumnezeu ei este cel adevărat, iar pe adepții tuturor celorlalte religii îi declară dușmanii ei. Propovăduind că oamenii de confesiuni diferite se deosebesc între ei, religia cultivă naționalismul și separatismul dintre creștini și necreștini, se opune educării oamenilor sovietici în spiritul internaționalismului proletar. Nu există nici un domeniu al vieții sociale în care religia să nu joace un rol negativ. Apelurile ei la iubirea aproapelui, adică a oricărui creștin, indiferent dacă este un imperialist englez, american sau vest-german, îndemnurile ei de a-i iubi pe dușmani și de a ne ruga pentru ei, atitudinea religiei față de femeie etc., toate acestea vădesc esența ei reacționară, străină intereselor oamenilor muncii. Iată de ce K. Marx a chemat masele muncitoare să renunțe la fericirea iluzorie de după moarte și să lupte pentru o fericire reală pe pămînt.

Toate religiile sînt ostile cauzei pentru care luptă partidele comuniste: cauza eliberării oamenilor muncii de sub jugul social și național, cauza construirii societății comuniste. Din aceasta reiese că lupta ideologică împotriva religiei constituie o parte integrantă a luptei pentru libertatea și fericirea poporului.

Religia este o chestiune particulară pentru stat, dar nu este o chestiune particulară pentru partid.

Clasicii marxismului ne învață că religia își are rădăcinile în asuprirea socială. În consecință, pentru lichidarea concepțiilor religioase trebuie desființată baza socială pe care se mențin acestea, adică sistemul economiei capitaliste, proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. Principala cale pentru înlăturarea religiei o constituie lichidarea claselor exploatatoare, instaurarea dictaturii proletariatului, construirea societății comuniste.

De aceea, în perioada prerevoluționară, propaganda anti-religioasă ținea seama de sarcinile legate de lupta împotriva

puterii exploatatorilor, pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Marxism-leninismul consideră că, în condițiile capitalismului, primele obiective ale luptei trebuie să fie îndeplinirea libertății conștiinței, abrogarea oricăror sancțiuni penale pentru abandonarea religiei sau pentru trecerea la o altă credință, proclamarea libertății fiecărui om de a crede în Dumnezeu sau de a fi ateu. K. Marx a arătat că religia trebuie să fie privită de stat ca o chestiune particulară. În „Critica programului de la Gotha”, el a scris: „Fiecare să-și poată îndeplini cerințele religioase, ca și pe cele trușesti, fără ca poliția să-și bage nasul...”

„Statul nu trebuie să aibă de-a face cu religia, asociațiile religioase nu trebuie să fie legate de puterea de stat. Orice om trebuie să fie absolut liber să profeseze religia care îi place sau să nu recunoască nici o religie, adică să fie ateu, așa cum și este de obicei orice socialist”, scria V. I. Lenin în articolul „Socialismul și religia”.

În ziarele lor — „Iskra”, „Vpered”, „Proletarii”, „Novaia jizn”, „Pravda” etc. — bolșevicii luau atitudine împotriva persecuțiilor religioase, apărau dreptul cetățenilor de a profesa orice religie, explicau necesitatea declarării religiei ca o chestiune particulară în raport cu statul.

Oportuniștii din Internaționala a II-a au denaturat această teză marxistă. Ei au răstălmăcit-o în sensul că și partidul proletariatului ar trebui să adopte o poziție neutră față de religie. În programul Partidului social-democrat din Germania, elaborat de K. Kautsky, se spunea: „Partidul nostru consideră religia drept o chestiune particulară; pentru noi ca social-democrați, pentru noi ca partid, religia este o chestiune particulară”. Lozincă principală a întregii social-democrații în problema atitudinii față de religie continuă să fie și în prezent: „Un membru de partid poate să creadă sau să nu creadă în Dumnezeu; aceasta este o chestiune particulară a sa”.

K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin au dat, la timpul lor, o ripostă hotărîtă lozincii oportuniste care declara religia drept o chestiune particulară în raport cu partidul. Analizînd decretul Comunei din Paris cu privire la separarea bisericii de stat, F. Engels a subliniat că religia este o chestiune particulară numai în raport cu statul, dar nu și în raport cu partidul proletariatului.

În articolul „Socialismul și religia”, V. I. Lenin scria: „Noi cerem ca religia să fie o chestiune privată față de stat, dar în nici un caz nu putem considera religia drept o chestiune privată față de propriul nostru partid”. Partidul nu poate avea o atitudine indiferentă față de religie; el trebuie să ducă o luptă ideologică împotriva concepției religioase despre lume.

**Ateismul și problema
apartenenței la partid
înainte de revoluție**

În perioada de formare a partidului, V. I. Lenin nu a considerat necesar ca în programul partidului să se facă o declarație cu privire la ateismul membrilor săi. Pe atunci era important ca atenția principală a maselor să fie îndreptată asupra principalelor probleme economice și politice pe care urma să le rezolve proletariatul, unit în lupta sa revoluționară. În perioada de pregătire a revoluției proletare, partidul a considerat că este necesar să se opună împărțirii muncitorilor în ateii și credincioși, a cerut să se combată o asemenea împărțire. Când se desfășoară lupta de clasă economică și politică, scria V. I. Lenin, ea trebuie pusă pe primul plan; un marxist „este dator să reacționeze cu hotărâre împotriva divizării muncitorilor în această luptă în ateii și creștini, să lupte cu hotărâre împotriva unei asemenea divizări. În asemenea condiții, propaganda ateistă s-ar putea să fie inutilă și dăunătoare... Într-un asemenea moment și într-o asemenea împrejurare, propovăduitorul ateismului n-ar face decât jocul popii și al popilor, care nu doresc nimic cu o mai mare ardoare decât înlocuirea categorisirii muncitorilor după criteriul participării lor la greve prin categorisire după criteriul credinței în Dumnezeu”¹.

Pornind de la aceste indicații ale lui V. I. Lenin, partidul comunist a subordonat lupta împotriva religiei luptei de clasă pentru eliberarea oamenilor muncii de sub jugul economic și politic exercitat de exploatare. P.C.U.S. nu a inclus în programul său, adoptat la Congresul al II-lea al partidului din 1903, teza cu privire la ateismul membrilor săi. În program se arată că partidul consideră necesar să lupte pentru „desființarea stărilor sociale și deplină egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de sex, religie, rasă sau naționalitate”

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 397—398.

(§ 7), pentru „separarea bisericii de stat și a școlii de biserică” (§ 13).

În perioada prerevoluționară, îndeosebi în perioada declinului revoluției, când era prețios fiecare om care voia să lupte cu sinceritate împotriva autocrației țariste și a capitalismului, V. I. Lenin a considerat posibilă primirea în partid a muncitorilor care nu renunțaseră încă la religie, la credința în Dumnezeu. În articolul „Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc față de religie”, el a scris: „Nu numai că trebuie să admitem, dar trebuie chiar să atragem în partidul social-democrat pe toți muncitorii care-și păstrează credința în Dumnezeu; noi sîntem categoric împotriva celei mai mici jig-niri a convingerilor lor religioase, dar noi îi atragem în vederea educării lor în spiritul programului nostru, iar nu pentru desfășurarea unei lupte active împotriva lui”¹.

În perioada aceea nu se putea pretinde de la toți membrii de partid să fie ateii, nu se putea pretinde ca fiecare membru de partid să desfășoare propagandă antireligioasă. Aceasta ar fi fost nerealist.

Partidul comunist nu admitea însă nici un fel de compromisuri în privința ideologiei religioase, nu admitea subaprecierea caracterului dăunător al religiei în lupta pentru transformarea societății pe cale revoluționară. Se știe de altfel că, după înfrîngerea revoluției din 1905—1907, burghezia rusă a încercat să înnoiască și să întărească religia, să sporească rolul ei în stăvilirea luptei revoluționare a maselor.

În această perioadă grea au apărut în sîmul intelectualității burgheze și mic-burgheze curente filozofice-religioase, ca, de pildă, „căutătorii de Dumnezeu” și „ziditorii de Dumnezeu”. Între căutătorii de Dumnezeu și ziditorii de Dumnezeu nu existau deosebiri principale. Speriați de revoluție, o seamă de scriitori decadenti (Merejkovski, Hippus etc.) au încercat prin „căutări mistice de Dumnezeu” să întunece conștiința maselor și să le abată de la lupta politică. Căutarea de Dumnezeu a reprezentat o propagandă fățișă a ideologiei religioase. O serie de elemente mic-burgheze șovăielnice din rîndurile social-democrației (Iușkevici, Bogdanov, Bazarov etc.) s-au străduit să creeze o nouă religie, „socialistă”. S-a încercat să se demonstreze că „socialismul reprezintă o re-

¹ Op. cit., pag. 399.

ligie". Astfel, în articolul „Viitorul religiei”, A. V. Lunacearski scria: „Socialismul științific este cea mai religioasă din toate religiile, iar adevăratul social-democrat este omul cel mai profund religios”.

V. I. Lenin a considerat trecerea de la socialism la religie ca o abatere de la marxism și a luptat cu hotărîre împotriva zidirii de dumnezeu. Demascînd încercările de a strecura în conștiința clasei muncitoare ideologia religioasă, V. I. Lenin scria: „Înfrumusețînd ideea de dumnezeu, dumneata ai înfrumusețat lanțurile cu care încătușează ei pe muncitorii și pe țărani ignoranți... Orice apărare sau justificare a ideii de dumnezeu, oricît de subtilă sau bine intenționată ar fi ea, înseamnă justificarea reacțiunii”¹.

Așadar, încă înainte de revoluție, în condițiile orînduirii burgheze, partidul comunist și-a definit atitudinea față de religie, considerînd că este o concepție antiștiințifică despre lume, ostilă comunismului. Un merit istoric al partidului este că a știut să lege lupta contra religiei de lupta de clasă a oamenilor muncii împotriva capitalismului, împotriva tuturor formelor de exploatare a celor ce muncesc, de lupta pentru cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare.

Ateismul și problema apartenenței la partid după revoluție

După Revoluția din Octombrie, problema ateismului membrilor de partid se pune într-un chip nou. Programul adoptat de Congresul al VIII-lea al partidului cerea ca fiecare comunist să fie ateu și să desfășoare o propagandă antireligioasă activă în rîndurile celor fără partid.

După Congresul al VIII-lea al partidului, majoritatea comunistilor au început să desfășoare în mod conștient și activ o vastă muncă politică și de culturalizare în vederea eliberării maselor de sub influența religiei.

Problemele luptei împotriva ideologiei religioase în hotărîrile P.C.U.S.

Plenara din 1921 a C.C. al P.C. (b) din Rusia a acordat o atenție deosebită organizării unei propagande largi și temeinice a ateismului în rîndurile credincioșilor. Comitetul Central a arătat că sarcina întregii munci științifice-ateiste constă în a înlocui concepția religioasă despre lume printr-un sistem știin-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 35, E.S.P.L.P. 1958, pag. 103.

țific, care să clarifice toate problemele ale căror soluții oamenii muncii le căutau în religie. În hotărîrile plenarei se menționa că este necesar ca propaganda științifică-ateistă să fie legată de practică, de problemele privind reorganizarea întregului mod de trai și a condițiilor economice, de dezvoltarea și aplicarea tehnicii și electrificării, de introducerea celui mai bun sistem de asolamente și de alte acțiuni practice care contribuie la ușurarea muncii și la îmbunătățirea traiului oamenilor muncii. Plenara C.C. arăta că în desfășurarea activității antireligioase trebuie să se procedeze deosebit de atent, pentru ca să nu se jignească sentimentele religioase ale credincioșilor.

Marea însemnătate pe care partidul a acordat-o întotdeauna problemelor luptei ideologice împotriva religiei reiese din faptul că aceste probleme au fost dezbătute, într-o măsură sau alta, la numeroase congrese și conferințe ale partidului, precum și la diferite plenary ale Comitetului Central. S-a înființat Uniunea ateilor militanți, s-a organizat editarea literaturii antireligioase, s-au tipărit un ziar și o revistă specială pentru problemele ateismului, s-a desfășurat o largă propagandă antireligioasă prin viu grai în mase.

Marile succese ale industrializării, trecerea maselor de milioane ale țărânimii pe făgașul agriculturii socialiste, revoluția culturală, rezolvarea cu succes a unui șir întreg de alte sarcini importante ale construcției socialiste, paralel cu răspîndirea tot mai largă a ideilor comunismului, au determinat milioane de oameni ai muncii să adopte concepția ateistă despre lume. Masele țărănești s-au convins că, folosind știința și tehnica, pot înlătura cu propriile lor mîini cauzele care provoacă recoltele proaste și molimele, scoțite în trecut o „pedeapsă dumnezeiască”, inevitabilă. Datorită uriașei munci educative a partidului, ideile marxism-leninismului au pătruns adînc în masele largi populare. Majoritatea absolută a populației Uniunii Sovietice s-a eliberat de rămășițele religioase, și-a dat seama care este adevărata esență a religiei, a înțeles caracterul ei antiștiințific.

Succesele obținute în educarea antireligioasă a oamenilor muncii în deceniul al 4-lea i-au amețit pe unii activiști. Într-o seamă de localități s-au folosit măsuri administrative în lupta împotriva religiei. În unele raioane, bisericile și casele de rugăciune au fost închise, fără ca populația să fie pregătită

suficient pentru aceasta și fără să se țină seama de cerințele credincioșilor; au fost ridicare clopotele; s-au adus jigniri slujitorilor cultului și credincioșilor. La 3 iulie 1929 C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. a adoptat hotărârea „Cu privire la inadmisibilitatea denaturării liniei partidului în domeniul luptei contra religiei”. În hotărâre a fost condamnată practica închiderii bisericilor fără consimțământul oamenilor muncii și fără pregătirea corespunzătoare a populației în acest scop. Comitetul Central al partidului a arătat că asemenea excese și metode administrative de luptă împotriva religiei au loc de obicei acolo unde organizațiile de partid nu se ocupă de problemele educației antireligioase a oamenilor muncii, unde nu se desfășoară o muncă politică de lămurire cu caracter de masă. Denaturarea liniei partidului în această problemă îngreuiază desfășurarea propagandei antireligioase, aduce prejudicii serioase eliberării maselor muncitoare de sub influența religiei, întărește pozițiile organizațiilor religioase.

Dezvăluind și demascând greșelile și excesele în activitatea antireligioasă, partidul nu a slăbit însă propaganda științifică-ateistă, ci a intensificat-o. Chiar și în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, atât de grei pentru Statul sovietic, Comitetul Central al partidului a acordat o mare atenție problemelor propagandei științifice-ateiste. În octombrie 1944 C.C. al P.C.U.S. a adoptat hotărârea „Cu privire la organizarea propagandei cultural-științifice”. În această hotărâre se arată că principalul conținut al propagandei cultural-științifice îl constituie popularizarea realizărilor științei, tehnicii și culturii. Comitetul Central a stabilit în mod amănunțit nu numai conținutul propagandei cultural-științifice, ci și formele ei: conferințe, convorbiri, lecturi colective, editare de broșuri; totodată s-a atras atenția asupra necesității ca aceste conferințe și convorbiri să fie ilustrate cu material vizual, diapozitive, hărți, exponate.

După terminarea Marelui Război pentru Apărarea Patriei, C.C. al P.C.U.S. a adoptat o serie de hotărâri extrem de importante în problemele muncii ideologice, ale științei, literaturii și artei, hotărâri care marchează o amplă ofensivă a partidului pe frontul ideologic, având drept scop lichidarea deplină a tuturor manifestărilor ideologiei burgheze, inclusiv a celei religioase. În cursul anului 1954, C.C. al P.C.U.S. a dezbătut în două rânduri această problemă. În hotărârile sale,

C.C. al P.C.U.S. a subliniat cu toată tăria caracterul antiștiințific al religiei și a cerut din nou să se intensifice lupta ideologică împotriva ei. „Deosebirea radicală dintre știință și religie este evidentă — se spune în hotărârea C.C. al P.C.U.S. din 10 noiembrie 1954. — În timp ce știința se bazează pe fapte, pe experiența științifică și pe concluzii verificate, confirmate de viață, toate religiile au la bază numai legende biblice și altele, născociri fantastice... Știința ajută omenirea să cunoască din ce în ce mai profund legile obiective ale dezvoltării naturii și societății, o ajută ca forțele naturii să fie puse în slujba omului și contribuie la ridicarea gradului de conștiință și a nivelului cultural al oamenilor; religia însă întunecă conștiința omului, condamându-l la pasivitate în fața forțelor naturii, încătușind activitatea și inițiativa sa creatoare”.

Problema intensificării muncii ideologice în rândul oamenilor muncii din Uniunea Sovietică (inclusiv a propagandei antireligioase) a ocupat un loc important în hotărârile Congresului al XX-lea al P.C.U.S. Congresul a subliniat că în condițiile luptei dintre cele două sisteme — cel capitalist și cel socialist — problemele muncii ideologice devin deosebit de acute. Coexistența pașnică a celor două sisteme nu înseamnă slăbirea luptei împotriva ideologiei burgheze. Această luptă nu slăbește, ci se intensifică. Propaganda burgheză folosește mijloacele cele mai variate, speculează diversele greutăți care apar în procesul construcției socialiste pentru a stingheri poporul sovietic în munca sa creatoare. De aceea nu putem slăbi nici măcar o clipă lupta împotriva ideologiei străine marxism-leninismului.

P.C.U.S. despre căile de lichidare a rămășițelor religioase În raportul prezentat de N. S. Hrușciov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. s-a trasat ca sarcină în domeniul ideologic intensificarea activității ideologice-educative a partidului, ridicarea conștiinței comuniste a oamenilor muncii, și în primul rând a tinerei generații, educarea lor în spiritul atitudinii comuniste față de muncă, al patriotismului sovietic și internaționalismului, lichidarea rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor, lupta împotriva ideologiei burgheze. În hotărârile Congresului al XXI-lea al P.C.U.S. se subliniază că creșterea continuă

a conștiinței comuniste a oamenilor sovietici este o condiție extrem de importantă a construirii comunismului, că educarea comunistă a oamenilor muncii și lichidarea tuturor rămășițelor capitalismului din conștiința oamenilor trebuie să stea în centrul atenției și activității organizațiilor de partid, sindicale, de tineret și celorlalte organizații obștești. Un loc de seamă în această activitate îl ocupă lupta împotriva prejudecăților religioase, a ideologiei și moralei religioase. C.C. al P.C.U.S. a subliniat necesitatea intensificării luptei ideologice împotriva religiei și în hotărîrea din 9 ianuarie 1960 „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale”. Acest document de cea mai mare importanță definește sarcinile muncii ideologice a organizațiilor de partid în perioada construcției desfășurate a comunismului. Subliniind în hotărîre că unii conducători de organizații de partid „se situează uneori pe o poziție pasivă, defensivă față de ideologia idealistă, religioasă, ostilă marxism-leninismului”, C.C. al P.C.U.S. a arătat că propaganda științifică-ateistă ofensivă trebuie lărgită și adîncită, că ea trebuie desfășurată luîndu-se în considerare toate particularitățile profesionale, de vîrstă, de nivel cultural, naționale și alte particularități ale diferitelor pături ale populației.

Participarea activă a tuturor cetățenilor sovietici la construirea comunismului și la conducerea statului are o mare însemnătate pentru lichidarea rămășițelor religioase. În cadrul construcției comuniste, în procesul transformării societății și naturii spre binele întregului popor, oamenii muncii se conving de puterea muncii lor, de marile posibilități ale maselor populare, conduse de partidul comunist. În hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale” se subliniază că principala orientare — justificată total în practică — a luptei ideologice este educarea oamenilor în procesul muncii, în lupta pentru construirea comunismului.

Popularizarea succeselor construcției comuniste constituie un mijloc eficace de luptă împotriva prejudecăților religioase. Atît știința cît și activitatea practică a poporului sovietic infirmă la tot pasul dogmele religioase. Socialismul a fost cucerit în U.R.S.S. în ciuda afirmațiilor religiei despre nepu-

tința omului de a transforma lumea. El a fost cucerit datorită faptelor îndrăznețe, activității creatoare intense și conștiințe a poporului sovietic, care a biruit toate greutățile din calea sa. În condițiile actuale, cînd partidul trasează poporului sovietic noi sarcini mărețe legate de construirea comunismului, intensificarea activității creatoare a muncitorilor, colhoznicilor, intelectualilor, a tuturor păturilor și grupurilor de oameni ai muncii va avea o însemnătate hotărîtoare în lichidarea prejudecăților religioase.

Un alt mijloc important pentru lichidarea religiei îl constituie răspîndirea concepției materialiste despre lume, a filozofiei marxiste revoluționare, a cărei bază o reprezintă științele concrete. Materialismul dialectic și istoric dă o explicație științifică fenomenelor din natură și din societate. În propaganda ateistă trebuie să se facă generalizări teoretice, să se tragă concluzii filozofice care să infirme interpretările religioase ale lumii. Conferințele de popularizare a științei, referatele și convorbirile despre structura universului, originea omului, cauzele bolilor și mijloacele de combatere a lor, bazele științifice ale agriculturii și zootehnicii, condițiile și modurile de realizare a unor recolte bogate și stabile etc. trebuie să ocupe un loc de frunte în demascarea metemineiciei concepțiilor religioase. Unul dintre mijloacele de lichidare a religiei îl constituie lămurirea originii și a esenței ei.

Lupta împotriva prejudecăților religioase trebuie dusă prin lămurirea cu răbdare și perseverență a caracterului reacionar al oricărei religii, fără a jigni cîtuși de puțin sentimentele credincioșilor. Este vorba de o luptă ideologică susținută împotriva religiei. A critica religia înseamnă a dezvălui deosebirea sa principială față de știință, pe baza căreia se construiește comunismul, a arăta că religia este incompatibilă cu interesele oamenilor sovietici. Critica științifică sub toate aspectele adusă religiei este cel mai bun mijloc pentru a-i deștepta pe credincioși din somnul lor religios.

Propaganda ateistă trebuie să ocupe un loc extrem de important în cadrul întregii noastre munci ideologice. Organizațiile de partid, sovietice, comsomoliste și sindicale, instituțiile cultural-educative, filialele societății pentru răspîndirea

cunoștințelor politice și științifice sînt datoare să desfășoare în sînul populației o propagandă științifică-ateistă profundă și sistematică. Intensificarea luptei ideologice cu prejudecățile religioase, legătura ei strînsă cu practica construcției economice și culturale vor contribui la creșterea nivelului de conștiință al oamenilor muncii de la orașe și sate, la construirea cu succes a edificiului luminos al societății comuniste.

MORALA COMUNISTĂ ȘI MORALA RELIGIOASĂ

**Esența de clasă
a moralei comuniste
și a moralei
religioase**

Morala, etica constituie una dintre formele cele mai importante ale conștiinței sociale. Ea elaborează normele și regulile de comportare a omului în viață, în colectiv, în producție, determină și apreciază faptele omului în raport cu statul, cu clasele și cu diferitele grupuri sociale. Ea stabilește care fapte sînt considerate într-o societate dată utile, morale, meritînd aprobarea obștească, și care sînt considerate imorale, meritînd a fi condamnate și blamate. Este firîesc că organizațiile religioase consideră important ca credincioșii să respecte principiile morale care sînt pe placul bisericii și contribuie la răspîndirea religiei.

În zilele noastre, căutînd să cîștige inimile credincioșilor, clericii afirmă tot mai stăruitor că liniștea și veșnica fericire sufletească poate să le dobîndească doar omul care îndeplinește cu strictețe poruncile moralei religioase. Ei consideră ca un merit deosebit al moralei religioase că ea ar fi satornică de dumnezeu, și această împrejurare însăși ar situa-o infinit mai presus de frămîntările pămîntești, de lupta de clasă, de îndatoririle personale și obștești ale omului. „Prin esența sa — scria în 1958 protoierul G. Popov, profesor la Academia teologică din Moscova —, «evanghelia» este absolută, veșnică și nu stabilește nemișlocit nici un fel de norme vremelnice și forme relative în viața personală și obștească a creștinului. Dar ideile principale ale «evangheliei» sînt libertatea și iubirea, adică frăția și unirea tuturor oamenilor”¹.

¹ „Revista Patriarhiei din Moscova”, nr. 2 din 1958, pag. 174.

Este însă într-adevăr moralitatea religioasă situată deasupra claselor?

În societatea contemporană împărțită în clase, morala, ca și toate celelalte forme ale conștiinței sociale, exprimă ideologia claselor aflate în luptă. În această privință, morala religioasă nu constituie o excepție. Este adevărat că, în zilele noastre, zeloșii apărători ai moralei religioase, îndeosebi în țările socialiste, afirmă că poruncile morale cuprinse în cărțile sfinte, ca, de pildă, „să nu ucizi”, „să nu furi”, „să nu fii desfrînat”, „să nu poțestești femeia aproapelui tău”, „iubește pe vrăjmașul tău”, au un caracter general-uman și sînt compatibile cu morala comunistă. Ei declară, pe de altă parte, că predica morală a smereniei și supunerii către autorități reprezintă chezașia disciplinei conștiente și temelia ordinii sociale. Dar adevăratul sens social al acestor porunci nu e greu de sesizat.

Supunerea robului este întotdeauna pe placul stăpînului. Tocmai de aceea religia, care a propovăduit de-a lungul secolelor smerenia și supunerea tacită, a fost cea mai bună apărătoare a exploatării. Asemeni unui basamac sufletesc, ea pătrundea în conștiința oamenilor, paralizîndu-le voința de luptă, sugerîndu-le ideea zădărniceii bunăstării pămîntești. Ea zugrăvea flămînzilor grădini paradisiace, dezmoșteniților le făgăduia lăcașul ceresc, iar aceluia care, în pofidă poruncilor ei, puneau mîna pe sabie ca să-și cucerească fericirea pe pămînt, căuta să le pună în miini psaltirea. Săracului îi spunea: „Să nu furi”; muncitorului căruia patronul i-a ademenit soția îi șoptea: „Să nu poțestești femeia aproapelui tău”; revoluționarului îi predica: „Să nu ucizi”. Cu născociri despre milostenia lui Dumnezeu față de exploatați și dezmoșteniți, preoții căutau să înfrumusețeze lanțurile cu care moșierii și capitaliștii îi țineau încătușați pe oamenii muncii.

Spre deosebire de morala religioasă, morala comunistă se situează fățiș pe poziții de clasă. Ea se recunoaște ca o parte a ideologiei revoluționare a clasei muncitoare și apreciază faptele și comportarea oamenilor din punctul de vedere al aportului lor la eliberarea oamenilor muncii, al măsurii în

care aceste fapte contribuie la construirea societății comuniste fără clase. Morala comunistă îl îndeamnă pe fiecare om nu la smerenie și supunere, ci la luptă activă, îndîrjită, pentru o viață mai bună, fericită pentru poporul său, pentru întreaga omenire.

**Principiile
moralei comuniste
și ale moralei
religioase
sînt incompatibile**

Sub influența succeselor uriașe obținute în opera de construire a socialismului și a comunismului de către țările socialiste în frunte cu Uniunea Sovietică, mulți oameni credincioși încearcă să-și împace convingerile religioase cu normele moralei comuniste. Ei afirmă că morala comunistă se deosebește doar prin amănunte neesențiale de morala religioasă, dar principiile fundamentale ale celor două morale sînt aproape identice. Oare să fie chiar așa?

Principiul suprem al codului moralei comuniste este afirmația că acțiunile și faptele cu adevărat morale pot fi numai acelea care contribuie în cel mai înalt grad la construirea comunismului.

De aceea criteriul de bază al moralei este participarea activă, conștientă la construirea comunismului. Dar aceasta nu înseamnă cătuși de puțin că societatea ar înăbuși năzuințele personale ale oamenilor sovietici. Dimpotrivă, numai în comunism se pot dezvolta multilateral toate capacitățile intelectuale și fizice ale fiecărui om și pot fi satisfăcute pe deplin cerințele spirituale și materiale. De aceea morala comunistă consideră că năzuința firească a fiecărui om spre fericire personală, spre o viață îndestulată și plină de bucurii este perfect morală, bineînțeles dacă aceasta nu se dobîndește în detrimentul colectivității și al societății în ansamblu.

În opoziție cu aceasta, morala religioasă consideră că țelul principal este dobîndirea fericirii paradisiace după moarte. Întrucît religia, considerînd că ordinea existentă a lucrurilor este creația lui Dumnezeu, declară că orice încercare de a schimba și a transforma lumea este un sacrilegiu, etica religioasă nu consideră drept morală atitudinea activă, creatoare și conștientă a omului față de realitate. Privind viața pămî-

tească a omului doar ca o treaptă pregătitoare spre viața veșnică de dincolo de mormânt, etica religioasă pune pe primul plan autodesăvârșirea morală a individului. Salvarea spirituală a fiecărui credincios depinde întru totul, din acest punct de vedere, de puterea credinței sale în Dumnezeu, de strictetea cu care respectă poruncile religioase, sărbătorile și ritualurile. Totodată, declarând că tot ceea ce-l înconjură pe om este deșertăciune lumească, morala religioasă educă de fapt la credincioși nepăsarea față de soarta poporului și a statului lor. În aceste principii ale moralei religioase nu s-a schimbat nimic nici în zilele noastre. Ele nu pot fi aplicate la viața poporului nostru care construiește comunismul.

**Morala religioasă
și morala comunistă
despre locul omului
în societate**

Opoziția dintre morala comunistă și morala religioasă devine deosebit de evidentă atunci când se pune problema locului omului în societate, a atitudinii lui față de colectiv. Omul este o participantă a societății. Atât munca cât și viața personală a omului, interesele și inclinațiile sale, gusturile și caracterul său se formează într-un anumit mediu și sînt rezultatul unei dezvoltări îndelungate a societății. Chiar și vestitul Robinson Crusoe, părăsit pe o insulă nelocuită, a putut să se lipsească un număr de ani de ajutorul celorlalți oameni doar pentru că valul care l-a azvirlit pe țarm a adus o dată cu el toate proviziile, sculele și aparatele necesare, create de mîinile a zeci de oameni diferiți.

Omul rupt de colectiv, străin de interesele societății sale, nu-și poate manifesta pe deplin toate capacitățile și talentele sale, nu poate să devină un individ cu adevărat valoros. În asemenea om nu poate să lupte pentru libertatea și fericirea poporului său, nu poate să fie un participant activ la construirea comunismului. De aceea morala comunistă este morala colectivismului și condamnă cu hotărîre toate manifestările de individualism, de egoism mic-burghez. Principiul ei suprem este „Unul pentru toți și toți pentru unul”.

Subliniind acest fapt, Maiakovski a scris :

Rău e omului singur,
fără nimeni, străin.
Cînd ești singur,
să lupti —
vak și-amar !
Cei mai zdraveni ca tine
sub călcîie te țin
Și mai slabi decît tine —
doi dacă sar.
Dar cînd
spre partid
cei mici m-or să pregete,
Tu, liftă,
te culeg pe fărăș !
O mîină,
dar cu milioane de degete,
Acesta-i partidul —
un pumn uriaș.

Milioane de oameni sovietici s-au convins din practică că o treabă peste puterile unui singur om sau ale unui mic grup de oameni poate fi rezolvată cu succes într-un colectiv care se bucură de sprijinul întregii noastre societăți. Etica comunistă consideră că valoarea morală a fiecărui om este cu atît mai mare, cu cît dă mai multe forțe societății, cu cît participă mai activ la munca colectivă, la activitatea organizațiilor de stat, de partid, comsomoliste și a altor organizații obștești.

Cu totul altfel rezolvă problema aceasta morala religioasă.

Morala religioasă și-a luat forma definitivă în societatea bazată pe exploatare, al cărei principiu moral este „omul este lup față de alt om”. „Cînd trăiești cu lupii, urli deopotrivă cu ei” — iată regula morală dominantă în societatea în care fiecare, căutînd să se înfrupte cît mai mult din viață, este gata să-l strîngă fără milă de gît pe concurentul său. Și, ca și cum ar binecuvînta aceste precepte tilhărești, preoții tuturor religiilor proclamă drept principiu suprem al eticii religioase : „Fiecare pentru sine, Dumnezeu pentru toți”. Cu cît oamenii sînt mai izolați, cu atît sînt mai slabi și mai neajutorați și, dimpotrivă, cu cît sînt mai mulți în lupta împotriva naturii și a nedreptății sociale, cu atît mai repede credința lor în ei înșiși înlătură reprezentările superstițioase despre puterea închipuită a dumnezeilor inexistenți.

Șugubățul și ritualul Colas Breugnon, unul dintre personajele admirabilului scriitor francez Romain Rolland, spune : „Cînd Dumnezeu are de fîrcă numai cu un singur

om, e ușor; îi e lesne să-l facă să asculte. Dar când omul e în turmă, Dumnezeu n-o mai scoate la capăt atât de repede. Ce poate unul împotriva tuturor?"¹ Tocmai de aceea morală religioasă a fost întotdeauna o morală a individualismului, o morală antisocială și antiumană prin însăși esența ei. Se înțelege că, în condițiile societății socialiste, propagarea deschisă a individualismului și a egoismului nu se poate bucura de mult succes, deoarece milioanele de oameni sovietici s-au convins din experiență că dezvoltarea țării noastre pe drumul spre comunism, creșterea continuă a bunăstării și culturii este cu atât mai sigură și mai rapidă, cu cât este mai deplină într-ajutorarea frățească și colaborarea tovarășească a oamenilor muncii.

Dar și în zilele noastre este primejdioasă propaganda pe care o fac apărătorii moralei religioase, afirmând că n-ar fi cu putință să ajungi la desăvârșirea moralei decât în „pustiul”, departe de preocupările societății. Nu de mult un cunoscut predicator baptist a adresat credincioșilor următoarea chemare: „Pustiul este o școală admirabilă pentru omul nostru lăuntric (adică moral. — *Nota red.*). Singur cu Dumnezeu! — Iată esența pustiului. El ne este deosebit de necesar: trăim în secolul mașinilor. Pustiul nostru trebuie să fie o cameră cu ușa închisă” (Matei, VI, 6)².

Asemenea predici, fie că apărătorii religiei o doresc sau nu, generează la oamenii credincioși o atitudine pasivă, disprețuitoare față de colectiv, față de îndatoririle sociale, față de tot ce frământă popoarele țării noastre.

Religia declară că renunțarea totală la deșertăciunea lumescă, „plecarea în pustiul”, disprețul și nepăsarea față de ceea ce frământă societatea, este cea mai înaltă virtute morală. Etica religioasă îl consideră drept model și exemplu de viață morală pe ascetul budist, pe dervișul musulman sau pe călugărul sihastru creștin. Morală religioasă educă la credincioși nepăsarea totală față de soarta oamenilor apropiați. Participând la viața și la lupta obștească, omul nu face decât să-și mărească suferințele, aceasta este concluzia principală

¹ Romain Rolland: „Colas Breugnon”, E.S.P.L.A. 1958, pag. 41.

² „Bratski vestnik” nr. 6 din 1955, pag. 8.

a budismului. Evanghelia susține că împărăția lui Dumnezeu nu este în lumea aceasta și că acela care dorește să ajungă în împărăția lui Dumnezeu nu trebuie să participe la forfota vieții lumesci, deoarece lumea care ne înconjură este păcătoasă prin natura ei. Religia pune, așadar, pe orice leneș și trântor, care refuză să ia parte la viața obștească, incomparabil mai presus de oamenii care participă activ la lupta pentru eliberarea oamenilor muncii, la viața societății. Drept cel mai bun exemplu de viață morală și model vrednic de a fi imitat sînt dați numeroșii sfinți, făcători de minuni și oameni ai lui Dumnezeu, a căror viață s-a scurs în trîndăvie și în renunțare totală la activitatea obștească. Astfel, unul dintre cei mai venerați sfinți creștini este legendarul Alexe, omul lui Dumnezeu (care ar fi trăit în secolul al V-lea e.n.). Iată povestea lui. Fiu al unui bogat patrician, însurat cu fiica unui împărat roman, Alexe părăsește în ziua nunții casa părintească și devine cerșetor. După 17 ani se întoarce în casa părintească fără a fi recunoscut de cineva și trăiește acolo din milostenii, disprețuit de toți și nefolositor nimănui. Asupra Romei năvălesc barbarii, dar soarta orașului natal și a locuitorilor lui nu-l frământă. El moare la câteva zile după căderea Romei, fără să fi săvîrșit vreo acțiune folositoare oamenilor din jurul lui.

Popularul sfînt catolic Bernard de Clairvaux (1091—1153) nu a propovăduit numai necesitatea renunțării totale la viața socială, dar declara drept păcat chiar și comunicarea dintre oameni. El însuși nu vorbea cu nimeni și și-a astupat urechile cu ceară ca să nu audă graiul oamenilor și glasul animalelor. Nu-i cu nimic mai bun nici ultimul dintre sfinții ruși canonizați, Serafim Sarovski (decedat aproximativ în 1831). Nici chiar cei mai elocvenți dintre biografii lui nu sînt în stare să spună ce a făcut folositor pentru societate acest sfînt. Și-a petrecut întreaga viață la mănăstire, fără să se îndeletnicească cu vreo muncă utilă societății, fără să se intereseze de soarta țării și a poporului său, fără să reacționeze la evenimentele vieții sociale. Pe acest sfînt preoții ortodocși îl recomandă în chipul cel mai stăruitor oamenilor sovietici drept model și exemplu vrednic de urmat.

Se înțelege că printre credincioși sînt destui oameni care încearcă să participe la viața obștească, care doresc să participe activ la viața colectivului lor de muncă. Unor asemenea oameni apărătorii moralei religioase le șoptesc cu glas cucernic : „De dragul lui Hristos trebuie să fim gata să ne rupem în sinea noastră de orice bun ! De orice comoară !”¹ Dacă ținem seama de faptul că pentru omul sovietic cel mai mare bun este o pace trainică și înflorirea multilaterală a țării noastre, iar cea mai mare comoară este viața fericită și îndestulată a tuturor, nu e greu de înțeles cît rău pricinuiesc asemenea îndemnuri.

De aceea morala comunistă duce o luptă hotărîită împotriva religiei, care declară că participarea la viața obștească este un păcat și propovăduiește retragerea în sine.

**Morala comunistă
și morala religioasă
despre muncă**

Atitudinea față de muncă este problema centrală a moralei. Milioane de oameni sovietici s-au convins din proprie experiență că dobîndirea unei vieți fericite și pline de bucurii este opera brațelor lor, rezultatul muncii lor libere, creatoare. Tocmai de aceea clericii din Uniunea Sovietică se străduiesc cu multă ingeniozitate să demonstreze că religia și morala religioasă îi ajută pe credincioși să muncească. Ascultînd raționamentele lor, mulți credincioși socotesc că religia te ajută să muncești. Lor li se pare că morala comunistă și morala religioasă ocupă poziții identice în problema atitudinii față de muncă. De fapt însă morala comunistă și morala religioasă au o atitudine de-a dreptul opusă față de muncă. Etica comunistă declară că morală numai acea comportare prin care oamenii își dau toate forțele și capacitățile muncii creatoare, productive, care contribuie la construirea cît mai grabnică a comunismului. Și, dimpotrivă, etica comunistă consideră refuzul de a munci, atitudinea disprețuitoare, indiferentă sau dușmănoasă față de munca pe care trebuie s-o îndeplinești drept indicii de imoralitate și sursa principală a tuturor faptelor imorale.

¹ „Bratski vestnik” nr. 1, 1958, pag. 173.

Cu totul altă atitudine are morala religioasă față de muncă. Majoritatea religiilor contemporane s-au format definitiv în societatea bazată pe exploatare, în care munca era forțată, grea, lipsită de bucurie. Fiind în slujba exploatare și conștințind temeliile societății împărțite în clase, morala religioasă declară că munca este o pedeapsă dată de Dumnezeu oamenilor pentru păcatul original pe care l-ar fi săvîrșit Adam și Eva. Omul trebuie să-și agonisească pîinea în sudoarea frunții, aceasta este pedeapsa rostită de Dumnezeu.

Creștinismul se caracterizează printr-o atitudine deosebit de ostilă muncii. Această religie afirmă că apropierea de Dumnezeu (și tocmai în aceasta văd creștinii sensul vieții) se dobîndește în primul rînd prin rugăciuni. Respectarea cu strictețe a ritualurilor religioase este pusă înfinit mai presus de muncă. Totodată însă teologii creștini afirmă că cu cît munca este mai grea, cu atît este mai mult pe placul lui Dumnezeu. Această contradicție a moralei creștine a fost folosită de biserică, pe de o parte, pentru a justifica viața trîndavă a reprezentanților claselor exploatare, iar pe de altă parte pentru a-i convinge pe oamenii muncii să îndure fără murmur munca forțată istovitoare. Poate fi oare împăcată o asemenea atitudine față de muncă cu normele și principiile eticii comuniste, cu elanul și entuziasmul manifestat în muncă de milioanele de oameni sovietici ?

Teologii creștini contemporani răspund afirmativ la această întrebare.

Încercînd să-i convingă pe oamenii sovietici credincioși că morala religioasă are o atitudine pozitivă față de muncă, prezbiterul-șef al comunității baptiștilor din Leningrad scrie în articolul intitulat „Hristos și munca” : „Hristos a fost un om al muncii. Evanghelia lui este evanghelia muncii. Ea vorbește mult despre muncă”¹. Dar numai oamenii care au încredere oarbă în predicatorii creștini și care nu știu să privească critic morala creștină pot să creadă asemenea raționamente. În realitate, evanghelia și celelalte cărți creștine îndeamnă față de muncă, la o atitudine disprețuitoare față de muncă.

¹ „Bratski vestnik” nr. 3—4, 1955, pag. 64.

Dumnezeu, afirmă Hristos din evanghelie, poate să-i hrănească și să-i îmbrace fără trudă pe credincioși. „...Uitați-vă la corbi, că nici nu seamănă, nici nu seceră; ei n-au celar, nici grînar, și dumnezeu îi hrănește. Cu cît mai de preț sinteți voi decît păsările!” (Luca, XII, 24). Și mai departe: „...Priviți la crimi cum cresc: nici nu țerc, nici nu țes. Totuși zic vouă că nici Solomon, în toată slava lui, nu se înveșmînta ca unul dintre ei” (Luca, XII, 27). Remarcăm în treacăt că severii moraliști creștini, care repetă și în zilele noastre cu o emoție pioasă cuvintele acestea, într-adevăr nici nu seamănă, nici nu seceră, nici nu țes și nici nu se îndeletnicesc cu vreo activitate utilă, dar veșmintele pe care le poartă, hrana îmbelșugată pe care nu și-o refuză nu le sînt furnizate de dumnezeu, ci de oamenii credincioși care le cedează o parte nu prea mică din cîștigul lor dobîndit prin muncă.

Este adevărat că se întilnesc din cînd în cînd în Biblie pasaje care pot să lase impresia că religia apreciază în chip pozitiv munca utilă societății. În fond însă lucrurile nu stau așa. În epistolele apostolului Pavel, bunăoară, se poate citi: „Cine nu vrea să lucreze, acela să nu mînînce” (II Tesaloniceni, III, 10). Clericii încearcă să prezinte acest verset drept principiul moral de bază al socialismului. De fapt însă sensul adevărat al acestui dicton, care a fost formulat în societatea sclavagistă și era adresat sclavilor, este următorul: robul nu mînîncă dacă nu muncește; domnul mînîncă dacă robul muncește. Nu întîmplător acest verset se întilnește în epistolele aceluiași Pavel legendar care cerea: „Robilor, ascultați pe stăpînii voștri pămîntești cu frică și cu cutremur”. Atitudinea negativă a religiei față de muncă nu se poate schimba nici în zilele noastre. Religia continuă să considere că valoarea morală a omului nu este determinată de munca pe care o depune pentru binele societății, ci exclusiv de credința sa în dumnezeu. Și, cu tot camuflajul folosit, faptul acesta sînt nevoiți să-l recunoască înșiși apărătorii moralei religioase. Același predicator baptist care caută să convingă pe oameni că dragostea pentru mirele ceresc face din ei frunțași în producție încerca să demonstreze într-unul din

articolele sale publicate într-o revistă baptistă următoarele: „...Putem dobîndi mîntuirea și împărăția cerurilor nu după meritele noastre, ci degeaba, numai prin milostenia lui dumnezeu! Împărăția cerurilor nu se cîștigă, ci se dă degeaba — iată ce ne spune astăzi Hristos”.

Mai merită oare după toate acestea să ne ostenim să cîștigăm dragostea mirelui ceresc dacă, potrivit declarației competente a teologilor, bunăvoința lui nu o poți merita prin muncă?

Și mai vădit apare răul pe care-l pricinuieste atitudinea religioasă față de muncă în perioada sărbătorilor religioase. În aceste zile, credincioșii trebuie să-și petreacă timpul în rugăciuni. În această privință, în „catehismul moralei” există o indicație directă: „...Fericit este acela care se roagă atît de des, încît întreaaga lui viață ar putea fi numită o lungă rugăciune”. „Folosește-ți întreaaga viață pentru rugăciuni!” învață biserica.

Străduindu-se să atragă de partea lor mințile și inimile credincioșilor, teologii și preoții se referă de obicei la poruncile morale din Biblie. Aceste porunci ar fi fost date chiar de dumnezeu și constituie un leac bun împotriva tuturor relelor. Ce reprezintă aceste porunci?

Una dintre trăsăturile caracteristice ale poruncilor moralei religioase rezidă în caracterul lor nebulos, abstract. Aceasta le îngăduie clericilor să le interpreteze de fiecare dată în sensul cel mai avantajos pentru biserică și pentru forțele sociale pe care aceasta le slujește. Caracterul abstract al poruncilor morale ale religiei este foarte convenabil bisericii. La prima vedere, aceste porunci par chiar atrăgătoare; să luăm, de pildă, cunoscutele porunci din Biblie: „să nu ucizi”, „să nu furi”, „să nu fii desfrînat”, „să-i iubiți pe vrăjmașii voștri”. Un om neinițiat va spune că și în condițiile socialismului aceste principii sînt necesare. Să vedem însă la ce rezultate practice au dus și duc poruncile morale religioase: căci trebuie să judecăm după fapte, nu după vorbe.

„Să nu ucizi” Apologeții moralei religioase se referă adesea la porunca „să nu ucizi”. Ei afirmă că proclamarea acestei porunci este cea mai bună dovadă a umanitarismului moralei religioase. Dar întreaga istorie de douăzeci de secole a bisericii creștine dovedește că clericii au călcat porunca aceasta la orice prilej prielnic. În lucrările unuia dintre cunoscuții teologi creștini întâlnim explicația că interdicția de a ucide se referă doar la dușmanii personali și nu la dușmanii bisericii, ai credinței sau ai orânduirii sociale consfințite de religie. Aceasta înseamnă, de fapt, renegarea totală a poruncii „să nu ucizi”. Și, într-adevăr, fanatismul religios și prigoana celor de altă credință au fost plătite de omenire prin jertfe uriașe. Numai călugării inchișitori catolici au ars pe rug câteva zeci de mii de oameni învinuiți de erezie. N-au fost mai buni nici prelații ortodocși și nici cei protestanți.

Deși proclamau porunca „să nu ucizi”, teologii și preoții creștini au binecuvântat și au justificat de sute de ori războaiele prădănice, care nimiceau milioane de vieți. Papa Pius al XII-lea i-a binecuvântat pe Hitler și pe Mussolini. Mulți dintre preoții catolici și protestanți din zilele noastre îndeamnă la dezlănțuirea războiului atomic, susținând aceste îndemnuri cu referiri la Dumnezeu. Lucrurile nu stau mai bine nici în ceea ce privește aplicarea acestei porunci în viața particulară a credincioșilor.

Cunoscutul scriitor rus A. I. Kuprin, indignat de fățărnicia și de caracterul contradictoriu al moralei religioase pune în gura unuia din eroii săi: „— Da. Așa unul se roagă cât se roagă, după aceea te înjunghie, apoi își spală mâinile și pune o luminare în fața icoanei”¹.

Kuprin are perfectă dreptate, când afirmă că nici evlavia cea mai sinceră nu-i împiedică pe criminali să săvârșească nelegiuirile cele mai îngrozitoare.

„Să nu furi” Nu stau mai bine lucrurile nici cu o altă poruncă cu care se fălesc apologeții moralei religioase, și anume cu porunca „să nu furi”. Această poruncă se potrivește cu o zicală rusească: „Este ca oiștea, poți s-o sucești cum îți place”. Secole de-a rândul

¹ A. I. Kuprin, Opere alese, vol. 5, pag. 67.

clericii au folosit porunca „să nu furi” pentru a apăra proprietatea exploataților. În timpul Revoluției din Octombrie, numeroși reprezentanți ai clerului ortodox, protestant și mozaic propovăduiau porunca „să nu furi” muncitorilor și țăranilor care-i deposedaseră pe moșieri și pe capitaliști de pământuri, uzine și fabrici. Dar păzitorii severei morale creștine nu și-au ridicat de-a lungul vremurilor glasul împotriva capitaliștilor care-i jefuiau pe muncitori, împotriva coloniștilor care aduseseră în mizerie popoarele țărilor dependente. Porunca religioasă „să nu furi”, în forma ei abstractă-religioasă, nu poate servi drept normă de comportare personală a omului. Este știut că mulți predicatori ai moralei religioase, preoți și fanatici religioși au săvârșit nu o dată fapte care nesocoteau direct porunca aceasta. Astfel, Serghie, episcopul de Stalingrad și Astrahan, a delapidat din casa bisericii 750 000 de ruble și i-a folosit ca să-și cumpere niște vile luxoase lângă Moscova și la Kislovodsk. Asemenea exemple de nesocotire a poruncii „să nu furi” de către oameni care apără religia sau au convingeri religioase pot fi aduse cu duimul.

**Împiedică oare
morala religioasă
făptuirea unor „păcate”
și a unor crime?**

Totuși, mulți oameni religioși, cu toate cazurile numeroase de nesocotire a poruncilor lui Dumnezeu de către credincioși și chiar de către preoți, continuă să creadă că asemenea fapte nu zdruncină caracterul adevărat și sacru al moralei religioase. Ei judecă astfel: atât credincioșii cât și necredincioșii pot săvârși fel de fel de crime. Dacă un credincios a săvârșit o crimă, aceasta nu este rezultatul îndeplinirii poruncilor statornicite de Dumnezeu, ci, dimpotrivă, rezultatul nesocotirii lor. Prin urmare, religia nu poate să poarte răspunderea pentru acest fapt. Lucrurile nu stau însă așa.

În Uniunea Sovietică, criminalitatea scade pe zi ce trece, conștiința crește pe zi ce trece, dar, cu toate acestea, există oameni care săvârșesc crime, care tulbură liniștea publică și nesocotesc normele moralei comuniste. Ce să facem cu oamenii aceștia care au ieșit vremelnice din rîndurile oamenilor cinstiți și împiedică construirea vieții noi? Întrebarea aceasta îl frământă pe fiecare om sovietic. Răspunzînd la această întrebare, clericii povățuiesc: omul este păcătos prin natura sa, el nu poate să nu săvârșească crime și alte fapte urâte. Cel care nu e păcătos, care nu a săvârșit nici o crimă și se min-

drepte cu această virtute, acela nu se căiește nici odată și este departe de Dumnezeu. În schimb, un om care a păcătuit mult, dar apoi s-a căit, după cum afirmă evanghelia și cum repetă pe toate tonurile propovăduitorii ortodoxismului și ai sectelor, este cu mult mai aproape de Dumnezeu decât un om care nu a păcătuit niciodată, dar nici nu s-a căit. Dacă fără păcat și fără căirea ce urmează nu este posibilă apropierea de Dumnezeu, iar fără această apropiere viața credinciosului este lipsită de sens, soluția se impune de la sine: păcătuiește, dar să te căiești... Ar fi să exagerăm dacă am afirma că religia îndeamnă de-a dreptul la crimă, că ea caută să înduplece pe om să păcătuiască cu orice preț. Nu, propovăduitorii religiei procedează mai abil, ei nu te îndeamnă să păcătuiești. Dimpotrivă, în propovăduirile și în cărțile lor teologice, ei cer să te abții de la păcat și să duci, în măsura în care îi stă în putință omului, „o viață dreaptă”. Dar, negînd păcatul în cuvinte, ei lasă totodată o porțiță pentru justificarea morală a oricărei crime, a oricărei fapte imorale. În primăvara anului 1959, în „Revista Patriarhiei de la Moscova”, a apărut un articol redacțional care nu lasă nici o îndoială în această privință. Iată un fragment din acest articol: „Milostenia lui Dumnezeu este fără margini; de aceea păcătosul care se căiește nu trebuie să se îndoiască niciodată de posibilitatea de a căpăta de la Dumnezeu iertarea păcatelor sale. Însuși mîntuitorul a arătat că milostivirea lui pentru păcătosul care se căiește nu are margini, cînd la întrebarea discipolului: „Doamne, de cîte ori va greși față de mine fratele meu și eu ierta-voi lui? Oare pînă de șapte ori?” răspunde: „Nu-ți zic ție pînă de șapte ori, ci pînă de șaptezeci de ori cîte șapte” (Matei, XVIII, 21—22)... Domnul își dezvăluie limpede măreția bunătății sale atunci cînd spune: „Vă zic vouă că un păcătos care se căiește va aduce mai multă bucurie în cer decît nouăzeci și nouă de oameni drepti care nu au nevoie să se căiască” (pag. 7) („Revista Patriarhiei de la Moscova” nr. 4 din 1959, pag. 40).

Păcătuiești, credincioșilor, numai să nu uitați să vă căiți. Iată deviza care, fie că propovăduitorii religiei o doresc sau nu, dă o justificare morală oricărei crime. Există însă o excepție. Credincioșii nu trebuie să păcătuiască împotriva lui Dumnezeu și să refuze darurile ce se cuvin reprezentanților lui pe pămînt. Celor care au săvîrșit acest păcat nu le mai poate

ajuta nici o căință. În toate celelalte cazuri, bunăvoința lui Dumnezeu nu cunoaște margini. După cum se vede, morala religioasă nu reprezintă și nu poate reprezenta o opreliște față de crime și fapte imorale. Afirmînd că un om care a păcătuit mult și apoi s-a căit este mai aproape de Dumnezeu decât un cetățean cinstit, conștient și activ, religia îi educă pe credincioși în spiritul unei atitudini trufașe față de oamenii cei mai stimați din țara noastră și totodată îi face îngăduitori față de cetățenii descompuși, cu o moralitate dubioasă. Acest lucru rezultă foarte clar din următoarea declarație a unuia dintre conducătorii Consiliului unional al creștinilor-baptiști evangheliști: „Oricum ar fi omul și oricare ar fi situația pe care o are în lumea aceasta, dacă inima lui îl caută pe Hristos, Hristos îi va întinde mîna sa, chiar dacă acesta ar fi omul cel mai disprețuit și cel mai mare păcătos! Și, dimpotrivă, dacă inima omului nu-l dorește pe Hristos, Hristos îl va ocoli, chiar dacă ar fi omul cel mai stimat din lume”¹.

În zilele noastre însă, oamenii cei mai stimați sînt luptătorii activi pentru pace, fruntașii în producție, oamenii de artă, de cultură etc. Morala care refuză stima oamenilor celor mai demni de respect și dă precădere „tîlharilor cucernici”, fățarnicilor, trîntorilor etc. nu trebuie să-și aibă locul în societatea noastră.

**Despre
patriotismul sovietic
și despre
„Iubirea vrăjmașilor”**

Mulți oameni credincioși socotesc că cea mai înaltă manifestare a virtuții creștinești este dragostea față de dușmani. Porunca dragostei față de dușmani a fost formulată astfel în evanghelie: „Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei care vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc” (Matei, V, 44). Apologetii orînduirii bazate pe exploatare s-au adresat oamenilor muncii de-a lungul multor secole cu cuvinte despre dragostea față de dușmani, mai ales în perioadele de avînt ale mișcării revoluționare de eliberare. Dar aceste cuvinte erau nesocotite și date uitării atunci cînd era vorba de prigonirea adversarilor bisericii, de înăbușirea unei răscoale pornite împotriva feodalilor sau burgheziei etc. În societatea

¹ „Bratski vestnik” nr. 1, 1957, pag. 51.

socialistă, propovăduirea iubirii vrăjmașilor are o semnificație nu mai puțin reacționară. Într-adevăr, vrăjmașii orînduirii noastre sînt trîntorii, criminalii, delapidatorii proprietății socialiste în interiorul țării, iar dincolo de hotarele ei sînt adepții războiului care ațîță la ură împotriva societății noastre, care se străduiesc să submineze forțele lagărului socialist. În aceste condiții, toleranța condamnată sau numai simpla îngăduință față de ei nu sînt numai amorale, dar de-a dreptul criminale.

Morala comunistă opune poruncii „iubiți pe vrăjmașii voștri” patriotismul sovietic, dragostea de țara ta, de poporul tău. În aceasta constă una dintre manifestările supreme ale moralei. Morala comunistă cere intransigență față de vrăjmașii poporului nostru, față de dușmanii păcii și ai socialismului. Dar ea este cu totul străină spiritului de război jocos sau cruzimii absurde față de dușmanul doborât. Înaltul umanism al moralei noastre se manifestă în faptul că sîntem gata să luăm o atitudine îngăduitoare față de foștii dușmani, cu condiția, bineînțeles, ca ei să fie reeducați și să înceteze de a mai săvîrși acțiuni dușmănoase împotriva țării noastre. În cazurile însă în care dușmanii continuă să-și desfășoare activitatea antipopulară și caută să frîneze înaintarea noastră spre comunism, principiul moralei comuniste rămîne: „Dacă dușmanul nu se predă, el trebuie nimicit”.

Morala comunistă și morala religioasă despre familie

În viața fiecărui om, un loc important îl ocupă relațiile sale de familie. Nu este deci de mirare că morala comunistă acordă multă atenție normelor și principiilor care reglementează relațiile din cadrul familiei, traiul de toate zilele. Familia este celula elementară a societății. Cu cît viața de familie a omului este mai fericită, cu atît munca îi procură mai multă bucurie. Morala comunistă îndeamnă la întemeierea unei familii trainice, viabile. Chează-știa unei asemenea familii este în primul rînd egalitatea economică, juridică și politică a tuturor membrilor familiei. Morala comunistă se bizuie pe faptul că o familie trainică nu poate să fie întemeiată pe socoteli egoiste și pe constrîngere, ci pe relații de prietenie, de dragoste și de stimă reciprocă între soț și soție, între părinți și copii.

Apologeților moralei religioase le place să afirme că numai o familie întemeiată pe principii religioase poate să fie trai-

nică și viabilă. Așa stau oare lucrurile? Este știut că somități ale moralei teologice creștine au considerat celibatul și abținerea de la viața de familie drept cea mai bună dovadă a unui trai virtuoz. Unul dintre părinții cei mai venerați ai bisericii, „sfîntul” Ambrozie, în tratatul „Despre feciorie și celibat” declară: „...Cei care nu se însoară și nu se mărită vor fi ca îngerii în ceruri”. Și mai departe: „Nu neg, firește, nici căsătoria..., dar dau precădere fecioriei... Una este tolerabilă, cealaltă mă uimește” (Opera Sfîntului Ambrozie, episcopul Mediolanului, cu privire la feciorie și la căsătorie, Kazan 1901, pag. 6, 11). Elogiind celibatul, declarînd că atracția pe care o simt unul pentru altul doi oameni care se iubesc este un păcat, propovăduitorii moralei religioase vād în aceasta temeiul înțelepciunii și principalul mijloc de luptă împotriva desfrîului. În realitate însă, lucrurile nu stau de loc așa, deoarece religia, care declară celibatul și ascetismul drept virtute supremă mai cu seamă în rîndurile preoților, îi împinge adesea pe drumul desfrîului și al perversiunii sexuale.

Morala religioasă constituie adeseori o piedică serioasă în calea întemeierii unei familii trainice și viabile. Ea cere ca numai persoane care aparțin aceleiași credințe să se căsătorească între ele, căsătoria dintre persoane de diferite credințe fiind declarată drept imorală și neplăcută lui Dumnezeu. Coranul proclamă: „Nu vă căsătoriți cu femei de altă credință pînă cînd nu se vor converti... Nu vă dați fiicele voastre după ghiauri pînă cînd ei nu se vor converti” (Coran, II, 220). Și creștinismul, și mozaismul manifestă aceeași intoleranță religioasă. Aceste prescripții duc adesea la distrugerea unor relații familiale sănătoase, mai cu seamă dacă membrii familiei sînt unii credincioși, iar alții necredincioși sau dacă au credințe diferite.

Vorbînd despre atitudinea religiei față de familie, trebuie să arătăm că clericilor le place să se refere la diferite exemple și maxime din cărțile sfinte rupte din context și care constîntesc viața de familie. Dar în cărțile sfinte se întîlnesc un număr mult mai mare de îndemnuri asemenea celui ce urmează: „N-am venit să aduc pace, ci sabie... Am venit să despart pe om de tatăl său, pe fiică de muma sa, pe noră de soacră-sa. Și dușmanii omului vor fi casnicii lui” (Matei, X, 34—36). O asemenea morală cu greu ar putea servi drept temelie unei familii trainice, viabile.

**Atitudinea
moralei comuniste
și a moralei religioase
față de femeie**

Pentru oamenii sovietici, un interes deosebit prezintă atitudinea moralei religioase față de femeie. Interesul acesta nu este întâmplător. În U.R.S.S., femeile sînt constructoare ale comunismului egale în drepturi cu bărbații. Ele se bucură de stima tuturor. Multe dintre ele sînt eminenți oameni de stat, inovatoare în producție, oameni de știință. De eforturile lor depind în mare măsură succesele construcției comunismului.

Cu totul altă atitudine față de femeie consfințește religia. Maxim Gorki a subliniat că religia este cel mai aprig dușman al femeii. Chiar și mitul biblic despre crearea Evei dintr-o coastă a lui Adam și legenda păcatului original creează femeii o situație înjositoare. Religia declară chiar și actul nașterii copiilor o dovadă a păcătoșeniei femeii. Religia creștină nu îngăduie femeilor care au născut să intre în biserică decît după ce preotul va fi citit deasupra capului lor o rugăciune de purificare. Această atitudine a religiei față de femeie nu este întâmplătoare.

Majoritatea religiilor contemporane din lume s-au format în acea perioadă a istoriei în care femeile alcătuiau partea omenirii cea mai asuprită din punct de vedere economic și politic și aveau situația cea mai umilă în societate și în familie. Consfințind această rînduală, religia îi cere femeii supunere oarbă față de bărbat. Într-una din epistolele atribuite apostolului Pavel se spune: „Femeile să se supună bărbaților lor ca domnului, pentru că bărbatul este capul femeii, precum și Hristos este capul bisericii...” (Efeseni, V, 22—23). Întîlnim aceeași idee în Coran „...Bărbatul este mai presus de femeie...” (Coran, IV, 38). O atitudine deosebit de disprețuitoare față de femei o are religia mozaică. Talmudul prescrie credinciosului să aducă zilnic laude lui Dumnezeu pentru că nu l-a făcut femeie.

Rezervînd femeii locul de roabă casnică, creștinismul, islamismul și mozaismul se ridică unanim împotriva oricăror încercări făcute de femei de a participa la viața socială. Și acest lucru este de înțeles, căci femeia, ocupată cu o muncă productivă, cu muncă obștească, nu poate închina bisericii tot timpul său. Participînd deopotrivă cu bărbații la rezolvarea problemelor importante sociale și de stat, așa cum se întîmplă în socialism, femeile se eliberează de sub influența prejude-

căților religioase și încetează să mai fie niște „oite sfioase” pe care le tund preoții. De aceea teologii moralisti se străduiesc din răzputeri să demonstreze că femeile, prin însăși firea lor, nu se pot îndeletnici cu o activitate științifică sau social-politică. Nu este greu de priceput cît rău pricinuieste propagarea ideii că femeia este inferioară din punct de vedere social și moral. De entuziasmul în muncă și de activitatea obștească a femeilor depinde în mare măsură rezolvarea cu succes a mărețelor sarcini istorice care stau în fața poporului sovietic.

Negînd femeii dreptul de a-și decide singură soarta, morala religioasă servește ca justificare ideologică a unor fapte antisociale, care întunecă viața oamenilor și împiedică multe fete să-și găsească locul în viață, să-și facă studiile și să-și însușească o profesiune. În unele republici din Asia centrală, unde influența șariatului se mai resimte încă, religia musulmană consfințește și întreține atitudinea feudală față de femeie. Islamismul nu numai că declară poligamia pe deplin admisibilă, dar permite chiar părinților să-și mărite fetele care n-au atins majoratul. Însuși legendarul profet Mahomed este dat ca exemplu în acest sens, printre nevestele lui numărîndu-se și o fetiță de nouă ani.

Societatea socialistă a deschis milioanele de femei uzbece, kazahe, tadjice etc. drumul spre culmile vieții sociale, ale științei și ale activității obștești. Morala comunistă, învingînd în conștiința a mii de oameni principiile morale ale șariatului, a permis femeilor mahomedane să lepede feregeaua și să devină membri cu depline drepturi ai societății. Atitudinea disprețuitoare și sfidătoare față de femeie, consfințită de normele moralei religioase, nu este compatibilă cu normele moralei comuniste și nu are ce căuta în societatea socialistă.

**Ideologia religioasă
și ideologia comunistă
despre fizionomia
morală a omului**

În educarea înaltelei calități morale ale omului, joacă un rol uriaș concepția despre fizionomia morală, despre idealul moral spre care trebuie să năzuiască orice om. Concepția despre fizionomia morală și conduita morală a omului, formată de ideologia religioasă, este incompatibilă cu înaltele cerințe etice pe care le pune morala comunistă. Religia înfățișează în felul următor cea mai desăvîrșită fizionomie morală a omului. Omul trebuie, înainte de toate, să fie evlavios și devotat cauzei bise-

ricii. Orice atitudine activă față de viață, lupta împotriva dușmanului de clasă, participarea activă la munca în producție constituie un păcat și nu sînt demne de omul desăvîrșit din punct de vedere moral. Dacă, din punctul de vedere al moralei comuniste, cea mai importantă trăsătură morală a omului nou este intransigența față de dușmanul de clasă, intransigența față de lipsurile care mai dăinuie în viața societății socialiste, morala religioasă proclamă drept virtute supremă pasivitatea și împăcarea cu lipsurile. Adresîndu-se oamenilor sovietici, un predicator baptist le propune „să-i slujească pe prieteni și pe dușmani”¹.

Morala comunistă, arta și literatura socialistă zugrăvesc în cu totul alte culori chipul omului care construiește societatea comunistă. Omul nou trebuie să fie harnic, sănătos, optimist și sociabil. Devotamentul în prietenie și dragoste, intransigența față de dușmani, năzuința de a dărui poporului său și construcției comuniste toate forțele sale, patriotismul sovietic și umanismul, acestea sînt principalele trăsături ale fizionomiei morale a omului sovietic. O însușire deosebit de importantă care caracterizează lumea lăuntrică morală a oamenilor muncii în socialism o constituie năzuința permanentă spre cunoștințe, spre cultură, năzuința de a rezolva creator sarcinile pe care le ridică viața. Religia, dimpotrivă, consideră ignoranța, incultura și mizeria spirituală drept indicii ale credinței adevărate.

Morala comunistă opune mizeriei spirituale și morale proslăvite de religie fizionomia unui om multilateral dezvoltat, bogat spiritualicește, capabil să-și însușească orice cunoștințe, să pătrundă cu ajutorul lor în adîncurile pămîntului și în cosmos, în stare să supună forțele naturii și să transforme viața socială în interesul maselor largi populare.

¹ „Bratski vestnik” nr. 5 din 1957, pag. 40.

FORMELE ȘI METODELE PROPAGANDEI ȘTIINȚIFICE-ATEISTE

Problema formelor și metodelor propagandei științifice-ateiste are o mare importanță pentru intensificarea luptei împotriva prejudecăților religioase. Trebuie găsite metode care să permită exercitarea unei influențe cât mai eficiente asupra rațiunii și sentimentelor credinciosului, care să-l elibereze mai repede de povara grea a superstițiilor religioase. Aceasta este posibil numai dacă se ține seama de toate particularitățile credincioșilor. Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale” subliniază direct necesitatea perfecționării createorie a diferitelor forme de propagandă, „...necesitatea desfășurării diferențiate a muncii de propagandă, luîndu-se în considerare toate particularitățile profesionale, de vîrstă, de nivel cultural, naționale și alte particularități ale diferitelor pături ale populației”.

În lichidarea superstițiilor, un rol important revine formelor de masă ale propagandei antireligioase.

**Lecturile în colectiv
și convorbirile**

Formele cele mai accesibile ale propagandei ateiste sînt lecturile în colectiv și convorbirile. Acestea se pot organiza în secțiile întreprinderilor, în fermele și în taberele de cîmp ale colhozurilor, în casele de lectură de la sate, în cluburi, la colțurile roșii ale administrațiilor de blocuri etc. Convorbirile și lecturile, la care în general nu participă un număr prea mare de persoane, permit agitatorului să creeze o atmosferă degajată, să antreneze pe participanți la discutarea vie a problemei abordate și să demaște caracterul dăunător al superstițiilor religioase. O condiție importantă pentru succesul convorbirii sau al lecturii în colectiv este alegerea justă a materialelor, sistematizarea lor, pregătirea conducătorului însuși. Trebuie ales un material nu prea mare, dar

sugestiv, de natură să trezească interesul ascultătorilor. Acest material poate fi un articol antireligios de popularizare sau un articol pe o temă științifică luată dintr-un ziar sau o revistă, o mică broșură, un fragment bine ales dintr-o carte. Agitatorul trebuie să țină seama și de nivelul de pregătire al ascultătorilor, de interesele lor, să se gândească ce fapte din viața locală pot fi folosite în convorbire. Folosirea unor desene, scheme, tabele imprimă un caracter deosebit de viu convorbirii sau lecturii în colectiv, mai ales atunci când este vorba de probleme privind științele naturii.

Conferințele Conferințele constituie o formă larg răspândită de propagandă antireligioasă care a dat rezultate bune. Ele fac cunoscute oamenilor muncii cele mai noi realizări ale tehnicii și științei, largesc orizontul lor, trezesc interesul pentru știință, demască superstițiile religioase.

O condiție importantă a succesului conferințelor constă în varietatea tematicii lor, care trebuie să cuprindă nu numai probleme specifice antireligioase, ci și probleme de astronomie, de chimie, de biologie și din domeniul altor științe ale naturii.

De mare popularitate se bucură în rândurile populației conferințele pe următoarele teme: „Astronomia demască religia”, „Despre originea vieții pe pământ”, „Ce sînt sectele religioase?”, „Ne învață oare religia ceva bun?”, „Medicina și leacurile băbești”, „De ce sînt dăunătoare sărbătorile și rituurile religioase?” etc. Propaganda ateistă prin conferințe trebuie să fie strîns îmbinată cu sarcinile concrete, practice ale uzinei, colhozului sau instituției respective.

Fiecare conferință științifică ateistă trebuie precedată de o susținută muncă de pregătire. Trebuie să știm să trezim interesul oamenilor, să adunăm și să pregătim auditoriul. Afize expresive, atrăgătoare, indicînd planul amănunțit al conferinței, anunțuri la radio, convorbiri preliminare cu publicul, toate acestea asigură succesul conferinței care urmează să fie ținută.

Foarte importantă este și pregătirea lectorului. Fiecare conferință trebuie să cuprindă un anumit cerc de probleme, expuse într-o succesiune riguroasă, în mod multilateral și profund. Trebuie să fim deosebit de atenți ca conferința să nu aibă un caracter descriptiv, să nu fie o simplă înșirare de dife-

rite fapte și exemple, să nu se refere exclusiv la trecut.

Sarcina primordială a conferențiarului este să demaște caracterul reacționar al superstițiilor religioase, să arate zădărnicia încercărilor religiei de a se adapta potrivit datelor științei contemporane și vieții sociale din zilele noastre, să dezvăluie prejudiciile pricinuite operei de construire a comunismului de către superstițiile religioase.

Claritatea, accesibilitatea, pasiunea și puterea de convingere sînt deosebit de necesare la conferințele ateiste. Conferențiarul trebuie să știe, așa cum o cere partidul, „să ajungă la mintea și inima fiecărui om sovietic, să trezească în el gândurile și sentimentele cele mai luminoase și mai nobile”¹.

Materialele vizuale au un rol important pentru sporirea eficacității și accesibilității conferințelor. Folosirea unor tablouri, desene, albume, diafilme, efectuarea de experiențe de chimie și fizică permit să se dezvăluie pe înțelesul tuturor și în mod convigător opoziția dintre știință și religie, caracterul dăunător al superstițiilor religioase.

Deosebit de eficace sînt ciclurile de conferințe. Acestea dau posibilitatea de a desfășura propaganda ateistă după un anumit plan, de a oferi ascultătorilor un sistem de cunoștințe încheșat. Fiecare conferință dintr-un astfel de ciclu trebuie să fie strîns legată de cea precedentă, trebuie să dezvolte și să fixeze materialul ateist prezentat anterior.

Revistele orale De mare popularitate se bucură în ultimii ani revista orală, o formă vie și pregnantă de propagandă. Paginile ei pot fi folosite cu succes și pentru combaterea superstițiilor religioase. De obicei fiecare pagină a unei reviste orale nu este mare și cititul ei durează 10—15 minute. De aceea se alege pentru ea un material nu prea mare ca volum. Pentru a o face mai atrăgătoare și mai sugestivă se pot folosi ca material ilustrativ diapozitive, diafilme, filme de scurt metraj etc.

Serile științifice-ateiste O formă populară și eficace a propagandei ateismului o constituie seriile științifice-ateiste (tematice, de întrebări și răspunsuri, de știință distractivă). Ele permit să se facă cunoscute oamenilor muncii bazele științelor, să se dea răs-

¹ „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale”. Hotărîre a Comitetului Central al P.C.U.S., Editura pentru literatură politică, Moscova, 1960, pag. 16.

punsuri la o serie de probleme variate care îi interesează, să se demaște superstițiile religioase care mai există. De mare succes se bucură serile pe următoarele teme: „Minuni care nu au nimic miraculos”, „Fenomene cerești neobișnuite”, „Medicina și religia”, „Știința și superstițiile” etc.

Succesul serilor antireligioase depinde de munca pregătitoare. La pregătirea și ținerea lor trebuie antrenat activul larg al clubului, al casei de cultură sau al casei sătești de lectură respective. În conformitate cu planul de măsuri pregătitoare, se face o informare despre seara științifică-ateistă printr-un afiș, printr-o emisiune la radio, prin invitații etc., se strâng întrebările (pentru serile de întrebări și răspunsuri), se pregătesc experiențele (pentru serile de știință distractivă). Pentru fiecare măsură pregătitoare se numește un responsabil.

Este important ca, în vederea manifestării, sala clubului sau a casei de cultură să fie frumos pavoazată. Materiale vizuale pregnante permit să se dezvăluie mai profund prejudiciile cauzate de superstițiile religioase și exercită o mare influență emoțională asupra participanților la manifestare. Ca materiale vizuale trebuie folosite albume, expoziții, desene antireligioase, păreri exprimate despre religie de clasicii marxism-leninismului, de oameni de știință sau de personalități de seamă ale vieții publice, de scriitori. Aceste păreri se scriu frumos și se afișează pe panouri. Ca mijloc bun de ilustrare pot servi diafilmele, diapozitivele, filmele de scurt metraj etc. În cazul că lipsesc ilustrații potrivite, se poate face din desene o gazetă luminoasă care poate fi prezentată cu ajutorul unui epidioscop.

Folosirea cinematografului în propaganda științifică-ateistă

O armă ascuțită în lupta împotriva superstițiilor religioase este cinematograful. El are o uriașă forță de influență asupra conștiinței oamenilor, ne permite să explicăm profund probleme complexe ale științei, să dezvăluim într-o formă clară și sugestivă prejudiciile aduse de superstițiile religioase.

Pentru demascarea prejudecăților religioase este de mare importanță influența pe care cinematograful o exercită asupra

sentimentelor, emoțiilor oamenilor. „Fără «emoții umane» n-a existat niciodată, nu există și nu poate exista căutarea adevărului de către om”¹.

În ultimii ani au fost realizate numeroase filme antireligioase de scurt metraj care demască rolul reacționar al religiei („Oameni înapoiți”, „Apostoli fără mască”, „Făcătorul de minuni din Biriulev”), precum și o serie de filme artistice („Făcătoarea de minuni”, „Nori deasupra Borskului” etc.). Există un mare număr de filme de știință popularizată care explică structura universului, originea vieții și omului, fenomene cerești neobișnuite etc. („În pragul conștiinței”, „La izvoarele vieții”, „Oaspeți cerești”, „Taina materiei” etc.).

Toate acestea pot fi folosite cu succes cu prilejul convorbirilor, conferințelor, serilor și prezentării revistelor orale. Numeroase cluburi și case de cultură organizează lectorate cinematografice ateiste, seri de filme antireligioase și de popularizare a științelor.

Case și cluburi ale ateistilor

Centre active ale propagandei științifice-ateiste sînt casele și cluburile ateismului, care au căpătat o largă răspîndire în ultimii ani. Ele se înființează ca organizații obștești voluntare care se ocupă de propaganda ateistă în rîndul masei și de munca metodică. Casele și cluburile ateistilor se bazează în munca lor pe un larg activ, antrenează la propagarea ateismului oameni de știință, medici, cadre didactice, agronomi, colaborează cu instituții care desfășoară activitatea de educare comunistă a oamenilor muncii (cluburi, biblioteci, presă, radio, televiziune etc.).

Casele și cluburile ateismului sînt conduse de consilii din care fac parte reprezentanți ai organizațiilor obștești, oameni de știință și cultură. Pentru desfășurarea propagandei ateiste se înființează secții (de conferințe, culturale etc.), conduse de consiliu. Casele și cluburile ateismului funcționează pe lîngă cele mai bune așezăminte cultural-educative orășenești și sătești și-și desfășoară activitatea exclusiv cu forțele organizațiilor obștești.

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 255.

**Propagarea
ateismului
prin biblioteci**

Bibliotecile sînt chemate să joace un rol important în domeniul propagandei științifice-ateiste. Ele dispun de un mijloc extrem de eficace în lupta împotriva superstițiilor, și anume literatura antireligioasă și științifică. Numeroase biblioteci orășenești și sătești desfășoară cu succes popularizarea cărții ateiste. Ele îmbină cu pricepere propaganda prin viu grai cu agitația vizuală: organizează expoziții speciale de literatură antireligioasă, afișează liste ale cărților recomandate, organizează recenzii ale cărților ateiste noi etc. Într-o serie de biblioteci au fost introduse dosare cu tăieturi din ziare și reviste, cuprinzînd materialele cele mai interesante.

Cele mai bune biblioteci nu se limitează însă la aceasta. Ele organizează manifestări de masă (convorbiri, seri literare antireligioase, conferințe cu cititorii etc.), desfășoară munca individuală cu credincioșii.

În numeroase biblioteci din țară s-au organizat conferințe cu cititorii asupra cărții „Făcătoarea de minuni” de V. Tendreakov, care au avut un conținut bogat. Participanții la conferințe au analizat pe eroii acestei lucrări, au scos la iveală consecințele grave ale superstițiilor religioase, care au o înfrurare deosebit de dăunătoare asupra copiilor. Într-o serie de cazuri, la desfășurarea vie a conferințelor au contribuit membri ai echipelor de artiști amatori care au citit fragmente din cartea lui V. Tendreakov. Adeseori aceste manifestări interesante s-au încheiat cu prezentarea unor filme antireligioase.

Munca individuală În practica activității propagandistice se întîmplă ca oamenii religioși să nu vină întotdeauna cînd sînt invitați la conferințe și la alte manifestări ateiste de masă.

De aceea, în prezent, munca individuală cu credincioșii capătă o însemnătate tot mai mare. Omului religios nu-i vine ușor să se debaraseze de concepțiile pe care le-a considerat vreme îndelungată juste, utile, necesare. Este limpede că cu una sau cu cîteva convorbiri sau conferințe este greu să-l transformăm pe credincios în ateu. Pentru înlăptuirea acestei sarcini este nevoie de timp, de răbdare, de o atitudine atentă și plină de tact față de oameni, de o muncă sistematică cu ei.

În ce constă munca individuală cu credincioșii? Cum trebuie s-o desfășoare practic ateistii?

Pentru a-l ajuta pe credincios să se elibereze de povara rămășițelor religioase, trebuie să-l cunoaștem mai îndeaproape, trebuie să-i cunoaștem felul de trai, pe cei din jurul lui, să ne dăm seama ce fel de om este, pe ce anume se bazează religiozitatea lui.

Numeroase fapte arată că majoritatea covârșitoare a credincioșilor sînt oameni rupți de viața socială, de colectiv, mai cu seamă oameni cu un nivel cultural scăzut și cu cunoștințe reduse de cultură generală. Ei nu au putut să se debaraseze de convingerile pe care și le-au format în copilărie și toată viața au purtat povara grea a prejudecăților religioase. Ei încearcă să transmită această povară tineretului, copiilor.

Unii oameni ajung să devină religioși din cauza anumitor dificultăți pe care le întîmpină în viață. Se știe că o nenorocire, o durere, o dorință nesatisfăcută, singurătatea, eșecuri în viața personală contribuie la trecerea unor oameni care nu stau destul de ferm pe pozițiile materialismului, la o concepție religioasă despre lume.

Forma cea mai răspîndită a muncii individuale cu credincioșii este convorbirea. Trebuie să fim pregătiți pentru o muncă îndelungată, care cere multă răbdare, o atitudine chibzuită și tact.

Asemenea convorbiri pot avea loc cu un singur om sau cu un grup mic de credincioși. Într-un mic grup de oameni cunoscuți, credinciosul se simte nestingherit, degajat. Într-o asemenea atmosferă se trezește în el în mod firesc dorința de a pune o întrebare, de a discuta în contradictoriu, de a-și spune părerea. Propagandistul care cunoaște condițiile locale poate să organizeze cu mai multă ușurință convorbirea, în așa fel încît ea să fie simplă, accesibilă, sinceră, bazată pe fapte luate din viață, pe material local și deci mai eficace. Dacă pe lîngă aceasta cel care ține convorbirea este cunoscut ascultătorilor săi ca un om înaintat, cu vaste cunoștințe, cuvintele lui au mai multă greutate, pot trezi la ascultători dorința de a-i urma sfaturile, de a adopta concepțiile lui. Succesul convorbirii depinde întotdeauna în primul rînd de propagandist. La ținerea unor asemenea convorbiri trebuie an-

trenați agitatori și propagandiști care cunosc bine condițiile locale, oamenii.

Convorbirea poate fi începută cu probleme de politică curentă — internă și internațională. Pe credincioși îi frământă și probleme de morală din viața de toate zilele. Ca temă pentru convorbire poate fi aleasă de asemenea o nouă descoperire în știință sau tehnică, o anumită interpretare greșită dată de către oamenii superstițioși unui fenomen al naturii, o informație sau un articol interesant din ziare sau reviste, o știre transmisă prin radio sau un fapt din viața locală care-i frământă pe oameni.

Oamenii cu vederi religioase discută cu mare interes articole și cărți scrise de foști credincioși. În afară de relatări despre oameni care s-au dezis de religie, propagandistul trebuie să folosească material concret despre prejudiciile pricinuite de sărbătorile și ritualurile religioase etc. Toate acestea trebuie îmbinate în primul rând cu viața, cu sarcinile construcției economice și culturale.

În convorbirile cu credincioșii, un loc important trebuie să-l ocupe problemele din domeniul științelor naturii. Scopul principal al acestor convorbiri este de a cultiva în rândurile ascultătorilor concepția materialistă despre lume, de a explica în cuvinte simple, pe înțelesul tuturor, cele mai importante fenomene ale naturii, de a submina temeliile credinței religioase potrivit căreia Dumnezeu este făuritorul universului, lumea ar avea un caracter dublu (natural și supranatural), sufletul ar exista etc.

Tocmai în problemele structurii universului, ale originii Pământului și omului, credincioșii au ideile cele mai fanteziste și manifestă neîncredere în datele științei. Științele naturii oferă ateistului un material factic admirabil și convingător, care îi permite să dezvăluie măreția și forța științei, valoarea ei practică imensă, să arate că lumea și tainele ei pot fi cunoscute și că în lume nu există nici un fel de forțe supranaturale sau minuni.

Tema fiecărei convorbiri trebuie să fie cât se poate de concretă și să nu abordeze alte probleme decât cele legate de ea. În această privință, principalul constă în a nu îngrămădi în convorbire un număr prea mare de fapte, ci în a-l aduce pe ascultător la concluzii legate de concepția materialistă, știin-

țifică despre lume, imprimând convorbirii o orientare precis ateistă.

În convorbiri trebuie arătată de asemenea absurditatea credinței în vrăjitorie, semne, presimțiri, vise profetice, destin etc.

O deosebită pricepere se cere propagandistului în convorbirile cu credincioșii care caută stăruitor să insufle copiilor lor convingeri religioase. Cum putem preîntâmpina consecințele nedorite ale unei asemenea educații? Căci, fără să mai vorbim de prejudiciile pe care le aduc superstițiile cultivate în asemenea familii, trebuie să avem în vedere și faptul că divergența din domeniul educației dintre școală și familie are repercusiuni grave asupra copiilor, complică formarea concepției lor despre lume.

În numeroase familii se ivesc între părinți și copii conflicte izvorâte din atitudinea diferită față de religie, față de ritualurile religioase. Adesea părinții credincioși își silesc copiii, sub amenințarea pedepsei, să respecte ritualurile religioase. Prin metode potrivite se poate obține ca părinții să nu caute să influențeze cu forța conștiința și convingerile copiilor lor.

Ca material pentru convorbiri pe această temă dificilă se poate folosi povestirea lui V. Tendreakov „Făcătoarea de minuni”. Lectura acestei povestiri și o convorbire sinceră asupra conținutului ei nu poate să nu lase urme în conștiința părinților credincioși, care cred de obicei că educația în spiritul „fricii de Dumnezeu” este educația cea mai justă, că „copilul este al meu, iar școala nu trebuie să se amestece în educația pe care i-o dau”.

Munca individuală nu se limitează însă la convorbiri. Adeseori se ivește următoarea situație. Omul credincios, negăsind tovarăși de idei în colectivul în care învață sau lucrează, se închide în el. Cei din jur se obișnuiesc treptat cu această comportare a lui, încetează să-i mai dea atenție, iar omului nu-i mai rămâne nimic de făcut decât să se ducă după muncă la „frații și surorile sale” și să-și petreacă serile în rugăciuni. De aceea o parte importantă a muncii individuale constă în a-l antrena pe credincios la participarea activă la viața în producție și cea socială a colectivului, la manifestările cultural-educative;

O tinăra muncitoare dintr-o întreprindere din Chișinău, Ana Rudakova, cânta în corul bisericii. Ea se ducea la biserică nu fiindcă o îndemna credința, ci pur și simplu fiindcă îi plăcea să cânte. În afară de aceasta, pentru participarea la cor ea primea și o oarecare retribuție materială, iar la fabrică nu câștiga prea mult.

Organizația de partid și cea sindicală au ajutat-o pe Ana Rudakova să-și ridice calificarea, ceea ce i-a permis să treacă la o muncă mai bine plătită. Acum ea nu se mai duce la biserică, a ieșit din corul bisericii, participă activ la cercul de artiști amatori și a devenit frunțasă în muncă.

Iată încă un exemplu. O vecină a învățătoarei L. M. Kuznețova (orașelul Slavgorodok, regiunea Dnepropetrovsk) se ducea la biserică. Într-o zi, într-o convorbire prietenească, Lidia Mihailovna Kuznețova a întrebat-o de ce merge la biserică. Femeia a recunoscut cu sinceritate: „Mă duc rar în vizită. Acasă mă plictisesc. De aceea mă duc să ascult ce povestește preotul”.

Lidia Mihailovna a invitat-o la cinema. O dată, de două ori, de trei ori. Nu o dată a stat de vorbă cu ea, i-a explicat pe bază de exemple concrete cât de interesantă, de intensă este viața pe care o trăiesc oamenii sovietici, a sfătuit-o unde se poate odihni, unde poate să-și petreacă cu folos timpul liber. Acum vecina ei și-a pierdut interesul pentru biserică.

Trebuie subliniat că și succesul manifestărilor de masă depinde de obicei de munca individuală premergătoare pentru atragerea credincioșilor. În limita posibilităților trebuie să stăm de vorbă cu fiecare om, să trezim în el interesul pentru tema respectivă, să-i atragem atenția asupra anumitor probleme, să-l invităm în mod serios, tovărășesc, fără să-l sîcîim. Apoi, după o conferință sau după o altă manifestare, trebuie să-l întrebăm ce i-a plăcut și ce nu a înțeles, să ne sfătuim cu el ce anume trebuie organizat, cum și ce ar mai dori să afle.

După cum arată întreaga experiență a propagandei ateiste, munca de la om la om este un mijloc de cea mai mare importanță și eficacitate pentru lichidarea prejudecăților religioase din conștiința credincioșilor și pentru antrenarea lor

la viața noastră clocotitoare, intensă, la participarea activă la construirea comunismului.

*
* *

Formele și metodele propagandei științifice-ateiste sînt variate. Aplicarea lor creatoare și perfecționarea lor constituie o condiție importantă a intensificării luptei împotriva prejudecăților religioase. Principalul este însă ca propaganda antireligioasă, toate formele și metodele ei să fie strîns legate de viață, de întreaga practică a construcției comuniste, ca această propagandă să fie accesibilă oamenilor muncii, pe înțelesul lor.

Munca de propagandă a ateismului o pot desfășura nu numai oameni cu o pregătire specială. Învățătorul, medicul, bibliotecarul, inginerul, agronomul, fiecare ateu conștient trebuie să lupte împotriva superstițiilor religioase. Cîmpul său de activitate se află pretutindeni unde întîlnește oameni credincioși: la cămin, în brigadă și secție, în colhoz, în instituție, în școală. El nu trebuie să fie neutru, nepăsător față de faptul că unii oameni se mai află încă sub stăpînirea ideologiei religioase. Îmbunătățirea organizării propagandei științifice-ateiste este un element important în lupta împotriva rămășițelor trecutului din conștiința oamenilor, în intensificarea întregii munci ideologice-educative desfășurate de partidul comunist în rîndurile oamenilor muncii.

A N E X E

HOTĂRIRILE P.C.U.S.
ȘI ALE STATULUI SOVIETIC
CU PRIVIRE LA RELIGIE
ȘI BISERICĂ

DIN PROGRAMUL
PARTIDULUI MUNCITORESC SOCIAL-DEMOCRAT DIN RUSIA
ADOPTAT LA CONGRESUL AL II-LEA AL PARTIDULUI

(17 (30) iulie—10 (23) august 1903)

„...Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia își propune ca sarcină politică imediată răsturnarea absolutismului țarist și înlocuirea lui cu o republică democrată, a cărei constituție să asigure:

5. Libertatea neîngrădită a conștiinței, cuvântului, presei, întrunirilor, grevelor și asociațiilor.

7. Desființarea stărilor sociale și deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de sex, religie, rasă sau naționalitate.

13. Separarea bisericii de stat și a școlii de biserică”.

(„Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 40).

REZOLUȚIA CONSFĂTURII
REDACȚIEI LĂRGITE A ZIARULUI „PROLETARI”

(Paris, 8—17 (21—30) iunie 1909)

DESPRE CURENTUL ZIDIRII DE DUMNEZEU
ÎN SINUL SOCIAL-DEMOCRAȚIEI

Avind în vedere că în momentul de față, când — în atmosfera de declin a mișcării sociale — creșterea stării de spirit religioase în rîndurile intelectualității burgheze contrarevoluționare face ca problemele de acest fel să capete o mare importanță socială și că în legătură cu această creștere a stării de spirit religioase și unii social-democrați încearcă să unească social-democrația cu propovăduirea credinței și a ideii zidirii de dumnezeu și să dea chiar socialismului științific un caracter de credință religioasă, redacția lărgită a ziarului „Proletarii” declară că consideră acest curent, propagat deosebit de vădit în articolele tov. Lunacearski, ca fiind

un curent care rupe cu bazele marxismului și care, prin însuși caracterul celor propovăduite și nicidecum numai prin terminologie, prejudiciază munca social-democrată de luminare a maselor muncitoare și că fracțiunea bolșevică nu are nimic comun cu această denaturare a socialismului științific.

Constatând apoi că acest curent este o formă de luptă a tendințelor mic-burghize împotriva socialismului proletar — marxismul —, iar atunci când trece la discutarea problemelor politice (ca, de pildă, în articolul lui Lunacearski din „Literaturii raspad”) substituie marxismului aceste tendințe,

— redacția lărgită a ziarului „Proletarii” socotește justă publicarea în nr. 42 al ziarului „Proletarii” a articolului „Drumurile noastre se despart” și cere redacției să ducă, ca și pînă acum, o luptă hotărîtă împotriva acestor tendințe, demascînd caracterul lor antimarxist.

(„Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 226).

DECRETUL CONSILIULUI COMISARILOR POPORULUI

(23 ianuarie 1918)

DESPRE SEPARAREA BISERICII DE STAT ȘI A ȘCOLII DE BISERICĂ

1. Biserica se separă de stat.

2. Pe teritoriul Republicii se interzice edictarea oricăror legi sau decizii locale care ar stînji sau ar îngîrădi libertatea conștiinței sau ar stabili diverse avantaje ori privilegii pe baza apartenenței religioase a cetățenilor.

3. Fiecare cetățean poate să profeseze orice religie sau să nu profeseze nici una. Orice privațiuni de drepturi legate de profesarea unei credințe sau de neprofesarea nici unei credințe se anulează.

Adnotare. Din toate actele oficiale se va înlătura orice fel de indicație cu privire la apartenența sau neapartenența religioasă a cetățenilor.

4. Actele instituțiilor de stat și ale altor instituții obștești de drept public nu vor fi însoțite de nici un fel de rituri sau ceremonii religioase.

5. Exercițarea liberă a riturilor religioase este asigurată în măsura în care acestea nu tulbură ordinea socială și nu sînt însoțite de atentate la drepturile cetățenilor Republicii Sovietice.

Autoritățile locale au dreptul de a lua toate măsurile necesare pentru a asigura, în asemenea cazuri, ordinea și securitatea socială.

6. Nimeni nu poate, invocînd concepțiile sale religioase, să se sustragă de la îndeplinirea îndatoririlor cetățenești.

Abateri de la această dispoziție, cu condiția înlocuirii unei îndatoriri cetățenești prin alta, se admit în fiecare caz în parte numai pe baza unei hotărîri a tribunalului popular.

7. Jurămîntul religios se desființează.

8. Actele de stare civilă sînt întocmite exclusiv de autoritățile civile: oficiile de înregistrare a căsătoriilor și nașterilor.

9. Școala se separă de biserică.

În toate instituțiile de învățămînt de stat și obștești, precum și particulare, în care se predau obiecte de cultură generală, nu se admite predarea religiei.

Cetățenii pot să predea și să învețe religia în mod particular.

10. Toate asociațiile bisericesti și religioase sînt supuse dispozițiilor generale privitoare la asociațiile și uniunile particulare și nu beneficiază de nici un fel de privilegii și subvenții nici din partea statului, nici din partea organelor sale locale autonome și cu auto-administrare.

11. Nu se admite perceperea forțată de taxe și impozite în folosul asociațiilor bisericesti și religioase și nici măsuri de constrîngere sau de pedepsire din partea acestor asociații îndreptate împotriva membrilor lor.

12. Nici un fel de asociații bisericesti și religioase nu au dreptul să posedे proprietăți. Ele nu sînt persoane juridice.

13. Întreaga avere a asociațiilor bisericesti și religioase din Rusia este declarată bun al poporului.

Clădirile și obiectele destinate în mod special exercitării cultului se dau în folosință gratuită asociațiilor religioase respective, prin decizii speciale ale puterii de stat locale sau centrale.

(„Culegere de legi și dispoziții ale guvernului muncitoresc-jărănesc” nr. 18, 1918, pag. 263).

DIN PROGRAMUL PARTIDULUI COMUNIST (BOLȘEVIC) DIN RUSIA ADOPTAT LA CONGRESUL AL VIII-LEA AL PARTIDULUI

(18—23 martie 1919)

IN DOMENIUL POLITICII GENERALE

4. Timp de secole a proclamat democrația burgheză egalitate între oameni fără deosebire de sex, religie, rasă și naționalitate, dar capitalismul n-a permis nicăieri înfăptuirea acestei egalități în drepturi, iar în stadiul său imperialist a dus la o extremă înăsprire a asupririi rasiale și naționale.

IN DOMENIUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI PUBLIC

12. 3) Înfăptuirea deplină a principiilor școlii unice de muncă, cu predarea în limba maternă, în care să învețe împreună copiii de ambele sexe, care să fie absolut laică, adică liberă de orice in-

fluență religioasă, care să realizeze o strinsă legătură a învățămîntului cu munca social-productivă, să pregătească membri ai societății comuniste dezvoltați din toate punctele de vedere.

IN DOMENIUL RELAȚIILOR RELIGIOASE

13. În ceea ce privește religia, P.C. din Rusia nu se mulțumește cu separarea, deja decretată, a bisericii de stat și a școlii de biserică, adică cu măsuri pe care democrația burgheză le preconizează în programele ei, dar pe care nicăieri în lume nu le-a dus pînă la capăt, datorită legăturilor multiforme care există de fapt între capital și propaganda religioasă.

P.C. din Rusia are convingerea că numai introducerea planificării și a unui înalt grad de conștiință în întreaga activitate social-economică a maselor va atrage după sine completa dispariție a prejudecăților religioase. Partidul urmărește distrugerea totală a legăturii dintre clasele exploatare și organizarea propagandei religioase, contribuind la eliberarea efectivă a maselor muncitoare de prejudecățile religioase și organizînd o cit mai largă propagandă științifică-educativă și antireligioasă. Totodată trebuie evitată cu grijă orice lezare a sentimentelor credincioșilor, care nu duce decît la întărirea fanatismului religios.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 427, 432—433, 433—434).

DIN REZOLUȚIILE ȘI HOTĂRÎRILE CONGRESULUI AL VIII-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA (martie 1919)

DESPRE PROPAGANDA POLITICĂ ȘI MUNCA CULTURAL-EDUCATIVĂ LA SATE

3. ...Școala de stat trebuie să fie cu totul despărțită de orice fel de religie și orice încercare de propagandă contrarevoluționară sub formă de propovăduire religioasă trebuie să fie curmată.

Dar Constituția Rusiei Sovietice recunoaște libertatea deplină de confesiune pentru toți cetățenii, și congresul atrage atenția că este absolut inadmisibilă vreo îngrădire a acestui drept și chiar și o umbră de violență în problemele religiei. Persoanelor care atentează la libertatea credinței și a exercitării cultului religios pentru cetățenii de orice confesiune trebuie să li se aplice sancțiuni severe.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 466).

DESPRE LICHIDAREA MOAȘTELOR

Din inițiativa și la cererea insistentă a maselor muncitoare, în guberniile Arhanghelsk, Vladimir, Vologda, Voronej, Moscova, Novgorod, Oloneț, Pskov, Tambov, Tver, Saratov și Iaroslavl s-a procedat la deschiderea a 58 de racle cu așa-zise moaște „nepieritoare”. Aceste deschideri, efectuate în prezența maselor muncitoare, a clerului, a unor medici legiști și a reprezentanților Puterii sovietice, au dezvăluit o serie întreagă de șarlatanii cu ajutorul cărora slujitorii cultului înșelau masele populare. Raclele de argint, bătute cu pietre scumpe, conțineau fie oseminte putrezite, prefăcute în pulbere, fie schelete confecționate dintr-o carcasă de fier, înfășurată în stofă și îmbrăcată cu ciorapi, ghete, mănuși etc. Pentru a se crea iluzia necesară, se făcea uz de vată, carton vopsit în culoarea pielii etc. Iată, așadar, ce reprezentau „sfintele moaște” la care masele înșelate erau silite de arhierii și călugări să se închine, iată ce venerau ele drept trupuri nepieritoare (care nu sînt supuse acțiunii timpului), iată pentru ce dădeau oamenii nevoiași popilor copeicile lor cîștigate prin trudă. În locul inchipuitelor moaște ale lui Mitrofan din Voronej s-au descoperit: un craniu cu păr lipit pe el, câteva oase, o grămadă de cirpe și vată, niște mănuși și un sac cu rumeguș de lemn putred. În mormîntul lui Tihon Zadonski s-au găsit: un craniu, oseminte, carton, ciorapi, ghete, mănuși; în loc de piept — o carcasă de fier. La mănăstirea Aleksandro-Svirski din gubernia Oloneț, într-o raclă masivă de argint cîntărind peste 40 de puduri, s-a descoperit o păpușă de ceară. La Suzdal (gubernia Vladimir), „moaștele” așa-numitei Eufrosina din Suzdal s-au dovedit a fi o păpușă din cirpe, cu câteva frînturi de oase răzlețe. La Tambov, în racla lui Pitirim, s-a găsit o cutie în formă de păpușă din argint, în care se aflau câteva oase, craniul fiind un mular făcut cu iscusință din ceară. Moaștele lui Artemie Verkolski din gubernia Arhanghelsk s-au dovedit a fi un amestec de cărbune, cuie ruginite și sfărîmături de cărămidă. Racla masivă de argint de la Schitul Jabinskaia (gubernia Tula), în care, potrivit afirmațiilor clericilor, se afla trupul neatins de putregai al lui Macarie, era complet goală. În catedrala Vasili Blajennii din Moscova au fost dezgropate „moaștele” adolescentului Gavril și s-a constatat că ele sînt alcătuite din ceară și dintr-un os putred de vreo 2,5 cm. Aceste moaște au fost aduse din Polonia și expuse pentru a fienerate, încă în 1915, de către protoiereul ultrareacționar Vostorogov, care le-a folosit în scopul propagandei antisemite. În 1912, în timp ce se aflau încă în Polonia, aceleași moaște au oferit țarismului pretextul religios pentru înscenarea mirșavă a procesului Beilis. În majoritatea celorlalte cazuri s-au descoperit oseminte pe jumătate putrezite, înfășurate în vată și cirpe. În unele cazuri s-au găsit oase în plus, deosebite de celelalte prin dimensiunile, duritatea și albeața lor, iar în alte cazuri, dimpotrivă, multe oase ale scheletelor lipseau. Într-o serie de racle s-au găsit obiecte care nu aveau nici o legătură cu cultul, ca, de pildă, broșe, cercei sfărîmați, piulițe, nasturi, timbre fiscale dintr-o epocă nu prea îndepărtată etc.

Clasele guvernante din trecut foloseau aceste racle din metal prețios, care conțineau presupuse corpuri nepieritoare, pentru a îndobitoci masele ignorante, narcotizate de religie. Raclele și mormintele amintite aveau și scopul de a da o „consacrare religioasă” diverselor centre administrative, comerciale și industriale. Un asemenea rol au avut, de pildă, „moaștele” lui Serghie Radonejski în perioada moscovită a Rusiei și „moaștele” lui Aleksandr Nevski în perioada cind capitala a fost la Petersburg. Reprezentanții dinastiei răsturnate a tiranilor Romanovi au căutat să folosească aceste „moaște” pentru a înăbuși „neorînduiele interne”. De aceea, în timpul domniei lui Nicolae al II-lea, ultimul dintre Romanovi, a fost înscenată una după alta proslăvirea „moaștelor” lui Feodosie din Uglici, ale lui Serafim Sarovski, ale Anei din Kașin, ale lui Iosif din Belgorod, ale lui Pitirim din Tambov și ale Ioanei din Tobolsk. Ancheta efectuată de Comisariatul poporului pentru justiție în procesul stăreței Alevtina, al negustoresei Labzina etc. a dezvăluit cum se înscena cultul „moaștelor”. Un grup de milionari moscoviți (Labzin, Greaznov etc.), împreună cu funcționari ai sinodului, fabricau moaște și pregăteau canonizarea cunoscutului bandit și totodată mare negustor Vasili Ivanovici Greaznov, deși acesta, după cum a arătat ancheta, aparținea sectei scopișilor.

Ancheta juridică în procesul ieromonahului Dosifei de la mănăstirea Donskoi din Moscova și al altora a arătat că „moaștele” așa-zișilor cuvioși Ioan, Antonie și Evstafie, trimise de contele Belavin (după călugărire devenit patriarhul Tihon) în timpul țarismului de la Vilno la Moscova, reprezintă cadavre mumificate, lucru de care se poate convinge astăzi oricine, privind aceste mumii la muzeul Comisariatului poporului pentru ocrotirea sănătății (Moscova, Petrovka, nr. 14).

După Revoluția din Octombrie în 1918, slujitorii bisericii, pentru a influența din punct de vedere politic masele înapoiate, l-au canonizat pe mitropolitul Iosif din Astrahan, cunoscut ca unul dintre cei care au reprimat răscoala lui Stepan Razin.

În prezent, cancelaria patriarhiei pune la cale canonizarea prelaților siberieni Sofronie și Pavel, precum și a lui Vasili din Mangazeia. Puterea de stat și clasele conducătoare îndemnau pe slujitorii bisericii să folosească „moaștele” ca un mijloc de nădejde, recomandat încă de Ioan Gură de Aur, pentru întunecarea conștiinței poporului, pentru întărirea prejudecăților religioase și, totodată, pentru a influența masele ignorante. În afară de aceasta, construirea unor morminte somptuoase și cultul respectiv permit slujitorilor bisericii să stoarcă venituri uriașe prin colecte, prin vânzarea de luminări, a uleiului „tămăduitor” și a agheazmei, prin oficierea de tedeumuri, acatist etc., care au o semnificație magică în ochii oamenilor ingoranți.

Conștiința revoluționară a maselor muncitoare nu poate să tolereze în Rusia Sovietică ca organizațiile bisericesti să folosească nestingherit cadavre mumificate, resturi de cadavre sau imitații de cadavre pentru abrutizarea maselor, încălcînd cele mai elementare reguli ale traiului în comun și jignind sentimentele tuturor cetățenilor conștiinți...

Din aceste motive, Comisariatul poporului pentru justiție propune următoarele:

1) Comitetele executive locale, în urma unei munci de clarificare corespunzătoare, vor proceda consecvent, sistematic și cu toată hotărîrea la lichidarea deplină a „moaștelor”, sprijinindu-se pe conștiința revoluționară a maselor muncitoare.

2) Lichidarea nimitului cult al stîrvurilor, al păpușilor etc. se înfăptuiește prin predarea lor la muzeu.

3) Ori de cîte ori se vor descoperi șarlatanii, scamatorii, falsificări și alte fapte penale, urmărind exploatarea ignoranței unor oameni, săvîrșite atît de slujitorii ai cultului, cît și de organizațiile fostelor culte oficiale — secțiile judiciare vor deschide acțiune împotriva tuturor persoanelor vinovate; ancheta penală va fi efectuată pentru cazurile deosebit de importante de anchetatorii de pe lîngă secțiile judiciare sau de Comisariatul poporului pentru justiție, iar procesul se va dezbate în condițiile unei largi publicități.

(„Colecția de legi și dispoziții ale guvernului muncitoresc-țărănesc” nr. 73, 1920, pag. 353—354.)

HOTĂRÎREA C.C. AL P.C. (b) DIN RUSIA CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA PROPAGANDEI ANTIRELIGIOASE ȘI LA ÎNCĂLCAREA PUNCTULUI 13 DIN PROGRAMUL PARTIDULUI

1. Să nu fie primiți în rîndurile membrilor de partid și nici măcar în rîndurile candidaților cei care îndeplinesc vreo funcție bisericească în cadrul oricărui cult, oricît de neînsemnată ar fi această funcție. Membrilor de partid care îndeplinesc în prezent asemenea funcții să li se ceară într-o formă ultimativă să rupă legăturile cu biserica, indiferent de confesiunea căreia îi aparțin, iar dacă nu vor rupe această legătură să fie excluși din partid.

2. Să nu fie primiți în partid intelectualii proveniți din mediul burghez dacă nu vor exprima acordul lor deplin cu punctul 13 al programului. Toți membrii de partid ridicați, conștiinți, cultivați sînt obligați nu numai să respecte acest punct, ci să-l și aplice în mod activ, adică să participe la activitatea cultural-educativă îndreptată împotriva religiei.

3. Dacă condițiile de trai economice și familiale ale celor care fac cerere să fie primiți în partid sau ale membrilor de partid îi fac să depindă în mare măsură de cei din jur, care n-au rupt cu biserica (de pildă țărani și o parte din muncitori) și dacă, din cauza acestei dependențe, membrii de partid respectivi șovăie în unele cazuri și admit necesitatea forțată a îndeplinirii anumitor rituri bisericești (de pildă cununia) numai pentru că la țară ar fi greu sau imposibil altminteri să se căsătorească, a participării împreună cu cei din jur la înmormîntarea religioasă a membrilor de familie, organizația îi poate primi în rîndurile candidaților și pro-

mova în rîndurile membrilor de partid după depunerea declarației respective din partea lor.

4. Pentru încălcarea programului partidului în privința religiei, pentru legături cu un cult religios oarecare, membrii de partid care ocupă posturi de răspundere, desfășurînd o muncă activă în aparatul sovietic sau în cel de partid, sînt excluși din partid. Numai în cazuri excepționale, ei sînt trecuți în rîndurile candidaților ținîndu-se seama de nivelul lor insuficient, de înapoierea mediului în care trăiesc și lucrează, precum și de importanța postului pe care îl dețin.

5. În mod excepțional se admite rămînerea în partid a celor credincioși dacă aceștia, prin lupta lor revoluționară sau prin munca lor în folosul revoluției, prin apărarea ei în momentele cele mai grele, și-au dovedit devotamentul față de comunism; cu ei trebuie dusă o muncă specială de reeducare în vederea dobîndirii unei concepții marxiste, riguros științifice despre lume, singura în măsură să elimine religiozitatea.

6. Toate măsurile disciplinare luate de partid, trecerea în rîndurile candidaților sau excluderea din partid să fie aduse la cunoștința celor din jur, publicîndu-se hotărîrile în organele presei locale; aceste probleme trebuie ridicate în ședințele deschise ale celulei, la care să participe muncitori și țărani din localitatea respectivă, explicîndu-se principial concepția noastră despre religie și biserică.

7. În problema activității agitatorice antireligioase să se dea directive tuturor organizațiilor de partid și tuturor organelor de presă să nu pună această problemă pe primul plan, să coordoneze politica în problema dată cu întreaga noastră politică economică, a cărei esență constă în realizarea unei înțelegeri efective între proletariat și masele mic-burghize ale țărănimii, pătrunse încă de prejudecățile religioase.

Propaganda antireligioasă să fie organizată numai după ce conferențiarul se pregătește minuțios și se familiarizează cu problema. Paralel cu disputele antireligioase, care nu trebuie cituși de puțin să fie puse în momentul de față pe primul plan, este necesar să se desfășoare o serioasă muncă științifică, cultural-educativă, care să fundamenteze din punctul de vedere al științelor naturii interpretarea istorică a problemei religiei. Sarcina acestei munci în ansamblu este de a înlocui concepția religioasă despre lume printr-un sistem științific comunist care să îmbrățișeze și să explice problemele a căror soluție era căutată pînă în prezent de masele țărănești și muncitorești în religie. Este deosebit de necesar ca asemenea acțiuni să fie legate de problema transformării întregului mod de trai și a tehnicii, de condițiile economice, de electrificare, de aplicarea celui mai bun sistem de asolament, de ameliorarea solului și de alte măsuri care ușurează munca grea a muncitorului și țăranului.

8. Secția de agitație a C.C. și Comitetul principal pentru educația politică trebuie să elaboreze o serie de broșuri de popularizare a științei care să cuprindă pe cît posibil toate problemele indicate la punctul 7, să revizuiască broșurile și cărțile cu caracter antireligios apărute, să decidă care din ele trebuie reeditate, să indice teme

pentru noi broșuri; de asemenea să se preocupe ca activitatea ziarului „Terkov i revoliuția” („Biserica și revoluția”) să fie just orientată.

9. În legătură cu aceasta este necesar ca redacțiile organelor de partid, în special ale celor cu caracter de masă, să-și modifice metodele de propagandă antireligioasă, s-o desfășoare cu mai multă seriozitate, s-o aprofundeze. Periodic, organele cele mai importante, care dispun de autori bine pregătiți în această problemă, să publice foiletoane de știință popularizată care să ajute muncitorilor și țărănilor cu un nivel mai scăzut să-și formeze o nouă atitudine în problemele religiei și moralei.

10. Atît în discuțiile antireligioase cît și în presă să se evite cu grijă orientarea îngustă a agitației, îndreptată uneori împotriva reprezentanților unui anumit cult; dimpotrivă, să se sublinieze sistematic că P.C. din Rusia luptă nu împotriva unei anumite grupări religioase, ci împotriva oricărei concepții religioase despre lume în general. Să se evite cu grijă orice ar putea da ocazie unei naționalități să creadă, iar dușmanilor noștri să afirme că noi persecutăm oamenii pentru credința lor.

(„Izvestia C. C. al P.C. (b) din Rusia” nr. 33, 1921, pag. 32—33).

DIN REZOLUȚIILE ȘI HOTĂRÎRILE CONGRESULUI AL X-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA

(8—16 martie 1921)

CU PRIVIRE LA COMITETUL PRINCIPAL PENTRU EDUCAȚIA POLITICĂ ȘI LA SARCINILE PARTIDULUI ÎN DOMENIUL PROPAGANDEI ȘI AGITAȚIEI

6. Una dintre sarcinile esențiale ale Comitetului principal pentru educația politică este organizarea pe scară largă, conducerea și sprijinirea agitației și propagandei antireligioase în rîndurile masele largi ale oamenilor muncii. În acest scop Comitetul principal pentru educația politică trebuie, printre altele, să popularizeze în rîndurile maselor celor mai largi cunoștințe din domeniul științelor naturii și al istoriei prin editarea de reviste, cărți, manuale, prin organizarea de cicluri sistematice de lecții și prin folosirea tuturor mijloacelor pe care le pune la îndemîna tehnica modernă (cinematograful etc.) pentru răspîndirea acestor cunoștințe.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 568.)

DIN REZOLUȚIILE
CONGRESULUI AL XII-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA
(17—25 aprilie 1923)

IN LEGĂTURĂ CU PROBLEMELE PROPAGANDEI,
PRESEI ȘI AGITAȚIEI

48. Criza materială din perioada n.e.p.-ului a avut cele mai mari repercusiuni asupra aparatului instituțiilor de învățămînt politic și asupra presei care deservește naționalitățile neruse. Munca de agitație și propagandă în limbile naționalităților neruse a rămas mult în urma celeiași munci în limba rusă. În afară de lipsa de mijloace, o frînă puternică în această muncă a fost numărul insuficient de cadre de conducere, atitudinea insuficient de atentă față de munca în rîndurile minorităților naționale, de care au dat dovadă unele organizații de partid, și ruperea acestei munci de sistemul general de partid, fenomen care mai dănuie încă în unele localități.

Din cauza diferențierii de clasă insuficiente sau extrem de slabe în rîndurile popoarelor neruse și a numărului extrem de mic de proletari din marea industrie în rîndurile acestor popoare, — toate acestea s-au manifestat o dată cu perioada n.e.p.-ului printr-o intensificare a înriuririi mic-burgheze și naționalist-clericale în rîndurile acestor popoare: la popoarele orientale prin creșterea panislamismului, a pantiurchismului, la evrei, concomitent cu destrămarea vechilor partide conciliatoriste, prin creșterea puternică a grupărilor sioniste clerical-cadete, la polonezi prin tendința clerului catolic de a pune mîna pe școală, la letoni și estonieni prin creșterea baptilismului și a înriuririi lui asupra tineretului.

49. Din cauza unei serii de condiții istorice și de trai, influența bisericilor și a clerului neortodox în rîndurile minorităților naționale a fost și continuă să fie și astăzi, în special în rîndurile musulmanilor și catolicilor, mai puternică decît influența bisericii și a clerului ortodox în cadrul mediului respectiv.

Propaganda antireligioasă în rîndurile minorităților naționale trebuie să țină seama de această particularitate și să-și adapteze metodele la specificul mediului respectiv.

Trebuie să se organizeze din comuniștii naționalității respective cercuri speciale de propagandă antireligioasă în rîndurile minorității naționale respective și trebuie să se editeze publicații speciale.

(„Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 763—764.)

CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA
PROPAGANDEI ȘI AGITAȚIEI ANTIRELIGIOASE

Revoluția a zdruncinat prejudecățile religioase ale maselor largi muncitoare, demascînd rolul contrarevoluionar al organizațiilor bisericești istoricește constituite, aflate în slujba capitalului și a proprietății funciare moșierești.

Dar atîta timp cît procesul revoluționar nu a transformat economia milioaneilor de gospodării țărănești, care continuă să ducă o existență în aceleași condiții de grea dependență față de natură în care s-au aflat timp de secole, atîta timp cît la orașe continuă să se mențină și chiar să se dezvolte în condițiile n.e.p.-ului relațiile de producție privat-capitaliste, și atîta timp cît școala noastră și munca de educație politică nu sînt încă în stare să deservească orașul oamenilor muncii și mai ales satul, — prejudecățile religioase, zdruncinate și subminate de viață, își vor păstra încă mult timp terenul sub picioare. „Numai introducerea planificării și a unui înalt grad de conștiință în întreaga activitate social-economică a maselor — spune programul partidului — va atrage după sine completa dispariție a prejudecăților religioase”.

Pe lîngă dezagregarea vechilor organizații bisericești, îndeosebi a bisericii ortodoxe, și scăderea influenței exercitate de religia ortodoxă și de ierarhia ei bisericească (scădere ale cărei proporții nu trebuie însă nicidecum exagerate, mai ales în ceea ce privește satul), putem vedea în momentul de față o însemnată dezvoltare a unor anumite secte, ale căror virfuri sînt legate ideologicște de anumite elemente ale burgheziei europene și americane.

În aceste condiții, munca partidului în vederea distrugerii definitive în rîndurile maselor muncitorești și țărănești a credințelor religioase sub toate formele lor capătă în mod inevitabil, în primul rînd, caracterul unei propagande sistematice și aprofundate, care dezvăluie în mod concret și concludent fiecărui muncitor și țăran minciuna oricărei religii și faptul că orice religie este în contradicție cu interesele lor, demască legătura dintre diversele grupuri religioase și interesele claselor dominante și pune în locul rămășițelor reprezentărilor religioase, pe cale de dispariție, concepții științifice clare despre natură și societatea omenească. Totodată, după cum arată programul partidului, trebuie evitată cu grijă orice jignire a sentimentelor credincioșilor, care nu duce decît la întărirea fanatismului religios. Procedeele intenționat grosolane care se practică adesea la centru și în provincie, luarea în batjocură a obiectelor de credință și de cult, în locul unei serioase analize și lămuriri, nu grăbesc, ci îngreuiază eliberarea maselor muncitoare de prejudecățile religioase.

Una dintre sarcinile principale și actuale ale partidului nostru în domeniul propagandei și agitației antireligioase este de a edita atît literatură în această direcție cît și literatură de popularizare a științei, și mai ales literatură care să explice cu toată seriozitatea istoria și originea religiei.

Constatănd considerabile succese în acest domeniu, trebuie totuși subliniat faptul că cea mai mare parte a literaturii editate nu poate satisface pe cititorul din masă. Trebuie să se editeze broșuri

și foi care să fie pe înțelesul unui muncitor sau unui țăran cu un nivel mijlociu și care să explice pe înțelesul lor problemele originii lumii, a vieții și esenței relațiilor dintre oameni, să demaște rolul contrarevoluționar al religiei și bisericii, în special al bisericii ruse, originea, evoluția și poziția acesteia față de statul de clasă și față de mișcarea de eliberare a proletariatului și a țăranimii în diferite momente, precum și fizionomia și substratul de clasă al diverselor secte care influențează masele populare. Luind în considerație faptul că populația musulmană din Uniunea Republicilor, populație care numără 30 000 000 de suflete, a păstrat până în ziua de astăzi aproape intacte numeroasele prejudecăți medievale legate de religie și folosite în scopuri contrarevoluționare, — trebuie să se elaboreze forme și metode de lichidare a acestor prejudecăți, ținând seama de particularitățile diferitelor naționalități.

În sistemul de propagandă de masă în plină dezvoltare, sistem pe care partidul îl aplică pe o scară din ce în ce mai largă, trebuie să se acorde o atenție și un loc deosebit propagandei antireligioase de masă sub forma unor conferințe vii și accesibile, alegându-se cu multă grijă conferențiarilor, atrăgându-se la ținerea acestor conferințe specialiști, naturaliști, materialiști. Deosebită atenție trebuie să se acorde elaborării unor metode speciale de propagandă antireligioasă în funcție de compoziția socială a auditoriului.

Partidul va putea să facă față acestei sarcini dacă va ști să organizeze în viitorul apropiat o largă pregătire a agitatorilor și propagandiștilor săi în domeniul combaterii religiei, folosind în acest scop toate formele învățămîntului de partid și sovietic, începînd cu universitățile comuniste. În cadrul întregii rețele de învățămînt comunist trebuie organizate cursuri speciale despre originea, dezvoltarea și istoria religiei, a credințelor religioase, a cultelor și organizațiilor bisericesti religioase, tratîndu-se aceste probleme în strînsă legătură cu studiul societății omenești și al luptei de clasă dintre exploatare și exploatați și cu demascarea multiplelor legături reale dintre capital și propaganda religioasă. În afară de programele partidelor politice antisovietice, cursanții școlilor pentru cadre de partid și sovietice trebuie să cunoască fizionomia și activitatea diverselor organizații religioase care încearcă să influențeze masele muncitorești și țăranesti în dauna partidului comunist. Introducînd învățămîntul antireligios în sistemul general al școlilor de învățămînt comunist, trebuie să se acorde tot sprijinul cercurilor și seminariilor antireligioase speciale, atît în cadrul școlilor comuniste cît și în afara lor, cu condiția ca munca acestor cercuri și seminarii să fie sub conducerea competentă a partidului.

Pornind la organizarea unei propagande și agitații antireligioase sistematice, care este unul dintre mijloacele eficiente de extindere a influenței partidului asupra maselor largi muncitoare, partidul nu trebuie să uite că întreaga noastră agitație și propagandă antireligioasă nu vor găsi răsădit în masa poporului atîta timp cît munca de învățămînt școlar în rîndurile maselor muncitoare de la orașe și de la sate în spiritul științelor materialiste ale naturii nu se va urni în mod definitiv de pe punctul mort și atîta timp cît o mare parte a populației rurale va continua să rămînă analfabetă. Numai orga-

nizarea adecvată a școlii și pregătirea adecvată a corpului didactic, organizarea unei largi rețele de instituții de învățămînt politic, și în primul rînd de case de citit, aprovizionarea sistematică și susținută a satului cu ziare și cărți sovietice și lichidarea totală și definitivă a analfabetismului vor crea, paralel cu înfăptuirile Puterii sovietice pe tărîmul ridicării agriculturii și industriei, o bază pentru stîrpirea definitivă și completă a prejudecăților religioase din mintea a zeci de milioane de cetățeni ai republicilor.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 765—769.)

DESPRE MUNCA P.C. DIN RUSIA LA SATE

IV. În domeniul cultural

17. ...Este necesar să se creeze un fond special destinat unei literaturi de masă ieftină pentru țărani. Trebuie să dăm răspuns într-o carte sovietică simplă la problemele la care de obicei pînă în prezent religia era aceea care dădea răspuns țăranului...

18. Trebuie să opunem propagandei sectelor, precum și armatei de popi propaganda antireligioasă, să căutăm să modificăm radical caracterul acesteia, punînd accent în această propagandă pe munca de lămurire, educare, pe contrapunerea școlii sovietice bisericii. Este necesară o muncă îndelungată, perseverentă și sistematică în domeniul răspîndirii concepției materialiste asupra fenomenelor naturii, nefiind admisă jignirea sentimentelor religioase ale credincioșilor prin măsuri brutale de înrîurire pe cale administrativă, punîndu-se capăt cu hotărîre pasiunii comsomoliste pentru închiderea bisericilor. Reorganizarea școlii este cea mai bună metodă de propagandă antireligioasă. Trebuie treptat, pas cu pas, să alegem dintre foștii ostași roșii și fostele delegate țărance pe cei care pot să devină organizatori, conducători în activitatea școlară.

(„Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 776—777.)

DIN REZOLUȚIA CONGRESULUI AL XIII-LEA AL P.C. (b) DIN RUSIA DESPRE MUNCA LA SATE

(23—31 mai 1924)

18. Este necesar să fie lichidate cu hotărîre orice încercări de a duce lupta împotriva prejudecăților religioase prin măsuri administrative, ca, de pildă, închiderea bisericilor, moscheilor, sinago-

gilor, caselor de rugăciuni, bisericilor catolice etc. Propaganda antireligioasă la sate trebuie să aibă un caracter de explicare exclusiv materialistă a fenomenelor naturale și sociale de care se lovește țărănul. Explicarea provenienței grindinei, ploii, furtunii, secetei, apariției dăunătorilor, proprietăților solului, acțiunii îngrășămintelor etc. constituie cea mai bună formă de propagandă antireligioasă. Centrul acestei propagande trebuie să devină școlile și casele de citit, sub conducerea organizațiilor de partid.

Este necesar să avem o grijă deosebită să nu fie jignit sentimentul religios al credinciosului, sentiment care poate fi învins numai printr-o muncă educativă foarte îndelungată, care poate să dureze zeci de ani. Această atitudine prudentă este deosebit de necesară în regiunile și republicile din Orient.

(„Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 56.)

DIN HOTĂRÎREA

C.C. AL P.C. (b) AL U.R.S.S. DIN 14 MARTIE 1930

DESPRE LUPTA ÎMPOTRIVA DENATURĂRII LINIEI PARTIDULUI
IN MIȘCAREA COLHOZNICĂ

... C.C. consideră necesar să releve denaturările absolut inadmisibile ale liniei partidului în domeniul luptei împotriva prejudecăților religioase, precum și în domeniul schimbului de mărfuri dintre oraș și sat. Este vorba de închiderea bisericilor *pe cale administrativă*, fără consimțământul mării majorități a sătenilor, închidere care duce de obicei la întărirea prejudecăților religioase, și de *desființarea* piețelor într-o serie de localități, care duce la înrăutățirea aprovizionării orașului. Nu încapе în doială că asemenea practici, desfășurate sub steagul unei frazeologii „de stînga”, de fapt aduc apă la moară contrarevoluționarilor și nu au nimic comun cu politica partidului nostru.

C.C. consideră că toate aceste denaturări constituie urmarea *încălcării directe* a politicii partidului, a *încălcării directe* a hotărîrilor organelor conducătoare ale partidului nostru, încălcare ce nu poate decît să creeze un teren favorabil pentru întărirea elementelor de dreapta din partid.

C.C. consideră că toate aceste denaturări constituie în momentul de față *principala piedică* care frînează dezvoltarea continuă a mișcării colhoznice și un *ajutor direct* pentru dușmanii noștri de clasă.

C.C. consideră că *creșterea rapidă* a mișcării colhoznice și *lichidarea chiaburimii* ca clasă sînt *imposibile* fără lichidarea *imediată* a acestor denaturări.

C.C. obligă organizațiile de partid :

7. *Să pună capăt* cu hotărîre practicii închiderii bisericilor pe cale administrativă, practică fictiv camuflată sub paravanul dorinței populației. *Să admită* închiderea bisericilor numai în cazul cînd majoritatea covârșitoare a sătenilor doresc efectiv acest lucru și numai cu aprobarea hotărîrilor adunărilor satești de către comitetele executive regionale. Cei vinovați de jignirea sentimentelor religioase ale țărănilor și țărancilor să fie trași la răspundere aspră.

(„Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 709—710.)

DIN CONSTITUȚIA U.R.S.S.

(Decembrie 1936)

Articolul 124. În scopul asigurării libertății de conștiință a cetățenilor, în U.R.S.S., biserica este despărțită de stat și școala este despărțită de biserică. Libertatea exercitării cultelor religioase și libertatea propagandei antireligioase sînt garantate tuturor cetățenilor.

Articolul 135. Alegerea deputaților se face prin vot universal: toți cetățenii U.R.S.S. care au împlinit vîrsta de 18 ani, fără deosebire de rasă sau naționalitate, sex, religie, grad de cultură, durata domiciliului, origine socială, situație materială și de activitatea trecută, au dreptul să ia parte la alegerea deputaților, cu excepția alienaților sau a persoanelor condamnate prin sentință judecătorească la pierderea dreptului electoral.

Fiecare cetățean al U.R.S.S. care a împlinit vîrsta de 23 de ani poate fi ales deputat al Sovietului Suprem al U.R.S.S., fără deosebire de rasă sau naționalitate, sex, religie, grad de cultură, durata domiciliului, origine socială, situație materială și de activitatea trecută.

DESPRE ORGANIZAREA PROPAGANDEI ȘTIINȚIFICE-EDUCATIVE

C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. a adoptat hotărîrea „Despre organizarea propagandei științifice-educative”. În hotărîrea sa, C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a constatat că în ultimul timp organizațiile de partid și comisariatele poporului pentru învățămînt ale republicilor unionale nu acordă suficientă atenție propagandei științifice-educative în rîndurile populației. Organele învățămîntului public și instituțiile științifice nu organizează conferințe cu teme din domeniul științelor naturii pentru păturile largi ale populației. Editurile nu editează literatură de popularizare, iar revistele nu publică articole care să trateze probleme din domeniul științelor naturii. Lipsesc

materiale didactice vizuale, filme și programe de radio cu teme din domeniul științelor naturii.

În hotărîrea sa, C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a arătat că în condițiile actuale propagarea cunoștințelor în domeniul științelor naturii capătă o importanță deosebit de mare în ceea ce privește ridicarea nivelului cultural al maselor largi de oameni ai muncii și lichidarea rămășițelor de incultură, superstiții și prejudecăți.

În scopul îmbunătățirii radicale a muncii de propagandă științifică-educativă în rîndurile populației, C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat organizațiile de partid, organizațiile comsomoliste și sindicale, organele învățămîntului public și instituțiile cultural-educative să desfășoare pe scară largă în rîndurile populației propagarea cunoștințelor din domeniul științelor naturii, să atragă pe intelectuali sovietici la munca de propagandă științifică-educativă.

Conținutul principal al muncii de propagandă științifică-educativă, se spune în hotărîrea C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S., trebuie să-l constituie explicarea materialistă a fenomenelor naturii, popularizarea realizărilor științei, tehnicii și culturii. În rîndurile populației, în special la sate, trebuie să se practice pe scară largă organizarea de conferințe și convorbiri, citirea în colectiv a unor broșuri și articole de popularizare despre structura universului, despre originea Soarelui și a Pămîntului, despre fenomenele astronomice principale, despre originea și dezvoltarea vieții, despre originea omului, despre structura corpului omenesc, despre originea și viața plantelor și a animalelor, despre cauzele bolilor și combaterea lor, despre bazele științifice ale lucrării pămîntului și zootehniei, despre măsurile pentru ridicarea producției la hectar și a productivității zootehniei, despre energie și folosirea ei etc. Conferințele cu teme din domeniul științelor naturii trebuie să fie populare și în același timp să corespundă pe deplin nivelului actual al științei; conferințele și convorbirile trebuie să fie ilustrate cu material vizual, cu afișe, diapozitive, hărți etc.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. și comisariatele poporului pentru învățămîntul public ale republicilor unionale să organizeze ținerea unor conferințe științifice de popularizare cu teme din domeniul științelor naturii pentru păturile largi ale populației. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat de asemenea Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. să editeze cele mai bune conferințe cu teme din domeniul științelor naturii și să le pună la dispoziția lectorilor de la comisariatele poporului ale republicilor autonome și de la secțiile de învățămînt ale ținuturilor, regiunilor și raioanelor.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a însărcinat comitetele centrale ale partidelor comuniste din republicile unionale, comitetele regionale și comitetele de ținut ale P.C.(b) al U.R.S.S. să discute problema organizării propagandei științifice-educative, să examineze planurile de muncă ale comisariatelor poporului pentru învățămînt din republici, ale secțiilor de învățămînt ale regiunilor și ținuturilor în ceea ce privește propaganda științifică-educativă.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a însărcinat secțiile raionale de învățămînt să organizeze conferințe și convorbiri pentru populație cu teme din domeniul științelor naturii și a recomandat ca la această muncă să fie atrase cadrele de intelectuali locali: învățători, agronomi, medici, zootehnicieni, ingineri, activiști pe tărîmul educației politice. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. și Uniunea editurilor de stat din R.S.F.S.R. să organizeze editarea unor broșuri științifice de popularizare avînd 1 sau 2 coli de tipar și a însărcinat Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. să întocmească planul editării literaturii științifice de popularizare pe 1944, precum și pe 1945. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat comisariatele poporului pentru învățămînt ale republicilor unionale să înzestreze toate casele de citit cu mici biblioteci de literatură de masă din domeniul științelor naturii.

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a cerut Comitetului cinematografiei de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului al U.R.S.S. să organizeze pentru populație rularea sistematică a unor filme documentare de lung metraj, precum și să întocmească planul creării unor filme de lung și scurt metraj cu teme din domeniul științelor naturii. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a cerut de asemenea Comisariatul poporului pentru învățămîntul public al R.S.F.S.R. și Comitetului cinematografiei de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului al U.R.S.S. să asigure în 1944—1945 scoaterea unor materiale didactice vizuale cu teme din domeniul științelor naturii (diapozitive, afișe, hărți, expoziții mobile, aparate de proiecție etc.).

C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat revistele „Sputnik aghitator” și „Politprosvetrabota” să trateze sistematic materiale cu privire la experiența muncii de propagandă științifică-educativă și să publice regulat pentru agitatori convorbiri cu teme din domeniul științelor naturii. C.C. al P.C.(b) al U.R.S.S. a obligat de asemenea revistele „Rabotnița” și „Krestianka” să publice sistematic convorbiri populare pe teme din domeniul științelor naturii, iar revista „Nauka i jizn” să publice sistematic în ajutorul lectorilor materiale cu privire la probleme din domeniul științelor naturii.

(„Hotărîri și documente ale P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la propagandă și agitație”, Editura P.M.R., 1952, pag. 525—527.)

HOTĂRÎREA C.C. AL P.C.U.S. CU PRIVIRE LA GREȘELILE SĂVÎRȘITE ÎN DESFĂȘURAREA PROPAGANDEI ȘTIINȚIFICE-ATEISTE ÎN SÎNUL POPULAȚIEI

În concordanță cu programul său, partidul comunist desfășoară o propagandă științifică-educativă a concepției materialiste despre lume, urmărind ridicarea permanentă a nivelului de conștiință al maselor muncitoare și eliberarea lor treptată de prejudecățile reli-

gioase. Totodată, partidul a considerat dintotdeauna că este necesar să se evite orice jignire a sentimentelor credincioșilor.

C.C. al P.C.U.S. dispune de fapte care arată că, în ultimul timp, într-o serie de localități se comit greșeli grave în desfășurarea propagandei științifice-ateiste în sinul populației.

În loc să se desfășoare o muncă sistematică, atentă de propagare a datelor științelor naturii și o luptă ideologică împotriva religiei, unele ziare centrale și locale, precum și unii lectori și conferențieri se dedau la atacuri jignitoare la adresa clerului și a credincioșilor care îndeplinesc rituri religioase. Există cazuri când în coloanele ziarelor și în expunerile verbale ale propagandiștilor unii slujitori ai cultelor religioase și credincioși sînt înfățișați, fără nici un temei, ca niște oameni care nu merită încredere politică. Într-o serie de raioane, organizațiile locale și diferite persoane au intervenit pe cale administrativă în activitatea asociațiilor și grupurilor religioase, luînd o atitudine brutală față de cler.

Greșelile de acest fel în propaganda antireligioasă sînt în totală contradicție cu programul și politica partidului comunist în privința religiei și a credincioșilor, constituie o încălcare a indicațiilor repetate ale partidului cu privire la faptul că jignirea sentimentelor credincioșilor este inadmisibilă.

C.C. al P.C.U.S. consideră nejust faptul că numeroase organizații de partid au renunțat la îndrumarea permanentă a propagandei științifice-ateiste și nu se îngrijesc de selecționarea riguroasă a cadrelor de propagandiști. Adeseori sînt admiși să publice articole în presă, să țină conferințe și referate oameni ignoranți în materie de știință și în problemele propagandei ateiste, iar cîteodată și oameni fără nici o pregătire, care nu cunosc decît anecdote și basme despre slujitorii bisericii. O asemenea lipsă de răspundere în alegerea autorilor articolelor, a lectorilor și conferențiarilor, precum și lipsa controlului convenit din partea organizațiilor de partid asupra orientării juste a propagandei științifice-ateiste aduc un serios prejudiciu muncii educative, cultural-științifice desfășurate în sinul populației.

C.C. al P.C.U.S. hotărăște :

Comitetele regionale și comitetele de ținut ale P.C.U.S., C.C. ale partidelor comuniste din republicile unionale și toate organizațiile de partid trebuie să lichideze cu hotărîre greșelile în desfășurarea propagandei ateiste și de acum înainte să nu admită în nici un caz jignirea sentimentelor credincioșilor și clericilor și nici amestecul administrativ în activitatea bisericii. E necesar să se aibă în vedere că jignirile la adresa bisericii, clerului și cetățenilor credincioși sînt incompatibile cu linia partidului și statului în desfășurarea propagandei științifice-ateiste și contravin constituției U.R.S.S., care asigură cetățenilor sovietici libertatea conștiinței.

Ca urmare a transformării profunde a condițiilor de viață social-economice, a lichidării claselor exploatare, a victoriei socialismului în U.R.S.S., ca urmare a dezvoltării cu succes a științei și a creșterii nivelului cultural al țării, majoritatea populației Uniunii Sovietice s-a eliberat de mult de rămășițele religioase ; a crescut considerabil nivelul de conștiință al oamenilor muncii. Totodată nu se poate să nu se țină seama că există și cetățeni care, participînd

activ la viața țării și îndeplinindu-și cu cinste datoria lor cetățenească față de patrie, se află încă sub influența diverselor credințe religioase. Față de acești oameni credincioși, partidul a cerut întotdeauna și va cere și de acum înainte o atitudine delicată, atentă. Cu atât mai stupid și dăunător este să punem la îndoială loialitatea politică a unor cetățeni sovietici din cauza convingerilor lor religioase. Propaganda științifică-ateistă temeinică, plină de răbdare și organizată cu pricepere îi va ajuta pînă la urmă pe credincioși să se elibereze de rătăcirile religioase. Dimpotrivă, orice fel de măsuri administrative și de atacuri jignitoare la adresa credincioșilor și a clericilor nu pot aduce decît prejudicii, nu pot avea alt efect decît menținerea și chiar întărirea prejudecăților religioase.

În desfășurarea propagandei științifice-ateiste trebuie să se țină seama că nu se poate identifica situația bisericii în țara socialismului cu situația bisericii în societatea bazată pe exploatare. În societatea burgheză, biserica este un sprijin și un instrument al claselor dominante, care o folosesc în scopul înrobirii celor ce muncesc. Aceasta nu înseamnă că și în societatea capitalistă nu pot exista clerici care, într-o serie de probleme politice fundamentale pot să adopte și adoptă punctul de vedere al oamenilor muncii. Dar pentru atitudinea lor, care contravine intereselor claselor exploatare, acești slujitori ai bisericii sînt, de regulă, prizoniți de cercurile eclesiastice și guvernamentale din țările capitaliste.

În Rusia țaristă, biserica a slujit cu credință autocrației, moșierilor și capitaliștilor, a justificat exploatarea cruntă a maselor populare, i-a susținut pe exploatare în lupta împotriva oamenilor muncii. Se știe de asemenea că imediat după victoria Revoluției Socialiste din Octombrie, în anii războiului civil și mai tirziu, numeroase organizații religioase și grupuri ale clerului au avut o atitudine ostilă față de Puterea sovietică. În legătură cu acestea, unii slujitori ai cultului au fost trași de stat la răspundere nu pentru activitatea religioasă, ci pentru activitatea lor antistatală, îndreptată împotriva intereselor poporului sovietic, în favoarea contrarevoluției interne și a imperialismului internațional. Este de aceea firesc că lupta poporului sovietic împotriva dușmanilor statului socialist a inclus și lupta împotriva acelor reprezentanți reacționari ai bisericii care se îndeletniceau cu o activitate dușmănoasă poporului sovietic. În prezent, ca urmare a victoriei socialismului și a lichidării claselor exploatare, în U.R.S.S. au fost subminate rădăcinile sociale ale religiei, a fost nimicită baza pe care se sprijinea biserica. Slujitorii bisericii în majoritatea lor, după cum atestă faptele, sînt acum loiali față de Puterea sovietică. De aceea lupta împotriva prejudecăților religioase trebuie privită în prezent ca o luptă ideologică a concepției științifice, materialiste despre lume împotriva concepției anti-științifice, religioase.

Îndreptarea greșelilor comise în domeniul propagandei antireligioase nu trebuie să ducă la slăbirea propagandei științifice-ateiste, care constituie o parte integrantă a educației comuniste a oamenilor muncii și are ca scop răspîndirea cunoștințelor științifice materialiste în rîndul maselor și eliberarea oamenilor credincioși de sub influența prejudecăților religioase.

Dacă în raport cu statul religia constituie o chestiune particulară și de aceea biserica este separată de stat, partidul comunist, care se sprijină pe singura concepție justă, științifică despre lume — marxism-leninismul — și pe baza sa teoretică — materialismul dialectic —, nu poate avea o atitudine indiferentă, neutră față de religie, deoarece ea este o ideologie care nu are nimic comun cu știința.

Partidul nostru a considerat întotdeauna și consideră că este o obligație a sa nestrămutată de a contribui prin toate forțele și mijloacele la dezvoltarea științelor naturii, tehnice și sociale. Numai pe baza științei moderne înaintate este posibilă folosirea multilaterala și deplină a bogățiilor naturii în interesul întregii omeniri. Numai pe baza științei putem să realizăm un nou și puternic avânt în industrie și în agricultură, să asigurăm dezvoltarea continuă a forțelor de producție ale țării, să sporim productivitatea muncii și prin aceasta să ridicăm considerabil nivelul cultural și material al poporului. Pornind de la aceasta, partidul comunist îi educă pe oamenii sovietici în spiritul concepției științifice despre lume și luptă împotriva ideologiei religioase, care este o ideologie antiștiințifică. Opoziția fundamentală dintre știință și religie este evidentă. În timp ce știința se sprijină pe fapte, pe experiența științifică și pe concluzii rigurose verificate, confirmate de viață, orice religie se bazează numai pe miturile biblice și alte legende, pe născociri fantastice. Realizările contemporane ale științelor naturii și ale științelor sociale infirmă într-un mod convingător dogmele religioase. Știința nu se poate împăca cu reprezentări religioase, plătuite despre viața naturii și a omului; de aceea ea este incompatibilă cu religia. Știința ajută omenirii să cunoască din ce în ce mai profund legile obiective ale dezvoltării naturii și societății, ajută ca forțele naturii să fie puse în slujba omului, contribuie la ridicarea gradului de conștiință și a nivelului cultural al omului; religia întunecă însă conștiința omului, îl condamnă la pasivitate în fața forțelor naturii, încătușează activitatea și inițiativa sa creatoare.

Ținând seama de toate acestea, partidul consideră necesară desfășurarea unei propagande științifice-ateiste profunde, sistematice, neadmițând însă jignirea sentimentelor religioase ale credincioșilor și nici jignirea slujitorilor cultului.

C.C. reamintește că la baza propagandei științifice-ateiste trebuie să stea explicarea într-un mod accesibil a celor mai importante fenomene din viața naturii și a societății, a unor probleme ca structura universului, apariția vieții și a omului pe Pământ, realizările în domeniul astronomiei, biologiei, fiziologiei, fizicii, chimiei și altor științe, care confirmă justetea concepțiilor materialiste asupra dezvoltării naturii și societății.

C.C. al P.C.U.S. subliniază că pentru desfășurarea propagandei științifice-ateiste trebuie să se selecționeze cu cea mai mare atenție și grijă lectorii, conferențiarii, autorii de articole și broșuri pe teme antireligioase. La această muncă trebuie să fie antrenate exclusiv cadre competente sub raport științific: învățători, profesori de la școlile medii, tehnice și superioare, medici, specialiști în agricultură, lucrători de la diverse institute de cercetări științifice, oameni de literatură și artă etc., capabili să explice în mod convingător, de

pe pozițiile concepției materialiste despre lume, caracterul antiștiințific al religiei.

C.C. al P.C.U.S. consideră că se pot obține rezultate pozitive în munca educativă, având drept scop lichidarea rămășițelor religioase, numai prin ridicarea continuă a nivelului activității cultural-educative în rindurile oamenilor muncii, prin îmbunătățirea considerabilă a activității caselor de cultură, a cluburilor, bibliotecilor, caselor de citit, lectoratelor, parcurilor de cultură și odihnă și a altor instituții culturale-educative. De aceea sarcina organizațiilor de partid, de stat și obștești este de a îmbunătăți radical munca cultural-educativă în rindurile populației și de a obține astfel ridicarea continuă a nivelului cultural al oamenilor muncii.

Secretar al C.C. al P.C.U.S.
N. HRUȘCIOV

10 noiembrie 1954

DIN HOTĂRÎREA C.C. AL P.C.U.S.
„CU PRIVIRE LA SARCINILE PROPAGANDEI DE PARTID
ÎN CONDIȚIILE ACTUALE”

(9 ianuarie 1960)

„...Într-o serie de cazuri, unii conducători de partid, de stat și din economie, invocând indicii economici generali satisfăcători ai activității regiunii, raionului, întreprinderii, colhozului, nu acordă atenția necesară educării oamenilor muncii în spirit comunist. Conducătorii unor organizații de partid nu luptă cu perseverență împotriva ideologiei străine, nu dau riposta cuvenită manifestărilor de naționalism, cosmopolitism și apolitism, se situează uneori pe o poziție pasivă, defensivă față de ideologia idealistă, religioasă, ostilă marxism-leninismului, nu reacționează destul de categoric și de prompt față de cazurile de încălcare gravă a disciplinei muncii și a principiilor moralei comuniste, au o atitudine împăciuitoare față de rămășițele trecutului în conștiința oamenilor sovietici”.

„...Munca de propagandă în rindurile femeilor trebuie să fie subordonată ridicării cerințelor și intereselor lor ideologice, atragerii femeilor, în special a gospodinelor, la viața social-politică activă, luptei împotriva prejudecăților religioase, precum și a rămășițelor mentalității mic-burgheze...”

OAMENI DE SEAMĂ DESPRE RELIGIE

KARL MARX (1818—1883)

„Religia este suspinul creaturii chinuite, sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă, după cum este și spiritul unor orînduiri lipsite de spirit. Ea este *opiu* pentru popor. Suprimarea religiei, a acestei fericiri *iluzorii* a poporului, este cerința *adevăratei* lui fericiri”.

(„Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere”.
K. Marx și F. Engels, Despre religie,
Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 38.)

„Principiile sociale ale creștinismului au justificat sclavia antică, au glorificat iobăgia medievală și știu, la nevoie, să apere, deși cu o mină oarecum tristă, și oprimarea proletariatului”.

(„Comunismul ziarului «Rheinischer Beobachter»”.
Op. cit., pag. 76.)

„Reflexul religios al lumii reale nu poate, în general, să dispară decît atunci cînd relațiile vieții practice de zi cu zi vor reprezenta în mod curent relații limpezi și raționale ale oamenilor între ei și față de natură”.

(„Capitalul”, vol. I. Op. cit., pag. 124.)

FRIEDRICH ENGELS (1820—1895)

„...Orice religie nu este altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești”.

(„Anti-Dühring”. Op. cit., pag. 134.)

„În fața ofensivei științei... o fortăreață după alta capitulează, pînă ce, în sfîrșit, tot domeniul nemărginit al naturii este cucerit de știință și în ea nu mai rămîne nici un locșor pentru creator”.

(„Dialectica naturii”. Op. cit., pag. 174.)

„O religie care a cucerit Imperiul mondial roman și care a stăpînit timp de 1.800 de ani cea mai mare parte a omenirii civilizate nu poate fi lichidată declarînd pur și simplu că se compune dintr-o serie de absurdități plătuite de șarlatani. O religie este lichidată numai atunci cînd ai putut să explici originea și dezvoltarea ei prin condițiile istorice în care a apărut și prin care a ajuns dominantă. Acest lucru este valabil mai ales în cazul creștinismului”.

(„Bruno Bauer și creștinismul primitiv”.
Op. cit., pag. 177.)

„Atît creștinismul cit și socialismul muncitorilor propovăduiesc o viitoare eliberare din robie și din mizerie; creștinismul plasează această eliberare într-o viață de apoi, după moarte, în cer, pe cînd socialismul o plasează în lumea aceasta, printr-o transformare a societății”.

(„Istoria creștinismului primitiv”.
Op. cit., pag. 284.)

VLADIMIR ILICI LENIN (1870—1924)

„Oprimarea socială a maselor muncitoare, aparenta lor neputință completă în fața forțelor oarbe ale capitalismului, care pricinuieste omului muncitor de rînd zi de zi, ceas de ceas suferințe de o mie de ori mai îngrozitoare, chinuri de o mie de ori mai cumplite decît diferitele evenimente care ies din comun, cum sînt războaiele, cutremurele etc., — iată cea mai adîncă rădăcină a religiei în vremurile de azi”.

(V. I. Lenin, Opere, vol. 15,
E.S.P.L.P. 1957, pag. 396.)

„Marxismul consideră întotdeauna toate religiile și bisericile contemporane, toate organizațiile religioase ca pe niște organe ale reacțiunii burgheze, care slujesc la apărarea exploatării și la narcotizarea clasei muncitoare”.

(Op. cit., pag. 393.)

„Dumnezeu reprezintă (din punct de vedere istoric și cotidian) înainte de toate un complex de idei generate de faptul că asupra omului apasă greu natura înconjurătoare și jugul de clasă, idei care *constințesc* această apăsare și *slăbesc* lupta de clasă”.

(V. I. Lenin, Opere, vol. 35,
E.S.P.L.P. 1958, pag. 103.)

„Neputința claselor exploatare în lupta împotriva exploatarelor dă naștere credinței într-o viață mai bună dincolo de mormînt,

tot așa de inevitabil cum neputința sălbaticului în lupta cu natura dă naștere credinței în zei, draci, în minuni etc.”

(V. I. Lenin, vol. 10,
E.S.P.L.P. 1956, pag. 69.)

„Religia este opiu pentru popor. Ea este un fel de basamac spiritual în care sclavii capitalului își înecă chipul lor de om, pretențiile lor la o viață cit de cit demnă de om”.

(Op. cit., pag. 70.)

„Împotriva prejudecăților religioase trebuie să luptăm cu foarte multă precauție; mult rău pricinuesc aceia care introduc în această luptă o notă de jignire a sentimentului religios”.

(V. I. Lenin, Opere, vol. 28,
Editura politică, 1959, pag. 171.)

„Cel mai important lucru... este să știi să trezești interesul maselor, care au încă un nivel cu totul scăzut, printr-o atitudine conștientă față de problemele religioase și printr-o critică conștientă a religiilor”.

(V. I. Lenin, Opere, vol. 33,
E.S.P.L.P. 1957, pag. 221.)

„Pentru partidul proletariatului socialist, religia nu este o chestiune privată. Partidul nostru este o uniune a luptătorilor conștienți, a luptătorilor de avangardă, pentru eliberarea clasei muncitoare. Această uniune nu poate și nu trebuie să aibă o atitudine indiferentă față de inconștiența, ignoranța sau obscurantismul care se manifestă sub forma credințelor religioase. Noi cerem completa separare a bisericii de stat pentru a lupta împotriva negurii religioase numai și numai cu ajutorul armei ideologice, prin presa noastră, prin cuvântul nostru”.

(V. I. Lenin, Opere, vol. 10,
E.S.P.L.P. 1956, pag. 72.)

NIKITA SERGHEEVICI HRUȘCIOV

„Dumnezeu este folosit adesea ca paravan de cei care, profitând de sentimentele credincioșilor, înșală oamenii. Or, aceasta este pur și simplu fariseism. Există mulți oameni care maschează cu numele lui Dumnezeu acțiunile lor antisociale criminale. Iar noi vom lupta întotdeauna împotriva unor asemenea oameni, vom demasca acțiunile lor, vom arăta oamenilor adevăratele căi ale eliberării morale și spirituale”.

(„Pentru pace trainică și coexistență pașnică”.
Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1958, pag. 314—315.)

„Deși sînt ateist, nu vreau să jignesc pe oamenii religioși. Cred că ei nu se supără dacă voi spune: „desființați legenda despre diavol — și popa nu va mai avea ce face. De cine să mai salveze pe oameni, dacă oamenii nu vor crede în diavol?”

(„Lume fără arme — lume fără războaie”,
Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1960, pag. 170.)

XENOFAN (aprox. 565—475 î.e.n.)

„Miini de-ar avea și leii și boii și caii asemeni,
Slovă să scrie ca omul tot ce le trece prin minte,
Caii pe zei ca pe cai fără greș că i-ar face, iar boii
Chip bouresc făuri-vor celor ce-s fără de moarte,
Înfățișindu-i oricine aidoma stării ce-o are”.

HERACLIT (aprox. 530—470 î.e.n.)

„Lumea este unică, ea n-a fost făcută de vreun zeu sau de vreun om, ci a fost, este și va fi un foc veșnic viu, care se întindește după măsură și se stinge după măsură”.

DEMOCRIT (aprox. 460—370 î.e.n.)

„...Cei vechi, observînd fenomenele cerești, ca tunetul, fulgerul, trăsnetul, apropierea unor stele, eclipsele de Soare și de Lună, erau cuprinși de spaimă și presupuneau că vinovați de toate acestea sînt zeii”.

„Proștii, urînd viața, vor totuși să trăiască de teama chinurilor de după moarte”.

EPICUR (aprox. 341—270 î.e.n.)

„Este o prostie a cere de la zei ceea ce omul poate să-și procure singur”.

SIUN-ŢZI (aprox. 298—238 î.e.n.)

„Dacă agricultura și creșterea viermilor de mătase înfloresc și oamenii sînt economi, atunci cerul nu-i poate sărăci. Dacă ei își îngrijesc la timp sănătatea, atunci cerul nu-i poate îmbolnăvi. Dacă ei... nu săvîrșesc greșeli, atunci cerul nu-i poate face nefericiți”.

TITUS LUCRETIUS CARUS (aprox. 99—55 î.e.n.)

„Iată anume adevărul cu care acum vom începe:
Dintru nimic nici un lucru prin voie de zeu nu se naște”.

„Dar a mai crede că zeii din drag pentru oameni găsit-au
Lumea cea scînteietoare... o! Memmiu-i curat nebunie”.

„Nu vezi și piatra apoi biruită de asemeni de vreme,
Turnuri înalte-n ruină și lespezi în praf prefăcute?”

Nu vezi și temple și statui de zei cum se duc obosite, Cum măreția lor sfântă nu-ncearcă să-mpingă hotarul Sorții și nici nu se luptă cu-a firii statornică lege?"

VAN CIUN (27 — aprox. 97 e.n.)

„A afirma că omul este inzestrat și după moarte cu conștiință este ca și cum ai spune că focul, după ce s-a stins, continuă să dea lumină”.

LEONARDO DA VINCI (1452—1519)

„Iar dacă punem la îndoială autenticitatea oricărui lucru perceput cu simțurile, cu atât mai mult trebuie să punem la îndoială ceea ce este potrivit simțurilor, ca, de pildă, întrebările despre esența lui Dumnezeu și a sufletului și altele asemănătoare, în legătură cu care se desfășoară întotdeauna dispute și lupte”.

NICOLAUS COPERNIC (1473—1543)

„Dacă se vor ivi în viitor niște zeflemiști fără minte care, fără să aibă habar de matematică, își vor permite, întemeindu-se pe niște pasaje din sfânta scriptură, să defăimeze din rea-credință învățătura mea sau s-o atace, nu mă voi întrista de loc din cauza aceasta și voi privi părerile lor cu dispreț”.

MICHEL MONTAIGNE (1533—1592)

„Chiar dacă se petrec anumite lucruri care ni se par minuni, aceasta se explică prin faptul că nu cunoaștem îndeajuns natura, și nicidecum pentru că minunile ar fi proprii naturii”.

„...E greu să cîntărim pe cîntarele noastre treburile dumnezeiești fără ca să tragem concluzii în detrimentul acestor treburi”.

GIORDANO BRUNO (1548—1600)

„Fantasmele, care stăpînesc și învăluie mintea idiotilor, a nătărăilor, a oamenilor creduli și superstițioși, merită, ca niște simple năluci ce sînt, batjocură și dispreț din partea unei minți sănătoase, nobile și cultivate. De aceea toți așa-zisii făcători de minuni, magi, vraci sau prezicători nu sînt în stare să facă nimic dacă nu li se dă crezare”.

FRANCIS BACON (1561—1626)

„...Unii dintre filozofii noi au mers cu nesocotința pînă acolo, încît au încercat să întemeieze filozofia naturală pe primul capitol al cărții Facerii, pe cartea lui Iov și pe alte scrieri sfinte. Ei caută în mijlocul viului ceea ce este mort”.

„Nu trebuie să uităm nici că, în toate timpurile, filozofia naturală a înfîlțit un adversar plicticos și penibil, și anume superstiția și zelul religios orb, care nu cunoaște măsură”.

JOHANN KEPLER (1571—1630)

„Din momentul în care se crede în minuni nu mai poate fi vorba de interpretare științifică”.

TOMMASO CAMPANELLA (1568—1639)

„Oare preoții înconjurați de o stimă deosebită nu sînt asemenea scamatorilor care ne îndeamnă să privim la cer și în timpul acesta ne golesc buzunarele?... Fețele bisericesti, care condamnă desfrîul și goana după onoruri, sînt ele însele ahtiate după acestea...”

„...În trinitate nu poate fi nimic adevărat, totul în ea este numai fals, ci și contrar naturii, în felul unei ființe cu trei capete...”

URIEL D'ACOSTA (aprox. 1590—1647)

„...Cel ce neagă nemurirea sufletului nu este departe de negarea lui Dumnezeu”.

„Cei ce proclamă nemurirea sufletului și învierea morților sînt asemenea unor oameni care vor să se cațere fără scară pe un zid neted și care, neavînd sprijin, de fiecare dată cînd întind mîna și se pregătesc să așeze piciorul, alunecă și cad...”

BENEDICT SPINOZA (1632—1677)

„Evlavia și religia constau în taine absurde”.

„...Scopul filozofiei este numai adevărul, pe cînd credința... este numai supunere și evlavie”.

THOMAS HOBBES (1588—1679)

„Zei nu sînt altceva decît plămîdiri ale imaginației noastre și nu există vreun lucru avînd o denumire care să nu fi fost privit cîndva de oameni ca Dumnezeu sau ca drac”.

JOHN TOLAND (1670—1722)

„...Foarte de timpuriu oamenii și l-au imaginat pe Dumnezeu aidoma suveranilor pămîntești; și, închipuindu-și-l astfel nestatornic, gelos, răzbunător și arbitrar, ei s-au străduit să dobîndească milostivirea lui în același fel cum căutau să cîștige bunăvoința acelora care se dădeau drept reprezentanții și locțiitorii lui, ba unii chiar ca zei sau ca urmași ai acestora, așa cum procedau de obicei monarhii din vechime”.

JEAN MESLIER (1664—1729)

„Religia sprijină chiar și cea mai rea cîrmuire, iar cîrmuirea, la rîndul său, sprijină chiar și cea mai absurdă, cea mai prostească religie... Slujitorii religiei, care domnesc peste conștiința noastră, sînt cei mai nerușinați înșelători ai poporului, iar suveranii și ceilalți potentăți ai acestei lumi, care domnesc peste trupul și averea noastră, sînt cei mai mari tîlhari și ucigași din cîți există pe lume”.

JULIEN OFFROY DE LA METTRIE (1709—1751)

„Sufletul este o formulă goală, îndărătul căreia nu se ascunde nici o noțiune și pe care omul rațional trebuie s-o întrebuițeze numai pentru a denumi partea noastră gînditoare”.

CLAUDE-ADRIEN HELVÉTIUS (1715—1771)

„...Toate religiile, fără excepție, au fost pătrunse de un fanatism care n-a putut fi satisfăcut decît prin rîuri de sînge omenesc”.

„Pe foarte puțini oameni religia îi oprește de la fapte rele. Cîte crime săvîrșesc chiar oamenii care au fost însărcinați să ne arate calea spre mîntuire? Dovezi în acest sens sînt Noaptea sfințului Bartolomeu, asasinarea lui Henric al III-lea, masacrul templierilor etc.”

DENIS DIDEROT (1713—1784)

„Dacă rațiunea este un dar al cerului și dacă același lucru se poate spune despre credință, înseamnă că cerul ne-a trimis două daruri care sînt incompatibile și se contrazic unul pe celălalt”.

„Dacă la un singur suflet mîntuit revin o sută de mii de suflete pierdute, înseamnă că diavolul a rămas totuși în cîștig, chiar fără să-și trimită fiul la moarte”.

„Oamenii ar fi trăit destul de liniștiți pe lumea asta dacă ar fi fost pe deplin convinși că nu există nimic de care trebuie să se teamă pe lumea cealaltă; gîndul că Dumnezeu nu există nu a înspăimîntat încă pe nimeni, dar pe cîți i-a îngrozit gîndul că există un Dumnezeu în felul aceluia care ne este înfățișat!”

FRANÇOIS MARIE AROUET (VOLTAIRE) (1694—1778)

„Toți oamenii se nasc cu nas și cu cinci degete la mîini, dar nimeni nu se naște cu ideea de Dumnezeu”.

„...De la moartea fiului preasfintei fecioare n-a existat, probabil, nici o singură zi în care cineva să nu fi fost ucis în numele lui”.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712—1778)

„Creștinismul propovăduiește doar robia și dependența; spiritul lui este prea avantajos pentru tiranie, pentru ca să nu se fi folosit de el în permanență.”

„Dacă turcii pretind din partea noastră aceeași venerație pentru Mohamed, în care nu credem, ca aceea pe care noi o pretindem din partea iudeilor pentru Iisus Hristos, în care aceștia nu cred, se poate oare spune că turcii n-au dreptate și că noi avem dreptate? Unde este principiul echitabil pe baza căruia să rezolvăm această problemă?”

PAUL HOLBACH (1723—1789)

„Religia este arta de a-i îndobitoci pe oameni în scopul de a abate cugetul lor de la răul ce le este pricinuit în lumea aceasta de deținătorii puterii. Oamenii sînt înfricoșați de forțe invizibile și siliți să poarte cu remanere povara suferințelor care le sînt pricinuite de forțe vizibile; li se însuflă speranța fericirii în lumea de apoi dacă se împacă cu suferințele lor din lumea aceasta”.

„Deși morala pe care creștinismul o predică oamenilor este inutilă și contrară naturii, adepții lui se încumetă să afirme că fără religie nu poate să existe moralitate. Dar ce se numește moralitate în limbajul creștinilor? Rușcaciune neîncetată, frecventarea lăcașurilor sfinte, pocăința, abținerea de la plăceri, o viață retrasă, de meditație. Ce foloase decurg pentru societate din asemenea practici care pot fi îndeplinite fără un pic de virtute? Dacă o asemenea comportare duce de-a dreptul la cer, pentru pămînt ea este cu totul inutilă”.

„Majoritatea oamenilor țin la religia lor numai din obișnuință. Ei n-au cercetat niciodată cu seriozitate cauzele care-i leagă de ea, motivele comportării lor, premisele părerilor lor; așadar, ei s-au temut întotdeauna mai mult decît de orice să aprofundeze obiectul pe care-l considerau drept cel mai important pentru dinșii; ei calcă pe urmele strămoșilor lor; cred pentru că din frageda copilărie li s-a spus că trebuie să creadă; nădăjduiesc pentru că strămoșii lor au nădăjduit; tremură pentru că înaintașii lor au tremurat; aproape niciodată ei nu s-au hotărît să analizeze credința lor într-un mod conștient”.

BENJAMIN FRANKLIN (1706—1790)

„Părinții mei au început să se ocupe de timpuriu de educația mea religioasă și, în decursul întregii mele copilării, m-au crescut într-un spirit de austeritate religioasă. În jurul vîrstei de cincisprezece ani am început însă să am îndoieli asupra unei serii întregi de probleme care erau contestate într-unele cărți citite de mine, astfel că, în cele din urmă, am ajuns să mă îndoiesc de revelația însăși”.

JÉRÔME LALANDE (1732—1807)

„Am răscolit întreaga lume a stelelor și n-am găsit nicăieri nici cea mai mică urmă a divinității”.

CONSTANTIN FRANÇOIS VOLNEY (1757—1820)

„Nu Dumnezeu l-a creat pe om, ci omul l-a creat pe Dumnezeu după chipul și asemănarea sa. Omul i-a dat lui Dumnezeu rațiunea sa, l-a înzestrat cu înclinările sale, i-a atribuit părerile sale... Și, uluit de contradicțiile care-i sînt inerente lui însuși, proclamă cu prefăcută smerenie că rațiunea sa este neputincioasă, numind taine divine propriile sale scorneli stupide. Omul pretinde că lui Dumnezeu îi este proprie statornicia, și cu toate acestea îi adresează rugă fierbinți ca să-l determine să-și schimbe atitudinea. El îl socoate de neînțeles, și cu toate acestea îl tâlmăcește într-una”.

„Ideea de Dumnezeu a distrus capacitatea omului de a raționa, a pervertit noțiunile morale și a întunecat rațiunea”.

„Clerul a preamărit puterea regilor și a declarat persoana regilor sfântă pentru ca să-și asigure bunăvoința lor și să împartă puterea cu ei”.

„Trebuie să se înalțe un zid de neclintit care să despartă lumea ființelor fantastice de lumea reală. Iar aceasta înseamnă că trebuie să se înlăture din viața socială concepțiile teologice și religioase de orice fel”.

PERCY BYSSHE SHELLEY (1792—1822)

„Orice om capabil să gîndească trebuie să-și dea seama că nu există argumente care să confirme existența lui Dumnezeu”.

„Toată povestea aceasta tristă despre diavol, despre Eva și despre mijlocitor, care redă biiguiala copilărească a Dumnezeului evreilor, este incompatibilă cu epoca în care se studiază stelele”.

GEORGE BYRON (1788—1824)

„Să ispășim ?

Dar ce vină avem ? De ce

Să fim pedepsiți pentru un păcat săvîrșit înainte de a ne fi născut,

Sau de la alții jertfă să așteptăm pentru acest
Păcat de neînțeles, păcat fără nume,
Stînd pe de-a-ntregu-n setea de a cunoaște ?”

„Zei mor și ei, iar credința este trecătoare : după Zeus, Mahomed și Hristos vor veni alți zei, pînă cînd întregul neam omenesc, ajungînd să vadă limpede și să fie decepționat de Dumnezeu, se va convinge că tămîia și jertfele nu sînt bune de nimic”.

JOHANN WOLFGANG GOETHE (1749—1832)

„Nici chiar un glas cu adevărat cersc nu m-ar putea convinge că femeia zămislește fără bărbat, că morții pot învia”.

„Cine stăpînește știința... nu are nevoie de religie”.

„Întreaga istorie a bisericii este un amestec de erori și de violențe”.

A. S. PUȘKIN (1799—1837)

„Religia, din fericire, este străină gîndurilor și deprinderilor noastre”.

„La poporul nostru întîlnim dispreț față de popi și indiferență față de religia strămoșească ; de aceea rușii sînt socotiți pe degeaba superstițioși : poate că nicăieri ca în mijlocul poporului nostru simplu nu se aud mai multe zeflemele pe seama a tot ce este bisericesc”.

V. G. BELINSKI (1811—1848)

„...În cuvintele *dumnezeu* și *religie* văd întuneric, obscurantism, lanțuri și cnut, și primele două cuvinte îmi sînt tot atît de dragi ca cele patru care urmează”.

„Știu că evul mediu a fost o epocă măreață, înțeleg sfințenia, poezia, grandoarea religiozității evului mediu, dar îmi place mai mult secolul al XVIII-lea, epoca decăderii religiei...”

„Rusia vede salvarea ei nu în misticism, nu în ascetism, nu în pietism, ci în succesele civilizației, instruirii, umanitarismului, omeniei. Ea n-are nevoie de predici (destul le-a ascultat !), de rugăciuni (destul le-a repetat !), ci are nevoie ca în popor să se trezească sentimentul demnității umane, pierdut atîtea veacuri în noroi și gunoi, are nevoie de drepturi și legi, conforme nu cu învățătura bisericii, ci cu bunul simț și cu echitatea și respectarea lor riguroasă pe măsura posibilităților”.

STENDHAL (1783—1842)

„Singura scuză a lui Dumnezeu este că nu există”.

HEINRICH HEINE (1797—1856)

„Aristocrații și-au dat seama că creștinismul este o religie foarte folositoare, că acela care crede în păcatul originar nu va nega privilegiile ereditare, că iadul este o instituție bună pentru ținerea poporului într-o spaimă neconținută, că acela care-l mîncă pe Dumnezeu său poate să îndure foarte multe”.

„Pentru mine devine mai clar pe zi ce trece că în cele din urmă creștinismul va pieri ; această idee putredă a trăit prea mult”.

„Ciudat lucru ! În toate vremurile ticăloșii s-au străduit să mascheze faptele lor josnice prin devotament față de interesele religiei, moralei și patriotismului”.

N. A. DOBROLIUBOV (1836—1861)

„Dușmanii să-i iertăm, religia sfătuiește,
Și să tăcem atunci cînd țarul ne asuprește“.

„Bucurîndu-se de o influență uriașă, slujitorii religiei nu au îndemnat poporul la înnoire și autoafirmare, ci la supunere, la lepădare de sine și la păstrarea rînduieților și a obiceiurilor sta-tornicite. Conservatismul religios este strîns legat de conservatismul politic“.

D. I. PISAREV (1840—1868)

„Dușmănia dintre știință și teologie nu poate lua sfîrșit decît prin nimicirea deplină a uneia dintre părțile aflate în luptă“.

„...Un ascet care ar propovădui gustarea din plin a vieții ar fi în felul său un fenomen tot atît de absurd și de revoltător ca și popii medievali, care, trăind în chefuri și în lux și dedîndu-se la desfrîu, propovăduiau postul, sărăcia și mortificarea cărnii“.

A. I. HERȚEN (1812—1870)

„...Să nu-l născocim pe Dumnezeu dacă nu există; aceasta nu-l va face să existe“.

„Toate religiile au întemeiat morala pe supunere, adică pe robia voluntară...“

„Monarhia... se sprijină pe dreptul divin; ea a susținut întotdeauna religia, iar religia a susținut întotdeauna monarhia... Împăratul pămîntesc îl presupune pe cel ceresc...“

„Religia... reprezintă, la drept vorbind, frîul principal pentru mase, o mare sperietoare pentru cei naivi, un fel de paravan de dimensiuni uriașe care împiedică poporul să vadă limpede ce se petrece pe pămînt, silindu-l să-și înalțe privirile spre cer“.

CHARLES DICKENS (1812—1870)

„Biserica catolică este cel mai îngrozitor mijloc de degradare politică și socială care a rămas pe lume“.

LUDWIG FEUERBACH (1804—1872)

„În practică, toți oamenii sînt ateî; prin acțiunile, prin comportarea lor, ei infirmă credința lor religioasă“.

„Problema pe care mi-o pun în primul rînd este de a lumina cu făclia rațiunii esența întunecată a religiei, pentru ca omul să înceteze, în sfîrșit, să fie o victimă, o jucărie în miinile tuturor forțelor vrăjmașe lui, care, ca și în trecut, folosesc și astăzi bezna religiei pentru ca să-l înrobească. Scopul meu este să demonstrez că forțele înaintea cărora omul se prosternă ascultînd religia, de care se teme, cărora le aduce chiar singeroase jertfe omenești pentru

a le împlînzii sînt numai plăsmuiri ale propriului său suflet încătușat și înfricoșat, ale intelectului său ignorant, nedezvoltat“.

„Religia a apărut și a avut într-adevăr o anumită poziție și însemnătate în epoca copilăriei omenirii; dar perioada copilăriei este totodată perioada ignoranței, a lipsei de experiență, a inculturii. Religiile care au apărut mai tirziu, de pildă cea creștină, și care se proclamă noi n-au fost de fapt religii noi. Ele au fost religii critice. Ele și-au însușit reprezentările religioase apărute în cele mai îndepărtate epoci ale dezvoltării omenirii, le-au revizuit, le-au spiritualizat în concordanță cu nivelul progresului atins de omenire“.

„În cursul dezvoltării omenirii, religia s-a aflat întotdeauna în contradicție cu cultura autentică; ea a împiedicat progresul. Religia a avut întotdeauna o atitudine dușmănoasă față de orice inovații, față de orice schimbare a obiceiurilor moștenite din trecut, față de orice progres“.

„Religia ia naștere în întunericul veșnic al ignoranței, al mizeriei, al înapoierii tehnice, al inculturii“.

„Nu Dumnezeu l-a creat pe om, ci omul l-a creat pe Dumnezeu după chipul și asemănarea sa“.

„Afirmatia că religia ar fi înnăscută omului este falsă“.

„Religia este fiica ignoranței“.

CHARLES DARWIN (1809—1882)

„Cînd mă gîndesc cu cîtă furie m-au atacat reprezentanții bisericii, mi se pare amuzant că pe vremuri am avut și eu intenția să mă fac preot“.

„Nu există nimic mai admirabil decît răspîndirea necredinței religioase, sau a raționalismului, la care am asistat în decursul celei de-a doua jumătăți a vieții mele...“

„Cu toate că am dat frîu liber fanteziei mele, îmi era tot mai greu să găsesc argumente care să mă poată convinge de justetea creștinismului. Așa s-a strecurat în sufletul meu necredința și, în cele din urmă, am devenit un om cu desăvîrșire necredincios“.

„Teoria selecției naturale n-ar fi avut în ochii mei nici o valoare dacă ar fi necesitat pe o treaptă oarecare a dezvoltării adaosuri miraculoase“.

„Știința nu are nimic comun cu Hristos... În ceea ce mă privește, nu cred că a avut cîndva loc vreo revelație“.

V. CONTA (1845—1882)

„Cu progresul științelor pozitive, omul ajunge în timpurile din urmă la convingerea că toate fenomenele se produc conform unor legi fixe și necesare. De aici încolo, omul nu mai are nimica de

temut sau de așteptat de la voința liberă a nici unei ființe închipuite”.

„Dacă examinăm mișcarea științifică din Europa modernă, vedem că toți învățații care au cultivat științele pozitive și care s-au succedat de la Bacon încoace, n-au făcut decât să lărgească treptat sfera explicațiunii materialiste a lumii, în paguba explicațiunii spirituale”.

I. S. TURGHENIEV (1818—1883)

„Oricum s-ar ruga un om, el se roagă în vederea unei minuni. Orice rugăciune se reduce la următoarele: «Dumnezeule mare, fă ca de două ori doi să nu fie patru»”.

„Să ne gândim câte lucruri rele și inutile există pe lume: hoiera, grindina, regii, soldații etc. ! Oare nu cumva dumnezeu îi urăște pe oameni ?”

VICTOR HUGO (1802—1885)

„Ei (popii) spun: «Peste oștire mai mare e cezarul, De el s-ascuți dator ești, popor; el uns e-n veci !»
Cîntînd binecuvîntă ca să-și arate harul,
Dar vezi țechini de aur subt degetele reci”.

„Iadul este o ofensă adusă omenirii. Cînd îmi spuneți că dumnezeul nostru v-a creat după chipul și asemănarea sa, vă răspund că, pesemne, e foarte hidos”.

JOSEPH DIETZGEN (1828—1888)

„Toate religiile sînt religii pentru robi, dar creștinismul mai mult decît toate merită acest nume”.

„Scopul creștinismului este viața veșnică în ceruri; scopul omului rațional îl constituie pacea și știința”.

„Pentru creștin lumea reală, minunată și strălucitoare este întunecată. Pentru el farmecele acestei lumi reprezintă o ispită a diavolului, munca sa — un blestem, iubirea sa — o pornire vinovată, carnea sa — o povară, o închisoare a sufletului, trupul său — «un ghem de viermi rău mirositori»”.

„Știința liberă, care pune la dispoziția omenirii totul, fără excepție, lucrurile și proprietățile lor, este neapărat antireligioasă”.

M. E. SALTİKOV-SCEDRIN (1826—1889)

„...Problema nemuririi sufletului este o problemă de domeniul teologiei, care este intangibilă și cu desăvîrșire independentă de cercetările ce se fac în domeniul științelor naturii. Nemurirea sufletului este o dogmă care se propovăduiește în biserici, și nu în laboratoarele de chimie; altminteri nici nu poate fi, deoarece în acestea din urmă ea ar fi cu totul nelalocul ei”.

N. G. CERNIȘEVSKI (1828—1889)

„...Scopul prediciei despre ascetism constă în a-i deprinde pe cei nenorociți și flămînzi cu gîndul că trebuie să fie veșnic nenorociți și flămînzi și că trebuie să se bucure de această soartă a lor”.

„Oare multe succese a avut învățătura ființei care a propovăduit morala și dragostea? Iată, au trecut deja 18 veacuri, și nici gînd ca aceste învățături să se înfăptuiască... Dumnezeu, care poate izbăvi omul de nevoile fizice, ar fi trebuit să facă în primul rînd acest lucru, iar nu să propovăduiască morala și dragostea fără a-i da mijloacele pentru a se elibera de ceea ce face cu neputință izbăvirea de viciu, ignoranță, fărâdelege și egoism”.

MIHAIL EMINESCU (1850—1889)

„Religia — o frază de dinșii inventată
Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug,
Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată,
După ce-amar muncirăți mizeri viața toată,
Ați mai purta osînda ca vita de la plug ?”

„Cu umbre care nu sînt, v-a-ntunecat vederea
Și v-a făcut să credeți că veți fi răsplătiți...
Nu ! moartea cu viața a stîns toată plăcerea —
Cel ce în astă lume a dus numai durerea
Nimic n-are dincolo, căci morți sînt cei muriți”.
(„Împărat și proletar”)

THOMAS HUXLEY (1825—1895)

„Ceea ce ne povestește Biblia despre crearea Evei este o născocire absurdă”.

D. I. MENDELEEV (1834—1907)

„Superstiția este convingerea neîntemeiată pe cunoaștere. Știința se luptă cu superstițiile cum luptă lumina cu întunericul”.

MARK TWAIN (1835—1910)

„Din mila domnului, noi, cei din America, am primit trei daruri neprețuite: libertatea cuvîntului, libertatea conștiinței și prudența, care ne reține să ne folosim de ele”.

„...Dumnezeu, care ar fi putut crea la fel de ușor copii buni sau răi, preferă să creeze copii răi... El ar fi putut să-i facă pe toți fericiți, dar nu face pe nimeni fericit... Dumnezeu vorbește despre dreptate, și a inventat iadul... le vorbește altora despre morală, și el însuși este lipsit de a sa, privește crimele cu dezaprobare și el însuși le săvîrșește...”

„Este oare rațional să se investească sute de milioane de franci în împodobirea inutilă a bisericilor cînd poporul geme sub povara

impozitelor pentru a întreține o cirmuire care-l aduce la sapă de lemn? După cite pot eu judeca, Italia în decurs de cincisprezece secole a irosit toată enérghia sa, toate finanțele sale și toată industria sa pentru ca să clădească o puzderie de lăcașuri bisericesti uimitoare, ducînd la pieire jumătate din populația ei pentru construirea lor. În prezent, ea reprezintă un muzeu uriaș de splendoare și mizerie”.

PAUL LAFARGUE (1842—1911)

„Civilizația îmbătrinită și creștinismul născînd au pervertit pe barbarii lumii antice. La fel civilizația capitalistă modernă îi pervertește pe sălbaticii Lumii Noi”.

„Bisericii catolice i s-a reproșat că ea ar fi încremenit în învățătura sa, în dogmele, în formele și riturile sale, care s-ar fi perpetuat neschimbate de la un secol la altul. Un asemenea «certificat de paupertate» i se eliberează însă cu totul pe nedrept. Dimpotrivă, catolicismul a știut să se adapteze la diversele condiții de loc și de timp cu multă șiretenie și dibăcie”.

AUGUST BEBEL (1840—1913)

„Dacă pînă și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai există încă sute de mii de capete care se frămîntă pe tema dogmei nou-clocite a infailibilității papei, nu trebuie să ne mirăm că în decurs de aproape două milenii o mare parte a omenirii a putut să creadă în revelație și în minunile creștinismului”.

„Nici o carte din lume n-a adus atîția oameni la casa de nebuni ca Biblia. Bieții visători căutau în ea ceea ce nu exista în realitate, iar cînd li se părea că au găsit în sfîrșit adevărul, se izbeau din nou de un pasaj care îl contrazicea pe cel anterior și era incompatibil cu el”.

„...Cele mai importante dogme și rituri pe care se bazează creștinismul au fost împrumutate de el de la «păgîni»; același lucru se poate spune și despre formele în care se oficiază serviciul divin creștin, în special cel catolic. Pretutindeni vedem imitarea «păgînismului» și nu găsim nicăieri măcar o urmă de idee originală”.

„Creștinismul a ținut omenirea în robie și împilare; el slujește și astăzi ca cel mai bun instrument de subjugare politică și socială”.

I. I. MECINIKOV (1845—1916)

„Faptul că majoritatea oamenilor cred în divinitate și în viața de apoi nu are ca țemei instinctul religios, ci se explică prin influența educației și a sugestiei... De aceea și vedem foarte des că oameni care credeau în copilărie ceea ce li s-a transmis prin sugestie pierd o dată cu trecerea anilor și cu dezvoltarea activității raționale orice credință”.

G. V. PLEHANOV (1856—1918)

„...Teoria — socialismul științific contemporan — respinge religia ca un produs al unei concepții greșite despre natură și societate și o condamnă ca o piedică în calea dezvoltării multilaterale a proletarilor”.

„Religia nu creează morala. Ea consfințește numai regulile ei, care au la bază orînduirea socială respectivă”.

„...Clerul, ca stare socială, a fost și rămîne ostil oricărei mișcări de eliberare. Aceasta îl face să fie unul dintre reazemele cele mai de nădejde ale reacțiunii”.

ERNST HAECKEL (1834—1919)

„Înflorirea creștinismului și a concepției mistice despre lume, legată de el, a marcat pentru anatomie, ca și pentru toate celelalte științe ale naturii, începutul declinului. Papii de la Roma, cei mai mari șarlatani din istoria lumii, s-au străduit cel mai mult să țină omenirea în ignoranță și, pe bună dreptate, socoteau cunoașterea organismului omenesc drept un mijloc periculos de luminare a minților în privința naturii noastre reale”.

„În religia hindușilor și a egiptenilor, în mitologia greacă și romană, în Talmud, ca și în Coran, în Vechiul ca și în Noul testament, zeii gîndesc, vorbesc și acționează absolut la fel ca oamenii, iar revelațiile prin care ei doresc să ne dezvăluie tainele existenței, enigmele nedesluite ale lumii reprezintă un produs al fanteziei omenestii. Adevărul pe care îl găsim în ele credincioșii este o născocire a oamenilor, iar «credința copilărească» în aceste revelații absurde este superstiție”.

„Cea mai întunecată epocă a dominației papale a fost evul mediu; el a însemnat moartea oricărei vieți intelectuale libere, declinul oricărei științe adevărate, sfîrșitul oricărei purități morale”.

K. A. TIMIRIAZEV (1843—1920)

„Rațiunea s-a format în lumea fenomenelor legice și pentru această lume; pentru lumea minunilor există destui imbecili și isterice”.

„Burgezia în descompunere se apropie tot mai mult de metafizica perimată și nu pregetă să se alieze cu misticismul și cu biserica militantă”.

ANATOLE FRANCE (1844—1924)

„Iisus este doar un nume care a întruchipat visul despre mesia. El n-a existat niciodată în realitate. Prin aceasta se explică elementele neverosimile și contradicțiile din povestirile despre viața lui”.

„Morții nu trăiesc decît viața pe care li-o atribuie cei vii”.

„Astfel, din fericire, bătrînul dumnezeu a fost izgonit din împărăția sa pămîntescă, și fiecare ființă gînditoare de pe acest pămînt îl disprețuiește sau îl ignorează cu desăvîrșire“.

„Religiile sînt asemenea cameleonilor, care își schimbă culoarea după mediul inconjurător“.

„Zeii nu sînt mai nemuritori decît oamenii“.

V. BABEȘ (1854—1926)

„Nu cred în absurditățile și neadevărurile care însoțesc religiunile și care ar trebui eliminate încetul cu încetul și protestez dacă cineva pretinde ca educația copilului să fie făcută de religiune cu toate neadevărurile, greșelile și minunile absurde ale ei, din care știința de mult a făcut tabula rasa“.

I. I. SKVORTOV-STEPANOV (1870—1928)

„Credința religioasă împiedică avîntul spiritului uman, limitează domeniul gîndirii“.

„Religia declară cu îngîmfare că a găsit ceea ce știința abia caută“.

I. E. REPIN (1844—1930)

„În genere, creștinismul înseamnă robie, sinuciderea smerită a tot ce este mai bun, mai prețios, mai înalt în om, castrarea lui“.

V. V. MAIAKOVSKI (1893—1930)

„Nu popi
să ne-nvețe «scriptura divină»
Cu bîta
sfărîmîndu-ne niscai vertebre.
Scâlda-vom
globul întreg în lumină
Prin cosmografii
și algebre.
De ce să tot vîri la brașoave în cranii!
Lui dumnezeu
ia-i hăturile-n mîna ta!
Nu legi dumnezeiești
de-amețit mocofanii,
Pămîntului —
legi omenesti îi vom da...“
(„Ziua învierii noastre“)

Tovarăși țărani,
gîndiți-vă bine —

De ce
țărănul
paștele-ar ține ?

Dac-a fost
un părinte pentru oameni
Hristos
și-atotvăzător dumnezeu
prin cerul-polog —
de ce-atunci,
mă rog,
v-atingeau moșierii la os ?
De ce cizma lor să te lase olog ?
De păduri,
de ogoare
doar moșierii să aibă folos ?
Sau, doar
interesele moșierești
le veghează Hristos ?
(„Tovarăși țărani“) ¹

DR. N. LEON (1862—1931)

Superstițiile de orice natură ar fi ele sînt cel mai neîmpăcat dușman al rațiunii.

Datoria omului de știință este de a nu ascunde adevărul și de a lovi fără crufare în credințele superstițioase. Ar fi timpul să se ducă o luptă mai sistematică contra superstițiilor care bîntuiesc îndeosebi populația rurală, punînd prin aceasta o piedică serioasă higienii și contribuind uneori în chip direct la creșterea mortalității. Ar fi timpul ca și oamenii noștri, liberi gînditori, loiali, să se organizeze între ei, pentru a duce o luptă sistematică contra credințelor supranaturale care apasă omenirea de mii de ani, căutînd a vulgariza adevărul, binele, frumosul.

CLARA ZETKIN (1857—1933)

„În tinerețe am străbătut calea unor căutări pasionate. Pe atunci voiam să-mi făuresc o concepție religioasă clară și armonioasă despre lume. Dar a fost de ajuns să cunosc ideile socialiste, și am devenit imediat nereligioasă, lucru pe care nu l-am ascuns niciodată“.

I. V. MICIURIN (1855—1935)

„Nu trebuie să așteptăm daruri de la natură ; sarcina noastră este să i le smulgem“.

HENRI BARBUSSE (1873—1935)

„Rolul bisericii creștine, asemănător cu acela al tuturor religiilor recunoscute de oameni, a început să conștie în a astupa gura

¹ În romînește de Cicerone Teodorescu. — Nota trad.

săracilor. Biserica creștină s-a întors împotriva lor, forțându-i s-o recunoască cu ajutorul puterii de stat, dobândită de ea cu sprijinul săracilor”.

I. P. PAVLOV (1849—1936)

„Religia le este trebuincioasă celor slabi; cei puternici n-au nevoie de ea”.

„Sînt raționalist pînă în măduva oaselor și am rupt cu religia...”
„Omul însuși trebuie să alunge gîndul despre Dumnezeu...”

A. M. GORKI (1868—1936)

„Timp de două mii de ani biserica creștină a servit drept izvor de justificări pentru îngrădirea juridică și economică a femeilor”.

„Problema nu este ca bisericile să fie dărîmate, ci ca oamenii să uite de biserică, ca nimeni să nu le calce pragul — iată ce trebuie să realizăm. E necesar să știm că în procesul dureros al înlăturării prejudecăților religioase din viața noastră nu se poate acționa prin mijloace brutale”.

„Locuitorii lui Hristos pe pămînt — prinții bisericii, episcopii, filozofii religioși — continuă să rămînă și în zilele noastre aceiași «înăbușitori ai rațiunii» și dușmani ai oamenilor, cum au fost întotdeauna, mai ales de cînd creștinismul a fost recunoscut ca religie de stat”.

„Religia a acționat asupra oamenilor ca ceața și fumul. Sărbătorile, procesiunile cu crucea, icoanele «făcătoare de minuni», botezurile, nunțile, înmormîntările, toate ceremoniile prin care biserica a influențat asupra imaginației oamenilor și le-a zăpăcit mințile au jucat un rol mult mai însemnat decît se crede de obicei în procesul «înăbușirii rațiunii», în lupta împotriva gîndirii critice”.

„...Sarcina fundamentală a tuturor religiilor a fost una și aceeași: să le insufle celor săraci ideea că pentru ei nu există fericire pe pămînt, că aceasta îi așteaptă în ceruri și că munca silnică în folosul altuia este un lucru plăcut lui Dumnezeu”.

N. K. KRUPSKAJA (1869—1939)

„Construirea socialismului subminează rădăcinile religiei. Pe măsură ce religia este înlăturată de știință, smerenia de rob — de îndrăzneala luptătorilor pentru un scop mare, visurile despre împărăția cerească — de construcția socialistă pe pămînt, biserica își pierde importanța ca factor de influențare a maselor”.

„Ortodoxismul a fost religie de stat; pentru sprijinirea lui s-au cheltuit sume uriașe. În schimb, și el a fost sluga statului. În schimbul privilegiilor dobîndite din partea statului, el trebuia să slujească stăpînirii prin toate mijloacele, să o înconjure cu aureola binecuvîntării divine, să preamărească de pe amvon fiecare pas al ei, să acopere cu autoritatea sa fiecare crimă a ei”.

E. M. IAROVSLAVSKI (1878—1943)

„Religia este o mreajă care prinde în păienjenişul său fin milioane de oameni ai muncii, adormindu-le conștiința pentru a salva orînduirea capitalistă”.

„Religia, ca concepție asupra lumii, constituie o reprezentare falsă, denaturată despre întreaga lume și despre relațiile dintre oameni. Omul nu poate proceda just, nu poate acționa în mod organizat ca comunist, ca leninist dacă creierul său este otrăvit de religie”.

„În lupta pentru victoriile continue ale socialismului, un loc de seamă trebuie să-l ocupe activitatea antireligioasă, făurirea la milioane de oameni a unei concepții materialiste științifice despre lume, concepție care nu se împacă cu nici o credință în supranatural și cu nici o religie”.

ROMAIN ROLLAND (1866—1944)

„Astăzi trebuie să luptăm atît cu Dumnezeu cît și cu oamenii; cu vechile idealuri, cu zeii care mor și aduc moarte, cu milioanele de spirite fără ochi care îi slujesc orbește”.

THEODOR DREISER (1871—1945)

„Dacă eu, personal, aș da o definiție a religiei, aș spune că ea este un pansament pe care omul l-a inventat ca să-și apere sufletul însîngerat de vicisitudinile vieții”.

A. E. FERSMAN (1883—1945)

„Sînt profund convins că incompatibilitatea științei cu religia trebuie să ne determine pe toți să devenim luptători activi pentru concepția materialistă despre lume, deoarece fără ea atît știința cît și viața sînt de neconceput”.

E. G. RACOVIȚĂ (1868—1947)

Nu există alte mijloace de a ajunge la adevăr decît prin folosirea metodelor uzitate în cercetările științifice.

IAROSLAV GALAN (1902—1949)

„Crearea în țările Europei de est și sud-est a republicilor de democrație populară a însemnat pentru Vatican o lovitură incomparabil mai cumplită decît Reforma din secolele XVI—XVII. Atunci Roma a avut de-a face cu concurenți mai mult sau mai puțin numeroși, pe cînd acum dușmanul de moarte pe care îl are de înfruntat sînt popoarele care s-au ridicat la viață și libertate și au scuturat jugul spiritual pe care l-au purtat veacuri de-a rîndul”.

„Nici în negura evului mediu timpuriu nu vom găsi un stat, o stăpânire care să se caracterizeze printr-o asemenea duplicitate, fățarnicie, cupiditate, corupție, omoruri făptuite în taină sau pe față, jafuri și mașinații necinstite ca puterea papală a «loctiitorilor lui Dumnezeu». E drept că vremurile hegemoniei papale au apus pentru totdeauna, de mult s-a stins geamătul martirilor arși de vii pe rugurile «sfintei» inchiziții. Dar au mai rămas pe lume forțe care se închină aceluiași diavol pe care de aproape două mii de ani lupii Vaticanului îl slujesc cu credință și devotament. Alianța acestor forțe ale întunericului cu fasciștii și cu așitătorii la război din Washington este cât se poate de explicabilă, ea fiind o alianță între asasini și tilhari. Din fericire pentru omenire, această alianță este condamnată de mersul istoriei”.

MIC GLOSAR DE TERMENI TEOLOGICI ȘI BISERICEȘTI

ABATE (lat. abbas, abbatis, din ebr. abba „tată”) — titlatura superiorului unor mănăstiri catolice; în Franța, denumire dată preoților parohi.

ABAȚIE — cu începere din secolul al VI-lea, mănăstire catolică cu conducere autonomă, în fruntea căreia se află un abate. În evul mediu, abațiile stăpâneau moșii întinse și alte bogății.

AER (sau EPITAF) — bucată de pînză brodată reprezentînd scena punerii în mormînt a lui Iisus Hristos. Aerul acoperă masa de piatră a altarului (pristolul); deasupra lui se așază antimisul, crucea, evanghelia etc. În vinerea-mare, aerul este scos din altar și așezat în naos, unde credincioșii i se închină. Cu el se face și înconjurul bisericii.

AGHEASMĂ — apă sfințită de preot după un ritual special.

ALELUIA (ebr.) — textual „lăudați-l pe domnul” — refren de laudă în cîntări bisericești.

ALTAR — în antichitate, ridicătură de piatră sau de lemn, pe care se aduceau jertfe zeilor. La creștini, partea dinspre răsărit a bisericii, destinată oficierii serviciului divin. În bisericile ortodoxe, altarul este despărțit de naos prin iconostas (catapeteasmă). În altar se află pristolul. Pe pristol sînt așezate crucea, evanghelia, antimisul și chivotul (tabernacolul). Sub pristol se află o bucățică de moaște, care simbolizează vechile liturghii oficiate pe mormintele „mucenicilor” în catacombe. În altar se află de obicei și o altă masă, numită jertfelnic, care servește pentru săvîrșirea proscomidiei (vezi).

AMVON — un fel de balcon construit în biserică în fața altarului sau în partea laterală a bisericii. De aici se citește uneori evanghelia, iar diaconul rostește ecteniile (vezi). În bisericile ortodoxe, preotul rostește de pe amvon predica.

ANALOG — un fel de măsuță sau pupitru mobil, cu partea de sus înclinată, care servește în timpul slujbelor la citirea textelor religioase în biserică.

ANATEMĂ (ebr. herem) — blestem, afurisenie. Sinoadele bisericești, papii de la Roma, biserica ortodoxă recurgeau adeseori la anatema în lupta împotriva ereziilor, excomunicînd din sînul bisericii pe oamenii care nu le erau pe plac. Excomunicarea era socotită în evul mediu ca o condamnare la chinuri veșnice în „viața de apoi”.

ANTIHRIST — în concepția creștină, trimis al Satanei, care va sosi, chipurile, cu puțin înainte de a doua venire a lui Iisus Hristos și va lupta împotriva bisericii creștine, dar va fi în cele din urmă învins de Hristos. Adepții ereziilor medievale considerau drept antihriști pe papii de la Roma și, în general, întreaga ierarhie romano-catolică.

ANTIMIS — țesătură care înfățișează la mijloc scena învierii, iar în cele 4 colțuri pe cei 4 evangheliști; în cusătură moaște. Fără antimis nu se poate sluji liturgia în biserică, iar cu el se poate sluji și în afara bisericii.

APOSTOLI — denumirea ucenicilor legendari ai miticului întemeietor al creștinismului, Iisus Hristos.

ARIANISM — învățătura episcopului Arie din Alexandria, care a trăit în secolul al IV-lea și a afirmat că dumnezeu-fiul, adică Iisus Hristos, nu este egal cu dumnezeu-tatăl. Sinoadele ecumenice din Niceea (325) și Constantinopol (385) au condamnat „erezia” lui Arie, luându-i rangul preotesc și excomunicându-l din sânul bisericii. Aceasta n-a împiedicat totuși răspândirea arianismului, care a fost îmbrățișat de o seamă de triburi germanice și a dăinuit încă un timp destul de îndelungat, până ce catolicismul, consolidându-se, i-a putut pune capăt.

ARHIEREU — în biserica ortodoxă, reprezentant al înaltei ierarhii bisericești.

ARHIMANDRIT — în biserica greco-orientală (cu începere din secolul al V-lea) — starețul unei mănăstiri mari. Inițial, arhimandriții erau aleși de episcopi dintre egumeni, în scopul supravegherii mănăstirilor din eparhia lor. Ulterior, denumirea de arhimandrit a devenit un titlu onorific al egumenilor celor mai importante mănăstiri dintr-o eparhie. Cu acest înțeles denumirea a trecut din Bizanț în Rusia (după 1174).

AUTOCEFALIE — independența unei biserici ortodoxe față de patriarhia ecumenică.

BULĂ (lat. bulla „bilă”) — epistolă a papii, întărită cu pecete de formă sferică. Din această cauză epistolele papale sînt numite de obicei bule.

CAMILAFCĂ — comănac sau potcap acoperit cu vâl negru atîrnat pe spate, purtat de călugări ortodocși în timpul serviciului divin. Patriarhii și mitropoliții primați poartă camilafcă albă.

CANONIC — preot catolic cu rang superior, care beneficiază de un statut aparte, funcționînd într-o catedrală. Canonicii dintr-o episcopie formează așa-numitul capitol, for care are un rol consultativ pe lângă episcop.

CANONIZARE — includere de către biserică a unei persoane defuncte în rîndul sfinților.

CAPELAN — preot catolic care funcționează pe lângă o capelă (un altar special dintr-o catedrală), pe lângă paraclisul unei biserici parohiale sau chiar pe lângă un paraclis dintr-un imobil particular. Capelanii sînt adeseori ajutorii parohilor.

CARDINAL (lat. cardinalis „principal”) — titlul celui mai înalt rang clerical în ierarhia catolică conferit de papă slujitorilor bise-

ricii. Cardinalii sînt cei mai apropiați consilieri ai papilor. În conclav, adunarea cardinalilor, din rîndul acestora este ales papa. Însemnul demnității lor este o pălărie roșie înaltă.

CATOLICOS — titlul celor mai înalți ierarhi ai bisericii ortodoxe gruzine și ai celei armene.

CATEHISM — îndreptar pentru învățarea elementelor credinței de către creștini, întocmit de obicei sub formă de întrebări și răspunsuri și conținînd teze a căror recunoaștere este obligatorie pentru fiecare creștin.

CATERISIRE — actul prin care biserica privează de rangul lor spiritual anumite persoane vinovate de delicta cu caracter laic sau bisericesc. După ce i se citea vinovatului decretul cu privire la decăderea sa din rang, el era dezbrăcat de hainele preoțești sau călugărești (rasa, anteriul, camilafca, comănacul), i se tundeau părul de pe cap și barba și era îmbrăcat în haine civile, „lumești”. Persoanele care erau supuse acestei ceremonii erau cunoscute sub numele de „răspopit”.

CĂDELNIȚĂ — vas de metal pentru afumarea cu tămâie în timpul slujbei bisericești la creștini. Cădelnița este alcătuită dintr-o ceașcă rotundă, atîrnată de cîteva lăntișoare unite la capătul de sus, de care ține preotul. În cădelniță se așază cărbuni aprinși, iar peste aceștia se presară tămâie (rășină de lemn aromat) sau alte substanțe arome.

CHIVOT — în biserica ortodoxă, cutie în formă de biserică în care se păstrează cuminecătura. Alături de ea se află un fel de pahar de argint cu picior, așa-numitul potir, în care se păstrează vinul pentru împărtășanie. Atît chivotul cît și potirul se țin pe masa altarului.

CHIVOTUL CU SFINTELE DARURI — în biserica ortodoxă, cutie în care se păstrează cuminecătura. Alături se află un mic potir în care preotul transportă „sfintele daruri” cînd se duce să împărtășească acasă un bolnav sau un muribund. Atît chivotul cît și potirul se țin pe masa altarului.

CHIVOTUL LEGII — ladă unde se păstrau tablele legii, pe care erau săpate cele zece porunci. Era făcut din lemn scump și ferecat pe dinăuntru și pe din afară cu aur. Chivotul era purtat cu ajutorul unor prăjini, petrecute prin niște inele de aur fixate de el. În chivot se păstra și cîrja lui Aaron. Evreii credeau că în chivotul legii ar sălășlui Iahve. La început, chivotul legii însoțea oștirea în campanie. După construirea templului din Ierusalim, el a fost strămutat în sanctuarul acestuia.

CONCLAV — adunarea cardinalilor pentru alegerea noului papă, precum și denumirea sălii în care are loc această adunare. Sala nu are decît o singură ieșire, iar cardinalii nu o pot părăsi decît după alegerea papii, orice comunicare cu lumea din afară fiindu-le interzisă.

CONCORDAT — acord încheiat de papă cu un stat.

COPTI — egipteni de confesiune creștină. Termenul de „copti” a devenit cunoscut în Europa, cu începere din secolul al XVII-lea, prin intermediul izvoarelor literare arabe. Coptii au o bogată literatură în limbile greacă și arabă. Creștinismul a pătruns la ei foarte devreme. Biserica coptă (iacovită) este independentă. Serviciul divin, construcția bisericilor și alte rinduieli seamănă în multe privințe cu cele ortodoxe.

CURIE — denumire care desemnează totalitatea instituțiilor supreme administrative și judecătorești ale bisericii romano-cato-lice. Curia editează epistolele și bulele papale, împarte indulgențe, acordă dezlegări de păcate, conduce finanțele papale, întreține relații diplomatice cu diverse state, constituie instanța supremă de judecată, dispune canonizările, întemeierea ordinelor etc.

DARUL LUI CONSTANTIN — fals document istoric plăsmuit de papi, pe baza căruia biserica catolică a ridicat pretenții la puterea laică. În acest document, întocmit probabil în a doua jumătate a secolului al VIII-lea din însărcinarea curiei romane, se spune că împăratul romano-bizantin Constantin cel Mare (274—337) i-ar fi remis papii Silvestru I (314—335) și urmașilor săi puterea asupra Romei, Italiei și părții occidentale a imperiului. Acest fals a fost comis de curie pentru a argumenta dreptul său asupra Regiunii papale, dăruiată bisericii catolice în anul 754 de către regele franc Pepin cel Scurt (714—768). Falsitatea așa-zisului „dar al lui Constantin” a fost dovedită la mijlocul secolului al XV-lea de umanistul italian Lorenzo Valla.

DIACON — rangul cel mai de jos în ierarhia bisericească, ajutor al preotului la oficierea serviciului divin; protodiacon — primul sau cel mai în vîrstă diacon; ierodiacon — diacon din rîndurile călugărilor; arhidiacon — cel mai în vîrstă diacon din rîndurile călugărilor.

DOGMĂ (în teologie) — adevăr de netăgăduit, care ar fi fost dezvăluit prin revelație divină; recunoașterea lui necondiționată este principala obligație a unui credincios.

ECLESIARH — portar, intendent bisericesc la catolici.

ECTENIE — rugăciune, rostită de diacon sau de preot, conținînd o cerere adresată lui Dumnezeu.

EGUMEN — denumirea dată unor slujitori ai cultului din rîndurile călugărilor, în special starețului unei mănăstiri ortodoxe.

EPISCOP (arhiereu) — cea mai înaltă funcție din ierarhia bisericilor creștine care admit episcopatul. Episcopul are dreptul și îndatorirea de a hirotonisi, adică de a ridica pe cineva la rangul de diacon, preot sau episcop (în acest din urmă caz împreună cu alți episcopi). El numește de asemenea în funcție pe membrii clerului inferior, tîrnosește (sfințește) bisericile etc. Lui îi sînt subordonate toate instituțiile bisericești care se află pe teritoriul episcopiei (sau eparhiei), mănăstirile, seminarele teologice etc., în afară de cele subordonate direct centrului bisericesc. Episcopul trebuie să fie necăsătorit, chiar dacă nu a fost înainte călugăr. *Arhiepiscop* — episcop cu atribuții administrative superioare altor episcopi, care se află în subordinea sa.

EPITRAHIL (PATRAFIR) — parte a veșmîntului preoțesc, care constă din două fișii lungi de stofă cusute împreună și brodate cu cruci. Atunci cînd oficiază, preotul este obligat să poarte epitrahilul atîrnat de gît. O dată cu epitrahilul el mai îmbracă pe deasupra sfta, sau felonul, care este un veșmînt lung și larg fără mineci.

ERETIC — adeptul unei erezii, învățătură religioasă care contrazicea dogmele bisericești; abaterea de la aceste dogme atrăgea, de regulă, excomunicarea din biserică, supunerea la torturi sau arderea pe rug. Fiindcă în diferite epoci istorice lupta socială a maselor de la orașe și sate (a țărănimii și a meșteșugarilor din orașe) împotriva exploataților a îmbrăcat de obicei forma ereziilor, exponenții acestora au fost adeseori reprezentanți ai claselor asuprite (de exemplu anabapțiștii). În alte cazuri au devenit „eretici” reprezentanți ai burgheziei în ascensiune sau ai nobilimii îmburbuzate (de exemplu hughenojii), care s-au ridicat împotriva absolutismului, drapat în toga dreptei credințe oficiale. Sub pretextul luptei împotriva ereticilor, statul — legat de biserică — s-a răfuit adeseori cu adversarii săi politici, după cum rezultă, de pildă, din practica inchiziției spaniole în secolele XV—XVI.

ESHATOLOGIE — concepția religioasă despre un sfîrșit apropiat al lumii. Uneori aceasta este legată de așteptarea unor schimbări de natură cosmică. Reprezentarea sfîrșitului lumii se împletește cu așteptarea judecății de apoi, care trebuie să aducă fericire veșnică drept-credincioșilor și chinuri veșnice păcătoșilor. Ideile eshatologice, așteptarea sfîrșitului lumii și a venirii mîntuitorului (a lui „mesia”), s-au răspîndit deosebit de mult în perioadele de gravă criză socială și politică (în vechea Iudee în timpul ocupației romane, în Rusia în perioada schismei bisericești din timpul domniei lui Petru I etc.).

ESENIENI — una dintre sectele vechilor evrei, apărută în secolul al II-lea î.e.n. Esenienii trăiau în comunități închise, ducînd o viață ascetică; ei nu se căsătoreau, făceau legămînt să se poarte drept față de toată lumea, să nu facă rău nimănui, să spună totdeauna adevărul, să nu ia în deșert numele domnului etc. Ei își pregăteau singuri toate cele necesare traiului și evitau legăturile cu negustorii. Esenienii erau împotriva războiului, împotriva sclaviei; ei negau proprietatea privată, se ajutau unul pe altul și își ziceau între ei frați. Ei au fost, într-o anumită privință, precursorii creștinilor, printre care se aflau numeroși foști esenieni.

EXARH — reprezentantul împuternicit de către episcop cu supravegherea treburilor mănăstirești, a unui grup de mănăstiri sau a tuturor mănăstirilor din cadrul eparhiei. În această funcție este numit de obicei un egumen, un arhimandrit sau chiar un arhiereu.

GHEENA — în Noul testament, denumirea văii dintre munții Sion și Valea Chedron din Ierusalim. Potrivit legendei, în perioada intensificării tendințelor idolatre în sinul evreilor, aceștia îi aduceau aici pe copiii lor jertfă lui Moloh. Regele evreu Iosua, în scopul stîrpirii idolatriei, a poruncit ca Valea Gheenei să fie

folosită ca loc de aruncare a gunoaielor. Duhoarea ce se răspindea din acest loc este comparată în scriptură cu duhoarea iadului, al cărui simbol a devenit Gheena.

HAGIOGRAFIE — ramură a literaturii bisericești care se ocupă cu descrierea vieții sfinților.

HEDER — școală religioasă elementară care a existat în trecut la evreii din Polonia și din Rusia. Învățământul avea un caracter scolastic și se reducea la citirea unor texte din Pentateuh.

IEȘIVA (sau **IEȘIBOT**) — școală religioasă superioară mozaică, care pregătește pe slujitorii cultului mozaic (rabini, cantori etc.). În ieșiva, lecțiile se rezumă la studierea și interpretarea scolastică a Bibliei și a Talmudului.

IEZUIȚI — membrii unui ordin semimonahal catolic, întemeiat în secolul al XVI-lea de Ignățiu de Loyola pentru apărarea catolicismului de primejdia care-l amenința din partea Reformei protestante. Papa a acordat iezuiților privilegii mari. Ei nu se aflau sub jurisdicția tribunalelor laice, erau scutiți de plata impozitelor către stat, se supuneau numai generalului ordinului și papii. Iezuiții socoteau că, pentru îndeplinirea scopurilor lor, toate mijloacele sînt permise. Pumnalul și otrava, intrigile și asasinatele însoțeau la iezuiți predica și crucea. Ei admiteau înșelăciunea, minciuna și sperjurul dacă acestea erau folosite pentru îndeplinirea sarcinilor ordinului. Amoralitatea și cruzimea iezuiților, cauzistica lor fățarnică au făcut ca numele lor să devină simbolul decăderii în ultimul grad a demnității umane. Cu toate că au fost adesea izgoniți din diferite țări, iezuiții și-au ridicat din nou capul, alindu-se cu cele mai reacționare cercuri ale catolicismului.

INDEX (Index librorum prohibitorum) — lista cărților a căror lectură este interzisă credincioșilor de către biserica catolică.

INDULGENȚE — epistole papale prin care, potrivit învățăturii bisericii catolice, se dobîndea iertarea păcatelor, adică scutirea de pedeapsă în viața de apoi pentru păcatele săvîrșite pe pămînt. Biserica catolică a organizat un larg comerț cu indulgențele, vînzîndu-le, ca să spunem așa, chiar anticipat, înainte de săvîrșirea păcatului.

INTERDICT — pedeapsă impusă de biserica catolică unor orașe întregi și chiar și unor state, prevăzînd opreliștea de a se oficia în ele serviciul divin. Interdictul reprezenta o formă de luptă a bisericii romane împotriva suveranilor nesupuși, a mișcărilor populare, a diferitelor grupuri și persoane ostile catolicismului. În epoca dominației absolute a bisericii asupra conștiinței oamenilor, interdictul a constituit una dintre cele mai puternice arme ale papalității, dar spre sfîrșitul evului mediu această pedeapsă bisericească a început să-și piardă eficiența.

IPOSTAS (grec.) — persoană, înfățișare, chip. Dogmatica creștină definește trinitatea ca pe un dumnezeu în esență unic, însă în trei ipostase: dumnezeu-tatăl, dumnezeu-fiul și sfîntul duh.

IȘANI — conducătorii dervișilor musulmani, care trăiau împreună cu aceștia în mănăstirile (hanacele) lor sau lângă mormintele (mazarele) sfinților musulmani. Funcția ișanilor era ere-

ditară. Ducînd o viață parazitară, ișanii erau exponenții celor mai fanatice și mai reacționare forțe ale clerului musulman.

KAABA — sanctuar străvechi al musulmanilor, care se află în Arabia, la Mecca. Templul Kaabei a constituit un centru de pelerinaj (hagialic) pentru milioane de locuitori ai Orientului. Kaaba este un patralater cu pereții de înălțimea unui om, construit din piatră obișnuită. În perețele răsăritean a fost fixată așa-numita „Piatră neagră”, probabil de origine meteoritică. Ea ar fi fost adusă, chipurile, din rai de către un înger lui Adam și fixată mai târziu în perete de către patriarhul biblic Avraam. Kaaba a fost loc de pelerinaj și înainte de apariția islamismului. Conform tradiției, întemeietorul islamismului, Mahomed a distrus în anul 630 statuile zeilor care se aflau în Kaaba. El a prefăcut Kaaba în cel mai de seamă lăcaș al musulmanilor.

LITURGHIER — carte cuprinzînd rînduiala liturghiei, principala slujbă religioasă la creștini.

MADONA — denumirea maicii domnului (fecioarei Maria) în cultul catolic, dată de asemenea icoanelor și statuilor ei. Cele mai vechi reprezentări ale Madonei pe pereții catacombelor romane datează din secolele II—III. De obicei Madona este reprezentată cu pruncul Iisus în brațe sau pe genunchi.

MAMON — zeul bogăției și al profitului la vechii fenicieni; în sens figurat — lăcomie, cupiditate.

MARTIROLOG — culegere de povestiri despre martirii din primele veacuri ale creștinismului, care au pierit în lupta pentru credință împotriva păgînilor. În evul mediu se cunoștea un șir întreg de asemenea culegeri. Mai târziu martirologurile au fost incluse în „Viețile sfinților”, în care povestirile despre martirii alternează cu descrierea vieților „sfinților”.

MIELUL LUI DUMNEZEU (AGNUS DEI) — nume dat lui Iisus Hristos în legătură cu mitul evanghelic al jertfirii lui de sine pentru răscumpărarea păcatelor omenești. În epoca creștinismului primitiv, Iisus Hristos era zugrăvit adeseori pe pereții catacombelor romane sub înfățișarea „păstorului cel bun”, care duce în spate un miel. „Agnus dei” este de asemenea numele unei rugăciuni din liturghia catolică.

MIR — substanță folosită de biserică în taina mirului. Inițial, aceasta nu cuprindea decît untdelemn. Din secolul al VI-lea a început să i se adauge balsam și alte substanțe aromatice. În secolul al XVI-lea, în Apus, mirul (uleiul vegetal) a început să fie amestecat cu balsam aromatic indian. În biserica ortodoxă, mirul se prepară din ulei de măsline, vin alb, substanțe aromatice etc.

MITRĂ — acoperămint de cap purtat la slujbă de episcopi și arhimandriți.

MITROPOLIT — rang în ierarhia administrativă a bisericii ortodoxe, inferior patriarhului și superior episcopului; la început, în Bizanț, episcop al unei mitropolii, adică al orașului principal al unei regiuni sau provincii. În Rusia, pînă la înființarea patriarhiei (1589), mitropoliții erau capii bisericii ortodoxe ruse. Reșe-

dința lor a fost la Kiev (până în secolul al XII-lea), apoi la Vladimir, iar din secolul al XIV-lea la Moscova.

MOAȘTE — corpurile sfinților creștini, despre care se prețindea că ar fi rămas neputrezite după moartea acestora. Încă din primele veacuri ale creștinismului, venerarea moaștelor a fost una dintre cele mai importante orânduiri bisericești. Locurile unde erau înmormîntați „sfinții” atrăgeau mii de pelerini. În vremea creștinismului primitiv, liturghia se săvîrșea obligatoriu deasupra moaștelor „mucenicilor”. Ele erau îngropate în biserici sub pristol (masa altarului). Acest lucru se practică și azi, iar fără antimisul în care sînt cusute moaște este interzis a se sluji liturghia. Deschiderea raclelor cu moaște în U.R.S.S. după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a arătat că preținsele rămășițe „neputrezite” ale „sfinților” erau falsuri.

MOSCHEE — biserică musulmană. Pe lângă moschei se înalță două sau mai multe minarete, care prin aspectul lor amintesc de un far. De pe balcoanele minaretelor, muzicini cheamă de cîteva ori pe zi pe musulmani la rugăciune. Pereții văruiți din interiorul moscheii sînt împodobiți cu sentințe din Coran, religia musulmană interzicînd orice fel de imagini. Podeaua este acoperită cu rogojini și covoare; nu există bănci. În partea sud-estică a moscheii se află o catedră pentru imam, iar în partea dinspre Mecca un dulap în care se păstrează mai multe exemplare ale Coranului.

NIMB — aureolă care, potrivit credințelor religioase, ar fi emanată de capul și de corpul unui sfînt. În iconografia creștină, nimbul a devenit din cele mai vechi timpuri un atribut obligatoriu al reprezentării tuturor ipostazelor treimii (adică a lui Dumnezeu-tatăl, a lui Dumnezeu-fiul și a sfîntului duh), a îngerilor, a Maicii Domnului și a sfinților. Nimbul însoțește de asemenea imaginea mielului domnului (agnus dei) și figurile animalelor care servesc drept simbol al celor patru evangheliști. Nimburile aveau diferite forme: triunghi, stea în șase colțuri, disc cu o cruce desenată în interiorul lui etc. Vechii iconari aureau sau argintau nimburile rotunde.

OMILETICĂ — învățătură despre esența sau natura predicii bisericești creștine, despre cuprinsul, alcătuirea și expunerea, pronunțarea și mimica ei. Omiletica arată raportul dintre predica bisericească și arta oratorică, îl revine pe predicator să nu se lase atras de teme filozofice sau poetice în dauna celor evanghelice.

ORDINE — organizații catolice speciale, cu un anumit statut. Ordinele au constituit un reazem de nădejde al papalității în promovarea politicii sale reacționare. Ele curmau acțiunile potrivnice bisericii, sprijineau exploatarea feudală. Cel mai vechi ordin este ordinul benedictinilor, care a apărut încă în secolul al VI-lea. În secolul al XIII-lea au luat ființă ordinele dominicanilor și franciscanilor (așa-numite ordine de călugări cerșetori). Unele ordine erau monahale (dominicani, franciscani etc.), altele aveau în aparență un caracter laic (iezuiții în secolul al XVI-lea). Ordinele medievale de cavaleri care aveau un statut semimonahal (ordinul ospitalierilor, ordinul teutonilor etc.) au jucat un rol important în

cucerirea și în colonizarea de către feudali a unor teritorii străine (Palestina, regiunea Baltică etc.).

OSTIE — simbolul jertfei lui Iisus Hristos în bisericile catolică și protestantă. Se prepara din aluat de grîu nedospit (azimă) și, de cele mai multe ori, pe ea figurează un miel și o cruce, care au menirea să amintească de răstignirea lui Hristos. Ea este folosită din secolul al XII-lea de catolici pentru cuminecătura, iar din secolul al XVI-lea și de luterani. Biserica reformată folosește în acest scop piine obișnuită. În biserică ortodoxă se folosește prescura.

PANAHIDĂ (PARASTAS) — slujbă religioasă pentru pomenirea unui mort. Panahida este ceva mai scurtă decît parastasul.

PARABOLE (sau PILDE) — povestiri alegorice, întîlnite în cărțile biblice ale Vechiului și Noului testament, în care se expune într-o formă plastică esența învățăturii religioase. Numărul total al parabolilor evanghelice este de circa treizeci. Temele parabolilor sînt cît se poate de diferite. Avînd o formă accesibilă, parabolele au constituit pentru cler un mijloc comod de propagandă religioasă.

PARACLISE — biserici mici, fără altar. În epoca creștinismului primitiv, ele erau un fel de monumente ridicare pe mormintele martirilor. Paraclisele se construiau și la intrarea în cimitirele și bisericile subterane. De asemenea se zideau paraclise în amintirea unor evenimente importante ale vieții bisericești. În Rusia ele se construiau adeseori în localitățile aflate la depărtare mare de biserici.

PAROHIE (sau ENORIE) — mică circumscripție bisericească, care se administrează singură, avînd biserică sa și personalul care o deserveste. Preotul care conduce o parohie se numește paroh.

PASTOR — denumire dată preotului la protestanți.

PATRIARHI — denumirea strămoșilor poporului evreu: Avraam, Isaac și Iacov, precum și a cîtorva personaje biblice. În biserică creștină ortodoxă se numesc patriarhi cei mai înalți arhierii (din Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim etc.). În Rusia, funcția de patriarh a existat în perioada 1589—1700 și a fost reînființată în 1918.

PONTIFICAT — intervalul de timp în care un papă (lat. pontifex maximus „preotul suprem”) conduce biserică romano-catolică.

POSLUȘNIC — servitor mănăstiresc; în mănăstirile ruse, novice care se pregătește să devină călugăr. Poslușnicii îndeplineau diverse sarcini inferioare în timpul slujbei bisericești, precum și în cadrul gospodăriei mănăstirești, ceea ce denota smerenia lor.

PRELAT (lat. pus deasupra) — denumire dată înalților demnitari bisericești în bisericile catolică și protestantă.

PREZBITER (de la grec. presbyteros „bătrîn”) — preot.

PRESCURĂ — pînișoară făcută din aluat dospit, din care se pregătește împărtașania și se taie anafura.

PRIVEGHERE — slujbă bisericească de noapte, săvîrșită în ajunul unei sărbători.

PROSCOMIDIE — prima parte a serviciului religios înainte de liturghie, în timpul căreia se pregătesc în altar darurile în vederea sfințirii.

PROTOPOP (protoprezbiter, protoiereu) — rang sau funcție bisericească; conducătorul unei protopopii (district bisericesc compus din mai multe parohii).

PSALMI — imnuri religioase.

PSALTIRE (sau **CARTEA PSALMILOR**) — una dintre cărțile Vechiului testament, compusă din 151 de psalmi, cîntece cu conținut religios. Paternitatea psalmilor este atribuită, de obicei, regelui evreu David, însă mulți psalmi datează în mod neîndoielnic dintr-o perioadă mai târzie.

RASĂ — haină largă și lungă pînă la călcîie, pe care o poartă pe deasupra preoții, călugării și călugărițele.

RELICVE — în biserica creștină, rămășițele martirilor și sfinților, corpurile lor sau părți din corp, îmbrăcămintea lor sau părți din îmbrăcăminte, obiecte de care s-au folosit în timpul vieții. Relicve erau: cingătoarea lui Hristos, veșmintele lui, sandalele lui, coșitele Maicii Domnului, veșmintele ei, peri din barba apostolului Petru, sandalele și cămașa lui, masa lui etc. Racla în care se păstrează moaștele unui sfînt se numește relicvariu. Fabricînd nenumăratele relicve, slujitorii bisericii au recurs la cele mai nerușinate falsificări.

SCHIMĂ — regim mănăstiresc sever, impus călugărilor.

SCHINIA (grec. shené „cort”, „șatră”) — sanctuar mobil al vechilor evrei, care, potrivit cărții Exodul (Ieșirea), ar fi fost construit de artiștii Bețalel și Ogoliab și i-ar fi însoțit pe vechii evrei în peregrinările lor prin pustiu. În schinie se afla chivotul legii, în care se păstrau tablele legii. După ocuparea Palestinei de către evrei, schinia a stat în diverse localități, pînă cînd în cele din urmă a fost așezată de Solomon în templul din Ierusalim. După aceasta, în Biblie nu se mai amintește nimic despre schinie. Scrierile talmudice învăluiesc soarta ei ulterioară în mister. Biblia acordă schiniei o mare importanță ca element de cult.

SCHISMATICI (de la grec. skisma „sciziune”) — persoane care s-au desprins din unitatea bisericii, însă au păstrat credința în dogmele obligatorii pentru toți creștinii. Schisma bisericească este considerată, așadar, o sciziune în cadrul bisericii care nu afectează dogmele. Prin aceasta se deosebește schisma de erezie. La Roma erau numiți schismatici adepții bisericii ortodoxe.

SERAFIMI — unul dintre cele nouă ranguri îngeresti (serafimii, heruvimii etc.). Ei ocupă treapta cea mai înaltă a ierarhiei cerești, stînd în jurul tronului lui Dumnezeu. Sînt asemănători cu oamenii, însă au șase aripi: două le acoperă fața, două picioarele, iar celelalte două sînt folosite pentru zbor. Sarcina lor ar fi să cînte neîncetat imnuri de slavă lui Dumnezeu.

SFÎNTUL DUH — una dintre înfățișările (ipostasele) atribuite lui Dumnezeu; al treilea ipostas al trinității.

SFINTELE DARURI — denumirea pîinii sau ostiei (anafurei) și a vinului după pretinsa lor transformare în trupul și sîngele

lui Hristos în taina euharistiei. Gustarea sfintelor daruri de către creștini reprezintă taina împărtășaniei.

„SFÎNTUL MORMÎNT” — unul dintre principalele locuri „sfînte” ale lumii creștine. Biserică în Ierusalim, construită pe locul unde, potrivit legendei evanghelice, ar fi fost înmormîntat, după răstignire, Iisus Hristos. Expedițiile prădalnice întreprinse de cruciați în Palestina, de la sfîrșitul secolului al XI-lea pînă în secolul al XIV-lea, s-au desfășurat sub lozincă eliberării sfîntului mormînt de sub stăpînirea musulmanilor.

SIHASTRU — monah, călugăr, schimnic, pustnic.

SIMBOLUL CREDINȚEI — dogmele fundamentale ale unei religii exprimate într-un mod concis.

SIMFONIA (sau **COORDONAREA BIBLICĂ**) — culegere care conține indicele alfabetic al tuturor cuvintelor, expresiilor și frazelor întîlnite în Biblie, indicîndu-se pasajul unde se găsesc. Se întocmește pentru predicatori.

SODOMA ȘI GOMORA — orașe antice legendare, situate la vărsarea Iordanului în Marea Moartă. Locuitorii lor erau vestiți prin desfrînarea lor și prin vicii potrivnice naturii. Din această cauză au și fost nimiciți, potrivit legendei biblice (Facerea, XIX, 1—29) prin focul ceresc.

ȘEIC — conducătorul spiritual al unui ordin sau al unei comunități religioase musulmane. Șeicul este, de obicei, urmașul unui sfînt sau al unui om cuvios, venerat de credincioși.

TABLELE LEGII — lespezi de piatră pe care ar fi fost săpate cele zece porunci. Potrivit Bibliei, cele dintii table ale legii ar fi fost primite de prorocul Moise direct de la Dumnezeu, pe muntele Sinai. Ele au fost sfărîmate de Moise într-un moment de minie, cînd i-a văzut pe iudei închinîndu-se vișelului de aur. Noile table ale legii au fost păstrate mai întîi în schinie, iar după aceea în templul din Ierusalim, în chivotul legii. După spusele Bibliei, cu prilejul distrugerii Ierusalimului de către Nabucodonosor ele ar fi dispărut fără urmă.

TALIS — șal de rugăciune la evrei. De marginile talisului atîrnă franjuri, care au o semnificație simbolică.

TĂMIIE — rășină aromată cu care se cădelnițează în biserică.

TIARĂ — mitra papală, alcătuită din trei coroane suprapuse.

TONSURĂ — ceremonia tunderii părului din creștetul capului la consacrarea unui cleric catolic, precum și denumirea locului tuns, care are forma unui disc. Tonsura simbolizează cununa de spini și renunțarea la preocupările lumești. Cu cît rangul clericului este mai înalt, cu atît tonsura este mai mare.

TREBNIC — carte care cuprinde rugăciunile și rînduiala riturilor străvechi îndeplinite în bisericile ortodoxe. În prima parte a trebnicului se expune modul în care se săvîrșesc tainele (cu excepția tainei euharistiei, care este expusă numai sub forma în care este oficiată pentru bolnavi); partea a doua cuprinde rugăciunile care se referă la toate celelalte slujbe sau rituri.

TROPAR — în biserica ortodoxă, rugăciune în versuri care se cîntă.

ȚADIC — om „sfint” (la evrei). Instituția țadicilor „făcători de minuni” era foarte răspândită în secolele XVIII—XIX la evreii din Europa răsăriteană (Polonia, Bielorusia, Ucraina, România, Ungaria). Țadicii erau principalii sfătuitori în chestiunile practice ale vieții. Au existat dinastii întregi de țadici, care își transmiteau „funcția” prin moștenire din tată în fiu.

UTRENIE — slujbă de dimineață în biserica ortodoxă.

VICAR (lat. vicarius) — ajutorul unui preot sau episcop catolic; în biserica ortodoxă, funcție administrativă clericală; șeful administrației eparhiale; uneori ajutorul cu rang de episcop al patriarhului sau al unui mitropolit.

VIETILE SFINȚILOR — domeniu întins al literaturii creștine, care înfățișează viața și faptele bune săvârșite de persoanele situate de biserică în rindul sfinților.

MINUNI FABRICATE

TRĂSNETUL DOMNULUI ASUPRA CELOR PĂCĂTOȘI

— Acesta este un loc sfânt: allah l-a pedepsit aici astă-primăvară pe un păcătos, abătind asupra lui un torent de foc.

— Parcă l-a ucis trăsnetul!

— Da, dar trăsnetul a fost îndreptat de allah...

Putem auzi adesea asemenea discuții între credincioșii aparținând celor mai diferite religii. Să admitem că divinitatea ar dirija cu adevărat trăsnetul, îndreptându-l, așa cum socoate de cuviință, asupra cutărui sau cutărui „păcătos”, pentru ca în felul acesta să-l pedepsească. Dar de ce, în acest caz, divinitatea „pedepsește” prin trăsnet și propriile sale lăcașuri, bisericile? Un învățat german a calculat că numai în Germania în decurs de 30 de ani au fost distruse de trăsnet 186 de clopotnițe. Trăsnetul „dumnezeiesc” nu cruță nici geamiile musulmane, nici casele de rugăciuni ale bapțiștilor sau lăcașurile sfinte ale altor religii.

Vom întreba însă așa cum a întrebat curioasa Bessie din povestirea cu același nume a lui Mark Twain: „De ce a ținut oare dumnezeu să ucidă prin trăsnet un porc cu desăvârșire inocent? A vrut el ca în felul acesta să-l aducă pe drumul cel drept?”

Oare toate acestea nu dovedesc că trăsnetul nu se supune voinței lui dumnezeu, ci legilor naturii? După cât se pare, acest lucru îl înțeleg chiar și slujitorii bisericii, care, deși afirmă neincetat că este cu neputință să scăpăm de pedeapsa lui dumnezeu, au instalat pe toate bisericile paratrăsnete. Pe drept cuvânt se poate spune că paratrăsnetul deasupra bisericii este un simbol al victoriei științei asupra religiei.

„AUTOINNOIREA” ICOANELOR

În zilele moaste, cînd se simte o lipsă acută de minuni „dumnezeiești”, nefăcute de mină omenească, „autoînnoirea” icoanelor este, poate, minunea cea mai la modă. În ultimii ani, „autoînnoirea” icoanelor a fost semnalată, de pildă, în regiunea Smolensk, unde numai în decursul anului 1953 au avut loc peste zece cazuri de „autoînnoire”. Asemenea „minuni” s-au petrecut și în Ucraina, în regiunea Volgograd, la Alma-Ata. Următoarea însemnare, găsită în jurnalul unui preot, ne va ajuta să dezvăluim secretul acestei

„minuni”: „Azi am aflat o rețetă simplă și ieftină pentru înnoire. O icoană care s-a înnegrit puțin devine din nou strălucitoare dacă o freci de câteva ori cu o căpățînă de ceapă și o ungi apoi cu untdelemn”.

Desigur, oamenii care au interes să învioreze religia muribundă nu s-au oprit la această rețetă, destul de primitivă, ci au elaborat altele, mai eficiente. „Autoînnoirea” poate avea loc sub acțiunea unei substanțe corosive, fabricată pe de-antregul de mîna omenească: un amestec de alcool etilic și terebentină. Dacă icoana este foarte veche, atunci se adaugă puțin amoniac. Sub acțiunea acestui amestec, funinginea depusă pe lac se spală repede. Pentru ca acțiunea corosivă a substanței să nu mai continue, icoana este ștersă cu băgare de seamă cu o cârpă uscată și unsă

cu untdelemn, cu ulei de in fierț sau acoperită cu lac.

„Autoînnoirea” icoanelor se poate efectua și într-un alt mod. De obicei, icoanele se pictează cu culori de ulei, în compoziția cărora intră combinații ale plumbului. Sub acțiunea hidrogenului sulfurat aflat în aer, plumbul se transformă cu timpul în sulfură de plumb, care este neagră. De aceea icoana se și înnegește. Pentru a descompune sulfura de plumb și „a înnoi” astfel icoana, suprafața ei este tratată cu un oxidant oarecare, de exemplu cu apă oxigenată.

În felul acesta, din minunea „nefăcută de mină omenească” nu rămîne nimic altceva decît șarlatania cea mai ordinară.

DE CE „PLÎNG” ICOANELE

De obicei icoanele „plîng” atunci cînd în spatele lor au fost sfredelite canale. Prin aceste canale „lacrimile” curg din niște recipiente speciale (ascunse privirilor străine) spre locul unde ies la suprafață. Uneori lacrimile nu curg din ochi (prevăzuți cu canale), ci dintr-un loc nedeterminat al icoanei, cum s-a întîmplat,

de pildă, în 1901 la mănăstirea din Dalne-Davidovsk, unde lacrimile erau stoarse (prin apăsarea cu mîna la anumite intervale) dintr-o bucată de vată îmbibată cu ulei, aflată pe icoană.

De obicei icoanele plîng cu lacrimi de untdelemn (acest lucru este pentru ele extrem de convenabil, deoarece apa s-ar scurge pur și simplu în șiroaie, fără să formeze lacrimi). Icoanele pot plînge și cu lacrimi de apă, dar numai atunci cînd sînt unse cu untdelemn sau cu vreo altă grăsime (sau cînd se ia drept „plîns” simpla aburire a icoanei). Cîteodată icoanele plîng „cu lacrimi de sînge”. Analiza chimică a „singelui” arată că acesta se prepară în special dintr-un amestec de carmin cu glicerină. Foarte eficient este „singele” preparat prin amestecarea unei soluții incolore cu o mică cantitate de sulfocianură de potasiu și cu o soluție aproape incoloră de clorură de fier.

Istoria arată că în timpul domniei lui Petru I, într-una din catedralele din Petersburg, icoana Maicii Domnului a început deodată „să plîngă”, deoarece unora nu le erau pe plac noile rînduiri introduse de Petru.

Pentru ca plînsul icoanei să înceteze, Petru I a folosit procedeul următor: el a trimis parohului catedralei un ordin în care se spunea: „Poruncesc ca pe viitor Maica Domnului să nu mai plîngă. Dacă Maica Domnului va mai plînge cu lacrimi de untdelemn, posterioarele popilor vor plînge cu sînge”. Oricît ar părea de curios, deși ordinul n-a fost dat icoanei, ci parohului, plînsul a încetat imediat.

CUM AU APĂRUT SFINȚI NOI

În Imperiul roman, felicitîndu-se reciproc cu ocazia anului nou (care începea la 7 martie), locuitorii spuneau: „Perpetuam felicitatem”, ceea ce însemna: „Vă urez fericire statornică!”. Semnificația acestor cuvinte, care s-au păstrat în calendarul creștin, a fost curînd uitată. Dar apărătorii religiei au găsit soluția, și ziua de 7 martie s-a transformat în sărbătoarea... sfințelor Perpetua și Felicitas.

Și fiindcă existau sfințe, trebuiau să existe și moaște de-ale lor. Iar acestea, firește, n-au întîrziat să apară.

În cele din urmă s-au strîns atîtea moaște felurite ale acestor „sfinte” (mîini, picioare etc.), încît din ele se puteau alcătui nouă corpuri omenestii.

CUM SE OBTINE „FOCUL SFÎNT DIN CER”

În urmă cu sute de ani s-a săvîrșit la Ierusalim „minunea” pogorîrii focului ceresc pe pămînt. Exact la ora 12, în timpul slujbei de paști, pe „mormîntul domnului” a izbucnit deodată, „de la sine”, o flacără.

„Minuni” de felul acesta au avut adesea loc și sub altă formă. De exemplu, în timpul slujbei bisericești s-au aprins deodată „de la sine” luminările pe care le țineau în mînă „cuvioșii” din rîndurile slujitorilor cultului.

Apărătorii religiei au născocit multe rețete „miraculoase” pentru ca să poată săvîrși asemenea „minuni”. Toate aceste rețete (în cazul cînd sînt aplicate cum trebuie) sînt atît de sigure, încît cu ajutorul lor poate obține „focul sfînt din cer” nu numai un cucernic părinte, ci chiar și omul cel mai păcătos. Astfel, fitilul curățat al unei luminări este înmuiat într-o soluție de fosfor alb și sulfură de carbon. După trecerea unui anumit timp (care poate fi stabilit dinainte destul de exact pe cale experi-

mentală), luminarea se aprinde singură. Sulfura de carbon împiedică inflamarea fosforului și din această cauză luminarea nu se aprinde dintr-o dată, ci abia după ce sulfura de carbon s-a volatilizat.

DESPRE AUTOÎNNOIREA CUPOLELOR ȘI A CRUCILOR BISERICILOR

La începutul secolului al XX-lea, cunoscutul bacteriolog Calderon a stabilit că culoarea brun-roșcată sau neagră a obiectelor vechi aurite este determinată de faptul că pe suprafața lor apar și se dezvoltă anumite microorganisme. Petele de pe suprafața obiectelor de aur sînt colonii de mușgai și de micrococi, care, în condiții prielnice, pot să se extindă, acoperind întreaga suprafață a obiectului. În condiții neprielnice, aceste organisme pier. În acest caz, sub acțiunea ploii și a vîntului, poșgița formată de ele se desprinde și apare suprafața sclipitoare a obiectelor. Astfel se poate produce autoînnoirea naturală a cupolelor și a crucilor bisericilor.

Fenomenul acesta poate avea loc și în alt mod. Astfel, credincioșii care treceau în 1923 pe lângă o biserică din Harkov au observat că o cruce s-a înnoit. Se vedea clar că una dintre cruci era cu mult mai strălucitoare decît cealaltă. Cu ocazia cercetării „minunii”, preoții au arătat că, în urmă cu cîțiva ani, una dintre crucile bisericii fusese acoperită cu un material alcătuit din pilitură de aur fin pentru monede, iar cealaltă cu bronz obișnuit. De aceea, în timp ce prima cruce a rămas strălucitoare, cealaltă s-a înnegrit. Diferența de strălucire dintre cele două cruci, observată de credincioși, a fost luată de aceștia drept minune a autoînnoirii.

CÎT LAPTE A AVUT MAICA DOMNULUI ?

Această întrebare și-a pus-o la timpul său Calvin, cînd a observat ce cantitate mare de lapte al Maicii Domnului se păstrează în diverse locuri din Europa. După afirmația lui Calvin, această

cantitate era atît de mare, „încît, chiar dacă sfînta fecioară ar fi fost vacă sau doică, n-ar fi putut da atîta lapte”.

De aceea nu este de mirare că în ajutorul Maicii Domnului au sărit slujitorii bisericii. S-a dovedit că a prepara „laptele Maicii Domnului” nu este o treabă chiar atît de grea dacă ai la îndemînă anumite chimicale. Un lichid care seamănă destul de bine cu laptele se obține, de pildă, prin amestecarea unei soluții slabe de hiposulfid de sodiu cu o mică cantitate (cîteva picături la o jumătate de pahar) de acid clorhidric sau acid sulfuric.

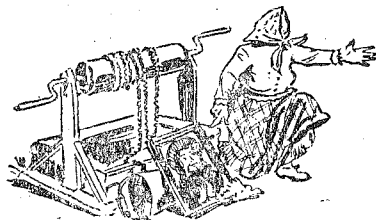
Da... a fost o epocă de aur cînd minunile se produceau cu duiumul. În mănăstirile din acea vreme se putea găsi chiar și „strănutul” duhului sfînt, închis ermetic într-un flacon, sau „ah”-ul rostit o dată

intr-o doară de Iosif, soțul Mariei. Aici se putea vedea și o frântură a scării care i-a apărut în vis patriarhului Iacov. Iar în Lavra Pecerskaia din Kiev se păstra cu grijă într-o sticlă de culoare închisă „o bucată din întunericul egiptean”. Dar această epocă de aur pentru șarlatani s-a sfârșit; vremea „minunilor” a apus pentru totdeauna.

„APARIȚIA” MIRACULOASĂ A UNOR ICOANE

„Ați auzit? În satul Malo-Tiuria a apărut o icoană”, își șopteau oamenilor tainic unul altuia. Curînd vestea despre minune a făcut ocolul a mai bine de zece sate. Și, firește, fiecare credincios socotea de datoria sa să vadă icoana miraculoasă.

Iată și icoana trimisă de Dumnezeu, nefăcută de mîini omenestii. În partea de sus are o urmă de cui, iar alături se poate vedea inscripția: „Mos-cova, tipografia Jacquot, 1897”. Pesemne că nici în cer zeii nu pot s-o scoată la capăt fără tipografii. Dar astea ce-or mai fi? Ah, sînt pur și simplu urme

de gîndaci. Nu cumva se găsesc și gîndaci în cer? Este însă preferabil să nu le băgăm în seamă. Altmînteri s-ar putea crede că... dar mai bine să nu vorbim.

Întîmplarea descrisă s-a petrecut în 1907 și n-a fost singura din acea vreme.

Dar încercări de a declara diverse icoane ca „nefăcute de mîini omenestii” au avut loc și după Revoluția din Octombrie. Astfel, o pretinsă „prorociță” a prezis că într-una din fîntinile satului va apărea peste cîteva zile o icoană. Credincioșii au început să vină zilnic la fîntină. Și icoana a apărut într-adevăr. Minunea ar fi decurs cu bine dacă pe dosul icoanei nu s-ar fi descoperit urme de lut. Ele au dat-o pe „prorociță” de gol. Era limpede că aceasta, înainte de a fi anunțat „prezicerea”, a lipit de icoana de lemn un bulgăre de lut și a aruncat-o apoi în fîntină. Icoana s-a dus la fund. Iar atunci cînd lutul s-a spălat, ea s-a ridicat la suprafață. Astfel urmele de lut au împiedicat realizarea unei noi „minuni”.

DE CE NU SE STRICĂ AGHEASMA ?

Cînd un credincios ține să vă impresioneze în chip deosebit, el vă pune tocmai această întrebare, care nu este de loc întîmplătoare. Faptul că agheasma, așa-zisa „apă sfințită”, nu se strică îl convinge adesea pe credincios de justetea concepțiilor sale religioase.

Dar de ce nu se strică agheasma? „Poate că preotul pune ceva în ea?”, a întreat un necredincios din satul Dneprovskoe (regiunea Smolensk). A reieșit însă că în agheasmă nu se pune nimic.

Înainte de foarte trebuie să menționăm că apa curată este un produs care se alterează greu. Apa se strică, devine „clocită”, datorită faptului că sub acțiunea unor bacterii, care provoacă putrezirea, încep să se descompună particulele de substanță organică din ea, care de cele mai multe ori nu pot fi văzute cu ochiul liber. Firește, dacă apa este luată dintr-un izvor curat într-o vreme cînd bîntuie geruri mari, dacă este ținută într-un vas de sticlă curat și astupat ermetic și, prin urmare, dacă în ea pur și simplu nu are ce să putrezească, ar fi mai curînd de mirare dacă s-ar altera pe neașteptate. Dar lăsați deschisă sticla cu „apă sfințită”. În ea vor cădea din aer o puzderie de particule organice, de spori vegetali, care se vor dezvolta, și în curînd apa se va altera. În biserici agheasma se ține într-un vas de argint (sau se pune în ea o cruce de argint). Acest lucru nu este întîmplător. Se știe că argintul, introdus chiar pentru scurtă vreme în apă, omoară bacteriile de putrefacție și algele care se află în ea sau creează un mediu în care acestea nu se pot dezvolta. Acest fenomen se explică prin acțiunea ionilor argintului (particule cu sarcini pozitive, care se desprind de pe suprafața obiectului de argint).

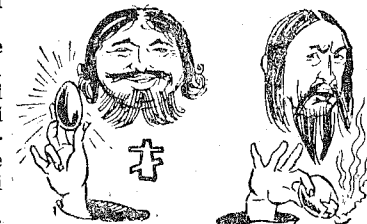
Proprietatea de a crea condiții nefavorabile pentru dezvoltarea bacteriilor de putrefacție și a sporilor vegetali o au și alte substanțe, ca, de pildă, substanțele tanante, pe care le conține salcia. De aceea, dacă punem în apă o ramură de salcie (indiferent dacă este sau nu „sfințită”), apa respectivă nu se va altera vreme îndelungată.

CUM SE POATE „DEMONSTRA” LESNE EXISTENȚA LUI DUMNEZEU CU AJUTORUL OUĂLOR

Ce-ar putea fi oare uimitor într-un ou obișnuit de găină? Iată însă că în realitate lucrurile nu stau chiar așa de simplu. Unii apărători ai religiei folosesc ouăle pentru a „face de rușine” pe atei și învățătura lor.

Dar cum își aduc ouăle de găină contribuția la apărarea existenței lui Dumnezeu? Dacă oul a fost „sfințit”, susțin apărătorii religiei, el capătă deodată proprietatea de a se conserva fără să se strice „din paști pînă în paști” (și chiar și mai mult).

Știu însă oare acești apărători ai religiei că găoacea oului nu este compactă, ci are orificii foarte mici prin care oul „respiră”? Acest fapt dă naștere la o serie de întrebări la care apărătorii religiei refuză, nu se știe de ce, să răspundă. De exemplu: nu cumva aceste orificii se astupă atunci cînd se vopsesc ouăle de paște? Nu

cumva ceapa, cu care se vopsesc ouăle, pătrunzind prin aceste orificii, creează un mediu nefavorabil pentru dezvoltarea bacteriilor de putrefacție pe suprafața albușului? (Se știe că ceapa, usturoiul și alte câteva plante conțin substanțe volatile — fitoncidele — care distrug microorganismele) ș.a.m.d. Nu pot oare aceste întrebări și altele asemănătoare să dezvăluie secretul „minunii” oului „sfințit”? Cu această ocazie apărătorii religiei ar putea să-și amintească că gospodinele, pentru a păstra ouăle proaspete un timp mai îndelungat, le ung cu grăsime (adică astupă orificiile din găoace) sau le țin cinci secunde în apă clocotită.

Se poate efectua și următoarea experiență simplă: în cazul când câteva ouă proaspete se tratează în același mod ca și ouăle „sfințite” și se conservă în aceleași condiții, se va constata că ouăle „nesfințite” se păstrează fără să se strice tot atâta timp cât și cele „sfințite”. Pe de altă parte, dacă se ciocnește coaja ouălor „sfințite”, creîndu-se condiții favorabile pentru acțiunea bacteriilor de putrefacție, cu toată „sfințenia” lor ele se vor altera repede. Sau poate că asta se întâmplă fiindcă atotputernicia lui Dumnezeu se spulberă îndată ce se sparge găoacea oului?

CULTUL „MOAȘTELOR”

Timp de mai bine de 200 de ani au venit credincioșii să se închine la moaștele preacuviosului Simion din Verhoturie. Cîteodată cei ce-și căutau vindecarea străbăteau mii de kilometri ca să ajungă aici. Toți aveau un singur gând: să se aplece cât mai curînd plini de evlavie asupra sfințelor moaște... Mulțime de oameni veneau la Verhoturie aducînd la mănăstire rublele și copeicile cîștigate prin muncă... Verhoturie era un oraș renumit prin moaștele sale sfinte...

Iată însă că s-a născut o lume nouă, iar la mănăstirea din Verhoturie au sosit trimișii poporului muncitor și au cerut

ca racla cu „moaște” să fie deschisă. A fost dat de o parte acoperămintul prețios al raclii, brodat cu fire de mătase și de aur... Din raclă s-a scos vată, talaș, bucăți de oase. După aceea racla a fost răsturnată, pentru ca să li se arate celor prezenți că în ea n-a mai rămas nimic... că moaștele nu existau... Astfel și-a încheiat existența preacuviosului Simion din Verhoturie. Astfel și-au încheiat existența și numeroase alte „moaște”.

Cu toate acestea, în unele cazuri

corpurile morților se pot într-adevăr conserva. Aceasta se întâmplă atunci când corpul este așezat într-o încăpere cu aer extrem de uscat sau este îngropat într-un teren uscat, adică atunci când lipsesc condițiile favorabile pentru descompunerea lui. În sfîrșit, corpul poate pur și simplu să se pietrifice dacă este spălat de ape subterane care conțin o mare cantitate de var.

Apărătorii religiei susțin că simplul fapt al neputerezirii unui corp este suficient pentru ca să ne închinăm acestuia ca unui lucru sfînt. Atunci trebuie să fim consecvenți și să înălțăm la rangul de sfinți prea-cuvioși numeroase trupuri neputrezite de șobolani, broaște etc. sau, în sfîrșit, trupul neputrezit al unui falsificator de bani, descoperit la Moscova în 1920.

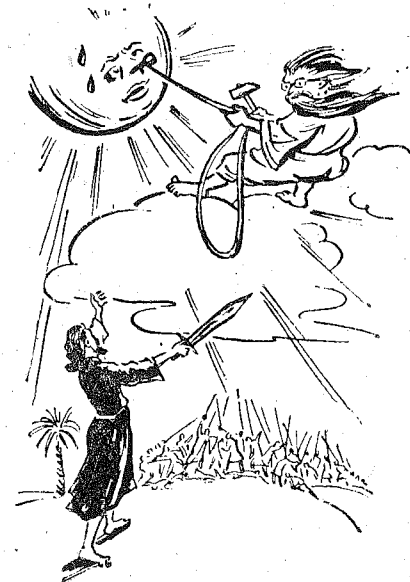
Trebuie să adăugăm că, încă în Egiptul antic, folosind diverse rășini și balsamuri, oamenii preparau în mod artificial „trupuri neputrezite” (mumii). Și fără nici un fel de participare a puterii dumnezeiești, aceste „moaște” s-au păstrat admirabil pînă în zilele noastre.

„AJUTORUL DUMNEZEIESC”

În Biblie se povestește că odată evreii au reputat o victorie în bătălie. Vrăjmașii lor fugeau. Nu mai era timp pentru ca toți „necredincioșii” să poată fi răpuși. Soarele cobora implacabil spre asfințit. Atunci Iosua, căpetenia evreilor, a strigat prada desperării: „Soare, stai în loc!”

Atotbiruitorul dumnezeu nu putea, firește, să-l refuze pe favoritul său. Și... Soarele s-a oprit, pentru ca evreii să-și poată desăvirși fapta lor „bună”.

La drept vorbind, atotștiitorul dumnezeu n-ar fi trebuit să săvîrșască o asemenea minune, dovedînd astfel că nu respectă legile create „tot de el”. Oprirea bruscă a Soarelui (adică, de fapt, încetarea bruscă a învîrtirii Pămîntului în jurul Soarelui) ar provoca inevitabil consecințe catastrofale pentru întreaga omenire și pentru Pămîntul însuși. Într-adevăr, dacă luăm în considerare viteza rotirii Pămîntului în jurul Soarelui (29,7 km pe secundă) și a rotației Pămîntului în jurul

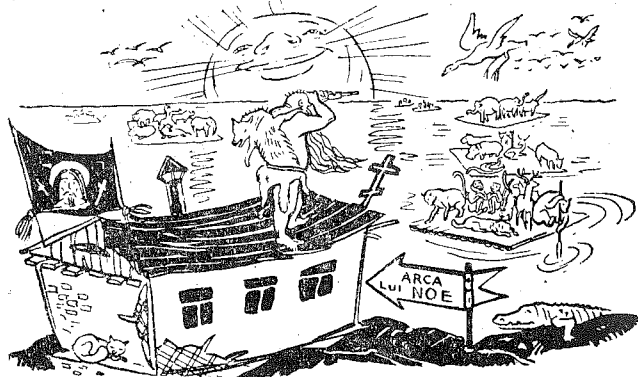
axei sale (1.700 km pe oră la ecuator, respectiv 28 km pe minut), în cazul unei opriri bruște a Pământului, în virtutea inerției, tot ce se află pe suprafața lui ar fi aruncat în spațiu și s-ar spulbera, iar Pământul însuși s-ar preface într-un glob de foc. Este indoielnic că asemenea perspective i-ar fi convenit chiar și lui Iosua, de dragul căruia a fost orînduită această minune.

Autorii Bibliei au compromis astfel înțelepciunea lui Dumnezeu.

MINUNEA ARCEI LUI NOE

„Fă-ți o corabie... Iată și măsura după care s-o faci: 300 de coți să fie lungimea corăbiei, 50 de coți lărgimea și 30 de coți înălțimea ei”, așa i-a poruncit Dumnezeu prea-dreptului Noe.

Ce nevoie a fost de o asemenea corabie? Dumnezeu, cându-se că i-a creat pe oameni, care nu voiau de loc să se supună poruncilor sale, a hotărît „să prăpădească tot trupul care are în el duh de viață”.

Desigur, pentru aceasta era suficient voința lui Dumnezeu, dar, nu se știe de ce, atotputernicul a preferat să recurgă la organizarea unui potop universal. Și pentru ca să nu se întoarcă din nou la minunea creării omului și animalelor, Dumnezeu a hotărît să păstreze cu ajutorul arcei pe dreptul Noe și câte o pereche din toate animalele pentru prăsilă.

Potrivit legendei biblice, volumul arcei (dacă îl transformăm în unități actuale de măsură) era de circa 70 000 m³. Dacă ținem seama de numărul speciilor de animale, care se ridică la aproximativ 1 500 000, reiese că în arcă au fost adăpostite circa 3 000 000 de animale de tot felul, fiecărui animal revenindu-i prin urmare, în medie, 0,23 m³ (volumul unei mici valize). Este absolut evident că, oricât ar fi dorit Noe să îndeplinească porunca lui Dumnezeu, el n-ar fi putut nicicum să adăpostească în arcă toate animalele.

Dar Dumnezeu i-a mai poruncit lui Noe să facă provizii de tot felul, „ca să aveți de mâncare voi și dobitoacele”. Și aceasta pe

bună dreptate, deoarece, potrivit poveștii biblice, potopul a durat zece luni. Este lesne de înțeles că, în acest interval, o pereche de lei, de pildă, ar fi trebuit să mănince zeci de oi. Chiar și unei pisici, dacă s-ar fi mulțumit numai cu cinci șoareci pe zi, i-ar fi trebuit 1 500 de șoareci. E cazul să amintim că într-o jumătate de an o vacă are nevoie de nu mai puțin de 4 tone de fîn, fără a pune la socoteală alte nutrețuri.

Dacă arca lui Noe ar fi adăpostit toate animalele și hrana lor, minunea aceasta ar fi fost atât de grandioasă, încât în comparație cu ea toate minunile lui Hristos ar fi părut lipsite de însemnătate.

CÎT DE LARGI ERAU MÎNECILE HAINEI LUI MAHOMED ?

Nimic nu este cu neputință pentru marele Allah!... De aceea ce-i de mirare dacă, folosindu-se de puterea sa, profetul Mahomed a răpit Luna de pe cer? După ce a răpit-o, Mahomed i-a dat drumul prin mîneca sa și a așezat-o iarăși în vechiul ei loc.

În trecut fie zis, diametrul Lunii este de 3 476 km. Dar aceasta, firește, nu este chiar atât de esențial. Principalul este că minunea s-a săvîrșit.

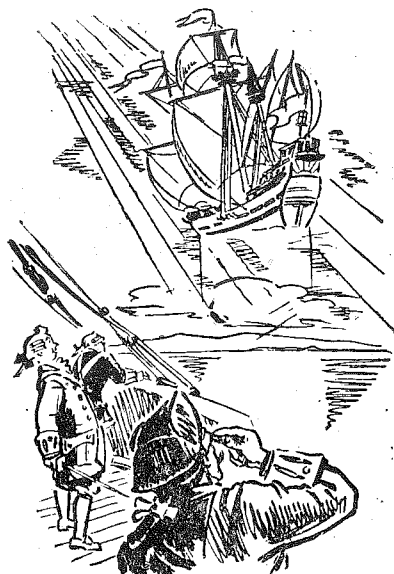
Din păcate, cei prezenți n-au putut să observe desfășurarea unui fenomen atât de rar și de interesant ca trecerea Lunii prin mînecă. Aceasta deoarece, dacă ar fi stat într-un punct al circumferinței mînecii, nici chiar cei cu vederea ageră n-ar fi putut să vadă ce se petrece la 3 500 km depărtare de ei, în punctul opus al circumferinței mînecii. Se prea poate ca acolo să mai fi rămas destul loc pentru ca, fără înghesuială, să aibă pe unde trece încă două-trei luni.

Într-adevăr, mare este Allah și mari sînt minunile lui. Doar necredincioșii pot spune că „minunea” lui Mahomed a putut să se producă numai într-o vreme cînd oamenii nu cunoșteau dimensiunile reale ale Lunii, ale Soarelui și ale stelelor și cînd li se părea, de pildă, că diametrul Soarelui nu depășește nici măcar un picior (adică 30 cm).

LEGENDA „OLANDEZULUI ZBURĂTOR”

Fără a răspunde la semnale, în deplină tăcere deasupra mării, prin văzduh plutește un vas cu pinze. Pe el se văd deslușit catarge, pinze, oameni... Înainte de a ajunge în dreptul corăbiei de pe care era observată, năluca dispărea... Chiar și cei mai încercați marinari încremeneau de groază la vederea acestei misterioase corăbii-fantomă, al cărei echipaj cu căpitanul în frunte se spunea că ar fi alcătuit din morți pe care cerul nu vrea să-i primească... „Olandezul zburător”... La multe legende a dat naștere acest vas-fantomă, care prevestea furtuna, naufragiul și pierea.

proiectată ca de o oglindă într-un alt loc.

Un asemenea fenomen putea să stea și la baza „minunii” „olandezului zburător”, deși în cazul de față fenomenul se producea pe o scară mult mai mare. Rolul oglinzilor este îndeplinit aici de straturile de aer cu densitate diferită (în funcție, de pildă, de gradul lor de încălzire). Cu ajutorul acestor „oglinzi” suspendate deasupra mării putem uneori să observăm reflectarea unei corăbii existente în realitate, dar ascunsă privirilor noastre, fiind dincolo de orizont.

Prin refracția razelor de lumină în medii diferite se explică și „minunea” apariției unor cercuri în jurul Soarelui, aceea a apariției unui stîlp de foc sau chiar a unei cruci pe cer, precum și alte „minuni”.

„VINDECĂRI MIRACULOASE”

La moaștele sfântului Alaban, un orb și-a recăpătat vederea. Bucuria lui nu avea margini. O mare mulțime de infirmi, care nu avuseseră fericirea să se vindece cu ajutorul moaștelor sfântului Alaban, priveau cu o invidie fățișă la cel ce-și redobândise vederea.

Dar deodată unul dintre cei de față l-a întrebat:

— Dv., după cum se vede, sinteți acum foarte fericit. Ați fost, probabil, orb din naștere?

Au văzut, oare, într-adevăr oamenii această corabie-fantomă? Ce spune știința cu privire la aceasta? Nu cumva toate povestirile marinarilor încercați sînt simple născociri?

Știința admite pe deplin posibilitatea unei asemenea vedenii. Ea spune că nu este greu să realizăm singuri o „minune” de acest gen. Puneți o linguriță într-un pahar cu ceai și priviți-o lateral sub un anumit unghi. În locul în care lingurița vine în atingere cu ceaiul, ea pare frîntă.

Acest lucru se petrece deoarece razele de lumină, cînd trec dintr-un mediu (cu o densitate mai mare) în altul (cu o densitate mai mică), își schimbă direcția. În virtutea acestui fapt vedem o parte a linguriței acolo unde în realitate ea nu există. Imaginea ei este

— Da, am fost orb de cînd m-am născut. Lăudat fie sfîntul Alaban, mulțumită căruia am izbutit să văd în sfîrșit lumina soarelui.

— Drept să vă spun, eu am oarecari îndoieli că vederea dv. ar fi devenit dintr-o dată atît de perfectă după ce ați fost cu desăvîrsire orb. Permiteți-mi să mă conving că nu am dreptate. Spuneți, vă rog, ce culoare au aceste trei obiecte.

— Galben, roșu și albastru.

— Așa este, într-adevăr. Ciudat lucru însă: cum ați putut determina just culorile cînd nu le-ați văzut niciodată?

Aici trebuie să-i părăsim pe interlocutori, deoarece „orbul care și-a recăpătat vederea” n-a mai avut ce să răspundă.

În zilele noastre este mai la modă ca „prin voința domnului” să se piardă pentru cîțva timp darul vorbirii. În asemenea cazuri „vindecarea” bolnavului are loc de cele mai multe ori nu la moaștele unui sfînt, ci la secția de miliție, unde respectivul este adus pentru șarlatanie.

PROROCUL IONA ȘI BALENA

„Atunci Dumnezeu dădu poruncă unei balene mari să-l înghită pe Iona. Și a stat Iona în pîntecele balenei trei zile și trei nopți”, așa povestește legenda biblică. Poate că Iona ar fi stat mult mai mult acolo, dar fiindcă nu și-a pierdut cumpătul, ci a dat de la început dovadă de înțelepciune și, aflîndu-se în stomacul balenei, a început să se roage fierbînte lui Dumnezeu, din porunca aceluiași Dumnezeu balena îl „vărsă” pe Iona pe uscat, teafăr și nevătămat.

Apărătorii religiei nu pot uita nici astăzi această minune. Iar minunea este într-adevăr remarcabilă. Ceea ce înseamnă este în primul rînd supunerea oarbă a balenei față de Dumnezeu, care a silit-o să-l înghită pe Iona. Aceasta cu toate că balelele au, după cum se știe, un gîtje atît de îngust, încît cu tot respectul lor față de Dumnezeu, ele nu pot înghiți nici măcar un pește ceva mai măricel, necum un om.

Merită atenție și faptul că pe făcătorul de minuni nu l-a tulburat de loc împrejurarea că stomacul balenei lucrează fără întrerupere. Chiar dacă Iona ar fi reușit să iasă prin vreun mijloc oarecare din stomacul balenei, el n-ar fi reușit nicidecum să scape nemistuit.

Cum explică însă apărătorii religiei aceste fenomene atît de stranii? Este limpede că ei nu pot invoca în acest scop decît un singur argument: „Trebuie — zic ei — să dați orbește crezarea sfîntei scripturi, chiar și atunci cînd în ea s-ar spune că nu balena l-a înghițit pe Iona, ci, dimpotrivă, Iona ar fi înghițit balena”.

GHICITOAREA A GHICIT

— Tinere, hai să-ți ghicesc. Eu pot să aflu totul.

— Nu zău? Chiar și ce am mâncat ieri la micul dejun?

— Noi, ghicitoarele, prezicem viitorul și nu ne ocupăm de fleacuri.

— Dar cum poți să afli viitorul când nici măcar prezentul nu-l cunoști ca lumea. Viitorul decurge doar din prezent.

— Nu mai înșira verzi și uscate și lasă-mă să-ți ghicesc. Te vei convinge singur de ce sînt în stare. Ai să-mi mulțumești. Iată, de pildă, văd dintr-o dată că în scurtă vreme îți cade un drum.

— Încotro?

— Ce încotro?

— Încotro îmi cade drumul? Poate că este vorba de-o plecare în delegație și atunci aș fi vrut să știu în ce oraș și la ce dată. Înțelegi doar că ar trebui să mă pregătesc din timp.

— Asta nu pot să-ți spun. Văd însă lămurit că te amenință niște neplăceri.

— Dar pe cine nu-l amenință? O indigestie, de pildă, este și ea o neplăcere. N-ai putea oare să-mi spui în ce vor consta aceste neplăceri?

— Ce te legi de mine? De ce client mi-a fost dat să am astăzi parte! Afurisită treabă!

IZVOARELE „TĂMĂDUITOARE”

— Du-te, maică, la izvorul tămăduitor și scaldă-te în el. Poate că-ți va trece boala. Se spune că mulți se vindecă acolo.

— Nu cred eu în puterea izvorului ăstuia...

— Crezi sau nu crezi, face totuși să te duci. Doar n-au să-ți cadă picioarele. Chiar dacă n-ai să te vindeci, n-are să-ți fie mai rău. Și apoi n-ai să fii singură. Acolo merge multă lume.

— Cine știe, poate că n-ar fi rău să mă duc. S-ar putea ca apa acestui izvor să aibă într-adevăr proprie-

tăți curative, ca la Peatigorsk sau la Soci...

— Du-te, draga mea, du-te neapărat!

Din păcate, există încă persoane care se lasă influențate de palavrele unor sprijinitori ai religiei și se duc să se scalde într-un pîrîiaș murdar sau pur și simplu într-un smirc. Se înțelege că aceste

izvoare „tămăduitoare” nu posedă nici un fel de proprietăți curative. Dimpotrivă, de cele mai multe ori ele sînt adevărate focare de infecție.

Să-i urmărim însă pe cei dornici de vindecare. Iată-o, de pildă, pe A. I. Nikolaeva, în vîrstă de 46 de ani. Ea suferea de inimă. O cunoștință a sfătuit-o să plece la Zagorsk, la un izvor „făcător de minuni”. În aprilie 1957, Nikolaeva a plecat la Zagorsk. După ce și-a făcut cruce, a intrat în apa rece ca gheața și... a murit. Așa i-a „ajutat” puterea tămăduitoare a izvorului „sfînt”.

Uneori însă apa din izvoarele „tămăduitoare” posedă într-adevăr proprietăți curative. Ea poate să conțină săruri minerale. Astfel s-a constatat că apa unui izvor „tămăduitor” din raionul Presnogorievsk, regiunea Kustanai, are într-adevăr o compoziție asemănătoare cu apele izvoarelor din Peatigorsk. Aceste cazuri sînt însă extrem de rare. Într-un asemenea caz n-ar fi însă oare mai bine ca „pelerinajul” la izvor să se facă într-un mod organizat și ca el să se desfășoare numai cu consimțămîntul și sub controlul medicilor? Atunci ar fi cu desăvîrșire excluse surprizele de felul celui întîmplate cu Nikolaeva. Atunci vindecarea însăși nu se va mai baza pe întîmplarea oarbă, ci va fi consecința firească a luptei împotriva bolii.

CÎND AVEM DE-A FACE CU SPIRITISMUL...

De ce, atunci cînd participanții la o ședință de spiritism așază mîinile pe masă, aceasta se mișcă, începînd să dea prin bătăile sale, după un alfabet convențional, răspunsuri la întrebări? Nu

cumva acest lucru se explică într-adevăr prin prezența unor ființe tainice, a spiritelor celor decedați?

Să nu ne grăbim cu răspunsul. Să luăm un fir de ață lung cu o greutate atîrnată la capăt și să-l ținem în mîna întinsă drept înainte. Să așteptăm pînă ce greutatea încetează să se legene. Apoi să ne imaginăm că greutatea va începe să se legene într-o

anumită direcție. Și iată că peste câteva secunde, vom vedea că greutatea... începe într-adevăr să se legene în această direcție, ca și cum ar înfăptui gândul nostru. Dar mina noastră a rămas tot timpul nemișcată! Ce este oare la mijloc? S-a constatat că, intrucît sistemul nervos este legat de cel muscular, activitatea gândirii poate să se repercuteze într-o anumită măsură și asupra stării sistemului muscular. Între altele, gândul încordat în direcția unei anumite mișcări este însoțit de trimiterea unei serii ritmice de impulsuri excitatoare în mușchi, ceea ce îi face să efectueze diverse acte motoare. Ca urmare, sub acțiunea unei serii consecutive de impulsuri imperceptibile, greutatea începe să se legene.

Acest fenomen stă și la baza „minunii” învîrtirii mesei. Punîndu-i „spiritului” întrebarea, participantul la o ședință de spiritism se autosugestionează în vederea obținerii unui anumit răspuns. Și, fără să-și dea seama de aceasta, el reproduce propriul său răspuns prin bătăile mesei.

De aceea nu este de mirare că, atunci cînd un om nu prea cult a chemat „spiritul” unui specialist în gramatică renumit pe vremea sa, în răspunsul său acest „spirit” a săvîrșit erori grosolane, și anume tocmai de felul acelor pe care le făcea în mod obișnuit cel ce chemase „spiritul”.

De cele mai multe ori însă la ședințele de spiritism avem de-a face cu cea mai ordinară șarlatanie, chiar dacă aceasta este adesea însoțită de tot felul de mistere.

ȘTIINȚA A ÎNVINS MIRACOLELE

Dacă am putea privi cu cincizeci de ani în urmă, am fi adesea martorii unui tablou uimitor: pe cîmpia pîrjolită de soare se mișcă încet o procesiune tristă. Pe fețele tuturor sînt întipărite mîhnirea și disperarea. Recolta se prăpădește și numai o ploaie ar putea-o salva. De aceea toate privirile și rugăciunile sînt îndreptate spre cer, unde, după închipuirea țărănilor, sălășluiește într-o tăcere inaccesibilă acela de care depinde ploaia — Dumnezeu. „Îndură-te!”, îl imploră cu lacrimi în ochi pe Dumnezeu truditorei deznădăjduiți. Dar totul era în zadar. Secetele cumplite pîrjoleau ogoarele fărănești cu o regularitate implacabilă. Piereau vitele, copiii li se umfla burta de foame. Iar convoaiele lungi ale năpăstuiților se scurgeau încet în căutarea unei bucăți de piine, presărînd drumul cu trupurile celor care mureau de foame... Așa a fost înainte. Dar cum este acum?

Sus pe cer s-a ivit un nor în formă de nicovală. „Va fi furtună — spun oamenii” privind la acest semn prevestitor de nenorocire. — Va mai putea fi salvată recolta în care am investit atîta muncă și atîta grijă?” Dar iată că de undeva a apărut un avion.

El se îndreaptă cu repeziciune spre nor. Aparatele speciale de pe bordul lui intră în acțiune. Trec numai câteva minute și norul nu mai poate fi recunoscut; s-a destrămat, în el s-au ivit spărturi adînci, iar la urmă a rămas doar niște nourași, asemenea unor petice zdrențuite. Curînd au dispărut și aceștia. Furtuna a fost preîntîmpinată. Degeaba am căuta aici mulțimi de credincioși ale căror rugăciuni să fie ascultate de Dumnezeu. Victoria a reperțat-o omul însuși, înarmat cu cunoștințe științifice. Oamenii sînt în măsură să provoace, tot pe cale artificială, o ploaie în toată puterea cuvîntului. E drept că în materie de dirijare a fenomenelor meteorologice ne aflăm abia la început, dar nici sateliții Pămîntului n-au fost lansați dintr-o dată, fără o îndelungată perioadă de pregătire.

Astfel, omul l-a învins încă o dată pe Dumnezeu, dovedind prin aceasta că ploaia nu este dirijată de un Dumnezeu imaginar, ci de legile naturii, pe care oamenii le pot cunoaște și folosi în interesul lor.

„TREI MINUNI” DIN ZILELE NOASTRE

În 1948, în Italia, în timpul campaniei electorale, statuile sfinților din unele biserici au început să-și rotească ochii. Ele doreau fierbinte ca alegătorii să voteze pentru partidul catolic democrat-creștin.

În decembrie 1949, în biserica din satul cehoslovac Cigoș s-a întîmplat „o minune”: în timpul predicii, crucifixul lui Crist s-a întors cu fața spre apus. Cu ajutorul unor mecanisme speciale această „minune” a arătat că forțele cerești sînt de partea „civilizației” occidentale și condamnă orînduirea democrat-populară.

După afirmația cardinalului Tedescini, papa Pius al XII-lea a fost de față la re-

petarea „minunii de la Fatima”, cu prilejul căreia fecioara Maria ar fi cerut nici mai mult nici mai puțin decît convertirea Rusiei la catolicism. Potrivit „viziunii” papii, soarele „s-a cutremurat”, în razele lui s-a ivit fecioara Maria și însuși soarele i-a trimis papii „mesaje fără cuvinte, însă elocvente”, care dădeau limpede de înțeles că cruciații contemporani ar trebui să se grăbească pentru a converti Rusia la catolicism. Printr-un straniu concurs de împrejurări, „vedenia” aceasta i-a apărut numai papii. Nu numai astronomii, dar nici măcar persoanele care se aflau lîngă papă în timpul „viziunii” n-au reușit să vadă nimic.

Orientarea antidemocratică a tuturor acestor „minuni” e foarte grăitoare și caracterizează cum nu se poate mai bine pe autorii lor.

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
<i>Din partea redacției</i>	3
ORIGINEA RELIGIEI	5
<p>Definiția religiei. Teoriile asupra originii religiei. Perioada istorică în care oamenii nu au cunoscut nici o religie. Apariția religiei. Reprezentările religioase ale omului de Cro-Magnon. Rădăcinile sociale ale religiei primitive. Rădăcinile gnoseologice ale religiei primitive. Primele forme ale religiei. Totemismul. Animismul. Apariția credinței în viața de apoi. Magia. Magia legată de muncă. Magia menită să aducă rele. Magia de leac. Însuflețirea naturii. Religia și apariția inegalității de clasă. Apariția credinței în zei. Apariția monoteismului. Religia primitivă și religiile contemporane. Rolul și locul religiei în viața societății primitive.</p>	
PRINCIPALELE RELIGII	29
Hinduismul	31
<p>Religia vedică. Brahmanismul. Principalele dogme ale hinduismului. Hinduismul și castele. Latura rituală a hinduismului. Situația actuală a hinduismului.</p>	
Budismul	39
<p>Condițiile social-economice ale apariției și dezvoltării budismului în India. Premisele ideologice ale budismului. Mitul lui Buda. Principalele dogme ale budismului. Panteonul, ritualul și clerul bisericii budiste. Principalele sisteme budiste : hinaiana și mahaiana. Răspîndirea budismului. Particularitățile variantei lamaiste a budismului.</p>	
Daoismul	55
<p>Condițiile istorice ale apariției daoismului. Daoismul filozofic. Doctrina socială și etică a daoismului. Daoismul religios. Panteonul daoist. Organizația bisericească.</p>	
Confucianismul	62
<p>Personalitatea lui Confucius. Doctrina etică-politică a lui Confucius. Concepțiile religioase ale lui Confucius. Cultul lui Confucius. Religia de stat.</p>	

Mozaismul	71
Mozaismul biblic	—
Apariția mozaismului. Politeismul mozaic. Originea cultului lui Iahve. Procesul de formare a monoteismului mozaic. Preoții și Tora. Mitul despre Moise. Prorocii. Mesianismul.	
Mozaismul talmudic	78
Sinagoga. Talmudul. Riturile și sărbătorile mozaismului talmudic. Dogmele mozaismului rabinic. Cabala și mesianismul. Hasidismul. Mozaismul „reformat”.	
Mozaismul în țările capitaliste contemporane	85
Mozaismul în slujba burgheziei din S.U.A. și Anglia. Mozaismul — armă a imperialiștilor din Israel.	
Mozaismul în Rusia țaristă și în U.R.S.S.	88
Evreii în Rusia țaristă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Rabinii în slujba burgheziei evreiești și a țarismului. Ateismul oamenilor muncii evrei. Mozaismul în U.R.S.S.	
Creștinismul	92
Originea creștinismului	—
Premisele social-economice ale creștinismului. Premisele ideologice ale creștinismului. Rădăcinile iudaice ale creștinismului. Principalele particularități ale creștinismului primitiv. Datarea izvoarelor privitoare la creștinismul primitiv. Sursele profane cu privire la creștinismul primitiv. Lucian despre creștini. „Cuvântul cel adevărat” al lui Celsus. Locul apariției creștinismului. Compoziția și organizarea comunităților creștine primitive. Despărțirea de iudaism. Atitudinea față de sclavie. Atitudinea față de autoritățile romane. Chipul lui Iisus în epistole. Iisus în scrierile lui Iustin. Crearea canonului Noului testament și programul social al evangheliilor. Premisele apariției bisericii. Începuturile instituției episcopatului. Primele erezii. Imperiul roman în secolul al III-lea. Numărul creștinilor în secolul al III-lea. Comunitatea creștină din Roma. Prigoanele din secolul al III-lea. Transformarea creștinismului în religie dominantă.	
Ortodoxismul	120
Originea ortodoxismului, esența doctrinei și bisericele ortodoxe contemporane	
Originea ortodoxismului. Deosebirea dintre ortodoxism și catolicism. Constituirea bisericilor ortodoxe independente.	
Biserica ortodoxă rusă (Scurt istoric)	124
Religia slavilor înainte de adoptarea creștinismului. Pătrunderea creștinismului în statul rus al Kievului și creștinarea Rusiei. Constituirea bisericii ortodoxe ruse, structura administrativă și veniturile ei. Biserica și fărâmițarea feudală a Rusiei. Biserica ortodoxă în perioada formării statului centralizat rus. Lupta dusă de biserica rusă pentru independență față de patriarhul din Constantinopol. Înființarea patriarhiei ruse. Ruptura produsă în sinul	

bisericii. Lichidarea funcției de patriarh și înființarea sinodului. Situația bisericii în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Biserica ortodoxă în slujba statului moșierilor și capitaliștilor. Biserica și învățământul public. Biserica ortodoxă și mișcarea revoluționară de eliberare. Biserica ortodoxă și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Revizuirea atitudinii bisericii față de Statul sovietic. Biserica în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Sinodul general din 1945 și lichidarea unirii în regiunile apusene ale Ucrainei și Bielorusiei. Actuala organizare a bisericii ortodoxe ruse.	
Catolicismul	148
Istoria bisericii catolice. Particularitățile religiei catolice. Dogma infailibilității papii. Dogma purgatorului și controversa despre filioque. Cultul Maicii Domnului. Organizarea bisericii catolice. Vaticanul și politica lui. Partidele catolice de guvernământ. Ideologia catolicismului contemporan. Lupta comuniștilor pentru unitatea oamenilor muncii.	
Protestantismul	168
Reforma și apariția protestantismului. Principalele particularități ale protestantismului.	
Luteranismul	171
M. Luther, întemeietorul luteranismului. Organizarea luteranismului și lupta lui împotriva catolicismului. Particularitățile bisericii luterane. Principiile fundamentale ale dogmei și cultului. Starea actuală a luteranismului.	
Anabaptismul	176
Anglicanismul	178
Istoria nașterii bisericii anglicane. Principalele particularități ale anglicanismului. Situația actuală a anglicanismului.	
Calvinismul	181
Întemeietorul calvinismului, J. Calvin. Sistemul teologic al calvinismului. Situația actuală a calvinismului.	
Dezvoltarea ulterioară a protestantismului	185
Quakerii, Metodismul. „Știința creștină”. Ideologia protestantismului contemporan.	
Sectele creștine în U.R.S.S.	189
Ce sînt sectele? Ritul vechi. „Oamenii lui Dumnezeu” (hliștii). Duhoborii și molocanii. Mennonii. Baptismul. Creștinii după evanghelie (evangheliștii). Penticostalii. Adventiștii. Iehoviștii. Sectele ortodoxe.	
Comunismul și creștinismul	219
Principiile sociale ale creștinismului. A avut oare creștinismul primitiv un caracter comunist? Justificarea de către religie a orînduirii exploatare. Creștinismul eretic și socialismul utopic. Socialismul feudal-creștin. „Creștinismul social” contemporan. „Creștinismul social” și social-reformismul. Biserica rusă și „socialismul creștin”. De ce nu este posibil „creștinismul comunist”.	

Creștinismul și mișcarea muncitorească	234
Apariția mișcării muncitorești clericaliste. Mișcarea muncitorească clericalistă în perioada dintre cele două războaie mondiale. Sindicatele creștine după al doilea război mondial. Activitatea Confederației internaționale a sindicatelor creștine. Organizațiile muncitorești ale Acțiunii catolice. Tineretul creștin. Lupta pentru unitatea oamenilor muncii.	
Islamismul	244
Originea islamismului	
Premisele social-economice și ideologice ale apariției islamismului. Figura semilegendară a lui Mahomed, întemeietorul islamismului. Caracterul islamismului timpuriu. Lupta pentru instaurarea islamismului. Răspîndirea islamismului. Suna, Teologia musulmană. Mutazilitii. Kalam. Doctrinile oculte în islamism. Sectele musulmane. Originea și esența socială a știismului. Hariġitii. Ismailiții.	
Islamismul în epoca capitalismului și a imperialismului	261
Babismul. Behaismul. Curentele reformiste și moderniste din islamism. Panislamismul.	
Islamismul contemporan	265
Aria de răspîndire a islamismului și numărul musulmanilor. Ideologia islamismului contemporan în țările burgheze. Islamismul în U.R.S.S.	
CĂRȚILE RELIGIOASE	271
Biblia	273
Canonul biblic și cuprinsul său. Cărțile biblice necanonice și apocrife. Tezele bisericii despre originea cărților biblice. Lipsa de teme a tradiției bisericesti în legătură cu autorii cărților biblice. Originea principalelor cărți ale Vechiului testament. Originea principalelor cărți ale Noului testament. Contradicțiile din Biblie. Biblia ca izvor istoric. Minunile biblice. Prorociile biblice. Reprezentările biblice despre natură. Biblia și morala.	
Coranul	303
Istoricul creării Coranului. Cuprinsul Coranului. Contradicțiile din Coran. Coranul despre univers și Pămînt. Coranul despre originea animalelor. Coranul despre originea omului. Coranul despre inegalitate și exploatare. Doctrina Coranului despre predestinare. Ce spune Coranul despre rai și iad. Concepția Coranului despre morală. Noile tălmăciri ale Coranului și scopul lor.	
SĂRBĂTORILE ȘI RITURILE RELIGIOASE	319
Riturile și sărbătorile creștine	322
Ruġăciunea. Icoanele. Venerarea crucii. Clopoatele, luminările și candelarele bisericesti. Originea tainelor creștine. Botezul. Unge-	

rea cu mir și maslul. Împărtașania. Spovedania. Cununia. Inmormîntarea. Posturile. Cultul sfinților. Sărbătoarea nasterii lui Hristos. Sărbătoarea paștilor, sau a învierii lui Hristos. Sfînta treime, sau rusaliile.	
Sărbătorile și riturile musulmane	342
Postul din luna ramazan (uraza). Sărbătoarea încheierii postului — uraza-bairam. Sărbătoarea jertfelor — kurban-bairam. Mi'radj. Maulud. Sunnet. Așura („șahsei-vahsei"). Cultul sfinților în islamism.	
ȘTIINȚA ȘI PRACTICA ÎMPOTRIVA RELIGIEI	353
Din istoria luptei dintre știință și religie	357
Primii germeni ai cunoașterii științifice. Religia și ateismul în vechea Indii. Ateistii din China antică. Lupta dintre știință și religie în Grecia și Roma antică. Dominația bisericii în evul mediu. Abu Ali Ibn Sina. Inchiziția împotriva științei. „Erezia" lui Copernic. Giordano Bruno și Vanini. Prigonirea lui Galilei. Persecutarea altor savanți. „Indexul cărților interzise". Dușmanii științei. Ateismul iluminiștilor francezi și al lui L. Feuerbach. Biserica ortodoxă și știința. Lupta dusă împotriva religiei de către gînditorii progresiști din Rusia. Succesele științei în epoca modernă. Biserica bate în retragere.	
Încercările clericilor de a împăca știința cu religia sint zadarnice	378
Clericii își schimbă tactica. Propovăduitorii „alianței" dintre știință și religie. Teoria „adevărului dublu". Inconsistența afirmațiilor clericilor. Există o „experiență religioasă"? Clericii și cercetările științifice. Oamenii de știință și religia. Exegetica teologică. Sprijinul dat teologilor de către idealști. Oamenii de știință burghezi și credința în Dumnezeu. Credința religioasă este incompatibilă cu știința.	
Știința infirmă religia	396
Două concepții despre lume. Despre „cunoașterea lui Dumnezeu". Lumea este oare cognoscibilă? Obiectul științei. Lumea a fost creată oare de Dumnezeu? „Deplasarea spre roșu". Fallimentul teoriilor cu privire la „sferișitul" lumii. Apariția stelelor. Originea planetelor. Alte lumi planetare. Originea vieții pe Pămînt. Cele trei etape ale apariției vieții. Viața în univers. Originea omului. Rolul muncii. Fallimentul legendei despre „primul om". Este oare psihicul de origine divină? Învățătura lui I. P. Pavlov. Baza materială a conștiinței. „Sufletul" și cibernetica. Fallimentul dogmei ispășirii. „Minunile" și legile obiective. Știința împotriva „minunilor". Încălcarea legilor naturii de către Dumnezeu. Pretinsa folosire a legilor de către Dumnezeu. Legile au fost oare create de Dumnezeu? Credința în soartă. Necesitate și libertate. Chiromanția. Ghicitul în cărți. Visele „profetice". Semnele. Vrăjitorii-„doftori". Caracterul dăunător al superstițiilor.	

Transformarea naturii și religia	444
<p>Omul și natura. Sensul ateist al problemei. Teologii se adaptează. Direcțiile principale în transformarea naturii. „Doctrina ortodoxă despre energie”. Supunerea forțelor naturii. Secolul energiei nucleare. Energetica și „atoputernicia lui Dumnezeu”. Transformarea substanței. În lumea polimerilor. Încă o dată despre „atoputernicia lui Dumnezeu”. Făuritorii de noi soiuri și rase. Concluzii ateiste. Medicina și religia. Ofensiva împotriva bolilor. Transplantarea organelor. Terapia morții. Lupta pentru longevitate. Omul și Dumnezeu. Schimbarea mediului geografic. Crearea de riuri și mări artificiale. Ofensiva împotriva deșerturilor și mlaștinilor. Dumnezeu rămâne fără „lucru”. Începutul erei cosmice. Drumul spre stele. Infirmitatea dogmelor religioase. Există oare Dumnezeu ?</p>	
BISERICA ȘI STATUL	489
Biserica în țările capitaliste	491
<p>Rădăcinile sociale și rolul religiei în orinduirea capitalistă. Separarea bisericii de stat în orinduirea capitalistă. Înăbușirea libertății de conștiință în țările capitaliste. Biserica și școala. Date cu privire la situația bisericii în unele țări capitaliste. Biserica și statul în S.U.A. Protestantismul în S.U.A. Catolicismul în S.U.A. Mozaismul în S.U.A. Biserica ortodoxă în S.U.A. Uniunile bisericesti naționale. Uniunile bisericesti internaționale. Despre unele mijloace „noi” folosite de propaganda religioasă în țările capitaliste. Veniturile bisericilor. Biserica și politica imperialismului. Îndepărtarea de religie a oamenilor muncii din țările capitaliste.</p>	
Biserica în U.R.S.S.	510
<p>Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și biserica. Decretul cu privire la separarea bisericii de stat și a școlii de biserică. Cauzele menținerii credințelor religioase în U.R.S.S. Organizațiile religioase și bisericesti din U.R.S.S. Statutul juridic al organizațiilor religioase și bisericesti. Lăcașurile de rugăciune și bunurile bisericesti. Condițiile de încetare a activității comunităților religioase. Ceremoniile religioase din afara lăcașurilor de cult. Alte drepturi ale asociațiilor religioase. Consiliul pentru problemele bisericii ortodoxe ruse și Consiliul pentru problemele cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. Libertatea conștiinței în U.R.S.S.</p>	
P.C.U.S. DESPRE RELIGIE ȘI BISERICĂ	531
<p>P.C.U.S. despre opoziția dintre concepția științifică și cea religioasă asupra lumii. P.C.U.S. despre ostilitatea religiei față de interesele oamenilor muncii. Caracterul dăunător al religiei în perioada construirii comunismului. Religia este o chestiune particulară pentru stat, dar nu este o chestiune particulară pentru partid. Ateismul și problema apartenenței la partid înainte de revoluție. Ateismul și problema apartenenței la partid după revoluție. Problemele luptei împotriva ideologiei religioase în hotărârile P.C.U.S. P.C.U.S. despre căile de lichidare a rămășițelor religioase.</p>	

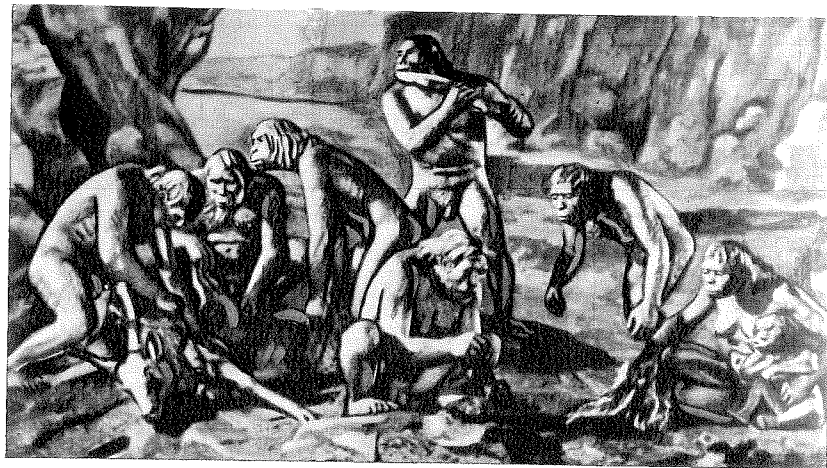
MORALA COMUNISTĂ ȘI MORALA RELIGIOASĂ	549
<p>Esența de clasă a moralei comuniste și a moralei religioase. Principiile moralei comuniste și ale moralei religioase sînt incompatibile. Morala religioasă și morala comunistă despre locul omului în societate. Morala comunistă și morala religioasă despre muncă. Caracterul abstract al poruncilor morale din Biblie. „Să nu ucizi”. „Să nu furi”. Împiedică oare morala religioasă făptuirea unor „păcate” și a unor crime ? Despre patriotismul sovietic și despre „iubirea vrăjmașilor”. Morala comunistă și morala religioasă despre familie. Atitudinea moralei comuniste și a moralei religioase față de femeie. Ideologia religioasă și ideologia comunistă despre fizionomia morală a omului.</p>	
FORMELE ȘI METODELE PROPAGANDEI ȘTIINȚIFICE-ATEISTE	571
<p>Lecturile în colectiv și convorbirile. Conferințele. Revistele orale. Serile științifice-ateiste. Folosirea cinematografului în propaganda științifică-ateistă. Case și cluburi ale ateștilor. Propagarea ateismului prin biblioteci. Munca individuală.</p>	
ANEXE	585
Hotărârile P.C.U.S. și ale Statului sovietic cu privire la religie și biserică	587
Din programul Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia adoptat la Congresul al II-lea al partidului (17 (30) iulie—10 (23) august 1903)	—
Rezoluția consfățuirii redacției lărgite a ziarului „Proletarii” (Paris, 8—17 (21—30) iunie 1909)	—
Despre curentul zidirii de Dumnezeu în sinul social-democrației	—
Decretul Consiliului Comisarilor Poporului (23 ianuarie 1918)	588
Despre separarea bisericii de stat și a școlii de biserică	—
Din programul Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia adoptat la Congresul al VIII-lea al partidului (18—23 martie 1919)	589
În domeniul politicii generale	—
În domeniul învățămîntului public	—
În domeniul relațiilor religioase	590
Din rezoluțiile și hotărârile Congresului al VIII-lea al P.C. (b) din Rusia (martie 1919)	—
Despre propaganda politică și munca cultural-educativă la sate	—

Despre lichidarea moaștelor	591
Hotărîrea C.C. al P.C. (b) din Rusia cu privire la organizarea propagandei antireligioase și la încălcarea punctului 13 din programul partidului	593
Din rezoluțiile și hotărîrile Congresului al X-lea al P.C. (b) din Rusia (8—16 martie 1921)	595
Cu privire la Comitetul principal pentru educația politică și la sarcinile partidului în domeniul propagandei și agitației	—
Din Rezoluțiile Congresului al XII-lea al P.C. (b) din Rusia (17—25 aprilie 1923)	596
În legătură cu problemele propagandei, presei și agitației	—
Cu privire la organizarea propagandei și agitației antireligioase	597
Despre munca P.C. din Rusia la sate	599
IV. În domeniul cultural	—
Din rezoluția Congresului al XIII-lea al P.C. (b) din Rusia despre munca la sate (23—31 mai 1924)	—
Din hotărîrea C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. din 14 martie 1930	600
Despre lupta împotriva denaturării liniei partidului în mișcarea colhoznică	—
Din Constituția U.R.S.S. (decembrie 1936)	601
Despre organizarea propagandei științifice-educative	—
Hotărîrea C.C. al P.C.U.S. cu privire la greșelile săvârșite în desfășurarea propagandei științifice-ateiste în sinul populației	603
Din hotărîrea C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale“ (9 ianuarie 1960)	607
Oameni de seamă despre religie	608
Mic glosar de termeni teologici și bisericești	629
Minuni fabricate	641
Trăsnetul domnului asupra celor păcătoși	—
„Autoînnoirea“ icoanelor	642

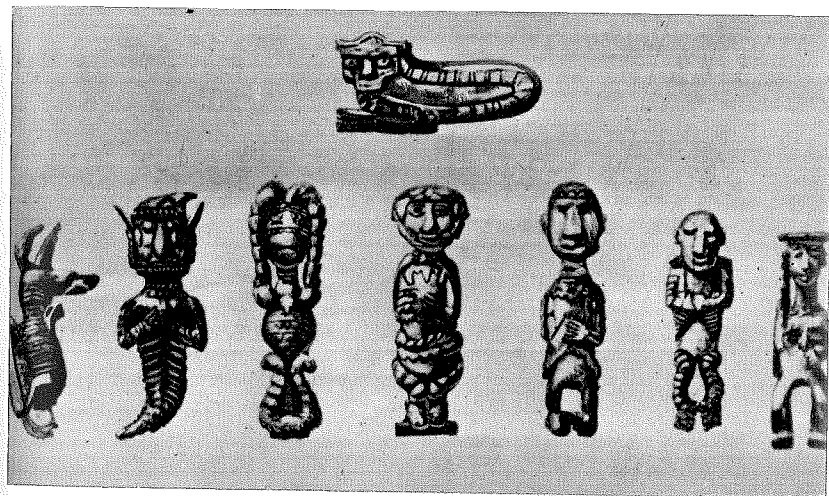
De ce „pling“ icoanele	642
Cum au apărut sfinți noi	643
Cum se obține „focul sfânt din cer“	644
Despre autoînnoirea cupolelor și a crucilor bisericilor	—
Cît lapte a avut maica domnului ?	645
„Apariția“ miraculoasă a unor icoane	646
De ce nu se strică agheasma ?	—
Cum se poate „demonstra“ lesne existența lui Dumnezeu cu ajutorul ouălor	647
Cultul „moaștelor“	648
„Ajutorul dumnezeiesc“	649
Minunea arcei lui Noe	650
Cît de largi erau minciunile hainei lui Mahomed ?	651
Legenda „Olandezului zburător“	—
„Vindecări miraculoase“	652
Prorocul Iona și balena	653
Ghicitoarea a ghicit	654
Izvoarele „tămăduitoare“	—
Cînd avem de-a face cu spiritismul...	655
Știința a învins miracolele	656
„Trei minuni“ din zilele noastre	657

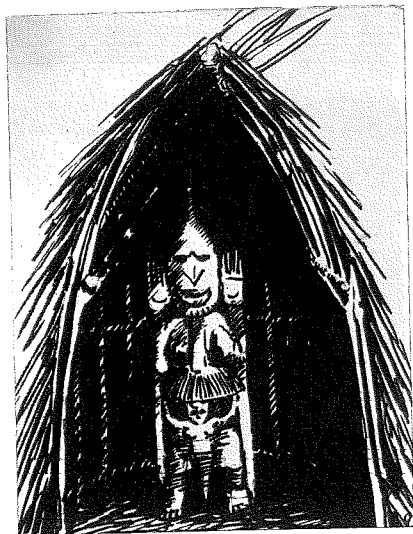
I L U S T R A Ț I I

Sinantropi împărțind un cerb vînat de ei

Imagini ale strămoșilor (nordul insulei Borneo)

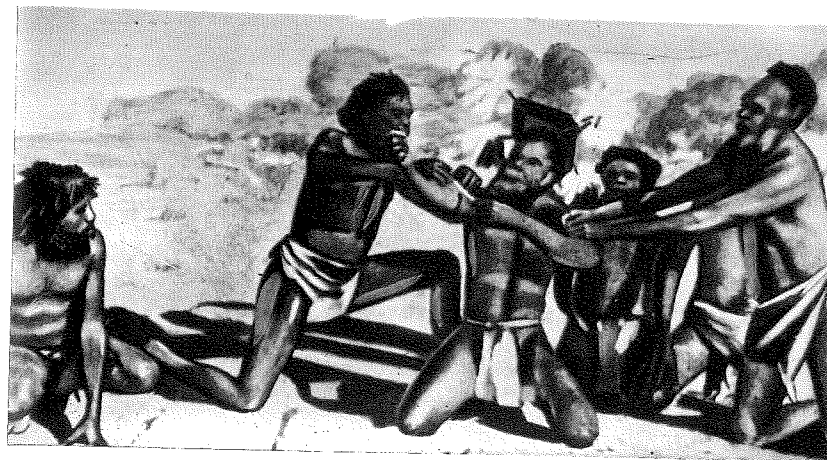
Imaginea duhului strămoșului Uli la melanezieni, așezată într-o colibă specială (rudiment de templu)

Idol în care adoratorii lui au înfipt cuie pentru că nu le-a ascultat rugăciunile

Duhul ofticii (Siberia)

Rit magic de împărtășanie la australieni

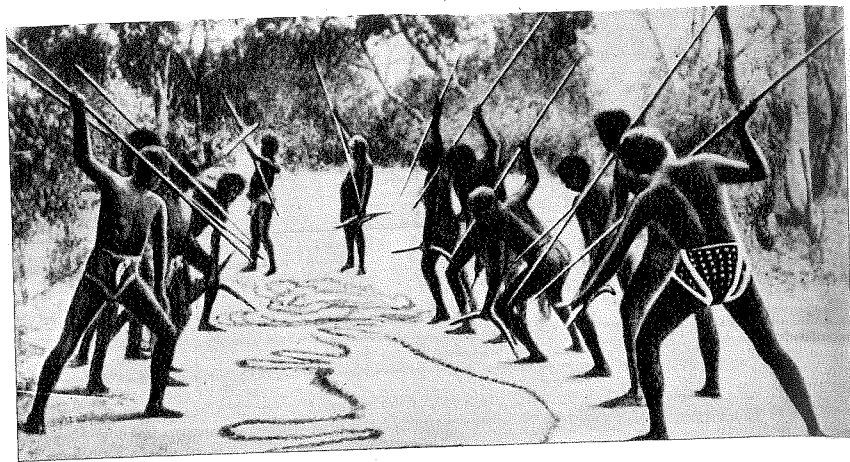
Gardul duhurilor (Bataki, Indonezia)

Hrănirea sufletului unui mort

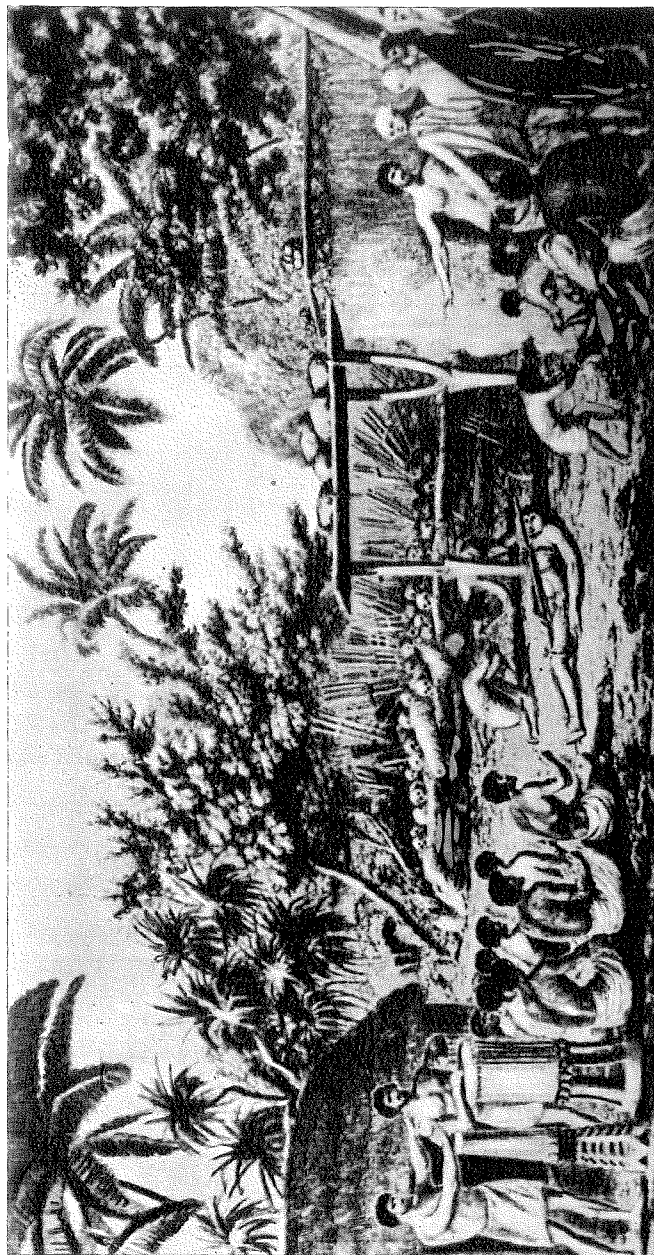
Australiană în fața pietrei sufletelor copiilor

Magia la australieni. Vinători străpungind cu lăncile, înainte de vânătoare, imaginea unui cangur

Cele douăsprezece molimi. În antichitate, oamenii își reprezentau diversele boli în chip de duhuri. Mai târziu aceste reprezentări s-au împletit cu credința creștină potrivit căreia bolile ar fi trimise de duhurile rele

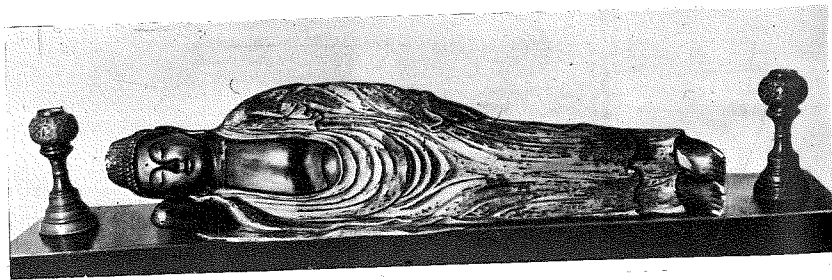
Jertfirea oamenilor în urmă cu 300 de ani în insulele Tahiti

Maitreya, Buda viitorului

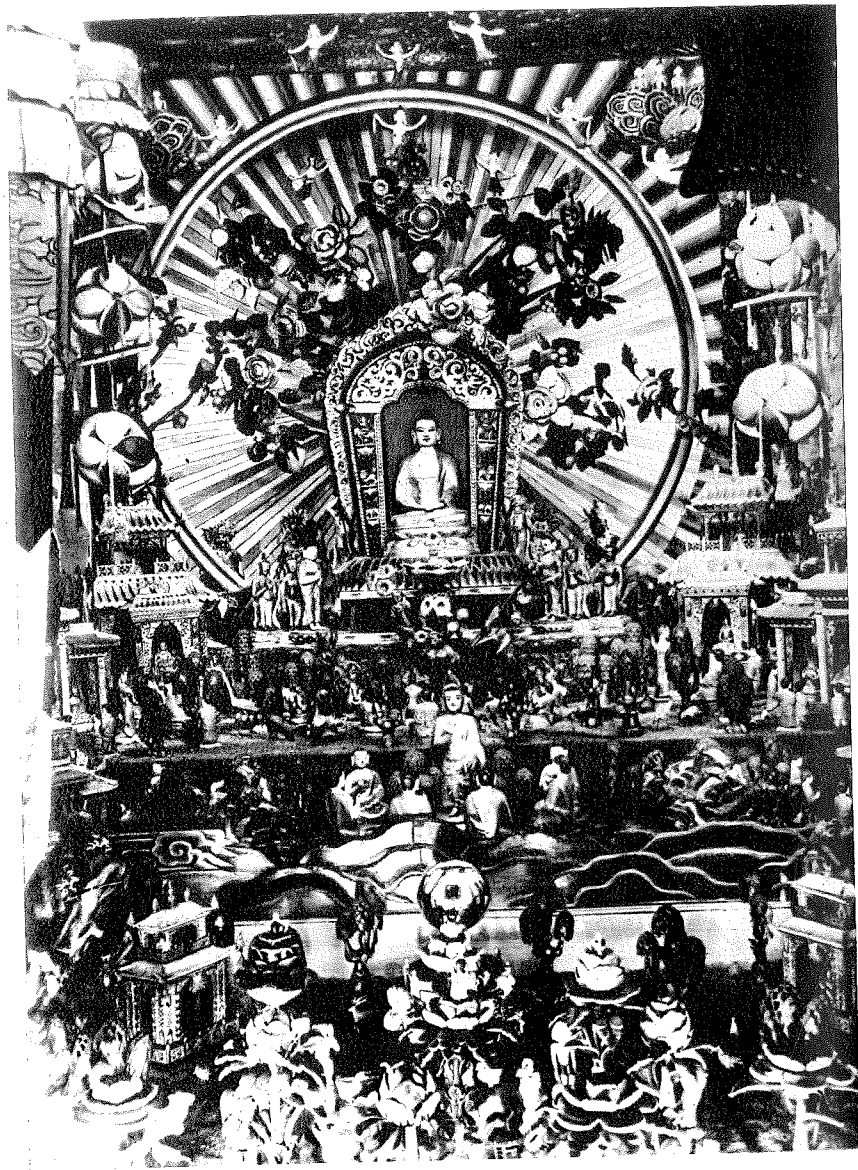
Buda Sakia-Muni. Budismul primitiv îl recunoștea numai pe Buda Sakia-Muni („înțeleptul din neamul Sakia”), fiu de rege, care s-a călugărit sub numele de Gautama. Mai târziu budismul a creat un panteon uriaș. Buda însuși s-a transformat dintr-un înțelept venerat în purtătorul unor forțe supranaturale

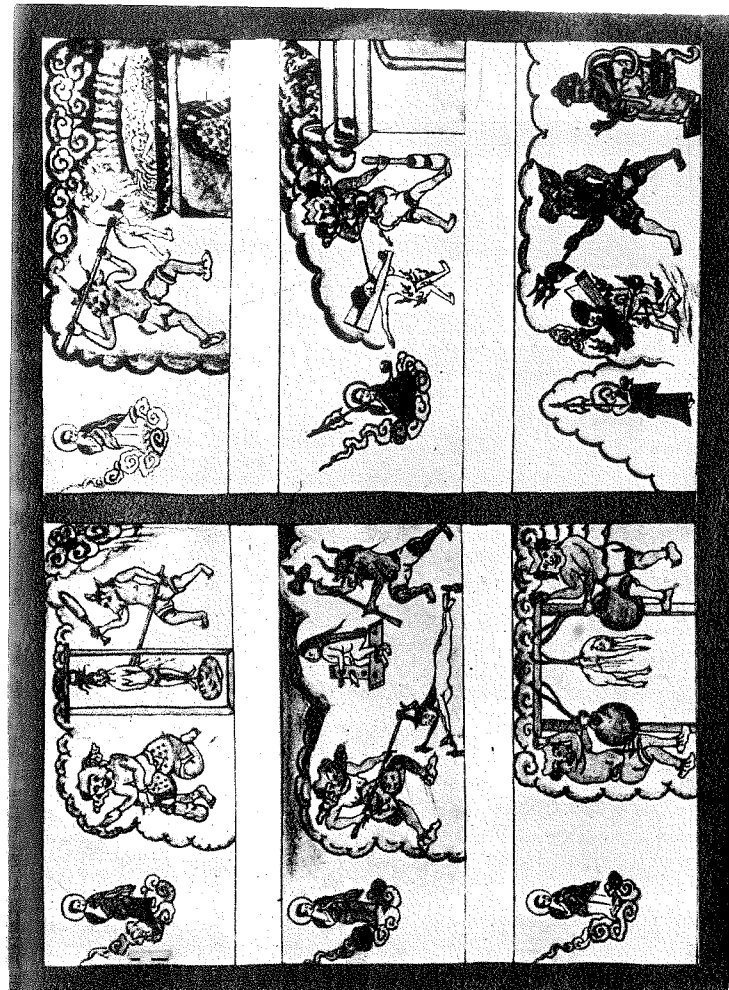
Buda murind. Sculptură japoneză în lemn, secolul al XIX-lea

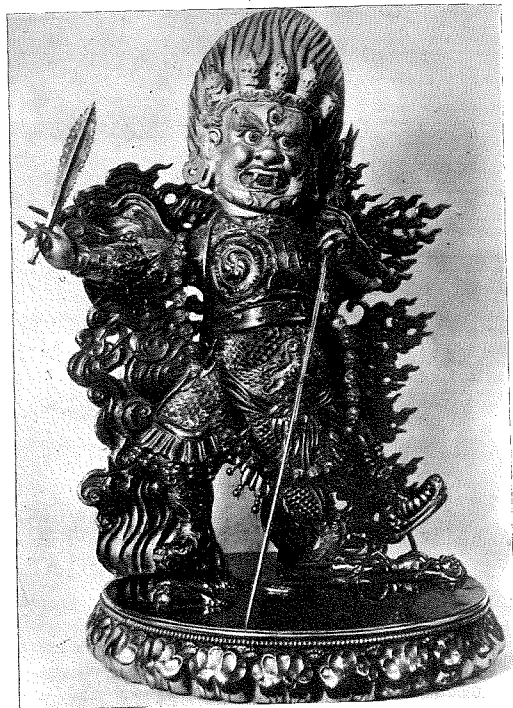
„Roata vieții”. Această icoană înfățișează învățătura budistă despre răsplata din lumea de apoi, reîncarnările succesive și mîntuirea

Raiul budist. In centrul raiului este infatisat stapinul lui — Buda Amitaba. El este inconjurat de ajutoarele sale, sfinții. In palatele-temple, sfinții propovăduiesc călugărilor învățătura lui Buda. Pe florile de lotus din iaz se văd figuri omenești, reprezentând sufletele morților care renasc în rai datorită virtuților lor

Iadul budist. Potrivit concepțiilor budiste, iadul este alcătuit din compartimente reci și fierbinți. După cum stăpînitorii pămîntești împart dreptatea supușilor lor, tot astfel și stăpînul iadului, Ianlovan, judecă și osîndește la tot felul de cazne sufletele oamenilor păcătoși, care au încălcat în timpul vieții principiile societății împărțite în clase

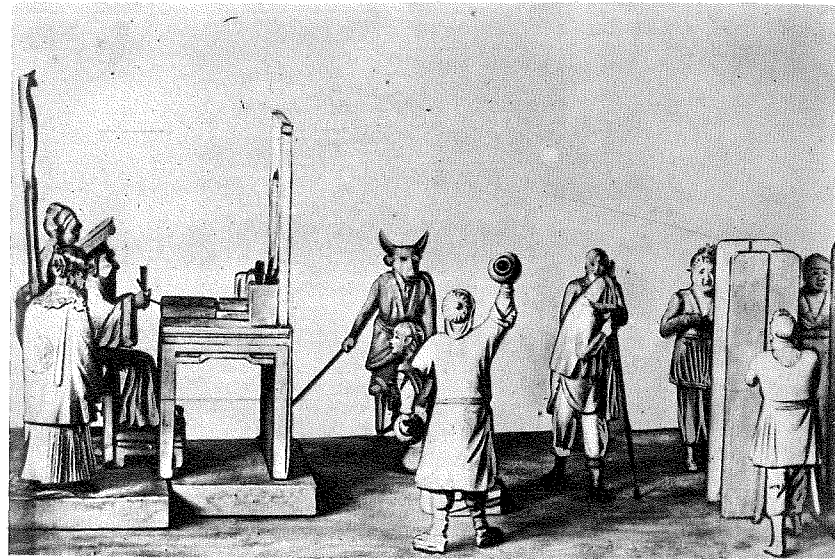
Dokșitul Cijansaran, una dintre „cele opt zeități minioase”

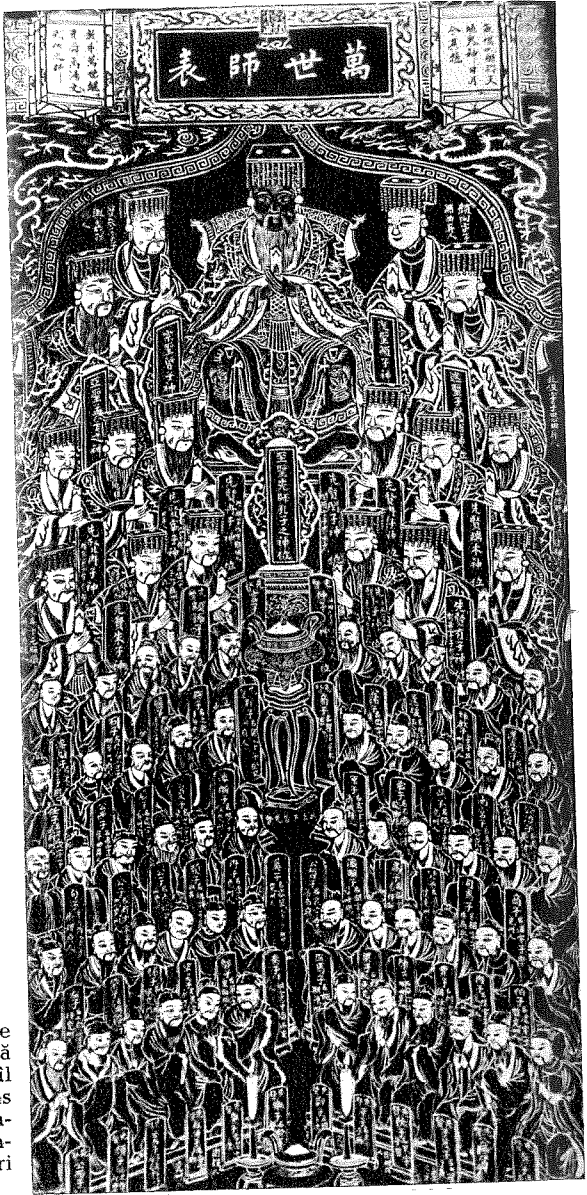
Ilustrație la învățătura budistă despre migrațiunea sufletelor (metempsihoză)

Lao-țzi. Icoană chineză din secolul al XIX-lea. Înțelept semilegendar din China (secolele VI—V î.e.n.), întemeietorul învățaturii daoiste. La începutul erei noastre, învățătura sa a fost folosită la crearea religiei daoiste, iar el însuși a fost înălțat la rangul de sfânt

Scenă de judecată în iadul daoist, tablou tipic pentru judecata în China medievală. Machetă chineză din secolul al XIX-lea

Învățătorul celor zece mii de generații. Stampă după o stelă. Tabloul îl înfățișează pe Confucius în chip de împărat, înconjurat de discipoli înveșmînțați ca dregători de diverse ranguri

„Bizuindu-mă pe cer, îmi mănînc piinea”. Gravură, secolul al XIX-lea. Această gravură confucianistă căuta să-i convingă pe credincioși că numai urmînd „legea cerului”, adică îndeplinind poruncile împăratului, „fiul cerului”, își vor putea dobîndi piinea cea de toate zilele

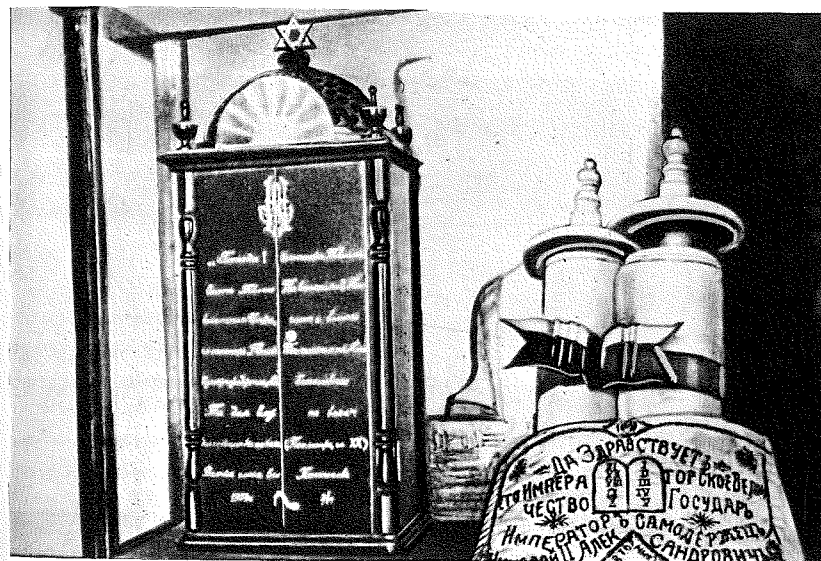
Primii trei împărați legendari divini-
zați, venerați ca zei ai medicinei. Gra-
vură chineză din secolul al XIX-lea

Prima brazdă în templul pământului. Gravură chineză din secolul al XIX-lea.
Împăratul trage prima brazdă. Această ceremonie urmărea să însuflească cre-
dincioșilor ideea că viața lor depinde în întregime de împărat, „mijlocitor
între cer și popor”

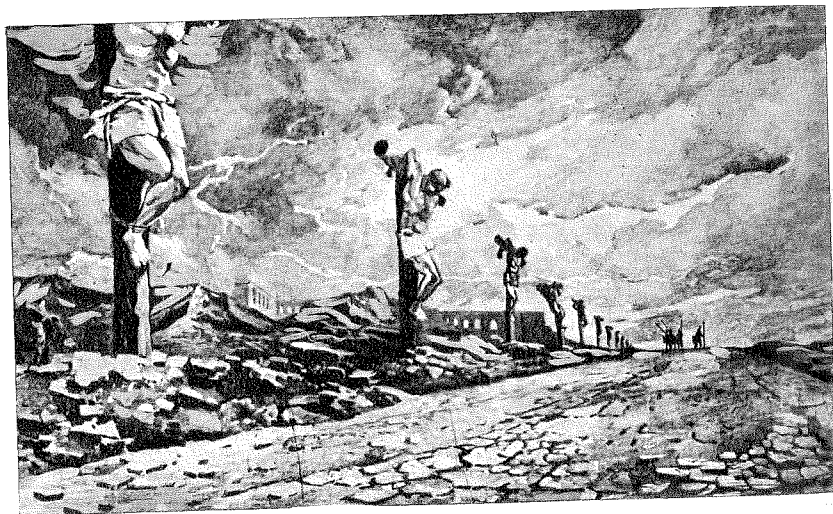
Imagine presupusă a zeului Iahve, stînd
pe spinarea unui leu

Sutul Torei oferit în dar țarului Nicolai al II-lea în anul 1914 de burghezia
evreiască și de rabinii din orașul Chișinău

Eunus, conducătorul sclavilor răscuțați, îi judecă pe stăpînii de sclavi

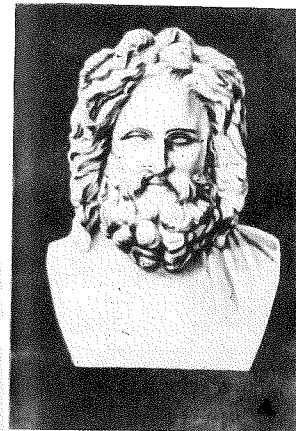
După execuția sclavilor răscuțați

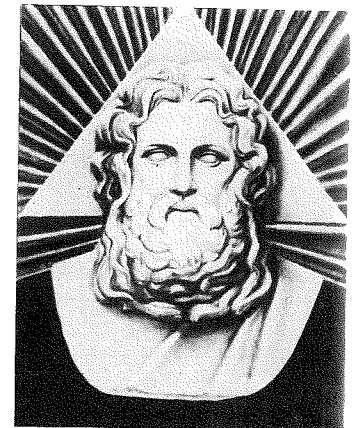
Creștini în veșminte de sclavi. Basoreliev din catacombele bisericii sf. Agnes din Roma

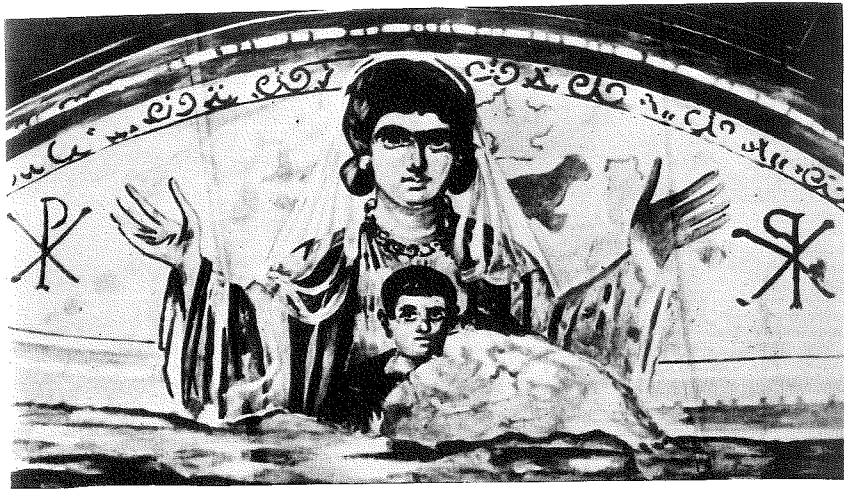
Ezdra citește sulul „Poruncilor lui Moise”. Detaliu de pictură murală. Creînd figura lui Iisus Hristos, pictorii au folosit reprezentările persoanelor biblice

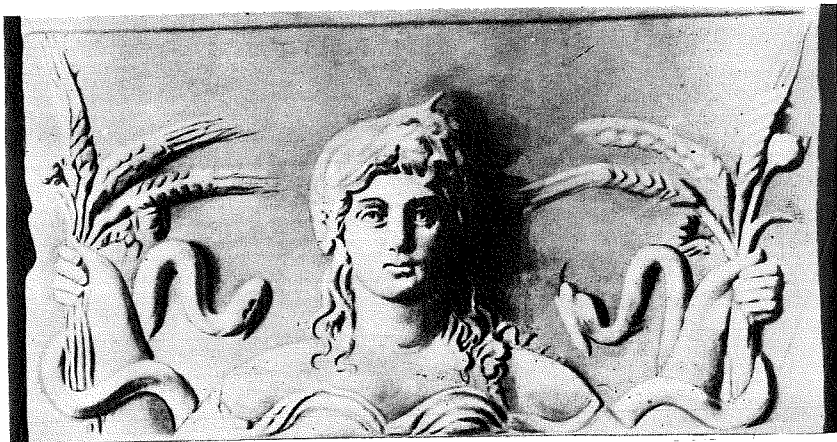
Zeus, zeul suprem din mitologia greacă

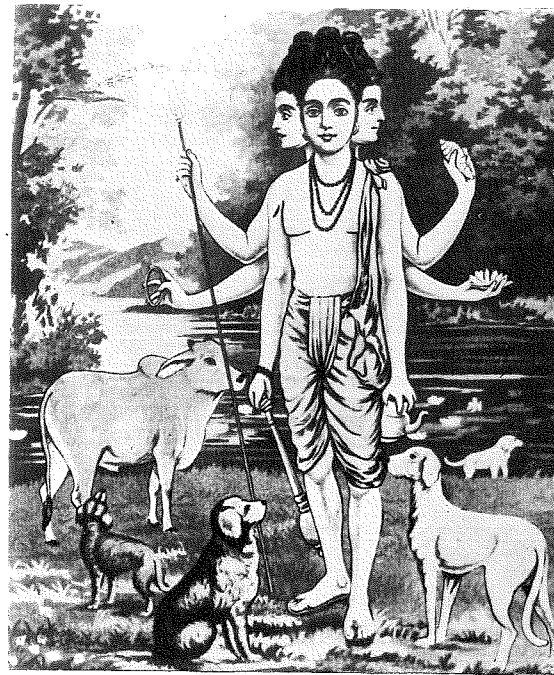
Savaot, dumnezeu-tatăl la creștini

Născătoarea de dumnezeu creștină. Frescă din perioada creștinismului primitiv din catacombele bisericii sf. Agnes din Roma

Zeița greacă a agriculturii, Demeter, ieșind din pământ. Basorelief grecesc antic

Vișnu cu trei fețe. Gravură

Iisus cu trei fețe. Icoană

Zeița egipteană Isis fuge cu micul Horus ca să scape de urmărirea zeului Set. Frescă din Pompei, secolul I e.n.

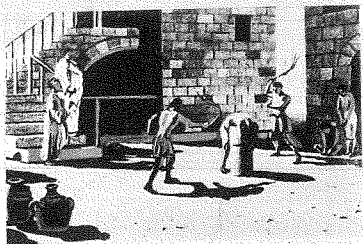
Fuga Mariei cu pruncul Iisus în Egipt din cauza lui Irod. Pictură din perioada creștinismului primitiv

Șiva cu trei fețe. Gravură

ORIGINEA CREȘTINISMULUI

EVANGHELIA PROFITĂ DE O MORALĂ AVANTAJOASĂ
PENTRU STĂPÎNII DE SCLAVI

„Fericiți cei blinzi”

(Matei, V, 1)

„Celui ce te lovește peste falcă, înfățișează-i
și pe cealaltă”

(Matei, VI, 29)

„Celui ce vrea să se judece cu tine și să-ți
ia cămașa, lasă-i și mantia”

(Matei, V, 40)

„Căci tot celui ce are i se va da și-i va priso-ri,
iar de la cel ce n-are și ce are i se va lua”

(Matei, XXV, 26)

„Iubiți pe vrăjmașii voștri”

(Matei, V, 44)

NOUL TESTAMENT CONSFINTEȘTE
INFERIORITATEA FEMEII

„N-a fost zidit bărbatul pentru femeie, ci femeia
pentru bărbat”

(I Corinteni, XI, 9)

„Femeia să se teamă de bărbat”

(Efeseni, V, 33)

„Nu îngăduiesc femeii nici să învețe pe altul,
nici să stăpânească pe bărbat, ci să stea lășișită”

(I Timotei, II, 12)

„Femeile să tacă în adunările bisericesti, căci
lor nu le este îngăduit să vorbească, ci să fie
plecate”

(I Corinteni, XIV, 34-35)

Execuția unor eretici în anul 1504. Tablou de G. Gorelov. Cerind execu-
tarea liber-cugetătorilor care se ridicau împotriva riturilor și orânduieilor
bisericii ortodoxe, clerul rus lua exemplul de la inchiziția spaniolă și de la
regele Spaniei, care „a curățat pământul său” de eretici

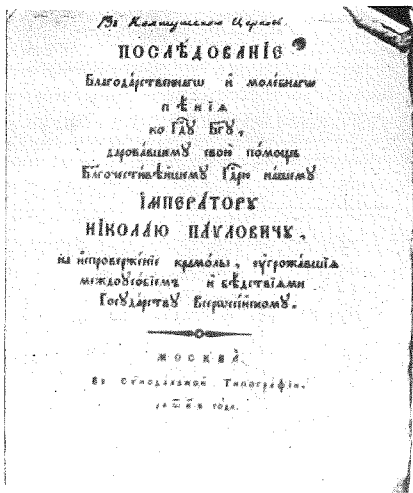
Hristos în chip de guvernator roman, înconjurat de apostoli îmbrăcați ca
demnitari. Frescă din catacombe din perioada creștinismului primitiv. Această
frescă oglindește schimbările care au avut loc în creștinismul primitiv după
pătrunderea în comunități a reprezentanților claselor avute

Asedierea mănăstirii Makariev-Jemnovodski în timpul răscoalei lui
Stepan Razin. Tablou de A. Andronov

Preotul îi îndeamnă pe țărani să se supună moșierului. Gravură din secolul al XVIII-lea

Foaia de titlu a unei „cântări de recunoștință și de laudă către domnul”, difuzată de sinod în 1826 cu ocazia înfringerii războaii decembrie

Foaia de titlu a unei scrieri pastorale a arhiepiscopului Nikanor, în care acesta l-a combătut pe A. S. Pușkin pentru că a negat în poeziile sale creștinismul și l-a comparat într-un mod „blasfemator” cu idolatria. Ceea ce îi displacea însă cel mai mult arhiepiscopului era năzuința poetului spre libertatea revoluționară

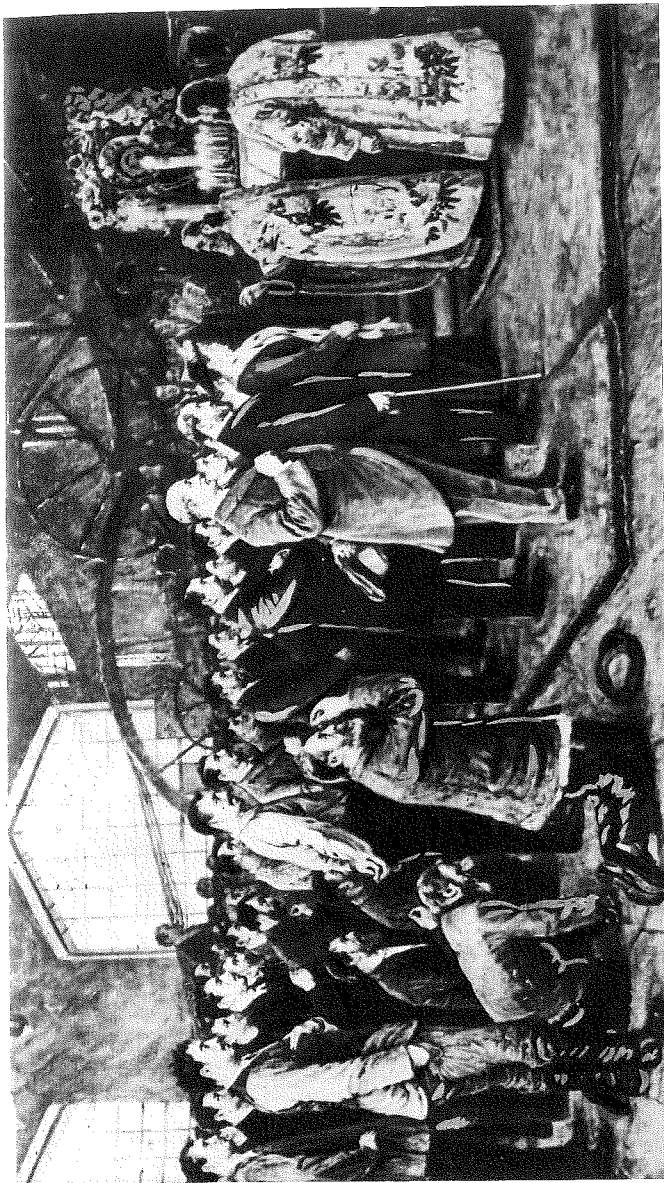
Comandantul garnizoanei Petersburg, Fulon, și agentul ohranei țariste, popa Gapon, la adunarea Societății muncitorilor ruși din fabrici și uzine, organizată de acesta din urmă

Foaie volantă bisericească în care țărani erau preveniți să nu ocupe pământurile moșierești

9 ianuarie 1905 pe Vasilevski Ostrov („Dumineca singeroasă”). Schiță de V. E. Makovski

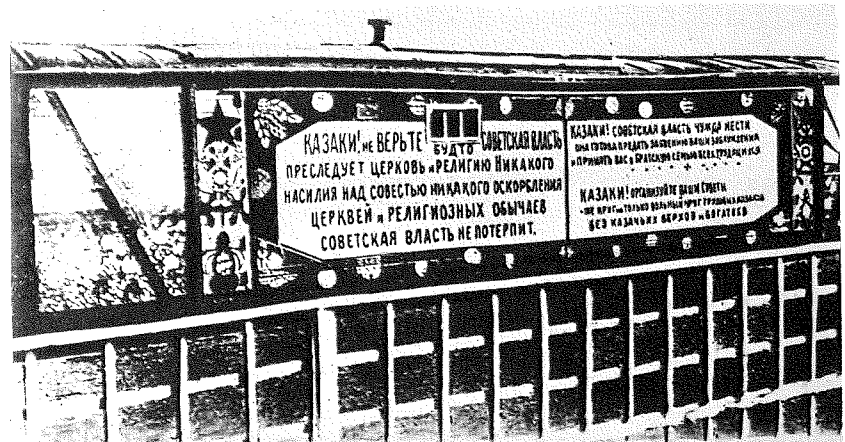
Sfințirea uzinei. Tabloul de M. V. Nesterov

(104)

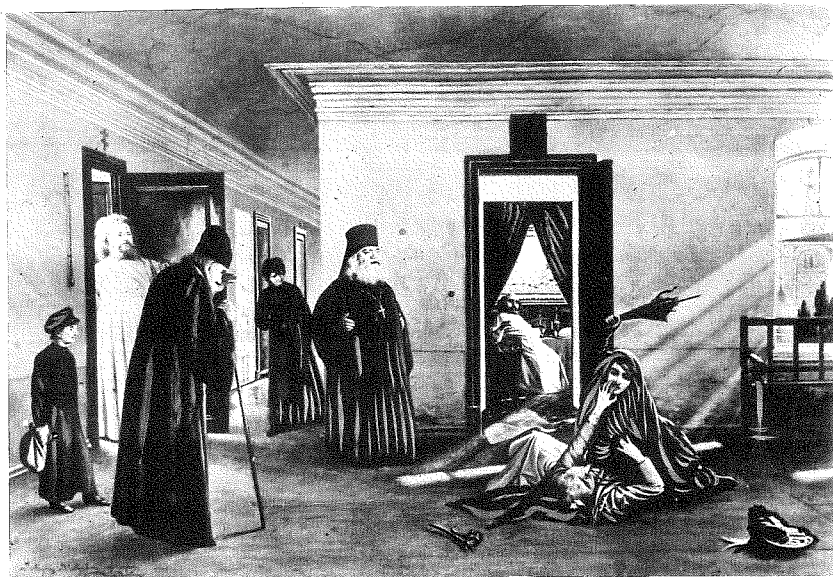
Представление къ приему на работу.
мастерская 11 дня 11-го числа 1899 г.

Имя, отчество и фамилия.	Министерство должность или звание.	Когда рабочий принят на работу.	Плата в день предшествовавшей заработной платы.	Плата за день учета.	Закончение доктора при освидетельствовании
Михаил Николаевич Мануйлов	Машинист	11/11/98			Здоров Румын
Разсчетную книжку и правила предосторожности прочитанныя мной, получил.					На время негнство
Очки получил	А. В. Шинин				Ветвь не желает

Carnetul de salarizare al lui M. I. Kalinin cu mențiunea făcută de administrația uzinei: „Nu vrea să dea pentru biserică”

Tren de agitație din perioada războiului civil. Pe pereții vagoanelor se văd afișe care explicau că Puterea sovietică nu persecută biserica

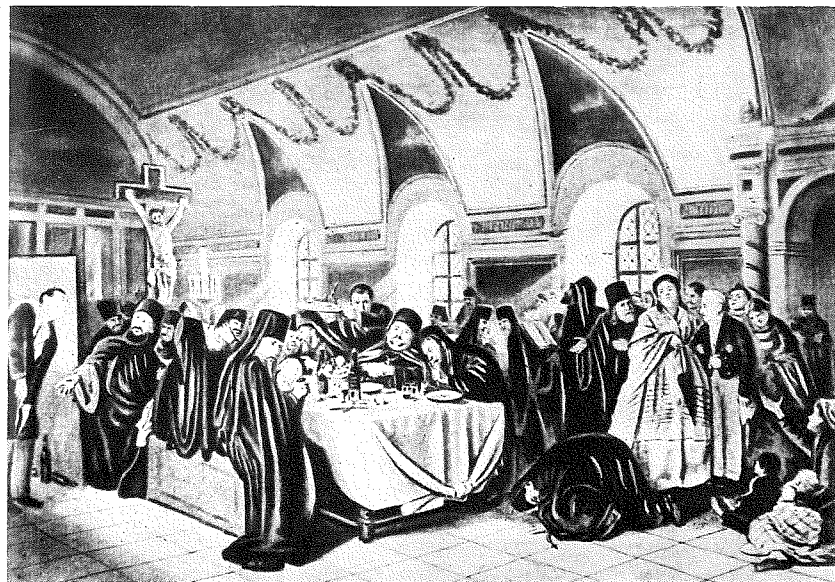
În liniștea mănăstirii. Tablou de P. Iakovlev

Călugărul și povara lui. Porțelan, începutul secolului al XIX-lea. Statueta reprezintă o ilustrare a unui cântec popular despre un călugăr care a răpit o fată. Negustorul Hrapunov, în a cărei fabrică s-au confecționat statuetele, a fost biciuit din ordinul lui Alexandru I pentru acest „sacrilegiu”, iar statuetele au fost confiscate

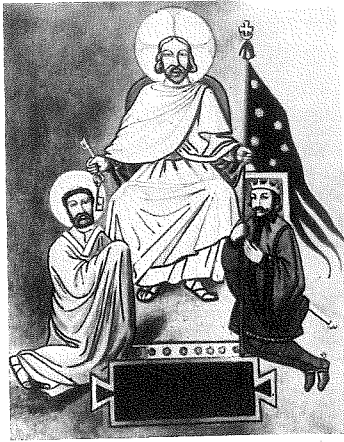
În odăile de oaspeți ale mănăstirii. Tablou de A. I. Korzuhin

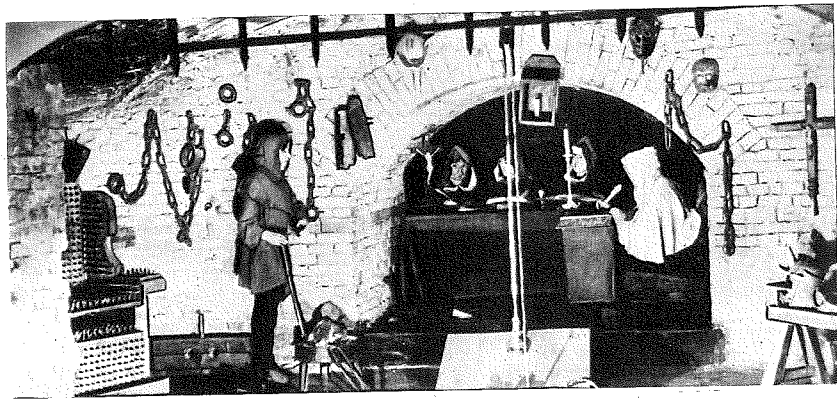
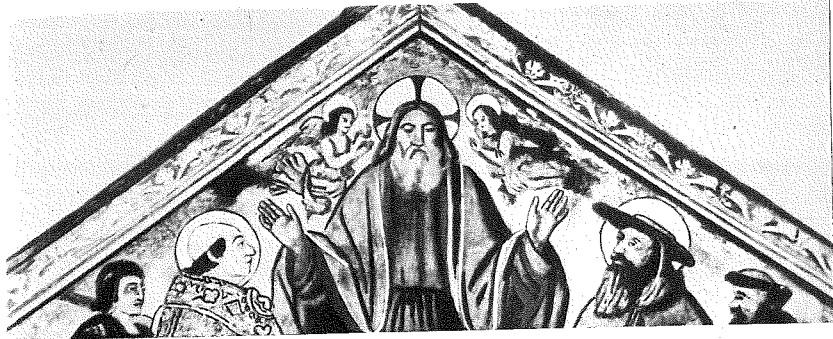
În trapezăria unei mănăstiri. Tablou de V. G. Perov

CATOLICISMUL

Isus Hristos înmânează apostolului Petru, „primul” papă, însemnele puterii — cheile raiului și purgatoriu-
lui —, iar împăratului Constantin, steagul. Mozaic comandat de papa Leon al III-lea, secolul al IX-lea

Dumnezeu îi binecuvântează pe prinții bisericii. Sec. al XV-lea. Printre ei se află papa Alexandru al VI-lea Borghia, care a intrat în istorie cu reputația de sperjur, asasin și desfrînat

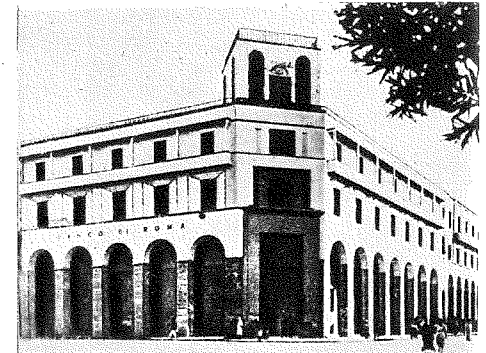
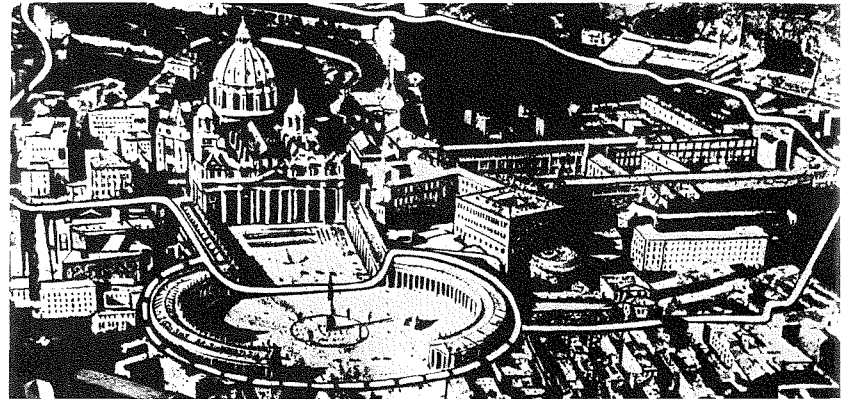
O cameră de tortură a inchiziției

CATOLICISM

Caricatură populară din secolul al XVI-lea, înfățișând pe papă, Luther și Calvin

„Orașul-stat Vatican”. Frontierele „statului” papal sînt marcate printr-o linie albă. În centrul fotografiei se află catedrala sf. Petru, iar în dreapta palatul Vatican. Conturul pieței sf. Petru este indicat parte printr-o linie continuă, parte punctat

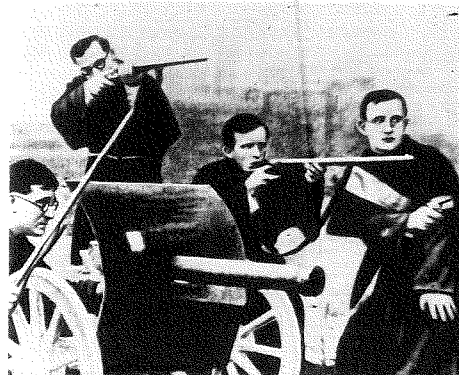
Sucursala din Africa de nord a băncii Vaticanului

Medalie de argint emisă de Vatican în 1928 cu prilejul strîngerii de fonduri pentru crearea unui centru de pregătire a spionilor și diversioniștilor în sutană, specializați în acțiuni antisovietice

Fostul prinț rus Aleksandr Volkonski, de religie catolică, unul dintre conducătorii centrului antisovietic „Collegium russicum”, creat de Vatican

Călugări spanioli trăgînd în trupele republicane. Fotografie

Cardinalul Askelazi sfințind sticlele cu băutura americană „coca-cola”. Fotografie

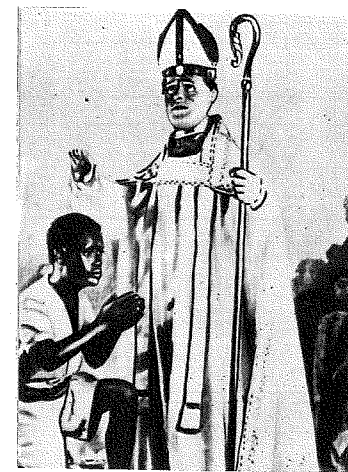
Madona pe tanc. Afîș catolic editat în 1935 în cinstea cîstropirii Abisinie de către trupele italiene.

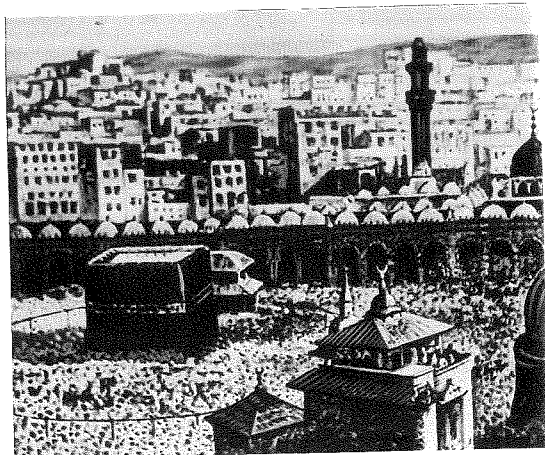
Hristos binecuvîntează alianța papii cu guvernul fascist. Afîș italian

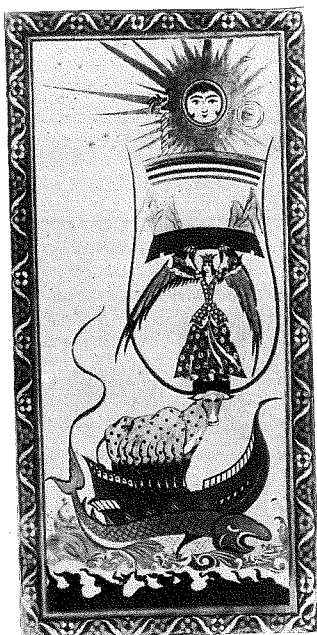
Cardinalul american Spellman binecuvîntînd pe soldații care plecau în Coreea

Automat pentru binecuvîntarea negrilor (S.U.A.). Fotografie

Kaaba din Mecca, centrul pelerinajului musulman

Structura lumii după concepția musulmană

Potrivit concepțiilor musulmane, Pământul este un bloc de piatră, ținut de un înger care stă pe un bou. Boul, la rândul său, stă pe un pește care plutește pe ocean

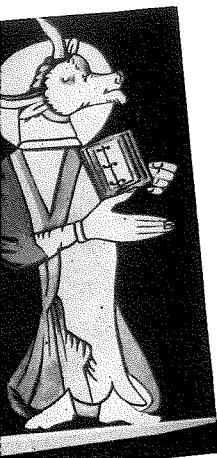

Raiul musulman. Miniatură iraniană

Clerici musulmani jură credință guvernului țarist. (Turkmenia, 1884)

NE ȘI RITURI CREȘTINE

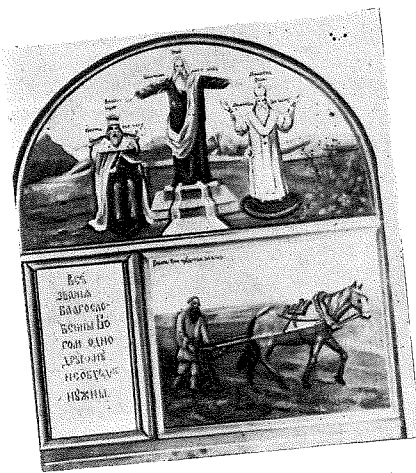
Evangelistul Luca. Miniatură din secolul al VIII-lea. Apostolul Luca este înfățișat cu trup de om și cap de bou. Această reprezentare a fost imprumutată de creștinism de la cultul animalelor, răspândit în Egiptul antic

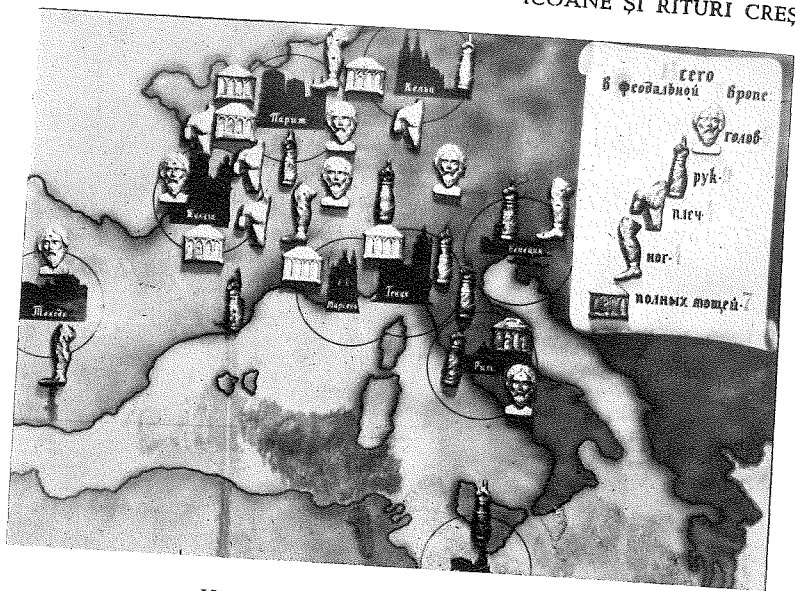
Evangelistul Ioan. Miniatură din secolul al VIII-lea

Sf. Cristofor, care fe-rește de boli molipsi-toare. Icoană din seco-lul al XVI-lea din fosta mănăstire Ciudov. Acest chip a fost creat sub influența reprezentărilor zeului antic egiptean Anubis

Noe cu fiii săi. Pictură murală din biserica zidită de prințul Bareatinski

Harta-machetă a răspîndirii cultului lui Ioan Botezătorul în Europa occidentală în secolele XIV—XVII

Împărăteasa Ecaterina a II-a, în-fățișată ca sf. Ecaterina. Icoană

Sf. Nicolae, făcătorul de mi-nuni. Icoană. În scopurile pro-pagandei monarhice, fața sfîn-tului reprezintă o stilizare a portretului lui Nikolai al II-lea

ICOANE ȘI RITURI CREȘTINE

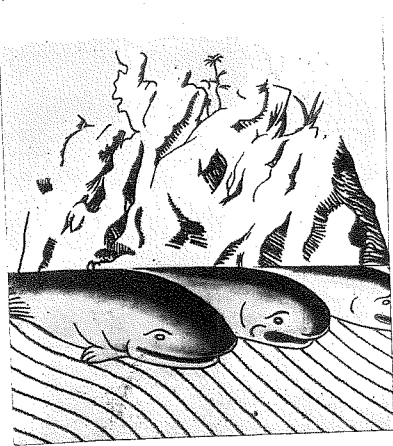
Înainte de cununie. Tablou de F. S. Juravlev

Procesiune de paști la țară. Tablou de V. G. Perov

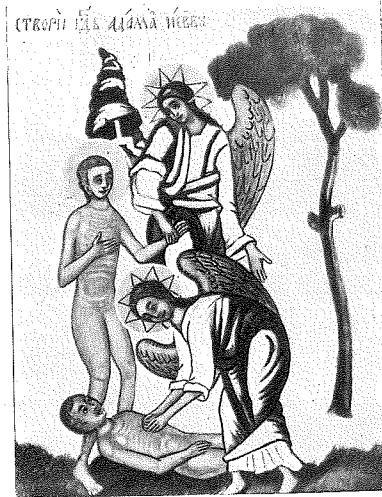
Procesiune religioasă în gubernia Kursk. Tablou de I. E. Repin

Reprezentare religioasă despre structura universului, potrivit căreia pământul se sprijină pe trei balene. Gravură

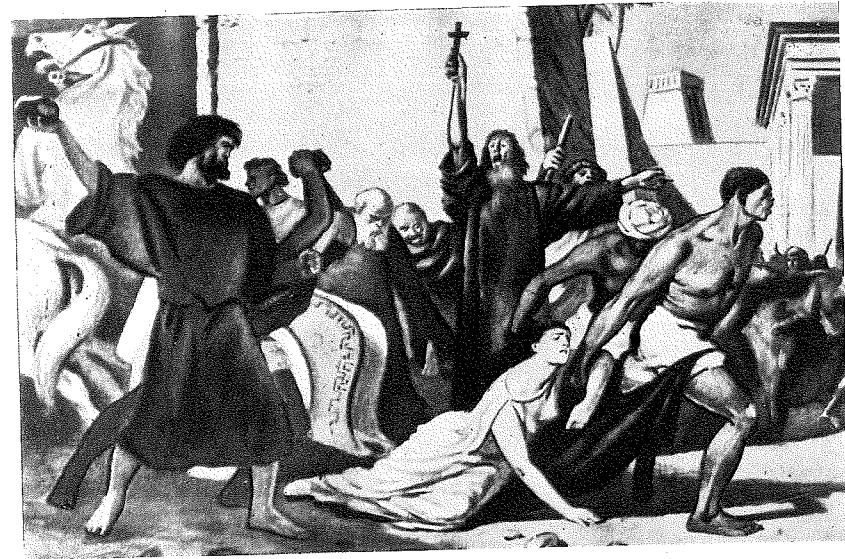
„Prorocul Iona este zvirlit afară din pînțele balenei”. Icoană

Crearea lui Adam și a Evei. Icoană din secolul al XIX-lea

„Prorocul Ilie mină trăsnetul cu ploaia cea mare”
Cromolitografie catolică, secolul al XIX-lea

Uciderea Hypatiei. Desen. Din ordinul patriarhului Chiril, călugării au ars în anul 415 rămășițele bibliotecii din Alexandria. Ei au prins-o pe tinăra învățată Hypatia, o femeie-filozof, care a scris lucrări remarcabile în domeniul matematicii și astronomiei, au dus-o cu sila într-o biserică, unde au sfîșiat-o, apoi au tîrît trupul ei însingerat prin oraș și l-au ars

Clericii din orașul spaniol Salamanca își bat joc de argumentele lui Cristofor Columb (1451—1506) cu privire la sfericitatea pământului. Tablou de N. Barabino

Nicolaus Copernic. Tablou de Jan Matejko

Învățătul spaniol Miguel Servet, ars pe rug în 1553 din ordinul lui Calvin. Gravură

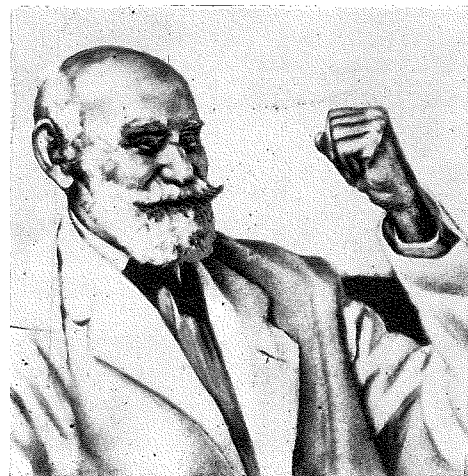
Execuția lui Lucilio Vanini. Tablou de Husid

Spinoza după excomunicarea sa. Desen

Interogarea lui Galileo Galilei de către inchișitori. Tablou de G. F. B e c h e r t

Ivan Petrovici Pavlov. Tablou de N. P. Nesterov

INDEX LIBRORUM
PROHIBITORUM

SS.MI B. N. PII PP. XII

IUSSU EDITOR

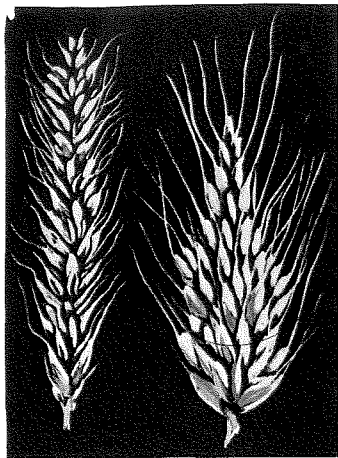
ANNO MDCCCCLXVII

TYPIIS POLYGLOTTIS VATICANIS
MDCCCCLXVII

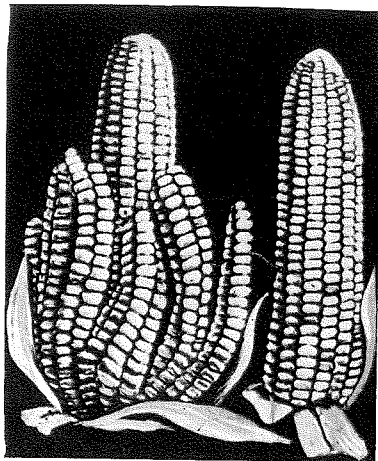
Indexul cărților interzise, editat de curia papală în 1948

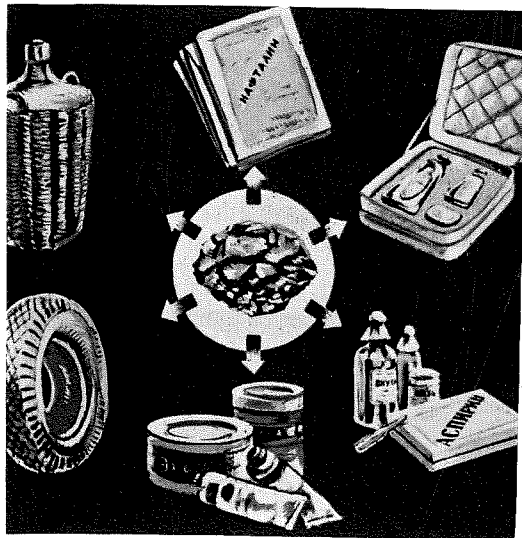
Ivan Vladimirovici Miciurin îl dă afară din casă pe protopopul Hristofor Potepiev, care i-a propus să renunțe la experiențele sale. Imagine din filmul „I. V. Miciurin”

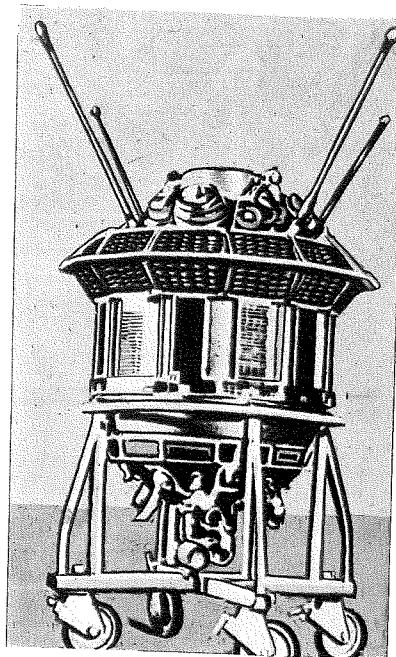
Griu ramificat creat de colecti-
vul de cercetători științifici de
sub conducerea acad. N. V. Ti-
țin (la stînga, un spic obișnuit)

Porumb cu mai mulți știuleți
introdus de oamenii de știință
și practicienii sovietici (la
dreapta, un știulete obișnuit)

Știința și tehnica mo-
dernă oferă posibilități de
creare a unui număr
imens de noi substanțe
din cărbune, petrol și
gaze naturale. Pe desen
sînt înfățișate numai
cîteva dintre ele

Cercetașul cosmosului — prima sta-
țiune automată interplanetară lansată
în U.R.S.S. în 1959

Cîinii Strelka și Belka care s-au aflat
pe a doua navă cosmică-satelit sovie-
tică și care s-au întors cu bine pe
Pămînt

Veacuri de-a rîndul oamenii s-au temut de comete. Astăzi omul le creează el însuși. Desenul reprezintă cometa artificială de natriu creată de cea de-a doua rachetă cosmică sovietică

5/12